

Konstnär – oavsett villkor?

k

konstnärspolitiska utredningen

BETÄNKANDE

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2018:23

Konstnär – oavsett villkor?

Betänkande av Konstnärspolitiska utredningen

Stockholm 2018

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2018:23

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Figur omslag: Kompisar från förr © Karin Mamma Andersson/Bildupphovsrätt 2018

Verket finns i Gymnasiebyn i Luleå. Ridån är utförd på Handarbetets vänner

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2018

ISBN 978-91-38-24778-5

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 17 november 2016 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av de statliga insatserna och villkoren för professionellt verksamma konstnärer. Utredaren ska bedöma hur de statliga insatserna bidrar till att nå de kulturpolitiska målen och föreslå eventuella förändringar av insatserna för att anpassa dem till nuvarande förutsättningar och behov.

F.d. statsrådet Ann-Christin Nykvist förordnades den 17 november 2016 som särskild utredare. Utredningen har antagit namnet Konstnärspolitiska utredningen (Ku 2016:04).

Som experter förordnades den 1 februari 2017 departementssekreteraren Niklas Briselius, Kulturdepartementet, departementssekreteraren Sara Karlsson, Utbildningsdepartementet, departementssekreteraren Sofi Knutas, Kulturdepartementet, och kanslirådet Esbjörn Åkesson, Socialdepartementet. Niklas Briselius entledigades fr.o.m. den 8 januari 2018 och i stället förordnades kanslirådet Robert Nilsson, Kulturdepartementet, som expert i utredningen.

Departementsrådet Göran Blomberg anställdes som huvudsekreterare den 22 november 2016, departementssekreteraren Helene Larsson anställdes som sekreterare och kommunikatör i utredningen den 15 februari 2017 och handläggaren Maria Lewenhaupt anställdes som sekreterare den 9 mars 2017. Maria Lewenhaupt sade upp sin anställning och entledigades fr.o.m. den 1 augusti 2017. Juristen och bildkonstnären Anna Eineborg anställdes som sekreterare fr.o.m. den 28 augusti 2017. Kulturdepartementet har givit kanslirådet Claes Eriksson i uppdrag att biträda utredningen fr.o.m. den 22 maj 2017.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet *Konstnär – oavsett villkor?* (SOU 2018:23). Utredningens uppdrag är därmed slutfört.

Stockholm i mars 2018

Ann-Christin Nykvist

/Göran Blomberg
Anna Eineborg
Claes Eriksson
Helene Larsson

Innehåll

Sammanfattning	15
1 Författningsförslag	31
1.1 Förslag till förordning om statsbidrag till konstnärliga produktionshus för ungdomar.....	31
1.2 Förslag till förordning med ändring i förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet.....	35
1.3 Förslag till förordning om statsbidrag till konstnärer.....	37
2 Uppdraget och dess genomförande	41
2.1 Utredningens direktiv.....	41
2.2 Arbetets genomförande.....	42
2.2.1 Externa möten med myndigheter och intressenter.....	42
2.2.2 Konsultuppdrag i avgränsade frågor.....	44
2.2.3 Seminarier för fördjupade samtal	44
2.2.4 Krönikor för att bredda bilden av konstnären.....	46
2.3 Utredningens statistiska underlag	46
2.4 Betänkandets disposition.....	47
3 Konstnärerna i samhället	49
3.1 Inledning	49
3.2 Konstnärer i äldre tid.....	49
3.3 Den nya tiden	50

3.4	Konsten får nya välgörare under 1800-talet.....	50
3.5	Kultur och bildning blir viktiga under 1900-talet.....	52
3.6	1960-talet: början till en samlad kulturpolitik	54
3.7	Motiv för konstnärspolitik under 1970-talet	54
3.8	Konstnärspolitiken stärks under 1990-talet.....	58
3.9	Millennieskiftet och framåt.....	66
3.10	Summering	70
4	Konstnärsbegreppet	73
4.1	Inledning	73
4.2	Teorier om professioner.....	74
4.3	Grundläggande konstnärliga färdigheter	77
4.3.1	Barnens skapande i förskolan	78
4.3.2	Olika uttrycksformer i grundskolan.....	79
4.3.3	Estetiska ämnen i gymnasieskolan	79
4.3.4	Konstområden i kommunala kulturskolan.....	80
4.4	Utbildning till konstnärliga professioner.....	81
4.4.1	Eftergymnasial yrkesutbildning	81
4.4.2	Konstnärlig högskoleutbildning.....	83
4.4.3	Kungliga konstnärliga akademier	86
4.5	Kulturpolitikens insatser.....	87
4.5.1	Bidrag, stipendier och kollektiva ersättningar.....	87
4.5.2	Individuella ersättningar	89
4.5.3	Kulturinstitutioner och fria grupper.....	90
4.6	Kulturella och kreativa näringar	91
4.7	Arbetsförmedling för konstnärliga arbeten	92
4.8	Medlemskap i yrkesförbund	93
4.9	Summering	95

5	Viktiga samhällsförändringar	99
5.1	Inledning	99
5.2	En hållbar utveckling	99
5.3	Globalisering	102
5.4	Migration	104
5.5	Urbanisering.....	105
5.6	Demografisk utveckling	107
5.7	Digitalisering	110
5.8	Samhällsekonomin	113
5.9	Offentliga utgifter för kultur	114
5.10	Summering	116
6	Samhällsförändringarna och konstnärerna	119
6.1	Inledning	119
6.2	Digitaliseringens övergripande konsekvenser.....	120
6.3	Marknaden för kulturella och kreativa näringar.....	122
6.3.1	Konsten i kärnan av de kulturella och kreativa näringsarna.....	122
6.3.2	Sektorns bidrag till BNP	125
6.3.3	Sektorns varuexport	127
6.3.4	Ramprogrammet Kreativa Europa.....	131
6.4	Arbetsmarknaden för upphovsmän och utövare	134
6.4.1	Konstnärerna i den digitala ekonomin	134
6.4.2	Utvecklingen av kulturella och kreativa närings	137
6.4.3	Anställningsformer.....	138
6.4.4	Företagsformer	141
6.4.5	Kombinatörer	144
6.4.6	Uppdragstagare.....	145
6.4.7	Sysselsättningsgrad.....	146
6.4.8	Kvinnor och män på institutionerna	146

6.5	Konstnärliga tekniker och uttryck	147
6.5.1	Traditionella butiker och handel på nätet.....	147
6.5.2	Analoga och digitala konstverk.....	148
6.5.3	Fysiska och digitala publikmöten	151
6.5.4	Digitala verktyg.....	153
6.5.5	Ett vidgat konstbegrepp	155
6.6	Kultur i hela landet	159
6.6.1	Regionernas kulturverksamheter	160
6.6.2	Var konstnärerna bor.....	163
6.6.3	Konstnärliga residens i regionerna.....	165
6.7	Kulturen som samhällsnytta	166
6.7.1	Kultur och regional utveckling.....	166
6.7.2	Kultur och hälsa	167
6.8	Civilsamhället och konstbildning.....	170
6.8.1	De konstbildande studieförbunden	170
6.8.2	Andra konstbildande aktörer	172
6.8.3	Kritikerfunktionen.....	173
6.9	Internationella utbyten	175
6.9.1	Internationella möten och nätverk.....	175
6.9.2	Internationella konstnärliga residens.....	179
6.9.3	Utvecklingsarbete och fristäder.....	181
6.10	Hat, hot och trakasserier mot konstnärer.....	182
6.10.1	Konstnärernas utsatthet	183
6.10.2	Insatser till stöd för utsatta konstnärer	186
6.11	Summering	188
7	Konstnärernas bakgrund, utbildning, inkomster och trygghet	193
7.1	Inledning	193
7.2	Bakgrundsfaktorer.....	194
7.2.1	Föräldrarnas utbildningsnivå.....	194
7.2.2	Konstnärernas utbildningsnivå.....	195
7.2.3	Andelen kvinnor och män	197
7.2.4	Etnisk mångfald	199

7.3	Utbildning och etablering	201
7.3.1	Grundskolan och den kommunala kulturskolan	201
7.3.2	Gymnasieskolan.....	204
7.3.3	De eftergymnasiala och förberedande skolorna.....	206
7.3.4	Högskolan.....	207
7.3.5	Etableringsfasen.....	212
7.4	Konstnärernas inkomster	214
7.4.1	Komplettering av inkomstuppgifter.....	215
7.4.2	Lägre inkomster än andra.....	216
7.4.3	Förvärvsinkomst för olika konstnärsgupper.....	217
7.4.4	Förvärvsinkomst för kvinnor och män	219
7.4.5	Förvärvsinkomst utifrån utländsk respektive svensk bakgrund	221
7.4.6	Gager och hobbyinkomster	222
7.4.7	Inkomst från företagande	223
7.4.8	Inkomster från konstnärlig verksamhet.....	223
7.4.9	Fler kompletteringsjobb	225
7.4.10	Ökade inkomstskillnader	226
7.4.11	Inkomster från offentliga förvärv av bildkonst ...	227
7.4.12	Den privata kulturkonsumtionen	229
7.4.13	Mellanhänder mellan konstnärer och köpare.....	230
7.5	Konstnärernas sociala trygghet m.m.	232
7.5.1	Konstnärerna och socialförsäkringssystemen	232
7.5.2	Konstnärerna och försörjningsstöd.....	240
7.5.3	Konstnärerna och friskvård m.m.....	240
7.5.4	Konstnärerna och arbetsmarknadspolitiken.....	241
7.5.5	Konstnärerna och pensionerna	245
7.5.6	Skatter	248
7.6	Summering	250
8	Nuvarande insatser för konstnärerna.....	255
8.1	Inledning	255
8.2	Nationella mål för kulturpolitiken.....	256
8.3	Bidrag och stipendier för konstnärer.....	257

8.3.1	Ett- och fleråriga bidrag.....	258
8.3.2	Projektbidrag.....	261
8.3.3	Långtidsstipendier.....	263
8.3.4	Inkomstgarantier.....	265
8.3.5	Pensionsbidrag.....	266
8.3.6	Bidrag till internationellt utbyte.....	268
8.3.7	Organisationsbidrag.....	270
8.3.8	Ansökningar och bifallsbeslut.....	271
8.3.9	Priser, andra bidrag och stipendier.....	277
8.4	Ersättning för utfört konstnärligt arbete.....	284
8.4.1	Upphovsrätten.....	285
8.4.2	Offentligrättsliga ersättningar.....	291
8.4.3	MU-avtalet.....	295
8.5	Konstnärspolitiken och socialförsäkringssystemen m.m.....	297
8.5.1	Ett- och fleråriga bidrag och långtidsstipendier..	298
8.5.2	Projektbidrag.....	299
8.5.3	Individuella ersättningar till upphovsmän.....	300
8.5.4	MU-avtalet.....	301
8.5.5	Kommunala ateljéstöd.....	301
8.5.6	Scenkonstallianserna.....	302
8.5.7	Konstnärspolitiska insatser och socialförsäkringssystemen m.m.....	303
8.6	Insatser för att stärka konstnärernas arbetsmarknad.....	303
8.6.1	Centrala scenkonstinstitutioner.....	305
8.6.2	Kultursamverkansmodellen.....	306
8.6.3	Skapande skola.....	308
8.6.4	Radio och tv i allmänhetens tjänst.....	311
8.6.5	Filmproducenter, distributörer och visningsfönster.....	311
8.6.6	Bokbransch, kulturtidskrifter och främjandeorganisationer.....	312
8.6.7	Bildkonstens utställare, verkstäder och kooperativ.....	313
8.6.8	Civilsamhällets konstbildning.....	313
8.6.9	Enprocentregeln.....	315
8.6.10	Lagen om offentlig upphandling.....	317

8.7	Länkar mellan konstnärer och arbetsmarknaden.....	320
8.7.1	Scenkonstallianserna.....	320
8.7.2	Centrumbildningar.....	324
8.7.3	Af Kultur Media.....	327
8.8	Konstnärspolitik i andra länder.....	330
8.8.1	Den norska konstavgiften.....	331
8.8.2	Pensionsgrundande stipendier i Finland.....	332
8.8.3	Särskild socialkassa i Tyskland.....	333
8.8.4	Skattelättnader i Frankrike.....	333
8.9	Myndighetsstrukturen och styrningen.....	333
8.9.1	Instanser som fördelar bidrag och stipendier.....	333
8.9.2	Bedömningsgrupper.....	335
8.9.3	Tillitsbaserad styrning i statsförvaltningen.....	339
8.10	Budgetramar.....	341
8.11	Summering.....	342
9	Utredningens bedömningar och förslag.....	347
9.1	Inledning.....	347
9.2	En ny konstnärspolitik.....	347
9.2.1	Motiv och inriktning.....	348
9.2.2	Konstnärskonceptet.....	351
9.2.3	Åtgärder för att stärka konstnärernas professionella arbete.....	353
9.2.4	Måluppfyllelse.....	355
9.3	De konstnärliga utbildningarna.....	356
9.3.1	Allmänt om utbildningssystemet.....	356
9.3.2	Konstnärliga högskolornas satsningar mot snedrekryteringar.....	359
9.3.3	Kulturskolans ansvar.....	360
9.3.4	Tillgänglighet till konstnärliga utbildningar.....	362
9.3.5	Konstnärliga produktionshus för ungdomar.....	363
9.3.6	Fortbildning för konstnärer.....	367
9.4	Stärkt arbetsmarknad för konstnärer.....	368
9.4.1	Allmänt om arbetsmarknaden för konstnärer.....	369

9.4.2	Digitaliseringens påverkan på konstnärernas yrkesutövande	373
9.4.3	Uppdrag om kulturella och kreativa näringar	379
9.4.4	Svenska projekt i EU:s ramprogram	382
9.4.5	Stärkt arbetsmarknad genom residensprogram...	383
9.4.6	Offentliga inköp av konst.....	388
9.4.7	Konstens behov av mellanhänder.....	393
9.4.8	Administrativt myndighetsstöd för konstnärer ..	402
9.5	Konst i hela landet	404
9.5.1	Konstens betydelse i samhället.....	404
9.5.2	Konstnärens förutsättningar att verka i regionerna	406
9.5.3	Kultursamverkansmodellen.....	410
9.5.4	Kulturarrangörer i hela landet	418
9.5.5	Konstbildningens betydelse	419
9.6	Ersättningar för konstnärligt arbete.....	421
9.6.1	Allmänt om offentligt rättsliga ersättningssystem	421
9.6.2	Offentligt rättsliga ersättningar.....	422
9.6.3	MU-avtalet	425
9.6.4	Upphovsrätten	426
9.7	Nya bidragssystem	429
9.7.1	Konstnär som samlingsbegrepp	430
9.7.2	Bredd, genreöverskridande och flexibilitet.....	431
9.7.3	Konstnärlig kvalitet som tröskel.....	432
9.7.4	Både fysiska och juridiska personer	433
9.7.5	Tre typer av bidrag och stipendier	435
9.7.6	Arbetsstipendier	436
9.7.7	Projektbidrag.....	436
9.7.8	Långtidsstipendier.....	437
9.7.9	Redovisning av bidrag.....	438
9.7.10	En ny fond för stöd till bild- och formkonstnärer	438
9.8	Konstnärernas sociala trygghet m.m.	440
9.8.1	Socialförsäkring och a-kassa.....	440
9.8.2	Vissa skattefrågor	445
9.8.3	Friskvård, arbetsskador och rehabilitering	446

9.9	Konstnärerna och pensionerna	447
9.9.1	Förbättrade pensioner för konstnärer.....	448
9.10	Förvaltningen av konstnärspolitiken	456
9.10.1	Den statliga styrningen	456
9.10.2	Organisationsstruktur.....	459
9.10.3	Bedömningsgrupper	460
9.10.4	Analys och information	461
9.11	Budgetfrågor	462
9.11.1	Konstnärspolitikens budgettram	462
9.11.2	Pris- och löneomräkning.....	464
10	Konsekvenser av förslagen.....	467
10.1	Konsekvenser för konstnärerna	467
10.1.1	Utredningens förslag.....	468
10.1.2	Alternativa lösningar	469
10.1.3	Betydelsefulla samhällsförändringar.....	470
10.1.4	Situationen för olika grupper konstnärer.....	471
10.1.5	Konstnärernas administrativa börda.....	471
10.2	Konsekvenser för staten	472
10.3	Övriga konsekvenser	472
Bilaga		
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2016:93	473

Sammanfattning

I enlighet med sina direktiv har utredningen gjort en kartläggning av de statliga insatserna och villkoren för professionellt verksamma konstnärer. Utifrån denna lämnar utredningen förslag till förändringar och utveckling av konstnärspolitiken.

Konstnärerna i samhället

Inledningsvis beskriver utredningen konstens roll i samhället och hur konstnärsbegreppet används.

Motiven för konstnärspolitiken

Konsten har haft olika uppgifter inom samhället under historiens gång. Utredningen reflekterar över konstnärens historiska betydelse, från antik tid fram till våra dagar. Ett centralt perspektiv har vidare varit att urskilja de successivt framträdande motiven för den statliga konstnärspolitiken med sina tidiga formuleringar i början av 1900-talet fram till i dag. Konsten tjänar både samhälleliga mål och sina egna intressen. Samtidigt som politiken är angelägen att bekräfta betydelsen av konstens egenvärde, har konstens betingelser ändå i hög grad att göra med hur den tjänar olika syften. Den politik för konstnärerna och konsten som växer fram under 1900-talet och fram till i dag har haft ett antal urskiljbara motiv. Utredningen konstaterar att motiven för konstnärspolitiken inte försvinner utan ackumuleras efterhand till en allt bredare motivbild för politiken.

Konstnårsbegreppet

Utredningen beskriver olika aktörers användning av begreppet konstnär och gör en kort teoretisk genomgång av professions- och konstnårsbegreppen. De avgränsningar och benämningar som används inom skol- och utbildningspolitiken, kulturpolitiken, näringspolitiken, arbetsmarknadspolitiken och i de yrkesförbund som finns på området redovisas. Jämförelsen visar att användningen av konstnårsbegreppet skiljer sig åt beroende på syftet med respektive verksamhet.

Det är vanligt hos aktörerna med en uppräkningslista av konstformer och konstnärliga färdigheter, i form av yrken och professioner, för att ringa in och avgränsa insatser riktade mot konstnärer. Det finns också trösklar i form av exempelvis avgifter och inträdesprov. En viktig egenskap hos professionsfält generellt är deras autonomi och rätt att bestämma hur professionellt arbete ska värderas, t.ex. med begrepp som verkshöjd och kvalitet. Ett professionsfält är inte statiskt, utan rådande normer utmanas över tid.

Samhällsförändringarna och konstnärerna

Utredningen gör en genomgång av stora samhällsförändringar som ägt rum under de senaste decennierna. Klimatförändringar, globalisering, migration, urbanisering, de demografiska förändringarna och digitaliseringen lyfts fram som viktiga faktorer som påverkar samhället i stort och därigenom även konstnärerna. Hur samhällsekonomin har utvecklats det senaste decenniet har också stor betydelse. Strävan efter hållbar utveckling kan ses som övergripande för att möta aktuella samhällsutmaningar.

Utredningen konstaterar också att konsten sällan har uppfattats som en integrerad del av samhällsutvecklingen utan tilldelas ofta en plats i periferin. En medvetenhet saknas om hur konst och kultur kan tillföra viktiga värden brett i samhället.

Digitaliseringen

Utredningens kartläggning visar att digitaliseringen är den förändring under senare tid som mest påverkar det konstnärliga yrkesutövandet. Utredningen konstaterar att konsten utgör kärnan i utvecklingen av de kulturella och kreativa näringarna – sektorer som utvecklas starkast i mogna ekonomier och där digitaliseringen är central.

Både produktion och distribution av konst digitaliseras i hög grad. För musik, film och litteratur är detta tydligast. För teater, dans och bildkonst ser utvecklingen delvis annorlunda ut.

Den digitala teknikutvecklingen med VR, AR, 3D m.m. ger konstnärerna nya verktyg och nya möjligheter till digitala konstnärliga uttryck. Tekniken ger även möjlighet att blanda konstnärliga uttrycksmedel. Därmed utmanas också tidigare befästa genrebegrepp och gränsdragningar. Den digitala utvecklingen skapar nya möjligheter för konstnärerna men också nya utmaningar. Med nya affärs- och betalningsmodeller, svårigheter att hävda rättigheter, m.m. är det inte är givet att konstnärerna gynnas ekonomiskt.

Samhällsförändringarna har också inneburit att nya jobb kommit till och att yrkesområden som tidigare varit mer renodlat tekniska har fördjupats konstnärligt.

Digitaliseringen påverkar en arbetsmarknad som redan ändrats radikalt för konstnärerna. De fasta anställningarna har minskat och uppdragen som ofta är i projektform är kortare. Konstnärerna är i dag i allt högre grad s.k. kombinatörer som rör sig i ett gränsland mellan att vara arbetstagare, uppdragstagare och egenföretagare. Det här är tendenser som finns på arbetsmarknaden i stort och man kan säga att konstnärerna som grupp gått före.

Konst i hela landet och internationellt

En ökad medvetenhet har växt fram om betydelsen av kultur som regional och lokal utvecklingsfaktor. Flera aktörer har betonat vikten av var konstnärer lever och verkar spritt i regionerna, inte minst för att konstnärliga berättelser behöver komma från hela landet. Kultursamverkansmodellen omfattar inte konstnärspolitiken, men nya initiativ har tagits av regionerna med konstnärspolitiskt innehåll. T.ex. har konstnärliga residensprogram utvecklats på flera håll, vilket också bidrar till lokal utveckling i samhället och i de organisationer där

residens inrättas. En mängd olika initiativ inom bl.a. filmen, bildkonsten och dansen som tar sin utgångspunkt i befintliga verksamheter växer fram på olika platser. Konsulenterna, som finns över hela landet och inom ett flertal konstområden, är viktiga på sina respektive områden. Folkhögskolorna är en regional resurs för konstnärer, blivande och etablerade, med sina utbildningar inom de flesta konstområdena, sina kulturprogram och som arbetsgivare.

Konstnärerna söker sig framför allt till landets tre största städer, där arbetsmöjligheterna och den kritiska massan inom konstlivet är störst. Samtidigt möter man där en situation med högre levnadsomkostnader och större svårigheter att finna överkomliga arbetslokaler. Utredningen konstaterar att konstnärerna genom digitaliseringen befinner sig på en allt mer global arbetsmarknad, vilket till en del minskar betydelsen av var de geografiskt verkar. Konstnärernas internationella utbyte, t.ex. genom olika slags residens, är viktigt för en konstnärlig utveckling. Det ger också en större bredd i kulturutbudet i Sverige. Genom olika biståndspolitiska insatser kan också kulturens roll för yttrandefrihet och demokratisering främjas. Denna roll kan dessutom förstärkas genom Sveriges stora antal fristäder för konstnärer.

Konstnärernas bakgrund, utbildning, inkomster och trygghet

Utredningen tecknar en bild av hur konstnärens liv gestaltas från uppväxten, skolan, yrkesutbildningen till en konstnärlig profession, etableringen på den konstnärliga marknaden samt konstnärens inkomster från olika typer av källor, inkl. ersättningar, bidrag och stipendier samt av deras sociala trygghet.

Snedrekryteringen

Konstnärerna kommer oftast från hem med välutbildade föräldrar. Det är ungefär lika många kvinnor som män som är verksamma som konstnärer men med stora variationer inom olika konstområden. Över en tioårsperiod har andelen kvinnor ökat, vilket har resulterat i en jämnare balans mellan könen. Personer med utländsk bakgrund är sämre representerade bland konstnärerna än i befolkningen i stort.

Förutsättningar för ett intresse och engagemang för de estetiska ämnena skapas tidigt i en individs liv, ibland redan i förskolan. Under den obligatoriska skolgången får alla elever möjlighet att utveckla sina skapande förmågor i ämnen som t.ex. bild, musik och slöjd. Hur intresset och engagemanget utvecklas kan antas i hög grad bero på individens socioekonomiska bakgrund.

Den snedrekrytering till yrket som blir synlig vid antagningen till de konstnärliga högskolorna grundläggs i unga år. Avgifterna till kulturskolan kan utgöra hinder för att få pröva och utveckla ett konstnärligt utövande och tillgängligheten till den kommunala kulturskolan varierar mellan Sveriges kommuner. I dag studerar inte alla elever i gymnasieskolan estetiska ämnen och en viss social snedrekrytering sker till det estetiska programmet. Efter gymnasieskolan stöter den blivande konstnären på hinder i form av avgiftsbelagda förberedande skolor. Söktrycket till den konstnärliga högskoleutbildningen är stort trots osäkra försörjningsmöjligheter efter avslutad utbildning.

Inkomsterna

Konstnärernas inkomstutveckling under den undersökta tioårsperioden ligger långt under befolkningens inkomstutveckling och avståndet ökar. Många konstnärer har så låga inkomster att de inte kan antas kunna försörja sig på sitt konstnärskap. Samtidigt har en större andel av konstnärerna en högskoleutbildning än befolkningen i övrigt.

Inom de flesta konstområden ligger de kvinnliga konstnärernas lönenivåer under de manliga konstnärerna. På samma sätt ligger lönenivåerna för konstnärer med utländsk bakgrund under lönenivåerna för konstnärer med svenskt ursprung. Dessutom ökar inkomstspridningen inom konstnärgruppen. Digitaliseringen bidrar till lägre ersättningsnivåer och en ökad inkomstkonzentration till ett fåtal konstnärer, speciellt inom musikbranschen.

Konstnärerna har ofta oregelbundna inkomster som kan komma från flera olika håll och vara av olika slag, t.ex. inkomst av tjänst och inkomst av näringsverksamhet. Det resulterar i stora svårigheter för berörda konstnärer att veta hur stor ersättningen kan bli från socialförsäkringsförmåner som är baserade på den sjukpen-

ningsgrundande inkomsten (SGI). Konstnärer har ett lägre utnyttjande av föräldrapenning, bostadsbidrag och försörjningsstöd än befolkningen i allmänhet, trots att konstnärer har en lägre genomsnittlig inkomst. För konstnärer som har inkomster både från anställning och från näringsverksamhet finns det också svårigheter att beräkna a-kassa.

Konstnärer har i mindre grad en kollektivavtalad tjänstepension än befolkningen som helhet. Detta i kombination med låga inkomster medför risker för mycket låga pensioner.

Nuvarande insatser för konstnärerna

Utredningen beskriver de statliga bidrags- och ersättningssystemen. Vid sidan av de statliga insatserna uppmärksammas även ett stort antal icke-statliga finansieringskällor: kommunala och privata stipendier, akademiernas priser, belöningar och stipendier samt branschernas egna bidrag och stipendier. Organisationer som utgör länkar för konstnärerna till arbetsmarknaden redovisas.

Utredningen har också haft i uppdrag att sätta den svenska konstnärspolitiken i ett internationellt perspektiv. Exempel från Norge, Finland, Tyskland och Frankrike lyfts fram.

Statliga bidrag och stipendier

Det finns ett stort antal statliga ersättnings- och bidragsformer riktade till konstnärer. Gemensamt för dem är att de ska bidra till att de nationella målen för kulturpolitiken kan nås. Utredningen analyserar hur statliga bidrag och stipendier till konstnärer samt ersättning för utfört konstnärligt arbete fördelas utifrån ett antal perspektiv såsom mellan olika konstformer, mellan män och kvinnor, geografiskt, antal, beviljandegrad m.m.

Utredningen gör en närmare beskrivning av hur beslutsprocesserna vid bidragsgivningen ser ut. Samtliga ansvariga instanser har sakkunniga bedömningsgrupper tillsatta på bestämd tid som antingen själva har mandat att besluta om bidrag, eller ger rekommendationer till beslut om bidrag. Frågor om jäv diskuteras.

De berörda aktörerna är överlag nöjda med själva bidrags- och ersättningsmodellen men menar att den är underfinansierad.

Ersättningar för konstnärligt arbete

Om konstnärer ska kunna försörja sig på sitt konstnärskap krävs både att det finns en efterfrågan och att konstnärerna får en skälig ersättning för det arbete de utför. I den första delen kan konstateras att svenskarnas sammanlagda kulturkonsumtion har varit relativt stabil under det senaste decenniet. I den andra delen har upphovsrätten en central betydelse – och i ökad grad genom digitaliseringen. En utmaning är att det på olika sätt har blivit svårare för konstnärerna att hävda sina inkomster. Det lagstiftningsarbete som pågår, nationellt och inom EU, är viktigt för att konstnärerna ska kunna stärka sin ställning.

Till upphovsrätten har även vissa offentlighetsrättsliga ersättningar kopplats. Det gäller bibliotekersättningen till upphovsmän av litterära verk, visningsersättningen till bild- och formkonstnärer samt fonogramersättningen, vilka samtliga bygger på att staten ersätter användningen av konstverk, vid utlåning av litterära verk och musikaler i biblioteken, respektive placering av konstverk i den offentliga miljön. Dessa ersättningar fördelas till en del individuellt, och till en del kollektivt till upphovsmän efter kvalitetsbedömning.

Det s.k. MU-avtalet, medverkans- och utställningsersättning till konstnärer, som tecknats mellan staten och ett antal organisationer på bild- och formområdet har starkt stöd bland intressenterna och har ökat konstnärers ersättning för utfört arbete. Samtidigt finns exempel på att kan det vara svårt att få ersättning för det förberedande arbete som krävs inför en utställning.

Länkarna till arbetsmarknaden

Kulturpolitiska insatser med betydelse för konstnärerna sträcker sig långt utanför den egentliga konstnärspolitiken. Utredningen konstaterar att kulturinstitutioner och andra aktörer som engagerar konstnärer i sin verksamhet har stor betydelse för konstnärerna. Genom dessa aktörers efterfrågan på konstnärliga tjänster skapas en stor del av konstnärernas arbetsmarknad. Det handlar om de centrala och regionala institutionerna inom teater, dans och musik, Skapande skola, public serviceföretagen, förlag, fria grupper, utställare på bild- och formområdet, främjandeorganisationer, musikarrangörer, beställare och inköpare av konst till den offentliga miljön, m.m.

En del av den befintliga konstnärspolitiken är det statliga stödet till de specialiserade centrumbildningarna och de tre scenkonstallianserna. Arbetsförmedlingen Kultur Media, som finansieras över arbetsmarknadspolitiken, har beröringspunkter med centrumbildningarnas och alliansernas verksamhet. Centrumbildningarna, scenkonstallianserna och Af Kultur Media erbjuder också kompetensutveckling av konstnärerna.

Konstbildning och konstförmedling ger viktiga förutsättningar för konstnärers möjligheter att försörja sig på sitt skapande. Till stor del pågår detta arbete inom folkbildningens organisationer och civilsamhällets föreningar med kurser, studiecirkel, utställningar m.m. Förutom att erbjuda konstnärer direkta arbetsmöjligheter ger det människor verktyg att tillägna sig en djupare förståelse av sammanhang kring verk och konstnärskap. Utredningen konstaterar att deltagandet minskar hos flera av aktörerna på bildningsområdet, vilket också kan få till följd att efterfrågan på konstnärligt arbete minskar. Det finns en risk för att det också leder till en minskad förståelse i samhället för konstnärlig verksamhet.

Andra förhållanden som kan leda till begränsningar av konstnärernas arbetsmarknad är ändrade förutsättningar för gallerier, kritiker m.fl. som kan betraktas som både grindvakter och förmedlare. Hot och hat mot konstnärer har blivit allt vanligare och digitaliseringen har också gjort att hot och hat är lättare att uttrycka. En arbetsmiljö med informella nätverk och otrygga anställningar har också gett utrymme för förtryck och allvarliga kränkningar inom just konstområdet, vilket det har vittnats om i #metoo-rörelsen.

Utredningens bedömningar och förslag

Utifrån den redovisade kartläggningen och analysen lämnar utredningen en rad bedömningar och förslag om åtgärder för en ny konstnärspolitik som ska stärka konstnärernas möjligheter att försörja sig på sitt konstnärliga arbete.

En ny konstnärspolitik

Grunden för konstnärspolitiken är erkännandet av den betydelse konsten har för enskilda och för hela samhällets utveckling och vitalitet. Förändringar i omvärlden har lett till att konstnärernas betydelse för samhällsutvecklingen har blivit tydligare. En ny konstnärspolitik ska kännetecknas av följande:

- Konstnärspolitiken ska bidra till att konstens frihet, egenvärde och kvalitet värnas. Den ska bedrivas enligt principen om arm-längds avstånd. Den ska vara öppen för nya konstnärliga uttryck, tolkningar och avgränsningar.
- Konstnärernas kunskaper och erfarenheter ska tas tillvara bättre vid förändring, utveckling och förnyelse i samhället. Det motiverar att ansvar för konstnärernas villkor tas inom flera politikområden.
- Konstnärspolitiken ska medverka till att snedrekryteringen till konstnärliga högskoleutbildningar minskar.
- Konstnärspolitiken ska bidra till att möjligheterna att verka professionellt i hela landet som konstnär förbättras.
- De kulturinstitutioner med offentligt stöd som erbjuder publikmöten och arbetstillfällen för konstnärer ska ses som en integrerad del av konstnärspolitiken.

Minskad snedrekrytering och mer fortbildning

De konstnärliga högskoleutbildningarna hör till de utbildningar inom högskolor som har mest omfattande snedrekrytering. För att komma till rätta med problemet krävs strategiska och långsiktiga insatser. Lärosätena har redan ett stort ansvar för att bredda rekryteringen. Utredningen föreslår att deras insatser förstärks. En åtgärd som bör prövas är att de konstnärliga högskoleutbildningarna i samarbete med lokala aktörer flyttar delar av sina aktiviteter till socioekonomiskt svaga bostadsområden. Lärosätena bör även kunna utveckla distansutbildning i större utsträckning för att öka tillgängligheten till utbildningarna. Förutom lärosätenas ansvar bör Universitetskanslersämbetet få i uppdrag att i samråd med Universitets- och högskolerådet utvärdera berörda universitets och högskolors arbete för att

bredda rekryteringen till konstnärlig högskoleutbildning. Utredningen lyfter också fram vikten av att satsa på Kulturskolan.

För att förbättra förutsättningarna för konstnärernas professionella arbete och försörjning krävs att de konstnärliga utbildningarna kompletteras med fortbildning. Fristående kurser bör erbjudas för att möta behov av och efterfrågan på ett livslångt lärande hos yrkesverksamma konstnärer. Syftet med utbildningarna bör vara att stärka en yrkesmässig utveckling och konstnärernas förutsättningar att leva på sitt konstnärliga arbete.

Nytt statsbidrag till konstnärliga produktionshus för ungdomar

Utredningen föreslår ett nytt statsbidrag för konstnärliga produktionshus för ungdomar, företrädesvis med placering i kommundelar med socioekonomiska utmaningar. Syftet med produktionshusen är att sänka trösklarna till konstnärligt arbete för ungdomar, att ge fler röster plats inom det konstnärliga fältet och att minska snedrekryteringen till de konstnärliga högskolorna. Yrkesverksamma konstnärer bör knytas som mentorer till verksamheten. En ekonomisk ram på 50 miljoner kronor föreslås för det nya statsbidraget fr.o.m. 2020.

Digitaliseringen kräver insatser för konstnärerna

Digitaliseringen är den enskilt största omvärldsförändring som påverkar konstnärernas villkor. Digitaliseringen kräver ett antal åtgärder för att stärka konstnärernas ställning och för att samhälle och individer fullt ut ska kunna ta del av och dra nytta av att konstnärernas skapande.

Utredningen föreslår att regeringen tar fram en samlad strategi för digitaliseringen av den offentligt finansierade kulturen och att ett samordningssekretariat inrättas vid Kulturrådet. Konstnärsnämnden ges i uppdrag att analysera konstnärernas förutsättningar att verka i det nya digitala landskapet och utveckla sin rådgivningsverksamhet avseende det digitala området. Tillväxtverket ges i uppdrag att främja konstnärernas utnyttjande av verkets tjänster som rör digitaliseringen samt att fortsatt utveckla analyser och strategier för att stärka de kulturella och kreativa näringarna. En ekonomisk ram på 100 miljoner kronor föreslås för genomförandet av den nationella strategin och för det digitaliseringsarbete som initieras av myndigheterna.

Stärkt arbetsmarknad genom residensprogram

Utredningen ser möjligheter att inrätta ytterligare residensprogram. Utredningen föreslår att konstnärliga residens inrättas på statliga arbetsplatser. Verksamheten byggs upp successivt med början 2020. För att vara förmedlande länk mellan myndigheterna och konstnärerna föreslås att bolaget Till tillförs 5 miljoner kronor per år.

De internationella residensprogrammen inom Konstnärsnämnden föreslås utvecklas vidare på ytterligare områden. Konstnärsnämnden ska också tillsammans med Sida utveckla nya konstnärliga residens för att stärka en konstnärlig utveckling i Sverige och i biståndsländer. För dessa program föreslår utredningen att Konstnärsnämnden tillförs ytterligare 10 miljoner kronor.

Satsningar på den offentliga konsten

När det offentliga bygger bör motsvarande en procent av byggkostnaderna avsättas för satsningar på offentlig konst. En enprocentregel bör vara flexibel och kunna anpassas till de förutsättningar som råder i enskilda projekt. Utredningen föreslår vidare att det ska framgå av de statliga fastighetsbolagens ägardirektiv att de har ansvar för att avsätta motsvarande en procent av byggkostnaderna till konstnärlig gestaltning.

För att Konstrådet ska kunna hävda enprocentnivån på konstnärliga satsningar i den offentliga miljön föreslår utredningen att 10 miljoner kronor omfördelas inom Konstrådets anslag för ändamålet 2019 och 2020.

Ny allians för upphovsmän och satsningar på centrumbildningarna

Behovet av mellanhänder mellan konstnärerna och arbetsmarknaden har ökat, inte minst på grund av digitaliseringen. Utredningen föreslår en försöksverksamhet med en allians för upphovsmän efter den modell som finns på teater-, dans- och musikområdena. Ett statsbidrag på 15 miljoner kronor per år föreslås för perioden 2020–2022. Kulturrådet ges i uppdrag att ta fram förslag på den närmare utformningen av alliansen.

De konstnärliga centrumbildningarna bedriver ett viktigt arbete med arbetsförmedling och med kompetensutveckling av sina medlemmar. Genom detta arbete och ett ökat samarbete med landsting och regioner skapas möjligheter för fler konstnärer att bo och verka i hela landet. Centrumbildningarnas arbete bör förstärkas och det statliga anslaget öka med 10 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Bättre möjligheter för konstnärerna att verka i hela landet

Konsten bidrar till lokal och regional utveckling och har en central roll för sammanhållningen av landet. Att konstnärer bor och verkar på en plats gör att fler perspektiv tillförs lokalsamhället. För att ta vara på de möjligheter konsten ger behöver förutsättningarna för konstnärer att etablera sig och verka i landets regioner förbättras.

Kultursamverkansmodellen har lett till en positiv utveckling av regionernas kulturverksamhet och konstnärsperspektivet har börjat utvecklas i kulturplanerna. Utredningen föreslår att den styrande förordningen för modellen ska vara tillitsbaserad, mindre detaljreglerande och ge utrymme för nya konstnärliga uttryck. Resurserna till det professionella kulturlivet och konstnärerna i regionerna ska enligt utredningen förstärkas med 25 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Konstbildning och konstförmedling är viktiga delar av konstnärspolitikerna. En utvecklad konstbildning inom civilsamhället stärker långsiktigt förståelsen för och efterfrågan på konstnärers arbete. Det statliga stödet till organisationer och föreningar som verkar på området föreslås öka med 5 miljoner kronor.

Ersättningar för konstnärligt arbete

De offentlighetsrättsliga ersättningsystemen, som syftar till att ge konstnärer betalt för utfört konstnärligt arbete, är viktiga för många konstnärers möjligheter att leva på sitt konstnärskap. Visningsersättningen, inkl. den individuella visningsersättningen (IV), bibliotekersättningen och talboksersättningen, bör finnas kvar i sina grundläggande former. Utlåningen av fonogram har dock minskat kraftigt och därför bör behovet av fonogramersättningen prövas i särskild ordning.

MU-avtalet uppfattas som viktigt för att stärka bild- och formkonstnärers ersättning för utfört arbete i samband med utställningar.

För att understryka avtalets betydelse föreslås fler myndigheter inom museisektorn få i uppdrag att redovisa utbetalda ersättningar enligt avtalet. För att förbättra utställningsarrangörers och främjandeorganisationers möjligheter att följa MU-avtalet ska det befintliga anslaget förstärkas med 5 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Med digitaliseringen följer nya förutsättningar som innebär att upphovsrättsliga bestämmelser behöver ses över för att stärka konstnärernas ställning och minska risken för obalans mellan förhandlingsparterna. Inom ramen för den pågående översynen av upphovsrättsområdet i EU bör de frågor upphovsmannaorganisationerna lyfter prioriteras. På nationell nivå gäller det bl.a. att möjliggöra privatpersoners delning av skyddade bilder genom de digitala plattformarna.

Ny bidragsmodell och ny fond

De statliga regleringarna av statsbidragen till konstnärerna ska möjliggöra en bred, genreöverskridande och flexibel hantering av bidragen och vara öppna för nya konstnärliga uttryck. Tre bidragstyper ska finnas, nämligen arbetsstipendier, projektbidrag och långtidsstipendier. Inom dessa ramar ska det finnas utrymme för regeringen och för bidragsbeslutande instans att ange mer preciserade ändamål. Begreppet konstnär ska användas i styrdokument och författningar. Även i fortsättningen ska beslut om bidrag och stipendier till konstnärer grundas på bedömning av konstnärlig kvalitet, men även kunna ta hänsyn mottagarens behov av ekonomiska bidrag. Bidrag och stipendier till konstnärer ska kunna lämnas till både individer och grupper samt fysiska och juridiska personer.

Utredningen föreslår att en ny fond inrättas till förmån för bild- och formkonstnärer. Fonden ska finansieras med en konstavgift om högst 5 procent vid andrahandsförsäljning av den bildkonst som inte omfattas av följerrätten. Fondens medel ska administreras av Konstnärsnämnden.

Ökad social trygghet för konstnärerna

Socialförsäkringssystemen är i många avseenden uppbyggda för fast anställda arbetstagare med regelbunden inkomst. Det är förhållanden som sällan gäller för konstnärer.

Den parlamentariska socialförsäkringsutredningen har lämnat vissa förslag som gynnar konstnärerna men det behövs ytterligare åtgärder för att öka konstnärernas sociala trygghet. Det gäller regler för hur sjukpenningsgrundande inkomst (SGI) tillämpas för enskilda näringsidkare, ekonomisk trygghet vid sjukdom för konstnärer som har stipendier samt hur perioden för långa stipendier kan vara överhoppningsbar för a-kassa.

Vidare bör vissa skattemässiga hinder för konstnärerna undanröjas när det gäller avregistrering av företag, definition av inkomstslag och spridning av inkomst. Det är angeläget att mervärdesskatten är teknikneutral för likvärdiga konstnärliga uttryck inom hela kulturområdet.

Konstnärernas pensioner är överlag låga. Detta är ett problem som kommer att förvärras för de i dag aktiva konstnärerna, eftersom många av dem kommer att sakna tjänstepension. En särskild utredning föreslås få i uppdrag att utreda hur en modell kan utformas som ger samma fördelar som de kollektivavtalade tjänstepensionerna för konstnärer som är verksamma som egenföretagare och/eller har anställningar utan tjänstepension. Ökade inkomster är dock viktigast för den framtida pensionen. Insatser för ett livslångt lärande ska också ingå i utredningsuppdraget. Konstnärsnämnden får i uppdrag att förbättra konstnärernas kunskap om pensionsystemet samt att också göra en utredning om konstnärers friskvård, arbetsskador och rehabilitering.

Statens styrning mer tillitsbaserad

Styrningen av den statliga konstnärspolitiken ska vara på armlängds avstånd och mer tillitsbaserad. Det innebär t.ex. att detaljeringsgraden i regeringens styrning genom de årliga regleringsbrevens ska minska.

Den nuvarande myndighetsstrukturen har vuxit fram successivt och i praktiken finns det i dag överlappningar och omotiverade skillnader i villkoren för bidragsgivningen hos berörda instanser. Utredningen föreslår därför att samverka mellan de bidrags-

givande instanserna ska förstärkas. Konstnärsnämndens uppdrag att bevaka och informera om konstnärernas ekonomiska villkor ska utvecklas. De kvantitativa kartläggningarna ska kompletteras så att inkomster från konstnärliga verksamheter särredovisas.

Ökade resurser

Med utredningens förslag till utveckling av konstnärspolitiken bör dess budgetram öka med 225 miljoner kronor fr.o.m. 2020. De ökade utgifterna finansieras genom omprioriteringar inom utgiftsområde 17. För att säkra att ersättningar och bidrag till konstnärer inte löpande urholkas ska samtliga konstnärspolitiskt relaterade anslag inom utgiftsområde 17 omfattas av statens pris- och löneomräkning. Utredningens förslag till reformram sammanfattas i tabellen nedan.

Tabell 1 Utredningens reformram fr.o.m. 2020, tusental kronor

Ändamål	Behandlas i avsnitt	Kostnad
Digitalisering	9.4.2	100 000
Minskad snedrekrytering		
Konstnärliga produktionshus	9.3.5	50 000
Konstnärer i regionerna	9.5.3	25 000
Konstnärliga residens		
På arbetsplatser	9.4.5	5 000
Internationella	9.4.5	10 000
Förmedling		
Allians för upphovsmän	9.4.7	15 000
Centrumbildningar	9.4.7	10 000
Konstbildning	9.5.5	5 000
Ersättningar		
MU-avtalet	9.6.3	5 000
Summa		225 000

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till förordning om statsbidrag till konstnärliga produktionshus för ungdomar

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelse

1 § Denna förordning innehåller bestämmelser om statsbidrag till konstnärliga produktionshus för ungdomar.

Statsbidrag lämnas i mån av tillgång på medel.

Ändamålet med statsbidraget

2 § Ändamålet med statsbidraget är att

- förbättra förutsättningarna för ungdomar företrädesvis i områden med socioekonomiska utmaningar att utveckla sina konstnärliga förmågor,
- fler röster ges plats inom det konstnärliga fältet,
- ge förutsättningar för en breddad rekrytering till utbildningar på högskolenivå med inriktning mot konstnärlig examen.

Förutsättningar för statsbidrag

3 § Bidrag får lämnas i form av verksamhetsbidrag och projektbidrag. Bidraget ska

1. vara ett stöd för inrättande och drift av konstnärliga produktionshus,
2. riktas företrädesvis till områden med socioekonomiska utmaningar,

3. stärka ungdomars förutsättningar att utveckla sina konstnärliga förmågor och att nå ut med sina konstnärliga uttryck till en publik,

4. vara öppet för alla nu kända och framtida konstformer.

4 § Bidrag får lämnas till verksamhetskostnader som hyra, löner, vissa investeringar m.m. för att inrätta och driva konstnärliga produktionshus.

5 § Bidrag får även lämnas till tidsbegränsade projekt som bidrar till att utveckla verksamhet vid konstnärliga produktionshus.

Fördelning av statsbidrag

6 § Statens kulturråd ska prioritera ansökningar som har bäst förutsättningar att uppfylla ändamålet i 2 §. Vid fördelning av bidrag bör hänsyn tas till

- verksamhetens förankring i och samverkan med andra lokala verksamheter,
- verksamhetens förankring i det professionella konstlivet,
- möjligheten att utveckla lokal profilering av verksamheten.

Ärendenas handläggning och beslut om statsbidrag

7 § Statens kulturråd prövar frågor om bidrag enligt denna förordning.

8 § Ansökan om bidrag ska göras skriftligen och ges in till Statens kulturråd enligt myndighetens anvisningar.

9 § Ett krav på medfinansiering ska ställas som villkor för statsbidrag. Ett beslut om statsbidrag får även förenas med andra villkor. Villkoren ska framgå av beslutet. I beslutet ska även sista dag för redovisning av bidraget enligt 11 § anges.

Redovisning

10 § Den som har beviljats statsbidrag enligt denna förordning ska till Statens kulturråd redovisa hur medlen använts. Redovisningen ska innehålla en redogörelse för den verksamhet som medlen använts till och de resultat som uppnåtts.

11 § Statens kulturråd ska senast den 15 maj varje år till regeringen lämna en sammanfattande redogörelse för den verksamhet som utbetalade bidrag har använts till, och om möjligt en samlad bedömning av statsbidragets resultat i förhållande till dess syfte.

Återbetalning och återkrav

12 § Mottagaren av ett bidrag enligt denna förordning är återbetalningsskyldig om

1. mottagaren av bidraget genom att lämna oriktiga uppgifter eller på något annat sätt har orsakat att bidraget lämnats felaktigt eller med för högt belopp,

2. bidraget av något annat skäl har lämnats felaktigt eller med för högt belopp och mottagaren borde ha insett detta,

3. bidraget helt eller delvis inte utnyttjats eller inte använts för det ändamål som det har beviljats för,

4. det projekt som bidraget har lämnats för inte slutförs eller om bidraget av någon anledning har förbrukats,

5. mottagaren inte lämnar sådan redovisning som avses i 11 §, eller

6. villkor i beslutet inte har följts.

13 § Om en bidragsmottagare är återbetalningsskyldig enligt 12 §, ska Statens kulturråd besluta att helt eller delvis kräva tillbaka bidraget, inklusive ränta enligt räntelagen (1975:635). Om det finns särskilda skäl, får Kulturrådet besluta att efterge helt eller delvis avstå från återkrav och krav på ränta.

Bemyndigande

14 § Statens kulturråd får meddela de föreskrifter som behövs för verkställigheten av denna förordning.

Överklagande

15 § Beslut enligt denna förordning får inte överklagas.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2020.

1.2 Förslag till förordning med ändring i förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet

Härigenom föreskrivs att 8 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Med utgångspunkt i det ändamål som anges i 4 § ska landstinget ansvara för att bidragsgivningen enligt denna förordning främjar en god tillgång för länets invånare till

1. professionell teater-, dans- och musikverksamhet,

2. museiverksamhet och museernas kulturmiljöarbete,

3. biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet,

4. professionell bild- och formverksamhet,

5. regional enskild arkivverksamhet,

6. filmkulturell verksamhet, och

7. främjande av hemslöjd.

Landstinget får även lämna statsbidrag till sådana verksamheter som avses i första stycket och som bedrivs i form av länsöverskridande samarbeten om dessa uppfyller de krav på anknytning till landstingets område eller dess medlemmar som avses i 2 kap. 1 § kommunallagen (2017:725). Landstinget får även

Med utgångspunkt i det ändamål som anges i 4 § ska landstinget ansvara för att bidragsgivningen enligt denna förordning främjar en god tillgång på olika kulturella och konstnärliga uttryck för länets invånare.

Landstinget får även lämna statsbidrag till sådana verksamheter som bedrivs i form av länsöverskridande kultursamarbeten om dessa uppfyller de krav på anknytning till landstingets område eller dess medlemmar som avses i 2 kap. 1 § kommunallagen (2017:725). Landstinget får även lämna statsbidrag till gränsöverskridande samarbeten mellan olika kulturella och konstnärliga uttryck.

lämna statsbidrag till överskridande samarbeten mellan olika konstområden.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2020.

1.3 Förslag till förordning om statsbidrag till konstnärer

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

1 § Denna förordning innehåller bestämmelser om statsbidrag till konstnärer.

Bidrag lämnas i mån av tillgång på medel.

Statsbidragets syfte

2 § Syftet med statsbidraget är att förbättra förutsättningarna för konstnärer att verka professionellt.

Allmänna förutsättningar för statsbidraget

3 § Bidrag får lämnas i form av arbetsstipendier, projektbidrag samt långtidsstipendier.

4 § Bidrag får om inte annat stadgas lämnas till individer, grupper, fysiska och juridiska personer.

5 § Bidrag får lämnas till konstnärliga samarbeten av professionell art mellan två eller flera konstnärer.

6 § Bidrag får lämnas till professionella konstnärer som har sin huvudsakliga konstnärliga verksamhet i Sverige eller som är stadigvarande bosatt i landet eller som vistas tillfälligt i landet inom ramen för ett internationellt konstnärligt utbyte.

7 § Under förutsättning att bidraget lämnas till enskild konstnär under en tid av minst tre år ska det anses som inkomst av tjänst enligt 2 kap. 5 § 16 lagen (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension.

8 § Beslut om bidrag ska grundas på konstnärlig kvalitet och ska kunna ta hänsyn till mottagarens behov av ekonomiska bidrag.

9 § Bidrag får inte lämnas till den som har skulder för svenska skatter eller avgifter hos Kronofogdemyndigheten eller som är i likvidation eller försatt i konkurs.

Särskilda förutsättningar för arbetsstipendier

10 § Arbetsstipendier får lämnas för att ge en aktiv professionell konstnär en sådan ekonomisk trygghet under en viss tid att denne kan ägna sig åt konstnärlig yrkesutövning utan avbrott eller åt experiment och nydanande inom konstnärlig verksamhet.

11 § Arbetsstipendium får lämnas till samma professionella konstnär utan omprövning för högst fem år i sänder.

Särskilda förutsättningar för projektbidrag

12 § Projektbidrag får lämnas till målinriktat utvecklingsarbete av mer kostnadskrävande natur som kan antas få betydelse för utvecklingen av konsten i vid mening.

13 § Projektbidrag får inte lämnas till permanent finansiering av konstnärlig verksamhet.

Särskilda förutsättningar för långtidsstipendier

14 § Långtidsstipendier får lämnas för att ge en aktiv konstnär, som under en längre tid bedrivit en konstnärlig verksamhet av dokumenterat god kvalitet, arbetsmässig trygghet för att utveckla denna verksamhet.

15 § Långtidsstipendium får lämnas till samma konstnär för högst tio år i sänder.

16 § Långtidsstipendium lämnas med ett årligt belopp motsvarande tre prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken.

Ärendenas handläggning

17 § Styrelsen för Sveriges författarfond prövar frågor om bidrag enligt denna förordning till konstnärer inom ordområdet. Konstnärsnämnden prövar frågor om bidrag enligt denna förordning till andra konstnärer.

18 § Ansökan om bidrag ska göras skriftligen och ges in till Konstnärsnämnden respektive Författarfonden.

19 § Beslut om bidrag får förenas med villkor. Dessa ska framgå av beslutet.

20 § Konstnärsnämnden och Författarfonden ska fortlöpande och i lämpliga former samarbeta med varandra samt med Statens kulturråd och Statens musikverk i frågor som rör principerna för bidrag enligt denna förordning.

Redovisning

21 § Den som fått bidrag ska redovisa till Konstnärsnämnden respektive Författarfonden hur medlen har använts.

Återbetalning och återkrav

22 § Mottagaren av ett bidrag enligt denna förordning är återbetalningsskyldig om

1. mottagaren av bidraget genom att lämna oriktiga uppgifter eller på något annat sätt har orsakat att bidraget lämnats felaktigt eller med för högt belopp,

2. bidraget av något annat skäl än vad som avses i 1 har lämnats felaktigt eller med för högt belopp och mottagaren borde ha insett detta,

3. bidraget inte används för det ändamål som det har beviljats för,
4. det projekt som bidraget har lämnats för inte slutförts eller om bidraget av någon anledning har förbrukats,
5. mottagaren inte lämnar sådan redovisning som avses i 21 §, eller
6. villkor i beslutet inte har följts.

23 § Om en bidragsmottagare är återbetalningsskyldig enligt 22 §, ska Konstnärsnämnden respektive Författarfonden besluta att helt eller delvis kräva tillbaka bidraget, inklusive ränta enligt räntelagen (1975:635). Om det finns särskilda skäl, får Konstnärsnämnden och Författarfonden besluta att efterge återkrav helt eller delvis.

Bemyndigande

24 § Konstnärsnämnden och Författarfonden får meddela de föreskrifter som behövs för verkställigheten av denna förordning.

Överklagande

25 § Beslut enligt denna förordning får inte överklagas.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2020.

Genom förordningen upphör förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer, förordning (1983:190) om pensionsgrundande konstnärsbidrag m.m. och förordning (1989:500) om vissa särskilda insatser på kulturområdet. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om bidrag som beviljats före ikraftträdandet.

2 Uppdraget och dess genomförande

2.1 Utredningens direktiv

Enligt direktiven (dir. 2016:93) ska en särskild utredare göra en översyn av de statliga insatserna och villkoren för professionellt verksamma konstnärer. Utredaren ska bedöma hur de statliga insatserna bidrar till att nå de kulturpolitiska målen och föreslå eventuella förändringar av insatserna för att anpassa dem till nuvarande förutsättningar och behov. Direktiven återges i bilaga 1.

Direktiven kan sammanfattas i fyra teman som också varit styrande för hur arbetet har bedrivits:

- *En uppdaterad nulägesbild:* Utredningen ska kartlägga och beskriva konstnärernas förutsättningar att verka professionellt. Utifrån relevanta samhällsförändringar ska definitionen av begreppet professionell konstnär analyseras. Ett särskilt deluppdrag avser en samlad kartläggning av digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande.
- *En modern, jämlik och flexibel stödordning:* Utredningen ska – med utgångspunkt i relevanta samhällsförändringar – analysera de befintliga statliga ersättnings- och stödsystemen för konstnärer och vid behov föreslå förändringar i systemen som kan underlätta konstnärernas förutsättningar att vara verksamma. Översynen ska beakta hur de statliga ersättnings- och stödsystemen och socialförsäkringssystemen förhåller sig till varandra.

- *Förutsättningar för konstnärlig yrkesverksamhet i hela landet:* Utredningen ska analysera hur införandet av kultursamverkansmodellen har påverkat förutsättningarna att verka som professionell konstnär och föreslå eventuella förändringar för att förbättra möjligheterna att verka som professionell konstnär i hela landet.
- *Ett internationellt perspektiv:* Utredningen ska i analyser och förslag sätta konstnärernas villkor och den svenska konstnärspolitiken i ett nordiskt och europeiskt perspektiv och, i den utsträckning det är relevant, i ett bredare internationellt perspektiv. Om möjligt ska goda exempel lyftas fram.

Under utredningsarbetets dialoger med myndigheter och intressenter på det konstnärspolitiska området har diskussionerna utgått från dessa fyra teman. De har också varit styrande för hur utredningens bedömningar och förslag har utformats.

2.2 Arbetets genomförande

Utredningen har arbetat öppet och transparent utifrån en kommunikationsplan med utgångspunkt i de värderingarna. Målet har varit att alla som vill ska kunna ta del av utredningens uppdrag och få en tydlig inblick i utredningens arbete med möjlighet att föra fram idéer och inspel.

Med dessa utgångspunkter har utredningen haft ett stort antal externa möten, varit aktiv i sociala medier, anordnat och deltagit i seminarier och konferenser, anlitat konsulter för specifika deluppdrag samt bjudit in externa krönikörer till utredningens egen webbplats. Det interna utredningsarbetet har pågått parallellt, med bearbetning av insamlat material och med produktionen av texter till detta betänkande.

2.2.1 Externa möten med myndigheter och intressenter

Enligt direktiven ska uppdraget utföras i nära dialog med berörda myndigheter och intressenter. Utredningen har därför genomfört ett stort antal möten. I tabell 2.1 redovisas vilka myndigheter och intressenter utredningen träffat.

Tabell 2.1 Utredningens möten med intressenter

Arbetsförmedlingen Kultur Media ¹	Konstpool AB och Artplattform AB	Statens Musikverk ²
Beredningen för kultur och fritid, Sveriges kommuner och landsting, SKL ³	Kungl. Konsthögskolan	Stockholms konstnärliga högskola
Bildupphovsrätt	Kungl. Musikhögskolan i Stockholm	Subtopia
Centrumbildningar ⁴	Kungliga akademien för de fria konsterna	Svensk Scenkonst
Dansalliansen	Musikaliska akademien	Svenska Förläggareföreningen
Folkets Hus och Parker	Musikalliansen	Sveriges författarfond ⁵
Konstfack	Musikförläggarna	Sveriges kulturråd ⁶
Konstnärernas Riksorganisation, KRO	Myndigheten för kulturanalys ⁷	Teateralliansen
Konstnärliga fakulteten, Göteborgs universitet	Regionala kulturchefer	Teaterförbundet för scen och film
Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd, KLYS	Rådet för kulturarbetsmarknaden	Tillväxtverket
Konstnärsförbundet Alliansen	Statens Konstråd ⁸	
Konstnärsnämnden	Statens Kulturråd ⁹	

Den absoluta merparten av mötena har förberetts med skriftliga frågor. Efter mötena har minnesanteckningar tagits fram och stämts av med den externa parten, innan anteckningarna publicerats på utredningens webbplats samt spridits via sociala mediet twitter under användaren @konstnarspolu. Vid mötena har utredningen också bjudit in alla som önskar att inkomma med skriftliga syn-

¹ Arbetsförmedlingen Kultur Media kallas Af Kultur Media i fortsättningen av betänkandet.

² Statens Musikverk kallas Musikverket i fortsättningen av betänkandet.

³ Sveriges kommuner och landsting kallas SKL i fortsättningen av betänkandet.

⁴ Vid utredningens möte med centrumbildningarna deltog Centrum för dramatik, Danscentrum, Författarcentrum, Konsthantverkscentrum, Konstnärscentrum, Musikcentrum, Teatercentrum och Översättarcentrum. Därefter har flera centrumbildningar inkommit med skriftliga svar på utredningens frågor.

⁵ Sveriges författarfond kallas Författarfonden i fortsättningen av betänkandet.

⁶ Möte i Kulturdepartementet med kulturråd placerade vid utlandsmyndigheter.

⁷ Myndigheten för kulturanalys kallas Kulturanalys i fortsättningen av betänkandet.

⁸ Statens Konstråd kallas Konstrådet i fortsättningen av betänkandet.

⁹ Statens Kulturråd kallas Kulturrådet i fortsättningen av betänkandet.

punkter och inspel. Flera intressenter har hörsammat den möjligheten.

2.2.2 Konsultuppdrag i avgränsade frågor

Utredningen har i tre fall lämnat uppdrag till externa konsulter. Det har i varje fall handlat om avgränsade uppdrag inom direktivens ramar:

- *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande. En kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.* Pratik Vithlani, vd och partner TYP Kulturkapital.
- *Kulturskapares villkor och kulturpolitiken – internationella exempel. En kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.* Journalisten Marika Griehsel.
- *Socialförsäkringssystemens konsekvenser för konstnärernas villkor.* Ekonomen Annika Creutzer.

De tre rapporterna har publicerats på utredningens webbplats. Alla tre rapporterna och de inspel som gjorts med anledning av dem har bidragit med viktiga underlag för utredningens bedömningar och förslag.

2.2.3 Seminarier för fördjupade samtal

Utredningen har arrangerat och deltagit i flera seminarier. De tre konsultrapporterna har var och en behandlats vid särskilda seminarier, de båda första under Almedalsveckan i Visby 2017 och den sista vid ett seminarium anordnat av utredningen i Stockholm i januari 2018. Vid seminariet om digitaliseringens konsekvenser för konstnärernas villkor i Almedalen den 5 juli 2017 deltog en panel med Pratik Vithlani, rapportförfattare, Michael Porseryd, vd SF Studios, Susin Lindblom, förbundsdirektör Dramatikerförbundet, Rebecca Forsberg, konstnärlig ledare RATS teater och Marika Griehsel, journalist, moderator.

Figur 2.1

Seminarium om digitaliseringens konsekvenser för konstnärernas villkor, Almedalen, den 5 juli 2017.
Foto: José Figueroa/Kultur i Almedalen.

Utredningen deltog även i det nya kulturpolitiska konventet Folk och Kultur 2018 i Eskilstuna i februari 2018. Vid det tillfället redogjorde den särskilda utredaren Ann-Christin Nykvist för utredningens kartläggning och slutsatser. En panel bestående av Gunilla Carlsson, riksdagsledamot, Mats Hallberg, biträdande kulturchef och Jerker Virdborg, författare kommenterade slutsatserna under ledning av Marika Griehsel, journalist. Utredningen har även redovisat sitt arbetsläge vid ett seminarium i riksdagen i november 2017 anordnat av ordföranden och vice ordföranden i riksdagens kulturutskott.

2.2.4 Krönikor för att bredda bilden av konstnären

För att ge utrymme för fler röster om konstnärspolitiken har utredningens möten och seminarier kompletterats med krönikor på utredningens webbplats.¹⁰ Totalt har sex krönikor publicerats. De är skrivna av följande personer:

- Ylva Perera, författare och kritiker.
- Johan Lundbladh, vd Tillt.
- Kudzai Chimbaira, skådespelare och teaterregissör.¹¹
- Pontus Sundset Granat, dansare.
- Åsa Lockner, konsthantverkare.
- Pär Soini, vd BD Pop, musiker och låtskrivare.

Enligt webbstatistiken ledde krönikorna till att fler tog del av utredningens arbete.

2.3 Utredningens statistiska underlag

Utredningen har haft värdefull hjälp av den statistik som Konstnärsnämnden samlat in inom ramen för sitt uppdrag att analysera konstnärernas förutsättningar för det konstnärliga skapandet. Myndigheten ska analysera och sprida kunskap om konstnärernas ekonomiska och sociala villkor. En första kartläggning genomfördes under perioden 2009–2011 och presenterades i flera rapporter.¹² En uppföljande inkomstundersökning har därefter genomförts baserad på uppgifter från 2014.¹³ Den rapporten, kallad Inkomstundersökningen 2014 i fortsättningen av betänkandet, presenterades i december 2016, när utredningen just inlett sitt arbete.

Undersökningen bygger på registerdata baserade på konstnärsgruppens personnummer, i åldersspannet 20–66 år, hämtade

¹⁰ www.konstnarspolitiskautredningen.se

¹¹ Kudzai Chimbaira avled i januari 2018.

¹² Konstnärsnämnden (2009). *Konstnärernas inkomster*. Konstnärsnämnden (2010). *Konstnärernas inkomster ur ett jämställdhetsperspektiv*. Konstnärsnämnden (2011). *Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster*.

¹³ Konstnärsnämnden (2016). *Konstnärernas demografi, inkomster och sociala villkor*.

från Statistiska centralbyrån för inkomståret 2014. Underlaget består av cirka 29 000 personer.¹⁴ Genom att använda en hel population av konstnärer, och inte ett urval, slipper man laborera med urvals- och bortfallsanalyser, samtidigt som det kan bli svårare att få fram uppgifter om t.ex. inkomster från det konstnärliga arbetet i förhållande till andra typer av inkomster. Vidare är det ett förhållandevis stort tidsavstånd mellan de insamlade uppgifterna och de redovisade resultaten.

Utredningen har därför kompletterat statistiken i Inkomstundersökningen 2014, dels med nya analyser genomförda av Statistiska centralbyrån baserade på samma urval men med inkomstuppgifter från 2015, dels med lönestatistik från scenkonstområdet som visar på inkomster från enbart den konstnärliga verksamheten. Även på andra områden har utredningen haft tillgång till statistiska uppgifter med bäring på utredningens uppdrag. Dessa uppgifter, tillsammans med källan, redovisas i samband med att de används i kommande kapitel.

2.4 Betänkandets disposition

Efter detta inledande kapitel innehåller betänkandet ett kapitel 3 med en genomgång av de motiv som formulerats genom åren för politiska insatser till stöd för konstnärerna och deras arbete och ett kapitel 4 med en analys av konstnärsbegreppet. I kapitel 5 redovisas faktorer som förändrat samhället i stort och som av allt att döma kommer att vara viktiga även fortsättningsvis. Samhällsförändringarnas konsekvenser för konstnärerna och deras förutsättningar att verka professionellt beskrivs i kapitel 6. Kapitel 7 omfattar en redogörelse av konstnärernas bakgrund, utbildning, inkomster och trygghet. I kapitel 8 redovisas de nuvarande insatserna för konstnärer, såväl statliga som andra. Utredningens bedömningar och förslag med anledning av analyserna i föregående kapitel presenteras i kapitel 9. Det avslutande kapitel 10 innehåller en konsekvensanalys. Utredningens direktiv återges i bilaga 1.

¹⁴ Enligt inkomstundersökningen 2014 finns det cirka 35 000 yrkesverksamma konstnärer i Sverige, varav 29 000 alltså ingår i undersökningen. När det gäller det totala antalet konstnärer har andra analyser kommit fram till både högre och lägre antal.

3 Konstnärerna i samhället

3.1 Inledning

En avsikt med detta kapitel är att försöka spåra motiv som formulerats genom åren för politiska insatser till stöd för konstnärerna och deras arbete, med utgångspunkt i att det råder ett ömsesidigt beroende mellan samhället och konstnärerna.

Å ena sidan kan man konstatera att konsten inte föds i ett vakuum, utan i samhället. Det kan tyckas självklart, men konstnären är inte bara en del av, utan beroende av ett sammanhang, konstnärligt och samhällsligt. Å andra sidan ser vi att det också har formulerats ett beroende från samhällets sida, av konsten. Konsten gör något i samhället och det har ett samhällsligt värde.

3.2 Konstnärer i äldre tid

Den ursprungliga betydelsen av ordet konst, efter tyskans kunst, är kunnande eller skicklighet. Det område vi i dag avser med ordet konst förtydligas först under 1600- och 1700-talen, med inrättandet av kungliga akademier och den filosofiska diskussionen under upplysningstiden där Immanuel Kant är det centrala namnet.

Ändå ser vi att det sedan urminnes tider har funnits individer som i ett socialt sammanhang har skapat betydelsefulla och starkt meningsbärande konstnärliga verk. Ett litet antal av dessa verk, utförda i bestående tekniker, har överlevt in till vår tid. Den skicklighet i utförandet som dessa verk vittnar om gör det rimligt att anta att upphovsmännen varit erkända och värderats för sitt konstnärliga arbete. Från antiken känner vi namnen på skulptörer som Fidias och Polykleitos och målare som Polygnotos och Apelles. Homeros inleder raden av betydande skalder, de flesta i allra högsta

grad levande ännu i vår tid som t.ex. Sapfo, Aiskylos och Sofokles, under romersk tid Catullus, Cicero med flera.

Under medeltiden betecknades ett kvalificerat utfört hantverk som konststycke och utfördes ofta av en grupp individer inom ramen för en mästars verkstad och med mästaren som ensam upphovsman. Kyrkan var den stora beställaren och skråväsendet reglerade detta konstnärliga utövande ända in i renässansen.

3.3 Den nya tiden

Under renässansen strävade de främsta konstnärerna efter att frigöra sig från de skrän de intill dess tvingats tillhöra, och därmed från de begränsningar den tillhörigheten inneburit i frihetsgrad och social status. Mötet med ett gryende vetenskapligt synsätt började göra avtryck i konsten. Ramarna för det konstnärliga arbetet sattes i allt väsentligt av beställarna som var hämtade ur samhällets högsta skikt vid sidan av kyrkan. Musikaliska upphovsmän, bildkonstnärer och författare hämtades också ofta ur kyrkans egna led och konsten var en viktig förmedlare av det kristna budskapet. Under 1600-talet rörde sig konstnärer av alla slag mellan olika hov och städer i Europa och en liten grupp blev förmögna på sin konst och uppnådde hög social status. Från 1700-talet blev också betoningen av konstnären och originaliteten en viktig utgångspunkt.

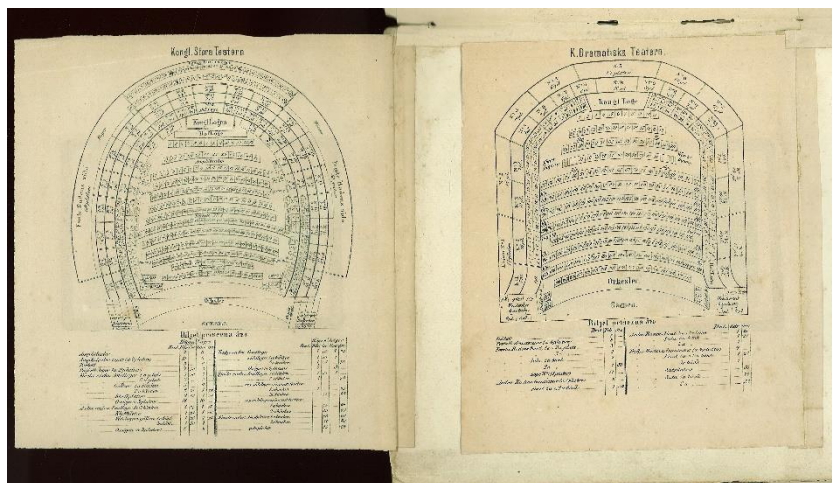
Konstnärernas friare ställning var kopplad till framväxten av nya grupper och institutioner i samhället som stärkte konstnärernas marknadsförutsättningar. Men det var först vid sekelskiftet 1700–1800 som den genialiska konstnären träder fram, ibland ensam, fattig och i vissa fall även missförstådd av sin samtid, och då inte minst av akademierna som fungerade som sin tids grindvakt.

3.4 Konsten får nya välgörare under 1800-talet

Under 1800-talet fick konsten nya välgörare och finansiärer i och med industrialismen, den ökande handeln, städernas framväxt, och det framväxande borgerskapet. Lagstadgad folkskola infördes i Sverige från 1842 och läskunnigheten blev alltmer allmän. Nya företeelser som tidningen, allmänna teatrar, stora nationalmuseer med konstabildande samlingar, konstsalonger, konserthus, opera,

grammofonen gjorde entré. Allt detta anpassades främst efter den borgerliga publiken där kulturen och konsten fick bidra med sociala arenor. Samtidigt svarade också konsten mot ett behov av bearbetning av den stora samhällsomställning som det europeiska samhället genomgick, en utveckling som ökade behovet av konstnärer.¹

Figur 3.1

Under 1800-talet skapades viktiga arenor för konsten. Planskiss från samma tid på Kungliga Stora teatern respektive Kungliga Dramatiska teatern i Stockholm.

Foto: Skara kommun/Flickr²

Kvinnor fick nu en alltmer betydelsefull roll som publik, läsare, deltagare, informella organisatörer, upphovspersoner och utövare inom de olika konstgenrerna. I Stockholm bildades Stockholms konstförening 1832 med syfte att upparbeta allmänhetens smak och på samma gång hjälpa konstnärerna genom att skapa en avsättning för deras arbeten. Föreningen anordnade ”sammanträden av

¹ ”Till sin kärna är den borgerliga kulturen inställd på universalism och expansion. Det borgaren uppfattar som det goda, det sanna, det sköna – det ska också gälla som gott, sant och skönt för alla andra människor. Sådan är ideologin. Och de borgerliga föreställningarna om renhet, om ett välordnat landskap, om ett reglerat arbetsliv, om vetenskapens nytta och vad konstens uppgift ska vara, har ju faktiskt spritt sig långt in i andra samhällsskikt. På det sättet går det att tala om ett ”förborgerligande” av samhället.” Prof. Jürgen Kocka intervjuad i Populär historia, nr 6/96.

² <https://flic.kr/p/dgsjFe>

konstlärare och bildade personer till öfverläggningar i alla artistiska ämnen”, arrangerade utställningar med både yngre och äldre konst och köpte verk av levande inhemska konstnärer som lottades ut bland föreningens medlemmar. Verksamheten vidgades till hela landet 1887 genom en sammanslagning av regionala konstföreningar som vid denna tid hunnit skapas och gavs då namnet Sveriges Allmänna konstförening. Sveriges författarförening bildades 1893 och var öppen för alla slags skribenter. Föreningen kom bland annat att driva på i frågor om upphovsrätt och statliga stipendier till författare.³ Svenska teaterförbundet, som hade till uppgift att värna teateranställdas intressen, bildades redan 1894.

Den offentliga finansieringen av kulturen var ännu begränsad, i stället bars kulturlivet till stor del upp av förmögna privatpersoner och mecenater. Flera av dessa välgörare såg också investeringar i de fria konsterna som ett sätt att stärka sin sociala status i det övre samhällsskiktet. De stora europeiska huvudstäderna, som Paris, Wien och Berlin blev viktiga centralorter för ett internationellt konstnärligt avant-garde som samlades över konstgränser och där riktningar som realism och naturalism utvecklade en ny samhällskritik påverkad av omgivande sociala rörelser.

3.5 Kultur och bildning blir viktiga under 1900-talet

Som ett led i de stora sociala samhällsförändringar som efter hand leder till det demokratiska välfärdssamhällets framväxt under tidigt 1900-tal, blev kultur och bildning för bredare grupper i samhället en angelägen fråga, inte minst genom initiativ från arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och folkbildningens aktörer. I Sverige strömmade landsbygdens befolkning in till städerna och nya arbetstillfällen. Föreningen Skådebanan bildades 1910 för att nå ut med teatern till en ny publik. Under 1930-talet föddes folkhemmet som ett begrepp som samlade nationen i en orolig tid.

Förhoppningen att konsten ska bli allas egendom uttrycktes av den socialdemokratiska ecklesiastikministern Arthur Engberg, stödd på en rörelse som började vid sekelskiftet med viktiga opinionsbildare som

³ Det var först 1971 som Sveriges författarförbund bildas genom en sammanslagning av Fackförfattarnas organisation Minerva, Sveriges Ungdomsförfattareförening, Svenska Översättarförbundet och Sveriges författarförening.

Ellen Key och skriften *Skönhet för alla* och som bars vidare av Gregor Paulson, bland annat genom skriften *Vackrare vardagsvara*.

I denna rörelse fanns tanken på konsten som fostrare och dess förmåga att förbättra individen. Kulturen gavs en vidare förståelse, nära kopplad till demokratiseringen av samhället. Detta var en period då också amatörkulturen blomstrade, ofta inom ramen för folkbildningens olika grenar. Samtidigt som strävandena riktade sig till bredare samhällsgrupper rådde ännu borgerlighetens kulturideal som måttstock för god konst. I arbetarrörelsens första kulturprogram, kallad *Demokratisk kulturpolitik* (1938), motiverades en bred politisk ansats utifrån ett individperspektiv:

Det räcker inte med att dugliggöra sig för livets praktiska uppgifter. Människan vill också tillfredsställa sin skönhetslängtan, sin konstnärliga åtrå, sitt behov av det som övergår tidens och rummets gränser. Hon vill lösas och hjälpas ur det vardagliga, det trista och grå. Konstverket, boken, scenens skapelser, tonerna och de eviga budskapen utfylla, ge mening och lyftning åt hennes liv.⁴

Under 1930-talet inrättades Riksteatern och Konstrådet i denna anda och ytterligare andra nationella, regionala och kommunala kulturinstitutioner lades under kommande decennier till, med ambitionen att fler skulle få möjlighet att möta konsten i alla dess olika uttryck. Det var en utveckling som också innebar att konstnärer fick nya arbetsmöjligheter genom offentligt finansiering. Konstnärernas riksorganisation bildades 1937 för att ge en samlad röst till landets bildkonstnärer. KRO drev bland annat frågan om 1-procentregeln och erbjöds att besätta platser i de statliga organ som inrättades på bildkonstområdet. Riksdagen fattade 1954 beslut om att ersättning skulle utgå till upphovsmän för utlån av deras verk på offentliga bibliotek. Året därefter inrättades Sveriges författarfond, med uppgift att fördela dessa medel till svenska författare, översättare, tecknare och fotografer.

⁴ Jacobsson, Bengt (2014). *Kulturpolitik*, s. 146. Jacobsson citerar Lindroth (1970). *Målen för den statliga kulturpolitiken*, som menar att kulturpolitiken har tre ambitioner under denna period: att vara individorienterad, samhällsanpassande och samhällsförändrande.

3.6 1960-talet: början till en samlad kulturpolitik

En ny epok inleddes i svensk kulturpolitik med det informella grupparbete som påbörjades 1963 under ledning av ecklesiastikminister Ragnar Edenman⁵ och som gavs namnet Kulturrådet⁶. I denna rådgivande grupp ingick namnkunniga konstnärer från olika konstområden. Edenmans efterträdare Olof Palme formaliserade Kulturrådets arbete genom att tillsätta en utredning 1969 med samma namn och som under en följd av år kom att lämna ett antal för kulturpolitiken viktiga betänkanden. Bakgrunden till detta arbete var den livliga riksdagsdebatt från tidigt 60-tal som engagerade samtliga partier.⁷ Den centrala frågan gällde behovet att sammanföra en tidigare splittrad politik till en mer genomtänkt helhet, motsvarande det förändringsarbete som samtidigt skedde inom andra politikområden. 1964 infördes de statliga konstnärsbelöningarna (senare kallade inkomstgarantier) till personer som genom konstnärlig verksamhet gjort mycket betydande insatser inom svenskt kulturliv. Belöningarna var utformade så att mottagaren garanterades en viss inkomst, ett bidrag som räknades av mot andra inkomster.⁸

3.7 Motiv för konstnärspolitik under 1970-talet

I utredningen Kulturrådets betänkande *Ny kulturpolitik* slogs det fast att "[e]tt övergripande mål för kulturpolitiken bör vara att den skall medverka till att skapa en bättre samhällsmiljö. De konstnärliga uttrycksformerna kan tillsammans med massmedierna belysa samhällets sätt att fungera och därmed behovet av förändringar. Skapande verksamhet i enkla kollektiva former kan ge nya kontakt-

⁵ Ragnar Edenman deltog redan i arbetet med det socialdemokratiska kulturprogrammet *Människan och nutiden* (1952) som innebar att kulturen inbegreps i "demokratiseringsarbetet" och sågs som en central del av samhället.

⁶ Namnet Kulturrådet har i en historisk sekvens fått tre olika betydelser: först betecknar det den informella, rådgivande grupp som Ragnar Edenman knöt till sig, sedan den utredning som tillsattes av Olof Palme och slutligen den myndighet som inrättades 1975, Statens kulturråd.

⁷ I riksdagen debatterades även frågan vilken kultursyn som skulle råda inom en statlig politik. Riksdagsman Gunnar Adolfsson föreslog att det borde ske "en övergång från den s.k. finkulturen till en enhetskultur – icke en borgarkultur, icke en arbetarkultur, utan helt enkelt en enhetskultur." (cit. från Klockar Linder (2014). *Kulturpolitik. Formeringen av en modern kategori*, s. 111 akad. avh. UU.

⁸ Inkomstgarantin avskaffades av den borgerliga regeringen 2010, vilket innebär att inga nya garantier längre utfärdas och att de medel som frigörs när en mottagare avlider, går över till att finansiera långtidsstipendier.

och uttrycksmöjligheter i samspelet mellan människor. Kulturpolitiken bör bidra till att forma ett nytt och vidare välfärdsbegrepp”.⁹

Utredningen låg till grund för 1974 års kulturproposition.¹⁰ Här formas det som, med smärre justeringar, ska gälla för svensk kulturpolitik under lång tid framöver. Nyckelbegrepp i propositionen var yttrandefrihet, decentralisering, jämlikhet, konstnärlig förnyelse och vård av kulturarvet. I propositionen läggs för första gången fram förslag till mål för hela det kulturpolitiska området.¹¹ I ett brett politiskt samförstånd beslutade sedan riksdagen att de kulturpolitiska målen skulle vara

- att medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas,
- att ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor,
- att motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet,¹²
- att främja en decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet,
- att i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov,
- att möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse,
- att garantera att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs samt
- att främja ett utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna.

⁹ SOU 1972:66 och SOU 1972:67.

¹⁰ Prop. 1974:28.

¹¹ I Klockare Linders avhandling beskrivs processen bakom den nya idén att formulera mål för kulturpolitiken. Tanken var att det övergripande målet skulle härledas ur eller överensstämma med de övergripande målen för samhällets utveckling och de delmål som formulerades under detta mål skulle genom en successiv konkretisering formuleras som förutsättningar att nå det övergripande målet, i en mål-medelkedja. (Klockare Linder, s. 137). Här ser vi begynnelsen på en mål- och resultatstyrning inom kulturpolitiken som börjat tillämpas brett inom den statliga politiken och som förknippats med principerna för New Public Management.

¹² Under riksdagsbehandlingen hade mer radikala formuleringar om kommersialismen som föreslagits tonats ned, men detta förblev det politiskt mest kontroversiella kulturpolitiska målet och avskaffades av en borgerlig regering 2010.

Först 1975 fick konstnärernas situation sin första fördjupade behandling inom den nya kulturpolitikens område. I betänkandet *Kulturrådet: Konstnärerna och samhället* betonas den konstnärliga kreativitetens särställning i förhållande till annan kreativitet, eftersom den är ”det elementära instrumentet för alla mänskliga uttryck och därmed för all kommunikation.”¹³ Här gavs tydliga uttryck för tanken på kulturpolitikens emancipatoriska uppgift, medan den fostrande uppgiften får träda tillbaka något.

Alla de konstnärliga uttrycken tjänar individens medvetenhet och hennes förmåga att meddela sig med andra. Konstens frihet och möjligheterna till konstnärlig förnyelse blir angelägna för att de är så nära kopplade till individens frihet och möjligheter till självförverkligande. Vidare betonades värdet av det man kallar pluralism: ”variationer i fråga om uttrycksformer, möjligheter att framföra olika åsikter och möjligheter att i sin helhet erbjuda ett rikt varierat innehåll måste vara ett grundläggande värde och det är en av kulturpolitikens uppgifter att skaffa fram resurser för detta.”¹⁴

På samhälls nivå finns här nära kopplingar till den vidare frågan om yttrandefrihet och fri opinionsbildning. Detta leder fram till uppfattningen att det är en central kulturpolitisk angelägenhet att konstnärernas villkor förbättras och att konstnärerna ges möjlighet att ”beskriva verkligheten på sina egna villkor”. Utredningen tecknade en oroande fond av det kommersiella system som inte ansågs ge konstnärerna tillräcklig frihet, eftersom dess utgångspunkt var kravet på lönsamhet:

Samhället måste ta ansvar för att konstnärer och andra kulturarbetare, som inte kan finna adekvata utlopp för sitt skapande inom ramen för det marknadsekonomiska systemet, tillförsäkras rätten till meningsfullt arbete på annat sätt.¹⁵

Utredningen menade att de främsta möjligheterna att förbättra konstnärernas utkomstmöjligheter ligger i att ”öka förutsättningarna att anlita konstnärerna och använda deras verk och andra insatser och därmed tillmötesgå behov hos samhälle och individer”.¹⁶

¹³ SOU 1975:14., s. 61.

¹⁴ a.a. s. 62.

¹⁵ a.a. s. 64.

¹⁶ a.a. s. 15.

En av de grundläggande principerna i den nya kulturpolitiken är den från Storbritannien importerade modellen med styrning genom armlängds avstånd. Beslut om stöd, bidrag och inköp av konst fattades med hjälp av sakkunniggrupper huvudsakligen bestående av konstnärer från respektive konstområden. Konstnärerna fick, som en senare utredare konstaterade, genom sina organisationer ett ”markerat inflytande över kulturpolitiken”.¹⁷ Konstnärerna framhöll att de insatser som gjordes inte skulle betraktas som understöd eller bidrag, utan som en ersättning för samhällets utnyttjande av konsten. Konkret tog sig detta synsätt tidigast uttryck i biblioteksersättningen för bokutlåning och senare i den s.k. individuella visningsersättningen för konstverk placerade i den offentliga miljön.

I den proposition som följde 1975 slog regeringen fast följande:

Människors behov av konstupplevelser och konstnärlig aktivitet är i vårt samhälle grunden för yrkesmässig konstnärlig verksamhet. Genom att konstnärerna skapar och förmedlar tillfällen till sådana upplevelser och genom att de fungerar som inspiratörer för skapande verksamhet har de en nyckelroll i kulturlivet. Konstnärerna skapar och röjer väg för nya synsätt och uttrycksformer. Detta är omistligt för den kulturella utvecklingen och därmed av stor vikt för samhällsutvecklingen som helhet.¹⁸

Den tidiga kulturpolitiken fick nu två av sina mest centrala myndigheter. Kulturrådet inrättades 1974 med ansvar för teater, dans, musik, film, litteratur, folkbibliotek, konst, museer och utställningsverksamhet. Två år senare inrättades myndigheten Konstnärsnämnden, som fick ett samlat uppdrag att fördela individuella bidrag och stipendier till konstnärer.¹⁹ Båda dessa myndigheter övertog ansvar för bidragsgivning som tidigare legat spridda på olika organ och båda fick utöver det ansvar för att följa utvecklingen på sina respektive områden. I enlighet med principen om armlängds avstånd fördelades bidrag till konstnärer och kulturinstitutioner nu med stöd av sakkunniggrupper huvudsakligen bestående av konstnärer från berörda områden.

¹⁷ SOU 1990:39, s. 40.

¹⁸ Prop. 1975/76:135, s. 200.

¹⁹ Sveriges författarfond hade fortsatt till uppgift att fördela de medel som generades av biblioteksersättningen till svenska författare, översättare, tecknare och fotografer.

3.8 Konstnärspolitiken stärks under 1990-talet

Regionaliseringen av kulturpolitiken gavs redan 1974 en framskjuten plats inom kulturpolitiken. Den underliggande – och större – frågan gäller hur deltagandet i kulturlivet kunde vidgas till nya grupper i samhället. Sociologisk forskning har under mitten av 1960-talet synliggjort det som beskrevs som en ”barriär” mellan de kulturformer som har högst prestige i samhället och befolkningen på landsorten och i arbetarklassen.²⁰ Temat följdes upp genom Gunnar Svenssons rapport *Kultur i hela landet* från 1989.²¹ Den slog fast att ”[...]kulturintresset måste väckas hos allt fler människor och kulturen måste få en starkare ställning i samhällsplanering på alla nivåer”. Och att ”[d]et är i lokalsamhället som konstnärliga initiativ tas och folkliga kulturaktiviteter rotas”. Det primära ansvaret för kulturinsatserna låg hos kommunerna, samtidigt som ”storstadsdominansen” behövde brytas.

I Gunnar Svenssons rapport fanns dock inget förslag som mer direkt rörde konstnärspolitiska insatser, utan de stöd som föreslogs riktade sig till kulturinstitutioner och föreningar. Med satsningar på att bygga upp regionala kulturinstitutioner kunde en publik i hela landet möta professionell konst och samtidigt stärkte detta konstnärernas arbetsmarknad.

Under 1990-talet växte också tankarna fram om kulturens betydelse för lokal och regional tillväxt. Kulturen stärker platsens attraktivitet, vilket i sin tur leder till sysselsättning och tillväxt. John Myerscoughs studie *The Economic Importance of the Arts in Britain* från 1988 tillhörde de första som lyfter fram de resonemang om kulturens och konstens betydelse för samhällsekonomin i stort, och för regional utveckling och turism i synnerhet, som i dag går under namnet kulturella och kreativa näringar. I dessa näringars kärna ligger det konstnärliga arbetet och kulturarvets miljöer. I förlängningen av denna diskussion utvecklades tanken på konstnären som entreprenör och rationell aktör på marknaden, en omstridd uppfattning om konstnärens drivkrafter och självsyn. De kulturella och kreativa näringarna får så småningom ett allt starkare fäste i politiken, delvis med utgångspunkt i sökandet efter framtids-

²⁰ Se redovisning av Harald Swedners arbete i Klockar Linder (2014). *Kulturpolitik. Formeringen av en modern kategori*, akad. avh. UU, s. 84–100.

²¹ *Kultur i hela landet* (Ds 1989:36), s. 8–14.

branscher med tillväxtkraft, under en period då en stor del av industriproduktionen flyttar till låglöneländer. Ansvaret delas framöver av närings- och kulturpolitiken och Tillväxtverket driver frågorna i samverkan med Kulturrådet.²² Internationellt har frågan på senare tid också lyfts av Unesco.²³

I direktiv från 1989 om en förnyad översyn av de statliga insatserna för att förbättra konstnärskapets villkor gav regeringen motiv för en politik på området:

Att konstnärligt skapande har en grundläggande betydelse för den kulturella utvecklingen och därmed också för samhällsutvecklingen som helhet kan knappast bestridas. Konstnärliga och litterära yrkesutövare har en nyckelroll i kulturlivet inte bara som skapare och förmedlare av konstupplevelser utan även som inspiratörer för skapande verksamhet. Ett väsentligt inslag i den statliga kulturpolitiken är därför att värna om konstnärlig yrkesverksamhet och konstnärligt utvecklingsarbete.²⁴

Utredningen *Konstnärens villkor* pekade på tre huvudsakliga områden för en kommande konstnärspolitik.²⁵ För det första framhölls behovet av sysselsättningsfrämjande insatser för konstnärer genom samverkan mellan kulturpolitik, arbetsmarknadspolitik och regionalpolitik. Inom de sysselsättningsfrämjande åtgärderna låg också efterfrågestimulerande insatser i form av ökad konstabildning, kultur i arbetslivet och kultur i skolan samt att ersättningar för det konstnärliga arbetet, inklusive skatter skulle ges en bättre lösning. Den andra huvudsynpunkten var att det behövdes ställas hårdare kvalitetskrav på och uppföljning av fördelade bidrag. För det tredje betonades det internationella perspektivet och behovet av ett ”intensivt kulturutbyte”. Utredaren menade att det internationella perspektivet inte fick stanna vid Europa, och pekade särskilt på betydelsen av kontakterna med kulturerna i tredje världen.

Syftet med politiken var enligt utredaren, att både stimulera och bredda efterfrågan samtidigt som konstnärerna ges drägliga arbetsförutsättningar. Samhället måste stödja konstnärlig verksamhet som av egen kraft har mycket svårt att överleva på marknaden.

²² Tillväxtverket (2015). *Förutsättningar för kulturella och kreativa företag*.

²³ Se t.ex. Creative Economy Report 2013, Special Edition, United Nations/UNDP/UNESCO, 2013.

²⁴ Dir. 1989:30.

²⁵ SOU 1990:39.

Förutom att stärka ett antal befintliga bidrag till fria konstnärer, till centrumbildningar och främjandeorganisationer menade utredaren att det mest angelägna var att kraftigt öka antalet inkomstgarantier till sammanlagt 300. ”Det kan inte vara rimligt att erkända konstnärer efter årtal av konstnärligt arbete skall vara hänvisade till arbetslöshetsunderstöd, beredskapsarbete och socialbidrag.”²⁶

Med den parlamentariska utredningen *Kulturpolitikens inriktning* 1995 bekräftas begreppet konstnärspolitik ånyo genom att ges ett eget avsnitt i betänkandet.²⁷ Motivet för en särskild politik riktad mot konstnärerna beskrivs i liknande termer som i tidigare utredningar och propositioner:

En av det konstnärliga arbetets viktigaste funktioner är av identifierande karaktär. Det erbjuder redskap för att fånga en verklighet som kan framstå som överväldigande i sin mångfald. För att kunna fylla denna funktion, krävs en utforskande och experimentell hållning. Genom att vara förnyande inom sitt eget område kan konsten också ha en förnyande och vitaliserande effekt på det samhällsliv som den är en del av. Utvecklingsarbete måste få bedrivas utan att efterfrågan är säkrad och kräver därför ofta särskilt stöd för att kunna genomföras.²⁸

Utredningen konstaterade att det behövs en samlad konstnärspolitik inom kulturpolitikens ram som innefattar ett samspel mellan åtgärder inom flera samhällsområden. Konstnärernas villkor avgörs till stor del genom att det finns kvalificerade utbildningar som ger goda förutsättningar att leva på sitt yrke, välfungerande upphovsrättsliga ersättningar för användningen av konstnärliga verk, liksom en arbetsmarknadspolitik och ett skattesystem som ser till konstnärernas speciella förutsättningar. Det är frågor som ligger helt eller delvis utanför en kulturministers ansvar och som därför kräver förhandlingar inom regeringen.

Den konflikt mellan en marknad som ställer krav på lönsamhet å ena sidan och konstnärernas behov av frihet i sitt skapande å den andra, som ofta har betonats av tidigare utredningar, gavs ett mer neutralt uttryck. Utredningen konstaterade att den privata marknaden är dominerande när det gäller efterfrågan på konstnärliga prestationer och att den samlade konstnärspolitikens första ansvar därför var att ”skapa förutsättningar för att kulturmarknaden ska

²⁶ SOU 1990:39, s. 18.

²⁷ SOU 1995:84.

²⁸ a.a. s. 230.

fungera så väl som möjligt.”²⁹ Denna marknad kommer dock, enligt utredningen, aldrig fullt ut att kunna finansieras av enskilda. Det offentliga har därför ett ansvar för att upprätthålla viktiga funktioner. Vissa av de insatser som behöver göras befinner sig utanför kulturpolitikens utgifts- och ansvarsområde. I det som är den första mer systematiska beskrivningen av en statlig konstnärspolitik lyfte utredningen fram att den ska verka genom att

- stödja och stimulera kulturproduktion som annars har svårt att hävda sig,
- främja efterfrågan och vidga arbetsmarknaden,
- inköpa konstnärliga verk,
- garantera ersättning för offentligt utnyttjande av konstnärliga verk,
- ansvara för högre konstnärlig utbildning samt stöd till forskning och konstnärligt utvecklingsarbete,
- ge stöd till konstnärliga experiment och tillfälle till arbetsro under längre eller kortare perioder,
- verka för att skattelagstiftningen tar rimlig hänsyn till konstnärernas speciella arbetsförhållanden samt
- verka för att arbetsmarknadspolitiken anpassas också till den konstnärliga arbetsmarknaden.³⁰

Sedan följer beskrivningar av de huvudfrågor som ska hanteras: upphovsrättsfrågor, statliga ersättningar och bidrag, skatter och sociala avgifter samt arbetsmarknadspolitiska insatser.

Vid sidan av den kulturpolitiska utredningens arbete fattade regeringen beslut 1994 om att inrätta en fristående kulturfond, kallad Framtidens kultur. Fondens kapital om 500 miljoner kronor hämtades från de avvecklade löntagarfonderna.³¹ Framtidens kultur, som i sina

²⁹ a.a. s. 245.

³⁰ a.a. s. 246.

³¹ Löntagarfonderna beslutades av riksdagen 1984 och upplöstes efter den borgerliga valsegern 1991. Det samlade kapitalet från löntagarfonderna användes därefter till flera olika syften, bl.a. till forskning genom medel till Riksbankens jubileumsfond, Stiftelsen strategisk forskning, Stiftelsen för miljöstrategisk forskning och KK-stiftelsen. KK-stiftelsen startade också år 2000 ett program för ”upplevelseindustrin”, en inhemsk startpunkt för arbetet med de kulturella och kreativa näringarna.

stadgar var ålagd att konsumera upp sitt kapital, hade som syfte att "under minst tio år ge ekonomiskt stöd till långsiktiga och nyskapande kulturprojekt." Stödet skulle stimulera det regionala kulturlivet i vid mening och stärka tillväxt och utveckling. Stadgarna föreskrev även att stiftelsen skulle söka samfinansiering till projekten genom att engagera lokala och regionala intressen. Genom en tillväxt i fondkapitalet kunde verksamheten bedrivas fram till 2010.

I propositionen *Kulturpolitik* (prop. 1996/97:3) angav regeringen att statens insatser inom konstnärspolitiken skulle syfta till att

- skapa förutsättningar för ett aktivt kulturliv som ger arbete och försörjning åt konstnärerna och rika upplevelser för medborgarna,
- skapa sådana villkor för de professionella konstnärerna att de kan basera sin försörjning på ersättning för utfört konstnärligt arbete,
- anpassa regelverken på alla politikområden så att rimlig hänsyn tas till konstnärernas speciella förhållanden,
- ge möjlighet till konstnärlig förnyelse och utvecklingsarbete genom olika former av direkt konstnärsstöd samt
- förbättra möjligheterna till internationellt konstnärligt utbyte.

Regeringen lade i propositionen fram ett flertal förslag på förbättringar inom konstnärspolitiken olika delområden. Det område som ansågs mest eftersatt var bild- och formkonsten. I linje med Kulturutredningens förslag återinrättades den individuella visningsersättningen som medgav ersättning till bildkonstnärer för offentligt exponerade verk som inte längre var i konstnärens ägo.³² Förebild för ersättningen var den redan etablerade bibliotekersättningen och den nyinrättade upphovsrättsorganisationen Bildkonst Upphovsrätt i Sverige (BUS) fick till uppgift att fördela medlen. Vidare inrättades det internationella ateljécentrumet Iaspis inom Konstnärsnämnden. Iaspis skulle ansvara för utbyte med de internationella ateljécentrum som stod öppna för svenska konstnärer i andra länder och erbjuda motsvarande möjligheter för utländska

³² Ersättningen hade funnits tidigare, men upphört under en period. Nu fick den en delvis ny utformning vad gällde fördelningen av medlen.

konstnärer i Sverige. Förutom ateljéprogram skulle Iaspis också ordna utställningar och organisera föreläsningar och seminarier.

Regeringen föreslog därutöver att flera av de redan etablerade bidragen skulle förstärkas och underströk samtidigt att det skulle vara en myndighetsuppgift att fortlöpande anpassa bidragsformer och belopp till de aktuella behoven inom olika konstarter. Regeringen lyfte i propositionen också särskilt fram betydelsen av inkomstgarantierna och långtidsstipendierna för att ”ge aktiva konstnärer som dokumenterat konstnärlig verksamhet av god kvalitet en ekonomisk och arbetsmässig trygghet”.

I propositionen aviserade regeringen att en utredning skulle tillsättas i syfte att studera de befintliga arbetsmarknadsstödens förhållande till och betydelse för de konstnärspolitiska målsättningarna.

I utredningen *Arbete åt konstnärer* fastslogs att det rådde en överetablering av konstnärer på arbetsmarknaden och att ett huvudskäl till detta var att arbetsmarknadspolitiken hade en för generös definition av konstnärsyrket i förhållande till kulturpolitiken.³³ Kulturpolitikens kärna är konstens kvalitet framhöll utredaren, medan arbetsmarknadspolitiken förhåller sig neutral till konstens kvalitet.³⁴ För att råda bot på detta föreslog utredningen att

- Af Kultur ges en särställning inom Arbetsmarknadsverket,
- mottagargruppen för arbetsmarknadspolitiska åtgärder inom kulturområdet begränsas,
- Af Kultur ges en exklusiv rätt att besluta om åtgärder inom kulturområdet,
- en inomkonstnärlig bedömning införs av Af kulturs målgrupp och för åtgärder inom området,
- AMS kulturarbetardelegation återges en starkare roll,
- medelsanvändningen blir fri och inga volymkrav ställs på Af Kultur samt
- det satsas på vägledning och utbildning.

³³ SOU 1997:183. Utredaren Anders Forsman, biträdd av ett stort antal experter, genomförde uppdraget på åtta månader under 1997.

³⁴ a.a. s. 9.

I propositionen *Kulturpolitik* hade regeringen uttryckt att ytterligare ansträngningar måste göras för att hitta stödssystem som generellt förbättrar konstnärernas villkor och gör det möjligt att ha kontinuitet i det konstnärliga skapandet.³⁵ Hösten 1996 tillsattes därför en utredning med uppgift att ”lämna förslag till utformning av ett kulturpolitiskt grundat generellt stöd till främst konstnärliga och litterära egenföretagare samt redovisa konstnärers och författares ekonomiska förhållanden.”³⁶ I direktiven konstateras vidare att konstnärlig verksamhet sällan medger ”produktivitetsoökning eller rationaliseringar av den art som förekommer i annan näringsverksamhet”. För många konstnärer skulle ett sådant förhållnings-sätt innebära att man tvingas göra avkall på den konstnärliga integriteten. I stället blir man beroende av sidoinkomster för sin försörjning.³⁷

Utredningen *Generella konstnärsstöd* avfärdade tanken på att inrätta ett generellt konstnärsstöd, inte för att man bedömde det som tekniskt omöjligt, utan av huvudsakligen två andra skäl.³⁸ Det första var att de medel som stod till utredningens förfogande endast räckte till motsvarande en tiondel av vad konstnärernas ”brödjobb” vid denna tidpunkt uppgick till, vilket gjorde att ett sådant stöd blev försumbart. Det andra skälet var att konstnärerna, enligt utredningen, själva ogärna ville bli en grupp som var mer bidragsberoende än andra i samhället. Därmed återgick utredningen till det som regeringen i propositionen *Kulturpolitiken* angett vara det övergripande syftet för statens konstnärspolitiska insatser ”att skapa sådana villkor för de professionella konstnärerna att de kan basera sin försörjning på ersättning för utfört konstnärligt arbete.” Resultatet blev förslag på en palett av insatser, dels riktade direkt till konstnärerna, dels ett paket för att öka efterfrågan på konstnärers arbete, där avsikten var att stärka vart och ett av leden mellan den yrkesverksamma konstnären och hans/hennes publik. Det noterades återigen att de olika konstformerna och yrkena hade olika behov och sätt att fungera, vilket innebar att lösningar inte

³⁵ Prop. 1996/97:3.

³⁶ Dir. 1996:80.

³⁷ Utredningen tillkom efter mångåriga framstötter från konstnärsorganisationerna med önskemål om ett generellt utformat statligt konstnärsstöd med särskild inriktning på egenföretagande konstnärer.

³⁸ SOU 1997:184.

kan vara generella, utan måste anpassas efter dessas olika förutsättningar.

I propositionen *Konstnärernas villkor*³⁹ tog regeringen ställning till förslag som lämnats av utredningen *Arbete åt konstnärer*, av utredningen *Generella konstnärsstöd* samt av *Konstnärersättningsutredningen*. Regeringen drog av dessa slutsatsen att statens insatser för konstnärerna borde stärkas och inriktas på att ”höja ersättningen för utfört konstnärligt arbete och att stimulera konstnärernas arbetsmarknad så att en ökad efterfrågan uppstår.”⁴⁰ Förutom det nyss nämnda övergripande syftet med konstnärspolitiken menade regeringen att ”[s]tatens insatser bör syfta till ett aktivt kulturliv som ger arbete och försörjning åt konstnärerna och rika kulturupplevelser för medborgarna.”⁴¹ Här uttalades nu också mycket tydligt att de föreslagna åtgärderna skulle ”nyttjas för att undanröja rådande skillnader i villkor mellan kvinnor och män inom konstnärsyrket”, vilket innebar att ett nytt kriterium ska tillämpas i bidragsgivningen vid sidan av konstnärlig kvalitet.

I det paket av insatser på de olika konstområdena som föreslogs låg ett nytt stöd till ”vissa utställare”, riktat till verksamheter som bedrev fortlöpande utställningsverksamhet inom bild- och formkonst. Tanken var att dessa utställare ska stimuleras att ställa ut samtida och nyskapande konst som mötte svagt kommersiellt intresse. Dessa utställare skulle också motta medel för betalning av utställningsersättning till konstnärerna. Vidare infördes ett nytt utrustningsstöd till de kollektiva konstnärliga verkstäderna. Båda dessa bidrag fördelades av Kulturrådet. Medlen som Konstnärsnämnden fördelade till bild- och formkonstnärer stärktes. Inom ton- och musikområdet infördes en ny ersättning till upphovsmän och utövande konstnärer för utlåning av fonogram i de offentliga biblioteken. Bidragen till fria grupper, arrangerande musikföreningar, lokala och regionala teater-, dans- och musikinstitutioner ökades. Ett par andra nyheter var inrättandet av den första alliansen, kallad den tredje anställningsformen inom teatern, eller Teateralliansen, samt dramatikerstödet till nyskriven svensk dramatik. Även betydelsen av centrumbildningarnas arbetsförmedlande verksamhet bekräftades med nya medel.

³⁹ Prop. 1997/98:87.

⁴⁰ a.a. s. 9.

⁴¹ a.a., s. 9.

3.9 Millennieskiftet och framåt

Den 28 juni 2007 fattade en relativt ny tillträd borgerlig regering beslut om att tillsätta en utredning med uppgift att se över kulturpolitikens inriktning och arbetsformer – den tredje gången den samlade kulturpolitiken skulle granskas sedan 1972 och där möjligheten att förnya de kulturpolitiska målen skulle övervägas.⁴² Av utredningsdirektiven framgick följande:

Kulturens frihet skall värnas och främjas. Kulturen är en sammanhållande kraft i de mänskliga gemenskaperna. Den är nödvändig för samhällets, demokratins och förvärvslivets existens och utveckling. Det konstnärliga skapandet och människors ideella kulturengagemang behövs i det demokratiska samtalet och skall därför tas till vara och uppmuntras. Professionella kulturskapare skall ha goda villkor. [...] Kulturens värden skall vara tillgängliga för alla – genom bildningsarbete, genom möjligheter till eget skapande och genom möjlighet att ta del av professionellt konstnärligt skapande. Jämställdhet skall vara en central fråga för kulturpolitiken.⁴³

Vidare slog direktiven fast att ”[d]e centrala uppgifterna för staten bör vara att främja ett fritt konst- och kulturliv som är öppet och tillgängligt för alla.”

I sitt betänkande från 2009 gjorde Kulturutredningen bedömningen att

den nuvarande kulturpolitikens inriktning på specifika konstorienterade insatser bör ersättas med en politik där konstens ställning stärks inom ramen för de generella samhälleliga processerna och där konsten och konstnärerna ges möjlighet att ta ett större utrymme på den samhälleliga arenan. [...] Vi vill ha fortsatt starkt fokus på de konstnärliga uttrycksformerna och på kulturskaparnas villkor och vi vill att kulturpolitiken ska ha en organisation och arbetsformer som säkerställer detta. [...] Konstens roll i samhället behöver stärkas och den organisation vi förordar bör vara speciellt inriktad på detta. Som grundstrategi för arbetet förordar vi satsningar för att bättre än hittills integrera konsten och det konstnärliga arbetet med andra samhällsprocesser.⁴⁴

⁴² Regeringen Reinfeldt tillträdde i september 2006.

⁴³ Dir. 2007:99.

⁴⁴ SOU 2009:16, del 3, s. 114.

Kulturutredningen framhöll vidare:

En ny, medborgarorienterad och samhällsinriktad kulturpolitik måste enligt vår uppfattning ha ett starkt konstpolitiskt inslag. De enskilda konstnärernas möjligheter och förutsättningar för att fördjupa och utveckla sina konstnärliga uttryck är synnerligen viktiga för att kulturpolitiken i stort ska kunna fungera. I det sammanhanget är ett generöst stipendiesystem av avgörande betydelse.⁴⁵

Utredningen såg också att det fanns skäl att inte låta ”stipendiesystemet” ingå i den omfattande regionalisering av kulturpolitiken som man föreslog, utan stipendier skulle fortsatt fördelas centralt.

Ett huvudnummer i Kulturutredningen 2009 var, vid sidan av regionaliseringen, bildandet av ”sfärer” utifrån befintliga och, som man menar, besläktade verksamheter. Konstrådet borde därför t.ex. inordnas i den sfär som kallades Samtid, historia och livsmiljö:

Bildkonstens funktion av [att] visa samtiden, löper risken att reduceras till enbart estetik – formen tar över innehållet och den kommunikativa potentialen – om den inte ges plats i samhället.⁴⁶

Vidare att

kulturmiljöverksamhet och estetisk och konstnärlig verksamhet [fogades samman] till ett bredare perspektiv, som i princip omfattar ett samlat kulturpolitiskt tänkande. Det sätt vi föreslår för att åstadkomma detta är att samla flera av kulturpolitikens uppgiftsområden som har, eller kan få, en tydlig inriktning mot samhällsbyggnads- och miljöfrågor i en större organisation. Konsten och kulturarvet närmar sig samtiden från två håll och med olika tekniker och metoder. Men syftet är detsamma – att göra samtiden synlig och möjliga att ändra för människor.⁴⁷

Enligt denna syn borde Konstrådet föras samman med Nämnden för hemslöjdsfrågor och Arkitekturmuseet i myndigheten för arkitektur, form och design, allt inom ramen för sfären Samtid, historia och livsmiljö.

Ett annat viktigt grundtema för utredningen var det man kallar ”aspektpolitiken”, kulturens samspel med andra politikområden, där ett av perspektiven gällde de kulturella näringarna och samarbetet mellan kultur- och näringspolitik.

⁴⁵ a.a. s. 127.

⁴⁶ a.a. s. 102.

⁴⁷ a.a. s. 104.

Kulturutredningen föreslog att det inte längre skulle finnas ett mål som syftar på konstnärlig kvalitet bland de kulturpolitiska målen. Skälet var att begreppet hittills inte kunnat preciseras, och att den konstnärliga utvecklingen regelmässigt brutit mot gällande normer för kvalitet. Dessutom noterade man att det hade en tendens att gynna etablerade uttrycksformer och konstnärsgenerationer, till men för den konstnärliga friheten.⁴⁸ Utredningen bedömde också att målet om kommersialismens negativa verkningar inte längre var relevant. Både offentlighet och marknad behövs för ett fungerande samhälle och för en fungerande demokrati. Samtidigt framhöll man att allt offentligt kulturstöd i grunden motiveras av att marknaden behövde korrigeras genom offentliga stöd för kulturyttringar som inte klarar sig på marknaden.

I de nya kulturpolitiska mål som föreslogs i propositionen *Tid för kultur* 2009 betonades betydelsen av konstnärlig kvalitet dock tydligare än i de tidigare målen.⁴⁹ Samtidigt betonades att innebörden i kvalitetsbegreppet inte skulle slås fast, eftersom det varierar mellan tid och plats, från genre till genre och mellan grupper och individer. Regeringen framhöll att kvalitetsfrågan inte bör vara föremål för politikernas överväganden. Utgångspunkten för regeringens politik var fortsatt att professionella kulturskapare ska kunna försörja sig på sin konstnärliga eller kulturella yrkesverksamhet samt att beroendet av de generella trygghetssystemen därmed ska minska.

Det motiv som formuleras i propositionen för en politik till stöd för konstnärer var följande:

Konstnärligt skapande handlar i väsentliga avseenden om att göra anorlunda, utforska nya områden, överskrida gränser, synliggöra olika aspekter av vår tillvaro och att göra detta med största möjliga kraft och trovärdighet, i det medium man valt att arbeta. Konsten och de humanistiska vetenskaperna ger oss viktiga kunskaper och möjlighet att reflektera över våra liv och över samhället och dess utveckling.

⁴⁸ SOU 2009:16, del 2, s. 46.

⁴⁹ Prop. 2009/10:3.

Återigen markerades att det var

kulturpolitikens uppgift att bidra till att det finns ekonomiska och andra förutsättningar för den skapande verksamhet som inte annars skulle komma till uttryck – inte minst när det gäller förnyelse och utveckling av kulturen. En del i detta är att verka för goda villkor för de professionella kulturskaparnas konstnärliga arbete.⁵⁰

Regeringen ville även framöver fokusera på stabila bidrags- och ersättningssystem som främjar och stimulerar till konstnärlig utveckling på en hög kvalitativ nivå, såväl nationellt som internationellt. Utgångspunkten för politikområdet – där konstnärerna nu ofta benämns kulturskapare – var att de insatser som var riktade till kulturskaparna dels värnar ”den konstnärliga friheten genom att stödja konstnärligt förnyelse- och utvecklingsarbete, dels [beaktar] kulturskaparnas ekonomiska, upphovsrättsliga och sociala villkor.”⁵¹ Med detta som utgångspunkt bedömde regeringen att frågor om upphovsrätt, förhållandet till andra samhällssektorer och kulturskaparnas roll i samhället kommer att vara av särskild betydelse.⁵²

Även om det alltså fanns en betydande kontinuitet i målsättningarna på området blev arbetslinjen en av de centrala utgångspunkterna i den nya konstnärspolitik som presenteras inom ramen för regeringens proposition 2009.⁵³ Det kulturutredningen kallat ”aspektpolitik” bekräftas till stor del genom att propositionen önskade en ökad samverkan mellan olika områden som kunde vidga kulturskaparnas arbetsmarknad och ge kulturinstitutionerna andra möjligheter att nå nya publikgrupper. Särskilt tydligt syntes detta i de delar som behandlar de kulturella och kreativa näringarna. Förutom att en handlingsplan för dessa näringar lanserades, gjordes kopplingar till entreprenörskap och behovet av ett ökat kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan nationella och regionala aktörer inom kultur-, närings- och den regionala tillväxtpolitiken.

⁵⁰ a.a. s. 30.

⁵¹ a.a. s. 52.

⁵² a.a. s. 53.

⁵³ ”Regeringens arbetsmarknadspolitiska reformer har genomförts med arbetslinjen som utgångspunkt och med avsikt att skapa fler och nya vägar tillbaka till arbetslivet. Även inom kulturpolitiken har arbetslinjen varit gällande. Exempel på insatser sedan 2006 är utbyggnad av alliansmodellen, införandet av Skapande skola och närmare samverkan mellan kultur och näringsliv. Regeringen har därmed, till den sedan länge etablerade målsättningen om att konstnärer ska kunna leva av sin konstnärliga verksamhet, adderat ett offensivt förhållningssätt med arbetslinjen som utgångspunkt.” a.a. s. 53.

3.10 Summering

Konsten tilldelas olika uppgifter inom samhället under historiens gång. Inskrivnen i samhället tjänar den både samhälleliga mål och sina egna intressen, lever både i ett beroende och i en med tiden växande strävan efter att formulera och leva efter egna mål. Det kan verka motsägelsefullt att, samtidigt som politiken är angelägen att bekräfta betydelsen av konstens egenvärde, har konstens betingelser i hög grad ändå att göra med hur den kan användas för olika syften. För även om konstnärerna, tillsammans med andra centrala aktörer på konstfältet, äger frågan om vad som är och vad som inte är konst, är konstens finansiering beroende av finansiärens uppfattning om vad konsten anses kunna användas till. Som finansiär formulerar även staten sina motiv för en konstnärspolitik. Statens intresse av konsten kan då skilja sig från de motiv som konstnärerna själva skulle kunna formulera. I det här kapitlet har det huvudsakliga perspektivet varit just att urskilja de successivt framträdande motiven för den statliga konstnärspolitiken, med sina tidigaste formuleringar i början av 1900-talet fram till i dag.

Tabell 3.1 Motiv som uttalats för att bedriva en konstnärspolitik

Politiska motiv	Beskrivning
Bildande	Konsten som en rik och civilisatorisk kunskapskälla för människans växt, som alla har rätt till.
Fostrande	Människan är ett ofärdigt ämne som behöver socialiseras in i samhället.
Nationsbyggande	Skapa inhemska symboler för nationell samling och samtidigt framstå som en mogen kulturnation i andra nationers ögon.
Fantasi/verklighetsflykt/njutning	Människans behov av (och rätt till) att höja sig över den grå vardagen.
Utveckling/förnyelse	Den nyskapande konsten överskrider gränser och går före, vilket inspirerar individers och hela samhällets utveckling.
Välfärd/emancipation	Konsten är en djupt mänsklig företeelse som berikar livet och som stärker oss som individer/medborgare.
Inomkonstnärligt	Genom att stödja den främsta konsten som inte kan överleva på marknaden stärks det konstnärliga fältets utvecklingskraft ytterligare.
Socialt	Det är inte acceptabelt att kreativa och seriöst arbetande konstnärer som bidrar med kulturella värden i samhället inte ska ha en rimlig försörjning av sitt arbete.
Jämställdhet	Kvinnor och män ska ha lika goda arbetsförutsättningar och lika betalt för lika arbete.
Attraktionskraft/värdehöjande	Konsten bidrar till att stärka ekonomiska värden på fysiska platser.
Synliggörare	Konsten benämner och gestaltar sådant vi inte lagt märke till i vår verklighet.
Samhällskritiken	Konsten lyfter fram missförhållanden i samhället.
Demokrati	Den konstnärliga friheten bidrar till att stärka andra friheter i samhället (yttrandefrihet, fri opinionsbildning).
Näringsutveckling	Konsten är kärnan i de kulturella och kreativa näringarna.

Tabellen ska inte uppfattas som en fullständig eller slutgiltig lista över förekommande motiv, utan är ett urval som varit möjligt att göra inom ramen för denna utredning. I den mån det har funnits en viss ordningsföljd över tid i uttalade motiv för en politik till stöd för konstnärerna, kan man se att inget av motiven ”dör bort”, utan snarare ackumuleras de efter hand till en allt bredare motivbild för politiken.

4 Konstnärsbegreppet

4.1 Inledning

Enligt direktiven ska utredningen, utifrån relevanta samhällsförändringar, analysera definitionen av begreppet professionell konstnär. Även om det är ett begrepp under ständig omprövning, innefattar det enligt direktiven upphovspersoner och kulturutövare inom samtliga konstområden.¹ Konstnärsbegreppet har också varit ett återkommande samtalsämne vid de dialoger som utredningen haft med olika intressenter.

Samtalen har kretsat kring några olika gränsdragningsfrågor. Hur avgränsas det aktuella området, vilka konstområden, konstnärliga färdigheter, yrken och professioner ska ingå? Hur avgörs det om en person befinner sig innanför eller utanför det aktuella området, om vederbörande ska antas till en konstnärlig utbildning, beviljas ett kulturpolitiskt eller näringspolitiskt stöd, omfattas av en arbetsmarknadspolitisk åtgärd eller om vederbörande ska antas som medlem i ett yrkesförbund? Hur och i vilken grad påverkas det aktuella området av förändringar i omvärlden? Finns det en öppenhet för att flytta gränsen för att inkludera nya konstområden, färdigheter och professioner? Även frågan om den övergripande terminologin har diskuterats. Är begreppen konstnär och kulturskapare synonyma eller skiljer sig betydelsen av de båda begreppen åt och vilka skäl talar för och emot att använda det ena eller andra inom i första hand kulturpolitiken?

En jämförelse mellan olika politikområden och de avgränsningar som görs på resp. område visar att svaren på frågorna skiljer sig åt beroende på syftet med avgränsningen. Detta kapitel inleds med en kort teoretisk ansats kring professioner och konstnärsbegreppet.

¹ I utredningsdirektiven används begreppet upphovsperson. Utredningen har för sin del valt att använda det juridiska begreppet upphovsman, som naturligtvis ska uppfattas könsneutralt.

Därefter redovisas en jämförelse av de avgränsningar som används inom skol- och utbildningspolitiken, kulturpolitiken, näringspolitiken, arbetsmarknadspolitiken och i de yrkesförbund som finns på detta område. Avslutningsvis summerar utredningen hur begreppet hanteras i olika avseenden.

4.2 Teorier om professioner

Ett sätt att analysera begreppet professionell konstnär är att se närmare på definitionen av vad en profession är. Det är vanligt att man sätter likhetstecken mellan profession och yrke. I den samhällsvetenskapliga terminologin är definitionen ofta snävare och profession beskrivs som ett yrke vars auktoritet och status bygger på hög formell utbildning som ofta är universitetsbaserad.² Till utbildning och skicklighet läggs i vissa definitioner till att de som gör ett speciellt arbete betraktas som en grupp.³

Även om det finns många, ofta kvalitativa vetenskapliga studier av enskilda professioner anses professionsforskningen ha haft problem med att formulera en tillräckligt precis definition. De flesta moderna sociologiska definitioner betonar anknytningen till högre formell utbildning, då främst vid universiteten. Universitetsutbildning ger formell meritering i form av examensbevis, som oftast utgör en ”ovillkorlig inträdesbiljett” till det professionella yrkeslivet. Relationen mellan vetenskap och profession förstås alltså ungefär som relationen mellan grundforskning och tillämpad vetenskap, eller: kunskapsproduktion (forskning), distribution (universitetsundervisning) och tillämpning (yrkespraktik).

² Nationalencyklopedin.

³ Cambridge Dictionary: Profession any type of work that needs special training and particular skill, often one that is respected because it involves a high level of education. The people who do a particular type of work is considered as a group.

Figur 4.1

Vem som räknas som professionell konstnär beror på många olika faktorer. Foto: Said Karlsson/Folio.

En andra huvudpunkt i definitionen är som sagt att yrket åtnjuter en relativt hög status och prestige. När dessa båda punkter kopplas samman får vi definitionen: akademiskt förankrad och hög status. En annan ingång är att sociala grupper använder makt för att maximera sina egna belöningar och privilegier genom att begränsa tillgången till dem, dvs. genom att utesluta andra grupper.⁴

Adjektivet professionell kommer av det latinska ordet "professio" som betyder uppgift, yrke.⁵ En person som utför något professionellt gör något "som utförs på ett fackmässigt godtagbart sätt" Läser man vidare finns också betydelsen "som utför något yrkesmässigt som även kan utföras amatörmässigt; ofta med bibetydelse av skicklighet o.d." Motsats till att vara yrkesmässig är någon som är amatörmässig. Synonymer för professionell är: yrkesmässig; yrkes-; fackmanna-; expert-; rutinerad; pro-; proffs. Ett ord som många kan ha en åsikt om är "expertmässig" som här är synonymt med "professionell". Ordet professionell kopplas till person som agerar yrkesmässigt och med skicklighet av någon som tillhör eliten inom sitt yrke. Motsatsen är då amatörmässig eller oprofessionell. Någon riktig definition för vad som utgör gränsen mellan professionella och amatörer är svår att fastställa.⁶

Ofta vägs följande aspekter samman när man ska beskriva begreppet professionell konstnär: konstnärlig utbildning, konstnärligt kunnande, sysselsättningsgrad i konstnärlig verksamhet, omfattningen av det offentliga framträdandet som konstnär. Dessa faktorer utgör också en sammanvägning som ligger till grund för ett ev. medlemskap i många konstnårsorganisationer. I ordet professionell läggs ofta att ha som mål att kunna försörja sig på sitt konstnärskap och få merparten av sin inkomst från det. Professionalitet kan däremot gälla både för den som är professionell och för den som är amatör.

Utifrån Pierre Bourdieus teori om professioner är det konstnärliga området ett fält där makt utövas, precis som på andra fält i samhället där människor och institutioner strider om något de har gemensamt. Fältet har en hög grad av autonomi. De agerande på

⁴ Thomas Brante (2009). *Vad är en profession? Teoretiska ansatser och definitioner*. Lunds Universitet.

⁵ Svensk Ordbok, s. 619.

⁶ Agneta Carlslund (2008). *Professionell musiker eller amatörmusiker – vad definierar gränsen*. Kungl. Musikhögskolan i Stockholm.

fältet äger i hög grad att bestämma över vilka värden som gäller på fältet, utan inflytande utifrån. Fältet är ett professionsfält, där ett yrkesutövande står i centrum. Inom fältet pågår en kamp om inflytande över vilket värdesystem som ska gälla och hur status ska fördelas. Den grupp inom fältet som bekräftas tydligast av rådande system är den dominerande gruppen. Från tid till annan uppstår uppror mot den dominerande gruppen och dess värden, vilket bekämpas av dem som vill upprätthålla status quo.

Eftersom det är en viktig fråga för fältet som sådant att upprätthålla sin autonomi, är det också enligt Bourdieu en viktig fråga att vakta fältets gränser. Överträdelser inifrån och ut straffas av de dominerande genom att den som överträder förlorar status. Överträdelser utifrån och in bevakas så att den som träder in avkrävs tydliga investeringar i de värden som råder på fältet, eller i det Bourdieu kallar för symboliskt kapital. Annars beviljas inte inträdet.

Bourdieu talar om yrkesgrupper och om att medlemskap i gruppen beslutas av de personer som redan är medlemmar. Klassiska professioner är läkare, advokat och forskare. För att ha tillträde till gruppen behöver en investering göras av den som söker gruppens erkännande som innebär ett accepterande och övertagande av de normer för utövande av professionen som de dominerande inom gruppen definierar, explicit eller ofta implicit. Det den inträdande på fältet, liksom de som redan befinner sig där, behöver investera i kallar Bourdieu för symboliskt kapital och habitus, ett för fältet korrekt sätt agera.

4.3 Grundläggande konstnärliga färdigheter

Barn och unga kan på ett oförmedlat sätt ge sig i kast med att spela ett instrument, sjunga, måla eller rita, slöjda, skriva en egen historia eller agera i en film de gör själva. Här ser vi amatörkulturens begynnelse, av stor betydelse för konsten i samhället, men utan att man behöver belasta dessa verksamheter med frågan om det som sker är konst i en mer specifik mening eller om de utövande ska kallas konstnärer eller kulturskapare. Ändå sker det tidigt under uppväxten en viss sortering i konstområden och av olika färdigheter förknippade med dessa.

4.3.1 Barnens skapande i förskolan

Redan i läroplanen för förskolan nämns barnens eget kulturskapande som en viktig uppgift. I förskolans uppdrag ingår bl.a. att utveckla barns förmågor och barns eget kulturskapande.⁷

Den närmare utformningen av barnens konstnärliga upplevelser och egna skapande utformas på olika nivåer i samhället och kan variera en hel del. I grunden ligger dock den självklara rätten för barn att på ett lekfullt och stimulerande sätt komma i kontakt med kultur och konstformer som kanske inte finns på ett självklart sätt i det egna hemmet och som kan väcka nyfikenheten att lära sig mer. Det handlar inte om prestationer utan om att väcka lusten hos barnen att upptäcka nya saker och att själva våga uttrycka sig.

Figur 4.2

Introduktionen till konsten och skapandet börjar tidigt.
Foto: Helene Larsson/Konstnärspolitiska utredningen.

⁷ Läroplan för förskolan 98, reviderad 2016, s. 6.

4.3.2 Olika uttrycksformer i grundskolan

I läroplanen för grundskolan är det ett av flera mål att varje elev efter genomgången grundskola kan använda och ta del av många olika uttrycksformer såsom språk, bild, musik, drama och dans samt har utvecklat kännedom om samhällets kulturutbud.⁸

I den konkreta undervisningen tar sig detta uttryck i att eleverna kan ha lektioner i t.ex. bild med olika tekniker, musik med olika instrument och genrer, trä- och syslöjd med olika material och tekniker och att undervisningen i svenska bl.a. kan omfatta läsning av skönlitteratur med olika stilar och genrer och uppsatsskrivning. Eftersom grundskolan är obligatorisk finns det inga trösklar i form av avgifter eller förkunskaper att ta sig över för eleverna när det gäller att ta del av undervisningen. Alla elever ska fullgöra utbildningen.

4.3.3 Estetiska ämnen i gymnasieskolan

I gymnasieskolan används begreppet estetiska ämnen som en samlingsbeteckning för undervisning om olika konstformer och om mellanmänniskliga relationer. I examensmålen för estetiska program sägs följande:

Estetiken kan förstås som specifika konstformer likaväl som en del av kulturen, definierad som formerna för kommunikation, samexistens och gemensam förståelse mellan människor. Utbildningen ska ge eleverna möjlighet att arbeta skapande. Både individuellt och i samverkan med andra ska eleverna ges möjlighet att utveckla förmågan att kommunicera tankar och idéer med estetiska uttrycksmedel. Under utbildningen ska eleverna därför pröva såväl ett konstnärligt som ett vetenskapligt förhållningssätt.⁹

Det estetiska programmet har fem inriktningar: bild och formgivning, dans, estetik och media, musik samt teater. Inom de olika inriktningarna finns det olika kurser med en mer precis inriktning. Under senare år har det förts en diskussion om de estetiska ämnernas plats i gymnasieskolans nationella program. Sedan 2011 är de inte längre obligatoriska, men i regeringsförklaringen i september

⁸ Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, avsnitt 2.2. Kunskaper.

⁹ Skolverkets webbplats i september 2017.

2017 aviserar regeringen att alla nationella program ska få ett estetiskt ämne.¹⁰ Regeringen föreslår i en lagrådsremiss den 19 februari 2018 att ett estetiskt ämne ska ingå i de nationella programmen i gymnasieskolan. Lagändringarna föreslås träda i kraft 1 januari 2019 och tillämpas första gången på utbildning som påbörjas höstterminen 2019.

Elever som väljer det estetiska programmet behöver i normalfallet inte passera någon tröskel i form av avgifter eller antagningsprov. Det finns dock gymnasier med estetisk specialinriktning där antagningen delvis bygger på elevens konstnärliga färdigheter.¹¹

4.3.4 Konstområden i kommunala kulturskolan

Många barn och unga deltar även i undervisning i en kommunal kulturskola, en verksamhet med rötter i den kommunala musikskolan som går tillbaka till 1940-talet.¹² Kulturskolan spelar en viktig roll i utbildningsprocessen för att förbereda elever för eftergymnasiala och högskoleutbildningar, inte minst på musikområdet. När verksamheten omvandlades från musik- till kulturskolor på 1970- och 1980-talen var det för att man ville erbjuda fler konstområden än musik.

Det saknas en formell beskrivning av vad det innebär att vara en kulturskola. Den målbild som finns kan beskrivas enligt följande:

Kulturskolan är en organisation där minst tre av ämnena musik, bildkonst, teater, dans och film/video finns som frivillig regelbundet återkommande verksamhet för barn och ungdom efter skoldagens slut. Verksamheten ska ha som mål att en integration av ämnena kommer till stånd.¹³

Det finns inga formella trösklar i form av förkunskaper för den som vill delta i kulturskolan. Däremot tar många kommuner, men

¹⁰ Regeringsförklaringen den 12 september 2017, s. 11.

¹¹ Det gäller t.ex. Stockholms musikgymnasium. Den som söker en körsångsutbildning måste göra ett antagningsprov. Provet består av två delar: ett skriftligt musikprov och ett sångprov. Proven poängsätts och läggs samman med elevens meritvärde från grundskolans slutbetyg. Uppgift hämtad från webbplatsen för Stockholms stad.

¹² Verksamheterna i landets kulturskolor beskrivs i Kulturskoleutredningens betänkande *En inkluderande kulturskola på egen grund* (SOU 2016:69). I den ideella, partipolitiskt och fackligt obundna föreningen Kulturskolerådet samverkar kommunerna för en tillgänglig och högkvalitativ kulturskoleverksamhet.

¹³ SOU 2016:69, s. 59.

inte alla, ut terminsavgifter och instrumenthyror, vilket i sig kan vara ett hinder för deltagande. I dag står intäkter från avgifter och instrumenthyror för elva procent av kulturskolornas intäkter vilket är ungefär samma nivåer som på 1970-talet. Kulturrådet fördelar sedan 2015/2016 cirka 100 miljoner kronor årligen i stöd till kommuner för att minska ojämlikheten i kulturskolan. Fr.o.m. 1 januari 2018 har ett nationellt kulturskolecentrum inrättats vid Kulturrådet.¹⁴ För detta ändamål tillförs myndigheten 10 miljoner kronor fr.o.m. 2018 (se vidare avsnitt 7.3.1).

4.4 Utbildning till konstnärliga professioner

Utbildningen till konstnärliga yrken sker i huvudsak på högskolenivå, men det finns också utbildningar på lägre nivåer, t.ex. inom konstområdet för dans, närmare bestämt för den klassiska baletten. Därtill finns det ett flertal konstnärliga utbildningar under det paraply som numera kallas eftergymnasial yrkesutbildning. Dessa utbildningar är alla inriktade på yrkeskunskaper inom specifika delar av de olika konstområdena, kunskaper som ofta kopplas till en form av yrkeskodex. Utöver att utbildningarna kan leda till en konstnärlig högskoleexamen är det också relevant att beskriva resultatet av utbildningarna på olika nivåer som att studenterna blir innehavare av olika konstnärliga professioner.

4.4.1 Eftergymnasial yrkesutbildning

För den som vill satsa på sitt musicerande, målande, filmande, agerande, m.m. och utveckla sitt konstnärskap finns möjligheten att söka sig till någon av de många eftergymnasiala yrkesutbildningar som finns runtom i landet. Det är en utbildningsform som finns sedan hösten 2015. Då överfördes drygt 100 tidigare s.k. kompletterande utbildningar till ett nytt regelverk, varav 65 procent var av högskoleförberedande karaktär.

En enskild fysisk eller juridisk person som anordnar en utbildning kan få stöd för utbildningen genom att den ställs under stat-

¹⁴ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 17), s. 34.

lig tillsyn, berättigar de studerande till studiestöd eller berättigar till statsbidrag. Ansökan om stöd ges in till Myndigheten för yrkeshögskolan. Utbildningarna ska förbereda för högskoleutbildningar som kan leda fram till konstnärliga examina, medverka till att utveckla ett kvalificerat yrkeskunnande inom det konstnärliga eller kulturella området eller ha ett innehåll som syftar till att bevara eller utveckla kulturarvet.¹⁵ Statsbidraget för konst- och kulturutbildningar och vissa andra utbildningar uppgick 2016 till 109,8 miljoner kronor, vilket motsvarar 1 442 årsplatser, exklusive kostnader för studiestöd. Det sammantagna statliga stödet i form av statsbidrag för de ännu pågående kompletterande utbildningarna och utbildningarna enligt det nya regelverket uppgick 2016 till 133,6 miljoner kronor. Det är en minskning med 9,8 miljoner kronor jämfört med föregående år.¹⁶

Enligt Myndigheten för yrkeshögskolan är utbildningarna inom konst och kultur uppdelade i två kategorier:

- Högskoleförberedande utbildningar inom det konstnärliga området som kan leda till vidare studier på konst-, musik-, dans-, cirkus- eller teaterhögskolor.
- Yrkesinriktade utbildningar inom det konstnärliga och kulturella området, samt utbildningar inom kulturarvsområdet, exempelvis bildkonst, formgivning, design, dans, musik, teater, musikalar-tisteri, inredning, medieproduktion, skrivande, mode, textil, smide, folkdans och nyckelharpsbygge.

Bland cirka femtiotalet anordnare av dessa konst- och kultur-utbildningar finns Kulturama i Stockholm, Nyckelviksskolan i Lidingö, Eric Sahlström Institutet i Tobo, Stiftelsen Fryshuset i Stockholm, Folkuniversitetet i Örebro, Göteborg, m.fl. städer, Dômen Konstskola i Göteborg, Stiftelsen Stenebyskolan i Dals Långed, Stiftelsen Capellagården i Färjestaden, Folkuniversitetet Balettakademien i Stockholm och Tillskärarakademin i Malmö. Inom varje utbildningsanordnare finns det flera specialiserade utbildningar med inriktning på att lotsa studenterna mot en konstnärlig profession.

¹⁵ Budgetpropositionen för 2017 (prop. 2016/17:1, utg.omr. 16), s. 151.

¹⁶ Budgetpropositionen för 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 16), s. 150.

Utbildningsanordnarna tar studerandeavgifter för undervisningen. Hur stora avgifterna är varierar mellan olika utbildningar och beror dels på kostnader inom de olika teknikerna, dels på hur mycket de får i statsbidrag. I allmänhet söker studenterna med praktiska prover som ligger till grund för att bli antagen till utbildningen.¹⁷

Vid sidan av de utbildningar som samordnas av Myndigheten för yrkeshögskolan finns det också andra utbildningsanordnare, inte minst bland landets många folkhögskolor, som vänder sig till ungdomar som vill utveckla sin konstnärliga förmåga. Ett exempel på ytterligare en typ av utbildningsanordnare är Base23 Stockholm Dance Academy som bedriver utbildning med flera inriktningar som syftar till en framtid inom dans eller musikal. Eleverna ansöker genom en audition och delas in i grupper efter ålder och kunskap.¹⁸

4.4.2 Konstnärlig högskoleutbildning

Utbildning till konstnärliga professioner finns inom högskolan sedan 1977. Kungl. Konsthögskolan, Kungl. Musikhögskolan i Stockholm, Konstfack och Stockholms konstnärliga högskola brukar ofta benämnas konstnärliga högskolor. Det finns dock sammanlagt 15 lärosäten som har tillstånd att utfärda konstnärliga examina på grundnivå och/eller avancerad nivå.¹⁹ Dessa är:

- Beckmans Designhögskola.
- Ersta Sköndal Bräcke högskola, i kyrkomusik.
- Göteborgs universitet: konstnärliga fakulteten vid Göteborgs universitet omfattar Akademin Valand, Högskolan för design och konsthantverk samt Högskolan för scen och musik.
- Högskolan i Borås: Textilhögskolan.
- Karlstads universitet: Musikhögskolan Ingesund.
- Konstfack.

¹⁷ Myndigheten för yrkeshögskolans webbplats i september 2017.

¹⁸ Webbplatsen för Base23 i september 2017.

¹⁹ Med konstnärlig högskoleutbildning avses i betänkandet utbildning på högskolenivå med inriktning mot konstnärlig examen. Med konstnärliga högskolor avses i betänkandet samtliga universitet och högskolor som har examenstillstånd för konstnärlig examen.

- Kungl. Konsthögskolan.
- Kungl. Musikhögskolan i Stockholm.
- Linnéuniversitetet: fakulteten för konst och humaniora.
- Luleå tekniska universitet: institutionen för konst, kommunikation och lärande omfattar Musikhögskolan i Piteå och Teaterhögskolan i Luleå.
- Lunds universitet: konstnärliga fakulteten omfattar Konsthögskolan i Malmö, Musikhögskolan i Malmö samt Teaterhögskolan i Malmö.
- Mälardalens högskola: akademien för utbildning, kultur och kommunikation.
- Stockholms konstnärliga högskola: är en sammanslagning av Dans- och Cirkushögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Stockholms dramatiska högskola, vilken i sin tur var en sammanslagning av Teaterhögskolan i Stockholm och Dramatiska institutet.
- Umeå universitet: humanistiska fakulteten och teknisk-naturvetenskapliga fakulteten vid Umeå universitet omfattar institutionen för estetiska ämnen, Konsthögskolan och Designhögskolan i Umeå.
- Örebro universitet: Musikhögskolan.

Förutom konstnärliga examina på grundnivå och avancerad nivå finns sedan 2010 även konstnärliga examina på forskarnivå. Fyra universitet och högskolor har tillstånd att utfärda konstnärlig doktorsexamen: Göteborgs universitet, Högskolan i Borås (inom området textil och mode), Lunds universitet samt Stockholms konstnärliga högskola (inom området konstnärliga praktiker).

Figur 4.3

Den konstnärliga färdigheten förfinas under högskoleutbildningarna. Foto: Hero/Folio

I styrande dokument för utbildningarna, av såväl formell som informell karaktär, kombineras adjektivet ”konstnärlig” med ett eller flera substantiv: högskola, utbildning, forskning, doktorand, examen, doktorsexamen, licentiatexamen, fakultet, område, verk, grund, kompetens, verksamhet, skicklighet och utvecklingsarbete. I högskoleförordningens examensordning anges ett ramverk för vad som krävs för att en student ska kunna uppnå en konstnärlig examen. Det handlar om att studenten ska visa kunskap, förståelse, färdigheter och förmågor inom sitt huvudområde. Studenten ska även visa förmåga att reflektera över konstnärliga, samhälleliga och etiska aspekter.²⁰ Därutöver har lärosätena utvecklat lokala utbildningsplaner, kursplaner och styrdokument. När Universitetskanslersämbetet prövar examenstillstånd eller utvärderar kvalitet utarbetas, baserat på examensordningen, kriterier för bedömargrupperna.

För antagning till konstnärliga utbildningar krävs både grundläggande och särskild behörighet. Grundläggande behörighet krävs för all högskoleutbildning och innebär för studier på grundnivå

²⁰ Högskoleförordningen (1993:100), bil. 2, Konstnärliga examina.

förenklat en högskoleförberedande examen i gymnasieskolan med lägst betyget E i svenska och engelska. Särskild behörighet innefattar i de flesta fall godkända antagningsprov och eventuella andra specifika krav, t.ex. tidigare examen.²¹ För studier på avancerad nivå krävs en tidigare kandidatexamen om minst 180 högskolepoäng.

Inom dessa utbildningsområden ryms det ett stort antal olika inriktningar som syftar till att utveckla studenternas färdigheter på olika musikinstrument, eget skapande inom olika konstarter, pedagogik, scenkonstgenrer, etc. Bland de olika utbildningsvägarna finns såväl inriktningar för upphovsmän som för utövande konstnärer. Ansvar för att vid behov tillföra nya inriktningar inom de olika utbildningsområdena ligger i princip på högskolorna själva. Erfarenheten säger dock att riksdag och regering behöver tillföra resurser via anslagen till utbildning respektive forskning och utbildning på forskarnivå för att nya utbildningsplatser ska komma till.

Vissa förändringar har skett bland utbildningsområdena under senare år. Så har t.ex. cirkuskonstens olika yttringar tillförts utbildningen på dansområdet vid Stockholms konstnärliga högskola.²² Det finns också en författarutbildning på högskolenivå.²³ Den särskilda utbildningen för fotografi som tidigare fanns på Konstfack har avvecklats, liksom den utbildning för monumentalkonst som tidigare fanns på Kungl. Konsthögskolan.

4.4.3 Kungliga konstnärliga akademier

De tre kungliga konstnärliga akademiernas – Svenska Akademien, Kungl. Akademien för de fria konsterna (Konstakademien) och Kungl. Musikaliska Akademien (Musikaliska Akademien) – verksamhet handlar bl.a. om att de ska främja utbildningskvaliteten inom respektive konstområden. Därtill delar de årligen ut betydande belopp i olika typer av priser och stipendier, baserade på avkastningen från stiftelser och fonder som akademierna förvaltar.

²¹ Antagningsprov används med stöd i 7 kap. 14 § högskoleförordningen (1993:100).

²² Nycirkusutbildning på kandidatnivå inleddes 2005 på Danshögskolan. 2010 bytte högskolan namn till DOCH, Dans och Cirkushögskolan.

²³ Masterprogrammet i Litterär gestaltning vid Akademiens Valand vid Göteborgs universitet är en tvåårig författarutbildning.

Inriktningen på verksamheterna följer de konstarter som de är satta att främja. Konstakademien lämnar stipendier och belöningar till bildkonstnärer och arkitekter.²⁴ Musikaliska Akademien riktar stipendierna mot konstmusik, jazz- och folkmusikområdet samt till dirigenter, kompositörer och instrumenttekniker.²⁵ Svenska Akademien i sin tur lämnar sina stipendier i huvudsak till författare, översättare, bibliotekarier, språkforskare och kulturjournalister, men det finns även exempel på stipendier till scenartister, regissörer och dramatiker.²⁶

4.5 Kulturpolitikens insatser

För den som genomgått utbildning till en konstnärlig profession och söker sig en framtid som professionell konstnär kan det nät av kulturinstitutioner och fria grupper som finns vara framtida arbetsgivare inom vissa konstområden. Det system med stipendier, bidrag och ersättningar riktade till enskilda konstnärer som erbjuds inom det kulturpolitiska fältet är också viktiga. Sådana insatser finns på både statlig, regional och kommunal nivå. I detta avsnitt ligger fokus på det statliga systemet och de kriterier som sätts upp.

4.5.1 Bidrag, stipendier och kollektiva ersättningar

I den årliga budgetpropositionen är de konstnärspolitiska bidragen, stipendierna och ersättningarna sorterade i sex konstområden: bild/form, musik, teater, dans, film och ord.²⁷ I samma proposition används två olika begrepp för vilka som är målet för insatserna, nämligen konstnärer resp. kulturskapare.

De konstnärspolitiska bidrag, stipendier och ersättningar som fördelas av Konstnärsnämnden och Författarfonden regleras i grunden av en förordning från 1976 om bidrag till konstnärer.²⁸ I förordningen nämns inte de sex konstområdena, men i det årliga regleringsbrevet gör regeringen en uppdelning av bidragsanslaget

²⁴ Webbplatsen för Kungl. Konstakademien i september 2017.

²⁵ Webbplatsen för Kungl. Musikaliska Akademien i september 2017.

²⁶ Webbplatsen för Svenska Akademien i september 2017.

²⁷ Se t.ex. Budgetpropositionen 2017 (prop. 2016/17:1, utg.omr. 17), s. 99.

²⁸ Förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer.

5:2 mellan bl.a. bidrag till bild- och formkonstnärer, bidrag till dramatiker, författare, översättare och kulturjournalister samt bidrag till konstnärer inom områdena musik, teater, dans och film.²⁹ Vid fördelningen av bidragen, stipendierna och kollektiva ersättningar är de sex konstområdena alltså väl etablerade.³⁰

Inom dessa konstområden ryms det flera yrken och professioner. I förordningen från 1976 anges att det inom ord-området kan riktas bidrag och stipendier till dramatiker, författare, översättare och kulturjournalister. Inom övriga områden överlämnas det i större grad till myndigheten att avgöra vilka yrken och professioner som kan komma i fråga för bidrag, stipendier och ersättningar.³¹

Konstnärskonceptens tillämpning utgår från att ansökningar till samtliga bidragsformer inom respektive konstform ska bedömas utifrån konstnärlig verksamhet och kvalitet samt ekonomiska behov. Myndigheten strävar också så långt möjligt efter mångfald och spridning när det gäller konstnärliga genrer, ålder, kön och verksamhetsort.³² Enligt Författarfondens bestämmelser kan s.k. särskild bibliotekersättning tilldelas en upphovsman som avser att uteslutande eller huvudsakligen vara litterärt verksam som författare, översättare, tecknare eller fotograf och som på ett övertygande sätt, med hänsyn till både kvalitet och kvantitet, dokumenterat sin verksamhet.³³

Utöver att konstnären ska vara aktiv för att kunna komma i fråga för bidrag, stipendier och kollektiva ersättningar får denne inte delta i grundläggande konstnärlig utbildning.³⁴ Därutöver bygger systemet på kvalitativa bedömningar av ansökningarna och en modell med grupper av sakkunniga konstnärer som i praktiken avgör bidragsfördelningen. I de dialoger utredningen haft med företrädare för berörda intressenter finns det en betydande uppslutning kring systemet, som anses ge en legitimitet kring bidragsgivningen och en autonomi för professionen. Det har inte uttryckts

²⁹ Regleringsbrev för 2017 avseende Konstnärskoncepten, anslag 5:2.

³⁰ Bidragsverksamhetens indelning i fem konstområden framgår av Konstnärskonceptens webbplats i september 2017 och av myndighetens årsredovisningar. I förordningen (1982:600) om Sveriges bildkonstnärskoncept pekar regeringen ut konstområdet för bild och form.

³¹ I förordning (1989:500) om vissa särskilda insatser på kulturområdet, som också fördelas av Konstnärskoncepten, nämns två kategorier av professioner som kan komma i fråga för bidrag på musikområdet: tonsättare och andra upphovsmän resp. fonogramartister.

³² Konstnärskonceptens webbplats i september 2017.

³³ Författarfonden. *Verksamhetsberättelse för år 2016*, s. 22.

³⁴ 3 § förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer.

något behov av ytterligare avgränsningar, genom att det t.ex. skulle införas uttryckligt krav på en genomförd konstnärlig utbildning för att öka kvaliteten på ansökningarna eller genom att vissa yrken och professioner skulle namnges i regelverket för att öka tydligheten i bidragsgivningen.

Det rådande systemet med kvalitetsbedömningar anses av ansvarig myndighet leda till att de som beviljas stöd också har en konstnärlig professionalitet. Genom att inte peka ut yrken eller professioner kan de som ansöker om stöd vara friare att göra det från flera av de bidragsformer som finns för olika konstformer. Enligt nämnden har man också fångat upp nya strömningar i konstnärskollektivet.³⁵ Samtidigt har utredningen även tagit del av kritik mot att bidragsgivningen baseras på ett korporativt system, där det gäller att vara en del av de viktiga nätverk som i mångt och mycket präglar respektive profession i konstarten. Utredningen återkommer till frågan i kapitel 8.

4.5.2 Individuella ersättningar

De individuella ersättningsystem som finns vid sidan av de kollektiva ersättningarna i konstnärspolitikerna fördelas inte efter bedömning av konstnärlig kvalitet utan faller ut till upphovsmännen enligt en fördelningsnyckel. Bibliotekersättningen lämnas till upphovsmän till litterära verk, illustratörer, bildkonstnärer och fotografer med utgångspunkt i de kommunala bibliotekens utlåning. På bildkonstområdet fördelas individuell visningsersättning till bild- och formkonstnärer med utgångspunkt i de konstverk som finns placerade i den offentliga miljön. Fonogramersättning lämnas till upphovsmän av musikaliska verk och utövande musiker för utlåning av deras fonogram och musikalier på folk- och skolbibliotek.

³⁵ Minnesanteckningar från utredningens möten med Konstnärskonceptet i mars och september 2107.

4.5.3 Kulturinstitutioner och fria grupper

Vid sidan av de insatser som redovisas inom verksamhetsområdet kulturskaparnas villkor i regeringens årliga budgetproposition finns även bidragen till institutioner, fria grupper, konsthallar, arrangörer, bokförlag och andra kulturverksamheter som i många fall är en förutsättning för att konstnärerna ska nå en publik och få en försörjning. Även dessa delar av kulturpolitiken är därför av största intresse från ett konstnärspolitiskt perspektiv.

De statliga kulturinstitutionerna får sina bidrag direkt från regeringen medan lokala och regionala institutioner i huvudsak får sina bidrag via Kulturrådet, inom ramen för kultursamverkansmodellen. Till de institutioner som får sina statsbidrag direkt från regeringen hör Operan, Dramaten, Riksteatern, Dansens hus, Unga Klara och Drottningholms slottsteater. Inom ramen för det kulturpolitiska fältet finns även de stöd som riktas till det s.k. fria kulturlivet. Det är i första hand Kulturrådet som hanterar dessa stöd, men även Musikverket får lämna projektbidrag till juridiska och fysiska personer som är verksamma inom musikområdet.³⁶

Det handlar alltså här om bidrag som lämnas till kollektiv, i form av institutioner och grupper, som inom sig rymmer många olika yrkesgrupper, varav en större eller mindre del kan betraktas som konstnärer. Även inom de renodlat konstnärliga institutionerna finns det vanligtvis yrkesgrupper som inte är att betrakta som konstnärliga, t.ex. inom personal- och ekonomiadministration. Regeringens styrning av dessa bidrag är sådan att den i inte betonar vissa professioner eller yrken. För de båda nationalscenerna Dramaten och Operan pekar regeringen dock på hantverksskickligheten i ateljéer och verkstad som särskilt angelägen vid sidan av den konstnärliga kärnan i verksamheten.

De tre scenkonstallianserna – Teateralliansen, Dansalliansen och Musikalliansen – inrättades mellan 1999 och 2008 och erbjuder en villkorad grundanställning för frilansande utövare inom respektive konstområde. De anställda skådespelarna, dansarna och musikerna tar tjänstledigt från respektive scenkonstallians när de arbetar och

³⁶ Kulturrådets bidragsgivning utgår från förordning (2012:516) om statsbidrag till det fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet samt förordning (1998:1368) om statsbidrag till vissa utställare inom bild- och formområdet. Musikverkets bidragsgivning utgår från förordning (2010:1921) om statsbidrag till musiklivet.

återvänder mellan sina olika uppdrag. Kraven för att bli anställd i scenkonstallianserna är högt ställda och bygger på mångårig yrkesförankring i branschen. Det görs även kopplingar till det offentliga kulturstödet.³⁷

4.6 Kulturella och kreativa näringar

De kulturella och kreativa näringarna har lyfts upp som ett begrepp i samband med regional och lokal utvecklingspolitik, där vissa forskare har hävdad att satsningar på dessa näringar är särskilt främjande för en positiv utveckling.³⁸ Under åren 2010–2012 genomfördes också en särskild satsning på kulturella och kreativa näringar i Sverige, inom ramen för en handlingsplan.

I den uppföljningsrapport om satsningen åren 2010–2012 som riksdagens näringsutskott lämnade i januari 2017 förs ett resonemang om lämplig avgränsning av begreppet. Vilka som räknas in kan nämligen ha betydelse för de näringar som hamnar utanför eftersom dessa kanske inte kan räkna med samma status och möjlighet till offentligt stöd som de som inkluderas. Enligt rapporten kan avgränsningen också variera beroende på syftet. Om statligt stöd ska lämnas kan det handla om en snävare avgränsning. Handlar det däremot om att beskriva sektorns bidrag till ekonomin tenderar avgränsningen att bli vidare.³⁹

En av de myndigheter som ansvarade för handlingsplanen är Tillväxtverket. I en rapport från verket anges de delbranscher som i Sverige brukar anses utgöra dessa näringar: arkitektur, dataspel, design och formgivning, film, foto, konst, kulturarv, litteratur, media och marknadskommunikation, mode, musik, scenkonst, slöjd och hantverk samt upplevelsebaserat lärande.⁴⁰ Det är näringspolitiska förutsättningar som styr verksamheten vid Tillväxtverket och därför handlar det i första hand om att främja näringar som långsiktigt kan klara sig på egna ben.

³⁷ Musikalliansens webbplats i september 2017.

³⁸ Den som oftast tillskrivs denna teori är den amerikanske forskaren Richard Florida och hans skrifter om *Den kreativa klassens framväxt*.

³⁹ Näringsutskottet (2017). *Uppföljning av handlingsplanen för kulturella och kreativa näringar 2010–2012*, s. 28–29.

⁴⁰ Tillväxtverket. *Förutsättningar för kulturella och kreativa företag. Företagens villkor och verklighet 2014*.

Enligt Tillväxtverket utgörs de kulturella och kreativa näringarna oftast av professionellt verksamma konstnärer. Företagandet är ett verktyg för konstnärerna att kunna skapa och/eller utföra annat arbete med kulturell bas. Kulturella och kreativa näringar har både likheter och olikheter jämfört med andra typer av företag. En likhet är att alla vill tjäna pengar, men för konstnärer är det sällan den enda drivkraften. Till exempel kan konstnärlig integritet eller utrymme för den kreativa processen påverka. De kulturella och kreativa företagen strävar också, i likhet med andra företag, efter innovation men då vanligen i meningen konstnärlig förnyelse.⁴¹

Inom ramen för regeringens exportstrategi har Tillväxtverket fått uppdraget att i samverkan med Kulturanalys, Kulturrådet, Tillväxtanalys och Statistiska centralbyrån ta fram definitioner för och sammanställa relevant statistik som möjliggör en ekonomisk analys av utvecklingen av kulturella och kreativa näringar i Sverige. Uppdraget redovisades hösten 2017.⁴²

4.7 Arbetsförmedling för konstnärliga arbeten

Arbetsförmedlingen (Af) Kultur Media är en specialarbetsförmedling dit den som har yrkesutbildning, lång erfarenhet och som söker jobb inom kultur- och medieområdet kan vända sig. Verksamheten är rikstäckande, med kontor i Stockholm, Göteborg och Malmö.

För att bli inskriven vid Af Kultur Media, och därmed få tillgång till arbetsförmedlingens matchningsservice, måste den arbetsökande ha ett yrke inom Af Kultur Medias ansvarsområde och kunna visa på en utbildnings- eller yrkesmässig förankring i yrket. Verksamheten är organiserad i fyra branscher, med var sitt nationellt branschråd: 1) film, 2) ord och media, 3) bild och form samt 4) scen och ton. I varje branschråd sitter företrädare för arbetsgivar-, bransch- och intresseorganisationer och inom resp. område finns det angivet på förmedlingens webbplats vilka yrken som är aktuella för inskrivning. Inom scen och ton är det 81 yrken som listas, inom bild och form är det 21 och inom film, ord och media är 86 yrken listade.

⁴¹ Minnesanteckningar från utredningens möte med Tillväxtverket i april 2017.

⁴² Tillväxtverket (2017). *Kreametern. En guide till svensk statistik för kulturella och kreativa näringar*. Rapport 0233.

Till stöd för verksamheten finns det övergripande Rådet för kulturarbetsmarknaden med sakkunniga ledamöter från samtliga kultur- och medieområden, med företrädare för arbetsgivare, fackliga organisationer, kommuner, landsting, statliga myndigheter och utbildningsväsendet. Rådet är ett av myndighetens nationella samverkansorgan, med uppgift att vara ett forum för diskussion om hur den statliga arbetsmarknadspolitiken bättre kan anpassas till kulturarbetsmarknaden.

Det förs en återkommande diskussion i råden om hur avgränsningen av verksamheten ska göras och om nya yrken ska inkluderas. Ett färskt exempel är när yrkesgruppen ”grafiska formgivare” nyligen fördes upp som en kategori inom Bild och Form. Diskussionen fördes i Rådet för kulturarbetsmarknaden och när alla var överens om att integrera den nya kategorin fattades det formella beslutet av myndigheten. Allmänt gäller att nya kategorier tillkommer när det finns en bransch som efterfrågar dem, t.ex. inom spelindustrin. Utgångspunkten är de yrkesbeteckningar som finns listade av Statistiska centralbyrån i s.k. SSYK-koder.⁴³

Det räcker dock inte för den arbetssökande att ange ett relevant yrke för att bli inskriven på Af Kultur Media. I första hand ska den sökande ha fullgjort en för yrket godkänd högre konstnärlig utbildning eller motsvarande utbildning. Saknas en utbildning eller om det gått mer än tre år sedan utbildningen avslutades ska den sökande kunna visa att hon eller han har arbetat inom yrket genom återkommande professionella engagemang. För den som är fri konstnär och alltså inte har anställning på sitt område kan det i stället handla om att visa upp bevis på mottagna konstnärsstipendier, genomförda gestaltungsuppdrag eller deltagande i utställning på konstmuseum, konsthall eller erkänt galleri.

4.8 Medlemskap i yrkesförbund

Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (KLYS) är sedan 1959 ett organisatoriskt paraply för rikstäckande organisationer vars enskilda medlemmar utgörs av konstnärliga och litterära yrkesutövare och vars huvudsakliga ändamål är att tillvarata

⁴³ Minnesanteckningar från utredningens möte med Af Kultur Media i augusti 2017.

medlemmarnas kulturpolitiska och fackliga intressen. I dag företräder KLYS 14 medlemsorganisationer inom områdena ord, ton, scen/film och bild/form.⁴⁴

Bland de olika medlemsorganisationerna i KLYS finns t.ex. Sveriges Författarförbund, Konstnärernas riksorganisation och Teaterförbundet. Dessa tre organisationer får här ge exempel på vilka villkor som gäller för medlemskap i konstnärliga yrkesförbund. De representerar konstnärer som genomgått vissa utpekade konstnärliga utbildningar och/eller som är yrkesverksamma. Inom varje organisation ryms det ett stort antal yrken.

Grunden för medlemskap i Sveriges Författarförbund är att man ”offentligen dokumenterat sig som litterär yrkesutövare. Den som offentliggjort två verk av konstnärligt eller vetenskapligt värde ska anses vara berättigad till medlemskap.” Ansökan bedöms av förbundets invalsnämnd. För att bli invald krävs i princip svenskt medborgarskap, men utländsk medborgare som stadigvarande bor i Sverige kan också bli medlem. Det är dock inte ett krav att författandet ska vara på svenska.⁴⁵

För att bli medlem i Teaterförbundet för scen och film krävs att man är konstnärligt verksam som sångare, dansare, skådespelare, artist, regissör, scenograf, kostymtecknare och koreograf. Ett sätt att belägga detta är att visa på genomförd utbildning, men det går också att peka på avtalsenliga anställningar med viss längd inom förbundets område.⁴⁶

Medlem i Konstnärernas Riksorganisation (KRO) kan varje svensk, eller i Sverige verksam utländsk medborgare, bli som är yrkesverksam konstnär, dvs. bildkonstnär, konsthantverkare, formgivare och likvärdiga yrkesgrupper. Även här är genomförd konstnärlig utbildning ett viktigt kriterium. Men det går också att meritera sig med t.ex. medlemskap i likvärdig utländsk konstnärsorganisation.⁴⁷

⁴⁴ Webbplatsen för KLYS i september 2017.

⁴⁵ Författarförbundets webbplats i september 2017.

⁴⁶ Webbplatsen för Teaterförbundet för scen och film i september 2017.

⁴⁷ Webbplatsen för KRO i september 2017.

4.9 Summering

Som framgår av genomgången av de olika sektorerna är det vanligt med en uppräknings av konstformer och konstnärliga färdigheter, i form av yrken och professioner, för att ringa in och avgränsa mellan insatser som riktas till konstnärer eller kulturskapare. För att avgöra vem som kan kvala in till dessa insatser används också olika tillvägagångssätt. De begrepp och avgränsningar som används inom olika sektorer sammanfattas i tabell 4.1. Dessa bygger på offentliga riktlinjer som utfärdats av regeringen, myndigheter och organisationer.

Tabell 4.1 Begrepp och avgränsningar inom olika sektorer

Sektorer	Samlingsbegrepp	Konstformer	Konstnärliga färdigheter/yrken	Trösklar
Skolpolitik	Skapande, konst, kultur, estetiska ämnen	Bild, form, musik, teater, dans, film	Många stilar, material, genrer	I vissa fall avgifter och antagningsprov
Utbildningspolitik	Konstnärlighet	Dans, cirkus, design, konst, media, musik, teater, opera, mode m.m.	Många professioner	Antagningsprov, i vissa fall avgifter, möjligheter få studielån
Kulturpolitik	Konstnärer, kulturskapare	Bild, form, musik, teater, dans, film, ord	Ett fåtal yrken	Aktivitet, kvalitet, i vissa fall erhållna offentliga bidrag, ekonomiskt behov
Näringspolitik	Kulturella och kreativa näringar	Arkitektur, dataspel, design, formgivning, film, foto, konst, kulturarv, litteratur, media, marknadskommunikation, mode, musik, scenkonst, slöjd, hantverk, upp- levelsebaserat lärande	-	Ekonomisk bärkraft
Arbetsmarknads- politik	Kultur Media	Film, ord, media, bild, form, scen, ton	Många	Egna yrkeskategorier och yrkesförankring
Yrkesförbund	Konstnärliga och litterära yrkesutövare	Ord, ton, scen, film, bild, form	Många	Yrkesutbildning och -förankring

Som framgår av tabellen finns det både likheter och olikheter mellan de olika sektorerna när det gäller val av samlingsbegrepp som används, vilka konstformer och färdigheter som omfattas samt vilka trösklar som formulerats.

Samlingsbegrepp

I den mån ett samlingsbegrepp används för att ringa in och beskriva de olika insatserna är det vanligast med en variant av konst, konstnär eller konstnärlig. Som alternativ används också begreppen kultur, kulturella och kulturskapare. Begreppen definieras dock inte närmare. Under utredningens insamlingsfas har frågan om lämpligt begrepp också diskuterats. Slutsatsen är att konstnärer är den gängse benämningen och kulturskapare ett tänkbart alternativ.

Det finns för- och nackdelar med de båda begreppen. Konstnär är etablerat sedan länge för att omfatta utövare och upphovsmän inom alla konstformer och det finns ett viktigt värde i detta. Det är dock förhållandevis vanligt att människor utanför den närmaste kretsen av berörda uppfattar att begreppet enbart syftar på bildkonstnärer och man alltså inte tänker att t.ex. skådespelare eller författare omfattas. Inom andra konstformer än bildkonsten används inte heller begreppet konstnär på ett lika självklart sätt för att beskriva de egna utövarna. När begreppet kulturskapare används är det oftast för att betona bredden i det fält som ska täckas in.⁴⁸

Konstformer

I frånvaro av begreppsdefinitioner används uppräkningslistor av olika konstformer för att ringa in det större fält som avses. Av tabell 4.1 framgår att de klassiska konstformerna dominerar, dvs. teater, dans och musik – ibland med opera och cirkus som särskilt utpekade – tillsammans med bild, form, litteratur och film. Det måste anses vara okontroversiellt att dessa ingår i det konstnärspolitiska fältet, med reservation för att det inom varje konstform finns flera

⁴⁸ Se t.ex. Marika Griehsel. *Kulturskapares villkor och kulturpolitiken – internationella exempel. En kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

färdigheter i form av yrken och professioner, varav de flesta men inte alla handlar om konstnärlighet.

I kolumnen med konstformer nämns dock fler än de klassiska. Det gäller bl.a. arkitektur, design, mode och slöjd. Alla dessa kan sägas ha en fot i det konstnärliga, i meningen något unikt med ett värde i sig självt, samtidigt som de också har en fot i den ekonomiska eller vardagliga nyttan. Deras konstnärlighet kan inte betraktas som sekundär eller indirekt i förhållande till de renodlade konstformerna utan de bör bedömas utifrån sina egna förutsättningar.

Konstnärliga färdigheter

Det stora antalet konstnärliga yrken och professioner som redovisats i detta kapitel visar bl.a. på den betydande bredden och på hur olika instanser utifrån sina specifika målsättningar formulerar sig för att fånga upp nya konstnärliga uttryck. Det är prestationerna som kan hänföras till dessa yrken och professioner som kan berättiga enskilda konstnärer bidrag och ersättningar, vilket gör att gränsdragningen gentemot yrken och professioner som inte omfattas av bidragsmöjligheterna kan vara nog så grannliga.

En del av analysen har handlat om i vilken grad de olika sektorerna har, eller inte har, en öppenhet för att inkludera nya konstnärliga uttryck, konstområden, professioner och yrken. Ett exempel som diskuterats under senare tid gäller upphovsmän inom dataspelsområdet. En fråga som har aktualiserats är om spel ska jämföras med t.ex. film och musik när det gäller kulturpolitiska stöd.⁴⁹

Trösklar

Att identifiera vilka konstområden, professioner och yrken som ska rymmas i de olika sektorerna är en sak. Det är en annan sak att avgöra om enskilda individer har uppnått en tillräcklig konstnärlig höjd på sitt konstnärskap för att antas till en utbildning, för att kunna få offentliga stipendier och bidrag eller för att omfattas av

⁴⁹ Förslag: *Ge spel kulturstöd*. Inslag på Kulturnytt, Sveriges Radio, den 22 maj 2017.

Arbetsförmedlingens matchningsservice. För de hinder som måste övervinnas i dessa steg använder utredningen samlingsbegreppet trösklar. De trösklar som används i de olika sammanhangen handlar om avgifter i Kulturskolan, antagningsprov till konstnärliga högskolor, krav på kvalitet för kulturpolitiska stöd och relevant utbildning och yrkesförankring vid arbetsförmedling och medlemskap i yrkesförbund.

Ingenstans i det nuvarande konstnärspolitiska bidragssystemet används begreppet professionell för att skilja på behöriga och icke behöriga konstnärer. Söker man på synonymer kommer ord som yrkesskicklighet och kompetens upp och dess motsatsord är amatörmässig. I den meningen kan sannolikt en student med genomgången konstnärlig utbildning uppfattas vara professionell, liksom den som passerar kvalitetskraven vid en ansökan om stipendier och bidrag från Konstnärsnämnden eller Författarfonden. I begreppet professionell finns i vissa sammanhang en underförstådd eller uttalad tanke om att den som är professionell också ska kunna försörja sig helt eller delvis på sitt konstnärskap. Med den senare tolkningen skulle det bara vara inom ramen för Arbetsförmedlingen och yrkesförbunden som trösklarna motsvarar kraven på professionalitet.

5 Viktiga samhällsförändringar

5.1 Inledning

Enligt utredningens direktiv behöver den statliga konstnärspolitiken utgå från ett bredare perspektiv än hittills. Konstnärernas förutsättningar att verka professionellt behöver därför beskrivas med utgångspunkt i relevanta omvärldsförändringar.

Klimatförändringar, globalisering, migration, urbanisering, de demografiska förändringarna och digitaliseringen lyfts fram som viktiga faktorer som påverkar samhället i stort och därigenom även konstnärerna. Hur samhällsekonomin har utvecklats det senaste decenniet är också av betydande intresse. Strävan efter hållbar utveckling kan ses som övergripande när det gäller att möta de samhällsutmaningar som finns. I detta kapitel beskriver utredningen de viktigaste samhällsförändringarna, hur de påverkar kulturområdet på ett övergripande plan och hur konst och kultur kan bidra till samhällsutvecklingen. I kapitel 6 redovisas mer konkret hur konstnärernas förutsättningar att verka professionellt påverkats av dem.

5.2 En hållbar utveckling

På FN:s toppmöte i New York i september 2015 antogs Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling. De syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser.¹ Sammanlagt 17 globala mål syftar till att skapa social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet.

¹ 17 globala mål för en hållbar utveckling, se www.regeringen.se

Figur 5.1

Globala målen för hållbar utveckling.
Bild: United Nations Development Programme (UNDP).

Klimatförändringarna utmanar människans livsmönster på ett genomgripande sätt och den hållbara utvecklingen berör därför allt från klimatet och resursförbrukningen, den tekniska utvecklingen, fattigdomsbekämpningen, urbaniseringen, stadens och landsbygds utveckling och ner till individuella konsumtionsbeslut.

Ett av målen i Agenda 2030 (mål 8) tar sikte på att främja makroekonomisk stabilitet och gott investeringsklimat, sysselsättning och anständiga arbetsvillkor. Mer än hälften av världens arbetstagare befinner sig i osäkra anställningar, ofta instängda i en ond cirkel av lågproduktiva yrken med dålig lön och begränsad tillgång till både utbildning och socialförsäkringar. Världens ekonomier växer men utan att fler nya jobb skapas.

Den representativa demokratin försvagas på många håll i världen och nationalismen breder ut sig i väst igen. Ett mål i agendan (mål 16) handlar om fredliga och inkluderande samhällen. Begreppet demokrati och mänskliga rättigheter återfinns inte uttryckligen under detta mål men är tydligt i den politiska deklARATIONEN i Agenda 2030. I juli 2017 presenterade Sverige en rapport om genomförandet av Agenda 2030 på FN:s politiska högnivåmöte för hållbar utveckling. I rapporten uppmärksammas kulturens roll i samhällsutvecklingen. Under mål 10 som handlar om att minska ojämlikheten inom och mellan länder lyfter regeringen fram sitt

arbete för att skapa bredare tillgång till kultur över hela landet, exempelvis genom satsningar på kultur- och musikskolor och läsfrämjande.² Under mål 16, som handlar om att främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, tillhandahålla tillgång till rättvisa för alla samt bygga upp effektiva och inkluderande institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer, poängterar också regeringen att ”Ett vitalt kulturliv och värnandet av kulturarvet är en förutsättning för ett inkluderande och demokratiskt samhälle.”³ Sverige har kommit långt i genomförandet av agendans mål men flera utmaningar återstår.⁴ Det fortsatta arbetet genomsvrar alla politikområden. Under våren 2016 gav regeringen 86 myndigheter i uppdrag att bidra med underlag för Sveriges genomförande av Agenda 2030. Inom kulturområdet tillfrågades endast Riksantikvarieämbetet.⁵

Unesco ska stödja världens länder att uppnå de globala målen. De nationella kulturpolitiska målen som styr Kulturrådets verksamhet rimmar väl med Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling. Som nationell kontaktpunkt för Unescos 2005-konvention har Kulturrådet ytterligare ett uppdrag som går i samklang med agendan. Kulturrådet har i sammanhanget framhållit att konst- och kulturaktörer spelar en avgörande roll för att uppnå agendan och konstaterar att kulturaktörer, institutioner och fria utövare redan är med på Agenda 2030-tåget, och har varit med där redan innan världssamfundet fattade sina beslut.

Kulturrådets och Konstnärsnämndens chefer skrev 2107 under en avsiktsförklaring tillsammans med 50 andra myndighetschefer om att samverka för att uppnå de globala målen.⁶ Flera kulturmyndigheter, bl.a. Kulturrådet och Konstnärsnämnden, har sedan 2017 i uppdrag att återrapportera måluppfyllelsen gentemot Agenda 2030. Inom ramen för Agendan 2030-arbetet lyfts sålunda fram att kulturaktörer i kraft av sin konstnärliga frihet kan bidra till andra politikområden som bi-

² *Sverige och Agenda 2030* — rapport till FN:s politiska högnivåforum 2017 om hållbar utveckling.

³ a.a. s. 38.

⁴ Statistiska centralbyrån (2017). *Statistisk uppföljning av Agenda 2030*.

⁵ Uppdrag till statliga myndigheter att bidra med underlag för Sveriges genomförande av Agenda 2030 (Fi2016/01355/SFÖ).

⁶ www.kulturradet.se/nyheter/2017/Agenda-2030---globala-malen-for-hallbar-utveckling/

drar till samhällsutvecklingen. Också forskning pekar på att kulturen har en central betydelse för att uppnå en hållbar utveckling.⁷

5.3 Globalisering

Globalisering syftar i vid mening på handelns och arbetskraftens rörlighet, gränsöverskridande investeringar och kapitalflöden samt utbyte av information och teknologi mellan länder. Även mjukare begrepp såsom kultur, miljö, attityder och livsåskådning kan omfattas av begreppet globalisering. Globaliseringen har framför allt möjliggjorts av minskade kommunikations- och transaktionskostnader till följd av teknologiska framsteg och politiska beslut. Det är ingen ny företeelse men den kraftiga minskningen av dessa kostnader de senaste decennierna har lett till en dramatisk ökning av globala transaktioner samt att allt fler länder deltar i den globala ekonomin. Globaliseringen har således intensifierats och vanligtvis är det denna intensifieringsfas som avses med begreppet.⁸

Globaliseringen präglas av att länder, företag och marknader är sammanflätade med varandra. Möjligheterna till produktion, konsumtion och kommunikation har förändrats dramatiskt, främst genom omfattande teknikutveckling vilket har skapat många nya möjligheter för aktörerna på marknaden.⁹ De positiva effekterna ska dock inte skymma de problem som globaliseringen medför. Finanskrisen, klimatpåverkan och fördelningsproblemen har utmanat globaliseringens kärnvärden, liksom en ökande nationalism i många länder. Inkomstskillnaderna har ökat i nästan alla länder, inklusive Sverige. De som har möjlighet att verka på en internationell marknad har ökat sina inkomster mer än andra och kapitalet har koncentrerats på färre aktörer.¹⁰

Det som globaliseringen i grunden handlar om – ökad samverkan över gränser – är dock något positivt och dessutom något som

⁷ Exempelvis Paul James (2015). *Urban sustainability in Theory and Practice Circles of Sustainability*: "Taking all of this together, sustainability thus relates not only to questions of environmental crisis or to the nexus between economy and ecology. It also concerns the human condition from the local to the global, including both the nature of urban settlements and the forms that community life takes. It concerns the basis question of how we are to live."

⁸ Globaliseringsrådet (U 2006/9119/IS).

⁹ *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (SOU 2015:88).

¹⁰ Framtidskommissionen. *Svenska framtidsutmaningar* (Ds 2013:19).

är nödvändigt för att de stora utmaningarna och omställningsbehoven som finns i världen ska kunna mötas. Centralt i globaliseringen är kunskap. I begreppet inkluderas kreativitet, förmåga att tänka i system, entreprenörskap och kulturskapande.

Globaliseringens kulturella dimension beskrivs ibland som en mjukare del av begreppet. Den kulturella globaliseringen är inget entydigt fenomen. Å ena sidan växer en global kultur fram men å andra sidan finns det en global obalans när det gäller kunskap om kultur i andra länder. Ekonomiska, teknologiska och sociala faktorer i miljön driver den kulturella och konstnärliga evolutionen i nya, ofta oförutsedda riktningar. Globaliseringen har också på många håll uppfattats som ett hot mot lokala traditioner och sedvänjor som väljs bort av den yngre generationen till fördel för en mer internationellt delad kultur.¹¹ Samtidigt finner marginaliserade kulturuttryck gemenskap med likar långt bortom sin egen geografi och stärks av detta. Genom globaliseringen överskrids tidens och rummets gränser allt mer frekvent. Konstnärer lånar och kombinerar olika element. I diskussionen har den kulturella globaliseringen framställts som ett närliggande begrepp till mångkultur och att det kanske går att påstå att mångkultur är den nationella manifestationen av den globala kulturella rörligheten.¹²

Regeringens Globaliseringsråd verkade under perioden 2006–2009 och hade till uppgift att fördjupa kunskaperna om och bredda det offentliga samtalet kring vad som krävs för att Sverige ska hävda sig väl i en värld präglad av fortsatt snabb globalisering.¹³ Bland de förslag som Globaliseringsrådet för fram för att möta globaliseringens utmaningar ingår uppmuntran av kreativitet och kultur.¹⁴

I en av rådets rapporter konstateras att Sverige uppfattas som ett svagt eller ointressant kulturland.¹⁵ Man menade att även om svensk samtida kultur i vid bemärkelse uppmärksammas internationellt faller kulturfrågorna mellan stolarna när det gäller främjan-

¹¹ Även Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet, antagen 2003, kan ses i ljuset av denna reaktion; *Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.

¹² Finska kulturtidskriften *Ny Tid* (2011).

¹³ U2006/9119/IS.

¹⁴ Globaliseringsrådet slutrapport *Bortom krisen – Om ett framgångsrikt Sverige i den globala ekonomin* (Ds 2009:21), s.19.

¹⁵ Globaliseringsrådet. *Sverige i världen* (Ds 2008:82).

det av Sverige-bilden. Rådets lösning var att ge Kulturrådet ett vidgat uppdrag att presentera svensk kultur utomlands. Globaliseringsrådets förslag ledde dock inte till att myndigheten fick ett sådant uppdrag.

5.4 Migration

Den ökade globaliseringen resulterar även i att migrationen ökar. Många människor tvingas fly undan krig, våld, förtryck, naturkatastrofer och klimatförändringar men en del migrerar av andra skäl. Det kan handla om att bilda familj, studera eller arbeta i ett annat land.

Enligt Världsbanken finns det över 250 miljoner internationella migranter i världen. Det är en ökning med mer än 35 miljoner människor jämfört med 2010.¹⁶ Cirka 65,5 miljoner människor var på flykt undan krig och våld i slutet av 2016. Av dessa var 40,3 miljoner internflyktingar och 22,5 miljoner flyktingar eller asylsökande i ett annat land.¹⁷ FN:s flyktingorgan UNHCR ser en global trend där allt fler tvingas lämna sina hem, på grund av både nya och utdragna konflikter i världen.

Sveriges stigande antal invånare har berott på ett ökat antal asylsökande, en tilltagande arbetskraftsinvandring från övriga Europa, ett ökat antal utländska studenter som kommer till Sverige och ett växande antal svenskar som återvänt efter att ha bott utomlands.¹⁸ Genom medlemskapet i EU har migrationen mellan Sverige och EU:s länder ökat.

Vid millennieskiftet år 2000 hade Sverige cirka 8,9 miljoner invånare. Femton år senare, 2015, uppgick befolkningen till cirka 9,8 personer. Migrationen till och från Sverige stärker landets internationalisering på en mängd områden, språkligt, kulturellt och ekonomiskt.¹⁹

¹⁶ Världsbanken. *Migration and Remittances Factbook 2016*.

¹⁷ UNHCR (2017). *Global trends*.

¹⁸ Enligt Statistiska centralbyrån avses med invandrare personer som redovisas som inflyttade från utlandet i folkbokföringen. Det inkluderar även personer som återvänder till Sverige efter en tids vistelse utomlands. För att räknas som invandrad krävs att man har för avsikt att stanna i Sverige i minst tolv månader samt har uppehållstillstånd/uppehållsrätt (gäller inte nordiska medborgare) och folkbokför sig i landet.

¹⁹ Enligt webbplatsen för Statistiska centralbyrån i mars 2018 uppgår Sveriges befolkning till 10 128 320 personer. Av dessa är cirka 1,9 miljoner utrikes födda.

5.5 Urbanisering

Samtidigt som globaliseringen medfört ökad internationell konkurrens, ökad specialisering och ökat handelsutbyte har befolkningen alltmer koncentrerats till storstäderna. Det är inte bara en nödvändighet för många att flytta till staden utan många människor ser också fördelar med det urbana livet. Sverige har en stark urbaniseringstrend som är jämförbar med andra likartade länder i Europa. I Sverige bor cirka 85 procent av befolkningen i tätorter. I de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö bor cirka 50 procent av hela Sveriges befolkning.²⁰

Allt fler bor i de växande storstadsregionerna som har en betydande befolkningstillväxt. Glesbygden och mindre orter utanför pendlingsstråken riskerar därmed att få en negativ befolkningsutveckling. De unga som studerar eller är yrkesverksamma flyttar till storstadsregionerna eller universitetsorter medan en högre andel äldre bor kvar i glesbygden.

Ett underskott av unga i reproduktiv ålder medför färre antal födda barn i regioner som redan har en hög andel av äldre och befolkningsstrukturen fortsätter att utvecklas i obalans.²¹ Samtidigt visar befolkningsstatistiken att befolkningen i avlägset belägna landsbygdskommuner har ökat mellan 2014 och 2016 och att trenden visar en avtagande befolkningsminskning även i mycket avlägsna landsbygdskommuner. En bidragande orsak till detta är immigrationen.²²

I januari 2017 lämnade den parlamentariska landsbygdskommittén sitt betänkande till regeringen med förslag om en sammanhållen landsbygdsolitik. Det övergripande målet för utvecklingen i ett trettioårsperspektiv är en livskraftig landsbygd med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd. Kommittén lyfter fram att kulturen spelar en viktig roll i att skapa attraktiva livsmiljöer och att den kan bidra till landsbygdernas livskraft och utveckling. Kommittén föreslår att Kulturrådet och Kulturanalys ska få uppdrag som syftar till att göra kulturen mer tillgäng-

²⁰ Avser Stockholms län, Region Skåne och Västra Götalandsregionen. Där bor 5,3 miljoner personer.

²¹ Långtidsutredningen. *Demografins regionala utmaningar* (SOU 2015:101), bilaga.

²² Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 23), s. 21.

lig i landsbygderna.²³ En proposition om en sammanhållen landsbygdspolitik lämnades i mars 2018.²⁴ I propositionen gör regeringen bedömningen att tillgången till kultur bör vara god i hela landet och att skillnader över landet i tillgången till kultur bör minska. För att ytterligare stärka kulturverksamheter i de glesaste landsbygderna avsätter regeringen medel för tidsbegränsade pilotprojekt i dessa områden.²⁵

Konstnärsnämnden framhåller i ett spontant svar på remissen av landsbygdsutredningen att konstnärerna till 70 procent bor i de tre storstadsregionerna och att trenden går mot ökad storstadscentrering. Konstnärsnämnden framhåller dock att konstnärerna är en i mycket hög grad mobil yrkesgrupp och att deras bostadsort inte alltid säger var de skapar, visar eller producerar sin konst. Den stora storstadskoncentrationen visar dock vikten av en strategisk kulturpolitik för att tillgängliggöra samtida konst i olika former i hela landet. Konstnärsnämnden framhåller civilsamhällets roll samt att fler kulturmyndigheter bör omfattas av uppdrag för att göra kulturen mer tillgänglig i landsbygderna.²⁶

Kulturrådet har i rapporten *Statliga kulturutgifter i ett regionalt perspektiv 2015–2016* sammanställt 28 statliga kulturmyndigheters och andra statliga institutioners regionala utfall under de två åren.²⁷ I figur 5.2 presenteras den regionala fördelningen av de statliga kulturutgifterna 2016.

²³ För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd (SOU 2017:1).

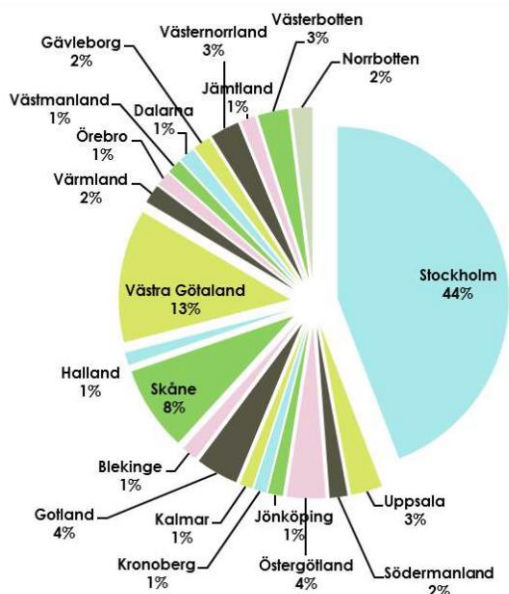
²⁴ Prop. 2017/18:179.

²⁵ a.a. s. 73–75.

²⁶ Konstnärsnämnden. Remissvar (Dnr KN 2017/27).

²⁷ Kulturrådet. *Statliga kulturutgifter i regionalt perspektiv 2015–2016*.

Figur 5.2 Regional fördelning av statliga kulturutgifter, 2016

Källa: Kulturrådet.

Totalt har drygt 5 miljarder kronor härletts till enskilda regioner 2016, varav 44 procent har härletts till Stockholm. Den primära anledningen till att en så hög andel av de statliga kulturutgifterna är härledda till Stockholm är att många centrala museer samt Operan och Dramaten bedriver sin verksamhet där. Gotlands höga andel beror framför allt på att en stor del av Riksantikvarieämbetets verksamhetskostnader är härledda till regionen.²⁸

5.6 Demografisk utveckling

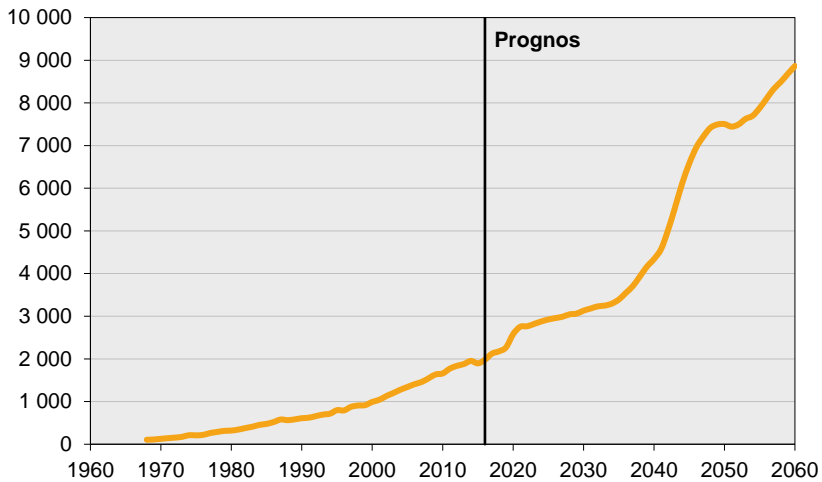
Generellt sett är det två trender som har styrt befolkningsutvecklingen i de flesta OECD-länder under de senaste decennierna, nämligen dels att befolkningen föder färre antal barn, dels att medellivslängden ökar till följd av bättre levnadsförhållanden och medicinska

²⁸ a.a.

framsteg.²⁹ En allt äldre befolkning innebär att allt färre personer i yrkesverksam ålder ska försörja allt fler som är äldre och som gått i pension. Det innebär också stora konsekvenser för sjukvård, pensionssystem och sociala tjänster. Befolkningens åldrande innebär dessutom att ålderssammansättningen bland dem som arbetar kommer att förändras så att arbetskraften blir allt äldre.

Figur 5.3 illustrerar den ökade andelen äldre i befolkningen genom att visa antalet människor i Sverige som blir över 100 år.

Figur 5.3 Antal 100 år och äldre i Sverige 1968–2016 och prognos 2017–2060

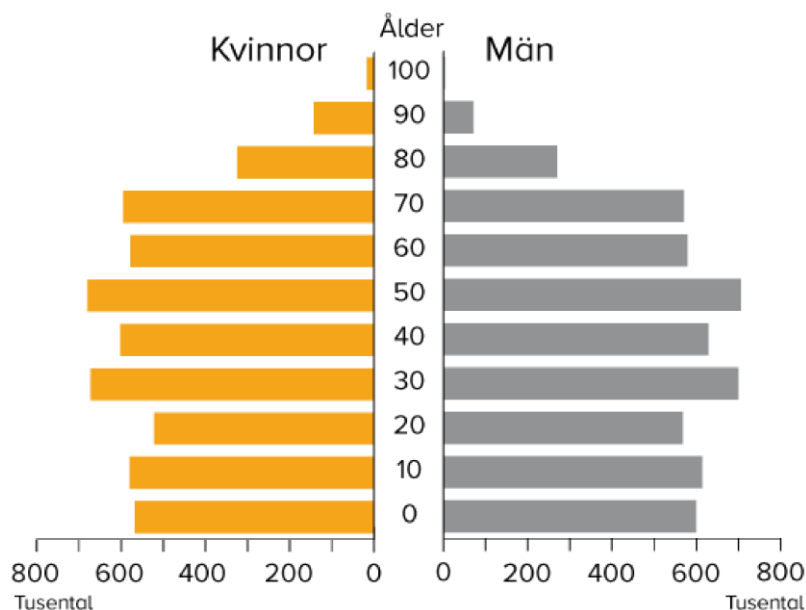
Källa: Statistiska centralbyrån.

Antalet som fyllt 100 år har mer än 15-faldigats sedan 1970. Det är den åldersklass som har ökat mest procentuellt sett och ökningen förväntas fortsätta, särskilt med den stora gruppen av fyrtiotalister. År 2060 beräknas det finnas nästan 9 000 personer som fyllt 100 år eller mer.³⁰ Figur 5.4 visar hur befolkningspyramiden ser ut i Sverige i dag.

²⁹ Framtidskommissionen. *Svenska framtidsutmaningar* (Ds 2013:19).

³⁰ Uppgifter från Statistiska centralbyrån.

Figur 5.4 Befolkningspyramiden i Sverige, 2017

Källa: Statistiska centralbyrån.

Befolkningspyramiden i figur 5.4 ser snarare ut som ett torn än som en pyramid. Vid vissa ställen är staplarna särskilt långa. Det beror på att det finns många i åldersgrupperna 20–24 år, 45–49 samt 65–69 år i Sveriges befolkning just nu. Och det i sin tur beror framför allt på att det föddes många barn på 1940- och 1960-talen, samt i början av 1990-talet. Mot bakgrund av figur 5.3 kommer troligtvis också de övre staplarna i pyramiden bli allt längre i framtiden. Samtidigt har tidigare sjunkande födelsetal återhämtat sig något, vilket kan förbättra försörjningskvoten på sikt.

Trenden är inte bara att vi lever längre utan att vi får allt fler friska år efter pensionering. De äldres syn på sig själva och samhällets uppfattning om dem påverkas av detta. En bild är att de äldre genom sin erfarenhet och förmåga att hitta sammanhang har viktiga erfarenheter att bidra med till samhället. Här finns en koppling till såväl eget skapande som viljan att ta del av och vara delaktig

i kulturlivet.³¹ Ökad livslängd gör också att vi blir beroende av att leva på pension under flera år.

5.7 Digitalisering

Av alla omvärldsförändringar är digitaliseringen den som på det mest grundläggande sättet omformat och fortsätter att omforma vårt samhälle. Det som i början i stor utsträckning handlade om automatisering har i dag nya fokus, exempelvis på artificiell intelligens. Digitaliseringen påverkar i allt snabbare takt i stort sett alla typer av verksamheter. Det gäller allt ifrån styrning av offentlig verksamhet till privat kommunikation. Sociala medier påverkar våra relationer, nya förutsättningar för handeln skapar nya slags tjänster och möjligheter att bearbeta stora mängder av information på individnivå ger nya svar till både företag och forskare.

En bild av digitaliseringens genomslag kan man få via konsumenternas medieutgifter. Utgifterna tar en allt större plats i hushållsbudgeten och de har i Sverige ökat med 20 procent på tre år. Ökningen för strömmade abonnemang för film, TV och musik beskrivs som explosionsartad. Strömningen har ökat med 40 procent de senaste tre åren och bedöms att fortsätta öka framöver.³²

Digitaliseringen har också lett till förändringar i hur och var människor arbetar. Ett avgörande och nytt steg i digitaliseringen var introduktionen av den smarta mobilen som kombinerar telefonen med datorn, kameran, GPS-tekniken, mediaspelaren, trådlöst nätverk och Bluetooth. Genom de ”appar” (applikationer, mjukvaruprogram) som utvecklas för denna plattform kan numera ett närmast oändligt antal funktioner hanteras inom samma apparat i fickformat. Spel, böcker, film, musik, möjligheten att producera egen text, ljud och bild till publicerbart format, tidningsläsning, kostnadsfri global interaktiv kommunikation är bara en del av de möjligheter som delas av den tredjedel av världens befolkning som i dag beräknas äga en smart mobil.³³

Tekniken möjliggör möten och sammankopplingar globalt, inom landet och mellan stad och landsbygd. Samtidigt som digitali-

³¹ Bodil Jönsson (2012). *Tid för det meningsfulla*.

³² Undersökning från Institutet för reklam och mediestatistik IRM.

³³ Statista, www.statista.com.

seringen utvecklar produktion och konkurrenskraft ligger den också till grund för den ökade automatiseringen och robotiseringen i arbetslivet. Vetenskapliga rapporter gör gällande att detta kan leda till att så mycket som hälften av nuvarande arbetstillfällen kan försvinna i denna process. Detta kan i sin tur leda till arbetslöshet, minskade skatteintäkter och sociala spänningar.³⁴

Regeringen beslutade i september 2011 om en bred och sammanhållen strategi för it-politiken. Det it-politiska målet var att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter. Ett syfte med strategin var att samordna regeringens insatser och åtgärder på it-området. För kulturområdet formulerades att samlingar och arkiv i ökad utsträckning ska bevaras digitalt och tillgängliggöras elektroniskt för allmänheten. Alla statliga institutioner som samlar, bevarar och tillgängliggör kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation ska ha en plan för digitalisering och tillgänglighet.³⁵

Sex år senare, i september 2017, beslutade regeringen om en digitaliseringsstrategi. Målet för politiken på området är fortsatt att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter. Strategin anger inriktningen för hur digitaliseringspolitiken ska bidra till konkurrenskraft, full sysselsättning samt ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling. Strategin innehåller delmål på fem områden – digital kompetens, digital trygghet, digital innovation, digital ledning och digital infrastruktur. Under rubriken Digital innovation nämns bl.a. att digitalisering kan underlätta tillgång till kultur och ge möjlighet till egen medverkan i kulturella processer.³⁶

I november 2017 lämnade regeringen skrivelsen *Hur Sverige blir bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter – en skrivelse om politikens inriktning* till riksdagen. Riksdagen behandlar regeringens digitaliserings- och bredbandsstrategier.³⁷ Det framhålls att regeringens vision om ett hållbart digitaliserat Sverige står för långsiktighet där mervärdet av digitalisering tillvaratas och

³⁴ Stiftelsen för strategisk forskning (2014). *Vartannat jobb automatiseras inom 20 år – utmaningar för Sverige*.

³⁵ Näringsdepartementet. *It i människans tjänst – en digital agenda för Sverige* (Dnr N2011/342/ITP).

³⁶ Regeringskansliet (2017). *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*.

³⁷ Regeringens skrivelse 2017/18:47.

risker längs vägen hanteras. Den sociala aspekten lyfts fram eftersom digitalisering har potential att höja livskvaliteten genom tillgång till såväl samhällsservice som medier och kultur. När det gäller att värna demokratin i digitala miljöer nämns att ett fritt kulturliv som grundas på och värnar yttrandefriheten bidrar till en viktig samhällsdebatt. Digitaliseringen bidrar i stor utsträckning till ett skifte från fysiska tillgångar till immaterialrättsliga. Syftet med regeringens satsningar på ett effektivt immaterialrättsligt skydd, stödåtgärder för innovatörer och information till företag, organisationer och allmänhet ska bidra till ett hållbart digitalt skapande. Uppfinningsrikedom, skaparkraft och digitalisering behöver tas till vara. Regeringen menar att det därför behövs lagliga attraktiva tjänster för att främja användning av kreativt och innovativt innehåll.

Samtidigt lyfts nu också mer problematiska sidor av den expanderande digitaliseringen och då framför allt utvecklingen av trafiken på internet. De stora plattformarna, de flesta med bas i Silicon Valley, innehar i dag i praktiken monopol på sina tjänster och har nu utvecklats till världens högst värderade företag. De är huvudsakligen inriktade på att sälja reklam som kan anpassas för individuella användare med hjälp av den omfattande information företagen förfogar över om personernas tidigare aktiviteter på nätet. ”Safe harbour”- principen innebär att företagen utan större kostnad kan distribuera upphovsrättsligt skyddat material, vilket hotar att underminera upphovsmännens inkomstmöjligheter via till exempel strömningstjänster. Vidare kritiseras de, i synnerhet efter miss-tankar om den ryska inblandningen i det amerikanska presidentvalet, för att agera publicistiskt utan att ta publicistiskt ansvar.³⁸ I korthet beskrivs förhållandet till plattformsföretagen som att ”användaren är inte en kund, utan produkten”, dvs. användaren är den produkt som säljs av plattformsföretagen till aktörer som vill förmedla reklam till kunden.

Tillgång till bredband håller på att bli en förutsättning för att kunna ta del av grundläggande samhällsservice och att fullt ut vara delaktig i samhället. I framtiden kommer många av våra välfärdstjänster att bäras av den digitala infrastrukturen. Visionen i regeringens bredbands-

³⁸ Se Jonathan Taplin (2017). *De ansvarslösa. Hur Google, Facebook och Amazon kapade nätet och tog kontroll över våra liv*, eller Al Franken (2017). *We must not let big tech threaten our security, freedoms and democracy*, i The Guardian.

strategi från december 2016 är ett helt uppkopplat Sverige. Det ska skapa förutsättningar för att bo och verka i hela landet, driva tillväxt och innovativ produktion. På kort sikt höjs målsättningen till att 95 procent av alla hushåll och företag bör ha tillgång till bredband om minst 100 Mbit/s redan år 2020. På längre sikt bedömer regeringen att det behövs mål på två områden; tillgång till snabbt bredband i hela Sverige samt till stabila mobila tjänster av god kvalitet – där ledordet är ”användning utan upplevd begränsning”.³⁹

5.8 Samhällsekonomin

I dag har Sverige en stark ekonomi jämfört med bl.a. flera av de övriga länderna inom EU.

Mellan 1995 och 2007 ökade svensk BNP med 3,3 procent per år i genomsnitt, vilket kan jämföras med 2,8 procent per år i genomsnitt i OECD. Denna jämförelsevis goda utveckling för svensk ekonomi var inte minst en följd av en kraftig tillväxt relaterad till informations- och kommunikationsteknologi.⁴⁰ Tjänstesektorn är i dag en stor del av Sveriges bruttonationalprodukt. I termer av näringslivets förädlingsvärde står tjänsteproduktionen för två tredjedelar av produktionen.⁴¹

I en rapport från EU 2016 konstateras att de kulturella och kreativa näringarna i dag står för cirka 12 procent av EU:s samlade BNP och att den sysselsätter 7,5 procent av alla anställda inom den totala ekonomin. Dessutom har denna sektor klarat sig väl genom den nedgång i ekonomin som ägde rum efter finanskraschen 2008, vilket kan tolkas som att den äger stor ekonomisk motståndskraft. Sektorn domineras av mindre företag, 95 procent har färre än tio anställda. Rapporten framhåller också betydelsen av dessa näringar för samhällelig och kulturell utveckling, liksom för andra näringars utveckling inom ekonomin.⁴²

³⁹ Regeringskansliet. *Sverige helt uppkopplat 2025 – en bredbandsstrategi* (N2016/08008/D).

⁴⁰ Långtidsutredningen. *Sveriges ekonomi – scenarier fram till år 2060* (SOU 2015:106), bilaga 1.

⁴¹ <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Ekonomi/Produktion-och-Investeringar/Tjansteproduktionens-sammansattning/>

⁴² Europeiska kommissionen (2015). *Boosting the competitiveness of cultural and creative industries for growth and jobs*: ”CCIs are not only of high economic importance, they also play an important role in societal and cultural development and they are in a position to foster spillover effects to other industries and act as catalysts for innovation in the overall economy.”

Sverige hanterade den ekonomiska krisen runt 2008 bättre än många andra länder vilket bidragit till att landet placerat sig allt högre i välståndsligan och låg 2016 på en tiondeplats.⁴³ En intressant iakttagelse i sammanhanget är att Sverige hörde till ett av de länder som under den ekonomiska krisen inte skar ner sin kultur- och utbildningsbudget.

Det finns också andra, bredare index som speglar länders välstånd än de som endast mäter BNP per capita t.ex. Human Development Index (HDI) som är en sammanvägning av förväntad livslängd, utbildningsnivå och BNP.⁴⁴ År 2015 kom Sverige på plats 14 i detta index. I ett annat liknande index, utvecklat av OECD, ligger Sverige för närvarande på fjärde plats efter Norge, Danmark och Australien.⁴⁵

Att Sverige trots sin rikedom har brister när det gäller integration, och att det finns många människor som lever under knappa förhållanden och i socialt utanförskap, visar att framtidsutmaningarna också rymmer frågor kring rättvisa och social sammanhållning. En utmaning handlar om att sysselsättningen fortfarande är betydligt lägre bland människor med utländsk bakgrund än bland dem som har svensk bakgrund.⁴⁶ Ungefär 1 miljon, en femtedel av arbetskraften (15–74 år), är född utomlands och bland dem är arbetslösheten nästan tre gånger så hög som för inrikes födda.⁴⁷ Det begränsar deras möjligheter samtidigt som det innebär att kompetens inte tas till vara och att det uppstår risk för sociala slitningar.⁴⁸

5.9 Offentliga utgifter för kultur

De sammanlagda medlen till kultur, folkbildning och medier från stat, regioner/landsting och kommuner uppgick år 2016 till drygt 27 miljarder kronor. Det motsvarade 2 724 kronor per invånare. Staten och kommunerna stod för den största delen av de offentliga

⁴³ OECD sammanställer varje år medlemsländernas köpkraftsjusterade BNP per capita i den så kallade välståndsligan. Måttet kan ses som en indikator på levnadsstandarden i de olika länderna eftersom det både tar hänsyn till hur mycket som produceras per invånare och hur högt prisläget är i de jämförda länderna.

⁴⁴ United Nations Development Programme.

⁴⁵ www.oecdbetterlifeindex.org

⁴⁶ Framtidskommissionen. *Svenska framtidsutmaningar* (Ds 2013:19).

⁴⁷ Akademikernas A-kassa (2017). *Arbetslöshetsrapporten*.

⁴⁸ Framtidskommissionen. *Svenska framtidsutmaningar* (Ds 2013:19).

utgifterna för kultur – 44 respektive 41 procent. Motsvarande siffra för regioner/landsting var 15 procent. Statens utgifter för kultur i bred mening var 11,9 miljarder kronor. Jämfört med 2015 är detta en ökning med 608 miljoner kronor.⁴⁹

Statens utgifter för kulturpolitiska insatser, exkl. medier och folkbildning, har under en följd av år legat på i storleksordningen 0,8 procent av statsbudgeten, vilket framgår av tabell 5.1.

Tabell 5.1 Statens utgifter för kultur, miljontals kronor, 2010–2016

År	Kultur	Statsbudget	Kulturens andel (%)
2010	6 662	817 089	0,82
2011	6 603	814 772	0,81
2012	6 661	819 694	0,81
2013	6 820	836 691	0,82
2014	6 877	850 757	0,81
2015	6 896	896 428	0,77
2016	7 211	901 742	0,80

Källa: Kulturanalys. *Samhällets utgifter för kultur 2016*. Kulturfakta 2017:4.

Anmärkning: Statsbudgeten beräknad som totala utgiftsområdena 1–27 i statsbudgetens utfall.

Förslagen som lämnas i 2018 års budgetproposition, inklusive tidigare aviserade anslagsförändringar, innebär en ökning av den statliga kulturbudgeten med cirka 745 miljoner kronor i jämförelse med budgeten för 2017, varav pris- och löneomräkningen utgör cirka 104 miljoner kronor.⁵⁰

En återkommande diskussion inom den svenska kulturpolitiken gäller i vilken grad de statliga anslagen följer kostnadsökningarna. En rapport från Kulturanalys visar att anslagen till länsteatrarna visserligen förstärkts i relation till inflationen, men försvagats i förhållande till lönekostnadsutvecklingen. Det innebär att den genomsnittliga länsteatern har fått allt sämre förutsättningar att anställa personal i dag, trots de senaste årens resursförstärkningar. Av analysen framgår även att det statliga kulturmiljövårdsanslaget

⁴⁹ Kulturanalys. *Samhällets utgifter för kultur 2016*. Statens utgifter för kultur omfattar tre huvudområden: kultur, folkbildning och medier.

⁵⁰ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg. omr. 17). Till kulturbudgeten räknas områdena kulturområdesövergripande verksamhet, teater, dans och musik, litteraturen, läsandet och språket, bildkonst, arkitektur, form och design, kulturskaparnas villkor, arkiv, kulturmiljö, museer och utställningar samt film.

inte har ökat. Det har legat på samma nivå under hela 2000-talet och inte räknats upp i relation till pris- och löneutvecklingen. Även de årliga budgetunderlagen från Kulturrådet indikerar att urholkade anslag snarare är en generell fråga för kultursektorn och Kulturanalys utgår därför från att den påvisade utvecklingen inte är specifik för länsteatrarna och kulturmiljöområdet utan för kulturområdet i stort.⁵¹

De sammanlagda medlen för kultur i regionerna/landstingen uppgick 2016 till 4,2 miljarder kronor, vilket var oförändrat i förhållande till 2015. Kulturens andel av samtliga regioners/landstings totala verksamhetskostnader var cirka 1,5 procent åren 2007–2016, med mindre variationer mellan åren. Kommunernas sammanlagda kulturutgifter uppgick 2016 till cirka 11,3 miljarder kronor. Jämfört med 2015 är detta en ökning med 277 miljoner kronor. Kulturens andel av samtliga kommuners totala verksamhetskostnader var 2,2 procent och denna andel har minskat under 10-årsperioden 2007–2016, från 2,4 procent till 2,2 procent.

5.10 Summering

Redovisningen i detta kapitel visar att världen förändrats på ett genomgripande sätt under de senaste decennierna. Omvärlden har blivit alltmer komplex och det finns många nya utmaningar som behöver mötas.

Den ökade migrationen, urbaniseringen och en allt äldre befolkning är faktorer som påverkar samhället i hög grad. Globaliseringen har lett till ett ökat välstånd och ett utökat samarbete länder emellan, men också till ökade inkomstskillnader och en ökad världsekonomisk sårbarhet. Digitaliseringen genomsyrar nu i stort sett allt vi gör och är också den förändring som mest påtagligt omformar vårt samhälle. De ekonomiska, sociala och miljömässigt hållbara perspektiven är viktiga för framtida beslut som kommer att forma vår omvärld. De globala målen i Agenda 2030 synliggör tydligt denna utveckling.

⁵¹ Kulturanalys. *Kulturanalys 2017. En lägesbedömning i relation till de kulturpolitiska målen*. Rapport 2017:2.

Alla människor måste i större eller mindre utsträckning förhålla sig till hur omvärlden har förändrats och vad detta har fått för konsekvenser. Konstnärernas arbete kan bidra till en identitet och ett engagemang, konsten underhåller, stimulerar och överraskar och kan bära på en stor visionär kraft. Då samhället blir alltmer komplext blir också den konstnärliga tolkningen av omvärlden allt viktigare för samhällets och individernas förståelse av sin samtid.

I det politiska samtalet ges konsten sällan en tydlig roll i utvecklingen av samhället, utan ses ofta som något som finns i periferin. I flera aktuella beslutsprocesser, eller i regeringens styrning av förvaltningen, räknas sällan kultur och konst in som faktorer av betydelse. Förutom i remisser som direkt handlar om kultur eller konst anmodas sällan kulturmyndigheter och organisationer inom konst- och kulturområdet att inkomma med yttranden. Kultur och konst är inte särintressen, utan områden som är djupt integrerade i samhällslivet. Det behövs en större förståelse för att konsten kan tillföra viktiga värden i beslutsprocesser som rör fler områden i samhället.

Digitaliseringen ger konsten en central betydelse, även om medvetenheten om detta fortfarande är låg. Konsten är kärnan i en betydande del av den digitala ekonomin. Ett kulturellt och kreativt innehåll är det som driver plattformar för olika sorters konstyttringar som t.ex. musik, film och litteratur som sprids över hela världen.

I en framtida utveckling kommer förmågan att tänka kreativt och att skapa att bli allt viktigare. Konstnärer har ofta stor kunskap om samhällets styrkor och svagheter och kan många gånger tidigt fästa uppmärksamhet på pågående samhällsförändringar, t.ex. när demokratier försvagas. I ett globalt perspektiv kan konsten och konstnärerna ha en roll i relationen till tredje land och bistånd, för att främja yttrandefrihet och demokratisering.

På lång sikt kommer troligtvis en stor del av våra arbeten automatiseras och arbetsmarknaden förändras. En meningsfull sysselsättning kan då komma att efterfrågas av dem som kommer att stå utan ett traditionellt arbete. Konsten kommer att bli betydelsefull för att bidra till upplevelsen av en meningsfull tillvaro.

Sverige är ett land med högt välstånd, som i ett internationellt perspektiv nått långt i sin välfärdsutveckling. De kulturella och kreativa näringarna står för 12 procent av EU:s samlade BNP och

sysselsätter många. Digitaliseringen med det konstnärliga skapandet i centrum ger dessa näringar stora tillväxtmöjligheter. Statens utgifter för kultur har under en följd av år legat stilla på 0,8 procent av statsbudgeten. Anslag på kulturområdet har urholkats i förhållande till lönekostnadsutvecklingen på grund av att de inte omräknats.

6 Samhällsförändringarna och konstnärerna

6.1 Inledning

Hur samhällsförändringarna och i synnerhet digitaliseringen under de senaste decennierna har påverkat konstnärernas förutsättningar att verka professionellt är en viktig fråga som ställs i direktiven till utredningen och den har också varit återkommande i de dialoger som utredningen haft med olika intressenter.

Av kapitel 5 framgår att klimatförändringarna, globaliseringen, digitaliseringen, migrationen, urbaniseringen, den åldrande befolkningen och samhällsekonomins utveckling är faktorer som förändrat samhället i stort och som på olika sätt också påverkar konstnärernas förutsättningar att verka professionellt. Dessa samhällsförändringar hänger intimt ihop och påverkar varandra.

Analysen i detta kapitel är tematisk och beskriver hur konstnärerna påverkas av de redovisade samhällsförändringarna. Det är konsekvenser som många har pekat på som viktiga för att förstå och beskriva utvecklingen i Sverige på ett övergripande plan samtidigt som de har en central betydelse för det konstnärliga yrkesutövandet. Utredningen har mot den bakgrunden identifierat följande för konstnärerna viktiga samhällsförändringar:

- digitaliseringens genomgripande konsekvenser,
- en förändrad marknad och ett ökat intresse för kulturella och kreativa näringar,
- en förändrad arbetsmarknad för upphovsmän och utövande konstnärer,
- nya konstnärliga tekniker och uttryck,

- fler nationella och internationella utbyten,
- nya förutsättningar för civilsamhället och konstbildningen samt
- nya uttryck för hot, hat och trakasserier mot konstnärer.

6.2 Digitaliseringens övergripande konsekvenser

Digitaliseringens genomgripande konsekvenser för konstnärerna gäller såväl nya tekniker för det konstnärliga arbetet, som konstnärernas möjligheter att få betalt för sina prestationer och för att bredda sin marknad.

I den rapport om digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande som en konsult tagit fram på utredningens uppdrag konstateras bl.a. att de studier av digitaliseringen som hittills gjorts inte beaktat konstnärernas situation och digitaliseringens konsekvenser för dem.¹ Rapporten, tillsammans med synpunkter som olika intressenter lämnat till utredningen, ligger till grund för analysen i detta kapitel.

En slutsats i rapporten är att konstnärernas yrkesutövande fortsatt kommer att påverkas starkt av digitaliseringen. Alla aktörer inom konstområdet använder sig i dag av den digitala tekniken i sina verksamheter. Konsumenterna har i stor utsträckning anpassat sig till den digitala utvecklingen och de har ökat sin konsumtion av digitala medier och kanaler.

Vissa konstformer har utvecklats snabbt och är fullt ut digitaliserade, medan andra bara är i början av detta utvecklingsarbete. Populärmusiken, litteratur, film och media kan betraktas som digitaliserade i alla led. Inom scenkonsten och bildkonsten handlar det fortfarande främst om ett fysiskt möte med publiken och digitaliseringen är inriktad på distributionsledet.

Även om digitaliseringen påverkar konstnärsområdena på olika sätt finns det gemensamma drag. De viktigaste kan sammanfattas i följande punkter:

¹ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

- Digitaliseringen ger alla konstområden betydande möjligheter att hitta nya konstnärliga metoder, tekniker och uttryck.
- Möjligheterna att publicera och sprida konstnärliga verk är oändliga men det är svårt att nå fram till betalande köpare. Konsumenternas betalningsvilja tenderar att minska och konsumenterna vill ha mer till en lägre kostnad.
- Konstnärernas kreativitet och skapande är kärnan i kulturella och kreativa näringar.
- Värdekedjor och affärsmodeller förändras. Det finns en risk för att en skev inkomstfördelning uppstår och att den också ökar inom de olika konstområdena. Allt färre konstnärer tar en allt större del av inkomsterna. Det kan påverka upphovsmän och utövare negativt, leda till minskad mångfald i det konstnärliga uttrycket och ytterst till att kärnan i väsentliga delar av den digitala ekonomin urholkas.
- Konstnärerna får svårt att enbart försörja sig på det som kanaliseras via internet. Betydelsen av den traditionella konsumtionen av konstnärliga uttryck ökar då detta påverkar konstnärernas inkomster.
- Upphovsrätten kan utmanas av tekniska innovationer och förändrade affärsmodeller. Upphovsrättens betydelse har ökat på grund av utvecklingen. Den ökade digitaliseringen kan försvåra kontrollen av att de upphovsrättsliga reglerna följs. De kollektiva förhandlingsorganisationernas betydelse ökar inte minst för yngre konstnärer och upphovsmän med smalare konstnärliga uttryck.
- Konstnärerna behöver stöd av olika slag för att kunna ta tillvara de positiva möjligheter som digitaliseringen ger.

Digitaliseringen påverkar sålunda konstnärernas yrkesutövning och möjligheter att försörja sig på många plan. Genom att upphovsmännens och utövarnas skapande är centralt för mellanleden i de kulturella och kreativa näringarna påverkas också andra delar av ekonomin.

6.3 Marknaden för kulturella och kreativa näringar

Digitaliseringen av samhället har påverkat den kommersiella marknaden för konsten och kulturen på flera sätt. Digitaliseringen har varit avgörande för de kulturella och kreativa näringarnas utveckling, samtidigt som de kulturella och kreativa näringarna i sig har drivit på den digitala utvecklingen och skapat nya marknader för konst och kultur.

6.3.1 Konsten i kärnan av de kulturella och kreativa näringarna

Konsten och kulturpolitiken står vanligtvis inte i fokus för det politiska intresset eller för företagsamheten i samhället. Konsten ses snarare som ett särintresse och är sällan integrerad i stora visioner för den övergripande utvecklingen av framtidens samhälle. I många av de branscher som i första hand har använt den digitala tekniken står däremot konsten i centrum. Den samlade bedömningen i den konsultrapport som utredningen beställt är att konst och kultur inte befinner sig i periferin utan tvärtom är kärnan av den digitala utvecklingen av kulturella och kreativa näringar, i stark kontrast till hur det ser ut i samhällsekonomin i stort. Enligt rapporten är denna insikt inte vitt spridd bland aktörerna själva inom konst- och kulturområdet.²

Den digitala ekonomins centrala aktörer består av de multinationella företag som står bakom de dominerande plattformarna som Google, Apple, Facebook och Amazon, och de multinationella streamingföretag som producerar ett kulturellt innehåll, som Netflix, C More, Viaplay och HBO. Enligt uppgift räknar Netflix att ha nått intäkter under 2017 som överstiger 11 miljarder dollar. Antalet nya abonnenter i USA under ett kvartal 2017 var 850 000 och motsvarande tillskott av abonnenter i övriga världen var 4 450 000.³

² Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

³ Webbplatsen för Dagens Industri i oktober 2017.

Figur 6.1

Användningen av streamingtjänster ökar bland den svenska befolkningen.
Foto: Folio Images/Folio.

Försäljningen av konstnärliga verk genom digitala tjänster har ökat väsentligt tack vare de tekniska möjligheterna för strömmad musik, olika tjänster för strömmade filmer och serier, s.k. SVOD- och VOD-tjänster, samt e-böcker och ljudböcker.⁴ Nästan hälften av befolkningen, 46 procent, hade under 2016 tillgång till ett abonnemang på en musiktjänst som Spotify, Apple Music och Youtube Red.⁵ När det gäller intäkterna från inspelad musik uppgick intäkterna för musikbranschen i Sverige 2015 till cirka två miljarder kronor, vilket är en ökning med 12 procent jämfört med året innan. Orsaken till förändringen är främst ökade intäkter från strömmad musiklyssning samt ökade intäkter från utlandet.⁶ Under senare tid har fler aktörer tillfört nya strömningstjänster till marknaden. Det gäller den stora underhållningskoncernen NBC Universal som erbjuder realityserier samt

⁴ VOD-tjänster (Video On Demand) är t.ex. Svt Play, SF Anytime osv. SVOD-tjänster (Subscription Video On Demand) är t.ex. Netflix, Viaplay, C More, HBO Nordic osv.

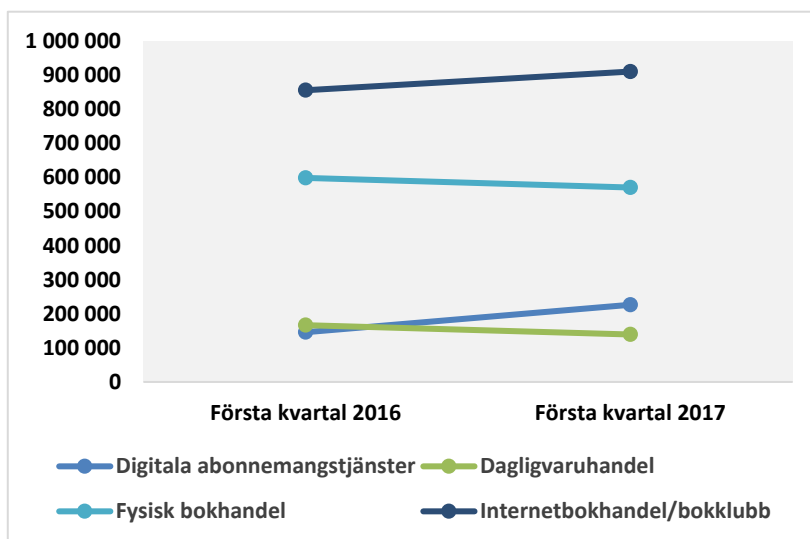
⁵ Myndigheten för press, radio och tv. *Mediekonsumtion 2017*.

⁶ Musik Sverige. *Musikbranschen i siffror*. Statistik för 2016.

abonnemangstjänsten Abundo som till en fast månadskostnad ger användaren fri tillgång till teater, konserter och bio.⁷

Som framgår av figur 6.2 med uppgifter från 2016–2017 är internethandeln/bokklubbar den största försäljningskanalen i bokbranschen, medan försäljningen i den fysiska bokhandeln minskar.⁸ Statistik från 2017 års försäljning visar att de digitala abonnemangstjänsterna ökat med 50,1 procent jämfört med 2016, varav e-böcker ökat med 96,9 procent och digitala ljudböcker med 47,4 procent. Samtidigt ökade den totala bokförsäljningen med 4,2 procent.⁹

Figur 6.2 Bokförsäljning i olika kanaler, tusental kronor, 2016–2017

Kommentar: Digitala abonnemangstjänster omfattar e-böcker och digitala ljudböcker.

Källa: Svenska Bokhandlareföreningen och Svenska Förläggareföreningen. *Bokförsäljningsstatistiken, första halvåret 2017.*

När det gäller SVOD-tjänster i form av Netflix, C More, Viaplay, HBO, m.fl. hade över 50 procent av svenska befolkningen tillgång till något abonnemang under 2016. Som framgår av figur 6.3 har

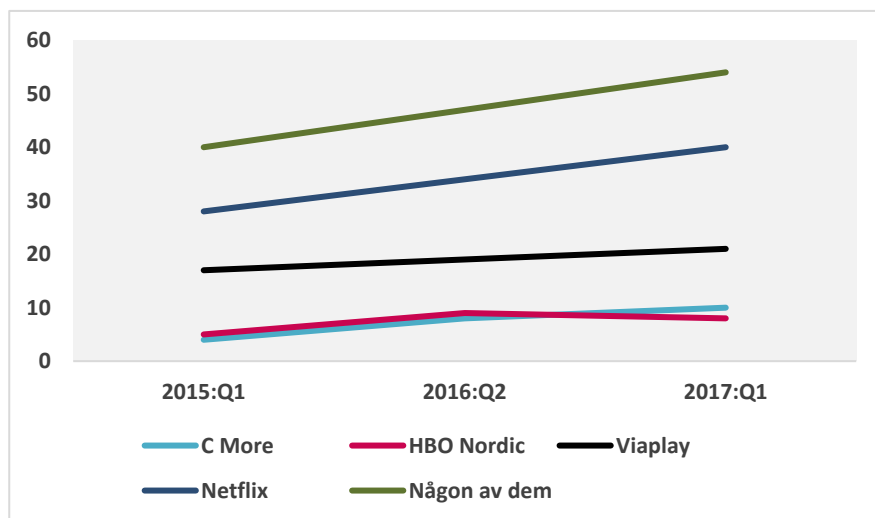
⁷ Artiklar i Dagens Nyheter den 23 februari och den 1 mars 2018.

⁸ Svenska Bokhandlareföreningen och Svenska Förläggareföreningen. *Bokförsäljningsstatistiken, första halvåret 2017.*

⁹ Svenska Förläggareföreningen. *Boken 2018 – marknaden, trender och analyser.* Digitala abonnemangstjänster är t.ex. BookBeat, Nextory och Storytel.

tillgången på SVOD-tjänster ökat. Mellan 2015 och 2017 ökade tillgången till någon sådan tjänst från 40,3 procent av befolkningen till 53,6 procent.¹⁰

Figur 6.3 Tillgång till SVOD-tjänster, procent, 2015–2017

Kommentar: Tillgång till SVOD-tjänster i hemmet hos befolkningen i Sverige 9–99 år.

Källa: Myndigheten för press, radio och tv. *Mediekonsumtion 2017*.

De flesta kurvorna pekar alltså uppåt när det gäller den digitala ekonomin. Som kommer att framgå i kommande avsnitt är dock fortfarande den traditionella kulturkonsumtionen större än den digitala. Samtliga konstformer påverkas av digitaliseringen, men i olika grad.

6.3.2 Sektorns bidrag till BNP

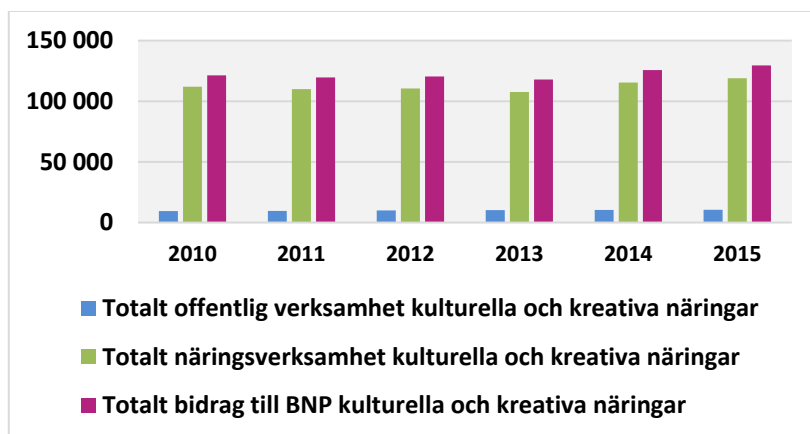
En ny tjänst – Kreametern – ska möjliggöra en ekonomisk analys av utvecklingen för de kulturella och kreativa näringarna i Sverige.¹¹ Tjänsten är framtagen i samverkan mellan Tillväxtverket, Kultur-

¹⁰ Myndigheten för press, radio och tv. *Mediekonsumtion 2017*.

¹¹ Uppgifterna från Kreametern är hämtade från pressmeddelande från Tillväxtverket den 6 november 2017: *Kulturföretagande växer och exporterar för miljarder*. Statistiken från Kreametern (rapport 0233) finns att hämta på webbplatsen för Tillväxtverket.

analys, Tillväxtnanalys, Kulturrådet och Statistiska Centralbyrån på uppdrag av regeringen. I rapporten har även Konstnärsnämnden medverkat. Av statistiken framgår t.ex. att det finns 128 000 verksamheter inom kulturella och kreativa näringar.¹² Sektorns bidrag till BNP var minst 130 miljarder kronor eller 3,1 procent år 2015, men andelen är sannolikt högre eftersom tjänsteexporten för närvarande inte går att mäta. Enligt uppgift som lämnats till utredningen finns det drygt 146 000 personer som är anställda inom de kulturella och kreativa näringarna i Sverige. Det kan jämföras med fordonsindustrin som anställer cirka 120 000 personer.¹³ I figur 6.4 redovisas hur de offentliga respektive privata delarna av de kulturella och kreativa näringarna bidrar till BNP.

Figur 6.4 Kulturella och kreativa näringars bidrag till BNP, miljontals kronor, 2010–2015

Källa: Kreametern.

Av figuren framgår att den privata näringsverksamheten står för ett betydligt större bidrag till BNP än den offentliga. Av de offentliga bidragen står den kommunala sektorn för cirka 70 procent. Näringarnas totala bidrag har ökat under den undersökta femårsperioden 2010–2015.

¹² Av Kreametern (s. 18–25) framgår vilka branscher som ingår i statistiken över kulturella och kreativa näringar.

¹³ Volante (2012). *Kulturella och kreativa näringarna 2012 – statistik och jämförelser*.

När den svenska musikbranschen redovisar sin ekonomiska utveckling noterar man en omsättning 2016 på nästan tio miljarder kronor, vilket var en ökning med cirka nio procent jämfört med året innan. Den starka utvecklingen förklaras dels av större intäkter från konserter och festivaler, dels av den starka exporten, inte minst på det upphovsrättsliga området. Intäkterna fördelar sig mellan konserter och festivaler (55 procent), inspelad musik (20 procent) och upphovsrätter (25 procent).¹⁴

Svenska gallerier och konsthandlare omsatte cirka 1,3 miljarder kronor år 2015. Det är en ökning med nära 432 miljoner kronor i fasta priser sedan 2008. Samtidigt har antalet galleri- och konsthandelsföretag minskat under samma period från 923 företag år 2008 till 809 företag år 2015. Auktionsföretagens försäljning av konst uppgick till 361 miljoner kronor år 2016 – en ökning med 28,3 procent mot föregående år. I dessa siffror ingår endast en avgränsad del av auktionsmarknaden som utgörs av följerättsbaserad försäljning.¹⁵

Antalet verksamheter inom kulturella och kreativa näringar har enligt Kreametern ökat i samtliga län i Sverige de senaste fem åren. Ökningen är relativt sett störst på Gotland, och med flest antal verksamheter i Stockholms län. Det har skett en ökning i flera branscher, bl.a. inom arkitektur, dataspel och film & tv. I andra branscher har antalet verksamheter minskat, till exempel inom konst, press och reklam. Könsfördelningen mellan dem som arbetar inom dessa näringar är ganska jämn. Inom några branscher är dock männen i majoritet, till exempel inom musik.

6.3.3 Sektorns varuexport

Sveriges exportstrategi beslutades av regeringen i september 2015 och innehåller totalt 22 insatser för att öka svensk export samt landets attraktionskraft för investeringar, turism och talanger.¹⁶ En av delinsatserna är att tillsammans med berörda aktörer genomföra en satsning för att öka internationaliseringen inom de kulturella och kreativa näringarna samt främja kulturdriven export. Det bedöms

¹⁴ Musiksverige. *Musikbranschen i siffror. Statistik för 2016.*

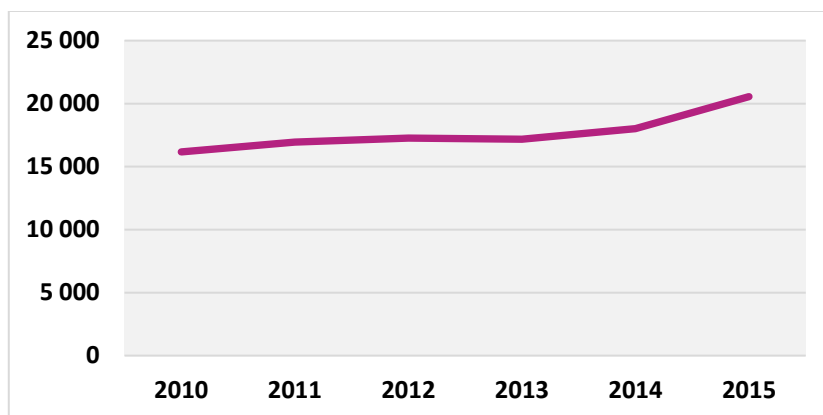
¹⁵ KRO. *Konstbranschen i siffror 2017.*

¹⁶ *Sveriges exportstrategi.* Regeringens skrivelse 2015/16:48.

allmänt finnas en stor potential för utveckling av den kulturella och kreativa sektorn, vilket också ökar konstnärernas möjligheter att leva av sitt konstnärskap. Samtidigt finns det områden som enligt många kräver ytterligare kunskapsuppbyggnad. Det gäller statistik, finansiering, nya affärsmodeller och inte minst utveckling av de upphovsrättsliga regelverken.

Enligt Tillväxtverket är de kulturella och kreativa näringarna överlag mer internationella till sin karaktär än övriga företag. Nästan vart tredje av dessa företag exporterade under 2013. Det är nästan dubbelt så mycket jämfört med samtliga företag.¹⁷ I figur 6.5. redovisas de kulturella och kreativa näringars varuexport under perioden 2010–2015.

Figur 6.5 Kulturella och kreativa näringars varuexport, löpande priser, miljontals kronor, 2010–2015

Källa: Kreametern.

Varuexporten har ökat från 16,2 miljarder kronor 2010 till 20,6 miljarder kronor 2015, vilket är en ökning med 27 procent. Bakom dessa siffror ligger utvecklingen i flera branschgrupper inom den relativt vida definition som används för kulturella och kreativa näringar. I tabell 6.1 redovisas utvecklingen mellan 2010 och 2015 för några av de branscher som ingår i statistiken.

¹⁷ Tillväxtverket. *Förutsättningar för kulturella och kreativa företag. Företagens villkor och verklighet 2014.*

Tabell 6.1 Kulturella och kreativa branschgruppers varuexport, miljontals kronor, 2010 och 2015

Branscher	2015	2010
Litterärt och konstnärligt skapande	22	32
Audiovisuellt	178	947
Bild och form	837	630
Litteratur och press	3 192	2 399
Mode	15 802	10 584
Scenkonst	288	307

Källa: Kreametern.

Den överlägset största delen av varuexporten kommer från modebranschen och det är också där den största ökningen finns under den undersökta perioden, från 10,5 miljarder kronor till 15,8 miljarder kronor.¹⁸ Musiken är annars den bransch som det allmänt talas om i samband med export av svensk kultur. I statistiken från Kreametern ingår musiken i scenkonstbranschen vars årliga varuexport under perioden har legat på runt 300 miljoner kronor.

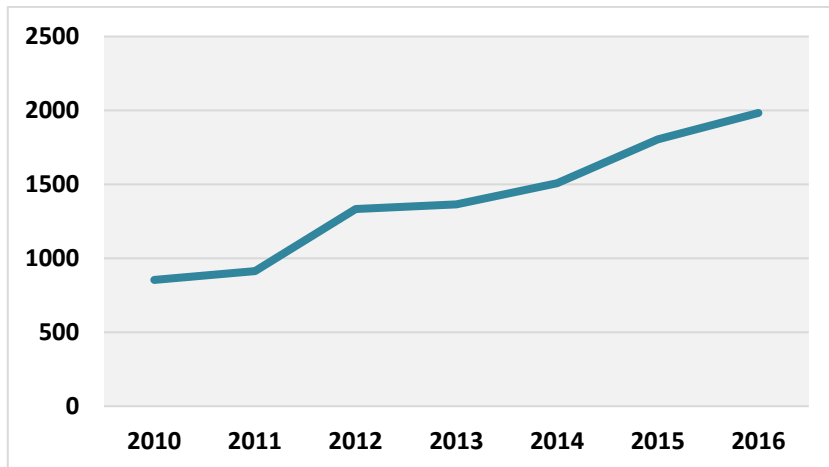
När musikbranschen själv redovisar statistiska uppgifter om den egna utvecklingen är det betydligt högre belopp som anges.¹⁹ En förklaring till skillnaden kan vara att stora delar av den svenska kommersiella musikbranschen är global. Som exportintäkter räknas svensk musik som framförts i utlandet när intäkterna tas upp i bolag registrerade i Sverige, svenska rättighetshavares upphovsrättsliga intäkter från framföranden av deras musik utomlands samt svenska musikbolags licensiering till en part i ett annat land.²⁰ Mot den bakgrunden redovisas den svenska musikexportens intäkter per år under perioden 2010–2016 i figur 6.6.

¹⁸ Enligt Kreametern (s. 48–49) domineras den svenska modebranschen av många små företag, enskilda designer och modeskapare, samt av några få större butikskedjor som H&M och Linex. Tar man bort ”de större kedjorna från mätningarna har de mindre, designdrivna företagen ökat sin export med nästan 70 procent de senaste fem åren.

¹⁹ Organisationen Musik Sverige publicerar branschstatistik sedan 2012.

²⁰ Musik Sverige. *Musikbranschen i siffror. Statistik för 2016.*

Figur 6.6 Musikexportens intäktsutveckling, miljontals kronor, 2010–2016

Källa: Musiksverige. Musikbranschen i siffror. Statistik för 2016.

Enligt branschens uppgifter var värdet av musikexporten 2016 i det närmaste två miljarder kronor, vilket motsvarade 20 procent av den totala omsättningen i branschen. Det konstateras att intäktsutvecklingen även hänger samman med den svenska kronans växelkurs. Allmänt gäller att när kronan är svag gentemot en utrikes valuta får den svenska exporten en skjuts. Då är det särskilt intressant att musikexporten haft en så positiv utveckling åren 2010–2013, trots att kronans växelkurs då var stark. Sedan första kvartalet 2013 och fram till 2016 har kronan försvagats och det har gynnat den svenska musikexporten.

Värdet på den svenska varuexporten av bildkonst har legat på mellan 100 miljoner kronor och 350 miljoner kronor per år sedan 1995. Variationen har dock varit stor mellan enskilda år. Av den totala omsättningen för gallerier och konsthandlare stod exporten för 39 procent 2016. Exporten har också ökat snabbare än den inhemska marknaden sedan 2008.²¹

För den som vill engagera sig som professionell mellanledsaktör finns ett statligt kultuexportstöd att ansöka om. Stödet syftar till att få fler sådana aktörer inom litteratur-, dramatik-, scenkonst-

²¹ KRO. *Konstbranschen i siffror 2017*.

samt bild- och formkonstområdena som kan marknadsföra och visa upp svensk konst och kultur vid internationella branschträffar. Under perioden 2016–2018 kan bidrag sökas från en pott om en miljon kronor per år. Bidraget fördelas av Kulturrådet men finansieras av Tillväxtverket och delas ut under fyra löpande utlysningssperioder varje år.

En annan aktör på området är Export Music Sweden, som verkar för att öka musikexportintäkter från den svenska musikindustrin. Det görs bl.a. genom närvaro på branschmässor, seminarier, festivaler och andra händelser ute i världen. Det kan också handla om deltagande i seminarier och paneldiskussioner. Verksamheten bygger delvis på stöd från Kulturrådet, Musikverket och Tillväxtverket. Enligt en synpunkt som framförts till utredningen är det svenska stödet till musikexport litet, särskilt om man jämför med det betydligt större stödet till motsvarande verksamhet i Finland.²²

6.3.4 Ramprogrammet Kreativa Europa

Ett sätt för organisationer inom konstområdet att stärka det internationella och europeiska kultursamarbetet är stödet genom Kreativa Europa, EU:s ramprogram (2014–2020) för de kulturella och kreativa sektorerna. Programmets övergripande mål är att skydda, utveckla och främja Europas kulturella och språkliga mångfald samt kulturarv. Genom programmet får aktörer inom konst och kultur, tv, film och dataspel möjlighet att samarbeta internationellt och nå ut till en europeisk publik.

Ramprogrammet har en budget på 1,46 miljarder euro och består av delprogrammen Kultur och MEDIA samt ett sektorsövergripande programområde. I Sverige är Kulturrådet kontaktpunkt för delprogrammet Kultur och Svenska Filminstitutet är kontaktpunkt för delprogrammet MEDIA. I uppdraget ingår att i samverkan med berörda aktörer främja svenska ansökningar till programmet Kreativa Europa och att redovisa strategiska insatser och uppnådda resultat. Arbetet ska ske i samverkan mellan Kulturrådet och Svenska Filminstitutet.²³

²² Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Musikförläggarna i oktober 2017.

²³ Kulturrådets webbsida i december 2017.

Till skillnad från föregående programperiod 2007–2013 när det fanns ett separat Kulturprogram, finns under perioden 2014–2020 ett gemensamt program med två delprogram: Kultur (alla konst- och kulturformer) och MEDIA (film, tv och dataspel). I det sektorsövergripande programområdet görs specialutlysningar med olika teman. 2016 utlystes stöd till samarbetsprojekt med fokus på migration och inkludering. Av 274 ansökningar från hela Europa beviljades 12 och från Sverige och Italien kom flest organisationer som fick stöd, 9 respektive 17 organisationer. Kommissionen uppmärksammade två av projekten med svenska projektledare, Historieberättarnas Storytellers without borders och Färgfabrikens Shared History. Totalt fördelades cirka 2,3 miljoner euro till organisationer i Europa och projekt med svenska aktörer beviljades 970 240 euro.

Under 2016 lanserade EU-kommissionen sin satsning som ska göra det lättare för små och medelstora företag inom de kulturella och kreativa näringarna att få lån från banker och andra investerare. Banker och andra låneinstitut (privata, offentliga eller semioffentliga) kan ansöka om att vara part till Europeiska investeringsfonden (EIF) och i förlängningen ge lån till verksamheter/organisationer inom de kulturella och kreativa näringarna. Det nya lånegarantiinstrumentet omfattar 121 miljoner euro av Kreativa Europas totala budget och ska ge 600 miljoner euro i lån till kulturella och kreativa företag inom EU.

Syftet är att de kreativa och kulturella sektorerna ska få tillgång till mer kapital och på så vis kunna utveckla sina verksamheter. Utlysningen är öppen till 2020 men ingen svensk bank eller annan aktör har hittills ansökt om garantin, vilket innebär att än så länge får svenska kulturaktörer inte del av denna möjlighet. Det är än så länge bara i ett mindre antal EU-länder där det finns intermediärer som ger lån via EIF.²⁴ EU-rådet och EU-kommissionen har under hösten 2017 uttalat sin ambition att utöka stödet till lånegarantiinstrumentet inför nästkommande EU-budget, som kommer att gälla fr.o.m. 2021.

²⁴ Underlag från Kulturrådet i januari 2018.

Tabell 6.2 Svenska organisationer i projekt finansierade genom delprogrammen Kultur inom Kreativa Europa, 2014–2016

Stöd till	2016	2015	2014
Större europeiska samarbetsprojekt	1	4	6
Mindre europeiska samarbetsprojekt	9	6	3
Översättning och spridning av europeisk skönlitteratur	0	0	1
Europeiska plattformar	Ingen utlysning	0	1
Europeiska nätverk	Ingen utlysning	Ingen utlysning	0
Totalt	10	10	11

Källa: Kulturrådets årsredovisning 2016.

Beslut om stöd inom Kreativa Europa fattas av Education, Audio-visual and Culture Executive Agency (EACEA) i Bryssel, och konkurrensen om de tillgängliga medlen var stor vid 2016 års fördelning inom delprogrammet Kultur. Budgeten för europeiska samarbetsprojekt 2016 var lägre än för tidigare år under programperioden.²⁵ Av tabell 6.2 framgår att den svenska medverkan av de större europeiska samarbetsprojekten har minskat sedan 2014. Medverkan i de mindre europeiska samarbetsprojekten har däremot ökat. Det låga antalet beviljade bidragsansökningarna från Sverige har genom åren kritiserats. Under EU:s förra kulturprogram 2007–2013 motsvarande de svenska ansökningarna endast en procent av alla ansökningar, och de stora svenskstyrda projekten var extremt få.

I 2016 års utlysning sökte totalt 50 svenska organisationer stöd för mindre samarbetsprojekt och 27 svenska organisationer sökte stöd för större samarbetsprojekt. Projekten omfattade olika typer av utvecklingsarbete, till exempel om tillgänglighet, publikutveckling och digitalisering. Söktrycket visar att intresset för att samarbeta internationellt är stort, men oavsett om en ansökan beviljas eller inte innebär planeringen av en gemensam, omfattande projektansökan i sig en stärkt internationalisering av den svenska kultursektorn eftersom det skapas ett stort antal partnerskap, nätverk och internationella kontakter. Att planera en ansökan innebär därmed en ökad kapacitetsbyggnad för de deltagande organisationerna.²⁶

²⁵ Kulturrådets årsredovisning 2016, s. 41.

²⁶ a.a. s. 41.

6.4 Arbetsmarknaden för upphovsmän och utövare

En av de frågor som diskuterats med olika intressenter under utredningens insamlingsfas är i hur hög grad konstnärernas arbetsmarknad skiljer sig ifrån eller liknar den övriga arbetsmarknaden. Tidigare utredningar om konstnärernas villkor har på goda grunder kunnat visa hur upphovsmäns och utövande konstnärers villkor på arbetsmarknaden, med korta uppdrag, ofrivilligt företagande och osäkra anställningsvillkor, varit relativt särpräglade för den delen av arbetsmarknaden.

En konsekvens av den senaste periodens samhällsförändringar är att den generella arbetsmarknaden allt mer tycks likna konstnärernas. Vidare har den ökade insikten om att konstnärliga verk och prestationer också bidrar till en betydande del av samhällsekonomin genom de kulturella och kreativa näringarna i viss mån förändrat synen på arbetsmarknaden för upphovsmän och utövare. Frågan är därmed om man längre kan betrakta konstnärernas arbetsmarknad som särpräglad. Svaret har betydelse för vilka typer av konstnärspolitiska åtgärder som kan förväntas vara mest verkningsfulla.

6.4.1 Konstnärerna i den digitala ekonomin

Att den digitala ekonomin har en stark utveckling och att omsättningen i de kulturella och kreativa näringarna är hög innebär inte att konstnärerna alltid gynnas ekonomiskt.²⁷ En viktig del av konstnärernas inkomstmöjligheter bygger på den lagstadgade upphovsrätten, som ger upphovsmannen rätt att bestämma över det som skapats och genom avtal bestämma vilka nyttjanden och till vilken ersättning verket får användas. I och med digitaliseringen ökar möjligheterna att kopiera och på olika sätt sprida upphovsrättsligt skyddat innehåll. Problemen för konstnären gäller möjligheten att behålla kontrollen över verken när digitaliseringen kan leda till oöverblickbara konsekvenser efter att verket tillgängliggjorts för allmänheten.

²⁷ På Musikerförbundets webbplats kommenterar ordförande Jan Granvik i november 2017 Musiksveriges statistikrapport om musikbranschens ökande omsättning under föregående år. Trots framgången får de flesta inom musikområdet små ersättningar.

I syfte att kunna anpassa sig till nya möjligheter och nya affärsmodeller är i regel de branschaktörer som önskar förvärva rättigheterna måna om att förvärva så breda rättigheter som möjligt av upphovsmannen, för att kunna ha en stor flexibilitet om så krävs i framtiden.²⁸ Dessa ersättningsstrukturer kan bli till nackdel för konstnärerna som vill ingå avtal, samtidigt som de vill ha rimlig kompensation och kunna överblicka konsekvenserna av ett avtal. Det har också inneburit ökade inkomstskillnader inom de olika konstområdena.²⁹ På exempelvis musikområdet har affärsmodeller som tillgodosett efterfrågan skapats, men diskussion om fördelningen av ersättningen mellan tillhandahållare av tjänsten och utövare och skivbolag uppstått. Avtalen om rättigheterna har blivit alltmer komplicerade och kräver kunskaper som många konstnärer inte besitter i dag.³⁰

Etablerade och nuvarande ersättningsformer har inte heller per automatik följt med när verk sprids alltmer digitalt vilket kan illustreras av ett exempel gällande biblioteksutlåningen av e-böcker. Allt fler konsumenter väljer t.ex. digitala läsoplevelser i smarta telefoner, surf- och läsplattor. Utlåning av digitala format som exempelvis e-böcker regleras genom avtal mellan bokförlagen, författare och bibliotek och den statliga biblioteksersättningen omfattar inte utlåning av e-böcker. Biblioteken betalar i stället ersättning för sina utlån till förlag och upphovsmän. Enligt aktörer inom området innebär detta att de digitala lånen är så kostsamma för biblioteken att deras utrymme för inköp av tryckta böcker har minskat.³¹

En väsentlig iakttagelse från den konsultrapport som tagits fram på utredningens uppdrag och från aktörer inom området är att avsaknaden av klagörande ersättningsmodeller till upphovsmän vid digital spridning bromsar utvecklingen inom området. Andra utmaningar är att illegal streaming och illegal fildelning fortfarande är ett problem för aktörer inom exempelvis film-, bok- och dataspelsområdet. Inom bildkonsten efterlevs inte den lagstadgade följerrätten fullt ut trots att redovisning till följd av digitaliseringens möj-

²⁸ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen*.

²⁹ a.a.

³⁰ Underlag från Teateralliansen i september 2017.

³¹ Underlag från Författarcentrum i april 2017.

ligheter borde kunna underlätta ett redovisningsförfarande.³² En annan utmaning är att digitala plattformar såsom exempelvis Youtube genom stora mängder användargenererat material tillgodoser konsumenternas efterfrågan. Om inte rättigheterna är klara till materialet på plattformen utgår heller ingen ersättning till upphovsmännen för den användningen även om den kan vara omfattande.

Plattformarna uppger sig arbeta för att smidigt kunna klarera material och utge ersättning, men på grund av den stora omfattningen av uppladdat material är de beroende av att rättighetshavarna bevakar sina rättigheter och påtalar oklaret material till plattformen som då kan avlösas genom upphovsrättslig ersättning. Den pågående EU-översynen på upphovsrättsområdet vittnar dock om att kommissionen uppfattar att det råder en obalans mellan aktörerna på marknaden och att det finns oklarheter kring vissa regler inom upphovsrätten. Det är därför möjligt att vissa anpassningar av upphovsrättslagen är att vänta.

De organisationer som företräder upphovsmännen i dessa frågor (exempelvis Bildupphovsrätt, Stim och Copyswede) har också tagit strid på olika sätt för att upprätthålla upphovsrätten i den digitala miljön. Ett uppmärksammat exempel i närtid som avgjordes i domstol är det beslut i Högsta domstolen 2016 och den dom i Patent- och marknadsdomstolen 2017 som i ett mål mot Wikimedia Sverige slår fast att bildkonstnärernas upphovsrätt gäller på samma sätt för bilder på offentlig konst som för bilder på en konstsamling när de läggs ut på nätet i en databas. Domen innebär att konstnärer ska tillfrågas innan publicering i databasen sker och att de har rätt att få betalt när deras verk används (bildlicens). Bildupphovsrätt menar att det enligt domen även är klarlagt att inte heller privatpersoner lagligt kan lägga upp bilder i sociala medier på offentlig konst utomhus utan att betala en avgift. Bildupphovsrätt har till utredningen framfört att upphovsrättslagen bör ses över för att tydliggöra att privatpersoner ska ha möjlighet att lägga upp foton på offentlig konst i sina sociala medier. Enligt Bildupphovsrätts förslag skulle detta kombineras med att de sociala mediekanalerna/plattformarna betalar ersättning för användningen till upphovsmännen

³² Regeringen har lämnat proposition 2017/18:92 om förstärkt följerätt, som beskrivs närmare i kapitel 8 och 9.

via en särskild avtalsordning som löser av denna användning kollektivt. Bildupphovsrätt kan sedan fördela ersättningen till konstnärerna.³³

6.4.2 Utvecklingen av kulturella och kreativa näringar

Det kulturpolitiska förhållningssättet till kulturella och kreativa näringar vilar på en grundläggande respekt för kulturens egenvärde, parat med insikten att näringsverksamheter där värdet utgörs av kulturella varor, tjänster eller processer får en allt större betydelse för samhällsutvecklingen. De kulturella och kreativa näringarna ses exempelvis som en katalysator för innovativ näringsutveckling utanför de egna näringarna, då den kopplar ihop branscher och kunskapsområden på nya sätt.³⁴ Mot den bakgrunden är det viktigt att kulturella och kreativa sektorn har samma förutsättningar och utvecklingsmöjligheter som andra näringsgrenar.

De delsektorer som vanligtvis anses ingå i definitionen av kulturella och kreativa näringar är arkitektur, design och formgivning, film och foto, konst, kulturarv, litteratur, dataspel media, mode, musik, måltid, scenkonst, slöjd och hantverk, upplevelsebaserat lärande, m.m. Ett stort intresse finns också för kopplingen mellan besöksnäringen och kulturupplevelser. Detta ska dock inte ses som en uttömmande lista då nya innovativa sätt, särskilt mot bakgrund av den digitala utvecklingen, att arbeta inom området ständigt tillkommer. Begreppet kulturella och kreativa näringar (KKN) används ofta inom EU bl.a. i samband med framtagandet av nya program, i regionala utvecklingsplaner och rådets och kommissionens arbetsplaner. På den statliga nivån tydliggjordes begreppet i den handlingsplan som beslutades av regeringen för perioden 2009–2012.³⁵

Handlingsplanen omfattade ett fördjupat samarbete mellan i första hand kulturpolitiken och näringspolitiken. De myndigheter som föreslogs få uppdrag genom handlingsplanen var t.ex. Kulturrådet, Konstnärsnämnden, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet,

³³ Minnesanteckningar från utredningens möte med Bildupphovsrätt i oktober 2017.

³⁴ Regeringen. *En nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020* (N2015.31).

³⁵ Kulturdepartementet och Näringsdepartementet (2009). *Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar*.

Svenska Filminstitutet, Tillväxtverket, Tillväxtanalys och Vinnova. Ett syfte var att överbrygga de s.k. stuprör som ofta försvårar sektorsövergripande satsningar. Handlingsplanen innebar också att myndigheterna från de olika politikområdena kunde hitta gemensamma synsätt och samarbeten.

Kulturrådet stödjer bl.a. konstnärers och kulturföretagares arbetsmarknad genom stöd till konstnärliga centrumbildningar och scenkonstallianser. Myndigheten verkar också för att kulturen ska påverka delar av välfärds- och utbildningssektorerna och för en närmare samverkan mellan kultur och näringsliv. Man anordnar eller medverkar vid informations- och utbildningstillfällen om kulturella och kreativa näringar i samverkan med andra myndigheter och andra parter.

Enligt Tillväxtverket utgörs de kulturella och kreativa näringarna oftast av professionellt verksamma konstnärer. Företagandet är ett verktyg för konstnärerna att kunna skapa och/eller utföra annat arbete med kulturell bas. Jämfört med andra typer av företag har kulturella och kreativa näringar både likheter och olikheter. En likhet är att alla vill tjäna pengar, men för konstnärer är det sällan den enda drivkraften. Till exempel kan konstnärlig integritet eller utrymme för den kreativa processen påverka. De kulturella och kreativa företagen strävar också, i likhet med andra företag, efter innovation men då vanligen i meningen konstnärlig förnyelse.³⁶

6.4.3 Anställningsformer

Traditionellt har det funnits en tydlig skillnad på kulturarbetsmarknaden mellan de konstnärer som befinner sig inom en konstform som erbjuder möjligheten till tillsvidareanställningar på institutioner och de som befinner sig inom konstformer som inte erbjuder några anställningsmöjligheter. I praktiken har det handlat om utövande konstnärer på scenkonstområdet i den förstnämnda kategorin, och om upphovsmän och andra utövande konstnärer inom t.ex. bild- och formkonst, musik, litteratur och film i den andra kategorin. Utformningen av den nuvarande konstnärspolitiken utgår i hög grad från den uppdelningen.

³⁶ Minnesanteckningar från utredningens möte med Tillväxtverket i april 2017.

Situationen har dock förändrats. Skillnaden mellan de båda kategorierna har minskat genom att tillsvidareanställningar blivit färre över tid. Fortfarande är scenkonstområdet i huvudsak ensamt om egna institutioner, men anställningsformerna vid dessa har gått från fasta anställningar till fler visstidsanställningar med olika längd. I mitten av 1970-talet togs ett viktigt steg för ökad trygghet när tillsvidareanställningar infördes för konstnärlig personal på landets teaterinstitutioner. Tidigare hade man som längst haft ettårskontrakt, men nu fick alla som haft engagemang på en institution under tre år en fast anställning det fjärde året. På 1990-talet fanns det emellertid inte längre utrymme att tillsvidareanställa fler och ett arbete påbörjades för att se över de befintliga anställningsformerna.³⁷

Andelen med fast anställning och regelbunden inkomst minskar i hela konstnärskretsen. Ungefär 56 procent av alla konstnärer hade 2014 inkomst från enbart anställning. Motsvarande i hela befolkningen var 80 procent. Tio år tidigare var det 65 procent av konstnärerna, men samma andel av hela befolkningen.³⁸ Det visar att allt färre konstnärer försörjer sig endast på inkomster av anställning.

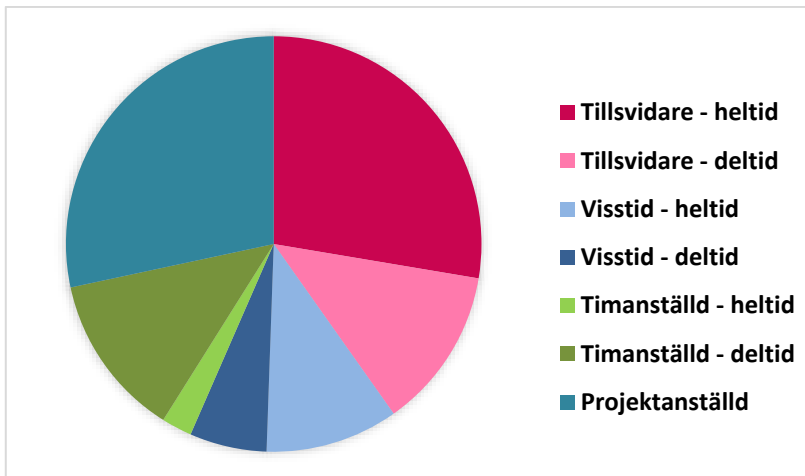
Konstnärsnämndens enkätundersökning från 2008 visade att en tredjedel av alla som hade anställning var fast anställda på heltid. Det var ungefär lika vanligt som projektanställningar vilket framgår av figur 6.7.³⁹ Det är bara de som är tillsvidareanställda, på hel- eller deltid, som omfattas av lagen om anställningsskydd, LAS.

³⁷ Detta möjliggjordes i förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter.

³⁸ Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014.

³⁹ Konstnärsnämnden (2008). *Konstnärers inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster*.

Figur 6.7 Anställningsformer inom konstnärliga yrken, 2008

Källa: Konstnärsnämnden (2008). *Konstnärers inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster*.

I begreppet inkomst av anställning ingår allt från fast anställning till enstaka uppdrag som bedöms vara inkomst av arbete, dvs. A-inkomst i deklarationen, och inte inkomst i näringsverksamhet. Statistiken säger inte något om arbetsinkomsterna kommer av konstnärligt arbete eller av annat försörjningsarbete som inte ingår i den konstnärliga verksamheten. Uppgifterna avser alltså tio år gamla förhållanden. Med stor sannolikhet har under dessa år andelen med fast heltidstjänst minskat och de tillfälliga anställningarna ökat.

Numera har de flesta teaterinstitutionerna en blandning av anställningsformer för den konstnärliga personalen: tillsvidareanställda, personal med två- till femårskontrakt, varav två- och treåriga kontrakt är vanligast, samt anställda med kortare kontrakt på tre månader, ett halvår eller år. Enligt Teaterförbundet för scen och film är det ett ideal för verksamhetens kontinuitet och förnyelse att respektive grupp står för en tredjedel vardera av personalstyrkan. Kortare kontrakt har tidigare betytt högre ersättning, men i dag görs även andra tolkningar av gällande avtal som ibland har inneburit att kortare kontrakt gett lägre ersättning, vilket förbundet är starkt kritisk emot.⁴⁰

⁴⁰ Minnesanteckningar från utredningens möte med Teaterförbundet i juni 2017.

Även inom andra konstområden, som i huvudsak inte erbjuder anställningsmöjligheter, har det under utredningens dialoger pekats på liknande exempel. Förr kunde bildkonstnärer bli anställda inom ett konstnärligt projekt eller som tecknare på en tidning. Förutsättningar för det förefaller i princip inte finnas längre.

6.4.4 Företagsformer

En stor del av konstnärerna driver företag. För att räknas som näringsverksamhet ska en verksamhet enligt skattelagstiftningen vara självständig, varaktig och i vinstsyfte. Det finns samtidigt flera företagsformer att välja bland.

Den vanligaste företagsformen är enskild näringsverksamhet. För att starta en enskild näringsverksamhet behöver man inte satsa kapital. Det är en företagsform där privatpersonen som ensam ägare driver och ansvarar för företaget och företagets organisationsnummer är detsamma som personnumret. Det är privatpersonen och inte företaget som till exempel hyr en lokal eller är part i en domstolsprocess. Det betyder också att privatpersonen måste betala företagets skulder om inte pengarna i företaget räcker till.

En del konstnärer har handelsbolag. Det gäller för tre procent av kvinnorna och fem procent av männen. Ett handelsbolag ägs och drivs av två parter. Inte heller här finns något krav på satsat kapital, men delägarna är personligt och solidariskt ansvariga för företagets skulder.

Figur 6.8

Allt fler konstnärer har enskild näringsverksamhet.

Foto: Maskot/Folio

Den andra vanligaste företagsformen bland konstnärerna är aktiebolag, eller fåmansaktiebolag som det kallas när det är ett litet bolag med en eller kanske två ägare. För att starta aktiebolag krävs ett aktiekapital på 50 000 kronor. Ägaren är inte personligt ansvarig för bolagets skulder. Den som har ett aktiebolag och tar ut lön betraktas som anställd i företaget. Sju procent av kvinnliga konstnärer har fåmansaktiebolag och 13 procent av de manliga konstnärerna. En del konstnärer är också verksamma inom en ekonomisk eller ideell förening. Även i dessa fall betraktas de som tar ut lön som anställda.

Andelen konstnärer som deklarerar enskild näringsverksamhet har ökat kraftigt mellan åren 2004 och 2014. Drygt 50 procent av alla konstnärer har i dag enskild näringsverksamhet. I hela befolkningen är motsvarande siffra 10 procent. Det är ungefär lika många kvinnor som män bland konstnärerna som har firma.⁴¹ Det är stor skillnad mellan olika konstnärsgupper när det gäller företagande.

⁴¹ Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014.

Bland komponister och fotografer är andelen som har någon form av företag över 80 procent. Bland musikalartister är det bara drygt 20 procent. I den senare gruppen finns troligen fler möjligheter att gå mellan tidsbegränsade anställningar utan krav på att vara företagare. Det är en kraftig ökning av näringsverksamhet inom framför allt dans och musik, från 11 till 28 procent respektive 26 till 44 procent. Det bekräftar att områden som traditionellt sett haft hög andel anställning omvandlats till att konstnärer tar uppdrag i egen firma.

Många konstnärer är numera också anslutna till s.k. egenanställningsföretag. En fjärdedel av de egenanställda i landet finns på kultur- och medieområdet.⁴² Modellen innebär att uppdragstagaren blir anställd i ett faktureringsföretag under den tid som uppdraget pågår och det är detta företag som fakturerar kunden, betalar ut lön till uppdragstagaren och redovisar skatter och sociala avgifter till skattemyndigheterna. En uppfattning som har kommit fram under utredningens samtal med olika aktörer är att dessa företag ger en falsk trygghet för frilansande konstnärer som inte vill starta eget företag men som inte kan få uppdrag på annat sätt. Det finns bl.a. en osäkerhet om vilka rättigheter som en egenanställd har när det gäller a-kassa.⁴³

De flesta som deklarerar enskild näringsverksamhet är också löntagare. Bara 12 procent har enbart inkomst från näringsverksamhet. 23 procent av konstnärerna har både näringsinkomst (F-skatt) och löneinkomst (A-skatt). I hela befolkningen är det bara 3 procent som har motsvarande kombination. Det sker dock en generell förflyttning på arbetsmarknaden mot att arbetssökande har F-skattsedel. Arbetssökande inom kultur- och mediarbetsmarknaden är en grupp som i den meningen går före, där trenderna är mest synliga. Den gamla normen med tillsvidareanställningar har bytts ut mot att många uppdragstagare måste vara företagare för att komma i fråga för jobb.⁴⁴

⁴² Tankesmedjan Futurion (2017). *Egenanställningar, den svenska partsmodellens ingenmansland*.

⁴³ KLYS (2017). *Egenanställningsföretag – ingen lösning för kulturskapare*.

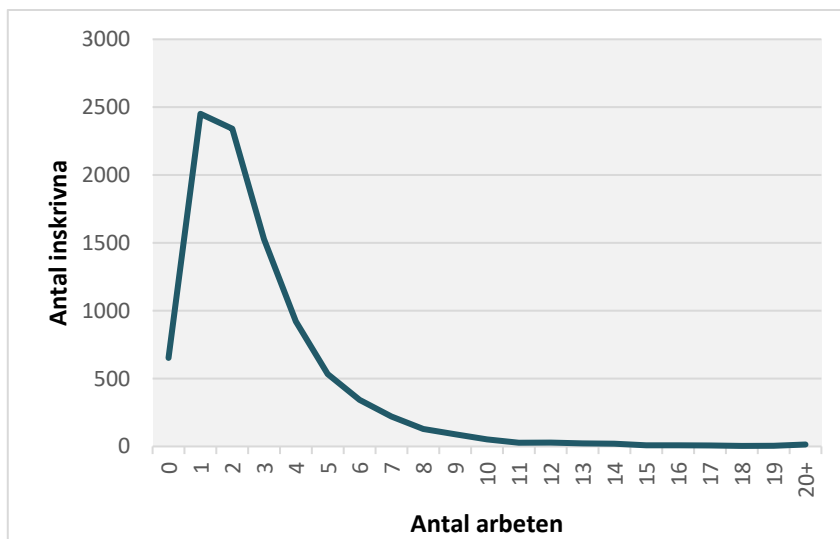
⁴⁴ Minnesanteckningar från utredningens möte med Af Kultur Media i augusti 2017.

6.4.5 Kombinatorer

Många konstnärer är vad som brukar kallas kombinatorer, vilket beskrivits som grupper som rör sig i det gränsland som omfattar arbetstagare, uppdragstagare och egenföretagare.⁴⁵ Kombinatorer har ofta inkomster av olika slag vid flera olika tillfällen under ett inkomstår med allt vad det innebär av osäkerhet, ovisshet om ersättningar från socialförsäkringarna, administration, skatteberäkningar och mycket annat.

Den ökade förekomsten av kombinatorer på arbetsmarknaden är alltså en generell trend som även gäller på den övriga arbetsmarknaden. Man talar bl.a. om gig-ekonomin. Däremot skiljer sig fortfarande konstnärgruppen från andra grupper genom det stora antalet uppdrag man har som kombinator. Resultatet av en analys från 2014 av de 9 441 personer som var inskrivna vid Af Kultur Media redovisas i figur 6.9.⁴⁶

Figur 6.9 Antal arbeten för inskrivna vid Af Kultur Media, 2014

Källa: Arbetsförmedlingen.

⁴⁵ *Konstnärerna och trygghetssystemen* (SOU 2003:21).

⁴⁶ Presentation av Analysavdelningen vid Arbetsförmedlingen vid utredningens möte med Rådet för kulturarbetsmarknaden i september 2017.

Av de inskrivna 2014 hade 8 750 personer haft minst ett arbete som genererat en kontrolluppgift. I genomsnitt handlade det om tre arbeten per person, men det var inte ovanligt med betydligt fler. Totalt 170 av de inskrivna hade haft tio eller fler arbeten. Drygt en tredjedel av dem som hade kontrolluppgift var egenföretagare. Detta är ett resultat som visar hur det ser ut för den grupp som är inskriven på kulturarbetsförmedlingen och som aktivt söker arbete.

6.4.6 Uppdragstagare

Många konstnärer tar olika former av uppdrag. Hur ett uppdrag ska definieras har diskuterats länge – frågan är om personen som utför uppdraget är en osjälvständig uppdragstagare eller en självständig? I det första fallet definieras uppdragstagaren som arbetstagare i det senare som företagare. Detta har betydelse för bland annat beräkning av arbetslöshetsersättningen.

I utredningar gjorda av Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (IAF) har påtalats svårigheterna med gränsdragningen.⁴⁷ Frågan har även varit uppe i Parlamentariska socialförsäkringsutredningen (PSFU) men där föreslås inga ändringar från dagens regler. En tanke som PSFU för fram är en schablonregel där den med färre än tre uppdrag ska räknas som arbetstagare och den med fler som företagare. Men tanken avfärdas i det att den skulle kunna skapa nya gränsdragningsproblem.

Reglerna för uppdragstagare i arbetslöshetsförsäkringen ger alltså utrymme för olika tolkningsmöjligheter. Detta gäller särskilt konstnärer som ofta har flera tidsbegränsade uppdrag eller anställningar. Därmed kan det vara svårt att bedöma när eller om en konstnärlig verksamhet upphört. En fråga som lyfts vid flera tillfällen är om det behövs en ny kategori mellan anställd och egenföretagare. Invändningar mot en sådan lösning är att gränsdragningen mellan arbetstagare och företagare skulle luckras upp samt att nya gränsdragningsproblem sannolikt skulle uppstå.

⁴⁷ IAF. *Uppdragstagare i arbetslöshetsförsäkringen* (2016:3) och *Översyn av branschspecifik specialreglering* (2017:12).

6.4.7 Sysselsättningsgrad

Oberoende av anställning eller näringsverksamhet är det intressant hur kulturarbetsmarknaden utvecklas. I och med digitaliseringen finns det tecken som tyder på att arbetsmarknaden för konstnärerna breddats en del. De strömmade ljudböckerna växer kraftigt vilket bl.a. har ökat efterfrågan på skådespelare som kan läsa in böcker för avlyssning. Det som betraktas som konstnärliga yrken inom scenkonsten har också förändrats en hel del på några decennier. Det som tidigare var betraktat som en teknisk profession, t.ex. belysningstekniker eller maskör, är i dag konstnärliga professioner i form av ljusdesigner och maskdesigner.⁴⁸ För t.ex. fotografer, grafiker och illustratörer, är medieföretag, spelbolag, animationsföretag, AR- och VR-teknikföretag och närliggande kreativa näringar en ny kundgrupp.

Enligt en prognos från Arbetsförmedlingen väntas sysselsättningen inom kultur och media under 2018 öka med 1,7 procent eller 1 000 personer. Filmbranschen räknar med en stark utveckling under 2018 och många filmarbetare kommer därför att behöva rekryteras. Även inom bild och form räknar uppdragsgivarna med att sysselsätta fler då efterfrågan på offentlig konst ökar när kommuner och landsting bygger nytt. Inom ord- och mediaområdet fortsätter dock arbetsgivarna att minska antalet anställda, medan man inom scen- och tonområdet räknar med att behovet ligger kvar på samma nivå som under 2017.⁴⁹

6.4.8 Kvinnor och män på institutionerna

Under 2017 publicerade Kulturanalys Norden en kartläggning över hur många kvinnor och män som är anställda inom den statligt finansierade kultursektorn i de nordiska länderna samt i vilka roller och på vilka positioner de finns. Majoriteten av de anställda vid de nordiska kulturinstitutionerna arbetar inom administration, service- och tekniska yrken. Utöver dessa yrkeskategorier finns ett flertal konstnärliga yrken såsom skådespelare, regissör, curator, konstnärlig ledare, musiker, dirigent och scenograf. Kön fördel-

⁴⁸ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Svensk Scenkonst i oktober 2017.

⁴⁹ Prognos från Arbetsförmedlingen enligt pressmeddelande den 19 september 2017.

ningen i dessa yrken har sannolikt betydelse för fördelningen av makt och inflytande inom den konstnärliga verksamheten på institutionerna.

År 2015 hade 18 procent av de anställda kvinnorna vid de svenska kulturinstitutionerna konstnärliga tjänster, medan motsvarande andel bland männen var närmare 29 procent. Om jämförelsen begränsas till de anställda som är verksamma inom scenkonst och musik i Sverige är skillnaderna ännu tydligare. Drygt 35 procent av de anställda kvinnorna har konstnärliga tjänster på dessa områden, vilket ska jämföras med 50 procent av de anställda männen. Sverige, som har en hög andel kvinnor anställda på kulturinstitutionerna på samtliga kulturområden, har enligt kartläggningen lägst andel kvinnor på konstnärliga tjänster i Norden.⁵⁰

6.5 Konstnärliga tekniker och uttryck

Digitaliseringen påverkar även det konstnärliga arbetet på ett mer jordnära plan. Det handlar om den traditionella distributionen via butikerna för försäljning av böcker, skivor, bild- och formkonst och video/dvd, de analoga pappersböckerna, tidningarna och vinyl- och cd-skivorna, liksom det fysiska mötet mellan publiken och verken inom teater, musik, dans och opera. På alla dessa områden har det under de senaste tjugo åren varit en omfattande utveckling, vilket också har fått konsekvenser för konstnärerna.

6.5.1 Traditionella butiker och handel på nätet

Handeln med fysiska varor har tagit olika vägar genom historien. Från de årliga marknaderna med varor man inte kunde framställa själv, via beställning av varor från andra orter per postorder till moderna varuhus, snabbköp och specialbutiker med alla tänkbara varor.⁵¹

I slutet på 1990-talet började de första försöken med handel av fysiska produkter från digitala webbplatser. Ett exempel från den

⁵⁰ Kulturanalys Norden (2017). *Jämställd kultur –s Kvinnor och män på statligt finansierade kulturinstitutioner i Norden.*

⁵¹ Webbplatsen för Handelns historia i november 2017.

tiden är företaget Boo.com, med säte i London, som planerade att sälja sportkläder och skor över hela världen. Varorna skulle inte vara billigare än i den vanliga handeln men företaget skulle stå för distributionen. Webbplatsen var dock bristfälligt designad, och föreställningen att kläder och skor kan skickas oprövade av konsumenten var ännu inte etablerad i breda befolkningslager. Försäljningen gick inte som planerat och företaget gick i konkurs i maj 2000. Företaget har därefter fått representera det som har kommit att kallas internetbubblan.⁵²

Ett par decennier senare har den digitala handeln formligen exploderat och numera finns det knappast några varor som inte kan köpas på nätet. På kulturområdet är det i första hand fyra typer av varor som påverkats av denna utveckling: böcker, skivor/cd med musik, bild- och formkonst och video/dvd med film. För inte alltför många år sedan fanns det fortfarande, åtminstone i medelstora svenska städer, särskilda boklådor, skivbutiker, konsthandlare och videouthyrare. Numera är den försäljningen i hög grad flyttad till nätet. År 2000 hade t.ex. den traditionella bokhandeln en marknadsandel på 97 procent, 2011 hade denna marknadsandel fallit till 63 procent.⁵³ Mellan 2016 och 2017 minskade den fysiska bokhandeln sin försäljning med 4,5 procent medan internetbokhandel ökade med 5 procent.⁵⁴

För konsumenten finns flera fördelar med en digitaliserad handel, bl.a. att varorna skickas hem och att nätet rymmer ett betydligt bredare sortiment än det som den enskilda bokhandeln, skivbutiken, konsthandeln eller videobutiken kan tillhandahålla. För konstnärerna torde förekomsten av fysiska butiker ha ett värde som skyltfönster för konstverken, men viktigare är hur försäljning och ersättningar påverkas av de nya sätten att konsumera.

6.5.2 Analoga och digitala konstverk

De konstnärliga produkter som säljs har också digitaliserats i viss grad. På musik- och filmområdet talar man numera om vinyl, dvd och strömmad musik och film. På litteraturområdet handlar det om

⁵² Uppgifterna om företaget Boo.com är hämtade från Wikipedia.

⁵³ *Läsandets kultur* (SOU 2012:65), s. 579.

⁵⁴ Svenska Förläggareföreningen. *Boken 2018 – marknaden, trender och analyser*.

pappersböcker, e-böcker och ljudböcker. I och med digitaliseringen har också nya försäljningskanaler uppkommit. De olika konstformerna har dock kommit olika långt i sina respektive strukturuomvandlingar.

Musiksektorn har påverkats i grunden av digitaliseringen. Enligt Musikförläggarna kommer den framtida utvecklingen av musikbranschen på den internationella scenen sannolikt att omfatta VR-tekniken, t.ex. att avlidna artister kan uppträda under konserter i form av hologram. När det gäller konsumenternas betalningsvilja för upplevelsen av musik bygger denna numera huvudsakligen på prenumerationer av streamingtjänster. Genom att betala cirka 1 200 kronor om året i abonnemangskostnad t.ex. till Spotify lägger den vanlige konsumenten i själva verket troligtvis mer pengar på musik än när denne köpte CD-skivor eller skivor av vinyl. Inom filmbranschen har antalet biobesök varit relativt konstant sedan 2001. År 2016 gjordes knappt 17 miljoner biobesök.⁵⁵ Däremot ser allt färre svenska filmer på bio, biobesöken på svenska filmer har under 2017 minskat med 22 procent jämfört med året innan.⁵⁶ Som framgår i figur 6.2 har antalet abonnemang av SVOD-tjänster som t.ex. Netflix, C More, Viaplay och HBO däremot ökat.

Enligt aktörerna inom musikbranschen har den kommersiella delen av branschen inga problem med att anpassa sig till digitaliseringens förutsättningar. Svårigheterna med digitaliseringen av musiken är att bibehålla bredden och värna om de smalare aktörerna och genrerna. STIM har t.ex. ett fördelningssystem där en nämnd av ämnesexperter gör en omfördelning av en del av intäkterna till sociala, kulturella och utbildningsrelaterade ändamål. Det handlar om icke-sökbara medel som för närvarande i huvudsak tillfaller konstmusiken. Inriktningen på dessa medel är dock ifrågasatta av andra delar av branschen.⁵⁷

Musikbranschens totala intäkter under 2016 var 10 miljarder kronor, vilket är en ökning med 9 procent jämfört med 2015. I likhet med tidigare år stod konsertintäkterna för drygt hälften av dessa intäkter. Konsertintäkterna uppgick 2016 till 5,5 miljarder kronor, vilket var en ökning med 14 procent från år 2014. Det är

⁵⁵ Kulturanalys. *Kulturen i siffror 2017*.

⁵⁶ Sveriges Biografägarerförbund. *Svensk Biografstatistik, Tredje kvartalet 2017*.

⁵⁷ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Musikförläggarna i oktober 2017.

den största uppmätta ökningen på konsertområdet sedan 2007.⁵⁸ Intäkterna är dock även inom livemusikområdet koncentrerade till några få bolag och många mindre arrangörer av musikevenemang har försvunnit.

På litteraturområdet är omställningen inte lika dramatisk som på musikområdet. Enligt Svenska Förläggareföreningen handlar det för författare och förlag i grunden om att ge ut en berättelse. Formen för berättelsens återgivning, i tryckt eller digital form, är inte avgörande. E-boken har en liten marknad i Sverige, men däremot växer de strömmade ljudböckerna kraftigt, vilket bl.a. ökat efterfrågan på skådespelare som kan läsa in böcker för lyssning. Det faktum att mervärdesskatten för tryckta böcker är 6 procent men 25 procent på digitala böcker håller tillbaka utvecklingen för den digitala boken. Här finns olika vägar framåt. I Norge har Nationalbiblioteket digitaliserat alla böcker utgivna i Norge från 1600-talet fram till och med år 2000. Man kan inte ladda ner böckerna, däremot streama och göra textsökningar i den gigantiska textmängden. För detta har förlag och författare fått statlig ersättning. Liknande försök görs av Kungliga Biblioteket i Sverige, men utan att det finns motsvarande statliga medel.⁵⁹

På andra konstområden, som t.ex. för bildkonstnärer, konsthantverkare och slöjdare, kan näthandelsföretag som säljer hantverk, design, och form vara ett sätt att utöka sin kundkrets och öka möjligheterna att få högre intäkter. Inom bildkonstområdet har digitaliseringen åstadkommit en ökad tillgänglighet både för den enskilda konstnären och för den tilltänkta köparen eller utställningsarrangören. Möjligheten till matchning mellan bildkonstnärer och marknadens aktörer har förbättrats. Matchningen sker mellan å ena sidan enskilda konstnärer, gallerier, konsthallar och utställningsplatser och å andra sidan uppdragsgivare inom t.ex. offentlig konst och utsmyckning eller andra konstnärliga projekt.

För bildkonstnärer är aktiv närvaro på sociala medier viktig. En amerikansk studie från företaget Invaluable visar att 22,7 procent av konstköparna där hittar nya verk via sociala medier jämfört med 15,9 procent via gallerier. Upptäckten sker i den digitala miljön,

⁵⁸ Musik Sverige. *Musikbranschen i siffror. Statistik för 2016*.

⁵⁹ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Svenska Förläggareföreningen i oktober 2017.

medan den ekonomiska transaktionen sker inom den traditionella marknaden.⁶⁰ Digitaliseringen har resulterat i att det ställs högre krav på att konstnärerna själva ska kunna hantera ny teknik och att de ska finnas närvarande i digitala sammanhang.⁶¹ Samtidigt som digitaliseringen har skapat helt nya förutsättningar för snabb, bred och billig informationsspridning har det totala informationsflödet expanderat och det krävs därför både strategisk kompetens och kontinuerligt nätverksbyggande för att man ska lyckas tränga igenom informationsflödet och väcka ett intresse hos mottagarna.⁶²

6.5.3 Fysiska och digitala publikmöten

Scenkonstens olika uttryck bygger i hög grad fortfarande på mötet mellan publik och konstnärligt verk, med skådepelare, dansare, sångare och musiker i samma rum som publiken. I och med digitaliseringen har det dock uppkommit möjligheter att sprida föreställningar från institutionerna i hela världen och i storstäderna till människor som bor på mindre orter där kulturutbudet är mindre. Den ökade tillgängligheten av konst är även viktig för människor med funktionsnedsättningar som kan ha svårt att sig till en föreställning, konsert eller utställning. Det digitala verket kan då underlätta tillgängligheten till konst inom olika områden.

Dramaten och Stockholms konserthus har numera egna playkanaler och Operan, Riksteatern och Folkets Hus och Parker arbetar med digitalt överförda scenkonstupplevelser. Andra exempel är Göteborgs symfoniker (GSO Play) och Musik i Syd Channel. Tekniken ger nya möjligheter, t.ex. att de deltagande artisterna kan befinna sig på olika platser och ändå delta i samma föreställning. Både från arbetsgivarna i Svensk Scenkonst och från arbetstagarna i Teaterförbundet för scen och film betonas att det inte får handla om enkla och statiska inspelningar av befintliga föreställningar, utan att de konstnärliga kvalitetskraven fortfarande ska gälla,

⁶⁰ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen*.

⁶¹ Underlag från Teateralliansen i september 2017.

⁶² Underlag från Danscentrum i oktober 2017.

samtidigt som ersättningen till inblandade parter inte får försämras.⁶³

I samband med att denna fråga har diskuterats har utredningen uppmärksammat på att mervärdesskattesatserna för direktsänd scenkonst är 6 procent men 25 procent för inspelade föreställningar som inte visas direkt. Det hela är en konsekvens av hur Skatteverket tolkar att skattesatsen för tillträde till biograf föreställningar höjts från 6 procent till 25 procent fr.o.m. den 1 januari 2017.⁶⁴ Enligt Svensk Scenkonst missgynnar mervärdesskattesystemet de icke direktsända föreställningarna. Inget tyder emellertid på att digitala sändningar skulle konkurrera ut live-upplevelser, snarare lockar de till fler besökare på institutionerna.⁶⁵ Regeringen har inför 2018 tillfört Dramaten, Operan och Riksteatern sammanlagt 15 miljoner kronor årligen 2018–2020 för satsningar på digitala utsändningar av föreställningar.⁶⁶

⁶³ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Svensk Scenkonst i oktober 2017 och från utredningens möte med Teaterförbundet för scen och film i maj 2017.

⁶⁴ Prop. 2012/13:22 och prop. 2015/16:1.

⁶⁵ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Svensk Scenkonst i oktober 2017.

⁶⁶ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg. o.m.r. 17).

Figur 6.10

Fler kan ta del av opera. Direktsänd opera på bio är ett initiativ från Folkets Hus och Parker.
Foto: Folkets Hus och Parker.

6.5.4 Digitala verktyg

Det finns en mängd exempel på hur nya digitala verktyg har förändrat förutsättningar och möjligheter för konstnären. I dag kan t.ex. en scenograf skriva ut sin scenografi i en 3D-skrivare, det finns led-teknik, surroundteknik, nya styrningssystem, VR-teknik och AR-teknik. VR-teknik möjliggör för användaren att förflytta sig in i en digitalt skapad situation eller miljö. Användaren uppfat-

tar sig vara i en annan virtuell verklighet genom användandet av en kamerarigg som filmar i 360 grader, vilket ger en sfärisk effekt. Försök har gjorts att återskapa filmer, scenkonstupplevelser och livehändelser så att fler åskådare ska kunna få en upplevelse som motsvarar den som uppstår vid en föreställning. VR-tekniken kan också innebära att fler konsumenter blir villiga att betala för scenkonstupplevelser. Digitaliseringen har också inneburit ny teknik som t.ex. 3D-scanners, som digitaliserar tredimensionella objekt. Ritningar av föremål kan laddas ner från internet och skrivas ut i hemmet. Upphovsmän kan t.ex. erbjuda mönster, form och design i digital form, för nedladdning och utskrift i en 3D-skrivare. Med denna teknik kan föremål massproduceras och kopieras. Det finns dock en risk att kombinationen 3D-skrivare och scanners kan leda till illegal kopiering av konsthantverk och slöjd. De nya teknikerna är resurskrävande och svåra att hitta utanför storstäderna, vilket ytterligare kan bidra till konstnärernas svårigheter att leva på landsbygden och producera sin konst där.⁶⁷

Bland de aktörer inom området som utredningen har träffat finns en efterfrågan på ett resurscentrum för scenkonst där enskilda upphovsmän, scenkonstnärer och aktörer kan få tillgång till kunskap och teknik för till exempel digital publicering, digital scenografi och trailerproduktion. Under 2013 gav regeringen Kulturrådet i uppdrag att utreda vilka förutsättningar som behöver finnas för att scenkonsten med digitala hjälpmedel ska bli mer tillgänglig och scenkonstbranschen arbetar sedan flera år tillbaka med att utveckla scenkonst för olika digitala plattformar. För att fortsätta att undersöka möjligheter och utmaningar för digitaliseringen har också Teaterförbundet för scen och film och Svensk Scenkonst tillsatt en arbetsgrupp.⁶⁸

⁶⁷ Underlag från Sveriges konstföreningar i oktober 2017.

⁶⁸ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

Figur 6.11

Studenter under kursen Sculpture Modeling with a Digital Touch, där de jobbar med allt från de äldsta skulpturteknikerna till de senaste.

Foto: Kungl. Konsthögskolan, Stockholm.

6.5.5 Ett vidgat konstbegrepp

Konst är traditionellt uppdelat i olika konstområden såsom dans, teater, film, litteratur, musik och bild och form. Ur konstnärens perspektiv är dock indelningen mer eller mindre oväsentlig. Konstnärer har i alla tider utforskat gränserna för konstens olika genrer, arbetat gränsöverskridande, utvidgat de redan existerande genrerna genom nya uttryck och förhållningssätt och därigenom skapat nya konstformer. Det alltmer komplexa samhället under de senaste decennierna har bidragit till en allt tydligare utveckling mot att gamla konstgenrer utökas med nya och att gamla genrer också har blivit bredare och innehåller fler uttryck. De senaste decenniernas stora samhällsförändringar som klimatpåverkan, urbaniseringen, migrationen, digitaliseringen, ökade sociala och ekonomiska klyftor och den krympande tillgången på icke förnybara resurser ställer dessutom krav på nya angreppssätt i den konstnärliga processen. Konstnärligt utforskande och prövande kan ses som centrala komponenter för utvecklingen av ett hållbart samhälle. Det blir t.ex. allt vanligare att forskare och doktorander inom konst samverkar inom närliggande kunskapsområden och miljöer och att konstnärer överhuvudtaget arbetar alltmer tvärvetenskapligt. Betydelsen av

interkulturella utbyten, ett utvidgat genusbegrepp och normkritik har också påverkat den samtida konsten.

Ett flertal konstgenrer som räknas som nya har funnits en längre tid men det konstnärliga innehållet i genren har fördjupats och genren har till slut räknats som en ny konststart. Ett exempel på det är samtida cirkus som relativt nyligen registrerats som eget konstområde hos olika bidragsgivare, medan det i vissa fall ännu ingår under exempelvis teater.⁶⁹ Ingen entydig definition finns heller av vad som räknas in under begreppet, vilket gör att tolkningen kan variera.

Under 2017 fick Kulturrådet i uppdrag att undersöka situationen för den professionella samtida cirkusen samt göra en bedömning av behovet av eventuella ytterligare statliga insatser på området. Det sammantagna intrycket som Kulturrådet fått av kartläggningen är att den samtida cirkusen är ett konstområde som har stor potential att utvecklas än mer i landet. Enligt branschens egna beräkningar gjorda 2015 fanns då omkring 350 utövare verksamma inom samtida cirkus, varav 50 var verksamma huvudsakligen i utlandet. 2015 fanns det ett 60-tal cirkuskompanier varav två tredjedelar var baserade i Stockholms län, ett tiotal befann sig i Skåne och resten var spridda över landet. I landet finns en stor aktör, Cirkus Cirkör, som har statligt stöd som regional institution. Tre organisationer arbetar på olika sätt främjande för den samtida cirkusen: den nationella branschorganisationen Manegen och plattformarna Subtopia i Stockholm och Karavan i Malmö. Statlig finansiering till området samtida cirkus utgår i första hand från Kulturrådet och Konstnärsnämnden inklusive Kulturbryggan. Under perioden 2012–2016 har det sammanlagda statliga stödet till cirkusområdet ökat från 9,4 till 13,5 miljoner kronor. Universitetsutbildningen i cirkus vid Stockholms konstnärliga högskola är numera väletablerad och sedan starten 2005 har 86 individer avslutat kandidatprogrammet i cirkus. Enligt rapporten har utbildningen bidragit till att det skapas än fler kompanier med välutbildade artister i Sverige.⁷⁰

⁶⁹ Cirkus Cirkör tillsammans med Varieté Vaudeville fick stöd från Kulturrådet första gången 1997.

⁷⁰ Kulturrådet (2017). *Professionell samtida cirkus - en kartläggning*.

Figur 6.12

Cirkusen räknas i dag som ett eget konstområde.
Foto: Love Strandell/Folio.

Ett annat exempel på en genre som funnits länge men som numera räknas som en konstnärlig genre är spel eller game art. På 1960-talet utkom ett av de första interaktiva grafiska datorspelen och har sedan dess haft en explosiv utveckling med alltifrån arkadspel till verklighetsbaserade PC-spel med 3D-grafikkort till komplicerade online spel med alltmer avancerat konstnärligt innehåll. Spelindustrin har dessutom länge varit inspirerande för och använts inom andra konstområden som t.ex. experimentell musik, performance, interaktiv konst eller annan konst som har det digitala som sitt medium och spelindustrin har självklart länge även inspirerats av konsten.⁷¹

Andra exempel på konst som anses relativt ny är graffiti och annan urban konst. Grafisk design var tidigare något som befann sig i skärningspunkten mellan konst och hantverk men räknas i dag också som en konstnärlig yrkeskategori.⁷² Kulturbryggan använder en hel del nya definitioner av konst- och kulturområden för sin bidragsgivning, såsom deltagarkultur (som t.ex. lajv, cosplay, interaktiv teater och deltagarfestivaler), spel (t.ex. spel där utövaren använder dator eller spel som bräd-, figur-, konflikt- eller rollspel) och transmedia (t.ex. berättelser som skapas och rör sig över multipla, mediala plattformar där nytt innehåll presenteras i varje medial del av narrativet).

Den digitala utvecklingen har överlag möjliggjort fler avancerade uttryck och att fler konstarter blandas samman inom i stort sett alla konstformer. Ny, mer avancerad och lättillgänglig teknik har också gjort att konstbegreppet blivit bredare. Yrken som tidigare ansågs vara rent tekniska, som t.ex. maskör eller ljus tekniker, har ändrats och ett flertal yrken inom ljud, ljus och mask anses nu vara konstnärliga.⁷³ Ny avancerad teknik har också möjliggjort att ett konstnärligt uttryck kan kombineras med en avancerad funktion, t.ex. smarta textilier och högteknologiska kläder. Det konstnärliga uttrycket och den avancerade funktionen kombineras ofta med en hållbar produktion. En effekt av digitaliseringen och nya konstområden är att nya möjligheter till arbetstillfällen för konstnärer kan uppstå från andra branscher eller genreöverskridande kulturuttryck.

⁷¹ Nationalencyklopedin.

⁷² Arbetsförmedlingen har nyligen tagit in grafiska designers i de yrkeskategorier som kan vara inskrivna i Af Kultur Media.

⁷³ Minnesanteckningar från utredningens möte med Musikförläggarna, Svensk Scenkonst och Svenska Förläggareföreningen i oktober 2017.

Kompositörer, bildkonstnärer och dramatiker efterfrågas exempelvis i utvecklingen av digitala spel och i reklambranschen.⁷⁴

Inom den internationella konstscenen har ett flertal nya nätverk uppstått som arbetar med ett fritt förhållande till genrer, t.ex. Ruangrupa från Indonesien och Chimurenga från Sydafrika. Internationellt finns också ett flertal tvärvetenskapliga utbildningar där t.ex. konst och teknik förenas och där eleverna t.ex. lär sig att skapa en virtuell koreografi eller skraddarsy robotar.

Att nya konstområden uppkommer och att gamla utvidgas innebär att bidragsgivande myndigheter och organisationer också behöver bredda de formella definitioner av konst som de tidigare haft. Det kan i praktiken innebära att referensgrupper kan behöva inhämta extern expertkunskap och eventuellt utföra ett mer intensivt arbete med att uppsöka nya målgrupper. Ett utvidgat konstbegrepp innebär också ett större antal konstnärer som ska dela på de bidragsbelopp och andra ersättningar som finns tillgängliga.

6.6 Kultur i hela landet

Den kulturpolitiska ambitionen att sprida kultur i hela Sverige är lika gammal som politikområdet. Tillkomsten av verksamheterna i Konstrådet, Rikskonserter, Riksteatern och Riksutställningar, liksom utbyggnaden av regionala länsteatrar, länsmusik och läns museer, motiverades alla av den politiska övertygelsen om att alla medborgare, oavsett var de bor, ska ha möjlighet att ta del av ett kvalitativt utbud av kultur. Det är dock ingen lätt ambition att förverkliga i ett till ytan stort land med liten befolkning. Många kulturpolitiska utredningar och projekt har haft i uppdrag att utveckla politiken på det här området. I dessa politiska ambitioner och uppdrag har vanligtvis inte konstnärspolitiken stått i fokus, men som anställda på regionala scenkonstinstitutioner eller som boende utanför storstadsområdena är konstnärerna likafullt berörda. En av de senaste decenniernas största kulturpolitiska reformer är den s.k. kultursamverkansmodellen som infördes 2011. Det är en modell för fördelning av statliga medel till regional och lokal kulturverksamhet. Tanken med modellen är att öka det regionala

⁷⁴ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

inflytandet samtidigt som ansvars- och rollfördelningen mellan nationell, regional och lokal nivå skulle tydliggöras. Modellen redovisas närmare i kapitel 8 och 9.

6.6.1 Regionernas kulturverksamheter

Regionerna har stor betydelse för möjligheterna att verka som konstnär i hela landet, i rollen som uppdragsgivare, arbetsgivare, bidragsgivare och strukturhållare. Samtliga regioner har en kulturförvaltning som ansvarar för regionens kulturella satsningar, men arbetet har utvecklats sig på delvis olika sätt. I avsnittet följer några exempel på den stora mångfald av de regionala kulturverksamheter som finns runt om i hela landet.

Ett exempel är Region Skåne som valt en organisatorisk lösning där de inte bedriver någon egen konstnärlig produktion. Alla organisationer och aktörer ligger utanför regionens förvaltningsstruktur. I stället bedriver sakkunniga kulturutvecklare ett strategiskt utvecklingsarbete med verksamhetsbidrag, utvecklingsbidrag, dialogstöd samt strategisk bidragsgivning gentemot såväl kommuner såväl som andra för konstfältet relevanta intressenter. Enligt kulturförvaltningen har denna organisatoriska lösning, tillsammans med en utökning av antalet bidragsmottagare (institutioner, organisationer, kollektivverkstäder och centrumbildningar) förutsättningar att utgöra långsiktigt starka länkar i arbetet med konst och kulturfältets infrastruktur.⁷⁵

Ett annat exempel på regional kulturverksamhet är Dansnät Sverige, som är ett fristående nationellt nätverk för den samtida danskonsten där dansscener, institutioner, regionala dans- och musikverksamheter samt kommunala och regionala kulturförvaltningar samverkar för att stärka danskonsten. Kulturrådet gjorde en översyn av dansområdet 2014 där det bl.a. konstateras att den fria sektorn är viktig för dansområdets utveckling. Den nationella infrastrukturen på dansområdet är förhållandevis svag och därför har arrangörsnätverket Dansnät Sverige fått stor betydelse för spridningen av danskonst i landet.⁷⁶ Flera av de intressenter inom dansområdet som utredningen

⁷⁵ Underlag från Region Skåne i november 2017.

⁷⁶ Konstnärsnämnden/Kulturrådet (2015). *Översyn av statens nuvarande insatser inom dansområdet*.

haft dialog med pekar på betydelsen av lämpliga lokaler och svårigheten att få tag på sådana. Intressenterna menar ett det behövs ett tydligt ansvarstagande vad gäller stöd till daglig träning och repetitionslokaler från både lokal och regional nivå. Det som finns i dag är otillräckligt och behöver utvecklas för att skapa bättre möjligheter för konstnärer att vara verksamma runt om i landet.

Fler intressanta exempel från regionernas arbete med olika kulturverksamheter är internationella festivaler i Göteborg, där konstnärer i kommunerna runt omkring storstaden kopplar på det givna temat och blir en del av festivalerna. Det leder till större uppmärksamhet av festivalerna i hela regionen, samtidigt som det också ger festivalerna tillgång till nya konstnärskap. Göteborgs Internationella Konstbiennals GIBCA Extendend är ett exempel, Göteborg filmfestival ett annat.

I Östergötland ges alla barn från 6 år tillgång till scenkonst genom den regionala teaterverksamheten utan kostnad för skolorna. Västra Götalandsregionen har utvecklat ”kultursystem” som syftar till att skapa lokala konstnärliga kluster genom samverkan mellan region, kommun och framför allt mellan konstnärer som bor geografiskt nära varandra. En metod som regionen anser fungera väl och som leder till inflyttning och motverkar centralisering till storstaden. Ett exempel är Not Quite i Fengersfors, Dalsland.

I Sörmland finns samarbetsprojektet Väg 223 som löper från Nyköping till Mariefred och som knyter ihop kulturhändelser längs med vägen. I Region Västerbotten finns t.ex. Norrlands Nätverk för Musikteater och Dans, NMD, ett samarbete mellan de fyra Norrlandslänen Västernorrland, Norrbotten, Västerbotten och Jämtland. Syftet är att bidra till spridning av dans- och musikteaterproduktioner genom turnéstöd och nätverksaktiviteter. De ensembler som ingår i nätverket är NorrlandsOperan i Umeå, Norrdans i Härnösand, Barn- och ungdomsoperan inom Estrad Norr i Östersund samt Piteå Kammaropera.⁷⁷

I regionerna finns även ett antal institutioner inom filmområdet som är viktiga aktörer inom den nationella filmproduktionen. Det finns 19 regionala resurscentrum i Sverige som bland annat arbetar med utveckling av filmpedagogisk verksamhet, visning av film och talangutveckling. Stödet till regionala resurscentrum för film och video ingår i samverkansmodellen. För att stärka långfilmsproduk-

⁷⁷ Underlag från Region Västerbotten i februari 2017.

tion i regionerna ges statligt stöd via Filminstitutet till fyra regionala filmproduktionscentrum: Film i Väst, med bas i Trollhättan, FilmPool Nord, med bas i Luleå, Film i Skåne, med bas i Ystad och Filmregion Stockholm-Mälardalen, med bas i Solna.

Ett annat exempel är FilmCentrum Syd som samarbetar med folkhögskolorna i Skurup och Fridhem som båda har filmlinjer i sitt utbildningsutbud. FilmCentrum Syd samarbetar därtill nära Film i Skåne och Folkets Bio Malmö, två viktiga aktörer inom den regionala och lokala filmscenen. Folkhögskolorna och FilmCentrum Syd arbetar i ett återkommande projekt där elever från folkhögskolorna besöker Filmcentrum i Malmö som står för undervisning och workshops. En annan region som arbetar med film är Region Östergötland genom Norrköpings filmfond som har växt fram under några år. Ett antal medieutbildningar i regionen genererade ett inflöde av filmare. Dessa organiserade sig för några år sedan i föreningen Östergötlands Förenade Filmare (ÖFF). Genom föreningen och ett kvalitativt filmskapande, fick filmarna fram sina önskemål till politiker som såg behoven och möjligheterna inom den framväxande filmbranschen. Norrköpings kommun avsatte medel till en kommunal filmfond och regionen gav Film i Öst i uppdrag att arbeta med förutsättningarna för professionellt filmskapande i Östergötland.⁷⁸

I Landstinget i Kalmar län är Ateljéhus Pukeberg ett exempel på ett konstnärligt kluster där flera konstnärer inom olika genrer arbetar i egna ateljéer, har offentliga uppdrag, ställer ut lokalt och internationellt och har uppdrag som lärare i kulturskolan, folkhögskolor, Capellagården och Linnéuniversitetet. Överlag betyder folkhögskolorna mycket för regionerna genom sin utbildning av blivande konstnärer, de kulturprogram de arrangerar och deras samverkan med det omgivande samhället. De är också viktiga som arbetsgivare och uppdragsgivare till konstnärerna. Folkhögskolorna bidrar därigenom till att skapa en kritisk massa som kan behövas för att konstnärer ska vilja verka och bo i en region.

En annan viktig funktion för spridningen av konst i hela landet är regionernas konsulenter. Det finns konsulenter inom ett flertal konstområden, t.ex. dans, cirkus, teater, konst, slöjd, bibliotek och musik samt allmänt konst- och kulturfrämjande. De allra flesta

⁷⁸ Underlag från Region Östergötland i januari 2018.

konsulenter har regionerna eller landstingen som arbetsgivare, men det finns också konsulenter som är anställda av skolväsendet, studieförbund, regionala organisationer eller kyrkliga samfund. De regionala konsulenternas uppgift är att vidareutveckla och stärka sina respektive konstområden genom att bygga upp kontakter och nätverk mellan kulturinstitutioner, skolor, kommuner och konstnärer och att främja människors möjligheter att möta konst. De kan också arbeta med kompetensutveckling, förmedling av konst, marknadsföring och kommunikation, utbudsdagar och arrangörsstöd av olika slag.⁷⁹ Vissa konsulenter har ett särskilt fokus på barn och ungdomar. De regionala konsulenternas interna nätverk är viktiga. T.ex. har konstkonsulenterna en aktiv förening med verksamhet över hela landet, Konstkonsulenterna i Sverige. Även danskonsulenterna har en aktiv förening, Samarbetsrådet för Regional Dansutveckling (SRD).⁸⁰

6.6.2 Var konstnärerna bor

jag [...] både ser möjligheter och svårigheter med att verka utanför framförallt Stockholmsregionen. Visst är det så att det är svårare med möten varje dag, att man kan missa möjligheter som dyker upp med kort varsel och att man inte har samma antal scener, speltillfällen och publikunderlag som finns i de mest tätbefolkade områdena i Sverige, men! En plats utanför detta kan också skapa möjligheter. Om människor samarbetar och det finns infrastruktur, tjänster och möjligheter så kan kreativa nätverk bildas som inte kan matchas på [andra] platser.⁸¹

Pär Soini, BD Pop

Under utredningens dialoger med berörda intressenter om förutsättningarna för konstnärerna att verka i hela landet framträder två parallella utvecklingstendenser: en politiskt prioriterad regionalisering och en hög grad av urbanisering. Å ena sidan finns det en väl utbyggd struktur av regionala kulturinstitutioner som anställer eller på annat sätt anlitar konstnärer. Det finns också en uttalad ambition från statens sida genom kultursamverkansmodellen och från SKL:s sida att kulturen och dess utövare ska nå medborgarna i hela

⁷⁹ Stockholms läns landsting (2015). *Framtidens stöd - En översyn av Stockholms läns landstings kulturstöd*.

⁸⁰ Konstkonsulenterna i Sverige (2016). *Uppdrag regionalt konstfält - Konstkonsulentfunktionen och kulturpolitikens regionalisering*.

⁸¹ Krönika: Vad gör det för skillnad om musiker finns i hela landet?
www.konstnarspolitiskautredningen.se

landet. Å andra sidan visar t.ex. Konstnärsnämndens Inkomstundersökning 2014 att 69 procent av konstnärerna är folkbokförda i de tre storstadsregionerna i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Flertalet konstnärer är dock väldigt mobila i sitt yrkesutövande. De är bosatta i storstadsområdena men är verksamma runt om i hela landet och även internationellt. Att vara anställd på en regional institution innebär alltså inte att konstnären nödvändigtvis bor på orten, utan kan pendla mellan t.ex. Stockholm och Umeå.

Enligt aktörer som utredningen träffat har det ur ett kulturpolitiskt perspektiv dock stor betydelse med lokalt yrkesverksamma konstnärer, eftersom man ser att de bidrar till ett mer utvecklat kulturliv på orten och till att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet präglar samhällets utveckling. En annan uppfattning, som kommit till uttryck från konstnärernas sida, är att det krävs en viss ”kreativ massa” för att ett konstnärskap ska kunna utvecklas i sitt skapande och att det sammanhanget i första hand finns att tillgå i storstäderna.⁸²

En förutsättning för att konstnärer ska kunna leva och verka på en plats är ofta att de har tillgång till lokaler för sin verksamhet. Det kan vara repetitionslokaler, studios, verkstäder eller ateljéer. De är viktiga produktionsplatser för den konst som senare kommer samhället till del men de kan också vara viktiga för att stärka den konstnärliga identiteten, skapa nätverk och möjlighet att utbyta erfarenheter och kunskap konstnärerna emellan. Produktionsplatserna hjälper ofta till att skapa ett konstnärligt kluster, som i sin tur stärker platsens identitet, attraktivitet och utveckling.

Intressenter som utredningen har haft dialog med vittnar om att det i storstadsregionerna finns en stor brist på tillgängliga lokaler för konstnärlig produktion. KLYS menar att kommunerna bör inkludera kultur och konst som riktvärden för utvecklingen av kommunen på samma sätt som planering av t.ex. grönytor och parkeringsnormer. I denna utveckling av kommunerna bör också produktionsplatser för konstnärer ges en självklar plats. I KRO:s kartläggning *Årets konstkommuner 2017* framkommer att endast 17 procent av landets kommuner har en policy eller strategi för att skapa en samhällsutveckling som genomsyras av kultur. KLYS menar vidare att bostadsbolagen måste övertygas om värdet av att ha konstnärliga verksamheter i sina bestånd, även på längre sikt.

⁸² Minnesanteckningar från utredningens möte med SKL i april 2017.

Människor vill ofta bo där konstnärer är verksamma och konst och kultur bidrar ofta i hög utsträckning till platsers attraktivitet.⁸³

6.6.3 Konstnärliga residens i regionerna

Inom det regionalpolitiska området finns det en utveckling av konstnärliga residens runt om i landet. Konstnärer verksamma i storstäder behöver former för att nå ut med sitt skapande i hela landet och de konstnärer som är verksamma på landsbygd och i mindre orter behöver ha möjlighet till mobilitet, byte av miljö inom Sverige men även i utlandet. Den konstnärliga verksamheten i ett residens behöver inte låsas fast vid en institution utan kan också utföras i friare organisatoriska former t.ex. genom ett fördjupande av konstnärskapet på en ort för att därefter flytta till en annan plats.

Figur 6.13

Art Inside Out, en residensverksamhet i Halland.
Foto: Adde/ Art Inside Out, Region Halland.

⁸³ Transit Kulturinkubator (2017). *Förstudie av infrastruktur för konstproduktion i Stockholmsregionen*.

Ett intressant exempel på detta är Art Inside Out i Halland som startade sin verksamhet 2016. Art Inside Out bygger på residens och drivs av de halländska kommunerna Kungsbacka, Varberg, Falkenberg, Hylte, Halmstad och Laholm tillsammans med Region Halland. Konstnärer bjuds in att under en period arbeta med sitt skapande i residens på plats i Halland. De erbjuds också stöd, till exempel finansiering, boende och arbetslokaler. Varje residens är unikt och utformas efter lokala förutsättningar och önskemål. Ett annat exempel är det residens för i Sverige verksamma komponister som Konstnärsnämndens internationella musikprogram skapat i samarbete med Studio Acusticum och Piteå kommun.

Konstnärsnämnden framhåller att ett väl genomtänkt och inrättat residens har positiv effekt i det lokalsamhälle, den organisation eller institution som väljer att inrätta ett sådant. Myndigheten anser vidare att residensformen är en verksam form för att skapa mobilitet och tillgång till kvalitativt samtida konstskapande i hela landet. Residensverksamhet för konstnärer inom alla konstområden har haft en kraftfull utveckling globalt under de senaste tio åren. Bilden av hur ett residens ska se ut har förskjutits och utvecklats, delvis på lite olika sätt inom olika konstområden. Enligt Konstnärsnämnden kan residenset främja det konstnärliga skapandet på ett regionalt och lokalt plan samt öka den regionala och lokala kompetensen och främjandet av konstnärernas internationalisering.⁸⁴

6.7 Kulturen som samhällsnytta

Kulturen och konsten har ofta kommit att kopplas till olika typer av samhällsnytta, t.ex. regional utveckling och förbättrad hälsa. Satsningar på dessa områden ger arbetstillfällen till konstnärer och producera värden för samhället som är svåra att åstadkomma på annat sätt.

6.7.1 Kultur och regional utveckling

En av de bästa effekterna av att flytta till en mindre ort som konstnär, eller konsthantverkare i mitt fall, är att jag blivit så synlig. Möjligheterna till uppdrag och inkomster för mitt företag finns fortfarande till största delen på mer tätbefolkade platser men jag har på ett år fått ett större

⁸⁴ Information lämnad av Konstnärsnämnden vid möte med utredningen i november 2017.

socialt nätverk med bredare spektrum på kunskaper, utbildningar och resurser än jag haft tidigare. Allt går liksom att lösa och jag upplever att människor omkring mig är väldigt generösa med både sin tid och sina lokaler/verktyg. Och vice versa förstås. Vi behöver ju varandra.⁸⁵

Åsa Lockner, konsthantverkare

Flera aktörer har uttryckt vikten av att konstnärer lever och verkar över hela landet, framför allt för att det behöver finnas konstnärliga berättelser från hela landet. Ett annat perspektiv som framkommer inom arbetet med regionala utveckling är att kulturen är av stor betydelse för den sociala sammanhållningen i en region. Kultur har likt utbildning, infrastruktur, boende, arbetsmarknad, service och it en viktig roll i det som gör en plats attraktiv för människor att bo och verka på. Kulturen tillsammans med föreningsliv är en viktig del i främjandet av demokrati och människors deltagande i samhällslivet och ses som en av byggstenarna i den regionala utvecklingen och i arbetet med att skapa tillväxt i hela Sverige.

I den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020 lyfter regeringen fram kulturlivet och dess aktiviteter som en kraft som ”främjar och utvecklar människors kreativitet, vilket är av betydelse för förnyelse och innovationsförmåga i glesbygd, landsbygd, tätorter, städer och storstäder.” och att det därför är viktigt att främja kultur och fritidssektorn samt kulturarvet.⁸⁶ I strategin lyfter man fram att genom att vårda, utveckla och tillgängliggöra kultur och kulturmiljöer ger man också förutsättningar för ett breddat näringsliv där kulturella och kreativa näringar tillsammans med besöksnäringen kan ta större plats. De kulturella och kreativa näringar bidrar i sin tur till innovativ näringsutveckling, då de kopplar samman branscher, kompetens och kunskapsområden på nya sätt, vilket kan ge framgång i andra näringar och skapa vägar till nya marknader.

6.7.2 Kultur och hälsa

Att kunna delta i och utöva kulturaktiviteter är en viktig del av demokratin och de mänskliga rättigheterna. Deltagande i kulturlivet kan bland annat bidra till personlig utveckling, stärkt själv-

⁸⁵ Krönika: Stad och land – möjligheter och svårigheter för en verksam konstnär www.konstnarpolitiskautredningen.se

⁸⁶ En nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2016.

känsla och välbefinnande, liksom till ett livslångt lärande och en inkludering i sociala sammanhang. Konst och kultur kan förebygga ohälsa i livets olika skeden, och användas hälsofrämjande och rehabiliterande inom hälso- och sjukvården. Eget skapande och deltagande i olika konstnärliga och kulturella uttrycksformer är också viktigt för barns och ungas hälsa, utveckling och inläring.

Figur 6.14

Cirkus med syftet att locka fram lusten att röra sig, och att prova göra det man annars inte vågar.
Foto: Simon Sjören/ Skapande Hälsa i Äre.

Det finns omfattande forskning som visar kulturens breda betydelse för hälsa och välbefinnande ur olika avseenden.⁸⁷ Det arbete som bedrivs utifrån kulturpolitiska målsättningar inom kultursektorn, bidrar dessutom i stor utsträckning till att uppfylla delar av de folkhälso-politiska målsättningarna. Exempel på aktiviteter inom kultur och hälsa som kan förbättra hälsan är dans för unga med psykisk ohälsa, dans för vuxna med Parkinson, minnesträning med hjälp av museers

⁸⁷ Se exempelvis Eva Bojner Horwitz m.fl. (2015). *Kultur och folkhälsa — antologi om forskning och praktik*, Ola Sifurdson (red) (2014). *Kultur och hälsa, ett vidgat perspektiv*, och Region Skåne (2014). *Vändpunkt — Förslag om kultur och hälsa i nordisk samverkan*, rapport till Nordiska ministerrådet.

utställningar, musik- och bildterapi, biblioterapi och litteraturterapi. Vissa landsting har ”kultur på recept” eller kulturunderstödd rehabilitering där patienten får möjlighet att måla, delta i sy- eller träslöjd, körsång och dans. Patienten kan också ta del av kulturupplevelse som konserter, teaterföreläsningar och konstutställningar.

En kommission för jämlik hälsa tillsattes 2015 och fick i uppgift att lämna förslag som kan bidra till att hälsoklyftorna i samhället minskar. I yttranden över betänkanden från Kommissionen konstaterar Kulturrådet att på samma sätt som folkhälsan är ett sektoröverskridande ansvar för flera politikområden, så är flera politikområden i samhället ansvariga för att inbegripa konst och kultur i sin verksamhet för att på detta sätt öka folkhälsan.

Ett flertal projekt inom kultur och hälsa har pågått och pågår runt om i Sverige. Landets samtliga vårdcentraler har fått information i form av en kulturhälsobox som innehåller material om dans, musik, bild, teater och film, men även övningar i stillhet, skrivna och framtagna av spjutspetsforskare, författare och kulturproducenter. Ett Kompetenscentrum för kultur och hälsa har startat inom landstinget i Stockholms län för att hälso- och sjukvården ska kunna ta del av kulturens potential, så att konst och kultur med tiden integreras i länets vård- och omsorgsverksamheter. Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet arbetar brett inom området kultur och hälsa och främjar forskning, utbildning och utvärdering inom området.

En internationell konferens om kultur och hälsa och det aktuella forskningsläget kommer att arrangeras hösten 2018 i Köpenhamn där såväl kulturaktörer som sjuk- och hälsovården är målgrupper för konferensen. Vidare har regeringen våren 2017 mottagit slutbetänkandet *Nästa steg mot en mer jämlik hälsa* (SOU 2017:47) som remitterats under 2017.⁸⁸ För att stärka en nationell överblick över området kultur och hälsa har regeringen också gett Kulturrådet i uppdrag att genomföra en översikt om hur det strategiska arbetet, utifrån forskning och beprövad erfarenhet, bedrivs i samtliga län och hur kunskapsutbyte och samverkan kan vidareutvecklas. En redovisning ska lämnas till Kulturdepartementet och Socialdepartementet senast 20 augusti 2018.⁸⁹

⁸⁸ Enligt propositionsförteckningen är propositionen *En god och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik* planerad att lämnas till riksdagen i mars 2018.

⁸⁹ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1).

6.8 Civilsamhället och konstbildning

Civilsamhället är ett omfattande begrepp och definieras som en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen.⁹⁰ Inom konstområdet handlar det främst om organisationer som på olika sätt har en konstbildande verksamhet, t.ex. studieförbund, folkhögskolor, konstföreningar eller andra konstbildande organisationer. Dessa är viktiga för konstnärerna på två sätt. Dels kan de vara uppdragsgivare till konstnärerna vid utställningar, föreställningar, konserter och föreläsningar. Dels har de en konstbildande verksamhet som är viktig för publikens inställning till och kunskap om konst och därmed är de också viktiga för samhället i stort. Även tidningar, dagspress och public service har en konstbildande funktion som blir allt viktigare då den samtida konsten ibland kan upplevas som svårtillgänglig.

6.8.1 De konstbildande studieförbunden

Rapporten *Studieförbund 2015* från Kulturanalys visar att de tio studieförbund som finns i dag sammantaget står för en mycket omfattande bildnings- och kulturverksamhet i samhället.⁹¹ Under 2015 deltog cirka 1,7 miljoner deltagare i studiecirkel och av dessa utgjordes 630 000 av unika deltagare. Studiecirkel med humanistiska, språkliga och konstnärliga ämnen stod under 2015 för cirka 70 procent av studiecirkelverksamheten. Inom dessa ämnen var musik, dans och dramatik de populäraste inriktningarna. Studieförbunden har också annan verksamhet i form av kulturprogram, t.ex. föreställningar, evenemang eller föreläsningar. I rapporten framkommer att de olika studieförbundens kulturprogram hade cirka 20 miljoner deltagare eller besökare under 2015.

Studieförbundens verksamhet finansieras i huvudsak av statsbidrag, men även landsting och kommuner bidrar. År 2015 fördelade staten cirka 1,7 miljarder kronor, medan landsting och kommuner

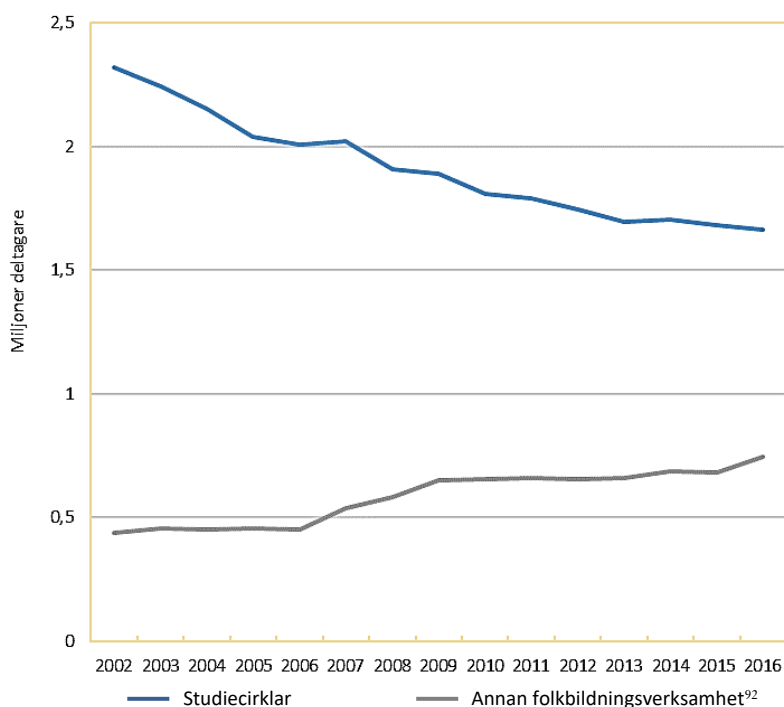
⁹⁰ Prop. 2009/10:55, bet. 2009/10:KrU7, rskr. 2009/10:195.

⁹¹ I rapporten *Studieförbund 2015* från Kulturanalys är dessa Arbetarnas bildningsförbund (ABF), Folkuniversitetet (FU), Ibn Rushd, Kulturens bildningsverksamhet (KBV), Medborgarskolan, Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV), Sensus, Studieförbundet, Studieförbundet Bilda och Studieförbundet Vuxenskolan (SV).

bidrog med cirka 300 miljoner kronor vardera. Staten fördelar även medel till särskilda satsningar inom studieförbunden, till exempel till arbetet med nyanlända. Till detta ska läggas att det finns ett stort antal ideellt engagerade i studieförbunden och dess olika medlemsorganisationer och föreningar.

I figur 6.15 redovisas hur studiecirkelverksamheten har utvecklats under perioden 2002–2015.

Figur 6.15 Deltagande i studiecirkelverksamhet, 2002–2015

Källa: Kulturanalys.

Figuren visar att studiecirkelverksamheten tydligt minskat räknat i antal deltagare under perioden. Minskningen sker i de flesta studieförbund, men är störst i de större. ABF och Studieförbundet

⁹² Inom Annan folkbildningsverksamhet genomförs bildnings- och kulturverksamhet i friare och flexiblare former än i till exempel studiecirkeln. Det kan till exempel handla om prova-på-dagar eller helgkurser.

Vuxenskolan har tappat nära 400 000 deltagare under perioden. Samtidigt visar figuren att antalet kulturprogram har ökat.

En av de största aktörerna på området är Svenska kyrkan som 2001 redovisade 112 000 sångare i någon av Svenska kyrkans körer. Mer än 3 000 personer spelade i någon form av instrumentalensemble i Svenska kyrkans regi. Antalet anlitade instrumentalister uppgick till närmare 14 000 och sångarna till drygt 5 000.⁹³

6.8.2 Andra konstbildande aktörer

Vid sidan av studieförbundet finns det ett antal andra konstbildande verksamheter som arbetar för att medborgarna ska komma närmare konsten i bred mening, både som publik och som medverkande. Som exempel kan nämnas Folkets Hus och Parker, Bygdegårdarna, Sveriges konstföreningar, Konstfrämjandet, Skådebanan och Amatörkulturens samrådsgrupp.

Sverige har en lång tradition av konstföreningar, både allmänna och så kallade arbetsplatsföreningar. År 2016 var 692 konstföreningar anslutna till Sveriges Konstföreningar. Av dessa var 334 allmänna konstföreningar, 357 arbetsplatskonstföreningar och 1 konstnärsdriven konstförening.⁹⁴ Antalet medlemmar uppgår till cirka 170 000. Enligt Sveriges konstföreningar har konstföreningarna minskat i antal det senaste decenniet och därmed har cirka 1 000 utställningsrum förlorats, främst i de större städerna. Detta leder både till minskade visningsmöjligheter för konstnärerna, till att färre konstintresserade har möjlighet att se konst på sin hemort och till färre inköp både från privatpersoner och konstföreningar.

De flesta konstföreningar som har försvunnit är konstföreningar på arbetsplatser som inte har ersatts av något annat. En viktig förändring för konstföreningarna på arbetsplatser är att den vinst i de konstlotterier som förekommer på arbetsplatserna har börjat förmånsbeskattas om arbetsplatsen subventionerar inköpen av konstverken till lotteriet. Detta gör också att villkoren för konstföreningarna på arbetsplatserna har försämrats. Under 1999 köpte

⁹³ *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkehögskolor* (SOU 2004:30), s. 179.

⁹⁴ Sveriges konstföreningars verksamhetsberättelse 2016.

konstföreningarna konstverk för 120 miljoner kronor, men inköpen har sjunkit kraftigt under senare år.⁹⁵

Konstfrämjandet är en annan viktig aktör inom konstbildningen. Organisationen sprider konst över hela Sverige genom produktion av nya konstverk, projekt, utställningar, böcker och möten. Konstfrämjandet har ett stort antal medlemmar som består av olika medlemsorganisationer och folkrörelser, t.ex. studie- och fackförbund, och andra intresseorganisationer. Genom sina olika distrikt når organisationen hela landet.⁹⁶

Folkets Hus och Parker är med sina cirka 500 samlingslokaler över hela landet viktiga för att konstnärer och konstnärliga grupper ska kunna nå ut med sina verk. Därutöver producerar organisationen föreställningar med fria teatergrupper, konstutställningar och filmprogram som lokala föreningar kan nyttja. Lokalerna har dock generellt sett ett stort upprustningsbehov och enligt Folkets Hus och Parker är det en brist att Boverkets stöd till allmänna samlingslokaler, som ökat de senaste åren, inte omfattar folkparkerna. Medlemsantalet i riksorganisationen har sjunkit över tid, men har stabiliserats sedan 2000. Fortfarande läggs lokala föreningar ner, men det kommer i stället nya, baserade i grupper och i miljöer som inte traditionellt varit medlemmar i Folkets Hus och Parker.⁹⁷

6.8.3 Kritikerfunktionen

Utredningen har även uppmärksammats på frågan om betydelsen av en aktiv konstkritik och av aktuella recensioner som en viktig del av det offentliga samtalet om konsten i samtiden. Medierna är centrala aktörer som avgör vilka händelser och fenomen som uppfattas vara av betydelse i samtiden. Hur konst blir synligt och uppmärksammas i medierna är därför en central fråga för utredningen. En diskussion om kritikens utveckling och synlighet i medier pågår i Sverige såväl som i flera andra länder, och ofta med samma förtecken. Det uttrycks en oro över att utrymmet för en kvalificerad kritik av konstnärliga verk har minskat i dagstidning-

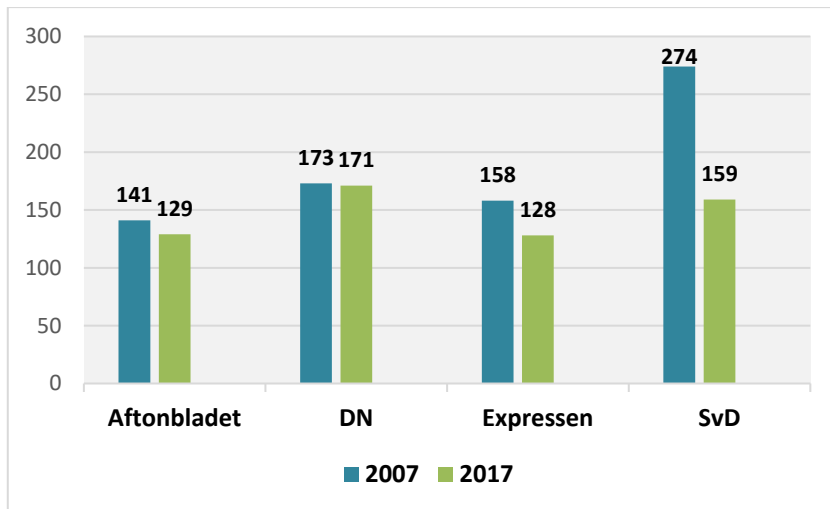
⁹⁵ Underlag från Sveriges konstföreningar i oktober 2017.

⁹⁶ Konstfrämjandets webbplats i mars 2018.

⁹⁷ Minnesanteckningar från utredningens möte med Folkets Hus och Parker i november 2017.

arna över tid, och alltmer ersatts av nöjesjournalistik och ett populärkulturellt innehåll. Frågan om vad som är kritikens uppgift är en central fråga i debatten, men kanske ännu mer frågan om hur kritiken ska finansieras.

Figur 6.16 Antal recensioner, år 2007 jämfört med år 2017

Källa Aftonbladet.

Forskningsprojektet Kulturjournalistikens världar vid Stockholms universitet är en större studie om hur journalistiken om kultur i ett antal större tidningar och radio och tv har utvecklats från mitten av 1980-talet. Forskningen visar att mängden artiklar, inslag och program i press, radio och teve som handlar om kultur har ökat över tid. Andelen kritik minskar däremot, men inte tydligt i absoluta tal. En nyligen gjord undersökning visar att antalet recensioner av litteratur, film, musik, scenkonst, konst/arkitektur och radio/tv i Aftonbladet, DN, Expressen och SvD har minskat med i genomsnitt 21 procent mellan 2007 och 2017, se figur 6.16.⁹⁸

Att skriva kritik eller recensioner är ofta en bisyssla, men som är sämre arvoderad än mycket annat skrivande för medier, sett i förhållande till den tid detta arbete kräver. En bakomliggande faktor

⁹⁸ *Den vikande kritiken*, artikel i Aftonbladet den 13 februari 2018.

för utvecklingen är de tryckta tidningarnas alltmer ansträngda ekonomi. Frånvaron av en kvalificerad kritik riskerar att leda till minskad förståelse för den aktuella konsten och därmed till en ökad distans mellan konstnärerna och deras publik. Dessutom har kritiken en viktig roll att spela för det inomkonstnärliga samtalet och den diskussion som ständigt behöver föras om kvalitet i konsten. En stor del av detta samtal har i dag flyttat över till sociala medier och kulturtidskrifterna. Där pågår det med begränsad eller ingen arvodering och i mer slutna kretsar. Enligt intressenter som utredningen har haft dialog med präglas litteraturkritiken av en ökad amatörisering. Samtidigt som tidningars och tidskrifters recensioner blir färre, ökar antalet amatörrecensioner och i och med de sociala mediernas inträde kan numera alla recensera konst utan utbildning eller tidigare professionell erfarenhet av kritikeryrket.

6.9 Internationella utbyten

Konstnärer har i alla tider rört sig inom och över nationsgränser för att hämta inspiration, utveckla sin talang, bygga nätverk och för att få avsättning för sina verk. Influenser och möten med konstnärer och publik från andra regioner och länder bidrar till den konstnärliga utvecklingen hos svenska konstnärer och ger också en större bredd i det kulturutbud som publiken i Sverige kan ta del av. Med digitaliseringen och globaliseringen har konstnärernas strävan att nå ut i världen underlättats ytterligare. Den nya tekniken gör att nya och gamla kontakter nås mycket snabbare och att konstnären med en enkel knapptryckning kan nå hela världen med sitt skapande. Trots detta är det fysiska resandet och utbytet fortsatt betydelsefullt.

6.9.1 Internationella möten och nätverk

Med den nya teknikens alla möjligheter att kommunicera kunde det ligga nära till hands att misstänka att resandet och de fysiska mötena skulle minska i omfattning. Någon sådan trend låter sig dock inte spåras för konstnärerna. Ett nationellt och internationellt utbyte och nätverkande på plats har fortfarande en stor betydelse och dragningskraft. Många av de intressenter utredningen har haft

dialog med pekar på att inte minst det internationella nätverkandet har ökat under de senaste decennierna i både intensitet och omfång och på att de internationella och interkulturella organisationernas betydelse för konstnärerna har ökat.

Konstnärsnämnden pekar på att svenska konstscener inte alls var lika internationaliserade för 20 år sedan som de är i dag. Det var då initiativet om ett konstnärligt residensprogram väcktes och som i dag har växt till en betydelsefull del av myndighetens verksamhet. Samtidigt är unga konstnärer inte lika beroende av statliga initiativ som tidigare utan det är snarare myndigheten som får följa konstnärerna för att upptäcka var konstnärliga ”hubbar” växer upp. Klassiska sådana är New York, Berlin och London, men i dag finns de snarare i Indonesien och Sydafrika. Var en ny konstnärligt ”hubb” ska uppstå vet man inte i förväg, utan det visar sig när den har uppstått.⁹⁹

Från de konstnärliga högskolornas sida betonas vikten av att studenterna får nya influenser, vilket bl.a. sker via internationellt rekryterade professorer som kan bidra med nya intryck och sakkunskaper under utbildningstiden, men även efter utbildningen då konstnären ska etablera sig på marknaden. Dessa nätverk är för utomstående, inte minst på bildkonstområdet, relativt undflyende och svåra att få grepp på för en utomstående betraktare, men det kan samtidigt vara en poäng med nätverken som gynnar berörda konstnärskap.¹⁰⁰

Allt fler verksamheter inom kultursektorn drivs av nätverk, inte minst i och med den ökade digitaliseringen. Skälen för enskilda konstnärer att ingå i ett nätverk kan vara att utveckla sitt konstnärskap, utbyte av kunskap, hjälp med kontakter, information och marknadsföring och därigenom hitta nya uppdrag och eventuella anställningar. Nya former av informationsvägar har blivit allt viktigare i takt med att rörligheten hos konstnärer ökar och strukturerarna på marknaderna förändras. Det är samtidigt exempel på förhållanden som är viktiga för konstnären utan att de nödvändigtvis kan kopplas till åtgärder inom ramen för den statliga konstnärspolitik.

⁹⁹ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstnärsnämndens residensprogram i november 2017.

¹⁰⁰ Minnesanteckningar från utredningens möte med fyra konstnärliga högskolor i oktober 2017.

Samtidigt finns det också en bild av att svenska konstnärer kan ha svårt att veta vart de ska vända sig när de vill nå ut utanför Sverige. Därför arrangeras möten av svenska ambassader, i samarbete med lokala partners, där svenska konstnärer får möta inhemska arrangörer, institutioner med flera. Detta uppfattas som särskilt viktigt för konstnärsgupper som har en större marknad internationellt än i Sverige, vilket exempelvis gäller inom opera. För att de svenska konstnärerna ska kunna medverka krävs dock enligt Sveriges kulturråd olika typer av resestipendier.¹⁰¹

Konstnärsnämnden ser även en stor potential i utbytet mellan konstnärer verksamma i Sverige och konstnärer i länder med svaga demokratier, begränsad yttrandefrihet och begränsad konstnärlig frihet. Där har de internationella nätverken av konstnärer stor betydelse, då arbetet för demokrati och yttrandefrihet lätt kan spridas i dessa nätverk.¹⁰² Internationaliseringen påverkar i stort sett alla konstformer, men i några fall handlar det om ett mer institutionaliserat samarbete över nationsgränserna. Det gäller t.ex. inom dansen, operan och musiken. Dans- och operaföreställningar över hela världen är regelmässigt sammansatta av konstnärer med många olika nationaliteter, medan t.ex. en teaterföreställning i Sverige primärt spelas med skådespelare som har svenska som modersmål.

En annan observation är att den ökade migrationen bland befolkningen i världen i stort har gjort den svenska konstscenen mer internationell. Det har under lång tid kommit utlandsfödda konstnärer till Sverige som t.ex. sökt asyl eller som fått arbets- eller uppehållstillstånd men som av olika skäl inte kunnat fortsätta sin konstnärliga yrkesverksamhet. Deras yrke har heller inte uppmärksamats av de svenska myndigheter konstnärerna har kommit i kontakt med under processen för att få tillstånd att bo och arbeta i Sverige. På senare tid har flera projekt startat runt om i landet för att dessa konstnärer ska få möjlighet att återuppta sina yrken bl.a. genom att de får samverka med konstnärer som redan är etablerade i Sverige. Af Kultur Media arbetar nu med att identifiera dessa konstnärer.

¹⁰¹ Minnesanteckningar från utredningens möte med Sveriges kulturråd i oktober 2017.

¹⁰² Konstnärsnämndens budgetunderlag 2016–2018.

Figur 6.17

Vernissage av Konsten att delta på Konstnärshuset i Stockholm.
Foto: Konstnärernas Riksorganisation

Riksteatern, Teaterförbundet för scen och film, Svensk Scenkonst och Arbetsförmedlingen genomförde under 2017 pilotprojektet Kompetensintegration för att ge nyanlända professionella kulturarbetare en ingång i den svenska kulturbranschen samt utveckla breddad rekrytering, bl.a. genom praktik på Dramaten och Operan.¹⁰³ Under 2017 fortsatte KRO sitt projekt Konsten att delta: bild och form, som är uppbyggt som ett mentorskapsprogram och drivs i samarbete med Svenska Tecknare, Illustratörcentrum, Svenska Fotografers Förbund och KLYS. Syftet är att underlätta för utlandsfödda konstnärer, nyanlända likväl som personer som varit i Sverige under en längre tid, att komma in i den svenska kultursektorn.

I rapporten *Kultur med olika bakgrund* har Kulturanalys bl.a. undersökt representationen av personer med utländsk bakgrund bland de anställda med konstnärliga yrken vid statligt finansierade

¹⁰³ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 17), s. 57.

kulturinstitutioner mellan 2001 och 2015. I slutet av undersökningsperioden, dvs. år 2015, är personer med utländsk bakgrund mycket väl representerade bland anställda med ett konstnärligt yrke och detta hänger tydligt samman med den höga andelen anställda med utländsk bakgrund vid orkestrar och scenkonstinstitutioner. I början av perioden var andelen anställda med konstnärligt yrke vid orkestrar och nationella scenkonstinstitutioner strax under 20 procent men ökade till 25 procent 2015, med en lite snabbare ökningstakt från och med 2011.

Enligt rapporten har andelen personer med utländsk bakgrund som har ett konstnärligt yrke inom området orkestrar ökat från 23,6 procent år 2000 till 43,4 procent år 2015. Eftersom orkesterområdet framstår som ett område som tydligt har en stor andel med utländsk bakgrund bland anställda med konstnärliga yrken kan det kanske här finnas särskilda förutsättningar som skiljer sig från andra konstområden. Till exempel kan det finnas särskilda skatte regler (så kallad expertskatt) som gynnar anställning av utlandsfödda framför anställda med inhemsk bakgrund, men snarare är den hårda internationella konkurrensen den främsta anledningen till den höga representationen av personer med utländsk bakgrund inom orkesterområdet. Mycket tyder på att en internationell arbetsmarknad för musiker, med stor rörlighet mellan olika länder, spelar större roll för utfallet av utländsk bakgrund än invandring och integration i det svenska kulturlivet av personer med utländsk bakgrund med uppväxt i Sverige.¹⁰⁴

6.9.2 Internationella konstnärliga residens

Konstnärliga residens har haft stor betydelse för många konstnärers förutsättningar att verka eftersom de underlättar för och ger konstnärer möjlighet att flytta runt i världen. De har också blivit en betydelsefull del av den samtida lokala konstscenen genom att sammanlänka den lokala och den globala konstvärlden. Ett konstnärligt och kulturellt utbyte och samarbete genom ett residensprogram kan också öka förståelsen mellan länder och kulturer.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Kulturanalys (2017). *Kultur med olika bakgrund*, s. 64.

¹⁰⁵ *Policyhandbok för konstnärliga residens*, rapport från en OMC-grupp med bl.a. Konstnärsnämnden som medverkande.

Vid Konstnärsnämnden finns tre internationella program: Konstnärsnämndens internationella program för bild- och formkonstnärer, (Iaspis), Konstnärsnämndens internationella musikprogram och Konstnärsnämndens internationella dansprogram. De tre programmen har funnits olika länge och har olika stora resurser till sitt förfogande. Programmen omfattar ett utbyte i båda riktningarna, utländska konstnärer i Sverige och svenska konstnärer i andra länder. Totalt ägde 972 kulturutbyten rum under 2016, vilket var en ökning med 10 procent jämfört med året innan. De flesta utbytena har skett genom svenska konstnärers resor till utlandet. Av de 73 kulturutbyten som skett vid Konstnärsnämndens residensplatser står Iaspis för 44, dansprogrammet för 16 och musikprogrammet för 13. Totalt kom 131 utländska konstnärer till Sverige 2016 med stöd av myndighetens bidrag till internationellt kulturutbyte.¹⁰⁶

Elektronmusikstudion, EMS, är ett nationellt center för elektronmusik och ljudkonst som sedan 2011 är en del av Musikverket. Studiorna är belägna på Söder Mälarstrand i Stockholm och tar årligen emot ett hundratal svenska musiker och konstnärer för att skapa sin musik. Varje år gästas EMS också av ett 80-tal internationella tonsättare från olika delar av världen.¹⁰⁷ Under 2016 arbetade 102 internationella gästtonsättare vid studion, vilket var ett rekord.¹⁰⁸

Residensverksamhetens betydelse för ett framgångsrikt konstnärligt utbyte mellan Sverige och andra länder bekräftas även av de svenska kulturråden. Genom att konstnärerna får verka i andra miljöer utvecklas deras konstnärskap, vilket de också har nytta av vid återkomsten till Sverige. Det är samtidigt viktigt att utbytet är ömsesidigt, så att utländska konstnärer kan få tillgång till residens i Sverige. Utvecklingen har kommit olika långt i de länder där svenska kulturråd är stationerade. Tyskland har kommit längst i utvecklingen av residens. I Ryssland är residens inte en prioriterad fråga, därför arbetar den svenska ambassaden för att skapa residens

¹⁰⁶ Konstnärsnämndens årsredovisning 2016.

¹⁰⁷ EMS har utgjort navet för elektronmusik och ljudkonst i Sverige sedan starten 1964 då EMS bildades som en del av Sveriges Radio. Sveriges Radio avsåg sig huvudmannskapet för EMS 1969 och EMS blev då en statligt finansierad stiftelse. 1985 flyttade studion in i sina nuvarande, specialdesignade lokaler på Söder Mälarstrand i Stockholm.

¹⁰⁸ Musikverkets årsredovisning 2016.

tillsammans med Nederländerna, Österrike och Finland, medan verksamheten håller på att byggas upp i Sydafrika och i Turkiet.¹⁰⁹

6.9.3 Utvecklingssamarbete och fristäder

Det svenska utvecklingssamarbetets stöd till kulturella projekt har tidigare haft som ambition att stärka människors kreativitet och identitet. Det har också varit ett verktyg för att stärka demokratin och arbeta med mänskliga rättigheter. Sidas kultur- och medieenhet avvecklades 2008. Då hade regeringen beslutat om nya strategier för samarbetsländer och ökat stöd till bland annat medier och yttrandefrihetsinsatser snarare än till renodlade kulturprojekt.

Kulturen är fortfarande en del av Sidas utvecklingssamarbete men det svenska stödet till kulturprojekt har minskat avsevärt. Andra aktörer än Sida har dessutom bidragit till arbetet med biståndsprojekt inom kulturen. Under 2011 och 2014 slöts t.ex. en överenskommelse mellan Sida och Kulturrådet som innebar att Kulturrådet fick i uppdrag att administrera och fördela biståndsmedel till aktörssamverkansprojekt inom kulturområdet. Under perioden fördelades totalt cirka 16 miljoner kronor.¹¹⁰ Även Svenska Institutet har ett antal projekt som finansieras av Sida, t.ex. Creative Force som ger bidrag till internationella projekt som använder kultur eller media för att stärka demokrati, mänskliga rättigheter eller yttrandefrihet i de 27 programländerna och projektet Sweden@ som vill öka medvetenheten om den kulturella och kreativa sektorns betydelse för utvecklingen av ett samhälle.

Sedan 2013 har Konstnärsnämnden och Kulturrådet i uppdrag att främja kulturens roll för yttrandefrihet och demokratisering och sedan 2014 att verka för synergier med biståndspolitiska insatser. Under 2016 beviljade Konstnärsnämnden 174 konstnärer inom alla konstområden genom myndighetens bidrag till internationellt kulturutbyte som sker på konstnärernas egna initiativ i länder där Sida har fasat ut samarbeten. Motsvarande antal beviljade bidrag var 119 under 2015 och 83 under 2014. Därutöver har

¹⁰⁹ Minnesanteckningar från utredningens möte med Sveriges kulturråd i oktober 2017.

¹¹⁰ Kulturrådet (2014). *Slutrapport gällande aktörssamverkan inom kulturområdet*.

Konstnärsnämnden en residensverksamhet som omfattat 13 konstnärer som rest till eller kommit till Sverige från dessa länder.¹¹¹

Ytterligare ett sätt att öka kunskapen och förståelsen om yttrandefrihetens betydelse är att på olika sätt verka för att fler kommuner och regioner tar emot fristadskonstnärer. Systemet med fristadskonstnärer startade 2006 då nätverket The International Cities of Refuge Network (ICORN) bildades. ICORN är en internationell självständig medlemsorganisation för städer, kommuner, landsting eller regioner som arbetar för yttrandefrihet. Varje medlem i ICORN är en fristad som ger temporärt residens för förföljda författare, journalister, musiker, filmare, fotografer, curators, bildkonstnärer, dramatiker skådespelare, regissörer osv. Fristadskonstnären bjuds in av en svensk kommun eller region och får en fristad under två år för att kunna leva i trygghet och fortsätta att arbeta med sitt yrke. Allt fler kommuner och regioner ansluter sig till systemet med fristadskonstnärer och det finns i dag 23 fristäder i Sverige. Vissa fristäder har flera platser och tar då vanligtvis emot konstnärer verksamma inom olika konstområden.¹¹² I april 2017 lämnades rapporten *Fristadssystemet i Sverige – Erfarenheter av och förslag till förbättringar* till regeringen.¹¹³ Rapporten beskriver fristadssystemet i Sverige och innehåller förslag på hur fristadssystemet kan stärkas. I Kulturrådets regleringsbrev för 2018 öronmärker regeringen medel för en nationell samordnare av fristadssystemet.

6.10 Hat, hot och trakasserier mot konstnärer

Frågan om hot och hat i det offentliga rummet har stått högt upp på den dagspolitiska agendan under flera år. Forskningsrapporter och utredningar har pekat på en ökad polarisering i samhället, i Sverige liksom i många andra länder. Det nya, digitala medielandskapet har i grunden förändrat hur människor kommunicerar med varandra. Från att ha varit en kanal för spridning och information, är internet och sociala medier numera en interaktiv mötesplats. På

¹¹¹ Konstnärsnämndens årsredovisning 2016.

¹¹² Webbplatsen för Kulturrådet i oktober 2017.

¹¹³ Rapporten skrevs av Kerstin Brunnberg, f.d. vd för Sveriges Radio och f.d. ordförande i Kulturrådet, som i februari 2016 fick i uppdrag att biträda Regeringskansliet i arbetet med att stödja och främja fristadssystemet.

så vis har digitaliseringen skapat förutsättningar för ett mer öppet och inkluderande samtal och ökad delaktighet, samtidigt som de går snabbare och lättare att sprida personligt färgade uttryck för hot och hat. Det finns också belägg för att det hot och hat som förekommer i det offentliga rummet och i de digitala miljöerna förstärks av könsrelaterade trakasserier, sexism och rasism.¹¹⁴ Konstnärer tenderar att vara särskilt utsatta för hot och hat eftersom deras arbete bygger på att engagera människor på ett synligt sätt i det offentliga rummet. Konstnärliga uttryck och verk kan sända särskilda budskap och uttrycka symboliska värden på ett kraftfullt sätt och kan därför bli en måltavla för hot och hat.

6.10.1 Konstnärernas utsatthet

Våren 2016 presenterade Kulturanalys rapporten *Hotad kultur?* Rapporten är inriktad på bildkonstnärer och författare samt journalister som är medlemmar i Författarförbundet. Var tredje svarande uppger att de någon gång har utsatts för hot, trakasserier, stöld, våld eller skadegörelse som varit kopplad till deras yrkesutövning. Var sjätte bildkonstnär och författare har utsatts vid minst ett tillfälle under de senaste tolv månaderna. Författare utsätts oftare för någon typ av personligt riktat hot, medan bildkonstnärer i högre grad drabbas av stöld och skadegörelse eftersom de ofta arbetar med fysiska konstverk i offentliga miljöer. Sociala medier var den vanligast förekommande kanalen för hot och trakasserier bland författarna.

I Konstnärsnämndens rapport *Konstnärernas arbetsmiljö* från 2017 undersöks arbetsmiljön för konstnärer inom samtliga konstområden: bild och form, dans, film, musik, ord och teater. 25 procent av konstnärerna har utsatts för diskriminering under senaste året och 15 procent har utsatts för trakasserier och mobbning. Av de utsatta har över en tredjedel avstått från konstnärlig verksamhet som till exempel framträdanden, publicering och medverkan. Enligt rapporten är konstnärer med utländsk bakgrund mer utsatta, i synnerhet för våld.

¹¹⁴ Kulturdepartementet (2017). *Till det fria ordets försvar. Åtgärder mot utsatthet för hot och hat bland journalister, förtroendevalda och konstnärer.*

Det finns ytterligare rapporter som bidrar till en breddad och fördjupad förståelse för utsattheten för konstnärer. I rapporten *Värdar eller väktare?* från Kulturanalys från 2016 framgår bl.a. att konstnärer eller verk som behandlar rasism samt queera och feministiska verk tenderar att vara föremål för hot och hat. I rapporten *Utsatta museer?* från 2017 kartlägger Kulturanalys förekomsten av skadegörelse, våld och hot riktade mot museer och museimyndigheter. Den visar bl.a. att personalen på vart tredje museum någon gång utsatts för våld och hot under 2015.

I samband med #metoo-upproppet hösten 2017 har ett stort antal svenska vittnesmål kommit fram om sexuella trakasserier och övergrepp mot kvinnor inom branscherna för bl.a. teater, dans, musik, bild och form, film, fotografi och medier. Berättelserna har spridits i sociala medier under hashtagarna #tystnadtagning, #visjungerut, #tystdansa, #deadline, #konstnärligfrihet och #exponerad m.fl. Genom att berätta om vad som hänt vill kvinnorna uppmärksamma frågan och få ett slut på trakasserier och övergreppen, men det har också kommit att handla om tystnadskulturer på arbetsplatser och arbetsgivares ansvar att förebygga och följa upp kränkande beteenden. Inom kultursektorn har upproppet uppmärksammat att vissa utnyttjar sina framstående positioner till att kränka och utföra övergrepp på yngre, kvinnliga kollegor.

Figur 6.18

Uppropet #tystnadtagnig

I ett gemensamt upprop i SvD samlas 703 skådespelare och berättar om de sexuella övergrepp och trakasserier som de har bevittnat eller utsatts för i film- och teaterbranschen. Reaktionerna på de starka vittnesmålen är kraftfulla.

[Följ ämne](#)

För att läsa alla artiklar behöver du en prenumeration. Erbjudande: Läs obegränsat med SvD digital!

Snabbt om **Allt om**

Guldbaggeprotesten: Vi har gått samman som systrar

FILM

SVT svarar efter protesten: "Delar i hög grad kritiken"

KULTUR

SVT väljer bort kvinnor vid stora produktioner

KULTUR

Är det kulturmannens fall vi bevittnar?

KULTUR

#tystnadtagnig var film- och teaterbranschens upprop mot sexuella övergrepp och trakasserier.
Foto: Skärmdump från Svenska Dagbladet i januari 2018.

I det sammanhanget har också den relativt ottrygga arbetsmarknaden på kulturområdet pekats ut som en förklaring till att trakasserier och övergreppen kunnat fortsätta. Konstområdet styrs dessutom i stor utsträckning av informella nätverk där personliga relationer är avgörande. Enligt en granskning av Sveriges Radios ekoredaktion 2010 hade var tredje kvinna inom teater och film i Sverige blivit utsatt för sexuella trakasserier. Ett faktum är att många undviker att anmäla ett övergrepp på grund av rädsla för att inte få fler jobb. Eftersom filmen och scenkonstområdet numera i hög grad är ett frilansområde, med korta anställningar och oro för att inte kunna få fortsatt engagemang, ökar risken för att konstnä-

rer utsätts för maktutövningar och trakasserier.¹¹⁵ Konstnärsnämndens arbetsmiljörapport är en av få studier som ger en helhetsbeskrivning av arbetsmiljön för konstnärer inom alla konstområden och också en av få studier som särskilt efterfrågat förekomsten av sexuella trakasserier. Rapporten visar bland annat att kvinnliga konstnärer utsätts för sexuella trakasserier i mycket högre grad än sina manliga kollegor och att det är vanligare att utövande konstnärer inom dans och teater utsätts för sexuella trakasserier än upphovsmän inom musik och litteratur.¹¹⁶

6.10.2 Insatser till stöd för utsatta konstnärer

Regeringen beslutade i juli 2017 om en handlingsplan till det fria ordets försvar i syfte att stärka arbetet med att förebygga och hantera hot och hat mot journalister, politiskt förtroendevalda och konstnärer. Handlingsplanen innehåller riktade åtgärder för journalister, förtroendevalda och konstnärer, men också generella åtgärder som ska vara ett grundläggande stöd, tillgängligt för alla.¹¹⁷

En del av handlingsplanen är att Konstnärsnämnden fått ett uppdrag att utveckla former för att ge stöd till utsatta konstnärer. Som en del av uppdraget arbetar myndigheten med att ta fram en webbaserad guide för att ge stöd till konstnärer när det gäller hot, hat, våld, trakasserier och diskriminering. Guiden ska bl.a. samla information om arbetsmiljöfrågor och vad man kan göra som utsatt konstnär. I handlingsplanen redovisar regeringen också hur det straffrättsliga skyddet ska stärkas. I propositionen *Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten* föreslås bl.a. att straffbestämmelserna om olaga hot, ofredande, grovt förtal och förolämpning ska förtydligas och moderniseras. För olaga hot och ofredande föreslås även vissa utvidgningar av det straffbara området. Riksdagen har beslutat i enlighet med regeringens förslag, som därmed trätt i kraft den 1 januari 2018.¹¹⁸

¹¹⁵ Intervju med Anna Carlsson, ordförande för Teaterförbundet för scen och film på webbplatsen för Sveriges Radio, publicerad den 2 november 2017.

¹¹⁶ Konstnärsnämnden (2017). *Konstnärers arbetsmiljö*.

¹¹⁷ Kulturdepartementet (2017). *Till det fria ordets försvar. Åtgärder mot utsatthet för hot och hat bland journalister, förtroendevalda och konstnärer*.

¹¹⁸ Prop. 2016/17:222, bet. 2017/18:KU13.

Bland de olika yrkesförbunden på kulturområdet har bl.a. KRO publicerat en lathund som informerar om hot och hat och de åtgärder som går att sätta in. Teaterförbundet för scen och film betonar på sin webbplats att sexuella trakasserier är förbjudet enligt diskrimineringslagen och hänvisar till handboken *Bryt tystnaden* utgiven av TCO. Där finns berättelser och verktyg för hur sexuella trakasserier kan förebyggas och hanteras. Handboken går också igenom arbetstagarnas rättigheter och arbetsgivarens skyldigheter.¹¹⁹

Frågan om sexuella trakasserier inom scenkonstområdet lyftes av Svensk Scenkonst och Norsk teater- och orkesterförening (NTO) på PEARLE:s årsmöte i Madrid i slutet av november. Enligt Svensk Scenkonst är frågan aktuell på högsta politiska nivå i flera andra europeiska länder och kommer följas upp på nästa möte med de europeiska arbetsgivarorganisationerna i Tallinn under våren.¹²⁰

#metoo-upproppet har resulterat i flera politiska initiativ. Kulturdepartementet har genomfört möten med ansvariga institutioner och intresseorganisationer för att understryka behovet av en förändring och peka på arbetsgivarnas ansvar. Även riksdagens kulturutskott har uppmärksammat frågan. När det gäller konkreta åtgärder för att komma till rätta med problemet visar exempel från andra länder att kartläggningar för att klargöra förekomsten av sexuella trakasserier på arbetsplatsen är viktiga,

Sexuella trakasserier är en form av diskriminering. Den 1 januari 2017 skärptes diskrimineringslagen. Den skärpta lagen innebär att alla arbetsgivare är skyldiga att bedriva ett systematiskt arbete för att förebygga diskriminering på arbetsplatser. Regeringen menar dock att den senaste tidens uppror inom ramen för #metoo visar att det krävs tydligare riktlinjer till arbetsgivare om vad den skärpta lagen kräver. I december 2017 presenterade därför regeringen de första tio kulturpolitiska stegen som ska stärka arbetet för att förebygga och hantera sexuella trakasserier och övergrepp inom kultursektorn. De tio stegen innehåller bl.a. krav på att Operan, Dramaten och Riksteatern ska rapportera till regeringen om hur de synliggör

¹¹⁹ Resp. organisations webbplats i oktober och november 2017.

¹²⁰ Uppgifter från Svensk Scenkonst medlemsbrev från den 15 december 2017. PEARLE – Live Performance Europe är en sammanslutning som representerar mer än 7 000 organisationer inom scenkonstområdet i Europa.

sitt arbete mot sexuella trakasserier, att särskilt vikt läggs vid arbete mot sexuella trakasserier i Kulturrådets stöd till regionerna och att säkerställa att utdrag ur belastningsregister begärs av uppdragstagare i anslutning till föreställningar med barn.

Kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke pekar i en debattartikel på att arbetsgivare, enligt skärpt lagstiftning, ska arbeta aktivt för att motverka diskriminering på arbetsplatser. Det betyder i praktiken att alla arbetsgivare med fler än 25 anställda inte kan nöja sig med att konstatera att man har en policy om jämställdhet, allas lika värde och trygghet. I stället ska ett aktivt arbete bedrivas och dokumenteras på arbetsplatsen. I det sammanhanget har Diskrimineringsombudsmannen (DO) en särskilt viktig roll.¹²¹

6.11 Summering

De kulturella och kreativa näringarna utgör en betydande del i den digitala ekonomin. Försäljningen av konstnärliga verk genom digitala tjänster har ökat väsentligt tack vare nya tekniska lösningar som ger strömmad musik, ljudböcker, filmer och andra konst- och kulturupplevelser.

Digitaliseringen

Att den digitala ekonomin har en stark utveckling och att omsättningen i de kulturella och kreativa näringarna är hög innebär inte att konstnärerna alltid gynnas ekonomiskt. I och med digitaliseringen har inkomstskillnaderna ökat, ett fåtal får en allt större del av intäkterna, och det blir allt svårare att värna om smala aktörer, t.ex. inom musikbranschen. Digitaliseringen har också möjliggjort att kopiering och spridning av upphovsrättsligt skyddat innehåll har ökat, vilket riskerar leda till oöverblickbara konsekvenser efter att verket tillgängliggjorts för allmänheten. Ersättningsstrukturerna har inte följt med denna utveckling. Avtalen mellan konstnärer och aktörer inom området har blivit alltmer komplicerade och kräver dessutom kunskaper som många konstnärer saknar i dag.

¹²¹ Alice Bah Kuhnke. *Så ska vi få stopp på övergreppen på jobbet*. Artikel publicerad i Aftonbladet den 22 november 2017.

När det gäller konsumtionen av böcker, musik, film och bild- och formkonst har digitaliseringen resulterat i förändrade köpbeteenden. Inom vissa områden är dock det fysiska verket fortfarande det viktigaste, t.ex. inom scenområdet och inom bild- och formkonstområdet. Digitala produktioner av scenkonst har dock blivit allt vanligare.

Digitala verktyg har förändrat förutsättningar och möjligheter för många konstnärer och konstbegreppet har i dag vidgats, mycket tack vare digitala tekniker, men också av att redan existerande praktiker numera räknas som konstnärliga då de konstnärliga kvaliteterna har fördjupats.

Villkor på arbetsmarknaden

När det gäller konstnärernas arbetsmarknad har de fasta anställningarna blivit allt färre över tid och en stor andel av konstnärerna driver numera företag i form av enskild firma. Drygt 50 procent av alla konstnärer har i dag enskild näringsverksamhet. I hela befolkningen är motsvarande siffra 10 procent. Många konstnärer är dessutom i allt större omfattning kombinatorer, dvs. både arbetstagare, uppdragstagare och egenföretagare. Statistiken visar att det är vanligt bland arbetssökande konstnärer att ha många arbeten under ett år. Korta anställningar och uppdrag blir allt vanligare bland konstnärerna.

Konstnärernas arbetsvillkor har på ett genomgripande sätt förändrats genom digitaliseringen, som innebär ökade möjligheter att nå ut med konstnärliga verk, men som också leder till en ökad inkomstspridning inom gruppen. Upphovsmännens förhandlingsposition har försvagats i det nya landskapet och mellanhändernas betydelse har ökat. Samtidigt är de traditionella kanalerna fortfarande de största inkomstkällorna för de flesta av konstnärerna. Kulturinstitutionernas och andra kulturverksamheters efterfrågan på konstnärliga tjänster utgör fortfarande en betydande del av konstnärernas arbetsmarknad.

Konst i hela landet

Rätten att ta del av kultur i hela landet förverkligas genom kultur-samverkansmodellen, genom regionernas och kommunernas eget arbete och genom de nationella organisationer som har verksamhet över hela landet. De konstnärliga residensen är viktiga satsningar. Residens i regionerna kan bidra till att konstnärer kan leva och verka över hela landet.

Kultur och konst har kommit att kopplas allt närmare olika typer av samhällsnyttor som t.ex. kultur och hälsa, regional utveckling, m.m. men utan att konstens egenvärde därför ifrågasätts. Tvärtom är respekten för egenvärdet en förutsättning för att kunna leverera den efterfrågade nyttan.

Spridningen av konst genom studieförbunden och andra konstbildande aktörer har förändrats de senaste decennierna. Ett flertal av de konstbildande aktörerna har tvingats minska sin verksamhet, vilket i förlängningen påverkar arbetstillfällena för konstnärer och den allmänna konstbildningen i samhället i stort. En oro finns att kritiken som publiceras i våra större medier har fått sämre ekonomiska förutsättningar och får mindre utrymme. Frånvaron av en kvalificerad kritik riskerar att leda till en minskad förståelse för konst och en ökad distans mellan konstnärerna och deras publik.

Internationellt utbyte

Konstnärernas internationella utbyte, t.ex. genom olika slags residensprogram, är väsentligt för konstnärlig utveckling och ger också en större bredd i det kulturutbud som publiken i Sverige kan ta del av. Genom olika biståndspolitiska insatser kan också kulturens roll för yttrandefrihet och demokratisering främjas. Denna roll kan dessutom förstärkas genom Sveriges stora antal fristäder för konstnärer. Arbetet med fristäder för konstnärer från andra länder kan också bidra till arbetet mot hot och hat mot konstnärer.

Hot och hat mot konstnärer

Hot och hat mot konstnärer har blivit allt vanligare och digitaliseringen har också gjort att hot och hat är lättare att uttrycka. De informella nätverken, otrygga anställningar och beroendeförhållanden har också gett utrymme för förtryck och allvarliga kränkningar inom just konstområdet, vilket det har vittnats om i #metoo-rörelsen.

7 Konstnärernas bakgrund, utbildning, inkomster och trygghet

7.1 Inledning

Enligt direktiven ska utredningen kartlägga och beskriva konstnärernas förutsättningar att verka professionellt. Konstnärer har alltid ställts inför olika möjligheter och utmaningar i sin yrkesverksamhet, beroende på inom vilket konstområde de verkar. Det konstateras att konstnärskollektivet är en heterogen grupp, både beträffande inkomster och arbetsvillkor. Samtidigt uppvisar de olika konstnärsgруппerna många likheter vad gäller de utmaningar de ställs inför.

Utmaningarna med bäring på konstnärernas villkor har diskuterats och analyserats i flera sammanhang, i tidigare konstnärspolitiska utredningar, i myndigheters rapporter och i underlag från olika intresseorganisationer på konstnärssområdet. Utredningen har därför haft tillgång till ett omfattande underlag som har kompletterats med intryck och uppgifter från de dialoger som utredningen fört med ett stort antal intressenter. Vissa särskilda materialinsamlingar har också genomförts.¹

Analysen i detta kapitel är sorterad i tre avsnitt: den blivande konstnärens bakgrund från uppväxten, utbildningsnivå, konststillhörighet samt etnicitet (7.2), konstnärens utbildningsväg till en profession och den följande etableringsfasen (7.3) och den professionella konstnärens inkomster (7.4). Avslutningsvis redovisas socialförsäkringssystemens påverkan på konstnärernas villkor och trygghet (7.5).

¹ Arbetets genomförande redovisas i kapitel 2.

7.2 Bakgrundsfaktorer

Alla barn och unga ska genom undervisningen i förskolan, förskoleklassen och den obligatoriska skolan få möjlighet att utveckla sina skapande förmågor. Efter att ha avslutat den obligatoriska skolgången studerar en del elever vidare vid olika estetiska utbildningar och blir så småningom också professionella konstnärer. Det finns naturligtvis många förklaringar till varför individer gör olika typer av livsval, och någon fullständig bild är inte möjlig att få. Det går ändå att peka på några centrala yttre faktorer med betydelse för förutsättningarna för att bli konstnär. I detta avsnitt redovisas några sådana faktorer som i empiriska undersökningar traditionellt har visat sig ha betydelse för unga människors val att satsa på en framtid som konstnärer. Dit hör föräldrarnas utbildning och betydelsen av konstnärens konststillhörighet och etnicitet.

7.2.1 Föräldrarnas utbildningsnivå

Den bild som framträder vid utredningens dialoger är att konstnärer har det sämre ställt ekonomiskt än andra grupper i samhället, men att de samtidigt har en förhållandevis god socioekonomisk bakgrund. En förklaring kan vara att den blivande konstnären måste ha en relativt ekonomiskt trygg bakgrund för att våga satsa på en utbildning som i många fall kräver avgiftsbelagda förberedande skolor och en högskoleutbildning som kanske inte leder till en säker försörjning eller en tydlig arbetsmarknad. Den stabila socioekonomiska bakgrunden för konstnärerna handlar bl.a. om att föräldrarna har en hög utbildningsnivå. Detta kan i sin tur innebära en förståelse för, eller t.o.m. en förväntan om nästa generations inriktning på högre utbildning. I tabell 7.1 redovisas utbildningsnivån för konstnärernas föräldrar.

Tabell 7.1 Föräldrarnas utbildningsnivå, 20–66 år, 2014

	Eftergymnasial (%)	Gymnasial (%)	Förgymnasial (%)	Uppgift saknas (%)	Samtliga (%)
Samtliga konstnärer	46,1	21,8	7,3	24,8	100
Hela befolkningen	24,0	31,4	14,8	29,9	100

Källa: Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014.

Som framgår av tabellen har konstnärgruppen i betydligt större utsträckning än befolkningen i övrigt föräldrar med hög utbildning. Nästan hälften av konstnärerna har minst en förälder med eftergymnasial utbildning, medan motsvarande andel i hela befolkningen är en fjärdedel.

Av inkomstundersökningen 2014 framgår också att i de yngre åldersgrupperna har än fler konstnärer föräldrar med högre utbildning. Detta kan spegla att utbildningsnivån i Sverige höjs, men också att den sociala snedrekryteringen till yrket ökar. Bland de olika konstformerna finns den största andelen med högutbildade föräldrar inom filmen, 55 procent, medan den lägsta andelen finns inom bild- och formområdet, 41 procent.²

7.2.2 Konstnärernas utbildningsnivå

Utbildningsnivån skiljer sig markant mellan konstnärgruppen och befolkningen. I befolkningen har 60 procent grundskola eller gymnasieutbildning som högsta utbildning. I konstnärgruppen är denna andel 30 procent. I konstnärgruppen har i stället nästan hälften eftergymnasial utbildning 3 år eller mer, mot 25 procent i befolkningen. Kvinnor har högre utbildning än män, både i befolkningen och i konstnärgruppen.

Utbildningsnivån bland konstnärer i åldern 20–64 år, samtliga och fördelat på kvinnor och män, redovisas i tabell 7.2.

² Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014.

Tabell 7.2 Konstnärernas utbildningsnivå, 20–66 år, 2014

Utbildningsnivå	Samtliga, antal	Samtliga, andel (%)	Kvinnor, antal	Kvinnor, andel (%)	Män, antal	Män, andel (%)
Grundskola	884	3,5 (12,9)	248	2,0 (11,0)	636	5,1 (14,8)
Gymnasieutbildning	6 545	26,2 (47,1)	2 673	21,5 (44,1)	3 872	31,0 (49,9)
Eftergymnasial, mindre än 3 år	5 573	22,3 (15,7)	2 893	23,3 (26,6)	2 680	21,5 (17,8)
Eftergymnasial, 3 år eller mer	11 558	46,3 (22,2)	6 473	52,0 (26,6)	5 085	40,7 (17,8)
Forskarutbildning	300	1,2 (1,1)	121	1,0 (0,9)	179	1,4 (1,3)
Okänd utbildning	77	0,3 (1,1)	35	0,3 (0,9)	42	0,3 (1,3)
Samtliga konstnärer	24 937	100	12 433	100	12 494	100

Källa: Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014, tabell 14.

Kommentar: Övriga befolkningens andelar anges inom parentes.

Som framgår av tabellen är det en betydligt större andel av konstnärerna som har en eftergymnasial utbildning jämfört med befolkningen som helhet. Enligt inkomstundersökningen 2014 är det ordområdet som har störst andel konstnärer med lång utbildning. Det är 60 procent i den gruppen som har 3 års eftergymnasial utbildning eller mer. Även inom bild och form och teater har hälften av konstnärerna eftergymnasial utbildning i minst 3 år eller mer. Minst andel med längre eftergymnasial utbildning finns inom området dans, 29 procent.

Andelen konstnärer med forskarutbildning är ungefär lika stor som i hela befolkningen, cirka en procent. Konstområdet ord skiljer sig dock markant från övriga områden. Av dem som ingår i konstområdet ord har 7 procent forskarutbildning. Kvinnor har högre utbildning än män inom alla konstområden utom teater. Störst är skillnaden inom musik där 54 procent av kvinnorna mot 37 procent av männen har minst 3 års eftergymnasial utbildning.

7.2.3 Andelen kvinnor och män

Frågan om jämställdheten inom konstnärssområdet har berörts vid flera tillfällen vid utredningens dialoger. Frågan rymmer många aspekter och utredningen återkommer därför till frågan i flera avsnitt. I detta avsnitt handlar det om hur stor andel av de yrkesverksamma konstnärerna som är kvinnor och hur många som är män.³ I tabell 7.3 redovisas antalet och andelen kvinnor och män inom olika konstområden och professioner.

³ De statistiska undersökningar som utredningen har tagit del av inom det konstnärspolitiska området har endast rört konstnärer som haft könstillhörighet kvinna eller man.

Tabell 7.3 Konstnärgruppen efter kön, 2014

Yrkeskategori	Kvinnor, antal / andel (%)	Män, antal / andel (%)
Bild och form	7 254 / 58,0	5 256 / 42,0
Bildkonstnär	3 528 / 57,1	2 646 / 42,9
Fotograf	792 / 34,7	1 489 / 65,3
Konsthantverk/form/design	1 845 / 80,8	439 / 19,2
Tecknare/illustratör	1 089 / 61,4	682 / 38,6
Dans	742 / 71,9	290 / 28,1
Dansare	566 / 72,6	213 / 27,4
Koreograf	176 / 69,5	77 / 30,5
Film	518 / 42,9	690 / 57,1
Filmare/regissör	518 / 42,8	690 / 57,2
Ord	1 429 / 51,1	1 370 / 48,9
Dramatiker/dramaturg	103 / 54,2	87 / 45,8
Författare, facklitteratur	361 / 43,5	467 / 56,5
Författare, skönlitteratur	790 / 53,1	695 / 46,9
Översättare	175 / 59,1	121 / 40,9
Musik	2 080 / 28,7	5 172 / 71,3
Komponist	290 / 20,7	1 108 / 79,3
Komponist/musiker	319 / 34,3	609 / 65,7
Musiker	1 471 / 29,8	3 455 / 70,2
Teater	2 295 / 54,9	1 883 / 45,1
Clown/cirkus/artist	101 / 50,5	99 / 49,5
Musikalartist	239 / 59,8	160 / 40,2
Scenograf	288 / 67,9	136 / 32,1
Skådespelare	1 494 / 54,1	1 265 / 45,9
Teaterregissör	173 / 43,6	223 / 56,4
Samtliga konstnärer	14 318 / 49,4	14 661 / 50,6

Källa: Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014, tabell 1.

Enligt Inkomstundersökningen 2014 är det totala antalet konstnärer i stort sett jämnt fördelad mellan kvinnor och män. Av de totalt cirka 29 000 konstnärerna i undersökningen är 49,4 procent kvinnor och 50,6 procent män.

En jämförelse med motsvarande inkomstundersökning från 2004 visar att andelen kvinnor ökat inom alla konstområden och av yrkeskategorierna är det endast koreografer som har en mindre

andel kvinnor 2014 än 2004.⁴ Den största ökningen av andelen kvinnor hade yrkeskategorin musikalartist, från 36 procent 2004 till cirka 60 procent 2014. Inom de olika konstområdena och yrkeskategorierna finns dock stora skillnader. Inom konsthantverk/form/design är 80,8 procent kvinnor och hos komponisterna är 79,3 procent män. På motsvarande sätt finns det betydligt fler kvinnor än män inom dansen. Den jämnaste könsfördelningen finns inom ordområdet, med en svag övervikt för kvinnor.

Även om det totalt sett finns ungefär lika många kvinnor som män som är yrkesverksamma konstnärer så är en del av förutsättningarna att verka som konstnär olika för kvinnor och män, vilket kan speglas i viljan eller förmågan att bilda familj. Enligt en rapport från Konstnärsnämnden från 2010 är 35 procent av de kvinnliga konstnärerna barnlösa.⁵ Motsvarande siffra i den kvinnliga befolkningen i övrigt är 27 procent. En förklaring till detta förhållande kan vara att konstnärligt arbete många gånger ger otrygga inkomst- och arbetsmarknadsförhållanden, obekväma arbetstider och krav på omfattande tidsinvesteringar. Konstnärligt yrkesverksamma män är däremot i mindre utsträckning barnlösa än män i befolkningen i övrigt. I konstnärgruppen har 32 procent av männen inga barn och i den manliga befolkningen i övrigt är siffran 36 procent.

Rapporten visar också att bland de konstnärligt verksamma är en större andel av männen gifta, registrerad partner eller sambo än vad kvinnorna är. Det är också vanligare bland konstnärligt verksamma män att vara gift, partner eller sambo, än vad det är för män i befolkningen i övrigt. Att vara gift, ha en partner eller sambo kan skapa ekonomiska förutsättningar för att vara konstnär och här är alltså förutsättningarna olika för kvinnor och män.

7.2.4 Etnisk mångfald

Jag fick tips om att gå med i olika skådespelar- och kulturmaillistor, kulturella grupper på sociala medier med mera, skapa eget nätverk, jobba och kämpa dubbelt så hårt, ta egna initiativ som steg till att bygga ett "svenskt" CV. Tipsen jag fick gav mig en så kallad reality-

⁴ Konstnärsnämnden (2009). *Konstnärers inkomster – en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004–2005*.

⁵ Konstnärsnämnden/Marita Flisbäck, (2010). *Konstnärernas inkomster ur ett jämställdhetsperspektiv - Ekonomi, arbete och familjeliv*.

check, då jag insåg att för en icke svensk-modersmålstalande skådespelare var villkoren hårdare. Språkravet skapar distans som gör att erfarenheten som nyanländ blir svår.⁶

Kudzai Chimbaira, skådespelare och regissör

Begreppet mångfald rymmer den mer övergripande frågan om mångfalden av konstnärliga uttryck, tillgänglighet och utbud, men också vikten av att alla ska kunna ta del av och bidra till kulturens utveckling oavsett ålder, funktionsnedsättning, bostadsort, kön, etnicitet eller sexuell läggning. I dag saknas statistiskt underlag om representationen av sexuell läggning och funktionsnedsättning inom konstnärgruppen. Följande avsnitt behandlar den etniska mångfalden med stöd av Konstnärsnämndens inkomstundersökning.

När frågan om etnisk mångfald kommit upp vid utredningens dialoger är ett vanligt förhållningssätt att frågan är viktig, att vissa åtgärder genomförs för att få en större mångfald, men att det fortfarande återstår mycket att förbättra. Vid dialogerna bekräftas svårigheterna för konstnärer med utländsk bakgrund att vara yrkesverksamma på samma villkor som andra konstnärer, då de inte har tillgång till samma resurser och nätverk.

I tabell 7.4 redovisas hur stor andel av konstnärgruppen respektive befolkningen i sin helhet som har utländsk bakgrund.⁷

Tabell 7.4 Utländsk och svensk bakgrund, 20–66 år, 2014

Utländsk/svensk bakgrund	Konstnärgruppen (%)	Hela befolkningen (%)
Inrikes född, två inrikes födda föräldrar	73,0	70,3
Inrikes född, en inrikes och en utrikes född förälder	11,3	7,3
Inrikes född, två utrikes födda föräldrar	3,2	3,6
Utrikes född	12,6	18,8
	100	100

Källa: Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014, tabell 12 och 13.

⁶ Krönika: Hur är det att vara konstnär i ett nytt land?

www.konstnarspolitiskautredningen.se/

⁷ Enligt Statistiska centralbyrån, SCB, definieras personer med utländsk bakgrund som utrikes födda eller inrikes födda med två utrikes födda föräldrar.

Av tabellen framgår att 22,4 procent av den svenska befolkningen är utrikes födda eller har två utrikes födda föräldrar, medan motsvarande andel i konstnärsgruppen är 15,8 procent.

Enligt Inkomstundersökningen 2014 är andelen konstnärer med utländsk bakgrund störst i åldersgruppen 30–39 år. Av dem hade 18 procent utländsk bakgrund. Andelen konstnärer med utländsk bakgrund var minst i åldersgruppen 20–29 år, vilket kan tolkas som att det finns en lång etableringstid för konstnärer i Sverige.

Jämför man bland konstformerna är andelen med utländsk bakgrund störst bland dansare, 30 procent, medan t.ex. inom musik- och teaterområdet har vardera 13 procent utländsk bakgrund. När konstnärerna delas in efter födelseland ser fördelningen 2014 i stort sett ut som 2004.

7.3 Utbildning och etablering

Vägen till ett konstnärligt yrke utgår i många fall från ett stort intresse för ett konstnärligt område redan i den obligatoriska skolan som sedan kan utvecklas i gymnasieskolan, i de eftergymnasiala och förberedande skolorna och i de konstnärliga högskolorna. I detta avsnitt redovisas de steg som kan tas mot ett yrke som konstnär och de olika slags utbildningsvägar som finns.

7.3.1 Grundskolan och den kommunala kulturskolan

Grundskolan är viktig för att alla barn och ungdomar ska kunna ta del av och lära känna olika konstnärliga uttryck och få en förståelse för konst i bred bemärkelse. Antalet timmar i de estetiska ämnena i grundskolan, bild, musik och slöjd, har länge varit konstant och grundskoleelever i dag har tillgång till dessa ämnena i samma utsträckning som grundskoleelever för över trettio år sedan.⁸ Enligt en analys från Skolverket visar flickor och elever som har föräldrar med minst eftergymnasial utbildning ett större intresse och engagemang för ämnena bild och musik än pojkar

⁸ Jämför skollagen (1985:1100) med skollagen (2010:800) där antal timmar är oförändrade.

och elever som har föräldrar med lägre utbildningsnivå. De två förstnämnda grupperna är också mer aktiva på fritiden i bild- och musikrelaterade aktiviteter än andra elever.⁹

Figur 7.1

Musikverkstad med elever i årskurs två på Simrishamns Kulturskola
Foto: Charlotta Wasteson/Flickr¹⁰.

Den kommunala kulturskolan är ett mycket viktigt komplement till den vanliga skolan och drygt 200 000 barn deltar årligen i dess ämneskurser.¹¹ Kurserna är öppna från att barnet börjar i grundskolan till och med sista året i gymnasieskolan.¹² Vissa kurser är öppna även för barn i förskolan. Verksamheten är i huvudsak finansierad och styrd utifrån kommunala ambitioner och förutsättningar. I princip samtliga kommuner har deltagaravgifter av varierande storlek. Endast ett fåtal kommuner tar inte ut någon avgift. I de kommuner där man prövat att sänka avgiften eller ta bort den helt har ansökningar från områden med låga inkomster ökat avsevärt.¹³ Det finns dock fortfarande

⁹ Skolverket (2015). *Bild, musik och slöjd i grundskolan*.

¹⁰ <https://flic.kr/p/RZF4JV>

¹¹ Det kan jämföras med att 1 024 000 barn går i grundskolan och cirka 344 000 ungdomar går i gymnasieskolan.

¹² I vissa kommuner är kulturskolan öppen för deltagare upp till 25 år.

¹³ Nyhetsnotis på Kulturskolerådets webbplats i maj 2017.

kommuner som saknar en kulturskola. En aktuell statlig utredning visar att verksamheten i huvudsak når barn med högutbildade föräldrar, att kvaliteten är skiftande, att det kan finnas omfattande köer och att bristen på lärare hotar verksamheten på lång sikt.¹⁴

Det har vidtagits en rad åtgärder för att stödja en jämlik utveckling av kulturskolan som gör den mer tillgänglig och jämlik. Ett nyligen infört statligt bidrag om 100 miljoner kronor fördelas årligen av Kulturrådet.¹⁵ Riksdagen har med anledning av budgetpropositionen för 2018 beslutat att tillföra Kulturrådet 10 miljoner kronor årligen för att inrätta ett nationellt kulturskolecentrum. Centret ska ha i uppdrag att samordna och stödja den kommunala kulturskolan. I uppdraget ska också ingå att fördela statliga bidrag, ansvara för statistik, följa och sprida forskning samt identifiera utbildnings- och utvecklingsbehov.¹⁶

Regeringen har i budgetpropositionen 2018 tagit initiativ till en permanent satsning på ett s.k. kulturskolekliv för att förbättra förutsättningarna att rekrytera lärare till den kommunala kulturskolan. För satsningen tillförs 25 miljoner kronor för 2018, och 40 miljoner kronor årligen fr.o.m. 2019.¹⁷ Som en del i det arbetet har regeringen beslutat om ett gemensamt uppdrag till Universitets- och högskolerådet och Kulturrådet att tillsammans kartlägga behovet av högskoleutbildning med relevans för den kommunala kulturskolan.¹⁸ Vidare kommer ett antal lärosäten väljas ut för satsningen på utbildning för lärare och pedagoger till kulturskolan men också för vidareutbildning av lärare och pedagoger som redan arbetar i kulturskolan.

Förutom kulturskolan finns även andra aktörer som arbetar med barn och unga i skolan. Ett exempel är Stiftelsen Berättarministeriet som verkar i Södertälje, Husby och Hagsätra i Stockholm samt Gamlestaden i Göteborg. Berättarministeriets verksamhet avser att stötta lärare med program som ska locka eleverna, oavsett kunskapsnivå, att erövra det skrivna ordet. Programmen vänder sig främst till

¹⁴ Kulturskoleutredningen. *En inkluderande kulturskola på egen grund*, (SOU 2016:69).

¹⁵ Förordningen (2015:998) om statsbidrag till kommuner som bedriver musik- och kulturskoleverksamhet.

¹⁶ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg. o.m. 16), s. 34.

¹⁷ a.a. s. 34.

¹⁸ Utbildningsdepartementet (U2018/00410/UH).

elever i årskurs 2–5, är förankrade i läroplanen och syftar till att verka som ett ämnesövergripande stöd för lärare.

7.3.2 Gymnasieskolan

Alla nationella program i gymnasieskolan innehöll kärnämnet estetisk verksamhet före gymnasiereformen 2011. Sedan 2011 är estetiska ämnen inte längre obligatoriska på gymnasieskolans alla nationella program. En viktig möjlighet till ett möte med konst och skapande föll därmed bort för en betydande andel av Sveriges gymnasieelever. Enligt aktörer som utredningen träffat är det bekymmersamt att de estetiska ämnena generellt fått en svagare ställning i grund- och gymnasieskolan, eftersom de är viktiga förmedlare av kunskap i konstnärliga ämnen och i förlängningen ger förutsättningar för en bredare rekrytering till de konstnärliga högskolorna och det konstnärliga yrket.

I regeringsförklaringen i september 2017 aviserar regeringen att ett estetiskt ämne återigen ska ingå i alla nationella program i gymnasieskolan. I en promemoria från Utbildningsdepartementet föreslås att denna förändring ska gälla fr.o.m. 2019. Promemorian har remissbehandlats och ärendet bereds i Regeringskansliet.¹⁹ Den slutgiltiga behandlingen av frågan är klar först efter avlämnandet av detta betänkande.

Den tillgång som Sveriges gymnasieelever i dag har till de konstnärliga ämnena är framför allt de ämnen som finns i det estetiska programmet. Hösten 2016 var 343 900 elever inskrivna i gymnasieskolan. Hur många av dessa som väljer att gå det estetiska programmet, vilken utbildningsnivå deras föräldrar har samt hur många av eleverna som har utländsk bakgrund framgår av tabell 7.5.²⁰

¹⁹ Utbildningsdepartementet. *Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program* (U2017/03537/GV). Frågan redovisas även i budgetpropositionen för 2018 (prop. 2017/18:1, utg. omr. 16).

²⁰ Statistiskt underlag från Skolverket i oktober 2017.

Tabell 7.5 Elever på estetiska programmet, läsåren 2011/12–2016/17

Läsår	Antal elever	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)	Andel med utländsk bakgrund (%)	Andel med högutbildade föräldrar (%)
2011/12	10 120	65	35	9	55
2012/13	18 729	65	35	9	56
2013/14	26 232	66	34	10	57
2014/15	24 083	65	35	11	59
2015/16	22 127	65	35	12	60
2016/17	21 065	65	35	13	61

Källa: Skolverket.

Tabellen visar att det är i genomsnitt cirka 13 procent av eleverna som har en utländsk bakgrund och 61 procent har föräldrar med hög utbildning. Andelen elever med utländsk bakgrund har dock ökat över tid. Samtidigt har andelen med högutbildade föräldrar också ökat. Fördelningen mellan kvinnor och män ligger stabilt på 65/35 procent. Värt att notera är att det har skett en fördubbling av antalet elever under den undersökta perioden.

Beroende på hur man definierar estetiska ämnen finns det också estetiska ämnen på flera yrkesprogram, särskilt på hantverksprogrammet. Yrkesdansarutbildningen är dessutom ett tydligt estetiskt program. Som avvikelser finns också särskilda varianter inom det estetiska området vilka godkänns av Skolverket. Dessutom finns estetiska spetsutbildningar och det förekommer också att elever på andra program läser estetiska ämnen. Sådana finns bl.a. inom programfördjupningen på några program. Programfördjupningen är en lista på kurser som Skolverket tar fram för varje program. Kurserna på listan ska ligga inom ramen för programmets examensmål och syftar till att bredda och fördjupa programmets karaktär. Estetiska ämnen finns bl.a. på listan för humanistiska programmet och teknikprogrammet. Huvudmannen väljer kurser från listan. Elever på nationella program ska också erbjudas minst ett estetiskt ämne inom individuellt val.

7.3.3 De eftergymnasiala och förberedande skolorna

Konkurrensen för att komma in på de konstnärliga högskolorna är stor och utan studier på en förberedande skola är det svårt att bli antagen. Det finns olika vägar för den blivande konstnären vid val av förberedande skola. Det finns ett 50-tal anordnare av eftergymnasiala eller högskoleförberedande konst- och kulturutbildningar. De som är längre (20 veckor–3 år) berättigar till studiemedel och är avgiftsbelagda. De utbildningar som är kortare (1 dag–30 veckor) är ofta koncentrerade på att ge fördjupning inom ett specifikt område, berättigar inte till studiemedel och är avgiftsbelagda. Avgifterna till kurserna varierar från cirka 5 000 kronor för en kortare kurs upp till 346 000 kronor för en längre kurs. Under 2015 gick knappt 3 000 elever vid en konst- och kulturutbildning.²¹

Den blivande konstnären kan också välja att gå en förberedande utbildning på en folkhögskola. I dag finns 154 folkhögskolor, varav en majoritet har anknytning till någon av landets folkrörelser. Utöver de nationella folkrörelsedrivna folkhögskolorna finns även självstyrande samt lokalt eller regionalt föreningsdrivna folkhögskolor. En bred kursverksamhet bedrivs av folkhögskolorna på olika nivåer, med både korta och långa kurser. De långa kurserna finns att tillgå som både allmän och särskild kurs. Inom allmän kurs erbjuds folkhögskolans deltagare komplettering av grundskole- och gymnasieutbildning, medan särskild kurs erbjuds inom specialområden, bland annat inom konstnärliga ämnen såsom litteratur, konst och musik. De allra flesta deltagare vid en folkhögskola deltar i kulturverksamhet som en del av sina studier oavsett kurs. Folkhögskolorna bedriver även vissa yrkesutbildningar, exempelvis till journalist, dramapedagog och kantor. Folkhögskolorna är öppna för alla vuxna, och har en nedre åldersgräns på 18 år för sina allmänna kurser. Undervisningen på folkhögskolorna är kostnadsfri, och statligt studiestöd kan sökas för att ta del av undervisningen.²² Under 2015 gick cirka 5 500 elever en estetisk utbildning vid en folkhögskola.

²¹ Av dessa gick 1 300 på högskoleförberedande utbildningar, 400 på yrkesinriktade utbildningar och 1 300 på utbildningar inom kulturavsnittet enligt Myndigheten för yrkeshögskolan.

²² Uppgifter från Folkbildningsrådet.

Vid utredningens dialoger har det framhållits att det kan ge en fördel för dem som kan finansiera kostnaderna för sin förberedande utbildning framför dem som inte har råd. Även studiemedlens betydelse har uppmärksammats i utredningens dialoger. Under åren på en förberedande skola måste eleven oftast ta studielån för att finansiera studieavgifter och uppehälle. Eftersom det bara går att få studiemedel i motsvarande sex år på eftergymnasial nivå kan det vara svårt att vara berättigad till studiemedel för att fullfölja högskoleutbildning på masternivå då studenten redan har flera års studier med studiemedel bakom sig.

7.3.4 Högskolan

Som beskrivs i avsnitt 4.4.2 har sammantaget 15 universitet och högskolor tillstånd att ge utbildning som leder till en konstnärlig examen. Samtliga har ett mycket begränsat antal utbildningsplatser och i regel många sökande. Antagningen sker genom lokal antagning med konstnärligt antagningsprov.

Utbudet av konstnärliga utbildningar eller program på olika nivåer och studentantalet på dessa har ökat under de senaste decennierna. Program med inriktning mot konstnärlig examen (i fortsättningen konstnärliga program) hade 1994 drygt 1 800 helårsstudenter. År 2013 hade detta antal ökat till cirka 3 100 helårsstudenter eller med 72 procent. Hälften av dessa helårsstudenter fanns 2013 vid de fyra konstnärliga högskolorna i Stockholm.²³

Den 1 juli 2007 genomfördes en större reform av den svenska utbildnings- och examensstrukturen i form av ändringar i bl.a. högskolelagen och högskoleförordningen med anledning av förslagen i propositionen *Ny värld – ny högskola*.²⁴ Förändringarna innebär bl.a. en indelning av den högre utbildningen i tre nivåer – grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå – och en revidering av examensbeskrivningarna där generella examina fick mer utförliga beskrivningar än tidigare. En ytterligare del i reformen var införandet av särskilda konstnärliga examina på grundnivå och avancerad nivå: konstnärlig högskoleexamen om 120 högskolepoäng, konstnärlig

²³ SOU 2015:70.

²⁴ Prop. 2004/05:162, bet. 2005/06:UbU3, rskr. 2005/06:160, bet. 2005/06:UbU15, rskr. 2005/06:214.

kandidatexamen om 180 högskolepoäng, konstnärlig magisterexamen om 60 högskolepoäng och konstnärlig masterexamen om 120 högskolepoäng.

Examina på forskarnivå delas in i licentiatexamen och doktorexamen. Konstnärlig licentiatexamen och konstnärlig doktorexamen infördes 2010.²⁵ För att få utfärda examina på forskarnivå krävs för såväl universitet som högskolor ett tillstånd från Universitetskanslersämbetet. I dag har fyra universitet och högskolor tillstånd att utfärda konstnärlig doktorexamen: Göteborgs universitet, Högskolan i Borås (inom området textil och mode), Lunds universitet samt Stockholms konstnärliga högskola (inom området konstnärliga praktiker). Till och med 2016 har åtta konstnärliga licentiatexamina och 27 konstnärliga doktorexamina utfärdats sedan denna möjlighet infördes.²⁶ Det finns också doktorander med konstnärlig bakgrund som inte får en konstnärlig doktorexamen utan en generell doktorexamen. Exempelvis får vissa av Konstfacks doktorander en generell examen genom Kungl. Tekniska högskolan.

Den konstnärliga fakulteten vid Göteborgs universitet genomförde 2016 en enkätundersökning bland dem som läst en konstnärlig utbildning vid Göteborgs universitet mellan 2010 och 2015.²⁷ Liknande alumnundersökningar har gjorts av den konstnärliga fakulteten vid Lunds universitet 2010 och vid Kungl. Konsthögskolan 2012.²⁸ En majoritet av alumnerna i de olika undersökningarna var överlag nöjda med sin utbildning och de ansåg som regel att den haft stor betydelse för deras konstnärliga utveckling, vilket också bekräftas av de aktörer inom utbildningsväsendet som utredningen har träffat. Enligt Universitetskanslersämbetet håller de konstnärliga högskoleutbildningarna en hög kvalitet. Utbildningarna ifrågasätts ibland utifrån vilken nytta de bidrar med, men de aktörer som utredningen träffat menar att det är bättre att tala om vilken betydelse professionella konstnärer har för samhället. Den uppfattning som kommit fram vid flera av utredningens dialoger är att det inte utbildas för många konstnärer i Sverige. Det konstnärliga högsko-

²⁵ Stockholms konstnärliga högskola fick examensrätt på forskarnivå 2016.

²⁶ Universitetskanslersämbetets (UKÄ) årsrapport från 2017.

²⁷ Konstnärliga fakulteten vid Göteborgs universitet omfattar Akademin Valand, högskolan för design och konsthantverk (HDK) samt högskolan för scen och musik.

²⁸ Konstnärliga fakulteten vid Lunds universitet omfattar Teaterhögskolan, Konsthögskolan och Musikhögskolan. De är alla placerade i Malmö.

leområdet är överlag en dynamisk sektor där man över tid kan se att studentantalet växer, antalet utbildningar ökar i antal och bredd, och där det finns ett utbrett nytänkande som bl.a. har lett till att den konstnärliga forskningen har haft en positiv utveckling.

Vid anslagsberäkningen för universitet och högskolor används en modell med ersättningsbelopp per student inom olika utbildningar. De olika ersättningsnivåerna ska spegla vilka kostnaderna är för att bedriva en utbildning inom respektive område.²⁹ Modellen omfattar i dag totalt sexton utbildningsområden, varav sju avser dans, design, konst, media, musik, teater och opera. Dessa och ytterligare fyra utbildningsområden avseende 2018 redovisas i tabell 7.6. Ersättningen utgår per helårsstudent och per helårsprestation.

Tabell 7.6 Ersättningsbelopp för helårsstudenter och helårsprestationer, kronor, 2018

Utbildningsområden	Helårsstudent	Helårsprestation
Opera	316 747	189 481
Media	312 567	250 379
Teater	306 288	152 558
Konst	218 718	93 899
Dans	215 412	119 028
Design	154 063	93 865
Musik	132 914	84 038
Idrott	112 250	51 945
Medicinskt	64 589	78 564
Naturvetenskapligt, tekniskt, farmaceutiskt	54 367	45 849
Humanistiskt, teologiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt	31 884	20 777

Källa. Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 16), s. 242.

De konstnärliga utbildningarna har de högsta ersättningarna, både vad avser helårsstudenter och helårsprestationer. Högsta ersättningarna utgår för utbildningarna inom opera och media. Bland de olika konstformerna är ersättningen lägst för musik. Som framgår

²⁹ Modellen beskrivs i betänkandet *Högskolans styrning – en utvärdering* (SOU 2000:82), s. 107–114.

av tabellen ersätts utbildningarna inom t.ex. det humanistiska och samhällsvetenskapliga området med betydligt lägre belopp.

En bestämmelse i högskolelagen som infördes 2001 innebär att högskolorna aktivt ska främja och bredda rekryteringen till högskolan.³⁰ Utöver högskolornas uppdrag har även Universitets- och högskolerådet i uppdrag att främja breddad rekrytering till högskolan och arbetar med främjandeuppdraget bl.a. genom att stödja lärosäten i deras arbete med breddad rekrytering. Universitets- och högskolerådet konstaterar 2016 i sin kartläggning av högskolornas rekrytering att konstnärliga högskoleutbildningar hör till de mest snedrykterande när det gäller socioekonomisk bakgrund.³¹ De konstnärliga högskolorna har arbetat aktivt med frågan om snedrekryteringen genom åren. Frågan är komplex och olika aspekter påverkar utfallet av rekryteringen. Högskolorna själva anger svårigheter att nå nya grupper av sökande. För att minska snedrekryteringen diskuteras också alternativa antagningsmodeller och vissa av lärosätena anordnar också förberedande projekt.³²

Som ett exempel deltog Konstfack under 2015–2017 i Nyhetsbyrån, ett projekt där ungdomar 15–25 år från Tensta och andra Stockholmsförorter drev en fristående nyhetsredaktion. Satsningen gjordes i samarbete med Enheten för journalistik, medier och kommunikation (JMK) vid Stockholms universitet, Streetgäris och Tensta konsthall med stöd av Allmänna Arvsfonden. Stockholms konstnärliga högskola anger i sin årsrapport från 2016 att för en faktisk, genomgripande och långsiktigt hållbar inkludering krävs ett medvetet arbete på alla plan i verksamheten. Det handlar t.ex. om en breddad rekrytering när det gäller såväl lärare som övrig personal, en kritisk genomlysning av vilka normerande blickar som påverkar och utgör innehållet i kurser och utbildningar samt återkommande påminnelser om att en aktiv medveten inkludering finns med i olika former av uppföljningar av verksamheten.

En omständighet som kan påverka mångfalden på svenska universitet och högskolor är att under 2011 infördes anmälnings- och studieavgifter för studenter från länder utanför EU/EES och

³⁰ 1 kap. 5 § högskolelagen (2001:1263).

³¹ 2015 fick Universitets- och högskolerådet uppdrag från regeringen att kartlägga och analysera lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande som 2016 resulterade i rapporten *Kan excellens uppnås i homogena studentgrupper?*

³² a.a.

Schweiz, så kallat tredje land, som inte deltar i utbytesprogram. För studieavgifterna gäller att den studieavgiftsfinansierade verksamheten ska bära sina kostnader, alltså ha full kostnadstäckning. Lärosätena beslutar själva om storleken på avgifterna. Kravet på full kostnadstäckning innebär att avgifterna blir förhållandevis höga i ett internationellt perspektiv, i genomsnitt ungefär 100 000 kronor per läsår. För konstnärliga utbildningar kan avgifterna vara upp till en halv miljon kronor per läsår. Anmälningavgiften är lika för alla universitet och högskolor, 900 kronor. Antalet studenter från tredje land minskade kraftigt på grund av de nya villkoren hösten 2011. Hösten 2010 var de 7 400 och hösten 2011 hade de minskat till cirka 1 500, vilket var en nedgång med 80 procent.³³

Under #metoo-uppropet som startade hösten 2017 (se avsnitt 6.10.2) har ett flertal vittnat om övergrepp som har skett på lärosäten. Enligt ministern för högre utbildning, Helene Hellmark Knutsson, är studenter på konstnärliga högskolor särskilt utsatta. Hon menar att i hela högskolesektorn finns starka beroendeställningar, bland annat mellan student och lärare och mellan doktorand och handledare. De konstnärliga högskolorna har en extra dimension av riskfaktorer på grund av att lärare ofta har enskild undervisning med eleverna, mycket verksamhet på kvällstid och ett omfattande bruk av tillfälliga gästlärare, som ofta inte ingår i skolornas arbete med värdegrund och arbetsmiljöfrågor. Hon framhåller också att risken för trakasserier inom de konstnärliga sektorerna inte försvinner efter examen utan att maktberoendena hög grad kvarstår när studenterna kommer ut i yrkeslivet eftersom det råder väldigt hög konkurrens i dessa branscher. Det är svårt att få anställningar och ofta är man i beroendeställning även i arbetslivet.³⁴ Regeringen har inför 2018 gett i uppdrag till Universitets- och högskolerådet att samlat synliggöra universitets och högskolors arbete med att motverka sexuella trakasserier. I regleringsbrevet till universitet och högskolor ombeds lärosätena att synliggöra sitt arbete.

³³ Universitetskanslersämbetets årsrapport 2015.

³⁴ *Större risk för sexuella trakasserier på konstnärliga högskolor*, artikel i Dagens Nyheter den 25 januari 2018.

7.3.5 Etableringsfasen

Trappsteget mellan utbildning och det professionella livet som dansare är väldigt högt och att få jobb direkt är absolut inget man kan ta för givet. Det är så många faktorer som spelar in: tillgången på jobb, vara rätt för det som är i ropet just nu, hitta sitt rörelsespråk, ens egen skicklighet och individualitet – inte minst utseende, personlighet och dansteknik, när och var man befinner sig. Att vara på rätt plats vid rätt tillfälle är fundamentalt.³⁵

Pontus Sundset Granat, dansare

Efter utbildningen är konstnären redo att arbeta som yrkesverksam konstnär. Detta innebär att konstnären lämnar utbildningen med sin fasta struktur i form av terminer och kurser och i stället står inför en rad ställningstaganden som vart och ett kan ha stor betydelse för konstnärens fortsatta väg.

Vid de dialoger utredningen haft har delvis olika bilder lämnats. Från ansvariga högskolor och vissa intresseorganisationer konstateras att studenterna får relevant utbildning för sina professioner och att de också förbereds för att hitta rätt bland de olika försörjningsmöjligheter som i praktiken erbjuds. Här spelar olikheter i arbetsmarknaden en stor roll. För vissa grupper finns möjligheter till anställning och för andra är egenföretagande det vanliga. Från andra intressenter, som t.ex. Konstakademien, påtalas att åtminstone bildkonststudenter har svårt att etablera sig på marknaden, som i deras fall inte erbjuder anställningar på institutioner.

Enligt en rapport från Universitetskanslersämbetet (UKÄ) var andelen etablerade lägst för dem som slutfört konstnärliga utbildningar samt generella program och kurser inom området humaniora och konst.³⁶ UKÄ konstaterar dock att det är mindre lämpligt att använda etableringsmättet inom det konstnärliga området eftersom det där förekommer bland annat stipendier, vilka inte räknas som förvärvsinkomst.³⁷ Bland dem som tog ut en konstnärlig examen 2012/13 hade 33 procent etablerat sig på arbetsmarknaden

³⁵ Krönika: En dansares resa genom livet. www.konstnarpolitiskautredningen.se

³⁶ UKÄ (2015). *Etableringen på arbetsmarknaden för högskoleutbildade 2013*. Rapport 2015:26.

³⁷ Med etablering avses enligt UKÄ att individen hade ett förvärvsarbete i november månad, en arbetsinkomst som översteg en viss nivå samt inte hade varit arbetslös någon gång under uppföljningsåret.

2014. Detta kan jämföras med att samma år hade 72 procent av de 16 000 som tog ut en generell examen 2012/13 etablerat sig.³⁸ De flesta konstnärliga högskolor erbjuder i dag yrkesförberedande kurser. Som ett exempel kan nämnas Stockholm School of Entrepreneurship (SSES) som är ett samarbete mellan fem skolor i Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm, Karolinska institutet, Konstfack, Kungl. Tekniska högskolan och Stockholms universitet. Konstfackstudenter har här möjlighet att delta tillsammans med studenter och lärare från andra medlemsinstitutioner i utbildningar i entreprenörskap. SSES erbjuder också doktorandprogram.

En kommentar från dialogen med de konstnärliga högskolorna är att flertalet studenter redan är etablerade under utbildningen genom att de t.ex. har medverkat i stora utställningar eller deltar i internationella nätverk eller projekt. Den kritiska fasen i ett konstnärskap inträder därför senare, cirka tio till femton år efter examen då konstnärerna kanske behöver lära sig nya tekniker eller fortbilda sig på andra sätt och det finns ett behov av att delta i nya nätverk och samtal. Enligt de konstnärliga högskolorna skulle det behövas insatser för konstnärerna i denna fas i ett konstnärskap för att möta behovet av ett livslångt lärande.³⁹ Andra aktörer menar också att klimatet har hårdnat inom bildkonsten för medelålders och äldre konstnärer, speciellt kvinnliga äldre konstnärer som har allt svårare att försörja sig på sitt konstnärskap. Det ställs i dag allt hårdare krav på genomgången högre konstutbildning för att ta kunna söka bidrag, vilket har medfört att många äldre konstnärer som varit verksamma länge och tidigare fått ta del av bidragen inte längre uppfyller kraven.⁴⁰

³⁸ UKÄ:s årsrapport 2017.

³⁹ Minnesanteckningar efter utredningens möte med fyra konstnärliga högskolor i oktober 2017.

⁴⁰ Underlag från Sveriges konstföreningar i oktober 2017.

7.4 Konstnärernas inkomster

Bakom varje författare med tid och plats att utöva sin konst finns materiella förutsättningar. Det är ärvda pengar, det är brödjobb, det är perioder av stipendier.⁴¹

Ylva Perera, författare

När konstnären har utbildat sig till en profession, eller på annat sätt förberett sig för ett professionellt konstnärskap, handlar tillvaron om att uppnå livsvillkor där det är möjligt att helt eller delvis leva på sitt konstnärskap. I den meningen skiljer sig inte konstnärernas ambitioner från vad som gäller för andra nyutexaminerade akademiker färdiga att ta sina första steg på sin yrkesbana och med en önskan om att hitta en försörjning. Dock ser förutsättningarna för att gå i land med uppgiften åtminstone delvis annorlunda ut för konstnärerna än för andra yrkesgrupper.

Det kan handla om att hitta en anställning eller projekt som kan ge inkomster eller starta ett eget företag. Andra frågor som inställer sig är var det finns tillgång till bostad, ateljéer, studios eller övningslokaler? Vilken marknadsmässig efterfrågan och konstnärligt erkännande har det egna konstnärskapet? Är det nödvändigt med ett extra arbete vid sidan av? Vilka stipendier och bidrag kan sökas? Vilka konstnärliga organisationer är lämpliga att bli medlem i och hur ska det personliga kontaktnätet utvecklas? Är det möjligt att få en rimlig ersättning vid sjukdom eller arbetslöshet och hur blir det så småningom med pensionen?

Inom den statliga konstnärspolitiken har det länge funnits en vilja att skapa sådana villkor för de professionella konstnärerna att de kan basera sin försörjning på ersättning för utfört konstnärligt arbete. Det har handlat om att förstärka ersättningarna för utfört arbete och om att stimulera konstnärernas arbetsmarknad så att en ökad efterfrågan uppstår. Tanken har varit att en ökad efterfrågan leder till ökade arbetsmöjligheter och därmed till ökade inkomster.⁴² Det är på detta sätt också tydligt att det från statens perspek-

⁴¹ Krönika: Framtiden som författare handlar inte om mig, utan om oss.
www.konstnarspolitiskautredningen.se/

⁴² Beskrivningen av konstnärspolitikens inriktning är hämtad från prop. 1997/98:87 *Konstnärernas villkor*. Formuleringen om konstnärernas möjligheter att försörja sig på sin konstnärliga verksamhet återfinns också i budgetpropositionen för 2018 (prop. 2017/18:1, utg. omr. 17).

tiv gäller att den huvudsakliga inkomsten för professionella konstnärer bör komma från marknaden.

En bedömning av i vilken mån konstnärerna kan försörja sig på sin konstnärliga verksamhet väcker emellertid flera frågor. Upplevelsen av att vara tillräckligt försörjd är t.ex. i hög grad subjektiv och för att bedöma nivån på inkomsterna från den konstnärliga verksamheten, jämfört med andra eventuella inkomster, behöver det bl.a. klargöras om de stöd och stipendier som är en del av konstnärspolitiken ska räknas in. Vid utredningens dialoger med olika intressenter på området har det genomgående hänvisats till Konstnärsnämndens inkomstundersökning från 2014 som den tillgängliga källan för en aktuell beskrivning konstnärernas villkor.

7.4.1 Komplettering av inkomstuppgifter

För att beskriva konstnärernas inkomster använder inkomstundersökningen begreppet sammanräknad förvärvsinkomst på årsbasis. Där ingår deklarerade uppgifter om inkomst av tjänst och inkomst av näringsverksamhet. I inkomst av tjänst ingår löneinkomst, ersättningar från Försäkringskassan och A-kassa samt pension. Inkomst av näringsverksamhet omfattar överskottet efter schablonavdrag för egenavgifter för dem som har enskild firma och handelsbolag. Dessutom ingår skattepliktiga stipendier samt skattefria stipendier och bidrag från Konstnärsnämnden och Författarfonden.

Det är med andra ord ett brett spektrum av förvärvade inkomster som ingår i Konstnärsnämndens inkomstundersökning. Det går därmed inte att skilja ut vilka inkomster som kommer från just en konstnärlig verksamhet och vad som eventuellt kommer från andra källor. Vidare blandas arbetsinkomster med intäkter från socialförsäkringar och A-kassa liksom bidrag och stipendier från Konstnärsnämnden och Författarfonden.⁴³ En sådan total bild av inkomsterna är på ett sätt både relevant och sann, inte minst utifrån konstnärernas situation. Det är ytterst den samlade inkomsten som avgör om man kan försörja sig eller inte.

⁴³ Däremot kan underlaget användas för att skilja på löneinkomster resp. inkomst av näringsverksamhet.

Från ett konstnärspolitiskt utredningsperspektiv kan det dock behövas en något mer uppdaterad och finfördelad bild. Utredningen har därför kompletterat Inkomstundersökningen på två sätt. Dels har Statistiska centralbyrån på utredningens uppdrag gjort en ny körning av centrala delar av inkomstundersökningen baserat på inkomstuppgifter från 2015, för att därigenom få färskare uppgifter att bygga utredningens slutsatser på. Frågan har varit om nya inkomstuppgifter ändrar resultatet på något avgörande sätt eller inte. Dels har organisationerna Svensk Scenkonst och Teaterförbundet för scen och film ställt uppgifter från sin lönestatistik till utredningens förfogande, vilket alltså är inkomster enbart från en konstnärlig verksamhet.

7.4.2 Lägre inkomster än andra

Konstnärernas inkomstutveckling över tid och hur den skiljer sig från övriga arbetsmarknaden kan sammanfattas i några centrala faktauppgifter:

- Medianinkomsten för hela befolkningen under 2014 var 290 000 kronor. Medianinkomsten för en konstnär var samtidigt 217 800 kronor, vilket alltså motsvarar tre fjärdedelar av inkomsten hos befolkningen i stort.
- Inkomstutvecklingen bland konstnärer har varit mycket sämre än för hela befolkningen under perioden 2004–2014. Fyra procents real ökning mot 18 procent för hela populationen. Inkomstskillnaderna i hela konstnärsgruppen har ökat under perioden 2004–2014.
- Bland konstnärer har en större andel högskoleutbildning. Bland dem med minst tre års eftergymnasial utbildning är den genomsnittliga årsinkomsten för befolkningen i övrigt 354 000 kronor. Men för konstnärer är snittinkomsten 232 000 kronor, vilket är 65 procent av vad andra med motsvarande utbildningsnivå tjänar. Konstnärer har en medianinkomst i nivå med den del av befolkningen som enbart har grundskoleutbildning.
- Många konstnärer har inkomster som är så låga att de inte kan antas försörja sig själva på sitt konstnärliga arbete. I den tiondel med lägst årsinkomster finns det flera grupper som tjänar under

10 000 kronor per år. Bildkonstnärer i den sämst betalda tiondelen har en årsinkomst på under 6 000 kronor och motsvarande grupp inom konsthantverk/form/design har en årsinkomst på under 7 000 kronor.

- I den tiondel med högst årsinkomster har konstnärer en snittinkomst i nivå med resten av befolkningen. De högre inkomsterna finns inom konstområden som teater, ord och musik. De lägsta inkomsterna finns inom film, bild och form. Dans ligger mitt emellan dessa inkomstgrupper.
- Konstnärernas inkomster skiljer sig åt beroende på om de endast har löneinkomster, har en kombination av lön och näringsverksamhet eller enbart har en näringsverksamhet. Högst inkomstläge har gruppen med både löneinkomst och inkomst av näringsverksamhet, medan gruppen med enbart näringsverksamhet har lägst inkomster.

Inkomstuppgifterna visar att det finns betydande variationer inom gruppen konstnärer, men sammantaget gäller att konstnärer har högre utbildning men lägre inkomster än befolkningen i stort.

7.4.3 Förvärsinkomst för olika konstnärsgupper

Den nya statistiken från Statistiska centralbyrån baseras på samma population som användes i den första redovisningen. Urvalspersonerna har därmed hunnit bli ett år äldre. I tabell 7.7 redovisas den sammanräknade förvärsinkomsten för de berörda konstnärsgupperna från inkomståren 2014 och 2015. Av tabellen framgår även inkomstläget i hela befolkningen 2014 och 2015. I redovisningen används medianvärden i stället för aritmetiska medelvärden, eftersom medianen inte påverkas av extrema värden.

Tabell 7.7 Sammanräknad förvärvsinkomst, kronor, 2014–2015

Yrkeskategori	Medianvärde 2015	Medianvärde 2014
Bild och form	192 907	178 420
Bildkonstnär	167 012	157 660
Fotograf	249 598	237 159
Konsthantverk/form/design	178 718	155 028
Tecknare/illustratör	233 405	220 127
Dans	227 170	215 294
Dansare	242 262	233 364
Koreograf	194 559	174 960
Film	188 609	173 432
Filmare/regissör	188 609	173 432
Ord	260 633	253 569
Dramatiker/dramaturg	267 665	236 211
Författare, facklitteratur	286 611	285 198
Författare, skönlitteratur	248 084	243 785
Översättare	250 743	224 590
Musik	263 307	250 323
Komponist	249 078	242 887
Komponist/musiker	162 303	152 760
Musiker	294 176	281 629
Teater	281 684	260 929
Clown/cirkus/artist	215 361	216 726
Musikalartist	234 842	200 782
Scenograf	316 006	284 958
Skådespelare	288 000	270 847
Teaterregissör	291 179	270 899
Samtliga konstnärer	230 448	217 808
Hela befolkningen	301 613	290 064

Källa: Statistiska centralbyrån.

Tabellen visar att filmen är det konstområde som har lägst medianinkomst, medan teatern är området med den högsta inkomstnivån. Till professionerna med lägst medianinkomst hör komponist/musiker, bildkonstnär och konsthantverkare, medan de högsta medianinkomsterna finns i grupperna scenograf, musiker och teaterregissör.

Vid en jämförelse mellan åren 2014 och 2015 framgår att medianinkomsten ökade mer för konstnärerna än för hela befolkningen i

samma åldrar, 6 procent mot 4 procent. De yrkesgrupper som hade de största ökningarna är musikalartist, med en ökning med 17 procent, och konsthantverkare, med 15 procents ökning. Även för dramatiker/dramaturg, översättare, koreograf och scenograf låg medianinkomsten 2015 mer än 10 procent högre än 2014. Clown är den enda yrkesgruppen som hade lägre medianinkomst 2015 än 2014, en minskning med en procent.

Resultaten från Inkomstundersökningen 2014 visade att medianinkomsten för samtliga konstnärer motsvarade 75 procent av medianinkomsten för hela befolkningen. I och med att medianinkomsten ökat mer för konstnärgruppen än för befolkningen är motsvarande siffra för 2015 76 procent. I huvudsak är det samma mönster som uppträder oavsett om inkomstuppgifterna hämtas från 2014 eller 2015. Den långsiktiga trenden, baserat på en jämförelse mellan inkomstundersökningarna 2004 och 2014, är att inkomstskillnaderna mellan konstnärerna och övriga befolkningen har ökat. För tio år sedan motsvarade konstnärernas lönenivå 85 procent av inkomstläget i hela befolkningen.⁴⁴

7.4.4 Förvärsinkomst för kvinnor och män

Enligt direktiven ska utredningens konsekvensbeskrivning göras utifrån bl.a. ett jämställdhetsperspektiv. Förhållanden som har samband med kön ska göras synliga och konsekvenser för respektive kön analyseras.⁴⁵ Som framgått ovan består det totala antalet konstnärer av cirka hälften kvinnor, hälften män. Situationen ser dock annorlunda ut när man studerar inkomstnivåerna för de båda grupperna. I tabell 7.8 presenteras den sammanräknade förvärsinkomsten för kvinnliga respektive manliga konstnärer 2014. Av tabellen framgår även inkomsterna för motsvarande grupper i hela befolkningen.

⁴⁴ Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014.

⁴⁵ Enligt direktiven ska konsekvensbeskrivningen även göras utifrån ett mångfaldsperspektiv. Förhållanden som har samband med ålder och socioekonomi ska göras synliga och konsekvenserna för respektive grupp analyseras.

Tabell 7.8 Sammanräknad förvärvsinkomst, kvinnor och män, 20–66 år, kronor, 2014

Yrkeskategori	Medianvärde kvinnor	Medianvärde män	Kvinnors lön i % av männens
Bild och form	168 478	195 320	86,3
Bildkonstnär	158 642	154 512	102,7
Fotograf	199 045	261 157	76,2
Konsthantverk/form/design	155 028	154 782	100,2
Tecknare/illustratör	202 529	251 320	80,6
Dans	209 274	240 105	87,2
Dansare	224 150	255 967	87,6
Koreograf	174 960	182 973	95,6
Film	172 482	173 695	99,3
Filmare/regissör	172 482	173 965	99,3
Ord	245 981	260 047	94,6
Dramatiker/dramaturg	236 211	234 849	100,6
Författare, facklitteratur	300 205	273 155	109,9
Författare, skönlitteratur	236 188	257 792	91,6
Översättare	222 000	242 440	91,6
Musik	230 605	259 690	88,8
Komponist	207 029	257 148	80,5
Komponist/musiker	149 531	153 525	97,4
Musiker	263 583	288 772	91,3
Teater	247 452	283 339	87,3
Clown/cirkus/artist	201 921	218 293	92,5
Musikalartist	190 827	225 160	84,8
Scenograf	272 967	316 769	86,2
Skådespelare	253 742	295 239	85,9
Teaterregissör	275 829	259 770	106,1
Samtliga konstnärer, resp. grp	201 343	237 986	84,6
Hela befolkningen, resp. grp	261 379	323 388	80,9

Källa: Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014, tabell 21 och 22.

De kvinnliga konstnärernas medianinkomst uppgår till 84,6 procent av de manligas. Det är något högre jämfört med motsvarande förhållande i befolkningen som helhet, där kvinnors medianlön motsvarar 80,9 procent av männens. Inom samtliga konstområden

ligger kvinnornas lönenivå under männens. I bara fem av nitton professioner har kvinnorna högre medianinkomst än männen, t.ex. bland bildkonstnärer, författare av facklitteratur och teaterregissörer. Den största skillnaden till männens fördel finns bland fotograferna.

7.4.5 Förvärsinkomst utifrån utländsk respektive svensk bakgrund

På samma sätt som det finns en snedrekrytering till konstnärssyrket finns det en obalans när det gäller förvärsinkomster, beroende av om konstnären har en utländsk eller svensk bakgrund. I tabell 7.9 redovisas inkomsterna under 2014 och 2015 för olika grupper som illustrerar denna obalans.

Tabell 7.9 Sammanräknad förvärsinkomst, utländsk och svensk bakgrund, kronor, 2014–2015

Utländsk/svensk bakgrund	Medianvärde 2015	Medianvärde 2014
Inrikes född med två inrikes födda föräldrar	236 788	225 539
Inrikes född med en inrikes och en utrikes född förälder	222 458	208 323
Inrikes född med två utrikes födda föräldrar	217 619	200 419
Utrikes född	196 580	179 845
Samtliga konstnärer	230 448	217 808
Hela befolkningen, 20–64 år	295 500	286 400

Källa: Statistiska centralbyrån.

Tabellen visar en tydlig skillnad i medianinkomst beroende på vilken bakgrund man har. Konstnärer födda i Sverige med två inrikes födda föräldrar har högre medianinkomst än konstnärer med en eller två utrikesfödda föräldrar. Jämfört med hela befolkningen kommer ingen av konstnärsgруппerna upp till medianinkomsten i hela befolkningen.

Vid en jämförelse mellan åren 2014 och 2015 visar det sig att medianvärdet ökat något mer för konstnärerna med utländsk bakgrund än för dem med svensk bakgrund. För utrikes födda och för

inrikes födda med två utrikes födda föräldrar var ökningen 9 procent mot 5 procent för inrikes födda med två inrikes födda föräldrar. Det medför att utrikes födda 2015 hade en inkomst på 83 procent av vad inrikes födda med två inrikes födda föräldrar hade, jämfört med 2014 då den var 80 procent.

7.4.6 Gager och hobbyinkomster

För konstnärer finns en särskild regel för gage.⁴⁶ Ett gage kan vara en större summa som inte bara ska täcka till exempel tiden för ett framförande utan även förberedelsetiden, exempelvis repetitionstid. Gaget ska därför räknas om till ett antal timmar som räknas om till ett antal arbetsdagar. De påverkar i sin tur exempelvis a-kassan och sjukpenning. En arbetad timme räknas till ett värde på 173 kronor före skatt (2017). Det motsvarar en månadslön vid heltid på ungefär 27 500 kronor.

Konstnärer och andra kan ha inkomst av tjänst där de själva ska betala egenavgifter eller särskild löneskatt. Det kan till exempel gälla ”arvode eller royaltys för utfört enstaka konstnärligt, litterärt, vetenskapligt etc. arbete om inte utbetalaren ska betala arbetsgivaravgifter på beloppet”. Det kan också gälla om det finns flera uppdrag på under 10 000 kronor per utbetalare. Utbetalarna behöver då inte betala sociala avgifter men tillsammans kommer beloppen upp i nivå över 10 000 kronor och därmed ska det betalas egenavgifter.

Det andra fallet där en A-inkomsttagare kan behöva betala sociala avgifter själv är då det rör sig om hobbyinkomster. I vad mån konstnärer har hobbyinkomster är inte känt. Troligen är det främst de som har enstaka inkomster, vid sidan om den fasta anställningen, som får räkna dessa extra inkomster som hobbyinkomst och inte som inkomst av näringsverksamhet. Om en hobbyinkomst ger överskott ska det betalas sociala avgifter på överskottet. Ett underskott kan kvittas ett senare år mot inkomster i samma hobby. Vad som räknas som hobbyinkomst har betydelse bland annat för beräkning av a-kassa.

⁴⁶ Uppgifterna i avsnitt 7.4.6 och 7.4.7 är hämtade från Annika Creutzers rapport *Socialförsäkringssystemens konsekvenser för konstnärernas villkor*.

7.4.7 Inkomst från företagande

Närmare 60 procent av konstnärerna har antingen enskild näringsverksamhet, aktiebolag eller handelsbolag, men det är bara 34 procent av konstnärerna som redovisar inkomst av verksamheten. Med inkomst avses överskott efter schablonavdrag för egenavgifter samt avdrag för andra kostnader.

Konstnärer med enskild näringsverksamhet hade 2014 ett överskott mätt som median på 10 163 kronor. Kvinnorna i gruppen hade en median på 6 004 kronor och män 15 840 kronor. Handelsbolagens medianinkomster låg på några hundralappar. Handelsbolagen är svåra att analysera eftersom inkomsten kan fördelas fritt mellan delägarna och det kan finnas delägare som inte utövar något konstnärligt yrke.

Fåmansaktiebolag är inte så vanligt bland konstnärer. Bara knappt 2 600 har eget fåmansaktiebolag och av dem är 1 650 män och 923 kvinnor. Resultatet är den vinst eller förlust som företaget redovisar efter att alla kostnader, löner, sociala avgifter och skatter är betalda. Det säger alltså ingenting om vilken inkomst konstnären har från verksamheten. Men årsresultatet för konstnärernas aktiebolag för 2014 ligger på knappt hälften mot hela befolkningens fåmansaktiebolag, 34 000 kronor mot 74 000 kronor.

7.4.8 Inkomster från konstnärlig verksamhet

För att kunna pröva frågan om konstnärernas möjligheter att försörja sig på sin konstnärliga verksamhet har utredningen fått tillgång till statistik från organisationerna Svensk Scenkonst och Teaterförbundet för scen och film över löner 2016 inom den delen av den konstnärliga arbetsmarknaden. Statistiken bygger på uppgifter som samlas in årligen från arbetsgivarna och de ska i första hand användas för att bedöma relationer mellan yrkesgrupper och förändringar över tid.⁴⁷

Statistiken omfattar fem yrkeskategorier – skådespelare, sångso- lister, dansare, premiärdansare/solister och musikalartister – och inom varje kategori finns det flera anställningsformer. Bland de olika varianterna för visstidsanställningar finns långtidskontrakt på

⁴⁷ Underlag från Svensk Scenkonst i september 2017.

två–fem år, ettårs-anställningar, korttids-anställningar på sex månader och pjäskontrakt från första repetitionsdag till och med sista föreställningsdag. I tabell 7.10 redovisas antalet personer i respektive kategori tillsammans med medianlönen.

Tabell 7.10 Fast kontant månadslön för skådespelare, sångsolister, dansare och musikalartister, kronor, 2016

Befattning	Antal	Medianvärde
Skådespelare	443	30 000
Tillsvidareanställd	224	30 640
Långtidsengagerade	95	29 500
Korttidsengagerade	20	27 900
Ettårsengagerade	40	27 297
Pjäsendagerade	64	29 250
Sångsolist	41	37 330
Tillsvidareanställda	32	38 250
Korttidsengagerade	5	29 000
Dansare	67	29 076
Tillsvidareanställd	52	29 909
Ettårsengagerade	14	26 797
Dansare – solist, premiärdansare	65	29 064
Tillsvidareanställd	65	29 064
Musikalartist	10	28 450
Korttidsengagerade	7	26 800

Källa: Svensk Scenkonst.

Ett intryck av uppgifterna i tabellen är att lönenivåerna för olika yrkesgrupper ligger inom ett smalt intervall, från knappt 27 000 till drygt 30 000 kronor, med ett undantag, en tillsvidareanställd sångsolist tjänar mer. Samtidigt ingår inte ett antal vanligt förekommande ersättningsposter i lönestatistiken, som upphovsrättsliga ersättningar, ersättningar för obekväm arbetstid och övertid samt s.k. pjästraktamente.

Det kan vara svårt att jämföra dessa uppgifter med Konstnärsnämndens inkomstundersökning 2014. Uppgifterna i tabell 7.10 och avser en viss månad 2016, utan hänsyn till säsongvariationer, medan Konstnärsnämndens undersökning avser årsinkomster 2014. Samtidigt är det inte otänkbart att siffrorna visar på en reell skillnad

mellan lönenivåerna för anställda på scenkonstinstitutioner och de inkomster som gäller för dem som inte har anställning på en institution. Även om lönerna inte är höga jämfört med arbetsmarknaden i övrigt så ger en anställning på en institution ändå relativt bra intäkter.

7.4.9 Fler kompletteringsjobb

Många av intressentgrupperna pekar på att intäkterna från den konstnärliga verksamheten inom den egna professionen inte räcker utan att det krävs kompletterande intäkterna genom olika typer av extrajobb. Ett exempel är att många filmarbetare tar uppdrag inom reklamproduktion, beställningsarbeten och bedriver föreläsningverksamhet. I de fallen handlar det alltså inte om extra jobb inom helt andra yrken, utan om närliggande näringsverksamhet. Det utesluter dock inte att mer avlägsna arbetsuppgifter i förhållande till den konstnärliga verksamheten också kan förekomma.⁴⁸

I tabell 7.11 redovisas de yrken som inskrivna på Af Kultur Media arbetade med under 2014.

⁴⁸ Underlag från FilmCentrum.

Tabell 7.11 Yrkesspridning bland inskrivna på Af Kultur Media, 2014

	Största yrken bland kvinnor	Antal	Största yrken bland män	Antal
1	Journalister, m.fl.	166	Journalister, m.fl.	116
2	Skådespelare	114	Skådespelare	103
3	Inspicenter och scriptor, m.fl.	101	Musiker, sångare och kompositörer	84
4	Musiker, sångare och kompositörer	75	Övriga pedagoger med teoretisk specialistkompetens	61
5	Övriga pedagoger med teoretisk specialistkompetens	73	Ljus-, ljud- och scentekniker	54
6	Grundskollärare	72	Fotografer	50
7	Planerare och utredare, m.fl.	71	Grundskollärare	39
8	Butikssäljare, fackhandel	66	Regissörer och producenter av film, teater, m.m.	38
9	Regissörer och producenter av film, teater, m.m.	64	Inspicenter och scriptor, m.fl.	34
10	Övriga kontorsassistenter och sekreterare	64	Personliga assistenter	34
11	Informatörer, kommunikatörer och PR-specialister	59	Vårdare, boendestödjare	32
12	Personliga assistenter	55	Övriga kontorsassistenter och sekreterare	31

Källa: Arbetsförmedlingen.

Av tabellen framgår att de konstnärliga och kreativa yrkena dominerar för både kvinnor och män. Därefter är det förhållandevis vanligt att arbeta som lärare eller pedagog. Det som skulle kunna benämnas som extrajobb, inom vård och omsorg, hamnar längre ner i listorna.

7.4.10 Ökade inkomstskillnader

Digitaliseringen har medfört nya affärs- och ersättningsmodeller för konstnärerna och har därmed också förändrat fördelningen av ersättningar på ett betydande sätt. Både lägre ersättningsnivåer och en ökad inkomstkoncentration till ett fåtal artister påverkar konstnärernas inkomster. Som ett exempel delade 2,7 procent av upphovspersonerna på 77 procent av ersättningen från Stim under 2016. Konsekvensen blir att musikskapare och artister får ta ett

större ansvar och en större risk för att utveckla sitt skapande och artisteri.⁴⁹ Samtidigt har de digitala kanalerna blivit ett enkelt sett för både skivbolag, arrangörer och enskilda musiker att marknadsföra konserter och arrangemang för en publik.

Digitaliseringen har kommit längst inom populärmusikbranschen. Anledningen är att det i dag är enklare än någonsin att producera och sprida musik vilket har resulterat i ett enormt utbud. Affärsmodellen för skivbolagen var tidigare att tjäna pengar på skivor (vinyl och CD) och ju mer artisten uppträdde och mötte sin publik ju mer ökade skivförsäljningen. I och med genomslaget av strömningstjänsterna av musik har lyssnandet förändrats från hela album till enskilda låtar. För artisterna gäller det att i större utsträckning än tidigare göra hitlåtar som kan leda till konserter som genererar intäkter.

7.4.11 Inkomster från offentliga förvärv av bildkonst

Konstnärernas inkomster står i direkt relation till konsumtionen av de producerade konstnärliga verken. Den direkta offentliga konsumtionen av konstnärliga verk förekommer i första hand på bildkonstområdet. Det är i samband med byggandet av nya bostadsområden, offentliga byggnader och kollektivtrafik som staten, landstingen och kommunerna investerar i konstnärlig gestaltning. Under utredningens dialoger har bilden av den offentliga konstens utveckling varierat en del. Konstrådet är den statliga myndighet som producerar permanenta och tillfälliga konstprojekt i offentliga miljöer och engagerar konstnärer i stadsutvecklingsprojekt. Huvudintrycket från Konstrådet är att det finns mer pengar i samhället för beställd konst till den offentliga miljön, jämfört med situationen för tjugo år sedan.⁵⁰ Under 2016 påbörjades t.ex. byggandet av 60 800 lägenheter vilket är en ökning med 26 procent jämfört med föregående år.⁵¹ Dock meddelar Konstrådet att deras anslag för inköp av lös konst har minskat under en följd av år vilket

⁴⁹ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

⁵⁰ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstrådet i juni 2017.

⁵¹ Statistiska centralbyrån.

enligt myndigheten begränsar bildkonstnärernas förutsättningar till yrkesverksamhet.

Figur 7.2

Byggandet i samhället skapar mer utrymme för offentliga investeringar i konst.
Foto: Helene Larsson/Konstnärspolitiska utredningen.

Under de senaste 30 åren har inköpen av offentlig konst legat på omkring 120 miljoner kronor per år i fasta priser, enligt inrapporterade uppgifter till Bildupphovsrätt. Det innefattar både lös och beställd konst. Kommuner står för cirka 60 procent av inköpen. Sedan 1930-talet har 53 procent av de registrerade inköpen av offentlig konst haft en man som upphovsperson. Under de senaste tio åren har en kvinna varit upphovsperson till 55 procent av de inköpta konstverken. Statistik kring den upphovsrättsliga intäkten för konstnärer, så kallad individuell visningsersättning, tyder på att även om fler kvinnor är upphovsperson till offentliga verk har en större andel av de dyrare inköpen gjorts från konstnärer som är män.⁵²

⁵² KRO. *Konstbranschen i siffror 2017.*

Regeringen presenterade en ny politik för gestaltad livsmiljö den 22 mars 2018. I propositionen föreslås ett nytt nationellt mål för arkitektur-, form och designpolitiken. Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.⁵³

Propositionen tar ett helhetsgrepp om arbetet med den gestaltade livsmiljön och utgör samtidigt en samlad nationell arkitekturpolicy. Ansvarsstrukturen tydliggörs och stärks för att främja den gestaltade livsmiljöns kvalitet och för att stödja utvecklingen inom området. I perspektivet gestaltad livsmiljö ingår områden som arkitektur, form och design, konst, historiska sammanhang och sociala värden. Regeringens målsättning är ett samhällsbygge som sätter människan i centrum, där fler ska få leva och bo i inkluderande, väl gestaltade och långsiktigt hållbara miljöer. Boverket får, tillsammans med Statens centrum för arkitektur och design, Riksantikvarieämbetet och Konstrådet, en central roll för genomförandet av politiken. Det krav på offentlig förebildlighet som formuleras i propositionen gäller däremot för alla statliga aktörer, som Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket m.fl.

7.4.12 Den privata kulturkonsumtionen

Svenskarnas sammanlagda kulturkonsumtion har varit relativt stabil under det senaste decenniet. Konsumtionen kan däremot skilja sig mellan de olika grupper som tar del av kultur. Enligt en rapport från Kulturanalys påverkar social bakgrund, uppnådd klass och inkomst i vilken utsträckning människor deltar i kulturlivet.⁵⁴ Ju högre utbildning, desto mer kulturaktiv. Rapporten visar också att yngre överlag är mer kulturaktiva än äldre och att kvinnor är mer kulturaktiva än män, som bara är mer aktiva när det kommer till att spela tv- och datorspel eller besöka fornminnen. Det finns också skillnader mellan landsbygd och stad där det finns ett högre kulturdeltagande i städer. De mest populära kulturaktiviteterna enligt undersökningen var att lyssna på musik, därefter att se på film och att läsa en bok.

⁵³ Prop. 2017/18:110.

⁵⁴ Kulturanalys (2017). *Kulturrvanor - socioekonomiska analyser och tidstrender*. Kulturfakta 2017:2.

7.4.13 Mellanhänder mellan konstnärer och köpare

Inom olika delar av kulturområdet har det traditionellt funnits mellanhänder, dvs. aktörer som utgör en länk mellan konstnären och köparna av de konstnärliga verk som konstnären producerat. På litteratur- och musikområdena har förlagen spelat den rollen och på bildkonstområdet har motsvarande roll spelats av gallerierna. Mellanhänderna kan sägas ha åtminstone två funktioner, att å ena sidan vara en positiv förmedlare av konstverken, och att å andra sidan vara en grindvakt för vilka konstnärliga verk som släpps fram till marknaden. Intrycket som förmedlats till utredningen är att vissa mellanhänder har försvunnit, delvis på grund av digitaliseringen, delvis på grund av förändrade marknadsstrukturer. Samtidigt har nya slags mellanhänder tillkommit eller blivit allt vanligare. Situationen kan bäst beskrivas utifrån den specifika situationen inom olika konstområden.

Vittnesmålen från bildkonstområdet pekar på att gallerisektorn har genomgått stora strukturella förändringarsedan 1990-talet.⁵⁵ För konstnärerna fungerar gallerierna som en mellanhand som kan förmedla samarbeten och överbygga perioder mellan uppdrag.⁵⁶ Som framgår av avsnitt 6.3.2 omsatte gallerier och konsthandlare cirka 1,3 miljarder kronor år 2015.⁵⁷ Det är en ökning med nära 432 miljoner i fasta priser sedan 2008. Samtidigt har antalet galleri- och konsthandelsföretag minskat under samma period från 923 företag år 2008 till 809 företag år 2015. Auktionsföretagens försäljning av konst med följerätt uppgick till 361 miljoner kronor år 2016 – en ökning med 28,3 procent mot föregående år.

Inom musikindustrin har inkomstskillnaderna ökat i och med digitaliseringen och alltfler artister väljer därför att hoppa över skivbolagsledet och starta egna skivbolag. Ersättningen från t.ex. Spotify går då direkt till artisten utan att ta vägen genom ett annat skivbolag. Den musik som spelas i dag behöver heller inte vara utgiven på ett skivbolag. Kompositörer, låtskrivare och musiker samarbetar och skapar musik uppkopplade i nätverk och kan själva sprida sin musik via sociala medier eller olika kanaler. Många yngre

⁵⁵ Minnesanteckningar från utredningens möten med Konstakademien i mars 2017 och Konstrådet i juni 2017.

⁵⁶ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstakademien i mars 2017.

⁵⁷ KRO. *Konstbranschen i siffror 2017*.

artister vill inte binda sig vid ett skivbolag utan tar sig fram på andra vägar. I och med digitaliseringen har också gränsen mellan professionella musiker och amatörer blivit mindre tydlig. Detta har resulterat i att musikbranschen numera domineras av några få stora globalt ägda skivbolag och en mängd mycket små bolag, medan de mellanstora skivbolagen har försvunnit.⁵⁸ En liknande utveckling finns inom livemusikbranschen där de små och mellanstora arrangörerna har det svårt. Däremot har förekomsten av managers och agenter som representerar artister i förhållande till skivbolagen ökat.

Även på litteraturområdet har betydande förändringar skett. Jämfört med 1990-talet är bokmarknaden i dag mer polariserad; kommersiellt mycket framgångsrika författare kombineras med smal litteratur som främst finansieras med stipendier. Förlagen är mer specialinriktade och försäljningskraven har höjts. På 1990-talet ansågs en försäljning på 1 000 exemplar av en titel bra. I dag är det få förlag som ger ut en bok som inte kan räkna med minst 2 000 sålda exemplar. Samtidigt har antalet storsäljande böcker, över 100 000 exemplar, ökat. Mellanskiktet, upplagor på 3 000–5 000 exemplar har däremot nästan försvunnit från marknaden. En ytterligare förändring är uppkomsten av egenutgivningsförlag och s.k. hybridförlag, vilket lett till sämre avtal för författarna och lägre kvalitet på utgivningen. Digitaliseringen har också medfört att egenutgivningen av böcker har ökat. Även inom bokbranschen har förekomsten av agenter som representerar författaren i förhållande till bokförlagen blivit allt vanligare. Det har bl.a. medfört att författarnas lojalitet med ett och samma förlag minskar och att konkurrensen om intäkterna ökar mellan förlagen och agenterna.⁵⁹

En affärsmodell som fått uppmärksamhet i och med digitaliseringen är crowdfunding. Den definieras som insamling av finansiella medel genom individers små bidrag till en verksamhet eller projekt via internetbaserade plattformar som kan nå en stor mängd potentiella bidragsgivare. Plattformarna, ett slags digital mellanhand, låter enskilda konstnärer presentera sin konstnärliga idé på plattformen, och bjuder sedan in individer till att betala i förskott,

⁵⁸ Minnesanteckningar från möte med Musikförläggarna, Svenska Förläggarföreningen och Svensk Scenkonst i oktober 2017.

⁵⁹ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Svenska Förläggareföreningen i oktober 2017.

så att de tillsammans bidrar till att konstnären får möjlighet att förverkliga idén. Crowdfunding handlar m.a.o., till skillnad från t.ex. e-handel, nedladdning eller strömning, inte om köp eller hyra av konstverk, utan är en insamling av pengar som konstnären behöver för att realisera sitt konstverk.⁶⁰

7.5 Konstnärernas sociala trygghet m.m.

Enligt direktiven påverkas konstnärernas villkor, i likhet med vad som gäller för andra yrkesgrupper, i hög grad av utformningen av utbildnings-, arbetsmarknads-, närings-, skatte- och socialförsäkringspolitiken. I detta avsnitt behandlas konstnärerna och de generella systemen inom socialförsäkringarna, arbetsmarknadspolitiken, pensionssystemet och skatteområdet.

7.5.1 Konstnärerna och socialförsäkringssystemen

Utredningen har låtit en konsult analysera socialförsäkringssystemens konsekvenser för konstnärernas villkor. Konsultens rapport ligger till grund för detta avsnitt.⁶¹

Begreppet socialförsäkringar

Socialförsäkringsutredningen använde följande definition av begreppet socialförsäkringar:

De är lagstiftade, offentligt administrerade, till stor del obligatoriska och ger ett skydd mot risker som handlar om människors förmåga att försörja sig själva.⁶²

De systemen som åsyftas är bl.a. sjukförsäkring, föräldraförsäkring, pensioner och bidrag till föräldrar. Ofta används i dessa system inkomstbortfallsprincipen, då ersättningen beräknas utifrån förlo-rad arbetsinkomst vid exempelvis sjukdom, funktionsnedsättning

⁶⁰ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

⁶¹ Annika Creutzer. *Socialförsäkringssystemens konsekvenser för konstnärernas villkor.*

⁶² SOU 2006:86, del 1.

eller föräldraledighet. Andra ersättningar baseras på den aktuella inkomsten, till exempel när det gäller bostadsbidrag och försörjningsstöd. Det finns även ersättningar som inte alls är knutna till den enskildes inkomst, utan faller ut lika för alla, exempelvis barnbidrag. Till socialförsäkringarna kan också räknas de trygghets-system som finns efter arbetslivet, i form av garantipension, bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd.

Konstnärers nyttjande av socialförsäkringar

När det gäller konstnärernas förhållande till socialförsäkringssystemen är det till att börja med av intresse att se i hur hög grad konstnärgruppen tar del av ersättningarna jämfört med befolkningen som helhet. I tabell 7.12 redovisas hur stor andel av respektive grupp som mottar ersättningar från olika socialförsäkringar.

Tabell 7.12 Mottagare av socialförsäkringar bland konstnärer och befolkningen, 2014

Socialförsäkring	Konstnärer (%)	Befolkningen (%)
Sjukpenning	7,5	9,7
Sjuk- och aktivitetsersättning	2,5	6,5
Ekonomiskt bistånd	1,3	3,9
Bostadsbidrag	4,1	5,0
Barnbidrag	34,3	33,3
Föräldrapenning	17,1	19,7

Källa: Konstnärsnämnden. Inkomstundersökningen 2014, s. 101.

Det är endast i fråga om barnbidrag som konstnärer är mottagare av ersättning i högre grad än befolkningen i allmänhet, samtidigt som konstnärerna i mindre grad har föräldrapenning. Konstnärer får i betydligt mindre utsträckning ekonomiskt bistånd, trots att de i genomsnitt har en lägre inkomst än befolkningen i allmänhet.

Sjukpenningsgrundande inkomst, SGI

För de socialförsäkringsförmåner som utgår från inkomstbortfallsprincipen och utbetalas per dag används begreppet sjukpenningsgrundande inkomst, SGI. Det gäller för bland annat sjukpenning, rehabiliteringspenning samt föräldrapenning. SGI fastställs av Försäkringskassan utifrån den enskildes beräknade årliga arbetsinkomst. SGI fastställs normalt när man gör anspråk på en förmån. För dem med oregelbundna inkomster, med inkomster från flera håll eller av flera inkomstslag kan det vara svårt att veta hur stor ersättningen kan bli från någon av de socialförsäkringsförmåner som är baserade på SGI.

Regelverket ser olika ut beroende på om man har inkomst av anställning (SGI-A) eller annat förvärvsarbete (SGI-B). Den som är anställd i eget aktiebolag får SGI baserad på sin lön från företaget. Den som har näringsverksamhet i form av t.ex. enskild firma har SGI-B, som baseras på den skatterättsliga nettointäkten. Problemet för många konstnärer och allt fler andra grupper på arbetsmarknaden är att de har både inkomst av anställning och inkomst av näringsverksamhet. De har också kortare och oregelbundna inkomster. Allt detta gör det svårare att förutse vad SGI kommer att bli.

Frågan om beräkning av SGI påverkar troligen också konstnärernas uttag av sjukpenning. Enligt Konstnärsnämndens rapport från 2011 underutnyttjar konstnärer sjukförsäkringen. 46 procent uppgav att de arbetat varje gång de varit sjuka. 30 procent svarade ”inte varje gång”. Bara 20 procent svarade att de inte arbetat när de varit sjuka.⁶³ Ett problem som påtalats från konstnärshåll gäller koncentrerad inkomst. Det kan ligga mycket arbete och tid i förberedelser för exempelvis ett framträdande. Inträffar arbetsoförmåga på dagen för framträdandet ges ingen sjukpenning eftersom den dagen är karensdag.

Enligt nuvarande regler för SGI-A är det den arbetsinkomst som personen kan antas komma att få tills vidare som ska bestämmas. Inkomsten måste komma från arbete som kan antas vara under minst sex månader i följd eller vara årligen återkommande och

⁶³ Konstnärsnämnden (2011). *Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster*, s. 118.

utgöra inkomst i pengar. Denna konstruktion gör att det inte finns någon direkt koppling mellan uppdrag som konstnärer får, och som det betalas sociala avgifter för, och vad SGI fastställs till.

När det gäller inkomster från enskild näringsverksamhet beräknas SGI-B på ett annat sätt. Till dessa verksamheter räknas enskild firma, handelsbolag och kommanditbolag om personen i fråga har F-skattsedel eller FA-skattsedel. Som inkomst av näringsverksamhet räknas företagets resultat efter avdrag för kostnader, avgifter och eventuella avsättningar till periodiseringsfond och dylikt före skatteavdrag. Grunden för SGI-B är en beräkning av den framtida inkomsten, alltså en okänd inkomst som näringsidkaren tror sig komma att få.

Den parlamentariska socialförsäkringsutredningen (PSFU) föreslår att SGI ska ersättas av begreppet ersättningsgrundande inkomst, EGI, och att det ska vara ett gemensamt begrepp för socialförsäkringar och arbetslöshetsförsäkring.⁶⁴ För EGI ska det inte längre vara den framtida inkomsten som ligger till grund för ersättningar utan den historiska/faktiska inkomsten under föregående tolv månader. När elektronisk månadsrapportering genomförs, så kallad e-inkomstuppgift, blir det den som ger underlag för EGI. Den som driver aktiebolag eller är med i en ekonomisk förening föreslås omfattas av de nya reglerna inklusive krav på e-inkomstuppgift.

För den som är enskild näringsidkare föreslår utredningen däremot att nuvarande regler ska fortsätta gälla.⁶⁵ Motiveringen är att det inte finns några månadsuppgifter som går att rapportera. Även i fortsättningen skulle det alltså vara historiska resultat i näringsverksamheten som blir den främsta faktorn i fastställande av SGI-B. Konstnärerna är positivt inställda till historisk och faktisk inkomst eftersom det underlättar beräkningen av SGI-A och skulle ge en mer rättvis bild av deras inkomster. Dessutom innebär förslaget att begränsningarna i att anställningen ska vara under minst sex månader i följd eller årligen återkommande försvinner. Även för kombinatören, som både är enskild näringsidkare och har anställningar eller uppdrag som inkomsttagare, kommer det att behöva göras en bedömning baserad både på aktuella inkomstuppgifter och historiskt resultat.

⁶⁴ SOU 2015:21, s. 52 och 328.

⁶⁵ SOU 2015:21 samt Rapport från Riksdagens Utredningstjänst: *Sjukpenningsgrundande inkomst (SGI) för konstnärer* (Dnr 2015:1133), s. 5.

Skyddstid för nystartade företag

Den som startar en enskild näringsverksamhet har ett skydd som ger rätt att få SGI beräknad på en lön som en person med motsvarande arbetsuppgifter har. Denna rätt gäller i dag under 24 månader och tanken är att nyföretagare ska kunna ha ett socialförsäkringskydd under uppbyggnadsskedet då inkomsterna oftast är låga.

Den som i dag startar ett aktiebolag har inte motsvarande skydd. Det innebär att den som har ett nystartat aktiebolag, där det inte varit möjligt att ta ut någon lön i början, kan riskera att stå utan sjukpenning i händelse av sjukdom eller bara få den allra lägsta föräldrapenningen. PSFU föreslår att skyddet ska utvidgas till 36 månader och även gälla den som startar ett fåmansaktiebolag eller ekonomisk förening.⁶⁶ För den som startar aktiebolag eller är med i en ekonomisk förening, och ännu inte tagit ut någon lön, föreslås tidigare anställningsinkomster kunna ligga till grund för SGI.

Regeringen har därefter i ett näringspolitiskt program – *Investeringar för fler jobb* – föreslagit lika regler för fåmansaktiebolag som för enskilda näringsidkare. Dessutom föreslås förlängd skyddstid från 24 till 36 månader.⁶⁷ Förslagen är planerade att träda i kraft 1 augusti 2018. Det innebär ett förbättrat skydd för många, ofta unga, konstnärer och har mötts med gillande från konstnärorganisationer. Det finns dock önskemål om en skyddstid på 60 månader, som i så fall bara skulle gälla för konstnärlig verksamhet.⁶⁸ En sådan lösning är dock inte utan problem. Troligen skulle många lägga in konstnärlig verksamhet i sin bolagsordning, oavsett vad bolaget ska syssla med för övrigt, för att på detta sätt få en garanterad SGI. Olika regler för konstnärer i förhållande till andra företagare ger gränsdragningsproblem.

Det är en fördel att även den som startar ett enmansaktiebolag får samma regler som enskilda näringsidkare har. Den ökade möjligheten ger också den som startar aktiebolag möjlighet att behålla intäkterna i bolaget i stället för att ta ut dem i lön, särskilt om lönen är under den allmänna nivån för det yrket. Detta kan vara en

⁶⁶ SOU 2015:21, s. 394.

⁶⁷ Pressmeddelande den 5 september 2017 och promemorian *Sjukpenninggrundande inkomst för företagare under företagets uppbyggnadsskede*, den 17 november 2017.

⁶⁸ KLYS yttrande över remissen *Sjukpenninggrundande inkomst för företagare under företagets uppbyggnadsskede* den 22 januari 2018.

fördel exempelvis i det fall det finns vetskap om att det kommer en längre period med stöd baserat på SGI, till exempel inför en föräldraledighet eller en planerad operation med lång konvalescens.

SGI-skydd

Det är enligt dagens regler möjligt att behålla SGI under tiden man är arbetslös, föräldraledig eller studerar. Detta kallas SGI-skydd. För att ha skyddet under arbetslöshet krävs bland annat att personen är inskriven på Arbetsförmedlingen, aktivt söker och är beredd att ta ett arbete i en omfattning som motsvarar fastställd SGI. Skyddet är väsentligt för den som vill vidareutbilda sig under yrkeslivet, något som inte minst gäller för många konstnärer. För att SGI ska vara skyddad under studietiden krävs att studierna finansieras med studiemedel, eller att man är tjänstledig och studerar inom sitt eget yrkesområde.

Skyddet under studier innebär att SGI hålls vilande under studietiden för att sedan kunna aktiveras när studierna är avslutade. Det krävs att studierna avbryts helt för att studenten ska kunna få sjukpenning beräknad på de inkomster den hade innan studierna påbörjades. Regeringen har föreslagit att det inte ska krävas fullt studiemedel för att få behålla SGI utan att det räcker med att utbildningen ger rätt till studiemedel på eftergymnasial nivå.⁶⁹ Detta är positivt för alla som vill vidareutbilda sig högre upp i åren. För många konstnärer gäller att de har så lång studietid bakom sig att de inte längre har rätt till ytterligare studiemedel. SGI-skydd under föräldraledigheten innebär att den förälder som är ledig för att vårda barn, som inte har fyllt ett år, har ett skydd för sin SGI.

Försäkringskassan och konstnärerna

Det har vid flera tillfällen från konstnärorganisationernas sida påtalats brister i kunskap och förståelse hos Försäkringskassans handläggare för konstnärers villkor. Det har också länge krävts en rikstäckande och mer enhetlig kompetens hos Försäkringskassan genom en specialiserad handläggning för konstnärgruppen, efter den modell som finns inom Af Kultur Media.

⁶⁹ *Stärkt skydd för studerande vid sjukdom*. Pressmeddelande från regeringen den 11 augusti 2017.

Föräldraförsäkringen

Föräldraförsäkringen består av föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning och graviditetspenning. Vid ett barns födelse eller adoption kan föräldrapenning betalas ut under sammantaget 480 dagar, varav 240 dagar till vardera föräldern om de har gemensam vårdnad. Den som har ensam vårdnad har rätt till samtliga dagar. Den är individuell, men kan avstås, med undantag för 90 dagar vardera på sjukpenningnivå. Föräldrapenningen baseras på SGI med ett inkomsttak på 10 prisbasbelopp. Ersättningen är 80 procent av inkomsten multiplicerat med 0,97. Det ger en högsta föräldrapenning på 952 kronor per dag.

För att få föräldrapenningen baserad på SGI ska föräldern vara försäkrad genom arbete och ha en sjukpenninggrundande inkomst. För att få ersättning enligt SGI de första 180 dagarna med föräldrapenning som används för barnet måste föräldern ha varit försäkrad för en sjukpenning på över 180 kronor per dag under 240 dagar i följd före barnets födelse. För föräldrar med låg eller ingen inkomst eller som inte uppfyller kvalificeringsvillkoret finns en grundnivå. I dag är den 250 kronor per dag. Under totalt 90 av dagarna som kan betalas ut för barnet betalas föräldrapenning på en lägsta nivå som i dag är 180 kronor per dag. De problem som finns kring SGI när det gäller sjukpenning finns också när det gäller föräldrapenning. Den som har många inkomster av olika slag kan ha svårt att förutse vilken föräldrapenning som är att vänta.

Småföretagare har i allmänhet lägre uttag av föräldraförsäkringen än genomsnittet. Sju av tio konstnärer uppger att de under 2014 inte har sökt ersättning från försäkringskassan när de varit hemma med sjukt barn.⁷⁰

Bostadsbidrag

Bostadsbidrag för unga utan barn upp till 29 års ålder och för barnfamiljer hanteras av Försäkringskassan. Bostadsbidraget baseras på hushållets sammansättning, boendekostnaden, boytan och den bidragsgrundande inkomsten, BGI, som beräknas på annat sätt än SGI. BGI är också en preliminär uppgift fram tills bidragsårets

⁷⁰KRO/KIF (2014). *Utsikt från ateljéerna 2014*.

deklaration har blivit godkänd. BGI beräknas enligt kontantprincipen, vilket innebär att alla ersättningar ska räknas in det år de betalas ut, oavsett vilken tidsperiod de avser. En inkomst som gäller för flera års arbete räknas i sin helhet det år den betalas ut.

Beräkningen av bostadsbidrag utgår från inkomst av tjänst, t.ex. lön, sjukpenning, föräldrapenning, pension, a-kassa, aktivitetserättning m.m. Där ska även tas hänsyn till kapitalinkomster, studiemedel, vissa utlandsinkomster, etableringsersättning samt skattefria stipendier på över 3 000 kronor per månad. Dessutom ska familjens tillgångar som överstiger 100 000 kronor beaktas till 15 procent. Det bortses dock från kontanter och kontobehållning exklusive pensionssparkonto till ett värde av 25 000 kronor per person. Finns det inkomst av näringsverksamhet ska det beräknande överskottet redovisas före eventuella avsättningar till periodiseringsfond och expansionsfond.

Bostadsbidraget är preliminärt, betalas ut löpande och bestäms efter den inkomst som hushållet uppskattar att det får under hela kalenderåret. Den som får ett för högt bidrag kan bli återbetalningsskyldig efter att bidragsårets deklaration är godkänd, medan den som får ett för lågt bidrag får en tilläggsutbetalning. Om skillnaden mellan det preliminära och slutliga bostadsbidraget är mindre än 1 200 kronor ska det varken betalas tillbaka eller betalas ut. En person med låg inkomst under årets första sex månader, som får bostadsbidrag under den tiden, kan alltså bli återbetalningsskyldig om det är en högre inkomst under årets resterande månader. Återbetalning av bostadsbidrag är en av de vanligare orsakerna till skuld hos Kronofogden.

Som framgår av tabell 7.12 har konstnärer ett lägre utnyttjande av bostadsbidrag än befolkningen i allmänhet trots att konstnärer har en lägre genomsnittlig inkomst. Det tyder på att konstnärer underutnyttjar möjligheterna till bidraget. En förklaring är att det kan vara svårare för kombinatorer och/eller enskilda näringsidkare att påvisa alla de inkomster som bör ligga till grund för BGI och att uppskatta framtida inkomster. Det krångliga med att göra korrekta beräkningar och risken för återbetalning, kan göra att man hellre avstår från att söka bidraget.

7.5.2 Konstnärerna och försörjningsstöd

Försörjningsstöd är det som tidigare hette socialbidrag. Rätt till försörjningsstöd har den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt. Ett villkor för rätt till försörjningsstöd är att den som kan arbeta ska stå till arbetsmarknadens förfogande. Med det avses t.ex. att vara inskriven på Arbetsförmedlingen och vara aktivt arbetssökande. Om det finns godtagbara skäl har den enskilde rätt till försörjningsstöd även om han eller hon inte står till arbetsmarknadens förfogande. Det är kommunerna som ansvarar för detta bidrag efter rekommendationer från Socialstyrelsen. Här används också BGI, men reglerna är hårdare när det gäller tillgångar. Syftet är att tillförsäkra den enskilda en skälig levnadsnivå och stödet är avsett för tillfälliga behov. Därmed räknas samtliga inkomster och realiserbara tillgångar in i inkomstunderlaget. Om stödet behövs i mer än tre månader måste till exempel en ateljé, som inte samtidigt är en bostad, troligen avyttras eller frånträdas. Stipendier med ett visst syfte, till exempel resestipendier, ska dock inte räknas in i BGI. Som också framgår av tabell 7.12 får konstnärer, trots deras låga inkomster, försörjningsstöd i mindre grad än befolkningen i allmänhet.

7.5.3 Konstnärerna och friskvård m.m.

Friskvård

Friskvård är också viktig för att kunna undvika arbetsoförmåga och därmed sjukpenning, utan att vara en del av socialförsäkringsystemen. Anställda har möjlighet att få friskvårdsbidrag av arbetsgivaren. Den som driver verksamhet i aktiebolagsform har också möjlighet att göra avdrag för kostnader för friskvård till anställd. För den som har näringsverksamhet, firma och handelsbolag, finns inte någon liknande möjlighet till friskvård. Detta är ett generellt problem och inte specifikt för konstnärer.

Många konstnärstyrken sliter hårt på kroppen och ofta krävs det regelbunden träning för att orka hela yrkeslivet. Press och stress att ständigt söka nya inkomstmöjligheter sliter också både psykiskt och fysiskt och ökar behovet av friskvård. Samtidigt är avdrag för

friskvård inte alltid den bästa lösningen. Avdraget minskar den beskattningsbara inkomsten och minskar därmed ersättning av socialförsäkringarna och den framtida pensionen.

Arbetskada och rehabilitering

Den som skadas i arbetet kan söka arbetsskadepening från Försäkringskassan. Är skadan bestående finns möjlighet till arbetsskadelivränta. Arbetsskadeersättning och rehabiliteringsersättning baseras på SGI. Arbetsgivaren har enligt lag huvudansvaret för rehabiliteringen och ska se till att den som är anställd får rätt hjälp, med målet att kunna återvända till arbetet. Försäkringskassan ansvarar för att samordna de olika åtgärderna som behövs.

För den som inte är anställd vilar rehabiliteringsansvaret på den enskilde. Försäkringskassan gör bedömning av behovet av rehabiliteringsersättning, men står inte för insatserna. Återkommande synpunkter från konstnärer är att de som är utan anställning, exempelvis frilansare, och får skador har svårt att få rätt till ersättning för behandling. Det gäller förebyggande behandling, behandling och rehabilitering.

Ett alternativ är en privat sjukförsäkring, men det innebär en extra kostnad. Dessutom har regeringen föreslagit att dessa sjukförsäkringar ska förmånsbeskattas vilket i praktiken gör dem ännu dyrare.⁷¹ Rätt rehabilitering har stor betydelse för en människas möjligheter att kunna återvända till arbetslivet och få sin försörjning.

7.5.4 Konstnärerna och arbetsmarknadspolitiken

Som det konstaterats ovan nyttjar konstnärerna överlag socialförsäkringssystemen i mindre grad än befolkningen i stort. När det gäller arbetsmarknadsstödet är andelen dock högre bland konstnärer (12,2 procent) än i befolkningen som helhet (8,0 procent).

⁷¹ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1), s. 312.

Regler för arbetslöshetsförsäkringen

Arbetslöshetsförsäkringen består av en grundförsäkring och en frivillig inkomstrelaterad försäkring. Arbetslöshetskassorna utreder och beslutar om rätten till arbetslöshetsersättning i det enskilda fallet. Det finns i dag 27 självständiga arbetslöshetskassor med cirka 3,5 miljoner medlemmar. De allra flesta är knutna till olika fackförbund. De konstnärer som till exempel tillhör fackförbundet DIK är medlemmar i AEA, akademikernas erkända arbetslöshetskassa. Unionens arbetslöshetskassa har en kultursektion där många konstnärer är medlemmar.

Det är arbetslöshetskassorna som utreder rätten till arbetslöshetsersättning, som beslutar om och betalar ut den. De svarar också på frågor om arbetslöshetsförsäkringen. Arbetsförmedlingen ger viss information om arbetslöshetsförsäkringen och meddelar arbetslöshetskassorna om arbetssökande t.ex. inte är aktivt sökande. Ersättningen från a-kassan baseras i normalfallet på den genomsnittliga inkomsten under de senaste 12 månaderna.

Ersättningen är, för den som har rätt till inkomstrelaterad ersättning, 80 procent av lönen upp till en lön på 25 025 kronor i månaden, max 910 kronor per dag. Efter 100 dagar sänks ersättningen till max 760 kronor och efter ytterligare 100 dagar sänks procentsatsen till 70 procent med bibehållet tak på 760 kronor. För den som är helt arbetslös under hela ersättningsperioden räcker de 300 dagarna, som är en ersättningsperiod, i ungefär 14 månader. För den som har barn under 18 år kan ersättningsperioden förlängas med ytterligare 450 dagar.

Deltidsarbetslösa kan ha inkomst och deltidserättning från a-kassan under högst 60 veckor.⁷² Det spelar ingen roll hur stor andel som är jobb under varje av dessa veckor.⁷³ Den som erbjuds ett uppdrag under sin arbetslöshet uppmanas att kontakta sin a-kassa för att utreda om uppdraget räknas som verksamhet i eget företag

⁷² Den så kallade 75-dagarsregeln i a-kassan togs bort i maj 2017. Regeln innebar att rätten till a-kassa tog slut efter 75 dagar för deltidarbetande och då hade man att välja mellan att fortsätta jobba deltid utan a-kassa eller att bli arbetslös på heltid med a-kassa. Med de nya reglerna får de som arbetar deltid rätt till a-kassa i 60 veckor. Enligt Af Kultur Media var den gamla regeln förödande för konstnärer, men effekterna av de nya reglerna kommer att bli synliga först om ett år.

⁷³ KLYS har i sitt yttrande över PSFU föreslagit att det inte ska finnas någon 60-veckorsgräns för den som söker heltidstjänster.

eller som anställning. Räknas det som uppdrag i egen verksamhet betalas ingen a-kassa ut oavsett om uppdraget är på heltid eller inte. Räknas det däremot som en anställning kan det vara möjligt att kunna få viss a-kassa under tiden.

Konstnärer har en egen regel för hur inkomst från gage ska räknas om till tid vid arbetslöshet.⁷⁴ Gaget räknas som 173 kronor i timlön för att få fram vilken arbetstid ett gage ska motsvara. Det har dock framförts från ett flertal arbetslöshetskassor att det är otydligt vilka yrkesutövare som ska bedömas utifrån det schabloniserade timlönebegreppet.⁷⁵ Det finns även en särskild regel för yrkesutövare av yrken som kräver ”exempelvis förberedelse- eller repetitionstid”. Sådan tid får räknas med i arbetsvillkoret för att kvalificera sig för a-kassa.⁷⁶

Regeringen har tillsatt en särskild utredare med uppdrag att lämna förslag till en ny effektivare arbetslöshetsförsäkring för fler, grundad på inkomster. Utredaren ska analysera och lämna förslag till hur en arbetslöshetsförsäkring grundad på inkomster kan utformas, analysera vilka ändringar som behöver göras inom arbetslöshetsförsäkringen och lämna förslag till en ny lag och förordning om arbetslöshetsförsäkring, och analysera och lämna förslag till hur villkoren i arbetslöshetsförsäkringen kan utformas så att fler kvalificerar sig för arbetslöshetsersättning. Enligt direktiven ska utredaren i relevanta delar bl.a. beakta betänkandet från konstnärspolitiska utredningen.⁷⁷

Faktureringsföretag och egenanställning

En fråga som blir aktuell för allt fler, inte minst för konstnärer, är hur egenanställning ska räknas när det gäller a-kassa. I dag är det allt fler som väljer att fakturera uppdrag genom faktureringsföretag. Uppdragstagaren blir anställd i företaget under den tid som uppdraget utförs hos kund och det är företaget som fakturerar

⁷⁴ IAFFS 2016:3, 7 kap 6 §.

⁷⁵ IAF Rapporten Översyn av branschspecifik specialreglering, 2017:3 och Arbetslöshetskassornas hantering av branschspecifika regler och verksamhetsområden, 2012:9.

⁷⁶ IAFFS 2016:3, 7 kap 6 §.

⁷⁷ Dir. 2018:8.

kunden, betalar ut lön till uppdragstagare och dessutom redovisar moms, skatter och sociala avgifter till skattemyndigheterna.

Det råder delade meningar om hur egenanställningar genom faktureringsföretag ska räknas när det gäller a-kassa. Frågan är om konstnären ska ses som en självständig eller osjälvständig uppdragstagare. Det finns ett antal domstolsavgöranden som i dag ger viss vägledning för a-kassorna. Konstnärorganisationer som KLYS menar att det ändå saknas generella regler.⁷⁸

Företagare och a-kassa

Det kan vara svårt att beräkna a-kassa för den som har inkomst både från anställning och från näringsverksamhet. Detta är en verklighet som många konstnärer och andra kombinatorer lever med i dag. Ett problem gäller möjligheten att ha näringsverksamheten kvar om en anställning upphör. Den som till exempel haft en heltidssysselsättning i minst tolv månader, och bedriver enskild näringsverksamhet vid sidan om kan, om heltidsarbetet upphör, få räkna firman som bisyssla. Därmed finns rätt till a-kassa utan att firman behöver läggas ner. Under arbetslösheten får arbetet i firman inte vara mer än tidigare och det måste vara möjligt att ta en ny heltidstjänst. Det kan också gå, enligt ”kombinatorregeln”, att ha deltidsarbete och samtidigt anses ha den enskilda näringsverksamheten på deltid.⁷⁹ Anställningen ska ha varit minst 17 timmar i veckan och arbetet i firman högst 10 timmar i genomsnitt i veckan under minst sex månader före arbetslösheten.

För att få a-kassa som företagare ställs krav på att verksamheten ska upphöra. Tanken är att a-kassan inte ska bli en inkomstutfyllnad i företag med låg lönsamhet. I dessa regler skiljer man inte på de olika företagsformerna som firma och fåmansaktiebolag. I stället används begreppet företagare. Med företagare avses fysisk person som bedriver näringsverksamhet och personligen utför arbete i och som han eller hon har ett väsentligt inflytande över.⁸⁰ Det ställs stora krav på företagaren för att verksamheten ska anses ha upphört, så att företagaren kan få a-kassa.

⁷⁸ KLYS (2017). Råd om faktureringsföretag, s. 8.

⁷⁹ 5 e § Förordning (SFS 1997:835) om arbetslöshetsförsäkringen.

⁸⁰ 13 kap 1 §. 71 Inkomstskattelagen (1999:1229) och 34 § ALF.

En företagare kan lägga sitt företag vilande flera gånger under företagets hela verksamhet. Det krävs dock att det har förflutit minst fem år sedan verksamheten återupptogs, innan företagaren eller en närstående personen kan lägga verksamheten vilande på nytt och få rätt till arbetslöshetsersättning. Om mindre än fem år förflutit sedan verksamheten återupptogs måste företagaren eller den närstående ha upphört definitivt med verksamheten för att få rätt till ersättning.⁸¹

Frågan är om de strikta reglerna för företagare främjar konstnärers möjligheter att ta sig ur arbetslösheten eller om de snarare låser fast dem. Det finns en diskussion om detta absoluta krav på nedlagd verksamhet ökar risken för att kvarstå i arbetslöshet. Från bland annat KLYS har framförts förslag på möjligheten att få skicka "en enstaka faktura".⁸² Förslaget öppnar dock för att kunna fakturera hur stort belopp som helst avseende hur lång period som helst. Detta kan leda till ytterligare svåra gränsdragningsproblem och olika tolkningar av reglerna.

7.5.5 Konstnärerna och pensionerna

Allmän ålderspension och olika stöd

En av grundpelarna i det svenska pensionssystemet är att man genom arbete får rätt till pension, dvs. en inkomstgrundad pension. Förutom arbetsinkomster under hela livet ger föräldraförsäkringen, bidragsdelen i studiemedel och värnplikt pensionsrätt. Sjukpenning, a-kassa och sjuk- och aktivitetsersättning tillhör de socialförsäkringar som ger pensionsrätt, eftersom de baseras på inkomstbortfall. Försörjningsstöd, ofta kallat socialbidrag, ger däremot inte pensionsrätt.

För att få högsta möjliga avsättning till allmän pension krävs en månadslön på cirka 41 000 kronor, vilket motsvarar 7,5 inkomstbasbelopp i beskattningsbar årsinkomst 2017. Alla kan dock inte arbeta ihop så mycket pensionsrätt att det ger en tillräcklig pension. Därför finns ett grundskydd – garantipensionen. Garanti-

⁸¹ 35 § ALF.

⁸² KLYS yttrande över socialförsäkringsutredningen *Mer trygghet och bättre försäkring* (SOU 2015:21) den 28 augusti 2015.

pensionen är en socialförsäkring som finansieras över statsbudgeten och inte inom ramen för det allmänna pensionssystemet. De allra flesta som får garantipension, får det som utfyllnad till den intjänade inkomstpensionen och premiepensionen.

Bostadstillägg kan den få som har under ungefär 13 000 kronor i månaden i pensionsinkomster. Bostadstillägget är inkomstprövat. Det går att ha arbetsinkomster på upp till 24 000 kronor om året utan att bostadstillägget påverkas. I budgetpropositionen för 2018 föreslår regeringen en höjning av taket på bostadstillägget till 5 600 kronor i månaden. Närmare 300 000 personer har i dag bostadstillägg för pensionärer.

Äldreförsörjningsstöd ges till den som, med pension och bostadstillägg, har under en skälig levnadsnivå efter att boendet är betalt. Som skälig levnadsnivå 2018 räknas 5 634 kronor per månad för ensamstående och 4 590 kronor per månad för gift, sambo eller registrerad partner. Av de cirka 20 000 personer som i dag får äldreförsörjningsstöd är det många som invandrat till Sverige i vuxen ålder och inte kvalificerar sig för full garantipension. Denna grupp förväntas växa.

I dag har cirka 700 000 personer över 65 år del av något grundskydd, alltså garantipension, bostadstillägg och/eller äldreförsörjningsstöd. Om konstnärer inte får ut den ersättning som är relaterad till den faktiska inkomsten innebär det också att de inte får den fulla pensionsgrundande inkomsten från olika socialförsäkringar. De riskerar alltså inte bara sämre ersättningar under arbetslivet utan även att få sämre pensioner.

Tjänstepension

De allra flesta löntagare, cirka 90 procent, har en kollektivavtalad tjänstepension. Dessutom kan löntagare utanför kollektivavtalet få en privat tjänstepension av sin arbetsgivare. Kollektivavtalen ger vanligen ytterligare skydd i form av högre sjukersättning, högre föräldrapenning, arbetsskadeförsäkring, omställningsförsäkring, m.m. I dagens kollektivavtal finns vanligtvis ingen minsta anställningstid för att få avsättning till tjänstepension. Kollektivavtal där all arbetstid räknas är positiva för konstnärer och andra kombinatorer.

Många konstnärer har någon form av tjänstepensioner (se kapitel 9). Har de inte haft långa perioder av fasta anställningar är det sannolikt att de har många små skvättar av tjänstepensioner enligt olika kollektivavtal, ofta från försörjningsjobb utanför den konstnärliga verksamheten. Ett problem med många små skvättar är att de avgifter som varje försäkringsbrev har tär på kapitalet och ger därmed mindre pension än motsvarande kapital i en enda försäkring. Frågan om att göra det enklare att flytta ihop olika tjänstepensioner har aktualiserats i olika sammanhang. Det skulle gagna många, inte minst konstnärer.

Privat pensionssparande

Enskilda näringsidkare och personer som under hela inkomståret inte får avsättning till tjänstepension har möjlighet att spara i privat pensionsförsäkring med skatteavdrag. Beloppet får högst motsvara 35 procent av överskottet/lönen före skatt, maximalt 10 prisbasbelopp, motsvarande 455 000 kronor (2018). Villkoret för skatteavdraget är att det inte får finnas några tjänstepensionsinbetalningar under året. Det är negativt för konstnärer och andra som för sin försörjning tar kortare anställningar där det finns kollektivavtal. För dem med lågt överskott eller lägre lön är det dock bättre att inte göra avdrag, utan i stället låta hela överskottet ligga till grund för allmän pension.

Utbetalning från en privat pensionsförsäkring inkomstbeskattas och läggs på toppen av pensionerna. Det kan därmed sänka nivån på bostadstillägget. Annat privat långsiktigt sparande är antingen beskattat under spartiden (investeringssparkonto och kapitalförsäkring) eller beskattas som inkomst av kapital (sparkonto, direktägda fondandelar, aktier och obligationer m.m.). De påverkar därmed inte bostadstillägg och andra stöd på samma sätt.

7.5.6 Skatter

Stöd via skattesystemet

Skattesystemet är detsamma för konstnärer som för andra inkomsttagare med ett undantag för den som både har inkomst från sin firma och inkomster från anställning. Konstnärer kan göra avdrag för ett underskott i näringsverksamheten direkt mot samma års anställningsinkomster. Det finns ingen övre gräns för avdraget men det gäller bara det aktuella årets underskott, inte för inrullande underskott. Det måste dock vara en viss nivå på verksamheten i firman. Inkomsten i den konstnärliga verksamheten måste under det aktuella året och de tre föregående varit minst ett halvt inkomstbasbelopp per år i genomsnitt.⁸³ Konstnärlig verksamhet som går med underskott kan därmed sänka den totala inkomstskatten. Detta blir med andra ord ett indirekt stöd till konstnärer via beskattningen.

Mervärdesskatt

Som medlem i EU har Sverige att utgå från de villkor som formuleras i det s.k. mervärdesskattedirektivet. Enligt det ska medlemsländerna ha en normalskattesats som inte får understiga 15 procent och därutöver tillåts en eller två reducerade skattesatser som dock inte får vara lägre än 5 procent. I Sverige gäller normalskattesatsen 25 procent, medan de reducerade skattesatserna är 12 respektive 6 procent.⁸⁴ Den lägsta mervärdesskattenivån är ofta kallad kulturomsnivån, eftersom den gäller för stora delar av kulturområdet.

De reducerade skattesatserna får bara tillämpas på varor och tjänster som anges i en bilaga till mervärdesskattedirektivet. Där ingår bl.a:

- Tillhandahållande, inklusive lån från bibliotek, av böcker (inbegripet broschyrer, foldrar och liknande trycksaker, bilder-, tecknings- och målarböcker för barn, noter i tryck eller manuskript, kartor och hydrografiska och liknande förteckningar),

⁸³ Skatteverket. Rättslig vägledning (Dnr 131 805757-09/11).

⁸⁴ Mervärdesskattelagen (1994:200).

dagstidningar och tidskrifter, förutom sådana som helt eller huvudsakligen är ägnade åt reklam.

- Tillträde till föreställningar, teatrar, cirkusar, marknader, nöjesparker, konserter, museer, djurparker, biografier, utställningar och liknande kulturella evenemang och anläggningar.
- Mottagning av radio- och TV-sändningstjänster.
- Tillhandahållande av tjänster av författare, kompositörer och utövande konstnärer samt royaltier till dessa.

I samma bilaga sägs också att reducerad mervärdesskatt inte får tillämpas på tjänster som tillhandahålls på elektronisk väg. Det är den formuleringen som gör att mervärdesskatten på digitala tidningar och böcker inte kan läggas på en reducerad nivå. Kommissionen har dock föreslagit en ändring av direktivet så att även digitala utgåvor ska kunna ha den reducerade nivån. Alla ändringar av direktivet måste beslutas enhälligt av medlemsländerna och hittills har frågan fastnat på att två länder motsätter sig den föreslagna ändringen. I Sverige har kultur- och finansministrarna lovat att den s.k. digitalmomsen ska sänkas så snart direktivet ändrats. Det finns däremot inga besked om när det kan ske.

Alla reducerade skattesatser ger i större eller mindre grad upphov till gränsdragningsproblem. Eftersom stora delar av kulturområdet omfattas av den lägre skattesatsen är det förhållandevis vanligt med gränsdragningsproblem just där. Inom bild- och formområdet finns samtliga skattesatser representerade. Följande lista är hämtad från verksam.se:

25 procent mervärdesskatt

- Arvoden för konsultarbeten, juryarbeten, viss undervisning, visning av utställning, föredrag m.m.
- Fasta utsmyckningar som utförs på plats.
- Konsthantverk, brukskonst.
- Skissarvoden, när konstnären inte får uppdraget.

- Skulpturer och textila verk som görs i en upplaga på fler än åtta exemplar.
- Hyra.
- Upphovsrättsersättningar, dvs. betalning för överlåtelse eller upplåtelse av rätten att publicera och mångfaldiga ett fotografi eller reklamalster.

12 procent mervärdesskatt

- Försäljning av lös konst, dvs. oljemålningar, akvareller, grafiska blad och skulpturer (begränsad upplaga) m.m., gäller endast när det är upphovspersonen eller dennes dödsbo som äger konstverket vid försäljningen.
- Import av konstverk, från ett land utanför EU till ett EU-land.

6 procent mervärdesskatt

- Upphovsrättsersättningar, dvs. betalning för överlåtelse eller upplåtelse av rätten att publicera och mångfaldiga en bild, som inte är fotografi eller reklamalster.
- Utställningsersättning.

Det finns med andra ord flera undantag från den mervärdesskatte-nivå på 6 procent som huvuddelen av kulturområdet omfattas av. Vissa delar av den konstnärliga verksamheten omfattas inte alls av mervärdesskatteplikt.

7.6 Summering

Social bakgrund och jämställdhet

Det underlag utredningen inhämtat visar att det är vanligt att konstnärer kommer från hem med välutbildade föräldrar. Sett över en tioårsperiod har andelen kvinnor ökat och, sett över hela konstnärgruppen, är det numera ungefär lika många kvinnor som män som är verksamma som konstnärer. Däremot finns det en

obalans mellan kvinnor och män inom vissa av de olika konstområdena. Kvinnliga konstnärer får barn i mindre utsträckning än den kvinnliga befolkningen i övrigt, medan manliga konstnärer får barn i större utsträckning än den manliga befolkningen i övrigt.

Svenskar med utländsk bakgrund är sämre representerade i konstnärskretsen än i befolkningen i stort. Orsaker kan ofta spåras tidigt i det som kan kallas konstnärernas utbildningskedja.

Konstnärernas utbildningskedja

Intresse och engagemang för de estetiska ämnena skapas tidigt i en individs liv, kanske redan i förskolan. I den obligatoriska skolan får alla elever sedan möjlighet att utveckla sina estetiska förmågor i ämnen som t.ex. bild, musik och slöjd. Avgifterna till kulturskolan kan utgöra hinder för att få pröva och utveckla ett konstnärligt utövande. Tillgängligheten till kulturskolan varierar också mellan Sveriges kommuner. I gymnasieskolan studerar inte alla elever estetiska ämnen och en viss social snedrekrytering sker till det estetiska programmet.

Efter gymnasieskolan stöter den blivande konstnären på hinder i form av avgiftsbelagda förberedande skolor, som är ett vanligt mellansteg som stärker förutsättningarna inför ansökan till högskola. Därefter sker antagningen till högskoleutbildningen, där konkurrensen om de få platserna är stor. Eftersom en genomgången konstnärlig högskoleutbildning har så stor betydelse för en individs etablering i ett konstnärligt yrke, är det problematiskt att den sociala snedrekryteringen till de konstnärliga högskolorna är så hög, högre än till andra högskolor. Den socioekonomiska problematiken underlättas inte av de oklara försörjningsmöjligheterna efter avslutad utbildning, något som gäller generellt för konstnärerna. En konstnärlig yrkeskarriär är förenad med stor personlig ekonomisk risk.

Konstnärernas inkomstutveckling

Utredningen kan konstatera att konstnärernas inkomstutveckling under den undersökta tioårsperioden ligger långt under befolkningens inkomstutveckling. Dessutom ökar inkomstspidningen

inom konstnärgruppen. Många konstnärer har så låga inkomster att de inte kan försörja sig på sitt konstnärliga arbete. Samtidigt har en större andel av konstnärerna en högskoleutbildning än befolkningen i övrigt.

Inom de flesta konstområden ligger de kvinnliga konstnärernas lönenivåer under de manliga konstnärerna. På samma sätt ligger lönenivåerna för konstnärer med utländsk bakgrund under lönenivåerna för konstnärer med svenskt ursprung.

Digitaliseringen har förändrat konstnärernas inkomstfördelning på ett betydande sätt. Ersättningsnivåerna har generellt blivit lägre, men samtidigt har det skett en ökad inkomstkoncentration till ett fåtal konstnärer, speciellt inom musikbranschen.

Konstnärernas sociala trygghet, m.m.

Konstnärerna har ofta oregelbundna inkomster som kan komma från flera olika håll och vara av olika slag, t.ex. inkomst av tjänst, som anställd, och inkomst av näringsverksamhet, som egenföretagare. Det resulterar i svårigheter att veta hur stor ersättningen kan bli från någon av de socialförsäkringsförmåner som är baserade på SGI. Från konstnärsorganisationernas sida påtalas även brister i kunskap och förståelse för konstnärernas villkor hos Försäkringskassan. Många konstnärerna sliter också hårt på kroppen och ofta krävs det regelbunden träning för att orka hela yrkeslivet. Anställda har möjlighet att få friskvårdsbidrag av arbetsgivaren. För den som i likhet med många konstnärer har näringsverksamhet finns inte den möjligheten.

En av grundpelarna i det svenska pensionssystemet är att man genom arbete får rätt till pension, dvs. en inkomstgrundad pension. Förutom arbetsinkomster under hela livet ger föräldraförsäkringen, bidragsdelen i studiemedel och värnplikt pensionsrätt. Sjukpenning, a-kassa och sjuk- och aktivitetsersättning tillhör de socialförsäkringar som ger pensionsrätt. Försörjningsstöd ger däremot inte pensionsrätt. De allra flesta löntagare, cirka 90 procent, har en kollektivavtalad tjänstepension. Dessutom kan löntagare utanför kollektivavtalet få en privat tjänstepension av sin arbetsgivare. Konstnärer har i mindre grad en kollektivavtalad tjänstepension än befolkningen som helhet. Enskilda näringsidkare och personer som

inte får avsättning till tjänstepension har möjlighet att spara i privat pensionsförsäkring med skatteavdrag.

Som medlem i EU har Sverige att utgå från de villkor som formuleras i det s.k. mervärdesskattedirektivet. I Sverige är normalskattesatsen 25 procent, medan de reducerade skattesatserna är 12 respektive 6 procent. Den lägsta mervärdesskattenivån är ofta kallad kulturmomsnivån, eftersom den gäller för stora delar av kulturområdet. Reducerade mervärdesskattesatser ger i större eller mindre grad upphov till gränsdragningsproblem. Eftersom stora delar av kulturområdet omfattas av den lägre skattesatsen är det förhållandevis vanligt med gränsdragningsproblem just där.

8 Nuvarande insatser för konstnärerna

8.1 Inledning

Naturligtvis vill vi ha ett samhälle där den fria konsten har en stark grundfinansiering av offentliga medel. Men vi vill också ha ett samhälle där konsten genomsyrar flera områden och där konstnärer med sitt kreativa förhållningssätt kan bidra till att människor växer och att samhället utvecklas. Kunskapen om dessa möjligheter är inte tillräckligt stor, framför allt inte på de samhällsfält där konsten skulle kunna ha stort inflytande. Om kunskapen ökar kommer även finansieringen öka – och då kommer pengarna att komma från andra håll än kulturens lilla kassakista.¹

Johan Lundbladh, vd Tilt

Enligt direktiven ska utredningen bedöma hur de befintliga statliga insatserna för konstnärer bidrar till att nå de kulturpolitiska målen. Utredningen ska med utgångspunkt i de relevanta samhällsförändringarna analysera de befintliga statliga ersättnings- och stödsystemen för konstnärer och vid behov föreslå förändringar i systemen som kan förbättra konstnärernas förutsättningar att vara yrkesverksamma. I översynen ska utredningen beakta hur de statliga ersättnings- och stödsystemen och socialförsäkringssystemen förhåller sig till varandra.

I kapitlet redovisas hela bredden av konstnärsrelaterade åtgärder, såväl statliga som andra. Efter en genomgång av de nationella målen för kulturpolitiken (8.2) redovisas bidrag och stipendier för konstnärer (8.3), ersättningar för utfört konstnärligt arbete (8.4), de statliga ersättnings- och stödsystemens koppling till socialförsäkringssystemen (8.5), insatser för att stärka konstnärerna ar-

¹ Krönika: Varför ska konstnärer bidra till samhällsutvecklingen?
www.konstnarspolitiskautredningen.se

betsmarknad (8.6), länkar mellan konstnärer och arbetsmarknaden (8.7), exempel på konstnärspolitik i andra länder (8.8), myndighetsstrukturen och styrningen i statsförvaltningen (8.9) samt konstnärspolitikens budgetramar (8.10).

8.2 Nationella mål för kulturpolitiken

Det finns ett stort antal statliga ersättnings- och bidragsformer riktade till konstnärerna och de hanteras av flera olika myndigheter och andra instanser. Gemensamt för samtliga är att de ska bidra till att de nationella målen för kulturpolitiken kan nås.

Enligt dessa mål ska kulturen vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling. För att uppnå målen ska kulturpolitiken främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor, främja kvalitet och konstnärlig förnyelse, främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas, främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan samt särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.²

Enligt utredningens direktiv är möjligheten till konstnärligt skapande, med en hög grad av oberoende i förhållande till såväl kommersiella intressen som tillfälliga politiska viljeyttringar, en förutsättning för målet om kulturen som en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Professionella konstnärer har också en nyckelroll i ett levande kulturliv, inte bara som skapare och förmedlare av konstupplevelser utan även som inspiratörer för och medaktörer i olika typer av kreativ verksamhet. De nationella målen för kulturpolitiken förutsätter enligt direktiven att konstnärer kan försörja sig på sin konstnärliga verksamhet och ha möjlighet att utveckla sitt konstnärskap.

Den fråga som utredningen har att ta ställning till är i vilken grad nuvarande statliga ersättnings- och stödsystem bidrar till att målen för den nationella kulturpolitiken kan nås. Utredningens bedömning på den punkten följer av den analys som görs i detta kapitel och redovisas

² Prop. 2009/10:3, bet. 2009/10:KrU5, rskr. 2009/10:145.

i kapitel 9. I den redovisning som följer nedan används en tematisk disposition. Ofta i utredningssammanhang beskrivs de olika statliga myndigheternas verksamheter i tur och ordning och var för sig. I detta kapitel beskrivs de i stället tillsammans utifrån vilka frågor som behandlas. På så sätt blir det lättare att jämföra verksamheterna och att få en överblick av konstnärspolitikens hela bredd.

8.3 Bidrag och stipendier för konstnärer

Den nuvarande konstnärspolitikerna rymmer ett stort antal specifika bidragsformer. Huvuddelen är reglerade i statliga förordningar, men det finns också bidrag som berörda myndigheter och andra instanser själva har utvecklat inom de relativt vida ramar som gäller för åtminstone delar av området. Den genomgång av befintliga ersättnings- och bidragsformer som görs i detta avsnitt bygger i huvudsak på följande förordningar:

- Konstnärsnämnden: Förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer. Förordning (1982:600) om Sveriges bildkonstnärskommitté. Förordning (1989:500) om vissa särskilda insatser på kulturområdet. Förordning (1983:190) om pensionsgrundande konstnärskommittéer m.m. Förordning (2011:317) om statsbidrag till nyskapande kultur.
- Författarfonden: Förordning (1962:652) om Sveriges författarfond. Förordning (1998:1369) om statsbidrag för beställning av nyskriven svensk dramatik.
- Musikverket: Förordning (2010:1921) om statsbidrag till musiklivet.
- Kulturrådet: Förordning (2012:516) om statsbidrag till det fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet. Förordning (2007:1436) om statsbidrag till kulturell verksamhet i skolan. Förordning (1996:1598) om statsbidrag till regional kulturverksamhet. Förordning (1998:1368) om statsbidrag till vissa utställare inom bild- och formområdet.
- Bildupphovsrätt: Förordning (1996:1605) om individuell visningsersättning.
- Sami/Stim: Förordning (1998:1387) om fonogramersättning.

Som framgår av förordningarnas datering har huvuddelen funnits under lång tid. Även om det har skett vissa förändringar i bestämmelserna är huvuddragen desamma som när ersättnings- och bidragsformerna introducerades. Med tanke på det stora antalet förordningar som styr verksamheterna och det faktum att de tillkommit under en följd av år, är det mycket som talar för att de behöver samordnas och moderniseras.

Under kartläggningen av konstnärspolitiken har utredningen i huvudsak fått synpunkterna att de befintliga bidragen och ersättningarna har stor legitimitet och att det inte är påkallat med någon större förändring av systemet. Dock är det enligt många för lite pengar i systemet. Den kritik som framkommit är att det ställs allt större krav på resultat, redovisning och uppföljning och i motsvarande mån en mindre öppenhet för en konstnärligt sökande process. En angränsande fråga gäller den om en ökad instrumentalisering i kulturpolitiken, att de statliga insatserna på kulturområdet i högre grad motiveras av den betydelse de har för andra politikområden, som regional utveckling, pedagogisk utveckling i skolan och den övergripande folkhälsan.

8.3.1 Ett- och fleråriga bidrag

En av de mer grundläggande bidragsformerna är de som kallas konstnärsbidrag, verksamhetsbidrag eller arbetsstipendier. De skiljer sig från andra bidragsformer genom att inte vara kopplade till ett visst projekt, konstverk eller prestation utan är till för att ge den aktive konstnären ”en sådan ekonomisk trygghet under viss tid att han kan ägna sig åt konstnärlig yrkesutövning utan avbrott eller åt experiment och nydanande inom konstnärlig verksamhet”.³ Dessa bidrag kan i praktiken sträcka sig över ett eller flera år. Enligt 1976 års förordning kan samma konstnär få ett konstnärsbidrag utan omprövning under högst fem år. Med stöd i dessa formuleringar fördelas olika långa arbetsstipendier av Konstnärsnämnden och Författarfonden inom deras respektive ansvarsområden.

För Konstnärsnämndens del handlar det om konstområdena bild/form, musik, teater, dans och film. En del av de medel som

³ 8–12 §§ förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer.

fördelas som konstnärsbidrag kommer från den ersättning åt bild- och formkonstnärer för visning av verk som finns i offentliga institutioners ägo för allmänheten eller som används på annat allmännyttigt sätt, s.k. visningsersättning. I regeringens medelsfördelning i det årliga regleringsbrevet görs också en uppdelning mellan ”visningsersättning och bidrag till bild- och formkonstnärer” och ”bidrag till konstnärer inom områdena musik, teater, dans och film”. Av Konstnärsnämndens årsredovisning framgår att arbetsstipendierna lämnas som ettåriga, tvååriga och femåriga. De behöver inte redovisas, men för att bedöma betydelsen av bidragsformen ombeds mottagarna besvara enkäter om stipendiets användning och betydelse.⁴

För Författarfondens del handlar det om ordområdet. Fondens verksamhet är samtidigt delad i två delar: en del som avser fördelningen av medel från biblioteksersättningen och en del som avser bidrag till författare, översättare, dramatiker och kulturjournalister i enlighet med 1976 års förordning. Regeringens medelsfördelning följer också samma indelning. Av fondens verksamhetsberättelser framgår att bidragen till författare, översättare och kulturjournalister koncentreras på ettåriga och tvååriga, medan bidrag till dramatiker fördelas som ettåriga, tvååriga och femåriga bidrag.

I den del som Författarfondens fördelar medel från biblioteksersättningen styrs verksamheten av en förordning från 1962. Inriktningen är att förbättra de litterära upphovsmännens ekonomiska villkor. Begreppet litterära upphovsmän definieras inte närmare men i praktiken avses författare, dramatiker och i vissa fall översättare. I förordningen anges vidare att det som gäller för upphovsmän till litterära verk ska tillämpas även beträffande illustratörer, bildkonstnärer och fotografer när det gäller sådana litterära verk som till väsentlig del består av illustrationer, bildkonst eller fotografier.⁵ Det får antas att det därmed avses fall där de senare yrkesgrupperna är att jämställa med t.ex. författare. Inom de relativt vida ramar som gäller för bidragsgivningen inom biblioteksersättningen fördelar fonden arbetsstipendier som är ettåriga, tvååriga, femåriga och tioåriga.

⁴ Konstnärsnämndens årsredovisning 2016, s. 41.

⁵ 3 § förordning (1962:652) om Sveriges författarfond.

Statsbidraget till det fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet, som fördelas av Kulturrådet, får lämnas till verksamhet av professionell art i form av verksamhetsbidrag eller projektbidrag.⁶ För verksamhetsbidrag krävs årlig kontinuerlig verksamhet som omfattar flera olika produktioner, presentationer och/eller samproduktioner. Kulturrådet förklarar på sin webbplats att man enligt budgetlagen inte har någon möjlighet att ta beslut för mer än ett år i taget, men inom dansområdet kan treåriga verksamhetsbidrag föreslås av en referensgrupp. En ny ansökan måste dock lämnas in för varje år även av de verksamheter som fått treåriga bidrag.⁷

Till skillnad mot Konstnärsnämndens bidragsformer, kan statsbidraget till det fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet endast lämnas till juridiska personer eller enskilda näringsidkare.⁸ På sin webbplats förklarar Kulturrådet att den som vill söka bidrag men inte uppfyller kraven på organisationsform kan låta en annan organisation söka bidrag för ens räkning. Det förutsätter att det finns en direkt koppling mellan den sökande organisationen och den egna gruppens verksamhet. Det är dock den sökande organisationen som är ansvarig för bidraget vad gäller bidragets användning, genomförandet av verksamheten och redovisning.⁹ Just inom scenkonstområdet förefaller den formella distinktionen mellan fysiska och juridiska personer som besvärlig att upprätthålla och i praktiken avser Konstnärsnämndens och Kulturrådets bidragsgivning samma typer av professioner. Därför redovisas dessa verksamhetsbidrag tillsammans i den här genomgången. Inom andra konstformer kan skillnaden mellan fysiska och juridiska personer vara mer åtskilda och därför redovisas de inte tillsammans här.

I tabell 8.1 redovisas de ett- och fleråriga bidrag som lämnas av Författarfonden, Konstnärsnämnden och Kulturrådet till konstnärer och det fria kulturlivet inom olika konstformer. För Författarfondens del handlar det om två bidragsformer, en som finansieras av statsbidrag och en som finansieras av biblioteksersättningsmedel.

⁶ 4 § förordning (2012:516) om statsbidrag till det fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet.

⁷ Kulturrådets webbplats i december 2017.

⁸ 5 § förordning (2012:516) om statsbidrag till det fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet.

⁹ Kulturrådets webbplats i december 2017.

Tabell 8.1 Ett- och fleråriga bidrag, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Beslut 2016	Beslut 2015
Författarfonden	Dramatiker, författare, översättare, kulturjournalister	Ett-, två- och fem-åriga arbetsstipendier	5 175	5 274
Författarfonden	Litterära upphovsmän, inkl. illustratörer, bildkonstnärer och fotografer	Ett-, två-, fem- och tioåriga arbetsstipendier	37 000	33 900
Konstnärsnämnden	Andra konstnärer, dvs. inom bild och form, musik, teater, dans och film	Ett-, två- och femåriga arbetsstipendier	60 444	60 248
Kulturrådet	Fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet	Verksamhetsbidrag, ett år i taget	100 112	99 600
Summa			202 731	199 022

Källa: Bidragsförordningar och årsredovisningar.

I storleksordningen fördelas således 200 miljoner kronor årligen som ett- eller fleråriga bidrag till konstnärer och det fria kulturlivet. Samtidigt finns det betydande skillnader mellan de budgetramar som de olika instanserna har att fördela. Budgetramar för olika ändamål har en tendens att bli etablerade utan att det har diskuterats eller motiverats varför de ska vara på en viss nivå. Det finns därför ingen förklaring i styrande dokument till varför det är just dessa belopp som används för verksamhetsbidrag till konstnärer inom olika konstformer inom myndigheterna. Det görs inte heller någon jämförelse eller bedömning av hur dessa budgetramar förhåller sig till ramarna för andra typer av bidrag, t.ex. projektbidrag.

8.3.2 Projektbidrag

Projektbidrag kan enligt 1976 års förordning för Konstnärsnämnden utgå till målinriktat konstnärligt utvecklingsarbete av mer kostnadskrävande natur. Dessutom fordras att projektet antingen kan antas få betydelse för utvecklingen inom det aktuella konstområdet eller är ett försök att vidga användningen av konstnärlig verk-

samhet till nya områden i samhället. Permanent finansiering av konstnärlig verksamhet får inte ske genom projektbidrag.¹⁰

Kulturrådet fördelar projektbidrag på teater-, dans- och musikområdet till professionella inom dans, teater, musikteater, opera, cirkus, performance och övriga uttryck. Projektbidrag kan sökas för enskild produktion, presentation, samproduktion eller en insats som utvecklar konstformen nationellt. Ansökan kan även gälla exempelvis internationellt gästspel i Sverige, turnéer utomlands, europeiskt samarbetsprojekt eller medfinansiering för den som söker eller redan fått stöd genom EU.¹¹

Två förhållandevis nya statliga bidragsgivare – Musikverket och Kulturbryggan – tillhör också den här kategorin av bidragsgivning, genom att båda instanserna uttryckligen i sina bidragsförordningar är inriktade på projekt. De båda bidragsgivarna är också öppna för både juridiska och fysiska personer. Skillnaderna mellan Musikverket och Kulturbryggan ligger i att den förstnämnda instansen är inriktad på samarbetsprojekt inom musikområdet, medan den sistnämnda instansen fördelar bidrag till nyskapande projekt inom alla konstformer.¹² Musikverket accepterar även andra konstformer, så länge minst en deltagare i samarbetsprojektet kommer från musiksidan.¹³

De projektbidrag som lämnas av Konstnärsnämnden, Kulturrådet, Musikverket och Kulturbryggan redovisas i tabell 8.2.

¹⁰ 13–15 §§ förordningen (1976:528) om bidrag till konstnärer. 1976 års förordning omfattar även Författarfonden men av verksamhetsberättelserna att döma fördelar fonden inga projektbidrag.

¹¹ Webbplatsen för Kulturrådet i december 2017.

¹² Förordning (2010:1921) om statsbidrag till musiklivet resp. förordning (2011:317) om statsbidrag till nyskapande kultur.

¹³ Minnesanteckningar från utredningens möte med Musikverket i september 2017.

Tabell 8.2 Projektbidrag, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Beslut 2016	Beslut 2015
Konstnärsnämnden	Andra konstnärer, dvs. inom bild och form, musik, teater, dans och film	Utvecklingsarbete	21 547	22 120
Kulturbryggan	Juridiska eller fysiska personer inom konstområdesspecifika och konstområdesöverskridande projekt	Nyskapande projekt	21 522	11 333*
Musikverket	Juridiska och fysiska personer inom musikområdet	Samarbetsprojekt	25 000	25 000
Kulturrådet	Fria kulturlivet inom teater-, dans- och musikområdet	Projekt	20 814	26 707
Totalt			88 883	85 160

Källa: Bidragsförordningar och årsredovisningar.

* Kulturbryggan inordnades i Konstnärsnämnden den 1 oktober 2015 och det redovisade beloppet avser bara ett beslutstillfälle.

Den totala medelstillelsen för olika typer av statliga projektbidrag till konstnärer är betydligt lägre än för de ett- och fleråriga bidragen. De olika instanserna har dock i stort samma resurser till sitt förfogande, men då ska det beaktas att ändamålen skiljer sig åt vad gäller antalet konstformer som omfattas. Det kan noteras att de två senaste tillskotten på bidragsområdet har utformats som projektbidrag och att de inte bygger på en uppdelning av konstnärerna i juridiska och fysiska personer. I denna del har konstnärspolitikerna blivit mer projektinriktad och mindre formell vad avser verksamhetsform.

8.3.3 Långtidsstipendier

Långtidsstipendium kan enligt 1976 års förordningen lämnas för att ge en aktiv konstnär, som under en längre tid dokumenterat konstnärlig verksamhet av god kvalitet, arbetsmässig trygghet för att utveckla denna verksamhet. Långtidsstipendium ges till samma konstnär för högst tio år i sänder. Stipendiet kan upphöra om stipendiaten upphör med konstnärlig verksamhet, antar anställning tills vidare med mer än halvtidstjänstgöring, får inkomstgaranti

eller erhåller sjukpenning, aktivitetsersättning eller ålderspension enligt socialförsäkringsbalken.¹⁴ Stipendiet ska enligt inkomstskattelagen deklarerars som en intäkt.¹⁵

Regeringen anger i regleringsbrevet hur många tioåriga långtidsstipendier som ska finnas. Enligt 2017 års regeringsbrev ska de uppgå till 121 stycken och de får sammanlagt kosta 16 350 000 kronor. Det är en ökning från 2016 med fyra långtidsstipendier, vilket i sin tur var en ökning från 2015 med sex stipendier. Ökningen förklaras av att antalet inkomstgarantier minskar och att medel därifrån förs över till långtidsstipendierna (se nedan). Fördelningen mellan Konstnärsnämnden och Författarfonden framgår av tabell 8.3.

Tabell 8.3 Långtidsstipendier, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Beslut 2016	Beslut 2015
Författarfonden	Dramatiker, författare, översättare, kulturjournalister	10-åriga stipendier	3 057	2 937
Konstnärsnämnden	Andra konstnärer, dvs. inom bild och form, musik, teater, dans och film.	10-åriga stipendier	12 493	12 015
Totalt			15 550	14 952

Källa: Bidragsförordningar och årsredovisningar.

Konstnärsnämnden beslutade i oktober 2017 om 44 tioåriga långtidsstipendier, vilket var en rekordstor utdelning. Den totala stipendiesumman under tio år blir cirka 1,3 miljoner kronor till varje stipendiat. Stipendiet motsvarar tre prisbasbelopp per år vilket innebär att de nya stipendiaterna får dela på cirka 60 miljoner kronor.¹⁶ Enligt en överenskommelse mellan fonden och nämnden i februari 2017 har fonden beslutanderätt över 24 långtidsstipendier under 2017.

Till skillnad mot inkomstgarantierna har långtidsstipendierna inte ifrågasatts i den allmänna kulturpolitiska debatten. Utifrån

¹⁴ Inga nya inkomstgarantier lämnas (se avsnitt 8.3.4).

¹⁵ 11 kap, 46 § inkomstskattelagen (1999:1229).

¹⁶ Prisbasbeloppet enligt socialförsäkringsbalken (2010:110) har för år 2017 beräknats till 44 800 kronor. Det innebär att prisbasbeloppet för år 2017 är 500 kronor högre än prisbasbeloppet för år 2016.

konstnärens perspektiv finns det utan tvekan en stor fördel trygghetsmässigt att bli mottagare av ett långtidsstipendium. Stipendiet är kopplat till en egen aktivitet, men däremot inte till något specifikt resultat.

8.3.4 Inkomstgarantier

De statliga inkomstgarantierna till konstnärer har tilldelats en konstnärlig verksamhet av hög kvalitet och med stor betydelse för svenskt kulturliv. Inkomstgarantin har varit ett erkännande av ett framstående konstnärskap och gett en ekonomisk grund för mottagaren att upprätthålla sitt konstnärskap på hög nivå. Inkomstgarantin skiljer sig från långtidsstipendierna genom att vara livslånga och för att i praktiken inte kräva en aktiv konstnärlig verksamhet.¹⁷ Inkomstgarantin innebär att mottagaren är försäkrad en minimiinkomst på fem basbelopp per år, vilket 2016 motsvarade 221 500 kronor. Det belopp som betalas ut minskas i förhållande till andra inkomster, vilket innebär att garantin helt faller bort om konstnären når en egen inkomst på cirka 260 000 kronor per år.¹⁸

Riksdagen beslutade 2010 att avveckla inkomstgarantin för konstnärer, med hänvisning till arbetslinjen. De som nu innehar en garanti är dock inte berörda av beslutet. När medel frigörs i garantisystemet genom att innehavare avlider överförs medlen till att finansiera långtidsstipendier.¹⁹ Under 2016 avled tio innehavare av inkomstgaranti. I slutet av 2016 hade antalet innehavare av inkomstgarantier minskat till 116, varav 95 fanns inom de konstområden som hanteras av Konstnärsnämnden, medan övriga hanteras av Författarfonden. I slutet på 2017 var antalet innehavare 111 stycken.

Av tabell 8.4 framgår hur kostnaderna för inkomstgarantierna successivt sjunker med åren.

¹⁷ Förordning (1976:504) om inkomstgarantier för konstnärer.

¹⁸ Konstnärsnämndens webbplats i december 2017.

¹⁹ Prop. 2009/10:3, s. 58.

Tabell 8.4 Inkomstgarantier, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Ram 2016	Ram 2015
Författarfonden	Dramatiker, författare, översättare, kulturjournalister	Livslångt	2 726	2 995
Konstnärsnämnden	Andra konstnärer, dvs. inom bild och form, musik, teater, dans och film	Livslångt	10 945	11 670
Totalt			13 671	14 665

Källa: Bidragsförordningar och årsredovisningar.

Det faktum att kostnaderna för inkomstgarantier minskar leder alltså inte till att medel försvinner från bidragssystemet. Det skulle därför i princip vara möjligt att återinföra systemet, men det finns ingen stark efterfrågan om detta från de intressenter utredningen haft dialog med.

8.3.5 Pensionsbidrag

Enlig 1976 års förordning för Konstnärsnämnden kan konstnärsbidrag utgå för att ge konstnärer skydd av pensionskaraktär. Bidrag kan även lämnas till efterlevande till konstnär som haft bidrag av pensionskaraktär, annat större bidrag eller stipendium under längre tid eller som varit innehavare av konstnärsbelöning eller inkomstgaranti för konstnär.²⁰

Från den del av verksamheten som finansieras av medel från biblioteksersättningen kan fonden besluta om stipendier och bidrag till enskilda upphovsmän och bidrag till deras efterlevande.²¹ Styrelsen i fonden har inom den ramen etablerat att pensionsbidrag och periodiska bidrag kan utdelas till författare, översättare, tecknare och fotografer samt periodiska bidrag till deras efterlevande. Enligt styrelsen bestämmelser ska storleken på beviljat pensionsbidrag anpassas till mottagarens allmänna pension. Bidraget ska, samman-

²⁰ 8 § förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer. 1976 års förordning omfattar även Författarfonden men av verksamhetsberättelserna att döma fördelar fonden inga pensionsbidrag från den delen av verksamheten.

²¹ 7 § förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond.

räknat med den allmänna pensionen, uppgå till 3,8 prisbasbelopp räknat vid ansökningstillfället. Bidraget kan endast i undantagsfall överstiga 1,5 prisbasbelopp per år.

Tabell 8.5 innehåller uppgifter om kostnaderna för pensionsbidrag som utbetalats av Konstnärsnämnden och Författarfonden under 2015 och 2016.

Tabell 8.5 Pensionsbidrag, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Beslut 2016	Beslut 2015
Författarfonden	Litterära upphovsmän, inkl. illustratörer, bildkonstnärer och fotografer	Pension	4 182	3 920
Konstnärsnämnden	Andra konstnärer, dvs. inom bild och form, musik, teater, dans och film	Pension	1 580	1 760
Totalt			5 762	5 680

Källa: Bidragsförordning och årsredovisningar.

Konstnärsnämnden och Författarfonden har valt olika strategier i frågan om pensionsbidrag. Fonden redovisar att sammanlagt 90 pensionsbidrag utbetalats 2016, med belopp på mellan 5 780 kronor och 67 504 kronor. Fyra av innehavarna är efterlevande.²² Från Konstnärsnämndens sida anges att nya pensionsbidrag inte längre delas ut men att redan beslutade bidrag löper på livstid.²³ Det handlar totalt sett om relativt blygsamma belopp som fördelas till pensionsändamål, men för den enskilde konstnären kan det likafullt handla om ett avgörande tillskott. På ett mer principiellt plan är det samtidigt intressant att Konstnärsnämnden och Författarfonden valt olika modeller och att nämnden på det viset visar på myndigheters relativa rörelsefrihet. Pensionsbidrag *kan* delas ut, men det finns inget som säger att det *ska* delas ut.

²² Författarfondens verksamhetsberättelse för 2016, s. 23.

²³ Konstnärsnämndens webbplats i december 2017.

8.3.6 Bidrag till internationellt utbyte

Enligt en förordning från 1989 om vissa särskilda insatser på kulturområdet kan en enskild konstnär på bild-, form-, ton- eller scenkonstens område tilldelas bidrag av Konstnärsnämnden för deltagande i internationellt kulturutbyte. Sådant bidrag kan även lämnas till en utländsk konstnär för vistelse i Sverige.²⁴ Enligt sin instruktion ska Konstnärsnämnden i sin verksamhet integrera ett internationellt och interkulturellt utbyte och samarbete. Regeringens styrning på den här punkten omfattar ingen särskild anslagspost i det årliga regleringsbrevet utan kostnaden för bidrag och verksamhet avseende internationellt utbyte bestäms av nämnden inom de ramar som gäller i övrigt.

I årsredovisningen beskriver nämnden att man bedriver en omfattande internationell och interkulturell verksamhet med samverkan och utbyte i en rad övergripande frågor. Myndighetens roll för konstnärernas internationella utbyten betonas också. Kostnaderna på området omfattar bidrag till internationellt kulturutbyte, resebidrag och residensprogram. För resor och utbyten, som sker både i Sverige och utomlands, prioriteras andra länder än de västerländska.²⁵

Författarfonden fördelar bidrag till resor och internationella utbyten inom ramen för den del av verksamheten som finansieras med statsbidrag och därmed också utifrån 1976 års förordning. Den förordningen stadgar dock inget specifikt om bidrag till internationella utbyten utan det mandatet har Författarfondens styrelse tagit med hjälp av de relativt vida ramar som gäller. Verksamhetens omfattning är samtidigt betydligt mindre i Författarfonden jämfört med i Konstnärsnämnden. Internationella rådet vid Författarfonden, har under år 2016 förfogat över oförändrat 661 000 kronor. Därtill har ytterligare en miljon kronor kunnat användas för internationella utbyten, efter att Konstnärsnämnden i december 2015 beslutat att överföra den summan till fonden för att fördelas som stipendier och bidrag för internationellt kulturutbyte inom litteraturområdet under år 2016.²⁶

²⁴ Förordning (1989:500) om vissa särskilda insatser på kulturområdet.

²⁵ Konstnärsnämndens årsredovisning 2016, s. 45–46.

²⁶ Författarfondens verksamhetsberättelse för år 2016, s. 33.

Kulturrådet lämnar bidrag till organisationer, t.ex. i form av turnébidrag, bidrag till internationella och interkulturella organisationer, internationella nätverk, kulturexport och internationellt litteratursamarbete. Det handlar om bidrag som fördelas inom ramarna för de olika bidragsformer som finns för olika konstområden, men redovisningen sker utifrån verksamhetsbidrag till internationell och interkulturell kulturverksamhet och bidrag till internationella nätverk.²⁷ Syftet är att stödja professionella konst- och kulturutövare i Sverige för att ge dem möjlighet att presentera sin verksamhet internationellt. Kulturrådet ger också stöd för att konst och kultur från hela världen ska kunna visas i Sverige.²⁸

Musikverket ska också enligt sin instruktion integrera ett internationellt och interkulturellt utbyte och samarbete i sin verksamhet. Det tydligaste exemplet på detta finns inom den verksamhet som bedrivs vid Elektronmusikstudion (EMS). Där prioriteras medverkan i sammanhang där svensk musik presenteras på internationell nivå, och utländska tonsättares residensvistelser. En residensvistelse kan ske på eget initiativ och med egen finansiering eller med visst stöd från EMS. Under 2016 arbetade 102 internationella gästtonsättare vid studion, vilket var ett rekord.²⁹

I tabell 8.6 redovisas kostnaderna för de internationella bidragen och den internationella och interkulturella verksamhet som bedrivs vid Författarfonden, Konstnärsnämnden, Kulturrådet och Musikverket.

²⁷ Kulturrådets årsredovisning 2016, s. 11.

²⁸ Kulturrådets webbplats i december 2017.

²⁹ Musikverkets årsredovisning 2016, s. 16.

Tabell 8.6 Internationella bidrag, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Beslut 2016	Beslut 2015
Författarfonden	Dramatiker, författare, översättare, kulturjournalister	Resor och internationella utbyten	1 661	720
Konstnärsnämnden	Andra konstnärer, dvs. inom bild och form, musik, teater, dans och film.	Internationellt kulturutbyte, residens i Sverige och utomlands	22 557	20 286
Kulturrådet	Organisationer och fria aktörer inom alla konstformer	Internationella verksamhetsbidrag och internationella nätverk	8 826	8 526
Musikverket	Elektronmusikstudion	Internationellt utbyte för tonsättare	Saknas uppgift	Saknas uppgift
Summa			33 044	29 532

Källa: Bidragsförordningar och årsredovisningar.

Utifrån hur det internationella och interkulturella utbytet lyfts fram i styrdokumentet är det relativt små belopp som anslås av berörda instanser. Det är vidare slående hur likartade verksamheterna är. Av redovisningarna framgår att det pågår olika typer av samarbeten mellan berörda myndigheter och andra instanser. Samtidigt ligger dessa bidrag nära de verksamheter och bidrag som finns inom ramen för EU-systemet och satsningarna på svensk kulturexport.

8.3.7 Organisationsbidrag

Enligt den förordning som styr biblioteksersättningen får medlen användas som bidrag till bl.a. upphovsmännens organisationer för insatser som syftar till att stärka de litterära upphovsmännens ställning. Någon motsvarande ordning finns inte inom andra konstområden eller myndigheter. I tabell 8.7 redovisas hur Författarfonden har fördelat organisationsbidraget på de tre organisationer som också företräder de litterära upphovsmännen i förhandlingarna om biblioteksersättningens grundbelopp.

Tabell 8.7 Organisationsbidrag, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ändamål	Ram 2016	Ram 2015
Författarfonden	Författarförbundet	Org.bidrag	7 748	7 581
Författarfonden	Svenska Tecknare	Org.bidrag	1 480	1 448
Författarfonden	Svenska Fotografers Förbund	Org.bidrag	1 649	1 614
Summa			10 877	10 643

Källa: Bidragsförordning och årsredovisningar.

Det är förhållandevis stora belopp som årligen används för detta ändamål, men det har inte framkommit någon kritik mot denna ordning under utredningens kartläggning. Modellen är väl förankrad och reglerad i förordningen. Det hade sannolikt varit anorlunda om bidragen finansierades med statsbidrag, men i och med att det handlar om upphovsmännens ersättningar har det hittills inte ifrågasatts.

8.3.8 Ansökningar och bifallsbeslut

De olika instanser som beslutar om konstnärspolitiska bidrag och stipendier beskriver i sina verksamhetsberättelser i varierande grad hur antalet ansökningar har förändrats över tid och hur de bifallsbeslut som fattas har fördelats på stödformer och konstformer, mellan kvinnor och män samt över olika delar av landet.

Ansökningstryck och beviljandegrader

I tabell 8.8 redovisas antalet ansökningar för de bidrag och stipendier som redovisats ovan samt andelen av dessa som beviljats av Konstnärsnämnden, Kulturbryggan, Författarfonden, Musikverket och Kulturrådet.

Tabell 8.8 Nya ansökningar och beviljandegrad, 2015–2016

Statlig instans	Totalt 2016	Beviljandegrad 2016 (%)	Totalt 2015	Beviljandegrad 2015 (%)
Konstnärdsnämnden	7 726	27,5	7 911	25,5
Kulturbyggan*	718	13,5	318	16,3
Författarfonden	2 162	21,2	2 025	22,4
Musikverket	522	20,7	681	14,7
Kulturrådet**	1 186	39,7	1 280	35,4
Totalt	12 314	26,5	12 215	25,2

Källa: Årsredovisningar.

* Uppgifterna för 2015 avser den andra av två utlysningar, då Kulturbyggan inordnats i Konstnärdsnämnden fr.o.m. den 1 oktober 2015.

** Avser Kulturrådets handläggning av verksamhets- och projektbidrag till fria teater-, dans- och musikgrupper.

Som framgår av tabellen är det betydande skillnader mellan de berörda instanserna vad gäller antalet ansökningar, vilket åtminstone delvis kan förklaras av att de har olika stora ansvarsområden. Med något undantag ligger antalet ansökningar storleksmässigt på samma nivå under 2015 och 2016. Musikverket anger att man mottagit färre ansökningar 2016 jämfört med året innan, vilket förklaras av att 2016 års ansökningsomgång på hösten var målgruppsanpassad till musikfestivaler, med lägre sökbar summa och med färre möjliga sökanden.³⁰ Sett över längre tid konstaterar Konstnärdsnämnden att antalet ansökningar ökat med 39 procent under tioårsperioden 2006–2016.³¹

När det gäller beviljandegraden är variationen mellan de olika instanserna mindre. Med ett undantag ligger andelen beviljade ansökningar under 30 procent. Undantaget är Kulturrådet som har beviljandegrader på mellan 35 och 40 procent. Totalt handlar det därmed om att cirka en av fyra ansökningar om statliga bidrag och stipendier till konstnärer och fria grupper beviljas. Det finns ingen samlad överblick av hur många individer det handlar om som får avslag givet att samma person kan ansöka hos flera instanser.

En slutsats är dock att konkurrensen om bidragen och stipendierna är hård, vilket stämmer med den bild som lämnats från flera håll under utredningens kartläggningsarbete. Det leder i sin

³⁰ Musikverket Årsredovisning 2016, s. 10.

³¹ Konstnärdsnämnden Årsredovisning 2016, s. 38.

tur till frågan om hur resurserna på området ska fördelas, för att möjliggöra en större beviljandegrad eller för att öka bidragsbeloppen för dem som passerar nålsögat.

Bidragens fördelning på konstformer

Tabell 8.9 redovisar hur beviljade bidragsbelopp fördelats på olika konstformer. För Konstnärsnämnden, Kulturbryggan och Kulturrådet gäller att de enligt regeringens styrdokument ska omfatta flera konstområden, medan Musikverket och Författarfonden på samma grunder omfattar ett konstområde vardera.

Tabell 8.9 Beviljade bidrag inom resp. konstform, miljoner kronor, 2016

Statlig instans	Bild och form	Musik	Teater	Dans	Film	Ord	Övriga
Konstnärsnämnden	73,3	26,3	8,2	9,9	9,8	–	–
Kulturbryggan*	3,0	1,4	2,9	0,8	1,4	0,2	11,8
Författarfonden	–	–	–	–	–	64,5	–
Musikverket	–	25,0	–	–	–	–	–
Kulturrådet	–	18,8	62,5	39,7	–	–	–
Totalt	76,3	71,5	73,6	50,4	11,2	64,7	11,8

Källa: Årsredovisningar.

* Kulturbryggans bidragsfördelning 2016 byggde på 27 s.k. kompetensområden, varav flertalet ingår i kategorin Övrigt i tabellen.

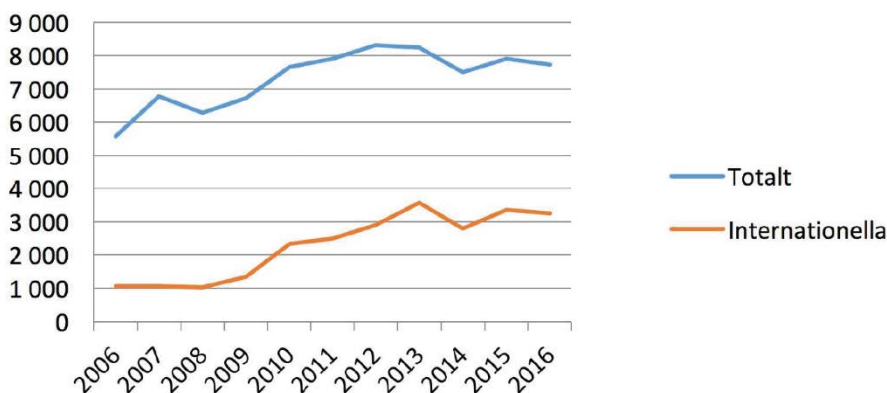
Vid en sådan sammanställning av samtliga instansers bidragsgivning framgår ett intressant mönster. De totala beloppens fördelning på tre av konstformerna bild/form, musik och teater ligger väldigt nära varandra, ordområdet ligger strax efter, dansområdet ytterligare något efter medan filmområdet ligger en bit bakom. Kulturbryggans annorlunda bidragsfördelning får också ett genomslag här.

Samtidigt är det tydligt i tabell 8.9 att berörda instanser har olika profiler på sin bidragsgivning. För Konstnärsnämnden är det t.ex. bild- och formområdet som får störst del av bidragsgivningen, medan det för Kulturrådet är teater och dans som dominerar. Samtliga konstområden omfattas också i olika grad av andra bidragsformer, till institutioner och mellanhänder, vilket framgår av kommande avsnitt.

Ansökningar för internationellt kulturutbyte

Antalet ansökningar till Konstnärsnämndens bidrag för internationellt kulturutbyte har ökat under det senaste decenniet. I figur 8.1 redovisas utvecklingen under perioden 2006–2016 för det totala antalet ansökningar om bidrag respektive antalet ansökningar om internationellt kulturutbyte.

Figur 8.1 Antal ansökningar totalt och för internationellt kulturutbyte, 2006–2016

Källa: Konstnärsnämndens årsredovisning 2016.

Diagrammet visar att de internationella ansökningarna i det närmaste har tredubblats över en tioårsperiod. Antalet beviljade bidrag till internationellt kulturutbyte har inte ökat i samma grad. Mellan 2006 och 2016 har beviljandegraden minskat från 40 till knappt 30 procent.

Fördelning av bidrag mellan kvinnor och män

Samtliga bidragsinstanser redovisar bidragens fördelning mellan kvinnor och män. Det handlar om beviljandegrader och om bidragsbelopp. Redovisningarna skiljer sig något åt genom att det i flertalet fall handlar om individuella bidrag medan det i några fall rör sig om bidrag till grupper, då det snarare handlar om gruppens sammansättning. Kulturbryggan använder vidare den kategori som rekommenderas av Nationella sekretariatet för genus-

forskning vid Göteborgs universitet för individ med annat/annan kön/könsidentitet än kvinna och man.³² Med dessa förutsättningar redovisas i tabell 8.10 den samlade fördelningen mellan kvinnor och män hos resp. bidragsinstans.

Tabell 8.10 Bidragsmedlens fördelning på kvinnor och män, 2016

Statlig instans	Kvinnor (%)	Män (%)	Annat/inget (%)	Jämn fördelning (%)
Konstnärsnämnden	55,0	45,0	–	–
Kulturbyggan	28,6	23,5	0,1	46,6
Författarfonden	54,0	46,0	–	–
Musikverket	50,5	49,5	–	–
Kulturrådet*	60,0 / 40,0	60,0 / 40,0	–	–

Källa: Årsredovisningar.

* Kulturrådet anger i sin årsredovisning 2016, s. 33, att inget kön varit representerat med mer än 60 procent mer än i några fall.

Som framgår är det på ett övergripande plan en jämn fördelning mellan könen, med ett visst försteg för kvinnliga konstnärer. Kulturbyggan lämnar bidrag till både individer och grupper, därav kolumnen med jämn fördelning. Samtidigt pekar berörda instanser på att det finns betydande skillnader mellan konstformerna, där två konstformer står ut i varsin riktning. Både Konstnärsnämnden och Kulturrådet, som hanterar flera konstformer redovisar att dansområdet har en relativt stor övervikt på kvinnliga konstnärer, medan det på musikområdet finns en motsvarande övervikt av manliga konstnärer. Samtidigt visar bidragsgivningen på Musikverket att ett målmedvetet jämställdhetsarbete ger resultat. Där är bidragsgivningen till musikområdet relativt jämnt fördelad mellan kvinnor och män.³³ Ett annat förhållningssätt redovisas av Författarfonden. Där bedrivs stipendieberedningen genomgående utan kvotering mellan könen, eller med andra sätt förutbestämda hänsyn. Uppföljningen görs i efterhand, till stöd för reflexion och diskussion om urvalskriterier, medelsfördelning etc.³⁴

³² Kulturbyggans årsrapport 2016, s. 15.

³³ Musikverket redovisar i sin årsredovisning 2016 arbetet med att integrera ett jämställdhetsperspektiv i all verksamhet. "Män och kvinnor, flickor och pojkar och deras verk, intressen och rättigheter ska bemötas och behandlas likvärdigt."

³⁴ Författarfondens verksamhetsberättelse för 2016, s. 39.

Bidragens fördelning över landet

Det ingår också i de statliga myndigheternas uppdrag att återrapportera bidragens fördelning över landet. Ett återrapporteringskrav är dock inte lika tydligt som ett uttalat mål för en viss fördelning i hela landet. Därför ser redovisningarna och bedömningarna delvis olika ut bland de berörda myndigheterna. Den gemensamma utgångspunkten är dock att redovisningarna görs länsvis, där även en kategori för internationella projekt och bidragsmottagare ingår. Någon mer finfördelad geografisk redovisning finns däremot inte. Man utgår vidare från de sökandes bostadsort, som kan vara en annan än där verksamheten bedrivs. Regionala kulturpolitiska företrädare och ansvariga för regionala kulturverksamheter har till utredningen uttalat uppfattningen att en alltför stor andel av de statliga bidragen och stipendierna tillfaller Stockholm.³⁵

Det finns en medvetenhet hos bidragsinstanserna att en eventuell övervikt för Stockholm och de övriga två storstadsregionerna i Västra Götaland och Skåne behöver förklaras. Med dessa förbehåll redovisas i tabell 8.11 bidragens fördelning på fyra områden: Stockholm, Västra Götaland, Skåne resp. övriga regioner.

Tabell 8.11 Bidragsmedlens fördelning över landet, 2016

Statlig instans	Stockholm (%)	Västra Götaland (%)	Skåne (%)	Övriga regioner (%)
Konstnärsnämnden	55,5	16,2	14,7	13,6
Kulturbyggan	44,2	24,5	19,1	12,2
Musikverket	25,5	20,1	11,7	42,7
Kulturrådet*	10,5	18,5	12,3	58,7

Källa: Årsredovisningar.

* Avser den totala bidragsgivningen i Kulturrådet.

Det finns en kraftig övervikt på stockholmsbaserade bidrags- och stipendiemottagare i Konstnärsnämnden och Kulturbyggan. Konstnärsnämnden konstaterar dock att man mer än väl uppnår målsättningen att konstnärer i landets samtliga län och regioner mottar stöd från myndigheten. Spridningen motsvarar också demografin för var

³⁵ Minnesanteckningar från utredningens möten med SKL i maj resp. december 2017.

konstnärerna är bosatta i Sverige.³⁶ Även Musikverket kommenterar att bidragsgivningen i grunden är en reaktiv process och att den stora majoriteten av yrkesarbetande musiker som söker bidrag är baserade i de tre storstadsområdena där också de flertalet samarbetspartners och speltillfällen finns. Musikverkets ambition är dock att motverka denna trend.³⁷

Kulturrådets bidragsbeslut skiljer sig från de övriga besluten genom att ha en relativt liten andel som tillfaller Stockholm. Myndigheten konstaterar dock att bilden blir en annan när man inkluderar de många statligt finansierade centrala museer och scenkonstinstitutioner som finns i Stockholmsområdet. Kulturrådet har också beräknat det regionala utfallet av hela kulturbudgeten i antal kronor per invånare och då blir resultatet ett helt annat. Störst bidrag per invånare går till Gotland och Västerbotten, medan Stockholm får det minsta bidraget per invånare.

8.3.9 Priser, andra bidrag och stipendier

Vid sidan av de bidrag och stipendier som regleras i förordningar finns det också andra som konstnärer kan få ta del av. Dessa bidrag och stipendier finns på statlig, kommunal och regional nivå, inom privata stiftelser och inom konstnärernas egna yrkesförbund. När man rör sig utanför det förordningsreglerade systemet stöter man samtidigt på det som är relativt vanligt i dessa sammanhang: bidrag och stipendier som inte går att ansöka om, utan som tilldelas utvalda konstnärer på andra grunder.³⁸

Konstnärsnämndens egna stipendier

Inom de relativt vida ramar som gäller för verksamheten vid Konstnärsnämnden kan konstnärer som söker finansiering hitta andra finansieringsmöjligheter än som framkommer av förordningar och regleringsbrev.

³⁶ Konstnärsnämndens årsredovisning 2016, s. 40.

³⁷ Musikverkets årsredovisning 2016, s. 11.

³⁸ Inom det statligt reglerade systemet finns ett undantag från modellen med ansökningsbara bidrag och stipendier: ALMA-priset delas ut efter ett nomineringsförfarande, vilket regleras i förordning (2002:1091) om litteraturpris till Astrid Lindgrens minne.

På bildkonstområdet finns det t.ex. möjlighet att söka assistentstipendier för att finansiera en utvecklande arbetsperiod som assistent till en erfaren kollega i Sverige eller utomlands, Dynamostipendiet tilldelas den som på eget uppdrag skapar nya möjligheter för bild- eller formkonstnärer att möta sin publik. Även Konstnärsnämndens/Bildkonstnärskommitténs Stora stipendium, som tilldelas framstående bild- eller formkonstnärer har och har haft en stor betydelse för yngre kollegor. På dansområdet tilldelas årligen en ung koreograf Konstnärsnämndens Birgit Cullberg-stipendium, och på filmområdet tilldelas Konstnärsnämndens Mai Zetterling-stipendium en filmregissör med hög konstnärlig kvalitet som vidgar gränserna för kort- eller dokumentärfilm.³⁹

När konstsamlaren och mecenaten Per Gannevik avled 2011 visade det sig att han testamenterat huvuddelen av sin förmögenhet till Konstnärsnämnden. Konstnärsnämnden bildade året efter en stiftelse för att dela ut stipendier till konstnärer inom bild- och form, musik, teater, dans och film. Myndighetens styrelse är tillika stiftelsens styrelse och beslutar om stipendierna. Stiftelsen är en egen juridisk enhet separerad från myndigheten. Det är stiftelsens styrelse som utser stipendiaterna utifrån sin kunskap om de olika konstområdena. Under 2016 tilldelades fem konstnärer var sitt stipendium på 500 000 kronor.⁴⁰

Kommunala och regionala stipendier till konstnärer

Den statistik som finns över regionala och kommunala satsningar på kultur är indelad i relativt grova kategorier och det är därför inte möjligt att ta fram samlade uppgifter om satsningar på konstnärer.⁴¹ Utredningen har dock i dialogen med regionala kulturchefer samt på andra sätt inhämtat ett antal exempel på stipendier riktade till konstnärer:

- Region Västerbottens kulturstipendium är fördelat på två kulturstipendier på vardera 75 000 kronor och ett bildkonststipendium på 150 000 kronor.

³⁹ Konstnärsnämndens webbplats i december 2017.

⁴⁰ Konstnärsnämndens årsredovisning 2016, s. 10, och stiftelsens webbplats i januari 2018.

⁴¹ Kulturanalys (2016): *Sambällets utgifter för kultur 2016*.

- Karlstads kommun förvaltar ett antal fonder och stipendier, bl.a. arbetsstipendium för kulturarbetare, resestipendium för kulturarbetare och projektstöd för medverkan av kulturarbetare.
- Jönköpings kommuns kulturstipendium delas ut för verksamhet inom litteratur, konst, musik, teater, film eller annat kulturellt område.
- Flera städer har ateljéstipendier.
- Stockholms kulturnämnd delar varje år ut 20 kulturstipendier inom bildkonst, teater, dans, film, foto, illustration, konsthantverk, musik och litteratur. Stipendiet är på 40 000 kronor och kan sökas av enskilda personer. Kulturnämnden delar också ut sju hederspriser på 100 000 kronor vardera.

Privata stipendier till konstnärer

Det finns också ett stort antal privata stiftelser och andra organisationer som fördelar stipendier till konstnärer. Här redovisas några av dessa:

- Stiftelsen Längmanska kulturfonden: ger bidrag till särskilda ändamål för enskilda personer och organisationer inom konst, litteratur, musik, dans och film. Beviljade belopp är i regel i storleksordningen 15 000–50 000 kronor.
- Helge Ax:son Johnsons stiftelse: har till ändamål att stödja litterär och konstnärlig verksamhet och bidrag lämnas till såväl enskilda personer som föreningar och sammananslutningar.
- Estrid Ericsons Stiftelse: Ger bidrag främst till forskning och utbildning inom områdena formgivning, konsthantverk, hantverk och industridesign. Bidrag kan bl.a. ges till utbildning utomlands, studieresor, deltagande i symposier och workshops.
- Fackförbundet Byggnads kulturstipendium: Stipendierna ges till yrkesverksamma kulturarbetare med en viss etablering inom sitt område. Hänsyn tas bl.a. till om det konstnärliga perspektivet är att bryta ny mark, om det finns en kombination av socialt engagemang och kulturellt uttryck och om viljan är att nå en bred publik för att sprida kunskap i en viktig fråga eller inom ett viktigt ämne.

- Svenska kyrkan: Varje år utlyser kyrkan fem kulturstipendier på sammanlagt 500 000 kronor inom konstområdena litteratur, musik, film, bildkonst och teater.
- Bergmangårdarna på Fårö, Bergmancenter på Fårö, Filmregion Stockholm-Mälardalen, Svenska Kyrkan och Film på Gotland återlanserar till jubileumsåret 2018 ”Efter Bergman” – ett manusstipendium för nordiska filmskapare.

Postkodstiftelsen

Postkodlotteriets överskott fördelas till välgörande ändamål till 55 olika förmånstagare till lotteriet. Det handlar om ideella organisationer som arbetar med bl.a. miljö, hälsa, fritid, natur och välgörenhet. En av förmånstagarna är Postkodstiftelsen som verkar för att främja en positiv samhällsutveckling och söka långsiktiga lösningar på såväl lokala som globala utmaningar. Inom kulturområdet lämnar stiftelsen stöd dels till projekt som tillgängliggör kulturlivet och gör så att fler får uppleva en bredd av kulturella uttrycksformer, dels till projekt som gör det möjligt för fler att själva utöva kultur och utveckla sina egna förmågor. En förutsättning för stöd är att den sökande är en ideell förening eller allmännyttig stiftelse.⁴²

Postkodlotteriets kulturstiftelse (vars uppdrag från och med förra året gick över till Postkodstiftelsen) fördelade 2016 cirka 80 miljoner kronor till kulturektorn. Det året prövade man också att göra utlysningar inom specifika områden: Initiativ för ett välkomnande samhälle och Övriga möten med publiken. Det totala beloppet fördelades på 70 beviljade projekt, däribland sådana som utvecklats av Författarcentrum Väst, KLYS, Sveriges Konstföreningar, Bygdegårdarnas Riksförbund, Cirkus Cirkör, Konstfrämjandet och Konstfrämjandet Värmland.⁴³

⁴² Uppgifter hämtade från webbplatsen för Postkodstiftelsen.

⁴³ Postkodlotteriets kulturstiftelse. Årsredovisning 2016.

Kultur och näringsliv

Kultur & Näringsliv är en medlemsförening som verkar för affärsmässigt grundade samarbeten mellan kulturen, näringslivet och det offentliga. Föreningen mäklar ömsesidigt givande kultursamarbeten mellan företag och kulturverksamheter. Föreningen startades 1988 på initiativ av dåvarande Industriförbundet som ett sätt för näringslivet att närma sig kulturen. Sedan dess har föreningen utvecklats till att i dag arbeta med och verka för affärsmässigt grundade samarbeten parterna emellan. Tanken är att samarbeten som är affärsmässigt grundade och ömsesidigt givande också blir långsiktigt hållbara. Föreningen bedriver även opinion, sprider kunskap och kontakter samt vill stärka synen på kulturen som den perfekta samarbetspartnern för tillväxt, varumärke och CSR. I detta arbete ingår att bearbeta beslutsfattare inom näringsliv, kultur och samhälle för att utöka möjligheterna till samverkan. Varje år sedan 1993 anordnar föreningen en tävling, Swedish Arts & Business Awards, som prisar de mest ömsesidiga och affärsmässiga kultursamarbetena, som ett sätt att visa på goda exempel och uppmuntra till långsiktigt hållbara kultursamarbeten.⁴⁴

Kungliga konstnärliga akademier

Verksamheten i de tre kungliga konstnärliga akademierna – Svenska Akademien, Kungl. Akademien för de fria konsterna (Konstakademien) och Kungl. Musikaliska Akademien (Musikaliska Akademien) – syftar till att ska främja utvecklingen av konsten inom respektive konstområden. Akademierna delar årligen ut betydande belopp i olika typer av priser och stipendier, baserade på avkastningen från stiftelser och fonder som akademierna förvaltar.

Konstakademien, som har som målsättning att främja de fria konsterna i Sverige, lämnar stipendier och belöningar till bildkonstnärer och arkitekter. Stipendierna är möjliga att söka, och en ansökan kan kompletteras med ett fysiskt verk. Belöningarna fördelas däremot utan ansökan av särskilda nämnder.⁴⁵

⁴⁴ Webbplatsen för Kultur & Näringsliv i mars 2018.

⁴⁵ Webbplatsen för Konstakademien i september 2017.

Musikaliska Akademien har till uppgift att främja tonkonsten och musiklivet. Den lämnar stipendier som i huvudsak är avsedda att främja fortsatta högre studier inom konstmusik, jazz- och folkmusikområdet samt för dirigenter, kompositörer och instrumenttekniker. Urvalet för nationella stipendier görs av expertjurys med representanter från musiklivet och olika musik- eller operahögskolor, bl.a. baserat på provspelningar.⁴⁶

Svenska Akademien, som ska främja svenska språket och litteraturen, delar årligen ut ett stort antal priser och stipendier. Priserna, av vilka de flesta avser litterära, språkliga och allmänt kulturella insatser, delas ut utan ansökan. Stipendierna lämnas i huvudsak till författare, översättare, bibliotekarier, språkforskare och kulturjournalister, men det finns även exempel på stipendier till scenartister, regissörer och dramatiker.⁴⁷

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden bildades 1928 och har sedan starten använts för att driva samhällsutvecklingen framåt för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättning. Fondens stöd ska i första hand lämnas till verksamhet som är nyskapande och utvecklande. Stöd får också lämnas för att finansiera byggnationer av lokaler och anläggningar. Stöd får lämnas till organisationer som bedriver ideell verksamhet samt om särskilda skäl finns – till offentlig huvudman.

Myndigheten Arvsfondsdelegationen har som uppgift att fördela stöd ur fonden, följa upp arvsfondsprojekt samt informera om fondens ändamål och fondmedlens användningsområde. Fonden förvaltas av Kammarkollegiet som också ansvarar för dess kanslistöd. Under 2016 beslutade Arvsfondsdelegationen om projektmedel uppgående till cirka 734 miljoner kronor. Det var då sjätte året i rad som beviljade medel ökade. Den finansieringen har också ökat under flera år. Inom ramen för ändamålet med fonden fördelades under 2016 cirka 50 miljoner kronor till kulturprojekt.

För att ha en stabilitet i verksamheten har Arvsfondsdelegationen under åren byggt upp ett buffertkapital. Det har under en rad av

⁴⁶ Webbplatsen för Kungl. Musikaliska Akademien i september 2017.

⁴⁷ Webbplatsen för Svenska Akademien i september 2017.

år vuxit trots att volymen beslutade medel har ökat med nästan 200 procent mellan åren 2004–2016.⁴⁸

Regeringen beslutade i juni 2017 att tillsätta en särskild utredare som ska se över och analysera vissa frågor som har med Allmänna arvsfondens arbete att göra. Meningen med översynen är att se till att Allmänna arvsfondens pengar används för den verksamhet som de är avsedda för samt att pengarna hanteras och redovisas öppet, rättssäkert och opartiskt. Reglerna ska anpassas till detta. Det handlar bl.a. om hur ett villkor ska utformas utifrån krav på värderingar som präglar ett demokratiskt samhälle och kriterier för stöd m.m. Inom ramen för uppdraget får även andra frågor uppmärksammas och förslag lämnas som har koppling till uppdraget. Uppdraget ska redovisas senast den 1 september 2018.⁴⁹

Nordiska bidrag och stipendier

Inom ramen för det officiella nordiska samarbete som bedrivs inom ramarna för Nordiska ministerrådet och Nordiska rådet finns det flera typer av kulturella stödprogram, som administreras av Nordisk kulturkontakt och Nordiska kulturfonden.⁵⁰

Nordisk kulturkontakt har sitt säte i Helsingfors. Man fördelar årligen stöd till cirka 500 kulturprojekt inom fyra kulturstödprogram. Det handlar om stöd till produktion, kompetensutveckling, nätverk, resor och residens. Kulturkontakt driver också ett bibliotek och kulturcenter i Helsingfors centrum samt ordnar evenemang. Målgrupper är de som jobbar inom kultur- och konstfältet i Norden och Baltikum, kultur- och samhällsintresserade finländare samt finska skolor, daghem och universitet.

Nordiska kulturfonden, med sekretariat i Köpenhamn, ska bidra till en positiv utveckling för konst och kultur i Norden genom att främja det kulturella samarbetet mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland. Det gör fonden genom att vara kunskaps- och nätverksbyggande och genom att fördela ekonomiskt stöd. Kulturfonden har i dag en budget på 36 miljoner danska kronor, varav huvudparten delas ut som projektstöd till nordiska kulturprojekt såväl i som utanför Norden.

⁴⁸ Arvsfondsdelegationens verksamhetsberättelse för 2016.

⁴⁹ Dir. 2017:68.

⁵⁰ Webbplatserna för Nordisk kulturkontakt resp. Nordiska kulturfonden i februari 2018.

Branschernas bidrag och stipendier

Inom berörda branscher, såväl inom arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, finns det olika system med priser och stipendier riktade till konstnärer. Utredningen har inte kunnat skaffa sig en helhetsbild av i hur hög grad detta förekommer, men kan ändå peka på några exempel. STIM har t.ex. ett system där en nämnd av ämnesexperter gör en omfördelning av en del av de intäkter som samlas in för enskilda musikskaparnas räkning och som fördelas till sociala, kulturella och utbildningsrelaterade ändamål. Det handlar om icke-sökbara medel som för närvarande i huvudsak tillfaller konstmusiken. Inriktningen på dessa medel är ifrågasatta av andra delar av branschen.⁵¹

Ett annat exempel är den stipendieverksamhet som Teaterförbundet för scen och film bedriver för sina medlemmar. En filmfond används t.ex. för medverkan i internationella möten som avser filmarbete och upphovsrättsfrågor. Två humanitära fonder lämnar understöd åt behövande personer som har eller har haft arbete vid teater. Förbundet förvaltar också 28 stipendiefonder varav 26 fonder delar ut konstnärliga stipendier och två fonder delar ut understöd. Dessa stipendier delas ut vartannat år. En annan stiftelse lämnar understöd åt behövande personer, för närvarande cirka 60 personer, som har haft konstnärligt arbete inom teater. Stiftelsen Höstsol har som ändamål att bidra till att medlemmar av Teaterförbundet, eller personer som tillhört svensk teater, får en bekymmersfri ålderdom.⁵²

8.4 Ersättning för utfört konstnärligt arbete

I linje med de nationella kulturpolitiska målen är det centralt att konstnärer kan försörja sig på sin konstnärliga verksamhet. Det förutsätter i sin tur flera saker. Dels att det finns en arbetsmarknad som efterfrågar konstnärernas tjänster och uttryck, dels att konstnärerna får ersättning för utfört konstnärligt arbete. I detta avsnitt är det den senare aspekten som ska belysas. Avsnittet behandlar tre grundläggande insatser som har den gemensamma utgångspunkten

⁵¹ Minnesanteckningar från utredningens möte med bl.a. Musikförläggarna i november 2017.

⁵² Minnesanteckningar från utredningens möte med Teaterförbundet för scen och film i maj 2017 samt uppgifter hämtade från förbundets webbplats i februari 2018.

att konstnärerna ska ha ersättning för sitt konstnärliga arbete: upphovsrätten, de offentlighetsrättsliga ersättningarna och avtalet om medverkans- och utställningsersättning till konstnärer, förkortat MU-avtalet.

8.4.1 Upphovsrätten

Som redan framgått är upphovsrätten central för konstnärernas försörjning. Upphovsrätten är grundlagsskyddad. Enligt Regeringsformen äger författare, konstnärer och fotografer rätt till sina verk enligt bestämmelser som meddelas i lag.⁵³ Den närmare regleringen finns i lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Det är en omfattande och detaljerad lagstiftning som innehåller många viktiga aspekter. I detta avsnitt redovisas de grundläggande principerna i upphovsrätten.⁵⁴

Upphovsmän och utövande konstnärer

Upphovsrättslagen omfattar såväl upphovsmän som utövande konstnärer. Upphovsmännens ensamrättighet slås fast redan i 1 kap. 1 § URL: Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket. I 1 kap. 2 § stadgas att upphovsrätten innefattar, med vissa inskränkningar, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konststart eller i annan teknik.

Med en utövande konstnär avses en person som framför och tolkar ett verk, t.ex. skådespelare, musiker och sångare. I URL regleras deras rättigheter i 5 kap. Vissa upphovsrätten närstående rättigheter. En utövande konstnär har, med vissa inskränkningar, en uteslutande rätt att förfoga över sitt framförande av ett litterärt eller konstnärligt verk eller ett uttryck av folklore. Det finns med andra ord stora likheter vad gäller rättigheter och inskränkningar, men som framgår nedan det finns det också fall där bestämmelserna skiljer sig åt mellan grupperna.

⁵³ 2 kap. 16 § Regeringsformen.

⁵⁴ Frågan om upphovsrätten och digitaliseringen beskrivs i Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

Ideell och ekonomiskt rätt

Upphovsrätten är en ensamrätt, vilket innebär att upphovsmannen är ensam om att bestämma över rättigheten till det som skapats, och den består av två delar, den ideella rätten och den ekonomiska rätten.

Den ideella rätten är tvingande och kan i princip inte överlåtas eller avtalas bort men den kan efterges. Det handlar om att upphovsmannens särskilda koppling till det som skapats ska respekteras. Upphovsmannen har t.ex. rätt att bli namngiven när verket visas eller sprids och ska också kunna motsätta sig att det ändras eller används på ett för verket och konstnärskapet kränkande sätt. Ett känt exempel där den ideella rätten var föremål för rättslig prövning är tvisten mellan TV4 och regissörerna Vilgot Sjöman och Claes Eriksson. Regissörerna hävdade att tv-bolaget gjorde intrång i deras ideella rätt när de lade in reklamavbrott under filmernas visning. Ärendet avgjordes i Högsta domstolen, som konstaterade att reklamavbrotten i filmerna utgjorde en kränkning av upphovsmännens ideella rätt. Rätten av få avbryta filmer för reklam regleras numera i ett avtal mellan berörda parter.

Den ekonomiska rätten handlar om att upphovsmannen förfogar över när, var och hur exemplar av verk får framställas eller när det på annat sätt får göras tillgängligt för allmänheten, oavsett form eller metod. När verket får visas eller på annat sätt nyttjas ska det i princip utgå ersättning till upphovspersonen. Den ekonomiska rätten går genom avtal att upplåta med t.ex. begränsningar i tid, villkor om specifika publiceringsformer eller överlåtas, t.ex. till förlag, produktionsbolag eller andra aktörer som upphovsmannen önskar ingå ett sådant avtal med. Nivån på ersättningen styrs av flera faktorer, t.ex. omfattning och tiden för den överenskomna förfoganderätten. Sådana villkor kan regleras i branschavtal eller i enskilda avtal mellan berörda parter. I det sammanhanget är specificationsprincipen viktig, vilket innebär att det som inte uttryckligen är avtalat ligger kvar hos upphovsmannen.

I Sverige gäller upphovsrätten till ett verk, både den ideella och den ekonomiska, under upphovsmannens livstid och 70 år efter dennes dödsår. För utövande konstnärers prestationer gäller dock en tidsgräns på 50 år.

Inskränkningar i upphovsrätten

En betydande del av URL upptas av inskränkningar i upphovsrätten.⁵⁵ Det handlar om sådana situationer där lagstiftaren vägt upphovsmannens ensamrätt till verket mot vissa andra intressen och kommit fram till att viss användning ska vara tillåten utan att upphovsmannen tillfrågats i förväg. Upphovsmannen kan därmed inte heller motsätta sig dessa undantag. För att illustrera dessa förutsättningar kan man likna URL vid en ost med hål i, där varje hål motsvaras av en av de inskränkningar som ingår i den lagstadgade upphovsrätten.

Några av dessa inskränkningarna är t.ex. att tillfälliga former av exemplar av verk under vissa förutsättningar får framställas (2 kap. 11a §), att var och en för privat bruk får framställa ett eller några få exemplar av offentliggjorda verk (2 kap. 12 §), att var och en får på annat sätt än genom ljudupptagning framställa sådana exemplar av offentliggjorda litterära och musikaliska verk samt av offentliggjorda alster av bildkonst, som personer med funktionsnedsättning behöver för att kunna ta del av verken (2 kap. 17 §), att var och en får citera ur offentliggjorda verk i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet (2 kap. 22 §) samt att verk som syns eller hörs under en dagshändelse får återges vid information om dagshändelsen genom ljudradio, television, direkt överföring eller film (2 kap. 25 §).

Avtalslicenser

För att underlätta för verksamheter som förutsätter avtal med många upphovsmän, då det inte har bedömts vara rimligt att inhämta individuella tillstånd för användningen, innehåller URL bestämmelser om avtalslicenser.⁵⁶ I stället för att träffa avtal med var och en kan kollektiva avtalslicensavtal upprättas med en organisation som företräder ett flertal upphovsmän. Avtalslicensen ger användaren rätt att utnyttja verk av det slag som täcks in av avtalet trots att verkens upphovsmän inte företräds av organisationen. Detta möjliggör en förenklad hantering som är syftet med avtalslicensmodellen. Det finns organisationer som företräder en mängd

⁵⁵ Se 2 kap. URL.

⁵⁶ 3a kap. URL.

upphovspersoner, s.k. kollektiva förvaltningsorganisationer. Dessa underlättar för branschaktörer som vill producera och sprida upphovsrättsligt skyddade verk och samtidigt finna former för att lösa rättighetsfrågor och ersätta upphovsmän. Ett exempel på avtalslicensmodellen är att ett tv-bolag har avtal med Copyswede för webbutnyttjanden av äldre tv-program som annars inte hade varit möjligt att klarera rättigheterna till.

Följerätten

Bildkonstnärer har enligt upphovsrättslagen en särskild lagstadgad rätt till ersättning vid vidareförsäljning av originalverk, en s.k. följerätt.⁵⁷ Följerätten infördes först i Frankrike där lagstiftarna såg att en ung konstnärs verk kunde säljas för en låg summa och sedan över tid kunde värdet mångfaldigas. Lagstiftarna beslutade att bildkonstnären har s.k. ”droit de suite”, dvs. rätt till det följande. Varje gång ett originalverk säljs vidare ska en ersättning utgå till skaparen av originalverket.

Enligt den svenska lagstiftningen har upphovsmannen rätt till ersättning (följerätt) om någon som är yrkesmässigt verksam på konstmarknaden är säljare, förmedlare eller köpare vid försäljningen. Rätten till ersättning är personlig och får inte överlåtas eller efterges. Lagen anger vidare hur ersättningen ska beräknas och anger dessutom att endast en organisation som företräder ett flertal upphovsmän till i Sverige använda verk på området har rätt att kräva in ersättningen. Det är organisationen Bildupphovsrätt som har det uppdraget.

Frågan om följerätten i Sverige har sedan länge följts av diskussioner om att lagens efterlevnad på den här punkten är dålig. Frågan lyftes bl.a. i en artikel från 2015 där Konstnärernas Riksorganisation, Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF), Bildupphovsrätt i Sverige och de kulturpolitiska talespersonerna i Miljöpartiet och Centerpartiet pekar på att auktionshusen sköter följerätten på ett riktigt sätt. De ser till att konstnärerna får mellan 0,25 och 5 procent av försäljningspriset upp till ett tak på 12 500 euro. Det står däremot enligt artikelförfattarna sämre

⁵⁷ 2a kap. 26n–26p § URL.

till hos en del av den övriga konsthandeln. Sju av tio företag som berörs av skyldigheten att redovisa försäljning av originalkonstverk svarar inte när Bildupphovsrätt i Sverige begär redovisning.⁵⁸

Mot den bakgrunden välkomnade artikelförfattarna förslaget från en statlig utredning 2014, Följerättsutredningen, om en ökad transparens och en skarp administrativ ordning i lagstiftningen.⁵⁹ Redovisningsfusket snedvrider konkurrensen på konstmarknaden och seriösa gallerister tvingas konkurrera med mindre nogräknade. Dessutom skulle även konsthandeln långsiktigt gynnas av att följerätten tillämpas fullt ut. Fler konstnärer skulle då kunna ägna sig helhjärtat åt sitt konstnärskap i stället för att försörja sig genom annat arbete.

Från konstnärorganisationernas sida innehöll Följerättsutredningen också förslag som man inte sympatiserade med. Utredningen föreslog att det minimipris till vilket ett konstverk måste säljas för att konstnären ska få följerätt skulle fördubblas från nuvarande 2 200 kronor. Det skulle enligt kritikerna betyda att den del av konstnärskåren vars verk ofta säljs till lägre priser, exempelvis grafiker och konsthantverkare, skulle bli utan sin följerätt, vilket skulle underminera syftet med följerätten.⁶⁰

Efter beredning av Följerättsutredningens förslag har regeringen i februari 2018 beslutat om en proposition om förstärkt följerätt. I propositionen konstateras att konstnärer går miste om en stor del av sin följerättsersättning på grund av uteblivna redovisningar av försäljningar och uteblivna betalningar. Bedömningen är att det handlar om miljontals kronor varje år. För att komma till rätta med problemet föreslår regeringen ändringar i URL som innebär skärpta regler för konsthandlare och auktionsföretag. De ska vara skyldiga att självmant lämna uppgifter om försäljningar senast vid en fast tidpunkt varje år. Därmed får man en bättre kännedom om vilka som kan vara skyldiga att betala ersättning och den som inte betalar i tid riskerar att få betala dröjsmålsränta. Lagförslaget föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.⁶¹

⁵⁸ Artikel i Svenska Dagbladet publicerad den 10 september 2015: *Konstnärer luras på lagstadgad ersättning*.

⁵⁹ Följerättsutredningen. *Frågor om följerätt och om museernas kopiering* (SOU 2014:36).

⁶⁰ Artikel i Svenska Dagbladet publicerad den 10 september 2015.

⁶¹ Prop. 2017/18:92 *Förstärkt följerätt*.

EU och upphovsrätten

Upphovsrättslagstiftningen är teknikneutral och har stått sig väl över tid trots att ny teknik kommit in i bilden och har relativt väl fångat in nya nyttjanden som sker. Problemen yttrar sig framför allt kring att bibehålla kontrollen över verken då digitaliseringen medför närmast oöverblickbara konsekvenser efter en publicering, ett offentliggörande eller dylikt. Anledningen är att den som försvarar rättigheterna troligen inte vet vad som kommer hända framgent och det finns inga incitament för att ersätta upphovspersonen eftersom man inte vet om rättigheterna kommer att användas framöver.

Sedan 1 januari 2017 gäller lag (2016:977) om kollektiv förvaltning av upphovsrätt. Denna lag följer ett EU-direktiv där tanken är att få tillstånd enhetliga regler i Europa. Enskilda svenska upphovspersoner kan välja en kollektiv förvaltningsorganisation i andra europeiska länder för att samla in ersättningar för sina rättigheter i Sverige. Det är dock oklart om den ökade konkurrensen stärker upphovspersonernas ställning eller om det förbättrar möjlighet att påverka ersättningsnivåerna.

Upphovspersoners möjligheter att påverka sina ersättningar är små. Samtidigt utmanar digitaliseringen den rådande ordningen för kollektiva förvaltningsorganisationer. Enligt en studie från EU-kommissionen 2017, *Mapping the creative values chains*, finns det flera utmaningar så som:

- Brist på transparens kring avtal.
- Möjligheten att undvika ersätta upphovspersoner.
- Ökad komplexitet med kombinationen av både digital och traditionella marknader.
- Svagare förhandlingssituation för enskilda upphovspersoner.
- Olika regelverk och fragmentering av marknader inom Europa.

De kollektiva förvaltningsorganisationernas betydelse ökar, framför allt för yngre och upphovspersoner med smalare konstnärliga uttryck. Avtal som förhandlas fram ska behandla alla representeranter lika och sträva mot en rättvis fördelning av ersättningar. Vissa upphovspersoner som slår igenom bredare får bättre betalt,

men det ska inte bero på bättre avtalsvillkor. Även branschorganisationer som representerar konstnärer och upphovspersoner ökar i betydelse.⁶²

Den pågående EU-översynen på upphovsrättsområdet vittnar också om att man från EU-kommissionens sida uppmärksammat att det råder obalans mellan aktörerna på marknaden och att det finns oklarheter kring vissa regler inom upphovsrätten på den nuvarande marknaden. Detta i kombination med att vi har att göra med massutnyttjanden på en gränsöverskridande marknad leder till slutsatsen att anpassningar av upphovsrättslagen bör genomföras.

Från konstnärorganisationernas sida pekar man på att en stark upphovsrätt är en grundförutsättning för att den kulturella och kreativa sektorn ska kunna fortsätta utvecklas. I linje med det pekar man på bestämmelser i EU-kommissionens förslag till direktiv om den digitala inre marknaden som bör strykas, ändras, utvecklas och kompletteras. Det handlar bl.a. om att värna den nordiska avtalslicensmodellen, att reglera frågan om upphovsrätten kring hyperlänkning och om förtydliga och komplettera den s.k. transparens-triangeln.⁶³

8.4.2 Offentlighetsrättsliga ersättningar

Det finns i dagsläget tre former av offentlighetsrättsligt motiverade ersättningsordningar för konstnärer:

- *Visningsersättning till bild- och formkonstnärer* för att konstnärliga verk av deras hand i offentliga institutioners ägo visas för allmänheten eller används på annat allmännyttigt sätt.
- *Bibliotekersättning till upphovsmän av litterära verk* för antalet hemlån av fysiska exemplar från bibliotek och för antalet fysiska referensexemplar av verket.
- *Fonogramersättning till upphovsmän av musikaliska verk och utövande musiker* som kompensation för utlåning av deras musikfonogram och musikalier (tryckt form) på folk- och skolbibliotek.

⁶² Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande – en kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen*.

⁶³ KLYS om EU-kommissionens förslag till DSM-direktiv. Brev till de nordiska EU-parlamentarikerna, den 31 januari 2018.

Storleken på det ersättningsbelopp som staten ställer till förfogande beräknas på olika sätt. För biblioteksersättningen handlar det om att ett grundbelopp, uttryckt i antal ören, multipliceras med den faktiska utlåningen. Ett liknande system används för fonogramersättningen, men det belopp som staten anvisar för detta ändamål kan inte överskridas. I fråga om visningsersättningen anvisar staten årligen medel som tillförs dels en fond, kallad Sveriges bildkonstnärnsfond, dels organisationen Bildupphovsrätt. En viktig skillnad mellan de tre ersättningsordningarna är att upphovsman-naorganisationerna på det litterära området har en förhandlingsrätt om biblioteksersättningens grundbelopp med regeringen, vilket inte gäller på motsvarande sätt för de båda övriga.

Figur 8.2

Biblioteksersättningen ersätter konstnärer för hemlån av verk från bibliotek, samt användandet av dem som referensverk.

Foto: Helene Larsson/Konstnärspolitiska utredningen.

Det finns två användningsområden för det samlade ersättningsbeloppet: dels en individuell fördelning baserad på konstnärens objektiva bidrag, dels en kollektiv fördelning som innebär att konst-

närer kan ansöka om bidrag, vilka beslutas efter subjektiva bedömningar av de sökandes kompetens och kvalitet (se avsnitt 8.3). Alla tre ersättningsordningarna har en individuell fördelning och två av dem har också en kollektiv fördelning. Fonogramersättningen fördelas enbart individuellt. Författarfonden hanterar både den individuella och kollektiva delen av bibliotekersättningen, medan visningsersättningens kollektiva del hanteras av Bildkonstnärsfonden och den individuella av Bildupphovsrätt. Fonogramersättningens individuella fördelning administreras av Stim och Sami.⁶⁴

De individuella fördelningarna, baserade på konstnärens objektiva bidrag, är konstruerade på olika sätt. Enligt förordningarna för bibliotekersättningen respektive fonogramersättningen ska den individuella ersättningen beräknas utifrån antalet utlån, vilket ger konstnärerna en minimiersättning. Författarfonden kan också, enligt förordningen, besluta om s.k. särskild bibliotekersättning till enskilda litterära upphovsmän, vilket innebär att fonden tillerkänner vissa högt kvalificerade och yrkesverksamma författare, översättare, tecknare och fotografer en ersättning som fastställs på andra grunder än den generellt fastställda ersättningen per utlånad bok.

Den individuella visningsersättningen beräknas utifrån ett poängsystem som utgår från hur mycket verket såldes för. Om verket är beställt har även platsen där verket är placerat betydelse, liksom hur synligt verket är. En tågstation ger till exempel mer poäng än ett slutet rum på stadshuset. Principerna bakom poängberäkningen beslutas av Bildupphovsrätt, som i samtal med utredningen konstaterar att poängsystemet gynnar konstnärer med en lång yrkesverksamhet. En effekt av detta är att kvinnliga konstnärer får en mindre del av ersättningsbeloppen eftersom de historiskt inte har efterfrågats i lika hög grad som sina manliga kollegor vid inköp av bildkonst till offentliga instanser. Skillnaden mellan könen har dock minskat i och med att yngre kvinnliga bild- och formkonstnärer i dag efterfrågas i större omfattning än tidigare. Fortfarande är det dock en märkbar skillnad mellan manliga och kvinnliga bild-

⁶⁴ Verksamheterna regleras i förordning (1962:652) om Sveriges författarfond, förordning (1982:600) om Sveriges bildkonstnärsfond, förordning (1996:1605) om individuell visningsersättning samt förordning (1998:1387) om fonogramersättning.

och formkonstnärers ersättningar och Bildupphovsrätt utesluter inte att ytterligare åtgärder kan behövas.⁶⁵

Upphovsmannabegreppet varierar mellan konstformerna. Inom bild, form och litteratur sammanfaller upphovsmän och utövare. Inom musiken finns det dock en viktig skillnad mellan kompositörer (upphovsmän) och musiker (utövare). Detta påverkar också de tre ersättningsordningarna. Upphovsmän vars verk har lästs in som talbok har också rätt till ersättning för detta. Ersättningen finansieras av staten och fördelas av Sveriges Författarförbund, som har överlåtit administrationen av ersättningen till Administration av Litterära rättigheter i Sverige, ALIS. Denna ersättning, som inte är reglerad i någon förordning, uppgick 2016 till 9,5 miljoner kronor.

Tabell 8.12 Offentligrättsliga ersättningar, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Typ av ersättning	Ram 2016	Ram 2015
Författarfonden	Litterära upphovsmän	Individuella och kollektiva	148 997	141 933
Konstnärsnämnden/ Bildkonstnärnsfonden	Bild- och formkonstnärer	Kollektiva	73 069	72 184
Bildupphovsrätt	Bild- och formkonstnärer	Individuella	37 722	37 405
Sami/Stim	Utgivare och utövare av musikaliska verk	Individuella	5 000	5 000
Summa			264 788	256 522

Källa: Förordningar, regleringsbrev och årsredovisningar.

Tabellen 8.12 visar att de offentligrättsliga ersättningarna 2016 uppgår till drygt en kvarts miljard kronor. Resursmässigt är biblioteksersättningen störst, men visningsersättningens två delar är inte långt efter.⁶⁶ Minst i storlek är fonogramersättningen. Utlåningen av fonogram på bibliotek har minskat kraftigt. 2010 låg utlåningsnivån för fonogram på 2 143 780, sex år senare var antalet lån av

⁶⁵ Webbplatsen för Bildupphovsrätt i januari 2018 och minnesanteckningar från utredningens möte med Bildupphovsrätt i oktober 2017.

⁶⁶ I budgeten för 2018 har riksdagen beslutat om en större höjning av ersättningen till bild- och formkonstnärer. Avståndet mellan de två områdena har därför minskat ytterligare.

musik på fysiska bärare nere på 641 657. Mellan 2015 och 2016 hade utlåningen minskat med 19 procent.⁶⁷

Författarfonden och Bildkonstnärnsfonden har i uppdrag att göra kollektiva fördelningar, medan Författarfonden, Bildupphovsrätt, SAMI och Stim gör individuella fördelningar. Den statliga styrningen varierar mellan de olika ersättningsordningarna och instanserna, från en detaljerad reglering av Författarfonden och biblioteksersättningen, till en mycket kortfattad och översiktlig reglering av den individuella visningsersättningen och fonogramersättningen.

8.4.3 MU-avtalet

Avtalet om medverkans- och utställningsersättning till konstnärer, i korthet kallat MU-avtalet, är ett ramavtal för konstnärers ersättning för medverkan vid utställningar.⁶⁸ Det har tecknats mellan staten och Konstnärernas riksorganisation, Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare, Svenska Fotografers förbund och Svenska Tecknare och trädde i kraft 2009. Avtalets syfte är att skapa bättre förutsättningar för bild- och formkonstnärer att få betalt för utfört arbete. MU-avtalet är bindande för statliga institutioner men principerna bör enligt avtalet även vara vägledande för andra arrangörer med offentlig finansiering.

I avtalet fastställs att en arrangör ska skapa ett enskilt avtal med en konstnär som bestämmer nivån på medverkansersättning i ett utställningssammanhang. I det enskilda avtalet ska det framgå hur en konstnär ersätts för:

- kostnader som uppstår i samband med utställningen, till exempel frakt, försäkring, resor och teknisk utrustning,
- arbete inför, under och efter utställning, exempelvis upphovsmannens arbete med produktion, katalog, hängning, montering, möten, deltagande i programverksamhet och efterarbete,

⁶⁷ Kungliga biblioteket. *Bibliotek 2010*, s. 25 och *Bibliotek 2016*, s. 41.

⁶⁸ Beskrivningen av MU-avtalet är där inget annat anges hämtad från webbplatsen för KRO i november 2017.

- upphovsrättsligt nyttjande av upphovsmannens verk efter avslutad utställning, exempelvis publicering av bilder på arrangörens webbplats.

I avtalet ingår en utställningsersättning som inte kan förhandlas bort. Tariffer i avtalet beräknas utifrån utställningslokal, hur länge utställningen pågår och hur många konstnärer som medverkar i en utställning. Det finns också en minimiersättning som ska betalas ut oavsett hur länge en utställning pågår.

MU-avtalet har som kulturpolitisk modell ett starkt stöd bland berörda instanser. Avtalet reviderades 2015 vilket resulterade i att det blev tydligare att professionella utövare som fotografer, konsthantverkare och illustratörer också omfattas av avtalet. En annan förändring efter revideringen var tillämpningen av en successiv minskning av ersättningsnivån efter 12 veckor av utställningsperioden. Avtalets tariffer räknas upp vart tredje år utifrån utvecklingen av konsumentprisindex (KPI). Senaste uppräkningsen gjordes från och med januari 2018.

Inom ramen för verksamhetsbidrag och projektbidrag inom bild- och formområdet som fördelas till utställningsarrangörer, konsthantverkskooperativ och främjandeorganisationer, reserverar Kulturrådet medel för utbetalning av utställningsersättning. Kulturrådet följer sedan upp om dessa organisationer har lämnat utställningsersättning till konstnärerna samt även hur utställningsersättning har utbetalats av institutioner inom kultursamverkansmodellen.⁶⁹ För att följa upp hur MU-avtalet totalt sett tillämpas finns en referensgrupp tillsatt av avtalets parter. För att fullgöra sina uppgifter ska gruppen på begäran beredas tillgång till enskilda avtal som upprättats mellan upphovsman och arrangör. Referensgruppen kan även göra vägledande uttalanden vid en eventuell tvist mellan en arrangör och en upphovsman om tillämpningen av avtalet.

Kulturrådets referensgrupp bedömer att avtalet fyller en mycket viktig funktion som checklista för både arrangörer av utställningar och för berörda bildkonstnärer och att det ger viktig finansiering av konstnärligt arbete. Dock täcker de enskilda avtal som tecknas med

⁶⁹ Kulturrådet följer också upp de institutioner i Stockholms län som är utpekade i Kulturrådets regleringsbrev under anslag 1.6 och som får statliga medel bl.a. för att bedriva utställningsverksamhet.

MU-avtalet som grund ofta inte det förberedande arbete konstnären har inför en utställning och som kan vara relativt omfattande. Gruppen bedömer att det inte finns ett omedelbart behov av en ny revidering, men möjligen på sikt för att anpassa avtalet till att bildkonstnumera kan vara digital och inte enbart fysisk. För att avtalet ska få fullt genomslag behövs det dessutom att de utställare som ska betala ersättningen har tillräckliga resurser för det.⁷⁰

KRO har i en särskild skrivelse pekat på att många överenskommelser fortfarande träffas muntligt, informellt och med kort framförhållning. I dessa situationer är det inte ovanligt att konstnärernas arbetssituation får ge vika för andra krav. Löften om framtida köp används ibland som argument till varför konstnärerna bör arbeta utan ersättning vid en utställning. Det kan uppstå situationer där konstnärer väljer bort MU-avtalet för att överhuvudtaget få ett uppdrag eller tvärtom att utställaren väljer bort att genomföra en utställning den inte har råd med enligt avtalets tariffer. Avtalet garanterar inte att konstnärernas produktionskostnader eller arbetstid ersätts, utan erbjuder bara ett ramverk inom vilket medverkansersättning kan diskuteras. Samtidigt behöver konstnärerna själva bli bättre på att förhandla sig till rimliga ersättningsnivåer och även vara villiga att tacka nej till uppdrag om villkoren är för dåliga, samtidigt som offentliga aktörer bör uppmanas att inte yrka på oskäligen villkor.⁷¹

8.5 Konstnärspolitiken och socialförsäkringssystemen m.m.

Enligt direktiven ska utredningen beakta hur de statliga ersättnings- och stödsystemen och socialförsäkringssystemen förhåller sig till varandra. I detta avsnitt redovisas en rad konstnärspolitiskt motiverade bidrag, stipendier, ersättningar och andra åtgärder som i vissa fall är skattepliktiga, ibland ger pensionsrätt och ibland räknas som inkomst för att få del av en socialförsäkringsförmån. Det

⁷⁰ Minnesanteckningar från utredningens möte med Kulturrådet i juli 2017.

⁷¹ Underlag från KRO i juli 2017.

är med andra ord en hel del regler och villkor konstnärer behöver sätta sig in i.⁷²

Från socialförsäkringssynpunkt är arbetsinkomster att föredra framför konstnärsbidrag, eftersom arbetsinkomsterna ligger till grund för olika socialförsäkringsförmåner. Det har dock inte varit möjligt att inom ramen för denna utredning räkna på de samhälls-ekonomiska vinsterna av lägre behov av exempelvis försörjningsstöd och bostadsbidrag eller vad ökad pensionsrätt ger för effekter på statens utgifter för garantipension och andra ekonomiska stöd.

8.5.1 Ett- och fleråriga bidrag och långtidsstipendier

Det finns flera bidrag och stipendier till konstnärer, både privata och offentligt finansierade. Ett stipendium definieras som en form av penninggåva som lämnas till en fysisk person utan krav på någon motprestation från givaren. Den enda motprestation som kan förekomma är att stipendiaten ska skriva en enkel rapport, exempelvis från en resa.

Bidrag och stipendier som delas ut av Konstnärsnämnden och Författarfonden vid enstaka tillfällen eller högst under två år i rad är skattefria. Dessa skattefria bidrag och stipendier kallas ibland för ”punktstipendier”. De ger varken pension eller SGI. Däremot räknas de in i BGI, till exempel vid ansökan om bostadsbidrag i den del de överstiger 36 000 kronor per år. Stipendier för visst syfte, exempelvis ett resestipendium, kan dock undantas från hushållsinkomsten vid beräkning för försörjningsstöd.

Bidrag och stipendier till konstnärer som delas ut mer än två år i rad beskattas. Den som beslutar om bidraget eller stipendiet kan betala särskild pensionsavgift för att göra dem pensionsgrundande, vilket Konstnärsnämnden och Författarfonden gör med ett särskilt anslag från staten. Dessa långa bidrag och stipendier är däremot inte sjukpenningsgrundande. Det finns inget inkomstbortfall vid sjukdom. De är inte heller underlag för arbetslöshetsersättning och a-kassa. Stipendierna ingår däremot i den sammanräknade förvärvsinkomsten vid ansökan om exempelvis bostadsbidrag.

⁷² Se Konstnärsnämndens vägledning om olika bidrag i Konstnärsguiden: www.konstnarsnamnden.se/konstnarsguiden/

Långa bidrag och stipendier är ofta förknippade med restriktioner när det gäller arbetsinkomster. Konstnärsnämndens långtidsstipendier tillåter t.ex. inte mer än halvtidstjänstgöring. Det gör att stipendiaten inte kan komplettera med andra inkomster för att öka på sin SGI.

Frågan om att skattebelägga även ”punktstipendier” och göra dem pensions- och sjukpenningsgrundande har diskuterats av andra utredningar.⁷³ Det skulle innebära att stipendier, framför allt från privata donatorer, måste avsätta en del av stipendiebeloppet till sociala avgifter samt ansvara för inbetalning av inkomstskatt. I de fall stipendierna och/eller de sociala avgifterna är statligt finansierade skulle det i så fall belasta statskassan på samma sätt som pensionsrätt för studier, barnår och värnplikt. Det skulle, å andra sidan, antagligen minska kostnaderna för garantipension, som också går över statsbudgeten.

Mot idén med att göra alla stipendier pensions- och sjukpenningsgrundande talar att det inte handlar om så stort belopp för den enskilde, som troligen inte mottar fler än ett eller ett par sådana stipendier under sitt yrkesliv. Det handlar alltså om mycket låga belopp i pensionsavsättning. Att göra alla stipendier pensions- och sjukpenningsgrundande genom statsbidrag kan vara ett sätt att stödja konstnärer, ett indirekt stöd som följer med det urval som görs av olika stipendiekommittéer. Frågan är då om det även skulle omfatta privata stipendier. Det skulle i så fall kunna bli ett sätt att kringgå inkomstskattelagen genom att ge bidrag och stipendier utan anställning i stället för anställning med lön.

8.5.2 Projektbidrag

Det finns en lång rad av olika projektbidrag riktade till konstnärer. Projektbidrag ska i princip gå jämt ut efter att alla kostnader kring projektet är betalda. I det fall det blir något kvar är beloppet att betrakta som inkomst av arbete/inkomst i näringsverksamheten. Projektbidraget påverkar eventuellt överskott och är därmed grund för SGI och den pensionsgrundande inkomsten.

⁷³ Bland annat Skatteutredningen i betänkandet (SOU 1989:33) reformerad inkomstbeskattning.

8.5.3 Individuella ersättningar till upphovsmän

Bland de individuella ersättningar som kan utgå till upphovsmän räknas bland andra biblioteksersättning, individuell visningsersättning och fonogramersättning. Ersättningar av dessa slag betraktas som ersättning till en näringsverksamhet och är därmed skattepliktiga samt pensions- och sjukpenningsgrundande. Mottagaren ska själv betala in preliminär skatt och sociala avgifter i form av egenavgifter. För den som inte har en näringsverksamhet ska inkomsten klassas på samma sätt som hobbyinkomster eller tillfällig förvärvsinkomst.⁷⁴

Biblioteksersättningen utgår till författare och översättare och baseras på antal utlånade böcker på biblioteken. Denna ersättning kan inte överlåtas utan betalas bara ut till författaren eller översättaren.⁷⁵ Därmed kan inte en författare eller översättare ta in inkomsten i sitt aktiebolag. Bestämmelsen värnar principen att konstnärligt inrättade ersättningar ska vara knutna till det enskilda konstnärskapet. Samma begränsning för aktiebolag gäller även för den individuella visningsersättningen som Bildupphovsrätt betalar ut.⁷⁶

Författarfonden fördelar även en särskild biblioteksersättning som för närvarande omfattar 168 personer med en snittålder på 53 år. Denna ersättning har drag av en inkomstgaranti och delas ut tills vidare med en avstämning varje tredje till femte år. Ersättningen bestäms för ett år i taget och var 230 000 kronor för år 2017, inklusive den individuella ersättningen. Särskild biblioteksersättning är en skattepliktig inkomst. Därmed är den också underlag för SGI och ger pensionsrätt. Den fungerar i praktiken som en pensionshöjare. Det går att få ersättningen fram till 70 års ålder och det är vanligt att författare fram till dess inte tar ut den allmänna pensionen. Ett villkor för stipendiet är också att mottagaren inte samtidigt tar ut allmän pension. På så sätt ökar det månatliga pensionsbeloppet både genom att pensionen skjuts upp och genom att den särskilda biblioteksersättningen ger ny pensionsrätt.

⁷⁴ Blankett T1 eller T2 i självdeklarationen.

⁷⁵ 9 § Förordning (1962:652) för Sveriges Författarfond.

⁷⁶ Förordning (1996:1605) om individuell visningsersättning.

8.5.4 MU-avtalet

MU-avtalets syfte är att skapa bättre förutsättningar för bild- och formkonstnärer att få betalt för utfört arbete. Avtalet gäller för statliga institutioner, men principerna är vägledande för samtliga utställningsarrangörer som mottar offentligt stöd.

I MU-avtalet saknas tydlig information om ansvar för sociala avgifter som t.ex. pensionsavgift i de fall konstnären har A-skattsedel. I avtalet står bara att motparten drar 30 procent av ersättningen i inkomstskatt. Kulturrådet bekräftar att de enskilda avtalen kan innebära olika villkor för två konstnärer som har A-skattsedel och att detta är något som kan ingå i förhandlingen om ersättningen. Den utställare som drar inkomstskatt är också ansvarig för sociala avgifter i form av arbetsgivaravgiften. I det fall de betalar in sociala avgifter får den konstnär som har A-skattsedel i praktiken en högre ersättning än den som har egen näringsverksamhet och själv ansvarar för att betala in egenavgiften.

8.5.5 Kommunala ateljéstöd

Ateljéstöd är ett hyresbidrag för konstnärsateljéer som delas ut av kommuner, bl.a. i Stockholm, Göteborg, Uppsala, Örebro och Gävle. Ateljéstöd räknas som ett näringsbidrag och syftet med stödet är att förbättra villkoren för yrkesverksamma konstnärer och på så sätt bidra till att utveckla städernas professionella kulturliv. De flesta som får bidraget är enskilda näringsidkare, men även andra konstnärer kan få det.

I Göteborg har stödet de senaste åren varit omkring 7 800 kronor per år och konstnär. Det är lika för alla och kan variera mellan åren beroende på antalet konstnärer som får stödet. I Stockholm kan det årliga beviljade stödet uppgå till maximalt 70 procent av årshyran och som mest till 18 000 kronor per år. Stöd beviljas för en treårsperiod och betalas ut en gång per år.

Ateljéstödet räknas som en intäkt i konstnärens verksamhet. I och med att konstnären kan dra av för lokalkostnaden i sin näringsverksamhet blir bidraget i praktiken skattepliktigt. Enligt inkomstskattelagen ska ett näringsbidrag tas upp om det används för en utgift som ska dras av.⁷⁷ Detta betyder att för en konstnär som

⁷⁷ 29 kap. 5§ Inkomstskattelagen (1999:1229).

bedriver näringsverksamhet föreligger rätt till avdrag för hyra av ateljé/studio. Av detta följer att om man erhåller bidrag till hyran, så blir detta bidrag skattepliktigt. Den kommunala förvaltningen lämnar inkomstuppgifter till Skatteverket, med kopia till konstnären som beviljats ateljé- och studiestöd. Det innebär att stödet påverkar eventuellt överskott och är därmed grund för SGI, BGI och den pensionsgrundande inkomsten.

8.5.6 Scenkonstallianserna

Gemensamt för de tre scenkonstallianserna Teateralliansen, Dansalliansen och Musikalliansen är att de anställer frilansande utövare som är kontinuerligt verksamma och som har verkat inom organisationer med offentligt stöd (se avsnitt 8.7.1). I dag omfattar de tre allianserna totalt ungefär 500 personer. Alliansmodellen bygger på att de som anställs är de mest yrkesverksamma inom sina områden, ingen kvalitetsbedömning eller behovsprövning görs vid ansökan. Allianserna arbetar också aktivt med kompetensutveckling och förmedling för att öka de anställdas möjligheter till fler arbeten. Ju mindre de är i tjänst hos allianserna, desto mer ekonomiska medel frigörs för att anställa fler frilansare.

Anställningsformen är rent formellt en tidsbegränsad anställning, men avviker samtidigt från vad som traditionellt menas med en sådan anställning. Detta gäller i synnerhet för de anställda som har omfattande engagemang som frilansande utövare. För dessa utövare kan alliansanställningen mycket väl löpa under hela den resterande yrkeskarriären. Av dessa skäl har alliansanställningen kallats för en tredje anställningsform. Modellen premierar de skådespelare, dansare och musiker som kan försörja sig på sitt yrke, och ska principiellt sett inte sammanblandas med a-kasseersättning eller stipendier.

Anställda i en allians får en inkomst som ligger något under kollektivavtalsnivån men över a-kassan. Inkomsten är sjukpennings- och pensionsgrundande och den ger tjänstepension. Eftersom den anställda får inkomst från sin allians mellan uppdragen är det inte aktuellt med arbetslöshetsstöd som a-kassa.

8.5.7 Konstnärspolitiska insatser och socialförsäkringssystemen m.m.

Genomgången av hur nuvarande konstnärspolitiska insatser förhåller sig till socialförsäkringssystemet, arbetslöshetsförsäkringen och skatteområdet visar att flertalet konstnärspolitiska insatser är skattepliktiga och omfattas av socialförsäkringssystemet och arbetslöshetsförsäkringen. Det är de korta och långa verksamhetsbidragen och stipendierna som inte omfattas fullt ut. Det är samtidigt viktigt att påpeka att även om bidrag och ersättningar omfattas av socialförsäkringssystemen är det ändå inte säkert att konstnären har fullt skydd. En viss otydlighet finns också kring ansvaret för sociala avgifter inom ramen för MU-avtalet.

8.6 Insatser för att stärka konstnärernas arbetsmarknad

Det finns ett stort antal bidragsformer inom kulturpolitiken som riktas till kulturinstitutioner, olika typer av arrangörer, förlag, civilsamhällets organisationer, fastighetsägare och skolhuvudmän. Det är insatser som har andra primära mottagare än konstnärer, men som utgår från gemensamma kulturpolitiska mål och som har stor betydelse för konstnärernas möjligheter till anställningar och uppdrag. I tabell 8.13 redovisas ansvariga instanser för dessa insatser, vilka som är mottagare av bidrag, vilka typer av konstnärer som berörs och vilka bidragsbelopp det handlar om.

Tabell 8.13 Exempel på indirekta bidrag till konstnärer, tusental kronor

Instans	Mottagare	Typ av konstnärer	Ram 2016	Ram 2015
Kulturdepartementet	Centrala institutioner inom teater, dans, musik	Skådespelare, sångare, dansare	978 962	967 294
Kulturrådet	Regionala kulturinstitutioner, verksamhetsbidrag och utvecklingsbidrag (Samverkansmodellen)	Scenkonst, hemslojd, bild, form	1 184 000	1 172 000
Kulturrådet	Huvudman för förskolan, förskoleklassen eller grundskolan (Skapande skola)	Scenkonst, litteratur, visuell konst, arkitektur, design, konsthantverk, film, media, hemslojd, arkiv, museer	183 499	189 930
Public service	Radiosymfonikerna, Radiokören, Radioteatern, dramaproduktion/film, livekonserter, fria produktionsbolag m.m.	Scenkonst, litteratur, visuell konst, arkitektur, design, konsthantverk, film, media, hemslojd, arkiv, museer	Uppgift saknas	Uppgift saknas
Filminstitutet	Producenter, distributörer av film (enligt filmavtalet)	Scenkonst, författare, m.fl.	293 476	296 688
Kulturrådet	Utgivare av litteratur, (litteraturstöd)	Författare	35 099	37 184
Kulturrådet	Fria dansgrupper (verksamhetsbidrag)	Dansare	33 328	33 068
Författarfonden	Beställare av nyskriven svensk dramatik	Dramatiker	2 500	2 534
Kulturrådet	Utställningsarrangörer inom bild- och formområdet	Bild- och formkonstnärer	18 610*	9 420
Kulturrådet	Främjandeorganisationer	Bild- och formkonstnärer	13 445	13 480
Kulturrådet	Konsthantverkskooperativ	Konsthantverkare	2 825	2 000
Kulturrådet	Musikarrangörer (verksamhetsbidrag)	Musiker	32 315	32 330
Konstrådet	Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön	Bild- och formkonstnärer	32 942	33 025

Källa: Bidragsförordningar, sändningstillstånd och årsredovisningar.

* 2016 utnyttjade Kulturrådet bemyndigandet på anslaget.

Tabellen visar att de kulturpolitiska insatserna med betydelse för konstnärerna sträcker sig långt utanför den egentliga konstnärspolitik. I detta avsnitt redovisas några av dessa insatser närmare.

8.6.1 Centrala scenkonstinstitutioner

De centrala scenkonstinstitutionerna är viktiga arbetsgivare för konstnärer på teater-, dans- och musikområdet. Dit räknas traditionellt Operan, Dramaten, Riksteatern, Dansens Hus och Drottningholms slottsteater.⁷⁸ Statsanslagen för dessa framgår av tabell 8.14.

Tabell 8.14 Centrala scenkonstinstitutioners statsanslag, tusental kronor, 2015–2016

Scenkonstinstitution	Ram 2016	Ram 2015
Operan	452 284	446 119
Dramaten	229 442	226 665
Riksteatern	261 727	259 358
Dansens Hus	23 605	23 429
Drottningholms slottsteater	11 904	11 732
Summa	978 962	967 303

Källa: Regleringsbrev.

Inom ramen för sina nationalscensupdrag ska Operan och Dramaten, som båda är aktiebolag, vara angelägna för en publik i hela landet, sträva efter att nå nya publikgrupper och på olika sätt öka tillgängligheten. Riksteatern är en producerande turnéteater som består av 230 lokala riksteaterföreningar. I varje län finns också en regional Riksteaterförening som fungerar som samverkansorgan för de lokala teaterföreningarna. Dansens Hus, som är en stiftelse bildad 1989, har en gästspelscen för samtida dans från Sverige och hela världen i Folkets Hus vid Norra Bantorget i Stockholm. Drottningholms Slottsteater är en nationell institution som spelar opera-, teater- och dansföreställningar och erbjuder konserter, visningar och evenemang, med avstamp i 1700-talet. Teatern är en del av Världsarvet Drottningholm.

⁷⁸ Regeringen utsåg teaterverksamheten Unga Klara att från 2018 vara en nationell scen för barn och unga. Det är den första verksamheten med ett renodlat barn- och ungdomsuppdrag som får status som nationell institution.

8.6.2 Kultursamverkansmodellen

Kultursamverkansmodellen infördes 2011 som en ny modell för fördelning av statliga medel till regional och lokal kulturverksamhet. Tanken med modellen var att det regionala inflytandet skulle öka samtidigt som ansvars- och rollfördelningen mellan nationell, regional och lokal nivå skulle tydliggöras. Sedan 2013 är alla län utom Stockholms län med. Innan modellen infördes avgjorde regeringen vilka regionala kulturinstitutioner som var berättigade till statligt stöd, och dessa fick var och en söka stöd från Kulturrådet. Nu är det i stället regionerna själva som beslutar om det statliga stödet till den regionala kulturen utifrån de ändamål som regeringen har fastställt.

Varje landsting eller region ska ta fram en flerårig plan för hur kulturverksamheten ska bedrivas i länet, hur de statliga medlen är tänkt att användas samt hur kulturverksamheterna ska finansieras av kommuner och landsting. Landstinget eller regionen ansvarar för att den regionala kulturplanen tas fram i samverkan med länets kommuner och efter samråd med länets professionella kulturliv och civilsamhället. Dessa regionala kulturplaner ligger sedan till grund för de beslut som Kulturrådet, efter samråd med samverkansrådet fattar om medelsfördelning till respektive län.⁷⁹ Under 2016 fördelade Kulturrådet totalt cirka 1,2 miljarder kronor till regionerna och landstingen (vilket motsvarar cirka 19 procent av hela kulturbudgeten), som i sin tur fick fördela det statliga stödet till kulturverksamheter i länen inom de sju olika konst- och kulturområdena.⁸⁰

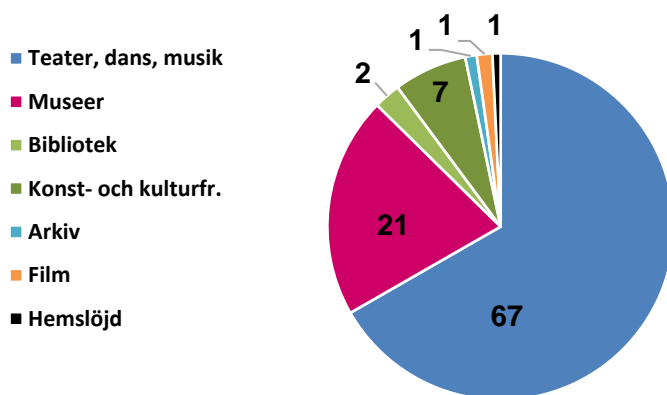
Inom kultursamverkansmodellen fördelar Kulturrådet även utvecklingsbidrag till tidsbegränsade projekt. År 2016 fördelades cirka 24 miljoner kronor till totalt 68 projekt i länen. Prioriterade verksamheter var bl.a. bild och form samt de nationella minoriteternas kultur. I budgetpropositionen för 2018 föreslog regeringen att 25 miljoner kronor ytterligare skulle avsättas till kultursamverkansmodellen där bl.a. medel till bibliotek, läs- och litteratur-

⁷⁹ Myndigheter och organisationer i Samverkansrådet är: Kulturrådet (ordförande), Konstnärsnämnden, Kungliga biblioteket, Länsstyrelserna (genom länsstyrelsen i Halland), Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksteatern, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Svenska filminstitutet.

⁸⁰ De sju områdena är arkiv, teater, dans och musik, konst- och kulturfrämjande, museer, hemslöjd, film och bibliotek.

främjande fördelas. Bild- och formområdet har också lagts till som ett av de områdena som kan få stöd inom ramen för modellen. Riksdagen beslutade i enlighet med förslaget. I figur 8.3 redovisas de statliga och regionala bidragens fördelning per verksamhetsområde under 2015.

Figur 8.3 Kultursamverkansmodellen, fördelning per verksamhetsområde, procent, 2015

Källa: Kulturrådet.

Av cirkeldiagrammet framgår att teater-, dans- och musikområdet är mottagare av närmare 70 procent av de medel som ingår i kultursamverkansmodellen. Museerna har också en betydande andel, medan övriga områden har betydligt mindre andelar.

Det intryck utredningen har fått från berörda intressenter om kultursamverkansmodellen är överlag positivt. Modellen anses vara effektiv när det gäller att driva på en allmän utveckling inom kulturområdet. Trots att konstnärsfrågorna inte är en uttalad del av de områden som modellen ska fokusera på går det att se ett större engagemang för konstnärspolitiska insatser i de kulturplaner som tagits fram under senare år av landsting och regioner. Arbetet med de breda perspektiven i kultursamverkansmodellen kan ha varit en bidragande orsak till den positiva utvecklingen. Att Konstnärskommittén sitter i samverkansrådet uppges också vara en bidragande orsak till att konstnärsfrågorna fått större plats. I KLYS årliga tendensrapport över kulturplanerna framkommer att regionerna i

2016 års kulturplaner jämfört med tidigare år i allt högre grad lyfter de professionella kulturskaparnas villkor som ett särskilt prioriterat område.⁸¹

Den regionala utvecklingen av konstnärspolitiken har stor betydelse för att säkerställa konstens och kulturens tillgänglighet i hela Sverige. Det gäller både utveckling av verksamhet inom konstområden med svagare strukturer runt om i landet, exempelvis danskonst samt bild- och formkonst, men även vad gäller kulturpolitikens tvärsperspektiv. Det går t.ex. att se ett starkare genomslag för bl.a. ökad tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteternas kultur och kulturarv. Flera organisationer bedriver ett regionalt arbete över hela landet i förhållande till kultursamverkansmodellen och har bidragit till att regionerna numera har en dialog med konstnärligt yrkesverksamma och utvecklar en regional konstnärspolitik.

8.6.3 Skapande skola

Bidraget Skapande skola är en kulturpolitisk reform som har funnits sedan 2008 och fördelas av Kulturrådet. Först omfattades elever på högstadiet, men från och med läsåret 2013/2014 gäller reformen grundskolans samtliga årskurser och förskoleklass. Sedan 2015 finns också Skapande förskola som är riktad till områden där tillgången på professionell kultur anses vara låg. Skapande skolabidraget ska utgöra ett komplement till skolornas egen kulturbudget och ska stärka samverkan mellan skolan och det professionella kulturlivet.

Bidraget ska medverka till att:

- kulturella och konstnärliga uttryck långsiktigt integreras i förskolan, förskoleklassen, grundskolan och vissa särskilda utbildningsformer med utgångspunkt i skolans kulturuppdrag enligt gällande läroplan och
- öka den professionella kulturverksamheten för och med eleverna, så att tillgången till kulturens alla uttrycksformer och möjligheterna till eget skapande ökar.⁸²

⁸¹ KLYS (2017). *Regional tendensrapport 2017 – En genomgång av regionala kulturplaner för perioden 2018–2021*.

Under 2016 var det totalt 399 skolhuvudmän som beviljades sammanlagt 171 245 000 kronor. Drygt 3 370 skolor omfattades av de aktiviteter som genomförts med hjälp av bidraget, vilket var en ökning med ungefär 90 skolor i jämförelse med året innan. Under läsåret 2016/2017 deltog 771 500 elever i aktiviteterna och det var en ökning med 27 000 elever jämfört med året innan. Av det totala antalet elever var det cirka 67 procent som deltog i Skapande skola-aktiviteter.⁸³

I de dialoger utredningen haft med olika aktörer har det varit en fråga om i hur hög grad aktiviteterna omfattar konstnärer och i vilken grad det finns en övervikt på pedagogiska insatser. Enligt Kulturrådet har bidraget haft en stor positiv betydelse för såväl konstnärer som för skoleleverna. Den bild som ibland ges av att bidraget i stor utsträckning skulle på till pedagoger på bekostnad av professionella konstnärer stämmer inte enligt myndigheten.⁸⁴

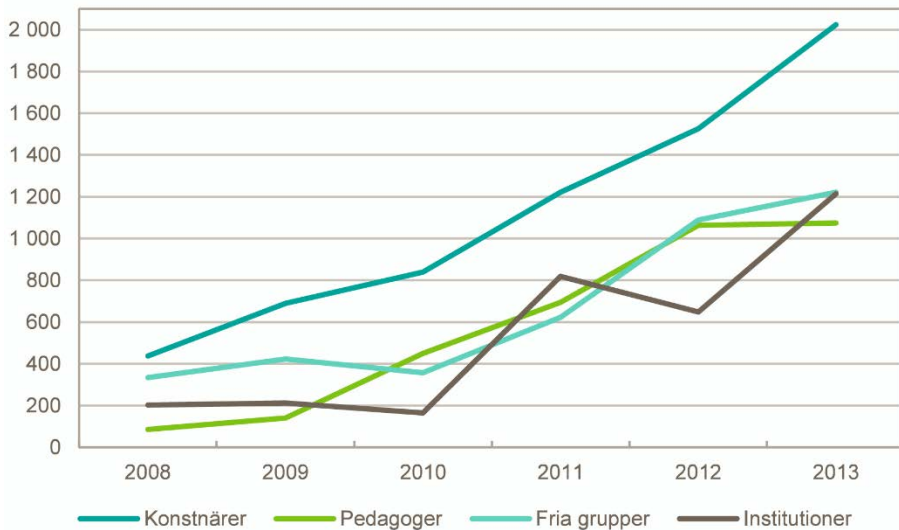
En fördjupad uppföljning av Skapande skola genomförd av forskare vid Lunds universitet presenterades av Kulturanalys 2017. Resultatet visar bl.a. att kommunerna inte har minskat sina ordinarie kulturbidrag efter det att Skapande skola infördes 2008 och inte heller har konkurrensen på den privata marknaden snedvridits. I samma rapport analyseras också i vilken utsträckning kulturutövare och konstnärer knyts till skolorna genom bidraget. Man utgår från att det i princip finns fyra kategorier av kulturutövare som kan komma ifråga: konstnärer, pedagoger, fria grupper och institutioner. Av figur 8.4 framgår antal uppdragstagare i dessa fyra kategorier mellan 2008 och 2013.

⁸² Förordning (2007:1436) om statsbidrag till kulturell verksamhet i skolan.

⁸³ Kulturrådet (2017). *Sammanställning Skapande skola – redovisningar från de skolhuvudmän som beviljades bidrag 2016*.

⁸⁴ Uppgift hämtad från minnesanteckningar från utredningens möte med Kulturrådet i juli 2017.

Figur 8.4 Uppdragstagare i Skapande skola, 2008–2013

Källa: Kulturanalys. *En lägesbedömning i relation till de kulturpolitiska målen*. Rapport 2017:2.

Antalet uppdragstagare har ökat från drygt 1 000 till drygt 5 500. Samtliga fyra kategorier av kulturaktörer som anlitas har mer än tredubblats under perioden. För pedagoger gäller att de ska ha genomgått högre konstnärlig utbildning för att komma i fråga för bidraget.⁸⁵ Av analysen framgår att det finns en ökad efterfrågan från skolorna på pedagogiskt anpassade upplägg genom åren. Detta har skett parallellt med att verksamheten kommit att mer övergå i ordinarie former och att lärares och elevers önskemål kommit att stå i centrum allt mer. Paketlösningar tycks ha ökat över åren och forskarnas bedömning är att det primärt ligger praktiska och planeringsmässiga orsaker bakom. Forskarna anser att paketerbjudanden inte ska tolkas som att kulturaktörer konkurrerar om uppdrag utifrån pris. Skolorna jämför i allmänhet inte erbjudanden från olika typer av kulturaktörer utifrån vad de kostar.⁸⁶

⁸⁵ Kulturrådets webbplats i mars 2018.

⁸⁶ Kulturanalys. *En lägesbedömning i relation till de kulturpolitiska målen*. Rapport 2017:2, s. 62–64.

8.6.4 Radio och tv i allmänhetens tjänst

Uppdraget för radio och TV i allmänhetens tjänst handlar i vid mening om att självständigt och oberoende av utomstående ekonomiska, politiska och andra intressen erbjuda ett programutbud som är tillgängligt för alla, speglar hela landet och kännetecknas av god kvalitet, allsidighet och relevans oavsett genre.⁸⁷

Sändningstillstånden för de tre programföretagen Sveriges Radio AB (SR), Sveriges Television AB (SVT) och Sveriges Utbildningsradio AB (UR) innehåller ett antal villkor för programverksamheten. Det handlar om mångfald, kvalitet, tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning, förbud mot att sända reklam m.m. SR och SVT ska också erbjuda ett mångsidigt kulturutbud, bevaka, spegla och kritiskt granska händelser på kulturlivets olika områden, på egen hand och i samarbete med utomstående producenter och utövare i det svenska kulturlivet svara för en omfattande produktion av kulturprogram, särskilt dramaproduktion, samt göra föreställningar, konserter och andra kulturhändelser tillgängliga för hela publiken genom samarbeten med kulturinstitutioner samt fria kulturproducenter på skilda kulturområden i hela Sverige.⁸⁸

För SR gäller i särskild ordning att företaget ”ska bedriva konserterverksamhet i Berwaldhallen genom Sveriges Radios symfoniorkester och Radiokören”. SVT ska i stället ”bidra till utvecklingen av svensk filmproduktion”. De båda programföretagen når en miljonpublik varje dag, de har både viktiga och omfattande kulturuppdrag, med betydelse för konstnärernas arbetsmarknad.

8.6.5 Filmproducenter, distributörer och visningsfönster

Filmbranschen brukar beskrivas som tredelad. Först kommer produktionsledet, därefter distributionsledet och sist de olika visningsfönstren. I verkligheten är rollerna och uppdelningen mellan de olika aktörerna inte tydlig och rollerna flyter allt oftare samman.

⁸⁷ Prop. 2008/09:195 s. 1.

⁸⁸ Sändningstillstånden för Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB och Sveriges Utbildningsradio AB.

Produktionsledet omfattar hela processen från den ursprungliga kreativa idén om filmens innehåll till den färdiga filmen. Det är en lång process som normalt tar flera år i anspråk och som inkluderar ett stort antal personer inom olika professioner. Manusförfattaren, regissören och producenten har i regel en särställning i en produktion. Producenten är ytterst ansvarig för att hålla ihop processen från början till slut. Distributören köper visningsrättigheterna till den färdiga filmen och distribuerar den till företag som i sin tur hyr ut filmen för visning i olika visningsfönster. Det finns i dag i huvudsak fyra grupper av visningsfönster för film: biografer, köp- och hyrfilm, betal-tv samt allmän-tv som SVT och TV4.⁸⁹

Till och med den 31 december 2016 bestod filmpolitiken av två delar: filmavtalet och filmkulturella insatser. Genom det avtal som ingåtts mellan staten, filmbranschen och flera tv-företag bidrog staten med medel till svensk filmproduktion samt till viss distribution och visning av film i hela landet. Insatser för olika filmkulturella ändamål finansierades helt av statliga medel. I och med att avtalsmodellen upphörde den 1 januari 2017 tar staten nu ett helhetsansvar för den nationella filmpolitiken. Det statliga anslaget för 2018 är 547,9 miljoner kronor. Det är Filminstitutet som ansvarar för genomförandet av den statliga filmpolitiken.⁹⁰

8.6.6 Bokbransch, kulturtidskrifter och främjandeorganisationer

På samma sätt som filmbranschen kan bokmarknaden förenklat beskrivas i en modell som anger de steg som en traditionell bok genomgår från författare till konsument. I en sådan kedja ingår förlag, tryckerier, distributörer, grossister och detaljhandlare.⁹¹

De statliga insatserna på detta område domineras av statsbidraget till utgivning och spridning av litteratur och kulturtidskrifter och till läsrämjande insatser. Statsbidrag till utgivning av litteratur lämnas till enskilda titlar i efterhand. Statsbidrag till utgivning av kulturtidskrifter lämnas som bidrag till produktionskostnader och

⁸⁹ *Mer film till fler – en sammanhållen filmpolitik* (prop. 2015/16:132), s. 13–15.

⁹⁰ Budgetpropositionen för 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 17), s. 148 och regleringsbrev för 2018 för Filminstitutet.

⁹¹ Läsandets kultur – slutbetänkande av Litteraturutredningen (SOU 2012:65), s. 231–232.

utvecklingsinsatser. Ändamålet är dels att främja mångfald, kvalitet och fördjupning i utgivningen av litteratur och kulturtidskrifter, dels att främja spridning och läsning av litteratur- och kulturtidskrifter.⁹² Anslaget för dessa insatser för 2018 är 155,7 miljoner kronor.

8.6.7 Bildkonstens utställare, verkstäder och kooperativ

Kulturrådet fördelar verksamhetsbidrag och projektbidrag till aktörer inom bild- och formkonstområdet, till exempel till utställningsarrangörer, konsthantverkskooperativ och främjandeorganisationer. Kollektivverkstäder kan ansöka stöd för köp av utrustning.

Professionella grupper, sammanslutningar och organisationer inom bild- och formkonstområdet i Sverige kan söka stöd för nationellt eller internationellt projekt som t.ex. utställningar, workshops, seminarier och EU-projekt. Verksamhetsbidrag lämnas till utställningsarrangörer som ställer ut samtida bild- och formkonst utan vinstsyfte vars verksamhet bedöms vara av stort konstnärligt eller kulturpolitiskt värde. Myndigheten fördelar även verksamhetsbidrag till sammanslutningar av yrkesverksamma konsthantverkare i Sverige, som konsthantverkskooperativ och fria konsthantverksgrupper. Det statliga anslaget 2018 för dessa insatser på bild- och formområdet är cirka 40 miljoner kronor.

8.6.8 Civilsamhällets konstbildning

Kulturrådets bidragsgivning omfattar också vissa organisationer som bedriver främjandeverksamhet inom t.ex. bild- och form, scenkonst och litteratur. Bidragen syftar till att stärka bildningsarbetet inom konsten och att öka deltagande i kulturlivet. I tabell 8.15 redovisas exempel på mottagare av dessa bidrag.⁹³

⁹² Förordning (2010:1058) om statsbidrag till litteratur, kulturtidskrifter och läsförmedlande insatser.

⁹³ Kulturrådet fördelar statsbidrag till fler främjandeorganisationer, bl.a. Filmform och Handarbetets vänner.

Tabell 8.15 Exempel på bidrag till konstbildning, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ram 2016	Ram 2015
Kulturrådet	Sveriges konstföreningar	8 345 (varav 5 130 i utställningsersättning)	8 380 (varav 5 130 i utställningsersättning)
Kulturrådet	Konstfrämjandet	4 150 (varav 750 i utställningsersättning)	4 150 (varav 750 i utställningsersättning)
Kulturrådet	Skådebanan	2 420	2 420
Kulturrådet	Anordnare av läs- och litteraturfrämjande	16 999	18 840
Summa		31 914	33 790

Källa: Kulturrådet.

Bidragsmottagarna arbetar inom flera konstområden. Trots att det i grunden rör sig om samma typ av verksamheter, hanteras de på olika sätt i styrningshänseende. I vissa fall handlar det om en namn-given organisation, i andra fall om en typ av verksamheter. I något fall sker styrningen i förordningsform, i andra fall har Kulturrådet utrymme att fördela bidragen på enskilda mottagare.

Figur 8.5

Konstbildningen har stor betydelse för att fler ska kunna ta del av konsten. Besök i Karin Broos ateljé.
Foto: Sveriges Konstföreningar.

8.6.9 Enprocentregeln

Det som har kommit att kallas enprocentregeln är från början en finansieringsmodell för konstnärlig gestaltning i statliga offentliga miljöer som tillkom genom ett kulturpolitiskt initiativ 1937. En inspiration var bl.a. det amerikanska programmet "Percent for art", där en procent av byggkostnaderna avsattes för offentlig konst i det federala byggandet. För att tillämpa regeln och samla arbetet med förvärv av konst till statliga verksamheter och byggnader inrättades myndigheten Statens konstråd samma år. Syftet med enprocentregeln är att ge en ekonomisk ram för de konstnärliga insatserna i planeringen och byggandet av offentliga miljöer. Ett annat viktigt motiv har från början varit att ge ett offentligt stöd till inhemska bildkonstnärer. Genom ökade statliga konstförvärv ska dessa konstnärers marknad stärkas.

Figur 8.6

Offentlig konst. Gerd Aurell under skapandet av verket Till mitten hunnen på häktet i Umeå.
Foto: Richard Estay/Statens konstråd.

Regeln har inte formulerats som en tvingande lagstiftning, utan den bygger på andra typer av åtgärder. Den statliga tillämpningen bygger sedan 1947 på att Konstrådet har ett årligt anslag över kulturbudgeten för konstförvärv, utan koppling till nivån på det statliga byggandet. 2018 uppgick förvärvsanslaget till 43 miljoner kronor och det ska numera täcka insatser även utanför de statliga miljöerna när detta är kulturpolitiskt motiverat.⁹⁴ Många kommuner och landsting har beslutat om procentregler för sitt eget byggande, men med olika sätt att tillämpa regeln. Det kan handla om att de kommunala byggherrarna själva både avsätter medel och ansvarar för genomförande av de konstnärliga projekten hela vägen till färdigställande, eller att de av

⁹⁴ Av propositionen Kulturpolitik (prop. 1996/97:3) framgår att "[d]en tidigare fokuseringen på ägandeförhållanden i samband med konstsatser bör ersättas med ett vidare synsätt som betonar bruket av miljön." Därmed möjliggjordes det för Konstrådet att göra satsningar på fast konst som överlämnades till icke-statlig ägo, under förutsättning att den offentliga miljö där verket uppfördes bedömdes vara av tillräcklig betydelse. I detta nya landskap var det inte rimligt att basera Konstrådets anslag på motsvarande en procent av det statliga byggandet. Regeringen uttryckte dock att motsvarande en procent av byggkostnaderna även fortsatt var ett rimligt riktvärde för konstnärliga insatser i enskilda byggobjekt, dock med möjlighet att anpassa nivån till de specifika förutsättningar som fanns i varje projekt.

byggherrarna avsatta medlen ställs till kulturförvaltningens förfogande för att ansvara för genomförande. Vissa tillämpar en 0,5-procentregel, andra en- eller tvåprocentregler. Dessutom varierar ofta satsningens storlek utifrån byggnadens eller platsens betydelse.⁹⁵

Enligt Konstrådet har tillämpningen av enprocentregeln ökat på regional och kommunal nivå till följd av ett ökat byggande. Även de statliga investeringarna i infrastruktur, och kostnaderna för den konstnärliga gestaltningen av dessa, har ökat. Totalt sett finns det därför enligt Konstrådet mer pengar i samhället i dag för beställd konst till den offentliga miljön, jämfört med situationen för tjugo år sedan.⁹⁶ Den fråga som ändå har väckts av olika intressenter i samband med enprocentregeln är i vilken mån den bör formuleras som en tvingande regel för den statliga nivån.

8.6.10 Lagen om offentlig upphandling

När statliga, landstingskommunala och kommunala instanser gör inköp av bildkonst för gestaltning av offentliga miljöer ska de följa lagen om offentlig upphandling (LOU). Så långt är de berörda intressenter eniga, men frågan om den närmare hanteringen av offentliga inköp av bildkonst har ändå diskuterats och frågan har tagits upp i utredningens dialoger med olika intressenter.

LOU har som grundläggande krav att offentliga upphandlingar ska ske genom öppna utlysningar, som gör det möjligt för alla intresserade att på samma villkor anmäla intresse. Lagen innehåller dock flera undantag från huvudregeln och ett av dessa undantag lyder enligt följande:

En upphandlande myndighet får använda ett förhandlat förfarande utan föregående annonsering om det som ska upphandlas kan tillhandahållas endast av en viss leverantör därför att

1. syftet med upphandlingen är att skapa eller förvärva ett unikt konstverk eller en unik konstnärlig prestation /.../.⁹⁷

Undantaget anger alltså hur en upphandlande myndighet *får* agera, men det finns inget som säger att den måste utnyttja undantaget.

⁹⁵ Konstnärsnämnden (2013). *Ingen regel utan undantag*.

⁹⁶ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstrådet i juni 2017.

⁹⁷ 6 kap, 12 § LOU.

Enligt 6 kap. 19 § LOU får en myndighet använda ett förhandlat förfarande utan föregående annonsering för upphandling av en tjänst som följer på en projekttävling, om kontraktet enligt tävlingsreglerna ska tilldelas vinnaren. Information om projekttävlingar finns Konkurrensverkets webbplats.

Sammanfattningsvis kan man säga att det finns tre modeller för upphandling av konst, nämligen

- annonserade förfaranden med höga krav på transparens etc. som i vissa fall kan upplevas svåra att möta vid anskaffning av konstnärlig gestaltning,
- projekttävling med efterföljande direkttilldelning som ger större frihet och är designat för att bedöma bl.a. konstnärlig gestaltning och
- direkttilldelning till viss konstnär med stöd av undantaget för konstnärlig prestation.

Det finns en del praxis om hur direkttilldelning får användas. Exempelvis har undantaget inte ansetts tillämpligt när en upphandlande myndighet enbart hade angivit att man ville köpa ett konstverk som skulle utgöra ett minnesmärke över förintelsens offer och presenterat uppdraget på ett allmänt sätt utan att ha angivit några omständigheter kring det tänkta minnesmärket som skulle kunna göra undantaget tillämpligt. Däremot har undantaget ansetts tillämpligt när en konstnär fått i uppdrag att gestalta ett konsert- och kongresshus när beslutet hade föregåtts av att en särskilt utsedd konstkommitté hade valt ut fyra konstnärer ur en grupp bestående av cirka tjugo konstnärer.

I nästa skede hade en av de fyra valts ut för att utföra ett skissuppdrag, varefter uppdraget hade tilldelats den konstnären. Regeringsrätten, som prövade frågan, menade att det föreligger speciella förhållanden vid upphandling av konstnärliga tjänster och att undantaget var tillämpligt för den aktuella upphandlingen. Regeringsrätten betonade att de EU-rättsliga principerna, framför allt principen om öppenhet, även gäller vid den här typen av upphandlingar. Sättet som upphandlingen hade genomförts på ansågs förenligt med de EU-rättsliga principerna.

Konstrådet utgår från undantaget i LOU och gör direktupphandlingar utan föregående annonsering. Den samrådsgrupp som

tillsätts i projekten, med högt kvalificerade projektledare, borgar enligt myndigheten för att ett sakkunnigt beslut kan fattas. Med direktupphandlingen är det enligt Konstrådet lättare att prioritera unga, oprövade konstnärer, flera projekt kan samordnas och de administrativa kostnaderna är betydligt lägre, vilket är viktigt för en verksamhet som genomför ett så stort antal beställningar som Konstrådet gör. Myndighetens beslut överklagas regelmässigt till Förvaltningsdomstolen som hittills i samtliga fall har fastslagit att myndigheten agerar i enlighet med LOU.⁹⁸

På landstingskommunal och kommunal nivå finns det exempel på både direktupphandlingar och öppna utlysningar.⁹⁹ Det senare har i sin tur gett upphov till nya företag som har som affärsidé att förmedla och underlätta kontakter mellan konstnärer och upphandlande beställare. Det handlar också om att företagen vill vara en brygga mellan kultur- och samhällsbyggnadskontoren i kommunala förvaltningar och mellan konsthandläggare och upphandlingsavdelningen hos myndigheter.¹⁰⁰

De som förordar öppna utlysningar pekar på att konstnärer, oavsett bostadsort på så sätt får möjlighet att konkurrera om uppdragen och att en formaliserad process ger större möjlighet till armslängds avstånd i framför allt små kommunala förvaltningar. Direktupphandlingar begränsas i praktiken till ett fåtal konstnärer. Öppna upphandlingar ändrar enligt detta synsätt inte heller förutsättningarna för att ställa krav på konstnärlig kompetens och verkshöjd eller att handla upp till ett fast förutbestämt pris. De ekonomiska förutsättningarna offentliggörs och alla kan se vilka uppdragsgivare som erbjuder rimliga förutsättningar. Det finns dock ett behov av en standardiserad process, till stöd för beställare, medverkande konsulter, entreprenörer och konstnärer vid investeringar i samhället som omfattar offentlig konst.¹⁰¹

⁹⁸ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstrådet i juni 2017. I sina överväganden utgår Förvaltningsdomstolen främst från två prejudicerande domstolsbeslut i f.d. Regeringsrätten gällande upphandlingar av konst, i Uppsala (1595–06) respektive Göteborg (8272–08).

⁹⁹ Ett exempel på kommunala direktupphandlingar är Stockholms stad/Mårten Castenfors, medan t.ex. den konstnärliga gestaltningen av nya Karolinska sjukhuset i Solna skedde genom en öppen utlysning av Stockholms läns landsting.

¹⁰⁰ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstpool AB och Artplattform AB i maj 2017.

¹⁰¹ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstpool AB och Artplattform AB i maj 2017 och minnesanteckningar från utredningens möte med Konstnärsförbundet Alliansen i mars 2017.

8.7 Länkar mellan konstnärer och arbetsmarknaden

En viss del av konstnärspolitiken består av instanser med uppdrag att vara en länk mellan konstnärerna och arbetsmarknaden. Det handlar bl.a. om de många och specialiserade centrumbildningarna, om de tre scenkonstallianserna och om Af Kultur Media. Verksamheterna har betydande likheter, men de är inte helt överlappande. Centrumbildningarna och Af Kultur Media har båda en arbetsförmedlande uppgift, medan scenkonstallianserna i första hand är en trygghetsskapande åtgärd genom att konstnärerna blir anställda i resp. allians under perioder då de inte har annan anställning. Såväl centrumbildningarna, som scenkonstallianserna och Af Kultur Media arbetar också med kompetensutveckling av konstnärerna. De statliga bidragen till centrumbildningarna och scenkonstallianserna har sitt ursprung i 1998 års konstnärspolitiska proposition.¹⁰²

8.7.1 Scenkonstallianserna

De tre scenkonstallianserna, Teateralliansen, Dansalliansen och Musikalliansen, inrättades under perioden 1999–2008 och är utformade efter en unik svensk anställningsmodell för kulturutövare. Modellen erbjuder en villkorad grundanställning för frilansande utövare inom respektive område. De anställda skådespelarna, dansarna och musikerna tar tjänstledigt från respektive scenkonstallians när de arbetar och återvänder mellan sina olika uppdrag. Verksamheterna bygger på att arbetsmarknadens parter har träffat särskilda kollektivavtal inom respektive område.

¹⁰² Prop. 1997/98:87.

Figur 8.7

För att bli anställd i någon av scenkonstallianserna krävs lång erfarenhet och förankring i branschen.
Foto: Helene Larsson/Konstnärspolitiska utredningen.

Kraven för att bli anställd i scenkonstallianserna är högt ställda och bygger på mångårig yrkesförankring i branschen. Det görs även kopplingar till det offentliga kulturstödet. I Teateralliansen gäller t.ex. som grundkrav för anställning att skådespelaren ska ha frilansat under de tre senaste åren och under den tiden haft anställning inom yrket minst tolv månader samt att vederbörande under de senaste femton åren haft minst fem års sammanlagd anställning vid teatrar med statligt bidrag, antingen institutionsteater eller fri teater.¹⁰³

I Dansalliansen är villkoren likartade.¹⁰⁴ För Musikalliansen gäller att yrkesverksamma frilansare inom musikområdet – i praktiken instrumentalister, sångare, korister, musikalartister och dirigenter – ska ha varit verksamma som frilansmusiker de senaste tre åren. Dessutom är det ett villkor att vederbörandes verksamhet under de

¹⁰³ Webbplatsen för Teateralliansen i september 2017.

¹⁰⁴ Webbplatsen för Dansalliansen i september 2017.

senaste fem åren omfattats av offentligt kulturstöd, t.ex. en kulturinstitution eller arrangör med kommunalt, regionalt eller statligt stöd. Även bidrag och stipendier från Kulturrådet och Konstnärsnämnden räknas.¹⁰⁵

Enligt företrädare för allianserna är utfallet vad gäller de anställdas kön, ålder och bostadsort en spegling av läget i respektive sektor. På musik- och teaterområdet är det en smärre övervikt av män, medan det är en smärre övervikt av kvinnor på dansområdet. Medelåldern är relativt hög. Situationen förändras dock med nya anställningsomgångar. Den absoluta merparten av de anställda bor i storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö men de arbetar över hela landet och utomlands. Som självständiga aktiebolag är det ägarna och styrelserna som sätter ramarna för verksamheterna i scenkonstallianserna, medan de dagliga verksamheterna leds av verksamhetsledare. Målet för allianserna är att kunna anställa så många frilansande utövare som möjligt, vilket har ett direkt samband med nivån på den statliga finansieringen. Perioderna mellan uppdragen, då konstnärerna är i tjänst hos allianserna, ska vara så korta som möjligt för att öka verkningsgraden på de statliga bidragen.¹⁰⁶

Samtliga scenkonstallianser bedriver kompetensutveckling för de anställda men även för frilansare som inte har en anställning inom scenkonstallianserna. Aktiviteterna är främst till för fördjupning och breddning av konstnärskapet samt för att stärka dem i deras yrkesutövning. På teater- och dansområdet har allianserna även förmedlingsverksamhet, på musikområdet har fokus hittills legat på seminarieverksamhet. Samarbeten förekommer med centrumbildningarna på respektive område, men även med många andra aktörer på kulturområdet.¹⁰⁷

Den politiska styrningen av det årliga bidraget till scenkonstallianserna är begränsat. Det finns ingen förordning som reglerar bidraget, utan det är endast i regleringsbrevet till Kulturrådet som det anges vad syftet med bidraget är: ”Medlen ska i huvudsak användas för att öka antalet anställda men kan också användas för insatser för karriärväxling”. Därtill anger regeringen vilka bidrags-

¹⁰⁵ Webbplatsen för Musikalliansen i september 2017.

¹⁰⁶ Minnesanteckningar från utredningens möte med de tre scenkonstallianserna i maj 2017.

¹⁰⁷ a.a.

belopp som ska tillfalla respektive allians. Enligt Kulturrådet sker uppföljningen av bidragen på ett relativt övergripande plan. Detta innebär att myndigheten håller dialoger med viss regelbundenhet och samlar in uppgifter både löpande och inom den fastslagna redovisningen om t.ex. antal anställda och tjänstledighetsgrader. Någon omprövning av de enskilda stöden har inte genomförts eftersom beloppen är fastslagna i regleringsbrevet.¹⁰⁸

I tabell 8.16 redovisas bidraget till de tre scenkonstallianserna samt det antal anställda som finns i respektive allians.

Tabell 8.16 Bidrag till scenkonstallianserna, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Anställda 2016	Ram 2016	Ram 2015
Kulturrådet	Teateralliansen	156	34 932	35 060
Kulturrådet	Dansalliansen	68	17 934	18 000
Kulturrådet	Musikalliansen	146	35 594	29 000
Summa		370	88 460	82 060

Källa: Regleringsbrev och årsredovisningar (Kulturrådet)

Söktrycket från konstnärerna har varit hårt vid de anställningsomgångarna som allianserna har haft. Som exempel kan nämnas att till Musikalliansens senaste utlysning för anställning av cirka 15 musiker sökte 500 personer. Närmare 90 miljoner kronor årligen används för bidrag till de tre allianserna. Det framgår inte av regleringsbrevet hur de enskilda beloppen har beräknats. Enligt allianserna själva har verksamheterna bidragit till att öka den ekonomiska och sociala tryggheten i berörda konstnärsgupper samt stimulerat till konstnärlig utveckling och rörlighet inom konstområdena. Under utredningens dialoger med andra intressenter har positiva inställningar till alliansmodellen redovisats och en komplettering med en allianslösning även för upphovsmän har efterfrågats.

¹⁰⁸ Minnesanteckningar från utredningens möte med Kulturrådet i juli 2017. En uppföljnings- och utvärderingsgrupp vid riksdagens Kulturutskott genomförde 2011/12 en utvärdering av reformen med scenkonstallianserna och betonade bl.a. behovet av bättre återrapportering till riksdagen om dessa verksamheter.

8.7.2 Centrumbildningar

De konstnärliga centrumbildningarna är intresse- och förmedlingsorganisationer för cirka 10 000 professionella konstnärer inom olika konstområden. Verksamheterna skiljer sig åt beroende på konstområdets struktur och behov. Några har regionala kontor medan andra arbetar utifrån ett nationellt perspektiv. Inom vissa konstområden finns det andra intresseorganisationer med liknande inriktning, medan det i andra fall handlar om att centrumbildningen är den enda organisation som företräder områdets konstnärer.¹⁰⁹

Innan de konstnärliga centrumbildningarna fördes över till kulturpolitiken i slutet av 1990-talet var de en del av arbetsmarknadspolitikerna. Det fanns stora konstnärspolitiska förhoppningar knutna till verksamheterna vid den tiden. En utvärdering hade visat att man med mycket små resurser förmedlar konstnärers arbete på ett imponerande sätt. Många uppdragsgivare och arbetsgivare vände sig vid behov av kvalificerad konstnärlig arbetskraft i första hand till en centrumbildning, i stället för till en arbetsförmedling. Ett viktigt skäl till detta ansågs vara att centrumbildningarnas förmedlingsverksamhet är styrd av konstnärernas och uppdragsgivarens behov. Genom de unika kunskaper som innehas av personalen vid centrumbildningarna om deras medlemmar kan en uppdragsgivare snabbt få en för uppdraget kvalificerad konstnär.¹¹⁰

Under utredningens analysfas har det blivit tydligt att centrumbildningarna leds och drivs av många engagerade och kunniga eldsjälar och att verksamheterna är uppskattade. Samtidigt skiljer sig verksamheterna åt en hel del både vad gäller inriktning och resultat och att detta riskerar att skymmas av det faktum att de alla kallas centrumbildningar och behandlas som en enhet av bidragsgivande instanser. Gemensamt för verksamheterna är fortfarande att de fungerar som en brygga mellan konstnärerna och ev. uppdragsgivare eller arbetsgivare. För att t.ex. bli medlem i Konstnärscentrum krävs att den sökande är yrkesverksam konstnär, där genomförd utbildning är ett sätt att belägga sin yrkesverksamhet, men där man kan belägga detta även med konkreta uppdrag, utställningar, etc.

¹⁰⁹ Kulturrådet årsredovisning 2015, s. 35.

¹¹⁰ Prop. 1997/98:87, s. 45.

Den arbetsförmedlande inriktningen ligger nära den verksamhet som bedrivs av Af Kultur Media. Det finns också ett samarbete organisationerna emellan. Till centrumbildningarnas styrkor i det sammanhanget hör deras regionala spridning. Utredningen har även mottagit kritik från privata intressenter, med verksamhet på detta område, om att det statliga bidraget till centrumbildningar är konkurrenshämmande. Detta gäller speciellt på området för inköp av offentlig konst, där Konstcentrum är en aktör som kritiseras.¹¹¹

I likhet med bidraget till scenkonstallianserna är bidraget till centrumbildningarna inte reglerat i någon förordning. Även för det senare bidraget finns endast en kortfattad syftesformulering i det årliga regleringsbrevet till Kulturrådet: en stor anslagspost för Allmän kulturverksamhet får bl.a. ”användas till centrumbildningar, bl.a. för arbetsförmedlande insatser”. Centrumbildningarna ansöker årligen om verksamhetsbidrag hos Kulturrådet och myndigheten beslutar om bidragsbelopp till respektive centrumbildning. De ansökta beloppen överstiger regelmässigt det beslutade. I tabell 8.17 redovisas utfallet för 2015 och 2016.

¹¹¹ Minnesanteckningar från utredningens möte med Konstpool AB och Artplattform AB i maj 2017 och på underlag från Konstcentrum.

Tabell 8.17 Bidrag till centrumbildningarna, tusental kronor, 2015–2016

Statlig instans	Mottagare	Ram 2016*	Ram 2015
Kulturrådet	Centrum för dramatik	850	850
Kulturrådet	Centrum för fotografi	1 180	1 180
Kulturrådet	Danscentrum	3 515	3 515
Kulturrådet	Föreningen Filmcentrum	2 630	2 630
Kulturrådet	Författarcentrum Riks	4 120	4 120
Kulturrådet	Illustratörscentrum	1 333	1 333
Kulturrådet	Konstnärscentrum	1 990	1 990
Kulturrådet	Manegen (cirkus)	300	300
Kulturrådet	Musikcentrum riks	3 475	3 475
Kulturrådet	Seriefrämjandet	250	250
Kulturrådet	Stiftelsen Konsthantverkscentrum	2 345	2 345
Kulturrådet	Teatercentrum	2 910	2 910
Kulturrådet	Översättarcentrum	1 075	1 075
Summa		25 973	25 973

Källa: Regleringsbrev och årsredovisningar (Kulturrådet).

* 2016 års siffror bygger på muntlig uppgift från Kulturrådet.

Bidragsbeloppen för respektive centrumbildning har legat på i stort sett oförändrad nivå under en följd av år. Centrumbildningarna själva betonar att förmedlingsverksamhet är en betydande resurs för konstnärerna, men att de statliga anslagen till verksamheten har legat still väldigt länge. Kulturrådets handläggning av bidragen hanteras på ett relativt övergripande plan. Detta innebär att myndigheten håller dialoger med viss regelbundenhet och samlar in uppgifter både löpande och inom den fastslagna redovisningen om t.ex. förmedlade uppdrag och medlemsfinansiering. Någon större omprövning av de enskilda stöden har inte genomförts. Åtterrapporteringen är kortfattad: "Kulturrådet bedömer att centrumbildningarna överlag har relevanta kunskaper om de professionella konstnärliga utövarnas arbetsmarknad och därmed goda förutsättningar att agera som arbetsförmedlare inom respektive fält".¹¹²

¹¹² Kulturrådet årsredovisning 2015, s. 35.

8.7.3 Af Kultur Media

Verksamheten vid Af Kultur Media har sitt ursprung i 1980- och 1990-talens intensiva diskussioner om att konstnärer i för hög grad försörjdes av systemet med A-kassa, vilket inte var den arbetsmarknadspolitiska tanken med systemet.¹¹³ Verksamheten organiserades om 2003. Från att tidigare i huvudsak ha fungerat som internkonsulter på området, skapades i stället den nuvarande särskilda förmedlingsverksamheten för kultur- och medieområdet. Förändringen bygger på ett regeringsbeslut från december 1998, vilket fortfarande är den politiska grunden för Af Kultur Media. En bidragande orsak var arbetsgivarnas klagomål över brist på kriterier för arbetssökandes professionalitet. Verksamhetens omfattning, budget och övergripande inriktning beslutas av myndighetens ledning.

Verksamheten är organiserad i fyra branscher och Af Kultur Media organiserar fyra nationella branschråd: Film, Ord och Media, Bild och Form samt Scen och Ton. I varje branschråd ingår företrädare för arbetsgivar-, bransch- och intresseorganisationer och inom respektive område finns det angivet vilka yrkeskategorier som kan vara aktuella för inskrivning vid Af Kultur Media. Till stöd för verksamheten finns det övergripande Rådet för kulturarbetsmarknaden med sakkunniga ledamöter från samtliga kultur- och medieområden, med företrädare för arbetsgivare, fackliga organisationer, kommuner, landsting, statliga myndigheter och utbildningsväsendet. Rådet är ett av myndighetens nationella samverkansorgan, med uppgift att vara ett forum för diskussion om hur den statliga arbetsmarknadspolitiken bättre kan anpassas till kulturarbetsmarknaden.

Det förs en återkommande diskussion i råden om hur avgränsningen av verksamheten ska göras och om nya kategorier av yrken ska inkluderas. Ett färskt exempel är när ”grafiska formgivare” nyligen fördes upp som en kategori inom bild/form. Diskussionen fördes i Rådet för kulturarbetsmarknaden och när alla var överens om att integrera den nya kategorin fattades det formella beslutet av myndigheten. Allmänt gäller att nya kategorier tillkommer när det finns en bransch som efterfrågar dem, till exempel inom spelindu-

¹¹³ Texten i detta avsnitt bygger på minnesanteckningar från utredningens möte med Af Kultur Media i augusti 2017.

strin. Utgångspunkten är de yrkesbeteckningar som finns listade av SCB i SSYK-koder. Förmedlingen vid Af Kultur Media är inriktad på personer som arbetar med skapande verksamheter, inte på personer som, utan att tillföra kreativa moment, enbart arbetar med genomförande av det andra skapat.

Af Kultur Media arrangerar rekryteringsträffar inom alla fyra kultur- och mediabranscher där konstnärer möter arbetsgivare. Ett exempel är det samarbete som etablerats med landets länsstyrelser och som innebär att bildkonstnärer bjuds in att visa upp sina portfolios för regionala arbetsgivare inför deras investeringar i offentlig konst. Även auditions och speeddating i anslutning till mässor och konferenser används för att sammanföra konstnärer inom till exempel scen/ton-området och arbetsgivare på scenkonstområdet. Enligt Af Kultur Media är verksamheten framgångsrik, vilket bland annat visar sig genom att intresset är stort från arbetsgivarna på kultur- och mediaområdet att delta i myndighetens träffar. Uppgifter om i vilken grad dessa träffar genererar konkreta arbetstillfällen i form av uppdrag och anställningar finns samlad internt på myndigheten.

Antalet inskrivna arbetssökande vid Af Kultur Media är cirka 10 000 personer. Den nivån har varit i huvudsak konstant under en längre period. Ungefär hälften går in och ut ur systemet och hittar snabbt nya uppdrag på egen hand, medan den andra hälften behöver någon form av stöd från en arbetsförmedlare för att kunna komma vidare. Enligt Af Kultur Media har det också en viss status att vara inskriven vid förmedlingen mot bakgrund av de kriterier som myndigheten tillämpar. Inskrivna som är äldre har det generellt sett svårare att få nya uppdrag, mycket beroende på den snabba teknikutvecklingen som ger unga ett försteg inom framför allt journalistiken. Inom detta område kan svårigheterna att få nya uppdrag uppstå redan i 35-årsåldern. Äldre inskrivna utgör därför en särskild grupp inom Af Kultur Media.

Verksamheten vid Af Kultur Media har arbetsmarknadspolitiska utgångspunkter, inte kulturpolitiska. Det är de övergripande målen för arbetsmarknadspolitiken som i grunden är styrande för förmedlingsverksamheten på kultur- och medieområdet. Exempel på sådana generella mål är att matchningen på arbetsmarknaden ska öka, att arbetsmarknadsetableringen för nyanlända ska förbättras och att ungdomsarbetslösheten ska minska. Arbetsmarknadspolitiken

omfattar många olika program för lönesubventioner, varav Af Kultur Media varje år får en pott att fördela. De många programmen beror på att olika regeringar tagit nya initiativ, utan att äldre program tagits bort, vilket tynger arbetet.

Af Kultur och Media uppfattar att man har ett bra samarbete med andra aktörer som bedriver arbetsförmedlande insatser för konstnärer, som de olika centrumbildningarna och scenkonstallianterna. Bland annat genomför man gemensamma träffar för konstnärer och arbetsgivare inom kultur- och medieområdet.

Den så kallade 75-dagarsregeln i a-kassan togs bort i maj 2017. Regeln innebar att rätten till a-kassa tog slut efter 75 dagar för deltidsarbetande och då hade man att välja mellan att fortsätta jobba deltid utan a-kassa eller att bli arbetslös på heltid med a-kassa. Med de nya reglerna får de som arbetar deltid rätt till a-kassa i 60 veckor. Enligt Af Kultur Media var den gamla regeln förödande för konstnärer, men effekterna av de nya reglerna kommer att bli synliga först om ett år.

Af Kultur Media har numera ett utvecklat samarbete med Försäkringskassan, där man diskuterar gränsdragningen mellan de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna och socialförsäkringarna, för att hitta den bästa lösningen för berörda konstnärer. Försäkringskassan har dock inte motsvarande organisation som Af Kultur Media i Arbetsförmedlingen.

Enligt Af Kultur Media liknar arbetsmarknaden för konstnärer, med många deltidsuppdrag och ofta ofrivilliga egna företagare, alltmot den generella utvecklingen på arbetsmarknaden. Det sker en generell förflyttning mot att arbetssökande har F-skattsedel. Här kommer också en våg av nya varianter av anställningar upp, ofta inspirerade av internationell utveckling, som till exempel Uber. Arbetssökande inom kultur och media är en grupp som går före, där de nya formerna är mest synliga. Systemet med a-kassa bygger på den gamla normen med tillsvidareanställningar, medan många uppdragstagare måste vara företagare för att komma i fråga för jobb. A-kassan är alltså inte anpassad till den moderna arbetsmarknaden.

8.8 Konstnärspolitik i andra länder

Enligt utredningens direktiv ska analyser och förslag sätta konstnärernas villkor och den svenska konstnärspolitiken i ett nordiskt och europeiskt perspektiv och, i den utsträckning det är relevant, i ett bredare internationellt perspektiv, samt om möjligt lyfta fram goda exempel. Utredningen har mot den bakgrunden givit en konsult i uppdrag att i en rapport beskriva konstnärernas villkor och konstnärspolitiken i ett urval av andra länder.¹¹⁴

Sex länder valdes för en närmare analys. Norge och Finland för att de har liknade stödsystem som det svenska. Tyskland, Frankrike och Kanada för att de har intressanta speciallösningar och Sydafrika för kulturpolitik i en politisk, social och ekonomiskt utmanade tid. Enligt konsulten visar kartläggningen att många konstnärer i de länder som ingår i kartläggningen arbetar antingen som projektanställda, enskilda näringsidkare eller inom kulturföretag. En tendens är att allt färre har ett fast arbete eller en anställning som sträcker sig över en längre tid. Samtidigt spänner arbetsfältet för allt fler konstnärer över många olika arenor, digitalt och globalt.

Det är uppenbart att offentlig kulturpolitik spelar roll för kulturskapares arbetsförutsättningar och trygghet i olika länder, men för den enskilda kulturskaparen handlar möjligheten till en ekonomisk trygghet över tid ofta om generell lagstiftning bortom den direkta kulturpolitiken. Den enskilda kulturskaparen verkar också på en marknad där både skapandet i realtid och den färdiga produkten ska inbringa inkomst. Till exempel ligger frågor och lagstiftning runt upphovsrätt, skatter och det sociala trygghets-systemet inom andra politikområden än kulturpolitiken. Enligt konsulten är bristen på samverkan över olika departements- och samhällssektorer en utmaning och en del av problematiken att skapa ekonomisk trygghet över tid, inte minst för egenföretagare inom kultursfären.

¹¹⁴ Marika Griehsel. *Kulturskapares villkor och kulturpolitiken – internationella exempel. En kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen.*

Av rapporten kan i huvudsak följande slutsatser dras:

- Det finns en i många stycken gemensam problembild när det gäller konstnärernas villkor.
- Principen om armlängds avstånd upprätthålls inte konsekvent.
- Behovet av mellanhänder är gemensamt.
- Konstnärspolitiken behöver anpassas till omvärldsförändringar (demografi, migration, digitalisering, urbanisering och värdefrågor). Både Norge och Finland utreder för närvarande konstnärspolitiken.
- Det finns olikheter i hur man använder verktyg som skatter och sponsring samt speciallösningar för kulturskaparna.
- Det finns stödordningar för den konst som inte klarar sig på marknadens villkor.

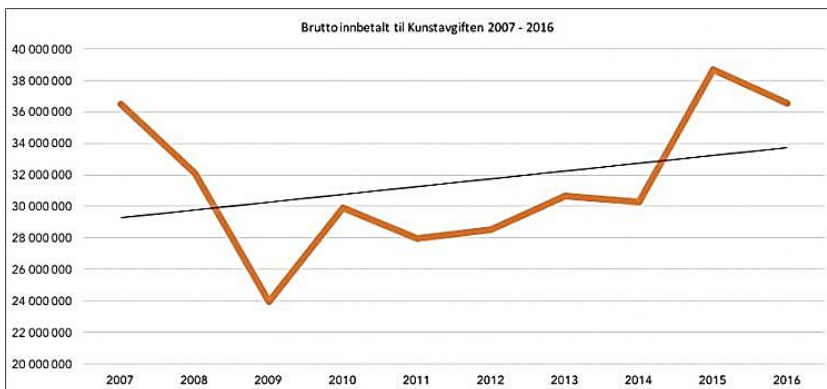
Mot denna bakgrund redovisas nedan några exempel på konstnärspolitiska åtgärder i de berörda länderna. Det handlar inte om en heltäckande bild av resp. land utan om några särskilt intressanta insatser i ett svenskt perspektiv.

8.8.1 Den norska konstavgiften

Vid sidan av bidrag och stipendier som fördelas av norska Kulturrådet har man i Norge ett system med konstavgifter som tas ut vid försäljning av konst i Norge och som används för ersättningar och stipendier till bildkonstnärer.

Avgiften är reglerad i en särskild konstavgiftslag från 1948 och innebär att fem procent på försäljningspriset tas ut vid all försäljning av bildkonst, konsthantverk och foton som överstiger 2 000 norska kronor. Det gäller vid såväl förstahands- som andrahandsförsäljningar och vid konstnärliga gestaltungsprojekt. Systemet bygger på principen om följerätt ("droite de suite") men går längre i och med att den norska avgiften inte begränsas till individuella ersättningar utan även omfattar en kollektiv ordning med stipendier till andra än upphovsmännen.

I figur 8.8. redovisas hur intäkterna från den norska konstavgiften har utvecklats under en tioårsperiod.

Figur 8.8 Norska konstavgiften, bruttointäkter 2007–2016, norska kronor

Källa: Kunstavgiften.no, januari 2018.

Intäkterna från avgiften har varierat en hel del men ligger de senaste åren på mellan 35 och 40 miljoner norska kronor. Den individuella ordningen (följerätten) förvaltas av Billedkunst Opphavsrett i Norge (BONO), medan den kollektiva ordningen förvaltas av Bildende Kunstneres Hjelpfond (BKH). De senare fördelar stipendier, bidrag och priser. Den största delen av tillgångarna används för att ekonomiskt stödja äldre konstnärer, över 60 år, och avlidna konstnärers efterlevande. Därutöver används medlen även till olika typer av stipendier och priser.

8.8.2 Pensionsgrundande stipendier i Finland

I Finland har införts särskilda regler för stipendier till konstnärer, så kallad LFÖPL-försäkring för konstnärlig och vetenskaplig verksamhet. Om stipendiet sträcker sig över minst fyra månader högst fem år och motsvarar en årsinkomst på minst 3 822 euro, kan konstnären anmäla detta och få del av ålderspension, deltidspension, arbetspensionsrehabilitering och/eller invalidpension. Vid sjukdom kan även sjukersättning betalas ut. Detta är ett riktat stöd till konstnärer som finansieras över statsbudgeten.

8.8.3 Särskild socialkassa i Tyskland

Tyskland har en särskild socialkassa för konstnärer, Künstler-socialkasse. Där kan enskilda näringsidkare som bedriver konstnärlig eller publicistisk/journalistisk verksamhet få stöd. De måste ha en inkomst över 3 900 euro per år och de betalar halva egenavgiften via skatten men får full tillgång till sjukförsäkring, pensionsrätt och ”särskild omvårdnad av äldre”, men inte arbetslöshetsförsäkringen. Institutioner bidrar med 30 procent av kostnaden för egenavgiften och respektive förbundsland resterande 20 procent. Enligt uppgifter från flera håll är detta stöd kraftigt underfinansierat. Kostnaden är hög för ett så omfattande skydd.

8.8.4 Skattelättnader i Frankrike

Frankrike har särskilda skattelättnader för konstnärer. Det finns också en social fond som enskilda konstnärer kan söka bidrag från. Stipendier är sjukpennings- och pensionsgrundande utan att de belastas med sociala avgifter. Det finns även en särskild arbetslöshetsförsäkring för kulturskapare samt ”olika grader av skydd från socialförsäkringssystemet, sjukförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen, yrkespension samt vidareutbildning inom yrket”. Det finns även en lång rad stöd för att öka möjligheten till uppdrag för kulturskapare.

8.9 Myndighetsstrukturen och styrningen

8.9.1 Instanser som fördelar bidrag och stipendier

De statliga bidragen och stipendierna inom ramen för konstnärspolitiken fördelas av Konstnärsnämnden, Författarfonden, Kulturrådet och Musikverket. Kulturbryggan – som numera är ett särskilt beslutsorgan inom Konstnärsnämnden – var fram till oktober 2015 en helt självständig beslutsgrupp och redovisas nedan i särskild ordning. I tabell 8.18 redovisas de olika instansernas uppdrag från regeringen, deras särdrag i förhållande till övriga instanser i tabellen samt förvaltningsanslag eller motsvarande som används för att administrera verksamheten.

Tabell 8.18 Instanser som fördelar konstnärspolitiska bidrag och stipendier, tusental kronor

Instans	Uppdrag	Särdrag	Ram 2016
Konstnärsnämnden	Främja konstnärers möjligheter att utveckla sitt konstnärskap och verka för konstnärlig utveckling genom att fördela statliga bidrag och ersättningar samt genom andra främjande åtgärder; analysera och sprida kunskap om konstnärernas ekonomiska och sociala villkor.	Fördelar bidrag och stipendier till enskilda konstnärer inom alla konstformer utom ordområdet; kräver inte återrapporterade resultat.	20 105
Författarfonden	Styrelsen leder verksamheten vid Författarfonden.	Fördelar både individuell biblioteksersättning och verksamhetsbidrag till enskilda konstnärer på ordområdet.	8 667
Kulturbryggan	Främja nyskapande kultur genom bidragsgivning och andra åtgärder.	Fördelar bidrag till nyskapande projekt inom alla konstområden; både fysiska och juridiska personer.	3 500
Kulturrådet	Verka för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag och genom andra främjande åtgärder.	Fördelar verksamhets- och projektbidrag till grupper och institutioner inom alla konstområden; har medborgarperspektiv och uppföljning.	92 216
Musikverket	Främja ett varierat musikaliskt utbud i hela landet och ett professionellt musikliv; vid myndigheten bedrivs arkiv-, biblioteks- och museiverksamhet; prövar frågor om statsbidrag enligt förordningen (2010:1921) om statsbidrag till musiklivet.	Fördelar bidrag till samarbetsprojekt på musikområdet; både fysiska och juridiska personer.	86 978
Summa			211 466

Källa: Instruktioner och årsredovisningar.

Det gemensamma för de fem instanserna är att de fördelar statliga bidrag och stipendier som kan rubriceras som konstnärspolitiska. Ser man till olikheterna handlar det om huruvida man ansvarar för ett eller flera konstområden, om man fördelar bidrag till fysiska och/eller juridiska personer och vilken typ av uppföljning som görs gentemot bidragsmottagarna. Det kan diskuteras om skillnaderna är små eller stora, distinkta eller otydliga.

Sverige är dock det enda jämförbara landet som har en liknande uppdelning på ansvariga instanser. Norge har t.ex. inte den uppdel-

ning som gäller för Konstnärsnämnden och Kulturrådet i Sverige. Det norska Kulturrådet fördelar bidrag till både enskilda konstnärer och till institutioner. Sedan görs det en uppdelning inom norska Kulturrådet mellan Statens konstnerstipend och Kulturfonden, en organisation som trots allt liknar uppdelningen i Sverige. Värt att notera i sammanhanget är att de två nyare svenska bidragsformererna, som hanteras av Musikverket och Kulturbryggan, inte gör någon skillnad på fysiska och juridiska personer.

8.9.2 Bedömningsgrupper

Samtliga fem instanser inom det konstnärspolitiska området använder modellen med bedömningsgrupper sammansatta av företrädare för de berörda professionerna för att besluta om bidrag och stipendier. I tre av instanserna – Konstnärsnämnden, Författarfonden och Kulturrådet – leds verksamheterna av styrelser som helt eller delvis utses av regeringen. I dessa fall utses bedömningsgrupperna av styrelserna, vilket sedan årsskiftet 2017/18 även gäller för Kulturbryggan. Musikverket är däremot ett s.k. enrådgighetsverk, utan styrelse, och där utser regeringen det konstnärliga råd som beslutar om projektbidrag till musiklivet.

Nedan följer en redovisning av hur de bidragsgivande instanserna har organiserat arbetet kring tillsättningen av bedömningsgrupper, hantering av ledamöternas roll i grupperna och eventuella jävs-situationer som kan uppkomma.

Konstnärsnämnden

Inom myndigheten finns styrelsen för Sveriges bildkonstnärnsfond som har till uppgift att handlägga och avgöra ärenden om bidrag och ersättningar till bild- och formkonstnärer. Ordföranden, vice ordföranden samt de andra ledamöterna i styrelsen för Sveriges bildkonstnärnsfond utses av myndigheten för en bestämd tid, dock högst tre år. Sju av ledamöterna utses efter förslag som får lämnas av konstnärnsorganisationer.¹¹⁵ Flertalet ledamöter är själva utövande konstnärer, men några är i stället sakkunniga inom området.

¹¹⁵ 11 § förordning (2007:1199) med instruktion för Konstnärsnämnden.

Bildkonstnärnsfonden utser fem av sina ledamöter att ingå i Iaspis-delegationen som fattar beslut om alla internationella ansökningar inom bild- och formområdet.

Ledamöterna i arbetsgrupperna för musik respektive teater, dans och film, utses av Konstnärsnämndens styrelse utifrån förslag från myndigheten. Det internationella dansprogrammet har en referensgrupp som hanterar ansökningar om resebidrag, internationellt kulturutbyte, residens m.m. Beslut om bidragen fattas av myndighetens direktör. Ordförandena i de olika arbetsgrupperna och Bildkonstnärnsfonden sitter också i styrelsen för Konstnärsnämnden.

Enligt Konstnärsnämnden utgår rekryteringen av ledamöter från behoven av kompetenser inom de olika konstområdena. Det är en uttalad strävan att ledamöterna ska ha djup kunskap och erfarenhet av sitt konstområde, kunna sätta sig in i olika konstnärliga uttryck/genrer samt i de förutsättningar som råder inom konstområdena. Stor vikt läggs vid att ledamöterna representerar olika yrkeskategorier, åldrar, geografisk hemvist samt att grupperna består av lika många män som kvinnor. Myndigheten utlyser inte öppet behovet av nya ledamöter, men om det kommer förslag utifrån beaktas dessas. Ledamöter i Konstnärsnämndens arbetsgrupper kan inte söka bidrag hos myndigheten så länge mandatet gäller pågå. Enligt uppgift rekryteras ledamöter numera även från andra nordiska länder.

Författarfonden

Ordföranden och två andra ledamöter i Författarfondens styrelse utses av regeringen. Av övriga ledamöter utses sex av Sveriges Författarfond, en av Föreningen Svenska Tecknare och en av Svenska Fotografers Förbund. Styrelsen utser olika råd som själva beslutar eller bereder och ger förslag till styrelsebeslut om utdelning av bidrag och stipendier. Ledamöterna i dessa råd förordnas delvis efter förslag från de litterära och bildlitterära upphovsmännens organisationer. Ledamöterna utses för ett år i sänder med möjlighet till förlängning i sammanlagt högst sex år. Ledamöter i något av fondens råd får inte söka stipendium m.m. som bereds eller beslutas av det råd som ledamöten är utsedd till.

Kulturbryggan

Även Kulturbryggans ledamöter utsågs tidigare av regeringen men ledamöterna utses nu av Konstnärsnämnden för en bestämd tid, dock högst tre år.¹¹⁶ Innan ett bidrag beviljas ska Kulturbryggan låta minst en extern bedömare med kunskap inom relevanta konst- och kulturområden yttra sig över ansökan.¹¹⁷ Bedömarna, som bara representerar sig själva, är rådgivande men deras omdömen är ofta vägledande för vilka projekt som i slutändan beviljats bidrag av beslutandegruppen.

För bemanningen av bedömarpool gör kansliet vid Kulturbryggan efterforskningar, efter förslag från beslutandegruppen, avgående bedömare och handläggare inom Konstnärsnämnden. Bedömare kan inte söka bidrag hos Kulturbryggan men de har möjlighet att söka bidrag inom myndighetens övriga stödformer.

Kulturrådet

Kulturrådet har referensgrupper och arbetsgrupper som bedömer bidrag utifrån sin expertkompetens. På delegation av styrelsen fattar arbetsgrupperna självständigt beslut om bidrag inom respektive område. Referensgrupperna fattar däremot inte egna beslut utan är endast rådgivande till Kulturrådets generaldirektör som fattar beslutet.

Under 2016 anlätade myndigheten 108 experter för 15 arbets- och referensgrupper. Kulturrådet anser att sammansättningen av arbets- och referensgrupperna är av central betydelse, eftersom ledamöterna ska bidra med olika perspektiv och kompetenser. Gruppernas sammansättning ska spegla samhällets mångfald exempelvis beträffande kön, ålder, etnisk och kulturell tillhörighet samt representera hela landet geografiskt. Grupperna bör vara kunniga inom områden som jämställdhet, hbtq, barn och unga, tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning liksom internationella och interkulturella frågor. Ledamöterna utses för en period av två år med möjlighet till förlängning i två år.

¹¹⁶ Förordning (2007:1199) med instruktion för Konstnärsnämnden.

¹¹⁷ Förordning (2011:317) om statsbidrag till nyskapande kultur.

För att grupper sammansatta av Kulturrådet i högre grad ska spegla samhällets mångfald har man en öppen anmälningsprocess där den som är intresserad av att delta i en arbets- eller referensgrupp kan anmäla sig genom ett webbformulär. Under 2016 tillstattes 12 av 31 vakanser i grupperna med personer som själva hade anmält sitt intresse. En ledamot i en arbets- eller referensgrupp är inte formellt förhindrad att söka bidrag hos Kulturrådet men blir jävig i förhållande till ansökningsprocessen och kan därför inte delta i beredningen av ansökan.

Musikverket

Det konstnärliga rådet vid Musikverket består av åtta av regeringen särskilt utsedda personer och fram till årsskiftet 2016/17 var myndighetens generaldirektör ordförande.¹¹⁸ Nu gäller att rådet ska ha en fristående ordförande, som inte är anställd i Musikverket. Ledamöterna förordnas på tre år enligt praxis.

Risken för jäv

Under utredningens insamlingsfas har berörda instanser betonat fördelarna med att använda sig av bedömnings- eller referensgrupper. Den ökar legitimiteten i bidragsbesluten men det finns också kritik mot att systemet leder till jävsproblem, att det är tungrott, att ett fåtal personer alternerar mellan de olika myndigheternas bedömningsgrupper, att det riskerar att utesluta nya konstnärliga uttryck och att besluten kan uppfattas som slumpmässiga.

Att arbeta med arbets- och referensgrupper är ett sätt att knyta till sig kvalificerad sakkunskap för de olika kulturområdena. Med en sådan ordning finns alltid en risk för lojalitetskonflikter. Att hitta personer som är kunniga inom de olika konstområdena utan att de själva är i kontakt med eller arbetar med området är varken möjligt eller önskvärt. Situationer där jäv uppstår är därför inte ovanliga. Med jäv avses att den som handlägger ett ärende har nära band till den som söker eller att det i övrigt finns någon särskild

¹¹⁸ Konstnärligt råd och som prövar frågor om statsbidrag enligt förordningen (2010:1921) om statsbidrag till musiklivet.

omständighet som kan rubba förtroendet till personens opartiskhet i ärendet.¹¹⁹

Problematiken kring jäv har varit särskilt i fokus i kulturområdet under de senaste åren. Enligt Institutet för mutor, är värdegrundarbete det bästa sättet att motverka vänskapskorruption eller jäv genom olämpligt deltagande i beslut.¹²⁰ Enligt institutet bör det i myndigheterna finnas en transparens, högt i tak och någon att tala med som kan ge stöd. En grundprincip är att ”tonen sätts från toppen”, dvs. cheferna måste föregå med gott exempel och deras inställning sprider sig därigenom till mellanchefer och alla andra anställda.

Ett flertal myndigheter har en antikorrupsionspolicy. Institutet mot mutor menar att det är bra om myndigheterna har en policy men principerna ska vara kända och fungera inom myndigheten oavsett policyn. För det krävs strukturerat och kontinuerligt arbete mot korruption.¹²¹

8.9.3 Tillitsbaserad styrning i statsförvaltningen

Under de år som förflutit sedan konstnärspolitiken senast genomlystes i en statlig utredning i slutet av 1990-talet har det skett förändringar i det omgivande samhället som visserligen inte har haft konstnärspolitiska utgångspunkter, men som ändå får konsekvenser för landets konstnärer och den politik som förs på området.

Den praktiska hanteringen av statens konstnärspolitiska insatser sköts av myndigheter som Konstnärsnämnden, Kulturrådet och Musikverket och av civilrättsliga organ som Författarfonden och Bildupphovsrätt. Regeringen beslutar om årliga regleringsbrev och utfärdar förordningar med instruktioner till myndigheterna och med bestämmelser om inriktningen på de bidrag som fördelas av berörda instanser. Riksdagen i sin tur fastställer budgetramar för verksamheterna.

Tillsammans utgör detta den statliga styrmodellen, som genomgått flera förändringar sedan slutet av 1980-talet och början av

¹¹⁹ Jäv behandlas i 11 § och 12 § förvaltningslagen (1986:223).

¹²⁰ Institutet mot mutor är en ideell organisation som finansieras av Svenskt Näringsliv, SKL, Sveriges Kommuner och Landsting samt Stockholms Handelskammare.

¹²¹ Artikel i tidningen Publikt, 30 maj 2017.

1990-talet. Då infördes den modell som kallas mål- och resultatstyrning. Tanken var att statens insatser i högre grad skulle styras av mål och resultatkrav och i mindre grad med detaljerade föreskrifter. Riksdag och regering skulle på så sätt se till att statliga medel användes för rätt ändamål och arbetet vid ansvariga myndigheter utfördes så effektivt som möjligt.¹²²

Mål- och resultatstyrningen infördes steg för steg på det kulturpolitiska området under mitten av 1990-talet. Det sammanföll med att politikområdet genomgick en större omprövning för första gången på två decennier.¹²³ Under de efterföljande åren har olika typer av insatser genomförts för att anpassa kulturpolitiken till den generella modellen. Det har t.ex. handlat om att minska en ymnig målflorea, att tydliggöra instruktionens betydelse som styrinstrument och om inrättandet av en särskild analysmyndighet, Myndigheten för kulturanalys, för att analysera, utvärdera och följa upp kulturpolitiska insatser.

I 2010 års förvaltningspolitiska proposition bedömde regeringen att styrningen av statliga myndigheter och verksamheter behövde utvecklas i vissa avseenden för att komma till rätta med de brister och problem som uppmärksammats några år tidigare av bl.a. Riksrevisionen och Styrtredningen.¹²⁴

Regeringen har därefter i budgetpropositionen för 2016 uttryckt att den statliga styrningen ska utvecklas i en riktning som innebär att verksamhetsnära kunskap, erfarenhet och yrkesetik ska bli mer vägledande. Detaljstyrningen ska minska till förmån för en mer strategisk styrning som kännetecknas av tillit och förtroende. Inriktningen är att ge den offentliga förvaltningen bästa möjliga förutsättningar att förverkliga regeringens politik, att utföra sina uppgifter i övrigt och att upprätthålla grundläggande värden som rätts-säkerhet, jämlikhet, jämställdhet och medborgarperspektiv.¹²⁵

¹²² Mål- och resultatstyrningens utveckling inom kulturpolitiken, med fokus på museisektorn, beskrivs i betänkandet *Ny museipolitik* (SOU 2015:98), s. 203–222.

¹²³ Den parlamentariska kulturutredningen tillsattes 1993 och lämnade 1995 betänkandet *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995:84).

¹²⁴ 2010 års förvaltningspolitiska proposition (prop. 2009/10:175) och Styrtredningens betänkande (SOU 2007:75).

¹²⁵ Prop. 2015/16:1 samt regeringsbeslut den 4 februari 2016 med Uppdrag till Statskontoret om statlig styrning av offentlig sektor.

8.10 Budgetramar

Direktiven innehåller ingen preciserad budgetram för utredningen att hålla sig inom. Däremot ska de ekonomiska och budgetära konsekvenserna bedömas och beräknas. Det ligger nära till hands att inledningsvis ta fasta på den budgetram som gäller för området Kulturskaparnas villkor i utgiftsområde 17 och närmare bestämt anslaget 5:2 Ersättningar och bidrag till konstnärer. I denna ram ingår Konstnärsnämndens, Författarfondens och Kulturbryggans anslag för bidragsändamål samt anslagen för de individuella ersättningarna.

Regeringens konstnärspolitiska reformpaket på 115 miljoner kronor i budgetpropositionen för 2018 är ett viktigt tillskott för utredningens överväganden. Av dessa medel har cirka 63 miljoner kronor tillförts det nuvarande konstnärspolitiska bidrags- och ersättningssystemet under anslag 5:2. I tabell 8.19 redovisas hur dessa medel har fördelats på olika bidragsändamål under anslaget.

Tabell 8.19 Anslagsposter på anslag 5:2, 2016–2018, tusental kronor

Ändamål	2018	2017	2016
Disponeras av Konstnärsnämnden			
Visningsersättning samt bidrag till bild- och formkonstnärer	95 018	77 018	77 018
Långtidsstipendier	17 250	16 350	15 550
Bidrag till konstnärer inom musik, teater, dans och film	54 004	38 073	38 073
Bidrag till nyskapande kultur (Kulturbryggan)	29 700	25 000	25 000
Bidrag till författare, översättare, kulturjournalister och dramatiker			6 216
Statliga ålderspensioner	2 600	3 500	300
Disponeras av Kammarkollegiet			
Individuell visningsersättning	56 615	41 615	37 722
Inkomstgarantier för konstnärer	13 000	13 900	14 700
Bidrag till författare, översättare, kulturjournalister och dramatiker	8 216	6 216	
Ersättning åt författare m.fl. för utlåning av deras verk genom bibliotek	163 832	156 839	148 997
Ersättning åt författare och översättare för utnyttjande av deras verk i form av talböcker	10 552	9 280	9 280
Dramatikerstöd	3 509	3 009	3 009
Fonogramersättning	5 000	5 000	5 000
Totalt	459 296	395 800	380 708

Tillskotten har i första hand tillkommit bild- och formområdet (visningsersättning), musik-, teater-, dans- och filmområdet samt ordområdet (bibliotekersättningen). Här ingår inte Musikverkets bidrag på 25 miljoner kronor. Reformmedel har tillförts även andra konstnärspolitiskt relaterade bidragssystem, vilket framgår av tabell 8.20.

Tabell 8.20 Anslag som tillförts reformmedel för 2018, tusental kronor

	Tillskott 2018	Anslag 2018
Anslag 2:2 Bidrag till vissa teater-, dans- och musikändamål / Kulturrådet	25 000	213 614
Anslag 4:4 Bidrag till bild- och formområdet / Kulturrådet	12 000	40 069
Anslag 4:2 Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön / Konstrådet	10 000	42 947
Anslag 3:1 Bidrag till litteratur och kulturtidskrifter / Kulturrådet	8 000	155 735
Totalt	55 000	452 365

Samtliga anslag i tabellen är konstnärrelaterade, antingen genom att medlen de i praktiken tillförs grupper av konstnärer eller genom att de tillfaller arrangörer, förlag och andra mellanhänder som stärker konstnärernas arbetsmarknad. Tidigare i detta kapitel har utredningen pekat på offentlig finansiering som på samma sätt kommer konstnärer direkt eller indirekt till del. Det gäller t.ex. Skapande skola, Kultursamverkansmodellen och public service-bolagen.

8.11 Summering

Utredningen gör en genomgång av de statliga bidrag och ersättningar som ingår i konstnärspolitiken samt vilka myndigheter och organisationer som fördelar dessa medel. Huvudgrupperna ett- och fleråriga bidrag, projektbidrag och långtidsstipendier presenteras. Därutöver finns inkomstgarantier, pensionsbidrag, bidrag till internationellt utbyte och organisationsbidrag.

Statliga bidrag

Utredningen analyserar hur dessa bidrag fördelas på olika konstformer, mellan kvinnor och män och geografiskt över landet. Bidragen går mot en allt jämnare fördelning mellan könen totalt sett, även om skillnader finns som slår i båda riktningar inom enskilda konstområden. Den geografiska fördelningen hänger nära samman med konstnärernas bostadsorter. Flest bidrag fördelas till konstnärer i de tre storstäderna. Utredningen gör också en genomgång av andra, icke-statliga finansieringskällor, kommunala och privata stipendier, akademiernas priser, belöningar och stipendier samt branschernas egna bidrag och stipendier.

Ersättning för utfört konstnärligt arbete

Med utgångspunkt i målsättningen att konstnärer ska kunna försörja sig på sitt konstnärliga arbete konstateras att det krävs både att det finns en efterfrågan på detta arbete samt att konstnärerna får en skälig ersättning för det arbete de utför. För det senare har upphovsrätten en central betydelse. Denna lagstiftning presenteras. Enligt en studie från EU-kommissionen konstateras bl.a. att, som en följd av den digitala utvecklingen, har möjligheten att undvika ersätta upphovspersoner ökat och att förhandlingssituationen för enskilda upphovspersoner har försvagats. Till upphovsrätten har även vissa offentligrättsliga ersättningar kopplats: bibliotekersättningen till upphovsmän av litterära verk, visningsersättningen till bild- och formkonstnärer samt fonogramersättningen. Dessa bygger på att staten ersätter användningen av konstverk i offentliga sammanhang, vid utlåning av litterära verk och musikalier i biblioteken respektive placering av konstverk i den offentliga miljön. Anslagen för bibliotekersättningen och visningsersättningen har stärkts över tid, medan utbetalningen av fonogramersättningen sjunker som en följd av digitaliseringen.

Det s.k. MU-avtalet, medverkans- och utställningsersättning till konstnärer, som tecknats mellan staten och ett antal organisationer på bild- och formområdet har stärkt konstnärers ersättning för utfört arbete. Samtidigt finns exempel på att delar av ersättningen förhandlas bort. I synnerhet kan det vara svårt att få ersättning för det förberedande arbetet som krävs inför en utställning.

Trygghetssystemen

Utredningen granskar hur de allmänna trygghetssystemen och de statliga ersättnings- och stödssystemen förhåller sig till varandra. En analys görs av hur de sociala skyddsneten byggs upp för konstnärerna genom de olika ersättningar och bidrag de mottar, som t.ex. projektbidrag, verksamhetsbidrag, långtidsstipendier, individuella ersättningar till upphovsmän, MU-avtalet, de kommunala ateljéstöden och scenkonstallianserna.

Utredningen konstaterar att kulturinstitutioner och andra aktörer som genom sin verksamhet engagerar konstnärer har stor betydelse för en konstnärspolitik. Genom dessa aktörers efterfrågan på konstnärliga tjänster skapas en stor del av konstnärernas arbetsmarknad. Det gäller verksamheter som de centrala och regionala institutionerna inom teater, dans och musik, Skapande skola, Public serviceföretagen, förlag, fria grupper, utställare på bild- och formområdet, främjandeorganisationer, musikarrangörer, beställare och inköpare av konst till den offentliga miljön, m.m.

Länkar till arbetsmarknaden

En del av den befintliga konstnärspolitiken är det statliga stödet till aktörer som är en länk mellan konstnärerna och arbetsmarknaden. Det handlar bl.a. om de specialiserade centrumbildningarna och om de tre scenkonstallianserna. Af Kultur Media finansieras över arbetsmarknadspolitiken och har beröringspunkter med centrumbildningarnas och alliansernas verksamhet. Centrumbildningarna, scenkonstallianserna och Af Kultur Media erbjuder också kompetensutveckling av konstnärerna och de stärker med sina olika verktyg konstnärernas arbetsförutsättningar i hela landet.

Övrigt

Utredningen har också haft i uppdrag att sätta den svenska konstnärspolitiken i ett internationellt perspektiv. Exempel av intresse för svenska förhållanden har utredningen funnit i Norge, Finland, Tyskland och i Frankrike.

Slutligen görs en närmare beskrivning av de centrala myndigheter som fördelar de statliga bidragen riktade till konstnärer: Konstnärsnämnden och Författarfonden, som inriktar sina verksamheter huvudsakligen till enskilda konstnärer, Kulturbryggan, som fördelar bidrag till nyskapande projekt inom alla konstområden, Kulturrådet som fördelar bidrag till grupper och institutioner inom alla konstområden samt Musikverket, som fördelar bidrag till samarbetsprojekt på musikområdet. Utredningen konstaterar att Sverige är det enda jämförbara landet som har en liknande uppdelning på ansvariga instanser. Samtliga myndigheter har sakkunniga bedömningsgrupper tillsatta på bestämd tid som antingen själva har mandat att besluta om bidrag, eller ge rekommendationer till beslut om bidrag. Frågor om jäv är viktiga i frågor om bidragsbeslut och diskuteras av utredningen. Till sist redovisas de statliga budgetramar som gäller för området.

9 Utredningens bedömningar och förslag

9.1 Inledning

I de föregående kapitlen har utredningen redovisat sin kartläggning av nuläget. Analysen har gjorts med utgångspunkt i den enskilda konstnärens situation i olika faser under konstnärskapet – från utbildningstiden till pensioneringen, den marknad som konstnären ska verka på och de offentliga insatser som finns för att förbättra konstnärernas förutsättningar att verka professionellt. Det har handlat om konstnärernas plats i samhället historiskt, om de motiv som uttalats för att bedriva en konstnärspolitik, om konstnärsbegreppets användning, om betydelsefulla samhällsförändringar och om de följder dessa får för konstnärerna, om konstnärernas bakgrund, utbildning och inkomster samt om hela bredden av konstnärrelaterade insatser, såväl statliga som andra, med betoning på de nuvarande ersättnings- och stödsystemen. Dessa systems förhållande till socialförsäkringssystemen har lyfts fram särskilt. För att bestämma inriktningen på statens konstnärspolitiska insatser är det flera aspekter som lyfts fram i kartläggningen.

9.2 En ny konstnärspolitik

I detta avsnitt beskriver utredningen motiv för och inriktning av en ny konstnärspolitik, centrala begrepp, hur konstnärspolitiken bör förstärkas och hur den bidrar till att de kulturpolitiska målen kan uppnås.

9.2.1 Motiv och inriktning

Förslag: Följande motiv och inriktning ska gälla för konstnärspolitiken:

- Grunden för konstnärspolitiken är erkännandet av den betydelse konsten har för enskilda och för hela samhällets utveckling och vitalitet. Det motiverar att ansvar för konstnärernas villkor tas inom flera politikområden.
- Konstnärspolitiken ska bidra till att konstens frihet, egenvärde och kvalitet kan värnas. Politiken ska bedrivas enligt principen om armlängds avstånd.
- Konstnärspolitiken ska vara anpassad till aktuella behov och ge utrymme för nya konstnärliga uttryck.
- Konstnärernas kunskaper och erfarenheter ska tas tillvara bättre vid förändring, utveckling och förnyelse i samhället.
- Konstnärspolitiken ska medverka till att snedrekryteringen till konstnärliga högskoleutbildningar minskar.
- Konstnärspolitiken ska bidra till möjligheterna att verka professionellt i hela landet som konstnär.

Motiven för den statliga konstnärspolitiken har under lång tid successivt vuxit fram. De har haft olika tyngdpunkt vid olika tidpunkter men i princip har inget av motiven helt försvunnit utan de har snarare ackumulerats efter hand till en allt bredare motivbild. Detta har utredningen utvecklat närmare i kapitel 3.

På samhällsnivå finns en närmare koppling till demokrati, yttrandefrihet och fri åsiktsbildning. Vidare skapar konstnärerna och röjer väg för nya synsätt och uttrycksformer vilket är omistligt för den kulturella utvecklingen och därmed för samhällsutvecklingen som helhet. Genom att vara förnyande inom sitt eget område kan konsten också ha en vitaliserande effekt på det samhällsliv som den är en del av. En av det konstnärliga arbetets viktigaste funktioner är av identifierande karaktär och att erbjuda verktyg för att fånga en verklighet. Konstnärerna har vidare en nyckelroll när det gäller att tillgodose människors behov av konstupplevelser och fungerar som inspiratörer för skapande verksamhet. Detta har tagits till intäkt för

att det är en central kulturpolitisk uppgift att bidra till att det finns ekonomiska och andra förutsättningar för den skapande verksamhet som annars inte hade kommit till uttryck, inte minst när det gäller utveckling och förnyelse av kulturen.

Utifrån denna motivbild finns det nyanser i beskrivningen av syftet med politiken utifrån konstnärernas perspektiv. En ingång är att skapa villkor för de professionella konstnärerna så att de kan basera sin försörjning på ersättning för utfört konstnärligt arbete. I budgetpropositionen 2016 anges att de kulturpolitiska målen förutsätter att konstnärerna kan försörja sig på sin konstnärliga verksamhet och har möjlighet att utveckla sitt konstnärskap.

Utredningens kartläggning visar att de professionella konstnärerna i dag inte fullt ut kan försörja sig på sin konstnärliga verksamhet utan måste komplettera med andra inkomster. Vägar som anges för att förbättra konstnärernas villkor är att främja efterfrågan och vidga arbetsmarknaden, främja förmedling och konstnärernas länkar till publik och marknader, garantera ersättning för utnyttjande av konstnärliga verk, stimulera kulturproduktion som annars har svårt att hävda sig genom direkt konstnärsstöd, anpassa regelverken på olika politikområden så att rimlig hänsyn tas till konstnärernas speciella förhållanden samt skapa goda villkor för högre konstnärliga utbildningar och motverka snedrekryteringen till dem. Det finns ett brett spektrum av åtgärder inom olika politikområden som kan bidra till att underlätta för konstnärerna och förbättra deras förutsättningar att vara yrkesverksamma och verka professionellt. Detta utvecklas vidare längre fram i detta kapitel.

Med förståelsen av att det är marknaden som ger de grundläggande förutsättningarna för konstnärernas försörjning och att denna marknad är otillräcklig för att ekonomiskt bära all konst som produceras, är det konstnärspolitikens uppgift att ge ekonomiska förutsättningar för det konstnärliga arbete som inte har tillräckliga marknadsförutsättningar och som bedöms vara allra mest värdefullt för samhället.

Politiken behöver alltså både ha ekonomiska resurser till sitt förfogande och därtill förmåga att hantera den svåra frågan om konstnärlig kvalitet. Det kan vara värt att notera att det inte finns några generella stöd till konstnärer inom konstnärspolitiken, utan huvudregeln för stöd är att det kan motiveras på kvalitativ grund. Här blir politikens armlängdsprincip särskilt viktig. Ställningstagan-

den till konstnärlig kvalitet ska enbart grunda sig på inomkonstnärliga kriterier, utan all inblandning från den finansierande parten.

I kulturpropositionen *Tid för kultur* från 2009 slås det fast att

[d]et är kulturpolitikens uppgift att bidra till att det finns ekonomiska och andra förutsättningar för den skapande verksamhet som inte annars skulle komma till uttryck – inte minst när det gäller förnyelse och utveckling av kulturen. En del i detta är att verka för goda villkor för de professionella kulturskaparnas konstnärliga arbete. Vad som anses vara kvalitet varierar mellan tider och platser. Det varierar från genre till genre och mellan grupper och individer. Kulturskaparna har en nyckelroll i den ständigt pågående diskussionen om vad som är kvalitet på kulturområdet. Att kvalitet är centralt för kulturpolitiken innebär inte att dess innebörd ska bli föremål för politiska bedömningar.¹

Konstnärspolitiken ska bidra till att konstens frihet och egenvärde kan värnas. Politiken ska ge uttryck för en grundläggande respekt och förståelse för att det är konstnärens egna utgångspunkter och vilja till uttryck som skapar de värden i konsten som gagnar individerna och samhället. Den formella grunden för den konstnärliga friheten vilar ytterst på vad som gäller för yttrandefriheten.

En mer specifik fråga för konstnärspolitiken är hur den konstnärliga friheten ska ges en reell möjlighet att utövas och förverkligas. Här finns viktiga gemensamma synsätt på konstnärlig verksamhet och den fria grundforskningen inom akademien. Utgångspunkten är att båda är samhällsbefrämjande verksamheter som inte har en tillräcklig finansiering på marknaden, men som bedöms kunna ha stor betydelse för sina respektive områdens utveckling. Till båda områden kanaliseras därför offentliga medel via kvalitetsbedömning av sakkunniggrupper. Bidragsbeslut grundas på föreställningen om att investeringar i dessa arbeten i förlängningen innebär samhällsnytta även om ingen sådan nytta kan garanteras i det enskilda fallet. De ekonomiska medel som erbjuds via de offentliga organen får sägas vara förutsättningen för den enskildes möjligheter att fritt kunna utöva sin konstnärliga/vetenskapliga verksamhet och, i ett större perspektiv, för att en utveckling ska kunna ske inom området och i förlängningen i samhället.

När vi talar om konstens egenvärde avses i detta sammanhang att konsten inte tjänar andra ändamål än att vara konst och att det

¹ Prop. 2009/10:3, s. 30.

är inom den ramen dess värde sätts. Till skillnad från begreppet ”kultur”, som huvudsakligen används beskrivande (deskriptivt), används begreppet ”konst” värderande (normativt). Som nämnts ovan blir inte allt som eftersträvar att vara konst accepterat som konst. Liksom inom andra professionsfält utvecklas – och omprövas – inom konstens fält kriterier som skiljer ut konst från icke-konst, kriterier som också ligger till grund för hur de accepterade konstverken ska bedömas. I detta perspektiv finns det inget för konsten att vinna på att också leda till bättre folkhälsa, regional utveckling, framgångsrika företag osv. När dessa perspektiv ändå aktualiseras brukar det framhållas att det är just genom att slå vakt om sitt egenvärde som konsten kan vara till nytta för detta andra.

Konstnärspolitiken har en nära koppling till andra politikområden. Utredningen har i sin kartläggning funnit att konstnärernas kunnande och erfarenheter inte tas till vara i tillräcklig utsträckning vid samhällsförändringar. Det horisontella perspektivet bör därför lyftas fram. Konst och kultur kan tillföra viktiga värden i förändringsprocesser av olika slag i samhället. Även om konstens egenvärde markeras ska det inte heller tas till intäkt för att den inte får lyftas fram för att exempelvis stärka individers välbefinnande och hälsa.

9.2.2 Konstnärsbegreppet

Förslag: Förståelsen av begreppet professionell konstnär skiljer sig åt inom olika politikområden beroende på syftet med avgränsningen och begreppet professionell ska förstås i relation till ett yrkesfält. Begreppet måste vara öppet för nya tolkningar och avgränsningar. Alla kända och ännu okända uttryck för konstnärlighet ska därför omfattas av konstnärsbegreppet oavsett om de kan eller inte kan sorteras in i en känd genre eller konstform.

Enligt direktiven ska utredningen utifrån relevanta samhällsförändringar analysera definitionen av begreppet professionell konstnär. Utredningens analys visar att begreppet är under ständig omprövning och att olika gränsdragningsfrågor aktualiseras. Utredningens jäm-

förelser mellan olika politikområden visar att definitionerna skiljer sig åt beroende på syftet med avgränsningen.

Det finns både likheter och olikheter mellan olika sektorer när det gäller val av samlingsbegrepp som används, vilka konstformer som omfattas samt vilka trösklar som har formulerats. Som nämnts ovan har begreppet kulturskapare använts i flera sammanhang som synonymt med begreppet konstnär. Det finns för- och nackdelar med de båda begreppen. Konstnär är etablerat sedan länge för att omfatta upphovsmän och utövare inom alla konstformer. Det är dock vanligt att människor utanför kultursfären sätter likhetstecken mellan konstnär och bildkonstnär. När begreppet kulturskapare används är det ofta för att betona bredden i ett fält som ska täckas in. Intrycket är dock att de två begreppen överlappar varandra. Valet av begrepp bör inte ses som ett ställningstagande till fältets omfattning.

Utredningen har valt att konsekvent använda begreppet konstnär som beteckning på samtliga upphovsmän och utövare som bedriver konstnärlig verksamhet. Ett skäl för detta är att begreppet konstnär ger uttryck för en positiv värdering av den skapande verksamhet som bedrivs, medan begreppet kulturskapare kan uppfattas som mer neutralt och deskriptivt. Dessutom ligger det en viktig historisk hävd i användningen av begreppet konstnär med syftning på samtliga konstområden, och som speglar en flera sekler lång kamp hos dessa professioner för att uppnå ett erkännande och en status i relation till andra professioner i samhället.

Den starka kvalitativa betoning som ligger i begreppet konstnär har också en grundläggande betydelse för politiken, eftersom insatserna på just detta område grundas på kvalitativa bedömningar. Begreppet är dock inte slutet, utan öppet för nya tolkningar och avgränsningar. Detta är processer som konstnärerna i hög grad själva äger, men där även de offentliga institutionerna har inflytande, genom den ämnesspecifika kunskap de behöver besitta för att kunna bedriva sin verksamhet. Just denna öppna karaktär gör myndigheternas bedömningsarbete beroende av att det förs en ständigt pågående och öppen diskussion om vad konstnärlig kvalitet är, där gränser och påståenden tagna för givet kan synliggöras och utmanas. Annars stelnar bidragsgivningen och den utveckling av konsten man är satt att främja förlorar kraft. Därför bör myn-

digheterna söka former att stödja denna för verksamheternas bedrivande helt grundläggande diskussion.

Utredningens slutsats är att definitionen av professionell konstnär inom olika politikområden skiljer sig åt beroende på syftet med avgränsningen. Det förefaller närmast till hands att förstå begreppet professionell i relation till ett yrkesfält. Utredningens analyser har lyft fram i vilken grad de olika sektorerna har en öppenhet för att inkludera nya konstområden, professioner och yrken. När det gäller konstformer bör alla kända och ännu okända uttryck för konstnärlighet omfattas oavsett om de kan eller inte kan sorteras in i en känd genre eller konstform. Det kan i sammanhanget noteras att det inte någonstans i de nuvarande konstnärspolitiska bidragssystemet används ordet professionell som kriterium för vem som ska ha rätt till stöd eller ersättning.

9.2.3 Åtgärder för att stärka konstnärernas professionella arbete

Bedömning: Konstnärspolitiken bör förstärkas med följande inriktning:

- För att förbättra förutsättningarna för konstnärernas professionella arbete krävs att de konstnärliga utbildningarna kompletteras med fortbildning och att snedrekrytering till utbildningarna motverkas, en vidgad arbetsmarknad, bättre förmedlingsinsatser för att konstnärerna ska kunna nå sin publik och marknad, ersättningssystem som tar tillvara konstnärernas intressen, relevanta stöd- och bidragssystem samt ökad social trygghet och vissa administrativa förenklingar.
- De kulturinstitutioner med offentligt stöd som erbjuder publikmöten för konsten m.m. är en viktig del av konstnärernas arbetsmarknad och ska ses som en integrerad del av konstnärspolitiken.
- Den ekonomiska ramen för konstnärspolitiken behöver ökas.

Konsten lever inte ett liv utanför samhället, utan i samhället. Förhållandet är ömsesidigt. Konsten är beroende av sitt omgivande samhälle och likaså är samhället beroende av konsten, för sin ut-

veckling och vitalitet. Motiven är flera för samhällets stöd till konstnärerna. I själva verket är flertalet av de motiv som tidigare lagts fram för en konstnärspolitik fortfarande giltiga. De många sätt som konsten verkar på i samhället motiverar att politiken också tar ett ansvar för att de skapande konstnärerna har goda förutsättningar att verka i de professioner de valt.

När konstnären lämnar sin utbildning möter en mängd praktiska och konkreta frågor: hur ska man finna en lämplig arbetsplats, hur ska man täcka sina levnadsomkostnader, i vilka kanaler, på vilka scener, platser osv. vill man presentera sin konst, hur skapar man en konstnärlig karriär som både ger mat på bordet och ett erkännande från kollegor, kritiker, grindvakter och publik?

I grunden är de statliga stöden inte det enkla svaret på dessa frågor, utan det primära för konstnären är att kunna klara sig på en marknad som antingen finns, eller som man själv driver fram. För att förbättra förutsättningarna för konstnärernas professionella arbete krävs möjligheter till ett livslångt lärande, en vidgad arbetsmarknad, förmedlingsinsatser och ersättningssystem som tar tillvara konstnärernas intressen.

Dessvärre är det en mycket liten grupp bland konstnärerna som helt och hållet kan försörja sig på den marknad man lyckas ta sig in på – ett förhållande som gäller för alla konstområden. Konstnärspolitikerna måste därför också ge rimliga förutsättningar för produktion av värdefull konst som inte ger tillräcklig avkastning till sin upphovsman på marknaden, konst som, enligt rimliga antaganden, inte skulle ha blivit till utan detta stöd. Till detta kommer behovet av en bättre och förutsägbar social trygghet samt administrativa åtgärder för att underlätta för konstnärerna att bedriva sin verksamhet genom att förenkla system, få bort hinder för verksamheten och få information och stöd från myndigheterna.

I ett medborgarperspektiv finns det en tydlig koppling mellan de politiska insatserna för det konstnärliga arbetet och möjligheterna för en publik att ta del av detta arbete. De kulturinstitutioner med offentligt stöd som erbjuder publikmöten för konsten bör därför ses som en viktig del av konstnärernas arbetsmarknad. Stödet till dessa institutioner bör också ses som en integrerad del av konstnärspolitikerna. Detta är utgångspunkterna för utredningens bedömningar och förslag i det följande.

9.2.4 Måluppfyllelse

Bedömning: Konstnärspolitiken bidrar till att de kulturpolitiska målen kan uppnås. De nuvarande stödordningarna för bidrag till konstnärer bedöms i grunden fungera väl även om vissa förbättringar, moderniseringar och kompletteringar behövs.

De kulturpolitiska målen är att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund, att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling. Detta ger i sig tydliga motiv för samhället att värna det konstnärliga arbetet. En särskild fråga för utredningen enligt direktivet är att bedöma hur de statliga insatserna bidrar till att dessa mål nås. Utredningen kan konstatera att kulturpolitiken och konstnärspolitiken är ömsesidigt beroende av varandra och insatser för att skapa goda villkor för konstnärerna därför är ett ansvar för och en prioriterad del av den nationella kulturpolitiken. Utifrån den kartläggning utredningen har gjort och de synpunkter som utredningen inhämtat från olika intressenter gör utredningen bedömningen att de insatser som görs inom konstnärspolitiken bidrar till att de kulturpolitiska målen kan nås. Utifrån utredningens syn på den befintliga budgetramen bör det finnas möjligheter att nå ännu bättre måluppfyllelse med en stärkt konstnärspolitik.

I direktiven till utredningen konstateras att syftet med de statliga ersättnings- och stödsystemen för konstnärerna är att skapa goda förutsättningar för konstnärerna att vara yrkesverksamma och utveckla sitt konstnärskap. Den slutsats som kan dras av utredningens kartläggningsarbete är att de nuvarande stödordningarna för bidrag till konstnärer bedöms i grunden fungera väl, även om vissa förbättringar, moderniseringar och kompletteringar behövs. En allmän synpunkt som flera intressenter lämnat till utredningen är dock att systemen är underfinansierade. En viss ekonomisk urholkning av konstnärspolitiken under de senaste tio åren kan konstateras. Utredningens bedömning är att konstnärspolitiken behöver förstärkas och den ekonomiska ramen ökas. Utredningen återkommer till budgetfrågan i avsnitt 9.11.

9.3 De konstnärliga utbildningarna

I detta avsnitt redovisar utredningen sin allmänna bild av utbildningssystemet för konstnärer och sina bedömningar av de konstnärliga högskolornas satsningar mot snedrekrytering, kulturskolornas ansvar för att motverka den sociala snedrekryteringen, insatser för att öka tillgängligheten till konstnärlig högskoleutbildning samt fortbildningen för konstnärer.² Utredningen lämnar också förslag om ett nytt statsbidrag för inrättande av konstnärliga produktionshus för ungdomar i kommundelar med socioekonomiska utmaningar. I anslutning till detta lämnar utredningen i kapitel 1 ett förslag till förordning om nytt statsbidrag till konstnärliga produktionshus.

9.3.1 Allmänt om utbildningssystemet

Bedömning: De konstnärliga utbildningarna ger goda förutsättningar för de studerande att etablera sig som konstnärer. Konstnärliga utbildningar medför att viktiga kompetenser tillförs även andra verksamheter som främjar samhällsutvecklingen. Utredningen ser därför inga behov av större förändringar av själva utbildningarna.

För att vidmakthålla och utveckla de professionella konstnärskapen behövs dock insatser för fortbildning av konstnärer som befinner sig senare i karriären.

Inom den svenska högskolan hör de konstnärliga högskoleutbildningarna till dem som har mest omfattande snedrekrytering. För att minska snedrekryteringen krävs strategiska insatser.

Vägen till ett konstnärligt yrke kan sägas börja redan i den obligatoriska skolan och gymnasieskolan. Steget till högskoleutbildning för den som vill bli konstnär kan dock bli längre än för andra högskolestudenter eftersom de ofta bedriver studier vid eftergymnasiala skolor innan de kommer in på en konstnärlig högskoleutbildning. I praktiken ställer de konstnärliga utbildningarna mycket

² Med konstnärliga högskolor avses samtliga universitet och högskolor som har examens-tillstånd för konstnärlig examen. Med konstnärlig högskoleutbildning avses utbildning på högskolenivå med inriktning mot konstnärlig examen.

höga krav på förberedelser innan antagningen och de flesta har genomgått olika typer av långa, förberedande utbildningar. Studenterna på de konstnärliga högskoleutbildningarna är numera mycket kompetenta när de börjar sin utbildning. Vissa studenter är t.o.m. redan aktiva konstnärer när de påbörjar utbildningen.

Den allmänna bild som utredningen fått genom sin kartläggning samt genom kontakter med olika intressenter är att det rådande utbildningssystemet fungerar väl och att studenterna får de kunskaper och färdigheter de behöver för att ha förutsättningar att etablera sig som konstnärer. Det konstnärliga högskoleområdet är överlag en dynamisk sektor där man över tid kan se att studentantalet växer, antalet utbildningar ökar i antal och bredd, och där det finns ett utbrett nytänkande som bl.a. har lett till att den konstnärliga forskningen har haft en positiv utveckling. Högskolans demokratiska uppdrag och dess betydelse för kritiskt tänkande är av stor betydelse.

Det finns också ett stort intresse att utbilda sig på de konstnärliga högskolorna, även om andra vägar till ett professionellt konstnärskap också är möjliga. Det kan handla om att man söker sig till konstnärliga miljöer, både i Sverige och utomlands, och där kollegor inspirerar och lär av varandra. Den digitala utvecklingen ger också nya förutsättningar att etablera sig som konstnär.

De konstnärliga utbildningarna leder inte alltid till att den enskilde studenten yrkesmässigt kommer att verka som en professionell konstnär. I samtal som utredningen haft med olika aktörer har frågan ställts om det finns en god balans mellan antalet utbildningsplatser och arbetsmarknadsförutsättningar för konstnärerna.³ En uppfattning som framförts till utredningen är att antalet utbildningsplatser inom högskolan bör anpassas så att alla som utbildas kan försörja sig som professionella konstnärer.

Utredningen redovisar i kommande avsnitt vad som bör göras för att vidga och stärka konstnärernas arbetsmarknad, förbättra deras förutsättningar att nå sin marknad samt vilka konstnärspolitiska stöd som bör ges för att säkra omistliga konstnärskap. När det gäller omfattningen av de konstnärliga högskoleutbildningarna

³ Universitet och högskolor ska dimensionera utbildningarna med hänsyn till studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Utöver detta har de långtgående frihet att planera sitt utbud.

vill utredningen i det här sammanhanget också understryka att personer som genomgått konstnärliga utbildningar tillför viktiga kompetenser och perspektiv till andra verksamheter i samhället. Utredningen kan därför inte se att antal utbildningsplatser bör dras ner.

Utredningens intryck är att kvaliteten i utbildningarna överlag är god. Inom vissa konstområden, exempelvis musikområdet, har dock under senare tid noterats att vissa svenska musiker har svårt att hävda sig i konkurrensen med sina internationella kollegor inom vissa musikgenrer. En bedömning som förts fram till utredningen är att problemet kan ha sin grund redan i den tidiga instrumentutbildningen i kulturskolan och den lärarbrist som man anser till del finns där. Detta är en fråga som kan komma att behöva bevakas framöver.

Utredningens bedömning är att själva etableringsfasen fungerar relativt väl. Under utbildningstiden och tiden strax efter skapas de nätverk med kollegor, lärare, mellanhänder, institutioner och andra som på många sätt är en nödvändig förutsättning för ett utvecklat konstnärskap. I viss mån skulle tillgång till mentorskap ytterligare kunna förbättra etableringen men utredningens bild är att behovet av ytterligare stöd för att vidmakthålla och utveckla det professionella konstnärskapet framför allt kommer när man har varit verksam en tid. Det aktualiserar behovet av fortbildning.

Den som vill bli konstnär måste tas sig över ett antal trösklar. Det handlar bl.a. om relativt höga kursavgifter hos förberedande skolor och olika typer av inträdesprov. Ett annat viktigt hinder ligger i den enskildes socioekonomiska bakgrund. Det är uppenbart att det finns en tydlig social snedrekrytering när det gäller vilka som blir konstnärer. Utredningen bedömer att detta är den mest angelägna frågan inom utbildningsområdet när det gäller ytterligare åtgärder för att stärka konstnärspolitiken. I det följande redovisar utredningen förslag som rör frågorna om snedrekrytering och behovet av fortbildning.

9.3.2 Konstnärliga högskolornas satsningar mot snedrekryteringar

Bedömning: Snedrekryteringen till konstnärliga högskoleutbildningar är bekymmersam och bör motverkas ytterligare. Lärosätens arbete med breddad rekrytering bör ha en långsiktig karaktär. Universitetskanslersämbetet bör få i uppdrag att i samråd med Universitets- och högskolerådet utvärdera berörda universitets och högskolors arbete för att bredda rekryteringen till konstnärlig högskoleutbildning.

Den sociala snedrekryteringen till konstnärsyrket är omfattande och innebär att stora grupper i praktiken utestängs från möjligheten att bli konstnärer och att många inte känner sig delaktiga i det offentliga samtalet om konst. Med utgångspunkt i synen på konsten som en viktig del av en vital demokrati bidrar snedrekryteringen till att viktiga röster i samhället får svårare att göra sig hörda och till ökade klyftor i samhället. Konstens och kulturens reflekterande och samhällsförändrande förmåga gör det angeläget med en bred delaktighet, något som ställer krav på ett strategiskt och uthålligt arbete från det offentliga sida. Det handlar inte om en utjämning av konsten, utan om utjämning av förutsättningarna att delta och bidra till landets konstliv i bred bemärkelse, och mer specifikt, att kunna söka sig till ett konstnärligt yrke genom de offentligt finansierade utbildningarna.

Den sociala snedrekryteringen till svenska högskolor är omfattande men snedrekryteringen till de konstnärliga högskoleutbildningarna hör till de största. Kravet på att lärosätena aktivt ska främja och bredda rekryteringen infördes i högskolelagen 2001, men frågan har varit aktuell längre än så. Utöver högskolornas uppdrag har även Universitets- och högskolerådet i uppdrag att främja breddad rekrytering till högskolan och arbetar med främjandeuppdraget bl.a. genom att stödja lärosäten i deras arbete med breddad rekrytering.⁴

Det är svårt att komma åt de strukturer som orsakar den sociala snedrekryteringen, men utredningens uppfattning är att mycket

⁴ Förordning (2012:811) med instruktion för Universitets- och högskolerådet.

redan görs inom utbildningsväsendets olika nivåer och vissa högskolesäten har höga ambitioner för att skapa möjligheter att bredda rekryteringen. Som beskrivits i avsnitt 7.3.4 har flera högskolor olika slags projekt som riktar sig till både barn och ungdomar för att bredda rekryteringen. Det är enligt utredningen angeläget att arbetet bedrivs fortlöpande och långsiktigt.

Utredningen anser att uppföljningen av de insatser som högskolorna genomför för att bredda rekryteringen skulle kunna förbättras. I promemorian *Kvalitetssäkring av högre utbildning* föreslås breddad rekrytering som en tematisk utvärdering i det nya kvalitetssäkringssystemet för högre utbildning.⁵ Enligt utredningen bör Universitetskanslersämbetet få i uppdrag att i samråd med Universitets- och högskolerådet utvärdera berörda universitet och högskolors arbete för att bredda rekryteringen till konstnärlig högskoleutbildning.

9.3.3 Kulturskolans ansvar

Bedömning: Regeringen har vidtagit en rad åtgärder för en utveckling av kulturskolan som gör den mer tillgänglig och jämlik.

Utredningen vill understryka vikten av att denna fråga ges prioritet hos både stat och kommun då den i längden påverkar vilka som så småningom finner en väg till de högre konstnärliga utbildningarna.

Kulturskoleutredningen som lämnade sitt betänkande 2016 hade som ett av sina uppdrag att identifiera hinder för deltagande i kulturskolans verksamhet.⁶ Utredningen pekade på att såväl föräldrarnas socioekonomiska bakgrund som utländsk bakgrund påverkade i vilken utsträckning föräldrar känner till den kommunala kulturskolan och har möjlighet att introducera den för sina barn. Utredningen konstaterade att det finns en snedrekrytering av barn och unga till den kommunala kulturskolan, något som i längden innebär ett problem för den kommunala kulturskolan legitimitet.

⁵ Utbildningsdepartementet. Promemoria den 18 mars 2015 (U2015/1626/UH).

⁶ *En inkluderande kulturskola på egen grund* (SOU 2016:69).

Regeringen har vidtagit en rad åtgärder för att stödja en utveckling av kulturskolan som gör den mer tillgänglig och jämlik. Ett bidrag om 100 miljoner kronor fördelas årligen av Kulturrådet.⁷ Bidraget har fördelats 2016 och 2017. Riksdagen har med anledning av budgetpropositionen för 2018 beslutat att tillföra Kulturrådet 10 miljoner kronor årligen för att inrätta ett nationellt kulturskolecentrum. Kulturrådet ska senast den 30 april 2018 redovisa till regeringen hur centret ska utformas. Av uppdraget framgår att centret ska ha till uppgift att samordna och stödja den kommunala kulturskolan. I kulturskolcentrets uppdrag ska också ingå att fördela statliga bidrag, ansvara för statistik och följa och sprida forskning samt identifiera utbildnings- och utvecklingsbehov.

Regeringen genomför också en permanent satsning på ett kulturskolekiv för att förbättra förutsättningarna att rekrytera lärare till den kommunala kulturskolan.⁸ För satsningen tillförs 25 miljoner kronor för 2018 och 40 miljoner kronor för 2019. Som en del i det arbetet har regeringen beslutat om ett gemensamt uppdrag till Universitets- och högskolerådet och Kulturrådet att kartlägga behovet av och informera om högskoleutbildning med relevans för den kommunala kulturskolan. Vidare kommer ett antal lärosäten väljas ut för satsningen på utbildning för lärare och pedagoger till kulturskolan men också för vidareutbildning av lärare och pedagoger som redan arbetar i kulturskolan.

Sammantaget innebär regeringens satsningar på kulturskolan att den ska bli mer tillgänglig och jämlik, något som kommer att leda till att fler barn med olika bakgrund kommer att hitta till den verksamhet som kulturskolan erbjuder. Utredningens bedömning är att de problem inom kulturskolan som identifierats i allt väsentligt är omhändertagna genom regeringens satsningar. Utredningen vill understryka vikten av att denna fråga ges prioritet hos både stat och kommun då den i längden påverkar vilka som så småningom finner en väg till de högre konstnärliga utbildningarna.

⁷ Förordningen (2015:998) om statsbidrag till kommuner som bedriver musik- och kulturskoleverksamhet.

⁸ Prop. 2017/18:1 utg.omr. 16, bet. 2017/18:UbU1, rskr. 2017/18:125.

9.3.4 Tillgänglighet till konstnärliga utbildningar

Bedömning: De konstnärliga högskolorna bör överväga insatser för att öka tillgängligheten till konstnärlig högskoleutbildning, t.ex. genom att flytta ut delar av sina aktiviteter till socioekonomiskt svaga bostadsområden. Aktiviteterna bör genomföras i samarbete med lokala aktörer. De konstnärliga högskolorna bör även utveckla distansutbildningen i större utsträckning i syfte att öka tillgängligheten till utbildningarna.

För att skapa bättre förutsättningar för att öka kännedomen om konstnärsyrket och den konstnärliga skaparprocessen och för att bredda rekryteringen till de konstnärliga utbildningarna menar utredningen att de konstnärliga högskoleutbildningarna bör överväga insatser för att öka tillgängligheten, t.ex. genom att flytta ut delar av sina aktiviteter till socioekonomiskt svaga områden i större omfattning än vad som sker i dag. Aktiviteterna, som kan bestå av kurser, seminarier, tillfälliga ateljévistelser eller workshops, bör produceras i samarbete med de lokala kulturaktörer som redan har verksamhet i området. Ett bra exempel på detta är den verksamhet som Dans- och cirkushögskolan har på Subtopia i Botkyrka.

De konstnärliga högskolornas aktiviteter i samarbete med lokala kulturaktörer och studenternas vistelse i bostadsområdena kan i sin tur leda till samverkan med nya lokala kulturella initiativ, en attraktivitet till att bosätta sig i området, en ny slags affärsverksamhet, osv. Det är av största vikt att etableringen av högskolornas verksamhet i områdena genomförs i dialog med lokala aktörer såsom kommuner, boende, föreningar och fastighetsägare m.fl. I det sammanhanget är det också viktigt att det görs en samlad konsekvensanalys, där t.ex. frågor om lokalkostnader inkluderas. Målsättningen är, förutom breddad rekrytering till de konstnärliga utbildningarna, att öka konstens betydelse för en fortsatt hållbar samhällsutveckling och ökad samhörighet i lokalsamhället, dvs. ett Sverige som håller ihop. I förlängningen skapas ett ökat demokratiskt engagemang.

Ett komplement till arbetet enligt ovan är att de konstnärliga högskolorna utvecklar distansutbildningen. Vissa delar av den konstnärliga utbildningen har en stor andel praktiska inslag som förutsätter fysisk närvaro av den studerande och/eller att undervis-

ningen kräver särskilda lokaler eller andra resurser som försvårar möjligheten att bedriva distansutbildning. I sammanhanget kan tilläggas att den tekniska utvecklingen ökar möjligheterna till interaktivitet i realtid även om man befinner sig på olika orter. Det är många moment i undervisningen som skulle kunna vara digitaliserad och utföras på distans. Exempelvis är öppna nätbaserade kurser en form som skulle kunna användas för att bredda rekryteringen och ge intresserade en föreställning om vad för slags utbildning som ges vid lärosätet och vilken slags forskning som bedrivs. Distansutbildning bidrar till att alla i hela landet ska kunna få tillgång till i alla fall delar av undervisningen på de konstnärliga högskolorna och är därför en viktig demokratisk fråga.

9.3.5 Konstnärliga produktionshus för ungdomar

Förslag: Ett nytt statsbidrag införs för konstnärliga produktionshus för ungdomar. Syftet med bidraget är att sänka trösklarna till konstnärligt arbete för ungdomar företrädesvis i områden med socioekonomiska utmaningar att utveckla sina konstnärliga förmågor, att ge fler röster plats inom det konstnärliga fältet och att minska snedrekryteringen till de konstnärliga högskolorna. Som mentorer för ungdomarna ska huvudsakligen yrkesverksamma konstnärer knytas till verksamheten. Det nya statsbidraget tillförs en ekonomisk ram på 50 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Frågan om snedrekrytering till konstnärliga utbildningar måste ses både i ett generationsperspektiv (föräldrarnas utbildningsbakgrund) och i ett systemperspektiv avseende skola och utbildning. Utredningens bild är att en viktig bakgrund till snedrekryteringen till de högre konstnärliga utbildningarna finns redan i hur förutsättningarna ser ut för att fånga barns och ungas intresse för skapande i de yngsta åldrarna. Den kommunala musikskolan har ofta lyfts fram som en förutsättning för det som kallats det svenska musikundret. Kulturens närvaro under skolåren och kulturskolan framstår som nyckelfunktioner för att stärka likvärdigheten i de ungas förutsättningar att senare välja en konstnärlig bana. Ett resultat av den bristande likvärdigheten är att det konstnärliga fältet domineras av personer upp-

vuxna med goda socioekonomiska villkor, och att viktiga erfarenheter i samhället utanför denna grupp i mindre grad ges konstnärliga uttryck.

Regeringen har under innevarande mandatperiod gjort flera stora kultursatsningar för barn och unga som i sin vardag inte möter konsten och som inte uppfattar det som ett realistiskt alternativ att utbilda sig till konstnär.

Skapande skola-bidraget inrättades 2008 och har under åren byggts ut till att omfatta fler årkurser och skolformer. I dagsläget innefattar satsningen förskoleklass och årskurserna 1–9 i grundskolan samt sedan 2015 verksamhet i förskolan. Målet med statsbidraget som över 90 procent av kommunerna har sökt och beviljats är att eleverna ska få möta det professionella kulturlivet, tillgång till kulturens alla uttrycksformer och att elevernas möjligheter till eget skapande ökar. Svenska skolor har i dag en stor andel barn och unga som inte talar svenska. Många har upptäckt att de icke verbala språken i de kulturella uttrycken är ett sätt att lyfta resurser och förmågor hos enskilda elever. Professionella kulturaktörers medverkan lyfter in andra värden och andra sätt att arbeta på. Kulturrådet har under 2016 prioriterat skolor som har tagit emot många nyanlända barn under senare år.⁹

Regeringen har vidare gjort särskilda satsningar i bostadsområden med lågt valdeltagande eller socioekonomiska utmaningar genom projekten Kreativa platser och Konst händer som drivs av Kulturrådet respektive Konstrådet, inom ramen för regeringens satsning Äga rum. Regeringen gav 2016 Kulturrådet i uppgift att under tre år fram t.o.m. 2018 genomföra en satsning med inriktning på att främja en ökad delaktighet i och ökat utbud av kulturverksamheter för alla åldrar i bostadsområden med lågt valdeltagande eller socioekonomiska utmaningar. Det ska vara kulturverksamheter som utgår från de boendes behov och önskemål och som bygger på samverkan mellan flera aktörer, där minst en ska vara verksam i bostadsområdet, som stärker mångfald, tillgänglighet och jämställdhet inom kulturverksamheterna samt innefatta erfarenhetsutbyte och kunskapsspridning. Bidrag förutsätter samarbete mellan flera aktörer, varav minst en är en organisation inom det civila samhället med lokal förankring i det område där projektet ska genomföras. Hela den treåriga satsningen omfattar en budget på 130 miljoner kronor.

⁹ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 17).

Konstrådet fick inom ramen för Äga rum i uppdrag att genomföra en satsning på konstnärlig gestaltning. Totalt är den satsningen på 26 miljoner kronor. Merparten ska användas till produktion av konst, konstnärliga arbetsmetoder i stadsbyggnadsprojekt och utveckling av metoder för invånarinflytande.

Det finns också flera goda exempel på satsningar i landet av både kommuner och det civila samhället för att skapa arenor där ungdomar kan mötas kring konst och utveckla sina förmågor att uttrycka sig i konstnärliga medier.

Ett exempel är Fanzingo i Norsborg, ett mediehus och ett produktionsbolag som är en oberoende professionell plattform för unga och andra underrepresenterade personer som vill nå ut med sina idéer och tankar i radio, genom film och tv och i skrift.¹⁰ Den nyligen etablerade verksamheten NoBo, som till en del finansieras genom Kreativa platser, bedriver konstnärlig utvecklingsverksamhet för unga främst inom musik- och bildområdena som kopplar samman ungdomar med yrkesverksamma konstnärer och producenter.¹¹ Liknande initiativ finns även på andra platser i landet.

Konsten att delta är ett projekt som syftar till att underlätta för utlandsfödda bild- och formskapare att komma in och bli en del av den svenska bild- och formbranschen men också för att det regionala kulturlivet ska kunna ta del av interkulturella nätverk och bild- och formskapare som sällan blir uppmärksammade. Konsten att delta är uppbyggt som ett nationellt mentorskapsprogram och drivs av KRO, KLYS m.fl. Projektet finansieras genom Postkodlotteriets Kulturstiftelse.¹²

Galleri Lillasyster är ett konstkollektiv för ungdomar i Norrbotten. Det startades 2012 av det konstnärsdrivna Galleri Syster som ligger i Luleå och som finns i bakgrunden som ett stöd. Galleriet fungerar som mötesplats där unga får chansen att utveckla sitt konstnärskap tillsammans med varandra och med stöd av etablerade konstnärer. Verksamheten vänder sig till ungdomar mellan 13–25 år i hela Norrbotten och är gratis. Galleri Lillasyster har kommunalt stöd.¹³

¹⁰ Fanzingos webbplats i februari 2018.

¹¹ Mångkulturellt centrums webbplats i februari 2018.

¹² KRO:s webbplats i februari 2018.

¹³ Galleri Systers webbplats i februari 2018.

De redovisade exemplen ger inspiration när det gäller hur arenor kan skapas och utvecklas. Offentliga rum och platser där ungdomar kan mötas utanför fasta roller och förväntningar är ett sätt att minska snedrekryteringen till konstnärsyrket. Utredningen föreslår därför att ytterligare en del läggs till de satsningar som redan görs genom att staten inrättar ett långsiktigt statsbidrag till produktionshus för unga, med syfte att stärka deras förutsättningar att utvecklas konstnärligt.

I dessa produktionshus ska både materiella och bildande resurser för konstnärlig produktion erbjudas ungdomar med förutsättning att utveckla konstnärliga uttryck. Den centrala uppgiften för produktionshusen är den konstnärliga produktionen, men med ett socialt perspektiv som kan bidra till att fler röster ges plats inom det konstnärliga fältet och i förlängningen till en breddad rekrytering till de konstnärliga högskolorna. Husen bör i princip vara öppna för alla konstformer, samtidigt som lokal profilering kan vara en styrka. Det är angeläget att ungdomar oavsett kön ges lika goda förutsättningar att utveckla sitt skapande inom verksamheten. Verksamheten förutsätter att mentorstöd ges till ungdomarna av yrkesverksamma konstnärer liksom av andra yrkesverksamma med relevanta erfarenheter. Yrkesverksamma konstnärer kan bidra både med förståelse för den konstnärliga produktionens krav och för hur nätverk och marknadsförutsättningar kan utvecklas.

Ändamålet med statsbidraget, som framgår av utredningens förslag till förordning om statsbidrag till konstnärliga produktionshus i avsnitt 1.1, är att sänka trösklarna till konstnärligt arbete för ungdomar företrädesvis i områden med socioekonomiska utmaningar att utveckla sina konstnärliga förmågor, att ge fler röster plats inom det konstnärliga fältet och att minska snedrekryteringen till de konstnärliga högskolorna. Verksamheten bör ha nära kontakt med kommunen, skolor, kulturskolan, det lokala civilsamhället, Folkets Hus och andra intressenter för att dra nytta av befintliga resurser som lokaler, scener och andra stödfunktioner. Ansökningar om det statliga stödet görs av huvudman till Kulturrådet. Den årliga kostnaden för staten beräknas till 50 miljoner kronor fr.o.m. 2020. Vid sidan av de statliga anslagsmedlen kan annan finansiering tillkomma. Huvudmännen förväntas ta ett långsiktigt ansvar. Utredningen vill också peka på att syftet med de konstnärliga produktionshusen ligger i linje

med Allmänna arvsfondens bidragsgivning till projekt, lokaler m.m. för nyskapande verksamhet som riktar sig till ungdomar.

9.3.6 Fortbildning för konstnärer

Bedömning: De konstnärliga högskolorna bör i större utsträckning erbjuda fristående kurser för att möta behovet och efterfrågan av ett livslångt lärande hos yrkesverksamma konstnärer. Syftet med utbildningarna bör vara att stärka en yrkesmässig utveckling samt konstnärernas förutsättningar att leva på sitt konstnärliga arbete.

Studenterna är av allt att döma väl medvetna om de förberedelser som behövs under utbildningen för att kunna arbeta som konstnär, som att t.ex. delta i olika slags yrkesförberedande kurser i företagande eller entreprenörskap. Genom kontakter med andra studenter och lärare, högskolornas olika slags samarbeten med yrkesverksamma konstnärer och andra aktörer, har studenterna också goda möjligheter att redan under utbildningen skaffa sig de kontakter och det nätverk som behövs för att etablera sig som konstnär.

På den marknad som står de nyutbildade konstnärerna till buds finns också en efterfrågan på unga nyutexaminerade konstnärer vilket ger goda förutsättningar för en tidig etablering i yrket. Där emot uppstår i många fall en kritisk fas i ett konstnärskap efter tio till femton års yrkesliv. Den yrkesutövande konstnären behöver i många fall lära sig nya tekniker eller fortbilda sig på annat sätt. Det kan finnas behov av att förnya sina nätverk eller delta i nya slags sammanhang. I många andra yrken är det vanligt med uppdragsutbildning, dvs. att högskola och arbetsgivare kommer överens om ett utbildningspaket som passar de anställdas behov av vidareutbildning och som också arbetsgivaren finansierar. På grund av att konstnärernas arbetssituation ofta ser annorlunda ut har de mer sällan tillgång till sådana vidareutbildningar. Högskolorna beslutar själva om sitt utbildningsutbud inklusive i vilken utsträckning de vill erbjuda fortbildning för yrkesverksamma. Samtidigt kan det nuvarande styr- och resurstilldelningssystemet utgöra ett hinder för högskolorna att erbjuda fortbildningstillfällen för konstnärer i större utsträckning än som erbjuds i dag. Regeringen tillsatte i april

2017 utredningen Styrning för starka och ansvarsfulla lärosäten, som bl.a. undersöker frågan om hur styrningen kan förbättras för att ge fler människor möjlighet till ett livslångt lärande.¹⁴

Ett sätt att öka utbudet av vidareutbildning för yrkesverksamma konstnärer är att de konstnärliga högskolorna utvecklar distansutbildningen (se avsnitt 9.3.4). Detta skulle ge möjligheter för konstnärer bosatta i hela landet att delta i vidareutbildning. I detta sammanhang ska nämnas att det även finns många andra viktiga aktörer vid sidan av högskolorna som kan erbjuda vidareutbildningar för yrkesverksamma konstnärer, t.ex. folkhögskolorna, centrumbildningarna, scenkonstallianserna och länsmusiken samt även lokala organisationer som t.ex. Kulturakademien Trappan i Göteborg.

Enligt utredningens bedömning bör de konstnärliga högskolorna i större utsträckning än vad som sker i dag erbjuda fristående kurser för att möta behovet av och efterfrågan på ett livslångt lärande hos yrkesverksamma konstnärer som stärker deras möjligheter till konstnärlig utveckling och deras förutsättningar att leva på sitt konstnärliga arbete. I avsnitt 9.9 pekar utredningen också på fortbildningens betydelse för konstnärernas livsinkomster och pensioner.

9.4 Stärkt arbetsmarknad för konstnärer

I detta avsnitt redovisar utredningen sin allmänna bild av den förändrade arbetsmarknaden för konstnärer. I avsnittet föreslår utredningen även insatser angående digitaliseringen, ett uppdrag om kulturella och kreativa näringar, nya konstnärliga residensprogram på arbetsplatser och internationellt, åtgärder för att öka de offentliga inköpen av konst, inrättandet av en ny allians för konstnärliga upphovsmän, ett utvecklat uppdrag för centrumbildningarna samt behovet av myndighetsstöd för konstnärer.

I avsnittet Konst i hela landet behandlas kulturarrangörernas roll för konstnärernas försörjning, i avsnittet Individuella ersättningar för konstnärligt arbete behandlas offentlighetsrättsliga individuella ersättningar, MU-avtalet och upphovsrätten, som alla har stor betydelse för konstnärers möjlighet till yrkesmässig verksamhet.

¹⁴ Dir. 2017:46.

9.4.1 Allmänt om arbetsmarknaden för konstnärer

Bedömning: Arbetsmarknaden för konstnärer har genomgått stora förändringar, inte minst som en följd av digitaliseringen.

Konstnärernas nya arbetsmöjligheter bör tas till vara, deras ställning stärkas och länkarna till arbetsmarknaden förbättras. Flera åtgärder för en stärkt arbetsmarknad för konstnärer bör vidtas av staten och andra aktörer.

Enligt direktiven bör en analys av den statliga konstnärspolitiken utgå från ett brett perspektiv. Bl.a. framhålls den tekniska och digitala utvecklingen, internationaliseringen av konstnärernas arbetsmarknad och arbetet som sker inom ramen för EU:s medie- och kulturprogram Kreativa Europa. Det konstateras vidare att konstnärernas villkor i hög grad påverkas av utformningen av utbildnings-, arbetsmarknads-, närings-, skatte- och socialförsäkringspolitiken.

Regeringens kulturpolitiska prioritering att skapa bättre villkor för konstnärer att kunna leva på och utveckla sitt konstnärskap i hela landet leder, enligt utredningen, till bedömningen att frågan om en stärkt arbetsmarknad för konstnärer är grundläggande för konstnärspolitiken. Insatser för detta kan ta sig olika uttryck. Arbetsmarknaden för konstnärer och möjligheter till sysselsättning påverkas av ett antal olika förhållanden. Mer konkret handlar det om publik efterfrågan, möjligheterna att vidga marknaderna, ta vara på marknadsförutsättningarna, att nå befintliga och nya marknader och nya publikgrupper, justa villkor, förstärkt förhandlingsposition när det gäller bl.a. ersättning för utfört arbete, undanröjande av hinder för yrkesutövning samt olika typer av administrativt stöd.

Konstnärernas låga löner i kombination med osäkra arbetsvillkor genom tillfälliga anställningar och korta uppdrag samt social otrygghet kan leda till att deras potential inte fullt ut kommer det konstnärliga arbetet tillgodo. Utredningen behandlar dessa frågor i kapitel 7. Omständigheter som kan begränsa den konstnärliga arbetsmarknaden är också den utsatthet konstnärer har för hot och hat, framför allt förmedlat genom sociala medier. Regeringen beslutade den 13 juli 2017 om en handlingsplan till det fria ordets

försvar.¹⁵ Genom planen stärker regeringen arbetet med att förebygga och hantera hot och hat mot journalister, politiskt förtroendevalda och konstnärer. Eftersom konstnärer i allt högre grad är företagare saknar de ofta stöd och skydd som omfattar anställda.

Åtgärder för att stärka arbetsmarknaden för konstnärer kan sägas börja redan genom utbildningen där konstnärerna rustas för det arbetsliv de ska möta både i början av karriären och i ett livslångt lärande (se kapitel 7).

I ett brett perspektiv påverkas konstnärers arbetsmarknad av synen på deras roll i samhället. Utredningen har i tidigare kapitel gett uttryck för konstnärernas betydelse för samhällsutvecklingen. Mot bakgrund av den senaste periodens omvärldsförändringar har denna betydelse blivit än tydligare. Som utredningen understrukt är det angeläget att konstnärerna finns med i ökad utsträckning när det framtida samhället formas (se kapitel 5). Det är angeläget att konstnärernas betydelse för hur det framtida samhället utvecklas ges ett tydligare erkännande i en bredare politisk kontext.

I ett internationellt perspektiv har Sverige sedan decennier tillbaka ett högt och stabilt deltagande i kulturlivet.¹⁶ Svenska folket läser, går på bio, teater, ser utställningar, sjunger i kör, m.m. Det är ett kulturintresse som utgör en stark grund för konstnärernas försörjning och för konstnärspolitikens legitimitet. De fysiska platser, scener och lokaler runtom i landet där konsten på ett mer traditionellt sätt möter publiken är viktiga för de yrkesverksamma konstnärerna. Många av dessa verksamheter drivs med stöd, från de stora nationella institutionerna till de mindre lokala kulturföreningarna. Såväl konstnärernas kanaler för att nå publiken och deras redskap för det konstnärliga arbetet har förändrats radikalt under senare år.

Den enskilt största omvärldsförändringen är, som utredningen redan konstaterat, digitaliseringen, som i många avseenden har påverkat konstnärernas arbetsmarknad. Digitala verktyg har förändrat förutsättningar och möjligheter för många konstnärer. Konstbegreppet har vidgats, mycket tack vare konstnärers förmåga att utvinna konstnärliga kvaliteter ur nya medier, och då inte minst

¹⁵ Regeringens handlingsplan (Artikel nr 17:04) *Till det fria ordets försvar. Åtgärder mot utsatthet för hot och hat bland journalister, förtroendevalda och konstnärer.*

¹⁶ Kulturanalys. *Kulturvanor*. Rapport 2017:2.

digitala tekniker. Försäljningen av konstnärliga verk genom digitala tjänster har ökat väsentligt tack vare nya tekniska lösningar som ger strömmad musik, ljudböcker, filmer och andra konst- och kulturupplevelser. Att den digitala ekonomin har en stark utveckling såväl nationellt som internationellt och till det kopplat att omsättningen i de kulturella och kreativa näringarna är hög är på många sätt positivt för konstnärerna. Det finns dock utmaningar när det gäller ersättningsstrukturer, inkomstfördelning, bevakning av upphovsrätter, möjligheter för smalare aktörer m.m. Staten och andra aktörer behöver därför ta initiativ som stärker konstnärernas förutsättningar på den digitala marknaden.

Globalisering och öppnare gränser för handel har satt ljuset på det konstnärliga arbetets ökade ekonomiska betydelse. En stor andel av de högst utvecklade ländernas ekonomi handlar i dag immateriella rättigheter. Investeringar i och utveckling av dessa värden anses vara en avgörande faktor för fortsatt välstånd och tillväxt. I en nyligen gjord forskningsutlysning som rör dessa frågor pekar Vinnova bl.a. på problemet med bristen på data om konstnärliga verk och behovet av att synliggöra detta område.¹⁷ De kulturella och kreativa näringarna beskrivs som växande branscher. En fråga som ännu inte är tillfredsställande löst är i vilken mån dessa växande näringar kan stärka konstnärers marknadsförutsättningar. Om konstnärernas arbete utgör kärnan i denna ekonomi, hur kan en rättvis andel av denna växande kaka gå tillbaka till denna grupp?

Utredningen vill peka på att det offentliga har en viktig roll för konstnärerna genom de arbetstillfällena som finns på scenkonstinstitutionerna och genom att efterfråga konst och konstnärliga tjänster för att täcka behov i den egna verksamheten, exempelvis inköp och beställning av offentlig konst och gestaltning. Utredningen ser att det offentliga roll kan utvecklas vidare genom att nya former av konstnärsresidens inrättas.

De tre public serviceföretagen, Sveriges Radio, Sveriges Television och Utbildningsradion, har tydliga kulturuppdrag inskrivet i sina respektive sändningstillstånd. Förutom att som distributörer nå i särklass störst publik i landet med ett kulturutbud är bolagen viktiga aktörer på konstnärers arbetsmarknad. Utredningen vill betona vikten av att företagen uppfyller kraven i sändningstillstån-

¹⁷ Vinnova. *Utllysning av innovationsforskning*, 2017 (Dnr. 2016–05333).

den att erbjuda det mångsidiga ”kulturutbud som ska fördjupas, utvecklas och vidgas under tillståndsperioden”. Det handlar både om att spegla aktuell kultur, men också om att svara för en omfattande, egen eller beställd, produktion av kulturprogram.¹⁸

Produktionen av svenska kulturprogram i tv-mediet sker också genom andra företag som verkar på marknaden. Här finns tecken på att koncentrationen till få distributörer på den inhemska kommersiella tv-marknaden gett en prispress på de fristående produktionsbolagen till nivåer som kan gå ut över deras möjligheter att producera eget svenskt kvalitativt innehåll. De stora streamingtjänsterna, som på kort tid har fått en mycket stark marknadsställning, utövar även de med sitt huvudsakligen amerikanska utbud ett hårt tryck mot möjligheterna att finansiera inhemsk film. Möjligheten att leda av en del av bolagens intäkter till inhemsk filmproduktion diskuteras nu i flera europeiska länder där motsvarande problem konstaterats.

Både i förhållande till den nya digitala och den traditionella marknaden, fungerar olika former av mellanhänder som viktiga möjliggörare, förmedlare och länkar till arbetsmarknaden för konstnärerna. Som utredningen visat i tidigare avsnitt (se avsnitt 7.4.13) har mellanhändernas roll förändrats under senare år. Det gäller både rollen som grindvakt för vilken konst som kommer ut på marknaden och förmedlingen. Mellanhänderna uppträder i nya roller som agenter, curators, konsulter, m.m. Man kan också se att kritikerfunktionen har försvagats i traditionella kanaler. Utredningen ser behov av förstärkningar av konstnärernas länkar till arbetsmarknaden. Utredningen lyfter särskilt fram den s.k. alliansmodellen, centrumbildningarna, arrangörsledet och konstbildningen.

¹⁸ Se t.ex. sändningstillstånd för SVT, regeringsbeslut den 19 december 2013 (Dnr Ku 2013/2083/MFI, Ku 2013/2310/MFI och 2013/2525/MFI).

9.4.2 Digitaliseringens påverkan på konstnärernas yrkesutövande

Förslag: Regeringen ska ta fram en samlad strategi för digitaliseringen av den offentligt finansierade kulturen. Ett samordningssekreteriat inrättas vid Kulturrådet.

Konstnärsnämnden ges i uppdrag att analysera konstnärernas förutsättningar att verka i det nya digitala landskapet. Analysen ska göras i samverkan med upphovsrättsorganisationerna inom de olika konstområdena och Patent- och registreringsverket. Myndigheten ska utifrån sin analys även utveckla sin rådgivningsverksamhet avseende det digitala området.

Tillväxtverket ges i uppdrag att främja konstnärernas utnyttjande av verkets tjänster som rör digitalisering.

För genomförandet av strategin och det digitaliseringsarbete som initieras av myndigheterna tillförs en ekonomisk ram på 100 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Utredningen ska enligt sina direktiv göra en samlad kartläggning av digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande. Utredningens kartläggning som bl.a. utgår från den konsultrapport som utredningen låtit göra om digitaliseringen redovisas i kapitel 6 och 7.

Digitaliseringen är den omvärldsförändring som förändrat och fortsätter att omforma vårt samhälle i allt snabbare takt. Digitaliseringskommissionen uttryckte i sitt delbetänkande 2014 att ”Samhällelig digitalisering är den samhälls- och människoomvälvande process som gradvis blir allt svårare att över huvud taget särskilja från någon annan del av livet.”¹⁹ Digitaliseringen påverkar produktion, distribution och konsumtion och finns alltmer påtagligt med oss i vardagen genom våra smarta mobiltelefoner. Den leder vidare till strukturuomvandling och maktförskjutningar mellan olika aktörer.

I november 2017 lämnade regeringen en skrivelse till riksdagen om hur Sverige ska bli bäst i världen på att utnyttja digitaliseringens möjligheter.²⁰ I skrivelsen redovisas regeringens digitaliserings- och

¹⁹ *En digital agenda i människans tjänst – en ljusnande framtid kan bli vår* (SOU 2014:13), s. 29.

²⁰ Regeringens skrivelse 2017/18:47.

bredbandsstrategier. I visionen om ett hållbart digitaliserat Sverige lyfts det fram att digitaliseringen har potential att höja livskvaliteten genom tillgång till samhällsservice och kultur. Visionen i bredbandsstrategin är ett helt uppkopplat Sverige. Det ska skapa förutsättningar att bo och verka i hela landet. Regeringen beslutade 2017 att inrätta en ny digitaliseringsmyndighet som bl.a. ska utveckla standarder och infrastruktur och säkra tillgång till öppna data till nytta för staten, kommunerna och näringslivet. Åtgärder inom ramen för regeringens digitaliserings- och bredbandsstrategier stärker kulturområdet. Den digitala infrastruktur som byggs upp för det allmänna och företagen ger grundförutsättningarna både för att sända och motta digitala tjänster och kommer att vara viktig för digitaliseringen inom kulturområdet.

Kulturområdet påverkas på flera olika sätt av digitaliseringen. Precis som i andra samhällssektorer möjliggör digitaliseringen nya sätt att producera varor och tjänster. Digitaliseringen påverkar och förändrar i många fall själva skapandeprocessen. I och med digitaliseringen blir konsumtionen av kultur mindre bunden till tid och rum. Möjligheterna att sprida kultur som skapas lokalt, regionalt och nationellt till en större publik över hela Sverige ökar samtidigt som internationell kultur blir tillgänglig för den svenska publiken på ett nytt sätt. Förutom att övervinna geografiska avstånd kan digitaliseringen höja den analoga upplevelsen, stärka interaktivitet, medskapande, tillföra tjänster och information m.m.

Digitaliseringen är på många sätt positiv för konstnärerna. Möjligheterna att skapa och sprida olika konstnärliga uttryck är oändliga. Effekten av att digitalt tillgängliggöra och sprida konstnärskap kan ge en ny, stor publik med global räckvidd men också öppna för nya samarbeten mellan branscher och genreöverskridande kulturuttryck. Nytt konstnärligt skapande som blandar uttryck och gestaltning kan leda till samverkan med likasinnade internationellt eller möten mellan konstnärer som arbetar utifrån olika traditioner. Digitaliseringen kan också sänka inträdesbarriärerna för nya konstnärer likaväl som de skapar möjligheter för de etablerade.

Digitaliseringen medför dock att konstnärerna ställs inför nya utmaningar och att det har blivit mer komplicerat att vara konstnär. Förändringen av de olika branscherna inom kulturområdet drivs av digitaliseringen och det påverkar affärsmodeller, värdekedjor och pengaflöden. Varje konstform har sin egen marknadsdynamik och struktur

vilket gör att digitaliseringens påverkan på konstformerna och konstnärernas yrkesvillkor skiljer sig åt. Flera utmaningar är därför branschspecifika. Samtidigt finns det många gemensamma problemområden. Utredningen koncentrerar sig på dessa i det följande.

Utvecklingen av digitaliseringen sker med hög hastighet och ställer krav på flexibilitet och anpassningsförmåga. Även om efterfrågan på digitaliserat innehåll ökar är fortfarande de traditionella kulturyrtingarna störst. Fördelningen skiljer sig mycket mellan olika konstformer men man bör ändå notera att konstnärerna måste förhålla sig till två marknadsdynamiker, den digitala och den traditionella. Båda är viktiga eftersom konsumenterna rör sig obehindrat mellan dem. Den traditionella kulturkonsumtionen behöver inte heller på sikt förlora mot den digitala eftersom det finns ett ömsesidigt beroende mellan dem. Som ett exempel kan nämnas att konsumenten inte är benägen betala för en artist på YouTube men mycket väl är beredd att köpa en dyr biljett till en konsert.

Digitaliseringen gör att konstnärerna kan nå ut till en stor publik till en lägre kostnad. Detta går inte av sig själv utan sker ofta i samarbete med mellanleden som ökar i betydelse i den digitala ekonomin, vilket också innebär att konstnärerna måste dela med sig av sina upphovsrättsliga ersättningar. Digitaliseringen innebär vidare nya sätt att ta betalt från konsumenterna. Konsumenterna har i realiteten lägre betalningsvilja för digitala upplevelser än för de traditionella. Det innebär prispress inom alla led. Detta ger konstnärerna ett dilemma eftersom deras kreativa arbete inte på samma sätt som distributionen kan göras till en lägre kostnad. En konsekvens av digitaliseringen är ökade inkomstskillnader mellan konstnärer. Den ökade inkomstkoncentrationen kan leda till att konstnärer väljer att lämna yrket då det inte går att försörja sig med konsekvensen att mångfalden av konstnärliga uttryck krymper. Det finns också vissa tecken på ändrade relationer mellan upphovsmän och mellanleden som innebär att konstnärerna måste ta större ansvar och risk för att utveckla sitt konstnärskap.

Konstnärernas möjligheter att bevaka att de får rimliga ersättningar för nyttjandet av sina verk och att ersättningarna betalas ut försvåras genom digitaliseringen. Kunskaperna om och förmågan att ingå ett avtal får ökad betydelse med digitaliseringen. Värdefullt i sammanhanget är att det i dag förefaller finnas en vilja att ersätta

konstnärerna vilket är logiskt eftersom ett gott samarbete mellan konstnär och mellanled skapar långsiktiga värden för båda parter.

Det konstnärliga verket kan enkelt kopieras och spridas. Det innebär att det blir svårare att kontrollera olagligt utnyttjande av upphovsrättsskyddat material. Bransch-, intresse- och kollektiva förvaltningsorganisationer blir allt viktigare eftersom de ska bevaka och hantera konstnärernas intressen. Den pågående EU-översynen på upphovsrättsområdet visar att man från kommissionens sida uppmärksammat att det råder obalans mellan aktörerna på marknaden och att det finns oklarheter kring vissa regler om upphovsrätt. Problem som lyfts fram är brist på transparens kring avtalen, möjligheter att kringgå regelverk, ökad komplexitet med både digitala och traditionella marknader, svagare förhandlingsposition för enskilda upphovspersoner och olika regelverk och fragmentisering av marknader i Europa.

För att skapa bättre förutsättningar för konstnärerna att dra nytta av digitaliseringens alla möjligheter behövs ett spektrum av åtgärder. Det handlar om insatser både från det offentliga och från branschaktörernas sida. De privata aktörernas roll är bl.a. att driva den tekniska utvecklingen, träffa avtal som ger balans mellan parter, anpassa tjänster efter konsumenternas efterfrågan och behov m.m. Statens roll blir att stimulera och stödja utvecklingen och på olika sätt stärka konstnärernas möjligheter att arbeta yrkesmässigt.

Digitaliseringen griper in i konstnärernas yrkesliv på många plan. Det innebär att de insatser som utredningen föreslår för att möta den snabba digitala utvecklingen är spridda i flera avsnitt i detta kapitel. Det är uppenbart att det på olika sätt kommer att vara viktigt att ta tillvara digitaliseringens möjligheter för att nå de kulturpolitiska och konstnärspolitiska målen. Kulturrådet ska med utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen verka för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp bidrag och genomföra andra främjandeåtgärder. I sitt arbete med att utveckla bidragsgivningsprocessen avser Kulturrådet att tillsammans med andra kulturmyndigheter utveckla en gemensam portal för att erbjuda bättre service till bidragssökande.²¹

Kulturrådet har under senare år gjort flera utredningar om digitaliseringen av offentligt finansierad kultur, senast en förstudie

²¹ Kulturrådets budgetunderlag 2018–2021.

2016.²² Fokus för Kulturrådet är att det offentliga behöver säkerställa både möjligheterna att ta del av kulturlivet oavsett var i landet man bor och att erbjuda ett kulturutbud som är relevant för människor med olika värderingar, livsvillkor och förutsättningar. Kulturrådet adresserar ett antal problem som gäller den konstnärliga kvaliteten när kultur distribueras på ett nytt sätt, brist på kunskap om området, osäkerhet om upphovsrätten och problem med bristande ekonomiska resurser. Man lyfter också fram att kulturinstitutioner kan ha en traditionell syn på exempelvis hur en teaterföreställning eller konsert bör vara och att man tolkar sitt uppdrag utifrån den analoga verksamheten.

I dagsläget finns inte någon övergripande samlad strategi för digitaliseringen inom den offentligt finansierade kulturen. Det går dock att dra paralleller till och lärdom av andra politikområden där regeringen tagit fram strategier för den utveckling man vill främja, t.ex. inom upphandlings- och livsmedelsområdena. Digitaliseringen av det svenska kulturarvet har i många avseenden kommit längre än digitaliseringen inom andra kulturområden. Regeringen presenterade 2011 en nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation 2012–2015.²³ Strategin innehöll riktlinjer för hur institutionernas arbete skulle genomföras och följas upp. Ett samordningssekretariat (Digisam) inrättades vid Riksantikvarieämbetet. Fr.o.m. 2017 är verksamheten inordnad i ämbetets organisation.

Utredningen föreslår, med inspiration från kulturarvsområdet, att regeringen tar fram en samlad strategi för digitaliseringen av den offentligt finansierade kulturen. Frågor som kan ingå är omvärldsanalys för att institutionerna ska hålla sig uppdaterade med den digitala utvecklingen, styrning, ledning, kompetensförsörjning, teknik, finansiering och samverkan mellan aktörer. Ett samordningssekretariat inrättas vid Kulturrådet.

Även om den tekniska utvecklingen innebär att konstnärer kan upprätta direkta kanaler med publik och kunder finns i dag starkt dominerande aktörer som både kan uppträda som beställare, pro-

²² Kulturrådet (2016). *Ökad digitalisering av offentligt finansierad kultur i Sverige*.

²³ Regeringskansliet (2011). *Digitalt kulturarv. Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvs-information 2012–2015*.

ducenter och distributörer av digitala verk. Dessa aktörers marknadsdominans är ofta så stor att de kan diktera villkoren för konstnärernas tillträde till deras plattformar. Affärsmodellerna är inte alltid transparenta och mycket tyder på att en stor del av intäkterna från nyttjande av upphovsmännens verk går till plattformarna. Utredningens bild är att de flesta konstnärer i dag saknar förmåga att fullt ut tillvarata de möjligheter som finns genom den digitala tekniken. För att stärka denna förmåga föreslår utredningen att Konstnärsnämnden får i uppdrag att analysera konstnärernas förutsättningar att verka i det nya digitala landskapet. Det kan bl.a. omfatta möjligheterna att sprida och skydda sina verk, nya ersättningsformer och affärsmodeller samt kunskapsuppbyggnad avseende upphovsrätt. Analysen ska ske i samverkan med upphovsrättsorganisationer inom de olika konstområdena samt med Patent- och registreringsverket (PRV).²⁴ Konstnärsnämnden ska utifrån sin analys även utveckla sin rådgivningsverksamhet avseende det digitala området.

Samtidigt som digitaliseringen ger konstnärerna nya utmaningar kan man konstatera att konst- och kulturområdet inte befinner sig i periferin utan att konstnärligt skapande befinner sig i kärnan av den digitala ekonomin för kulturella och kreativa näringar. Det är det kulturella och kreativa innehållet som driver och är den största inkomstkällan i den digitala ekonomin. Förbättrade yrkesvillkor för konstnärerna är en förutsättning för att denna kärna inte ska urholkas. De kreativa och kulturella näringarna är en viktig del av konstnärernas arbetsmarknad samtidigt som det konstnärliga skapandet har stor betydelse för tillväxt och arbetsmöjligheter i intelligande näringar. Kunskapen om sambandet mellan konst och näringslivsutveckling behöver stärkas.

Tillväxtverkets generella insatser för företagens digitalisering är värdefullt också för kultursektorn. Ett exempel är verkets s.k. checkar för digitalisering som ger små företag möjlighet att anlita ny kompetens för sitt utvecklingsarbete i syfte att öka företagets digitala mognad och skapa nya värden. Det kan handla om att ta fram strategier och planer för fortsatt digitalisering, identifiera nya affärsmodeller, digitalisera verksamhet och processer, utveckla kund-

²⁴ PRV har sedan 2017 i uppdrag av regeringen att genomföra kunskapshöjande insatser för ökad förståelse om upphovsrättens innebörd. Regeringsbeslut den 8 juni 2017 (N2017/04031/IFK).

relationer och öka kunskapen om juridiska villkor kring digitala tjänster och produkter. Det är angeläget att konstnärernas kunskap om och nyttjande av Tillväxtverkets tjänster ökar. Tillväxtverket gör också värdefulla insatser som direkt riktar sig till kulturområdet och som utredningen utvecklar senare i detta kapitel (se avsnitt 9.4.3.). Tillväxtverket föreslås få i uppdrag att fortsatt utveckla analyser och strategier för att stärka kulturella och kreativa näringar i Sverige. Tillväxtverket bör också i tillägg till detta få i uppdrag att främja konstnärernas utnyttjande av verkets tjänster som rör digitalisering.

För genomförandet av strategin och det digitaliseringsarbete som initieras av myndigheterna föreslår utredningen en ekonomisk ram på 100 miljoner kronor fr.o.m. 2020. Detta innefattar bl.a. frågor om infrastruktur, utvecklingsinsatser för digitalt tillgängliggörande av konst- och kultur i regionerna, förstärkningar inom den statliga förvaltning för analys och för att ge stöd till konstnärerna när det gäller kompetens, digitala redskap och finansiering.

9.4.3 Uppdrag om kulturella och kreativa näringar

Förslag: De kreativa och kulturella näringarna är en viktig del av konstnärernas arbetsmarknad samtidigt som det konstnärliga skapandet har stor betydelse för tillväxt och arbetsmöjligheter i intilliggande näringar. Kunskapen om sambandet mellan konst och näringslivsutveckling behöver stärkas. Tillväxtverket får i uppdrag att fortsatt utveckla analyser och strategier för att stärka kulturella och kreativa näringar i Sverige.

Kulturella och kreativa näringar är i dag väl etablerade och politiskt bekräftade på EU-nivå, såväl som i unionens länder. Ofta görs en koppling mellan närings- och kulturpolitiken, vilket också är fallet i Sverige.

Konstnärspolitiken är central för många verksamheter inom de kulturella och kreativa näringarna. Det finns ett ömsesidigt beroende. Ett vitalt kulturliv och möjligheter för konstnärer att verka är enligt utredningens direktiv viktigt för att de kulturella och kreativa näringarna ska kunna utvecklas. Den digitala dimensionen kan sannolikt till stor del förklara att de kulturella och kreativa företagen i

Sverige noterar nära dubbelt så mycket export än genomsnittet av landets företag, och att de är mer innovativa än genomsnittet.²⁵ Utredningen konstaterar att de kreativa och kulturella näringarna är en viktig del av konstnärernas arbetsmarknad.

Kulturella och kreativa näringar förändras snabbt och området växer. Nytt innehåll, nya tjänster, nya produkter och även nya företag utvecklas och ibland uppstår nya delbranscher. Det beror bl.a. på nya digitala förutsättningar. För cirka tio år sedan ingick t.ex. inte dataspelsbranschen i begreppet kulturella och kreativa näringar. Nu ses dataspel som både ett eget kulturuttryck och en kreativ bransch i näringslivet. Regeringen inkluderar vidare sedan länge modebranschen i sitt arbete med att främja kulturella och kreativa näringar.

De kulturella och kreativa näringarna bidrog med runt 3 procent till BNP år 2010–2015 men de skapar också värden som är svåra att mäta. Immateriella värden som finns i företagsidéer, tjänster, kunskap, färdigheter och processer och som ibland utgör hela värdekedjor är svårare att fånga. Exempelvis har den som professionellt skapar en kulturbaserad produkt rätt till ekonomisk ersättning när verken i form av musik, dataspel, foto, m.m. sprids vidare. Statistiska studier av den svenska musikbranschen visar till exempel att cirka en fjärdedel av branschens årliga omsättning gäller upphovsrättsintäkter.²⁶

Tillväxtverket fokuserar bl.a. på näringar där potentialen för tillväxt är stor och där man som myndighet har en roll att spela för att dessa näringar ska stärkas. Flera delbranscher inom området kulturella och kreativa näringar växer betydligt snabbare än det svenska näringslivet i genomsnitt. Sedan 2010 arbetar Tillväxtverket med att förbättra strukturer kring entreprenörer och företag inom området. Det är väl känt att företagande, som tar avstamp i kulturskapande eller andra kreativa processer, ger betydande positiva effekter i samhällsekonomin. Däremot har det saknats detaljerad kunskap om de generella förutsättningarna för dessa företag. Tillväxtverket gör därför löpande studier av bl.a. hinder som företagen själva upplever och kring de ramverk företagen verkar inom.

²⁵ Tillväxtverkets temakonferens i Piteå den 30 maj – 1 juni 2017 om hur kulturella och kreativa kompetenser blivit drivande i den digitala ekonomin.

²⁶ Tillväxtverkets temakonferens i Piteå enligt ovan.

En vanlig föreställning är att kulturella och kreativa företag inte vill växa. Verkets analyser visar dock att tillväxtviljan i dessa företag är ungefär lika stor som för samtliga företag. Den stora skillnaden är att färre kulturella och kreativa företag vill växa genom att anställa. De kulturella och kreativa företagen ser konkurrens, bristande efterfrågan och brist på egen tid som större hinder än genomsnittet. Brist på resurser eller finansiering anses vara det största hindret både för att ta fram nya produkter och för internationalisering. Ökade kunskaper om sambandet mellan konst och näringslivsutveckling kan i förlängningen förbättra dessa förutsättningar. En viktig utgångspunkt för många av de kulturella och kreativa företagen är att de arbetar med immateriella tillgångar. Detta påverkar både hur företagen utvecklar och säljer sina produkter samt vilka hinder företagen ser för sin utveckling.²⁷

Om man ska kunna förbättra förutsättningarna för en så blandad grupp företag som de inom kulturella och kreativa näringarna behövs det statistiskt underlag. På regeringens uppdrag har därför Tillväxtverket, Kulturanalys, Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, Kulturrådet och Statistiska centralbyrån tillsammans utvecklat mätmetoder och modeller. I oktober 2017 presenterades *Kreametern* – en guide till svensk statistik för kulturella och kreativa näringar.²⁸ Denna statistik möjliggör en ekonomisk analys av utvecklingen för de kulturella och kreativa näringarna i Sverige, deras bidrag till BNP, regionala och branschvisa utbrytningar samt, internationella jämförelser. Statistiken ska bidra till att öka kunskapen om näringarnas betydelse för regional tillväxt och export. Uppdraget har handlat mycket om just samverkan mellan myndigheter men också med branscherna och regionerna.

Tillväxtverkets löpande studier av kulturella och kreativa näringar, den nationella temakonferens kring ämnet kulturella och kreativa näringar som man årligen håller i samarbete med en regionalt utvecklingsansvarig aktör och den statistik som utvecklas är exempel på viktiga insatser. Den verksamhet som byggts upp på Tillväxtverket är angelägen på flera sätt, inte minst för att över-

²⁷ Tillväxtverket (2015). *Förutsättningar för kulturella och kreativa företag. Delrapport från Företagens villkor och verklighet 2014*.

²⁸ Tillväxtverket (2017). *Kreametern. En guide till svensk statistik för kulturella och kreativa näringar*. Rapport 0233.

brygga gränser mellan politikområden och för att identifiera viktiga trender på området för dessa näringar. För att ytterligare tydliggöra myndighetens ansvar på området föreslår utredningen att regeringen ger Tillväxtverket i uppdrag att fortsatt utveckla analyser och strategier som stärker de kulturella och kreativa näringarna i Sverige. Ett sådant uppdrag kan ges i myndighetens regleringsbrev.

9.4.4 Svenska projekt i EU:s ramprogram

Bedömning: Det är angeläget att medlen från EU:s ramprogram Kreativa Europa som kommer det svenska kulturlivet till del ökar samt att det fortsatt görs en uppföljning av utfallet under pågående och kommande programperioder.

Kreativa Europa är EU:s ramprogram för de kulturella och kreativa sektorerna under perioden 2014–2020, med en total budget på 1,46 miljarder euro. Programmets övergripande mål är att skydda, utveckla och främja Europas kulturella och språkliga mångfald samt kulturarv. Genom programmet får aktörer inom konst och kultur, tv, film och dataspel möjlighet att samarbeta internationellt och nå ut till en europeisk publik. Ramprogrammet innehåller även tydliga kopplingar till de kulturella och kreativa näringarna, bl.a. genom ett lånegarantiinstrument.

När det gäller svensk medverkan har intresset från svenska aktörer att ansöka om stöd ökat. Bilden är att kunskap om möjligheterna att söka EU-medel inom programmet har förbättrats. Tiden som gått sedan 1995 då Sverige gick med i EU har också gjort att svenska organisationer har blivit mer vana vid att denna möjlighet finns. Enligt Kulturrådet har det utvecklats en ökad kompetens inom sektorn när det gäller att skapa internationella samarbeten och att skriva EU-ansökningar. Fler regioner i landet är också engagerade i att organisationer från det egna området ska ansöka om EU-medel. Kulturrådet avser att göra en mer djupgående studie för att få kunskap om graden av svenska ansökningar i programmet.

Enligt Kulturrådet finns det också en bredd bland de svenska organisationer som är intresserade av Kreativa Europa och som ansöker och får stöd. Det är olika konstområden, olika storlekar på organisationerna, etc. Det är inte heller samma organisationer som

ansöker år efter år. Kompetensen och viljan att arbeta europeiskt har breddats, vilket också speglar att många svenska kulturorganisationer är intresserade av att samarbeta internationellt. Utredningens bedömning är dock att det finns ett utrymme för att öka andelen svenska projekt som får stöd. Det är angeläget att öka summan av medel från EU:s ramprogram Kreativa Europa som kommer det svenska kulturlivet till del samt att det fortsatt görs en uppföljning av utfallet under pågående och kommande programperioder. Under 2018 inleds förhandlingarna om den kommande långtidsbudgeten för perioden 2021–2027. Ett förslag om utformningen av det nya ramprogrammet Kreativa Europa väntas presenteras i maj 2018.

9.4.5 Stärkt arbetsmarknad genom residensprogram

Förslag: Konstnärliga residensprogram stärker konstnärers arbetsmarknad och bidrar samtidigt till utveckling inom lokalsamhällen och organisationer. Utredningen ser behov av att ytterligare residensprogram inrättas.

Konstnärliga residens inrättas på statliga arbetsplatser genom regeringsuppdrag till myndigheter. Verksamheten utvecklas successivt med början 2020. Bolaget Tillt tillförs 5 miljoner kronor per år för att vara förmedlande länk mellan myndigheterna och konstnärerna.

Konstnärsnämnden tillförs 10 miljoner kronor fr.o.m. 2020 för en satsning på internationella residensprogram. Myndigheten ska i samråd med Författarfonden pröva möjligheten att inrätta program på områden där det i dag saknas sådana. Nya konstnärliga residens ska också inrättas av Konstnärsnämnden tillsammans med Sida för att stärka en konstnärlig utveckling i Sverige och i biståndsländer.

Kulturrådet, Konstnärsnämnden, Sida och Svenska institutet får ett gemensamt uppdrag att samverka för att främja konstnärernas roll i utvecklingssamarbetet.

Residensprogram för konstnärer har vanligtvis formen av fysiska noder med ateljéer dit konstnärer inbjuds för att bedriva konstnärlig verksamhet under en period, i kombination med vistelsestipendier.

dium för att täcka kostnader för uppehälle. Konstnärernas internationella utbyte, t.ex. genom olika slags residens, har stor betydelse för konstnärernas möjligheter till yrkesmässig utveckling. Det ger också en större bredd i det kulturutbud som publiken i Sverige kan ta del av. De befintliga residensprogrammen vid Konstnärsnämnden har varit framgångsrika och bör utvecklas vidare till att innefatta program för fler konstområden. Samtliga program bör fysiskt förläggas till platser som stärker de inbjudna konstnärernas förutsättningar att knyta kontakter med svenskt konstliv inom sina respektive praktiker.

Konstnärliga residens har också utvecklats i regionala och lokala sammanhang, med utgångspunkt i att driva på en platsutveckling. Ett exempel är Region Skånes fleråriga satsning på internationella residens. Regionen vill stimulera fler kulturaktörer att bjuda in professionella konstnärer och kulturutövare från andra länder. Målsättningen med regionens bidrag är att stärka Skåne som en attraktiv produktionsplats för konst och kultur och att utveckla Skåne som en öppen och attraktiv region. En annan form av residens som bl.a. har praktiserats av Västra Götaland har i stället arbetsplatser som sin utgångspunkt. Även i detta sammanhang inbjuds konstnärer att verka under en period med utgångspunkt i sin konstnärliga praktik och att tillföra verksamheten perspektiv och stimulera till utveckling och innovation. Erfarenheterna av detta är överlag positiva både för de medverkande konstnärerna och för de verksamheter de under en period ingått i.²⁹

Genom olika biståndspolitiska insatser kan också kulturens roll för yttrandefrihet och demokratisering främjas. Denna roll kan dessutom förstärkas genom Sveriges stora antal fristäder för konstnärer.

Sammantaget ser utredningen behov av att ytterligare residensprogram inrättas. Det behövs satsningar på såväl nationell som regional nivå. I detta avsnitt behandlar utredningen de statliga insatserna.

²⁹ Styhre & Eriksson (2012). *Kreativ logik, komfortzoner och värdet av konstnärligt tänkande*.

Konstnårsresidens på arbetsplatser

Ett viktigt kulturpolitiskt område har historiskt varit att bidra till att människor kan möta kulturen på sina arbetsplatser och därmed sänka trösklarna för deltagande i kulturlivet. Arbetsplatskonstföreningar och arbetsplatsombud för Skådebanan är exempel på detta. Offentliga bidrag har därför förmedlats till olika organisationer i civilsamhället för att stötta sådan kulturell verksamhet på arbetsplatser. Det har också varit vanligt att arbetsgivarna varit generösa med både ekonomiskt stöd och tid för dessa aktiviteter som har ansetts tillföra arbetsplatserna olika värden såväl när det gäller arbetsmiljö, som kreativitet. På många arbetsplatser har utrymmet för verksamheter av denna art minskat drastiskt. Det är en utveckling som är negativ både för samhället, arbetsplatserna och konstnärerna.

Utredningen anser att det är angeläget att åtgärder vidtas så att kulturens och konstens utvecklingskraft tas till vara i arbetslivet. Genom konstnärliga residens på arbetsplatser kan flera kulturpolitiska mål mötas liksom att den vikande trenden av satsningar på kultur inom arbetslivet brytas.³⁰ Utredningen anser att staten bör gå före genom att erbjuda konstnärliga residens på de statliga arbetsplatserna. De statliga verksamheterna kan därigenom få nya impulser när det gäller utveckling och innovation, medarbetare ges möjlighet att möta konstnärer i sin egen arbetsmiljö och arbetsmarknaden för konstnärer vidgas.

Statliga myndigheter ges i uppdrag att under en period inrätta konstnärligt residens där en konstnär bjuds in att delta i på motsvarande minst 20 procent av en heltid under en tiomånadersperiod. Myndigheterna ska pröva på vilket sätt ett residens är lämpligt med avseende på placering i verksamheten och inom vilket konstområde en konstnär bör vara verksam. Verksamheten ska finansieras inom befintliga förvaltningsanslag och byggas ut successivt fr.o.m. 2020. Ett riktmärke kan vara att tio procent av myndigheterna, cirka 35 stycken, ingår i modellen från början. Hur många myndigheter som årligen bör ingå i ett utbyggt system bör bestämmas efter några års erfarenhet.

³⁰ Erfarenheter från residensprogram på arbetsplatser redovisas i Styhre & Eriksson (2012).

Regeringen väljer ut vilka myndigheter som ska ha konstnär-residens genom uppdrag i regleringsbrevet till utvald myndighet. Ramarna för residensperioden sätts av myndigheten i dialog med konstnären. Bolaget Tillt, som genomför konstnärsdrivna utvecklingsprojekt inom en rad olika samhällsområden, tillförs 5 miljoner kronor per år för att fungera som mäklare och processtöd till myndigheterna och konstnärerna. Tillt är ett aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning och ägs av den ideella organisationen Skådebanan Västra Götaland.³¹

Internationella residensprogram

Den konstnärliga utvecklingen inom alla konstområden stärks av ökade samarbeten och kontakter mellan kulturlivet i Sverige och i den övriga världen. Öppenhet och mobilitet spelar en avgörande roll för konstnärlig förnyelse och utveckling. Det leder också till att ett varierat kulturutbud från olika delar av världen blir tillgängligt för en bred publik. Konstnärliga residens ger konstnärer nya möjligheter till försörjning och har en stor betydelse som stimulans för det lokala konstlivet där gästateljéerna är belägna. På sikt har residensprogram även betydelse för Sveriges anseende utomlands.

Residens bör i första hand placeras i eller i anslutning till miljöer där konstnärer verkar samt i görligaste mån spridas till andra delar av landet. Program för internationella residens finns i dag inom vissa konstområden, samtidigt som det saknas inom andra. Det finns residens för bild- och formkonstnärer, musiker, komponister, dansare och koreografer, men inte för t.ex. författare, översättare och kulturjournalister. Utredningen föreslår att residensverksamheten vid Konstnärsnämnden ska få ytterligare resurser och att myndigheten i samband med det också prövar möjligheten att inrätta program på områden där det i dag saknas sådana. En sådan analys och bedömning bör genomföras i samverkan med Författarfonden.

Behovet av ett större fokus på kultur inom utvecklingssamarbetet har vuxit i takt med att det demokratiska utrymmet i många länder tryckts tillbaka. Konstnärligt utbyte mellan konstnärer

³¹ Tillts webbplats i mars 2018.

spelar stor roll för att stödja konstnärer i länder med odemokratiskt styre. Konstens betydelse som demokratifrämjande kraft bör tydliggöras i större utsträckning inom Sidas verksamhet. Konstnärsnämndens erfarenhet av residensverksamhet där internationella kulturutbyten konstnärer emellan understödjer och utvecklar kulturella uttryck och kulturell mångfald kan vara en stor tillgång. Ett residensprogram med denna inriktning kan ha stor betydelse för att stärka yttrandefriheten i länder med ett odemokratiskt styre. Utredningen föreslår därför att Konstnärsnämnden, i samarbete med Sida, får i uppdrag att utveckla konstnärliga residens inom biståndspolitik.

Utredningen föreslår att Konstnärsnämnden tillförs 10 miljoner kronor fr.o.m. 2020 för att finansiera satsningarna på nya residens.

Konstnärernas roll i utvecklingsarbetet

I ett samarbetsprojekt med Sida 2011–2013 fördelade Kulturrådet bidrag till kulturorganisationer som verkar i biståndsländer. Konstnärsnämnden och Kulturrådet fick därefter uppdraget att i internationella sammanhang främja kulturens roll för yttrandefrihet och demokratisering. Stödet till renodlade kulturprojekt har överlag minskat kraftigt sedan ett tiotal år tillbaka och kulturinsatser integreras i dag oftare i bredare satsningar på demokrati och mänskliga rättigheter. Samtidigt tar kulturen en allt större plats i samhället även i länder med odemokratiskt styre, särskilt i samband med digitaliseringen.

Utredningen anser att det tydligare ska betonas att konst och konstnärer är viktiga även inom andra områden än kulturområdet och att de har en betydelsefull roll i bl.a. demokratiseringsprocesser. Rätten till kulturella uttryck och en kulturell mångfald är en viktig del i arbetet med att stärka yttrandefriheten. Utredningen föreslår därför att Kulturrådet, Konstnärsnämnden, Sida och Svenska Institutet får ett gemensamt uppdrag att samverka för att främja konstnärernas roll i utvecklingsarbetet.

9.4.6 Offentliga inköp av konst

Förslag: När det offentliga bygger bör motsvarande en procent av byggkostnaderna avsättas för satsningar på offentlig konst. En enprocentregel bör dock kunna vara flexibel och anpassas till de förutsättningar som råder i enskilda projekt.

För att Konstrådet långsiktigt ska få bättre förutsättningar att hävda enprocentnivån på konstnärliga satsningar i den offentliga miljön omfördelas 10 miljoner inom Konstrådets anslag för ändamålet 2019 och 2020. De statliga fastighetsbolagens ansvar för en enprocentregel ska framgå av regeringens ägardirektiv till dem.

Kunskaperna om vilka upphandlingsregler som gäller vid inköp av bildkonst för gestaltning av offentliga miljöer bör förbättras. Statliga, landstingskommunala och kommunala myndigheter bör i ökad utsträckning inhämta råd och stöd av Upphandlingsmyndigheten.

Redan i ett tidigt skede av kulturpolitikens framväxt skapades en modell för en konstnärspolitik som utgick från att offentligt stöd kunde ges genom att det offentliga förvärvade konst till sina egna verksamheter. Enprocentregeln, som i dag utgör en viktig del av konstekonomin, stärkte konstnärers inkomster, de offentliga miljöernas gestaltning förhöjdes och samtida konstuttryck nådde en ny och bredare publik. Till skillnad från stipendier var här förutsättningen att det fanns en tydligt formulerad motprestation.

En flexibel enprocentregel

Enprocentregeln innebär att cirka en procent av budgeten för ett byggprojekt avsätts till konstnärlig gestaltning i offentligt byggande.³² Syftet med regeln är att skapa tydliga förutsättningar och goda villkor för konsten i planering och byggande av offentliga

³² Inom den offentliga konsten skiljer man traditionellt mellan fast och lös konst. Den fasta konsten är i normalfallet beställd för sin plats och i juridisk mening en del av fastigheten. Den lösa konsten kan vara platsspecifik, i första hand tillfälliga installationer, men är oftast inköpt och placerad i lokalerna utan att tillhöra fastigheten. En enprocentregel kan antingen tillämpas för att finansiera enbart fast konst i ett projekt, men även för att beräkna kostnaden för både fast och lös konst. Olika aktörer använder regeln på olika sätt.

miljöer. Enprocentregeln har sedan den tillkom haft stor betydelse för konstnärers medverkan och konstens plats i utformningen av offentliga byggnader och miljöer. En tidig målsättning var att Konstrådets anslag skulle motsvara en procent av byggandet för statliga verksamheter.

I och med den stora statliga fastighetsreformen 1993 som innebar att myndigheterna inte längre var begränsade till statliga fastighetsägare för sina lokalbehov uppstod en problematik kring hur statliga anslagsmedel kunde användas för den beställda, fastighetsanknutna konsten, i de fall myndigheterna hade icke-statliga hyresvärdar. Lösningen blev att grunden för de statliga insatserna inte längre skulle vara det statliga fastighetsägandet, utan bruket av miljön. Idén om en formell koppling mellan Konstrådets anslag och nivån på det statliga byggandet blev därmed också överspelad. Däremot ansåg regeringen att ”en procent av den totala byggkostnaden är ett rimligt riktmärke för konstnärliga insatser i enskilda byggprojekt”.³³

Enligt Konstnärsnämndens rapport *Ingen regel utan undantag* har många kommuner och landsting under senare år fattat egna beslut för att befästa och stärka enprocentregeln.³⁴ Tillämpning och nivå varierar dock från kommun till kommun. Den vanligaste lösningen är att finansieringen sker genom att belasta aktuella byggprojekt.

Det faktum att det uppstått förändrade förhållanden inom den offentliga fastighetsförvaltningen vad avser ägandet av lokaler där det offentliga bedriver verksamhet bör inte leda till att satsningar på offentlig konst minskar. En enprocentregel bör kunna upprätthållas genom att resurser motsvarande en procent av det byggande som sker av eller för det offentliga tillförs för förvärv av offentlig konst. Konstrådet har i dag ett brett verksamhetsområde, formulerat som att myndigheten har till uppgift att verka för att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön.³⁵

Regeringen har i budgetpropositionen för 2018 tillfört Konstrådet två miljoner kronor för att främja samtidskonstens utveckling i landet, ett uppdrag som tidigare låg på Riksställningar. Uppdra-

³³ Prop. 1996/97:3, s. 120.

³⁴ Konstnärsnämnden (2013). *Ingen regel utan undantag. Enprocentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö*.

³⁵ Förordning (2007:1188) med instruktion för Statens konstråd.

gets historiska grund är att kompensera för det faktum att bildkonstområdet inte har länsinstitutioner av det slag som t.ex. har etablerats på teaterns och musikens område. Vidare tillförs Konstrådet 20 miljoner kronor årligen under perioden 2018–2020 för att vara ett nav för kunskapsutveckling för offentlig konst samt ett stöd till lokala aktörer som arbetar med delaktighetsprocesser.³⁶ Satsningen kopplar till det nya samverkansuppdrag som ges till Konstrådet, Kulturrådet, Riksantikvarieämbetet och Boverket och som presenteras i propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö*.³⁷ Slutligen tillfördes Konstrådets anslag för Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön (4:2) på 10 miljoner kronor fr.o.m. 2018 för en bred satsning på den fria konsten. Av propositionen framgår också att regeringen avser att ge Konstrådet i uppdrag att, i samarbete med statliga fastighetsförvaltare, utarbeta ett metodstöd för hur upp till en procent av budgeten för ett byggprojekt, vid nybyggnation, om- eller tillbyggnad, kan avsättas till bild- eller formkonstnärlig gestaltning när staten bygger. Syftet med uppdraget är att stärka förutsättningarna för konstnärlig gestaltning när staten bygger.

Idén om en enprocentregel har haft en stor pedagogisk kraft och betytt mycket för att generera ekonomiska medel till konstnärlig gestaltning. Utredningen delar flera aktörers bedömning att här ändå återstår en del innan regeln fått tillräckligt genomslag inom stat, landsting och kommuner. För statens del ligger huvudansvaret för finansieringen av en enprocentnivå på det anslag som Konstrådet disponerar för förvärv av konst. Trots att medel nu tillförts detta anslag bedömer utredningen att det inte är tillräckligt för att svara mot de uppgifter Konstrådet har i enlighet med sin instruktion. Därför föreslår utredningen att 10 miljoner kronor av de medel som från 2018 tillförts Konstrådets förvaltningsanslag 4:1, för 2019 och 2020 förs över till anslaget 4:2 Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön. Syftet är att Konstrådet ska få bättre förutsättningar att hävda den enprocentnivå på konstnärliga satsningar i den offentliga miljön som varit den ursprungliga målsättningen för verksamheten. Samtidigt bör det stå myndigheten fritt att i en-

³⁶ Budgetpropositionen 2018 (prop. 2017/18:1, utg.omr. 17), s. 38.

³⁷ Prop. 2017/18:110, s. 24.

skilda projekt avgöra vilken budgetnivå som är lämplig med avseende på miljöns förutsättningar och bruk.

Vidare föreslår utredningen att det ska skrivas in i regeringens ägardirektiv till statliga fastighetsbolag som Akademiska Hus AB, Jernhusen AB, Vasallen AB och Specialfastigheter Sverige AB att bolagen i sitt byggande ska tillämpa en enprocentregel för offentlig konst.

Kompetens om offentlig upphandling

Som framgår av kapitel 8 hanteras upphandlingen av bildkonst till offentliga miljöer på olika sätt i enlighet med lagen om offentlig upphandling (LOU).

En modell innebär att den upphandlade instansen använder det undantag som finns i lagen och som möjliggör en direktupphandling utan föregående annonsering. En annan modell innebär att den upphandlande instansen använder öppna utlysningar. På båda sidor finns det starka uppfattningar om den egna modellens fördelar och om den andras nackdelar. Det har också utvecklats en ordning där direktupphandlingar ofta överklagas.

Bakgrunden är att förhandlat förfarande utan föregående annonsering får användas om det som ska upphandlas av tekniska skäl eller är en unik konstnärlig prestation eller med skydd av ensamrätt endast kan tillhandahållas av en viss leverantör. Undantagen tar sikte på situationer där det bara finns en möjlig leverantör av det som den upphandlande myndigheten vill köpa. För att förfarandet ska vara tillåtet måste det vara uteslutet att någon annan leverantör än den man vänder sig till kan uppfylla myndighetens behov.³⁸ När det gäller konstnärliga prestationer kan det handla om att en myndighet vill köpa ett unikt originalverk och då är undantaget tillämpligt. Det krävs dock att den upphandlande myndigheten kan visa varför bara en leverantör kan leverera det verk som efterfrågas.

Vid upphandling av konst kan en upphandlande myndighet även vilja välja leverantör utifrån en estetisk bedömning. Det kan vara svårt att avgöra om ett anbud är ekonomiskt mer fördelaktigt än ett annat, och frågan om det finns ett annat, likvärdigt, konstverk kan

³⁸ 6 kap 12–19 §§ LOU.

ofta inte bestämmas annat än utifrån myndighetens subjektiva uppfattning. I dessa fall kan i stället öppna utlysningar i form av projektävlingar enligt 18 kap. LOU vara aktuella. En projektävling är inget egentligt upphandlingsförfarande utan en transparent urvalsprocess. Genom annonsering inforas tävlingsbidrag som sedan bedöms av en jury och en vinnare utses. Tävligen bör öppna för högre grad av estetisk och konstnärlig bedömning. I ett efterföljande led får vinnaren direkttilldelas kontraktet.

Upphandlingsregelverket är komplicerat och en rad frågor kan inställa sig när val av upphandlingsform ska göras. Kunskaperna om de regler som gäller och de möjligheter och fördelar som upphandlingar ger måste ökas hos statliga, landstingskommunala och kommunala myndigheter när det gäller upphandling av konst.

Upphandlingsmyndigheten inrättades 2015 och har det samlade ansvaret för att utveckla, förvalta och stödja den upphandling som genomförs av upphandlande myndigheter och enheter. Myndigheten ska verka för en rättssäker, effektiv och socialt och miljömässigt hållbar upphandling till nytta för medborgarna och näringslivets utveckling. Upphandlingsmyndighetens uppdrag är bl.a. att bidra till att offentliga upphandlingar planeras, genomförs, följs upp och utvärderas på ett ändamålsenligt sätt. Upphandlingsmyndigheten ska på olika sätt ge stöd till upphandlande myndigheter, enheter och leverantörer.

För att minska osäkerheter om lagens möjligheter och begränsningar och att verka för en minskning av antalet överklaganden är det angeläget att statliga, landstingskommunala och kommunala myndigheter och instanser i ökad utsträckning utnyttjar möjligheterna att få stöd av Upphandlingsmyndigheten vid inköp av bildkonst för gestaltning av offentliga miljöer.

Det bör i sammanhanget framhållas att även om formen för upphandling på många sätt är viktig är ändå det mest centrala för konstnärernas försörjning att den offentliga sektorn ökar sin efterfrågan på konstnärlig gestaltning.

9.4.7 Konstens behov av mellanhänder

Förslag: Konstens behov av mellanhänder har ökat, inte minst på grund av digitaliseringen. De strukturer som finns bör på olika sätt stärkas och kompletteras.

Ett statsbidrag införs för en försöksverksamhet med en allians för konstnärliga upphovsmän under perioden 2020–2022. Kulturrådet ges i uppdrag att utreda de närmare förutsättningarna att etablera en allians för upphovsmän samt lämna förslag om försöksverksamhetens närmare utformning. För försöket tillförs en ekonomisk ram på 15 miljoner kronor per år.

Uppdraget till centrumbildningarna att arbeta med arbetsförmedling samt kompetensutveckling av sina medlemmar ska förstärkas genom ökade möjligheter för dem att delta i lokala och regionala konstnärliga noder. Genom ett ökat samarbete med landsting och regioner skapas möjligheter för fler konstnärer att kunna bo och verka i hela landet. Det statliga anslaget till centrumbildningarna tillförs ytterligare 10 miljoner kronor 2020.

Mellanhänderna spelar en central roll för konstnärers möjligheter att nå marknaden. Även om allt fler konstnärer i dag är företagare, är det som regel i verksamheter där marknadsföringen och affärsuppgörelsen kommer i andra hand efter det konstnärliga arbetet. En mellanhand kan på konstnärens uppdrag på olika sätt hantera dessa uppgifter och även bidra till att konstnärerna får skäligt betalt för sitt arbete. Med en vidare förståelse av mellanhandsfunktionen kan gallerister, bokförlag och konstcurators räknas dit, och ibland utgör de flera led mellan konstnär och marknad. Här finns både sedan länge etablerade och befästa strukturer och nya aktörer.

Samtidigt som bedömningen är att behovet av mellanhänder har ökat har digitaliseringen också inneburit att det uppstått nya möjligheter för konstnären att upprätta en mer direkt relation till sin publik och marknad. På olika områden av det konstnärliga fältet ser mellanhänders funktion olika ut, beroende på sådant som grad av internationalisering, institutionsstrukturer och andra specifika omständigheter. Om hela kedjan från konstnär till publik ska beskrivas kan även kulturinstitutionerna, konstbildningen och den offentliga kritiken beskrivas som mellanhand. Vissa mellanhänder agerar som sagt med konstnären som uppdragsgivare, andra på uppdrag av arrangörer,

kommersiella aktörer eller publiken. Konstnärernas egna organisationer och centrumbildningar har också en viktig förmedlande roll.

Spridningen av konst genom studieförbunden och andra konstbildande aktörer har förändrats de senaste decennierna. Ett flertal av de konstbildande aktörerna har tvingats minska sin verksamhet, vilket i förlängningen påverkar konstnärernas arbetstillfällen, men även den allmänna konstbildningen i samhället i stort. En parallell förändring som är föremål för återkommande diskussioner är att det ges ett minskat utrymme i offentligheten för en kvalificerad kritik som även det riskerar att leda till en minskad förståelse för konst och en ökad distans mellan konstnärerna och deras publik.

All konst är inte omedelbart tillgänglig, utan kräver ofta förkunskaper hos publiken. När det förmedlande ledet försvagas riskerar det att uppstå en negativ spiral där ett ökat avstånd mellan konst och publik i förlängningen också försvagar konstnärernas försörjningsmöjligheter. Vad som är än värre är att den kvalificerade konsten i denna process på ett mer grundläggande sätt kan tappa i samhällelig legitimitet när det gemensamma samtalet om konsten tystnar. Frågan om konstbildningen och den professionella konstkritiken måste därför ses som en integrerad del av konstnärspolitiken.

En särskild kategori av mellanhänder är de allianser som etablerats för utövande konstnärer på scenkonstområdet. Allianserna stärker de anslutna konstnärernas ställning på arbetsmarknaden. Utredningen ser en möjlighet att utveckla denna modell med en ny allians för konstnärliga upphovsmän.

En allians för konstnärliga upphovsmän

Den så kallade alliansmodellen skapades i slutet av 1990-talet i och med inrättandet av Teateralliansen. Det finns i dag tre allianser inom konstområdena musik, teater och dans. Gemensamt för de tre allianserna är att de anställer frilansande utövare som är kontinuerligt yrkesverksamma samt verkar inom offentligt stödda verksamheter. Alliansmodellen bygger på att de som anställs är de mest yrkesverksamma inom sina områden. Utöver villkoret att de som antas ska ha arbetat med verksamhet som omfattas av offentligt kulturstöd görs ingen kvalitetsbedömning eller behovsprövning vid ansökan.

Allianserna arbetar aktivt med kompetensutveckling och förmedling för att öka de anställdas möjligheter till fler arbeten. Ju mindre de är i tjänst hos allianserna desto mer ekonomiska medel frigörs för att anställa fler frilansare. Anställningsformen är rent formellt en tidsbegränsad anställning men avviker dock i praktiken från vad som traditionellt menas med en sådan. Detta gäller i synnerhet för de anställda som har omfattande engagemang som frilansande utövare. För dessa utövare kan alliansanställningen mycket väl löpa under hela den resterande yrkeskarriären. Av dessa skäl har alliansanställningen kallats för en tredje anställningsform. Alliansmodellen premierar de skådespelare, dansare och musiker som kan försörja sig på sitt yrke, och ska principiellt sett inte sammanblandas med a-kasseersättning eller stipendier.

Erfarenheter från de tre allianserna är goda. De främjar den kulturella utvecklingen genom att viktiga konstnärskap kan bibehållas och utvecklas. De skapar också ökad trygghet för konstnärerna. Anställningarna möjliggör en kontinuitet i yrket i form av regelbundna inkomster, kompetensutveckling och förmedling. Allianserna främjar arbetsmarknaden för frilansande konstnärer genom samarbeten och nätverk, genom att stimulera utveckling och rörlighet såväl nationellt som internationellt och genom att öka kunskaperna om arbetsmarknaden. Anställningen omfattas av socialförsäkringssystemen och kollektivavtal. De anställda får därigenom trygghet vid sjukdom, betald semester, betald föräldraledighet, tjänstepension m.m. Det medför en stabilitet i såväl den privata som den yrkesmässiga tillvaron.

De tre allianserna omfattar enbart utövande konstnärer. För konstnärliga upphovsmän finns ingen motsvarande lösning. På senare år har det dock i olika sammanhang diskuterats möjligheten att inrätta allianser även för upphovsmän. Frågan har aktualiserats i riksdagsmotioner och från intresseorganisationers sida. Förutsättningarna för en allians för upphovsmän skiljer sig dock i flera avseenden från de som gäller för utövande konstnärerna. Deras uppdrag har en helt annan karaktär och det är inte uppenbart vilka parter som kan teckna avtal och vara huvudmän för en sådan allians.

Utövare och upphovsmän

I den totala konstnärgruppen finns det betydligt fler upphovsmän än utövare. När Konstnärsnämnden uppskattar omfattningen av respektive kategori utifrån den population man har i sina inkomstundersökningar räknar man med cirka 20 000 upphovsmän och knappt 9 000 utövare. I tabell 9.1 redovisas antalet utövare inom de tre områden som i dag har egna allianser, antalet anställda i respektive allians och den andel som det motsvarar av det totala antalet i respektive grupp.

Tabell 9.1 Utövare i tre grupper, 20 år och äldre, 2014

Utövare	Antal	Antal i allians	Andel i allians
Dansare	779	43	5,5 %
Musiker ³⁹	5 325	119	2,2 %
Skådespelare	2 759	138	5,0 %
Totalt	8 863	300	–

Källa: Konstnärsnämnden och respektive allians.

Av totalt knappt 9 000 utövare står musiker, sångare och musikalartister för 60 procent, skådespelare för 31 procent och dansare för 9 procent. Ser man till andelen i respektive grupp som är anställd i en allians är bilden omvänd. Antalet anställda i de tre allianserna har successivt ökat. Vid de ansökningstillfällen som hittills funnits har inte alla som levt upp till kriterierna av resursskäl kunnat erbjudas en anställning. Det finns sålunda utrymme för en ytterligare utbyggnad av de nuvarande allianserna. Samtidigt är det enligt utredningen ett större problem både konstnärspolitiskt och trygghetsmässigt för enskilda att hela gruppen med upphovsmän inte har möjlighet att få en alliansanställning. Utredningen anser därför att det bör prövas om det går att utveckla en alliansmodell för upphovsmän.

I tabell 9.2 redovisas hur det totala antalet upphovsmän fördelas på olika grupper. Det finns en överlappning i den meningen att många konstnärer är både utövare och upphovsmän, t.ex. skådespelare–regissör och dansare–koreograf. I statistiken kan dock bara en

³⁹ Omfattar instrumentalister, sångare, musikalartister och dirigenter.

huvudgrupp anges. Uppgifterna i tabellen bygger på den indelning mellan upphovsmän och utövare Konstnärsnämnden gjorde för Inkomstundersökningen 2014.

Tabell 9.2 Upphovsmän i olika grupper, 20 år och äldre, 2014

Upphovsmän	Antal
Bildkonstnär	6 174
Konsthantverkare/form/design	2 284
Fotograf	2 281
Tecknare/illustratör	1 771
Filmare/regissör	1 208
Författare, skönlitteratur	1 485
Författare, facklitteratur	828
Översättare	296
Komponist	1 398
Komponist/musiker	928
Clown, cirkus, artist	200
Scenograf	424
Teaterregissör	396
Koreograf	253
Dramatiker/dramaturg	190
Totalt	20 116

Källa: Konstnärsnämndens inkomstundersökning 2014.

Den största gruppen finns på bild- och formområdet och ordområdet, dvs. områden där man inte skiljer på upphovsmän och utövare på det sätt som gäller på musik-, dans-, teater- och filmområdena.

En försöksverksamhet

Utredningen bedömer att det skulle vara ett värdefullt tillskott till konstnärspolitiken med en allians för upphovsmän. Som framgår av tabell 9.2. finns ett stort antal upphovsmän inom vitt skilda konstområden. Det kan bl.a. av den anledningen vara svårt att utan en djupare analys avgöra hur en allians för upphovsmän skulle kunna läggas upp. Utredningen har inte grund för att gradera behovet av en alliansmodell bland de olika grupperna av upphovsmän eller för

att bedöma de praktiska förutsättningarna för att inrätta allianser på alla områden.

En modell är då att man börjar i mindre skala med en försöksverksamhet. Utredningen ser några möjliga ingångar för hur en successiv uppbyggnad skulle kunna ske. En är att utgå ifrån en bred grupp av upphovsmän. En annan att titta på upphovsmän som hör till samma sfär som de nuvarande scenkonstallianserna och därigenom administrativt skulle kunna knytas till någon av dem. Ett sådant upplägg tar vara på erfarenhet från verksamheten med utövare och det går sannolikt snabbare att etablera en ny allians.

Utredningens förslag är att regeringen uppdrar åt Kulturrådet att utreda de närmare förutsättningarna att etablera en allians för upphovsmän samt lägga förslag om en försöksverksamhet som bör starta 2020 och pågå i tre år. Vid pilotens avslutning bör en utvärdering av verksamheten göras och ställning tas till om det är möjligt att i större skala etablera en allians för grupper av upphovsmän. Utredningen bedömer att en budgetram på 15 miljoner kronor per år bör disponeras för försöket.

Utredningen har i sina samtal med olika aktörer fått synpunkter på några av de generella förutsättningar som bör gälla för en allians för upphovsmän. Det handlar bl.a. om huvudmannaskap samt kvalificering, lönesättning och anställningens längd. Nedan redovisas de synpunkter som utredningen fått som ett stöd för Kulturrådets uppdrag.

Huvudmannaskap

Likt nuvarande allianser bör en allians för upphovsmän drivas i form av ett aktiebolag som formulerar förutsättningar och villkor för verksamheten. Nuvarande allianser bygger på kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter. Bland upphovsmän saknas sådana parter eftersom dessa konstnärer är organiserade i bransch- eller intresseorganisationer snarare än i fackförbund. Upphovsmännens organisationer är dock i några fall avtalsparter i kollektivavtalsliknande överenskommelser och upphovsmän har också uppdragsgivare. Ägarskapet för den allians som ska verka under försöket bör bestå av berörda intresseorganisationer och uppdragsgivare på området. En förutsättning för stödet är att dessa träffar erforderliga avtal.

Kvalificering

För konstnärliga upphovsmän utan anställningar måste en annan kvalificeringsgrund användas än för utövare. För exempelvis en komponist skulle en beräkning av omfattningen av yrkesverksamheten kunna kopplas till antalet erhållna beställningsuppdrag, ersättningar för sådana uppdrag, antal uruppföranden och erhållna royalties. Den sökande till en allians för upphovsmän bör uppfylla ett antal grundkrav för att komma i fråga för anställning. Det kan t.ex. gälla ett krav på att vara frilansare och att upphovsmannen under en period erhållit arbetsstipendium från Konstnärsnämnden eller bidrag från Kulturrådet. Ett krav kan också vara att den sökande under en period har haft ett visst antal beställningar och framställt ett visst antal nya verk. En sökande bör vidare under en relativt lång tid ha kvalificerat sig för en anställning.

Bland sökande som uppfyller grundkraven bör de som har den mest omfattande verksamheten i första hand erbjudas anställning. Vid beslut om anställningar bör hänsyn även tas till jämställdhet och genrespridning. Den ursprungliga alliansmodellen grundas på att de anställda tar tjänstledigt från alliansen för att ta tillfällig tjänst hos annan arbetsgivare. De senaste åren har dock kulturarbetsmarknaden förändrats på så sätt att allt fler konstnärer förväntas fakturera för sina tjänster och att arbetsgivaren i stället blir uppdragsgivare. Mot den bakgrunden skulle anställningsformen i modellen för upphovsmän snarast betraktas som ett mellanting mellan egenföretagande och egenanställning, där fakturering utförs av den anställde. Med denna lösning skulle den anställde således aldrig vara tjänstledig från sin anställning i alliansen.

Lönesättning

Som utgångspunkt för beräkning av lön från alliansen kan den anställdas inkomster från upphovsmannaverksamhet användas. Sådana inkomster utgörs huvudsakligen av ersättningar för beställningsuppdrag och royalties. Även ersättningar från yrkesnära uppdrag, exempelvis som musiklärare eller musiker, tas med vid beräkning av lön (dock inte vid fastställande av rätten till fortsatt anställning). I likhet med befintliga allianser bör nivån för allianslönen placeras någonstans mellan arbetslöshetsersättningen och normal lön på tillämplig arbetsmarknad.

För att kunna användas som bas för beräkning av aktuell lön från alliansen krävs att de externa ersättningarna genomgår någon form av periodisering, förslagsvis ett genomsnitt under en viss förfluten tidsperiod. Lön utgår då med skillnaden mellan månadslönen från alliansen och den periodiserade externa ersättningen. Till grund för löneutbetalningar under den inledande anställningsperioden kan inlämnade uppgifter från ansökan användas. De externa ersättningarna utgörs troligen vanligtvis av inkomst av näringsverksamhet och måste därför korrigeras med avseende på socialavgifter innan löneberäkning utförs.

Anställningens längd

I den ursprungliga alliansmodellen används ett särskilt anställnings-tidskonto som grund för bestämning av den anställdas rätt till fortsatt anställning. Tidskontot, som ökar vid engagemang inom yrket och minskar i perioder däremellan, anger vid varje tidpunkt hur många dagar vederbörande har kvar av sin anställning.

I en modell för upphovsmän kan den periodiserade externa ersättningen användas som underlag för en sådan bestämning. Ett förutbestämt gränsvärde för den genomsnittliga externa ersättningen under en förfluten tidsperiod skulle då ange rätten till fortsatt anställning; sjunker ersättningen under gränsvärdet vid en periodisk avstämning upphör rätten till anställning. Ett särskilt tidskonto är med detta tillvägagångssätt överflödigt.

Centrumbildningar

När utredningen har analyserat centrumbildningarna har det blivit tydligt att de leds och drivs av många engagerade och kunniga medarbetare och att verksamheterna är uppskattade.⁴⁰ För 2018 har statliga medel fördelats till tretton centrumbildningar som sammanlagt samlar drygt 10 000 fria professionella kulturskapare

⁴⁰ Centrumbildningarna samlar professionella kulturutövare inom olika områden: Centrum för dramatik, Centrum för fotografi, Danscentrum, FilmCentrum, Författarcentrum, Illustratörcentrum, Konsthantverkscentrum, Konstnärscentrum, Musikcentrum Öst, Musikcentrum Väst, Seriefrämjandet, Översättarcentrum och Centrum för cirkus, varieté och gatu-performance. Se vidare: www.centrumbildningarna.se

i Sverige.⁴¹ Utredningen noterar också att en återkommande kommentar från olika intressenter har varit att en ökning av anslaget till centrumbildningarna skulle ge stor utväxling, eftersom det innebär att en befintlig struktur tas i anspråk snarare än att nya byggs upp. Utredningens principiella uppfattning är att det finns ett positivt värde i att så långt möjligt använda befintliga organisationer för att utveckla nya uppdrag. Det utesluter dock inte att nya uppdrag kan förutsätta nya strukturer.

Centrumbildningarna är medlemsstyrda organisationer vilket betyder att de delvis ser olika ut till struktur och innehåll. Samtidigt garanterar det att verksamheterna utgår ifrån det som är relevant för de egna medlemmarna. Medlemsantalet varierar mellan centrumbildningarna. Det gör även kontakten mellan anställd personal, styrelse och centrumbildningens medlemmar. Förmedlingsarbete är den huvudsakliga uppgiften och flertalet av centrumbildningarna nämner att deras medlemmar efterfrågar utökad förmedlande verksamhet. Kompetensutveckling av medlemmar är en annan viktig del av verksamheten. Det arrangeras diverse kurstillfällen, seminarier, frukostsamtal, föreläsningar och workshops i syfte att stärka medlemmars kompetens.

Gemensamt för centrumbildningarna är att de fungerar som en brygga mellan konstnärerna och eventuella uppdragsgivare eller arbetsgivare. Centrumbildningarnas medlemmar upplever sig ofta som ensamma i sin yrkesroll och där fungerar organisationen som ett viktigt stöd genom de inarbetade nätverken på både lokal, regional och nationell nivå. Flera centrumbildningar har konstaterat att digitalisering och användandet av digitala plattformar är viktiga för att skapa fler mötesplatser. Introduktionen av kommunikatörer i verksamheterna är ytterligare en faktor som några centrumbildningar har identifierat som viktig för verksamheten och som flera gärna vill vidareutveckla.⁴²

Centrumbildningarna har en självklar koppling till de lokala och regionala konst- och kulturfälten genom sina medlemmar och genom deras kontaktnät. Centrumbildningarna själva utgör en viktig aktör tillsammans med andra konst- och kulturorganisationer. Ett exempel är FilmCentrum Syd som samarbetar med folkhögskolorna i Skurup

⁴¹ Kulturrådets budgetunderlag 2019–2021.

⁴² Underlag från olika centrumbildningar samt Institutet för kvalitetsindikatorer AB (Indikator) på uppdrag av Region Skåne (2017) *Genomlysning av centrumbildningar i Region Skåne 2017*.

och Fridhem, som båda har filmlinjer i sitt utbildningsutbud. Elever från folkhögskolorna besöker centrumbildningen i Malmö som står för undervisning och workshops. Eleverna får kunskaper om att sälja in egna projekt och att planera budget i syfte att förbereda sig på det arbetsliv som väntar efter avslutade utbildningar. FilmCentrum Syd samarbetar därtill nära Film i Skåne och Folkets Bio Malmö, två viktiga aktörer inom den regionala och lokala filmscenen.⁴³

Utredningen anser att centrumbildningarna skulle vinna på en fördjupad och strukturerad kunskapsdelning med varandra och att detta skulle gynna verksamheterna på sådant sätt att fördelade ekonomiska resurser används mer effektivt och gör horisontell nytta. Uppdraget till centrumbildningarna att arbeta med arbetsförmedling och kompetensutveckling av sina medlemmar kan också utvecklas till att i ökad omfattning handla om att delta i lokala och regionala konstnärliga noder. Det innebär ett ökat samarbete med regioner och landsting. Ett utökat samarbete mellan landsting, regioner och centrumbildningar har goda förutsättningar att ge lyckade resultat. För de nämnda ändamålen föreslår utredningen att det statliga anslaget till centrumbildningarna ska öka med 10 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

9.4.8 Administrativt myndighetsstöd för konstnärer

Bedömning: Myndigheternas stöd, information och service till konstnärerna behöver förstärkas. Samverkan mellan myndigheterna är angelägen för att förenkla för konstnärer att vara egna företagare och ta ett större ansvar för den egna tryggheten.

Den särskilda avdelningen inom Arbetsförmedlingen, Af Kultur Media, gör en viktig insats för att främja konstnärernas arbetsmarknad och deras sätt att arbeta kan vara en förebild för andra myndigheter. Initiativ som har tagits för att utveckla Konstnärsguiden och verksamt.se är angelägna.

Utredningens kontakter med Af Kultur Media har givit bilden av en verksamhet som arbetar framgångsrikt med uppgiften att förmedla arbeten till inskrivna vid denna del av Arbetsförmedlingen

⁴³ Institutet för kvalitetsindikatorer AB (Indikator) på uppdrag av Region Skåne. *Genomblysning av centrumbildningar i Region Skåne 2017.*

och att stärka de inskrivnas anställningsbarhet. Det sker t.ex. genom auditions där konstnärer får visa upp sina kunskaper för möjliga arbetsgivare. Af Kultur Media bedriver också ett föredömligt arbete med att föra samman myndigheter och intresseorganisationer till gemensamma träffar och med att ta fram statistik och andra uppgifter om arbetsmarknadens utveckling på det konstnärliga området där jämförelser möjliggörs med den generella arbetsmarknaden. Verksamheten vid Af Kultur Media har sitt ursprung i 1980- och 1990-talens intensiva diskussioner om att konstnärer i för hög grad försörjdes av systemet med A-kassa, vilket inte var den arbetsmarknadspolitiska tanken med systemet. Verksamheten organiserades om 2003. Från att tidigare i huvudsak ha fungerat som internkonsulter på området, skapades i stället den nuvarande särskilda förmedlingsverksamheten för kultur- och medieområdet. Förändringen bygger på ett regeringsbeslut från december 1998, vilket fortfarande är den grunden för Af Kultur Media.⁴⁴ Den särskilda avdelningen inom Arbetsförmedlingen, Af Kultur Media, gör en viktig insats för att främja konstnärernas arbetsmarknad och kan vara en god förebild för andra myndigheter när det gäller hur stöd och service till konstnärer kan byggas upp och organiseras.

Verksamt.se ger ett värdefullt stöd till konstnärer inom bl.a. bild och form, film, musik, scenkonst, mode, design och dataspel. Webbplatsen informerar hur man startar företag, får grepp om de lagar och regler som gäller, upphovsrättsliga frågor, hur man skriver avtal, hittar organisationer och nätverk som kan ge uppslag om samarbetspartners och ger stöd för att nå marknaden. Man ger bl.a. hänvisningar till kulturinkubatorer som har fokus på hur man finslipar det konstnärliga uttrycket, identifierar marknader, hur man marknadsför sig och hur man kan få en ekonomiskt stabil verksamhet. På sajten finns checklistor som förenklar företagandet. Digitaliseringens möjligheter lyfts på olika sätt fram och verksamt.se utvecklas för närvarande ytterligare för att underlätta företagens digitalisering. Regeringen har i februari 2018 gett Tillväxtverket och Bolagsverket i uppdrag att utveckla verksamt.se genom exempelvis innovationstävlingar, innovationsupphandlingar och

⁴⁴ Minnesanteckningar från utredningens möte med Af Kultur Media i augusti 2017.

tillgängliggörande av öppna data på webbsidan. Syftet är att kunna erbjuda fler och mer individuellt anpassade tjänster till företagare.⁴⁵

Konstnärsguiden är en webbaserad guide för konstnärer i skatte- och trygghetsfrågor som funnits i sin nuvarande form sedan 2008. En komplettering av guiden kommer att göras under våren 2018 för att förbättra informationen för konstnärer som söker stöd. Enligt Konstnärsnämnden finns det ett behov av att utvärdera guiden. Det gäller bl.a. samverka med Tillväxtverket och Bolagsverket och avgränsningen mot verksamt.se.⁴⁶

Utredningen anser att myndigheternas stöd, information och service till konstnärerna behöver förstärkas. En orsak är den förändrade arbetsmarknaden som gör det angeläget att förenkla för konstnärer att vara egna företagare och ta ett större ansvar för den egna tryggheten. Utredningen lyfter i flera avsnitt fram Konstnärsguidens betydelse för konstnärerna. Konstnärsnämndens initiativ till en utvärdering av guiden ligger i linje med utredningens förslag.

9.5 Konst i hela landet

I detta avsnitt redovisar utredningen sina bedömningar om konstens betydelse i samhället och konstnärens förutsättningar att verka i regionerna. Därefter lämnar utredningen sina förslag om en tillitsbaserad och mindre detaljerad styrning av kultursamverkansmodellen, inkl. förslag till ändring av den styrande förordningen. Landets kulturarrangörer och konstbildningens betydelse för konstnärernas villkor lyfts också fram.

9.5.1 Konstens betydelse i samhället

Bedömning: Kulturen och konsten har en central betydelse för utvecklingen och sammanhållningen av landet. Kunskapen om och erkännandet av kulturens och konstens kraft och vikten av bildning bör därför övergripande prägla politiken för nationell sammanhållning – ett Sverige som håller ihop.

⁴⁵ Regeringskansliet. *Regeringen fortsätter att göra det enklare för företag*, pressmeddelande den 1 februari 2018.

⁴⁶ Konstnärsnämndens budgetunderlag 2019–2021.

Som nämnts ovan, bl.a. i kapitel 3, är det ömsesidiga beroendet mellan konsten och konstnärerna å ena sidan, och samhället å den andra en central utgångspunkt i utredningens förståelse av konstnärspolitik. Detta förhållande framgår också tydligt genom formuleringar i de kulturpolitiska målen, som slår fast ”att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund, att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling”. Vidare ska kulturpolitiken ”främja kvalitet och konstnärlig förnyelse”.

Från att konsten historiskt, genom öppna formuleringar kopplats till individers och samhällets utveckling, har även kulturens och konstens betydelse kommit att preciseras allt tydligare: för hälsa, som värdeskapande i tjänste- och varuföretag, i de internationella relationerna (s.k. soft power), för att stärka attraktionskraft och platsutveckling, för att stärka social sammanhållning m.m.

Sammanhållningspolitiken inom EU syftar till att utjämna regionala skillnader och olikheter och ytterst till att stärka EU:s tillväxt i enlighet med de s.k. 2020-målen. Inom denna politik fördelas ungefär en tredjedel av EU:s totala budget och medlen riktas både till glesbygd och stadsutveckling med utgångspunkt i elva målområden. I regeringens satsningar på ett Sverige som håller ihop har kulturens förmåga att skapa gemenskap, identitet och samhörighet ännu inte nämnvärt uppmärksamats. Satsningar på konst och kultur har stor symbolisk betydelse för den plats där den verkar. Det finns av naturliga skäl starka samband mellan förekomsten av kulturverksamheter och konstnärer, och de kausala sambanden kan gå i båda riktningar. Kulturverksamheter behöver konstnärer, och konstnärer kan genom sitt konstnärliga arbete också dra till sig, och framför allt själva starta, kulturverksamheter.

9.5.2 Konstnärns förutsättningar att verka i regionerna

Bedömning: Förutsättningarna för konstnärer att etablera sig och verka i landets regioner behöver förbättras. Konsten bidrar till lokal och regional utveckling och att konstnärer bor och verkar på en plats bidrar till att fler perspektiv tillförs lokalsamhället.

De konstnärspolitiska frågorna har uppmärksammats regionalt på ett tydligare sätt än vad som var fallet innan kultursamverkansmodellens införande.

Regionala och lokala marknader behöver stärkas, bl.a. genom att lokala arrangörer får bättre förutsättningar att betala skälig ersättning till konstnärer och en utvecklad konstabildning inom civilsamhället som långsiktigt stärker efterfrågan på konstnärers arbete.

I detta avsnitt behandlas konstnärernas förutsättningar att verka i regionerna. Som ofta konstaterats är det landets tre storstäder som samlar flest konstnärer.⁴⁷ Här finns också den största arbetsmarknaden för konstnärer och en miljö med en mångfald kreativa verksamheter av annat slag som i olika avseenden stimulerar och stärker konstnärlig verksamhet. Förhållandena är inte unika för Sverige, utan liknar vad som är fallet i de flesta andra länder. Konstnärerna söker sig, liksom andra yrkesgrupper, till platser där de kan försörja sig och utvecklas yrkesmässigt. I de tre storstäderna finns mest av det som brukar kallas ”kritisk massa” genom ett brett kulturliv med sina olika yrkesgrupper liksom av institutioner och personer verksamma inom konstnärliga högskolor.

I de kulturpolitiska målen finns tydliga anvisningar om att ”[d]et ska vara möjligt att ta del av ett kulturutbud som präglas av mångfald och hög kvalitet oavsett i vilken del av landet man bor”. Den likvärdighetsprincip som ligger i denna kulturpolitiska syn pekar på två förhållanden – dels på de formella förutsättningarna

⁴⁷ Konstnärsnämndens inkomstundersökning 2014 visar att 69 procent av konstnärerna bor i någon av de tre storstäderna, platser där cirka 37 procent av landets befolkning bor. Dock fördelar sig konstnärerna olika sett till vilka konstområden de verkar på. 37 procent av bild- och formkonstnärerna bor utanför storstäderna, vilket 35 procent av konstnärerna på musikområdet och 31 procent av ordkonstnärerna också gör. Mest storstadsboende, mellan 82–85 procent, är konstnärerna verksamma inom dans, film och teater.

att ta del av kulturlivet, dvs. förekomsten eller icke-förekomsten av kultur i närmiljön, dels på individers reella förutsättningar att på ett för dem meningsfullt sätt ta del av en kultur som finns i närmiljön och om denna kulturs relevans för publiken.

Här har de fasta institutionerna på nationell, regional och lokal nivå en nyckelroll, både för människors möjligheter att ta del av kulturen och konsten, men också för konstnärerna som verkar i dessa institutioners konstnärliga produktion. Tidigare utredningar har bedömt att denna nationella infrastruktur är jämförelsevis väl utbyggd och försörjd, även om det också finns uppfattningar om att det inte sker en uppräknig av anslag som fullt ut kompenserar för kostnadsökningar man inte rår över.⁴⁸ I nästa led kommer de mindre grupperna av konstnärer – företrädesvis på teater-, dans- och musikområdet – som ofta kan föra en mer ambulerande tillvaro och med osäkrare ekonomiska villkor, och slutligen civilsamhällets föreningsliv, som bedriver bildnings- och amatörverksamhet och är viktiga lokala arrangörer. Detta arbete drivs med offentliga bidrag, men ofta också med stora ideella insatser. Allra ytterst i denna kulturella ekologi kan de enskilda konstnärerna sägas befinna sig, dvs. de aktörer som är själva basen för en stor del av detta närings-system av aktörer som har förmedling och tillägnande av konsten som sin centrala angelägenhet.

Regionerna har stor betydelse för möjligheterna att verka som konstnär i hela landet, i rollen som uppdragsgivare, arbetsgivare, bidragsgivare och strukturhållare. Kultursamverkansmodellen, som kommit att synliggöra en större helhet i det regionala kulturlivet, har blivit ett viktigt instrument för att stärka konstnärernas villkor och förutsättningar.

De konstnärliga högskolemiljöerna kan också skapa kritisk massa. De 15 lärosäten som har konstnärligt examenstillstånd finns över hela landet, från Lund till Luleå, med cirka 3 000 helårsstudenter. Högskolelärarna kan samtidigt vara konstnärer som verkar regionalt och den konstnärliga forskningen kan bidra till både dynamik och kreativitet i berörda regioner.

Den lokala och regionala efterfrågan på kultur och konst handlar i hög grad om vilket värde kulturen och konsten har för invånarna och deras politiker. Ett mått på detta är hur befolkningens

⁴⁸ T.ex. *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995:84), s. 68–69.

kulturella deltagande ser ut. I ett internationellt perspektiv ligger Sverige här i en topposition. Men Kulturanalys konstaterar att det finns tydliga skillnader i deltagandet i kulturlivet kopplat till boendeort, med hinder i form av utbud, tillgänglighet och avstånd. De ser att det också finns demografiska fakta av betydelse: stadsbefolkningen är yngre, mer utbildad, har bättre ekonomi och verkar inom andra yrken än vad som är det vanliga i landsorten. Att möjligheten att ta del av kultur begränsas på grundval av individers bostadsort, utbildning, kön och socioekonomiska bakgrund står i motsatsställning till målet om allas delaktighet.

Samtidigt är det viktigt att konstatera att det finns en kulturell glesbygd även i de största städerna. Framför allt i miljonprogrammets bostadsområden, där avstånden till innerstädernas kulturutbud kan tyckas överkomliga, finns det vittnesbörd om att det mentala avståndet är desto större. Förort och landsort har i så måtto ändå något gemensamt.

För kulturpolitikens åtagande att man ska kunna ta del av en mångfald kulturella uttryck oavsett var man bor i landet, kan det uppfattas som ett problem att många konstnärer föredrar att leva och verka i storstäder. Konstnärers närvaro på platsen kan betyda mycket för platsens kulturella utveckling, vilket förstås också gäller för mindre orter. Det är viktigt med konstnärliga berättelser från hela landet. Lokalt verksamma konstnärer kan också bli förebilder för ungdomar som växer upp. Med resurser till professionell och konstnärlig kultur ökar också tillgängligheten.

För konstnärernas del finns både utmaningar och möjligheter med att vara konstnär och verka utanför storstadsområdena. Mycket av det som tar tid och kraft i stora städer är enklare i mindre orter. Bortom storstäderna är bostäder och lokaler ofta billigare och lättare att komma över. Generellt är kostnaden för att leva och verka lägre på landsbygden. Det kan också vara lättare att bli uppmärksammas som konstnär på landsbygden, men samtidigt finns det vittnesbörd om att det är svårare att verka nationellt med sin bas utanför storstäderna. Man saknar oftare nära kollegiala mötesplatser. Tryggheten för konstnärer kan vara sämre i mindre regioner, eftersom det kanske bara finns en enda kulturinstitution. Om man dessutom kommer in utifrån och bara får korta engagemang blir det svårare att etablera sig med familj.

Givet dessa och andra för- och nackdelar för konstnärer att etablera sig utanför storstäderna, kan det vara svårt att hitta ett enkelt recept på vilka åtgärder som kan göra tillräcklig skillnad. De insatser som utvecklas bör ta sin utgångspunkt i den situation och de förutsättningar som råder på just den aktuella platsen. Här blir dialogen mellan lokal, regional och nationell nivå ett nödvändigt verktyg.

Tänkbara strategier kan vara att främja regionala/lokala noder, i första hand befintliga strukturer som centrumbildningar och kollektivverkstäder, men också andra typer av kluster. Värdefullt är exempelvis om en kommun har en ateljéstrategi som finns med i stadsplaneringen och inom vars ram man driver på exploatörer att skapa platser för konst och möten kring konst. Det finns en trend i dag där konstnärer söker sig till alternativa platser, t.ex. mindre orter på landet där man kan starta upp ”artists in residence”, konstaktiviteter, plats-specifika projekt m.m. Här kan det krävas en öppenhet och mod från den aktuella kommunen att satsa på det som inte är så publikfriande.

Det är oftare lättare för en konstnär som först etablerat sig i Stockholm eller i någon av de andra storstäderna att vara professionell på olika nivåer i landet. Konstnärer utbildar sig i dag också ofta utomlands, vilket gör dem mindre bundna till sin utbildningsort. De bor ofta på fler orter, det kan vara en mindre ort, en storstad i Sverige eller i världen. Samtidigt verkar de också på andra platser än där de formellt är bosatta.

Ett problem är att konstnärer inte kan få projektmedel direkt från en kommun eller en region utan kan vara tvungna att gå genom en förening. Däremot kan stipendier till konstnärer som fördelas av kommuner och landsting ha stor betydelse. Ibland kan det behövas mer information om de stipendier och bidrag som går att söka, från kommuner, landsting, stiftelser, akademier och från staten. Stipendier ger, vid sidan av förstärkt ekonomi, även ett viktigt erkännande av det konstnärliga arbetet.

Även om kostnaderna för liv och arbete kan bli lägre utanför storstäderna behöver konstnärerna ändå få inkomster. Den offentliga bidragsgivningen kan inte vara den huvudsakliga lösningen, utan i grunden behöver det finnas tillgång till en marknad för den konstnärliga produktionen. Utan en lokal och regional efterfrågan på det konstnärliga arbetet och, kopplat till det, rimliga ersättningar för det arbete som utförs, minskar intresset för att söka sig till en plats. Om det t.ex. finns förutsättningar för arrangörer att

följa MU-avtalet vid konstutställningar även på lokal och regional nivå kan det betyda mycket. Detsamma gäller för alla övriga arrangemang där konstnärer medverkar. Kommuner och landsting är också viktiga inköpare av offentlig konst, även om dessa inköp inte bör begränsa sig till konstnärer i den egna geografien. Skapande skola har en betydelse för konstnärernas möjlighet till inkomster, liksom kulturskolan och folkhögskolorna, som ofta har konstnärer anställda. Folkhögskolorna betyder mycket genom sin utbildning av blivande konstnärer och de kulturprogram de arrangerar.

I den många decennier långa kulturpolitiska diskussionen om hur kulturen ska kunna ges goda förutsättningar att finnas i hela landet, och där uppbyggnaden av den regionala strukturen av kulturinstitutioner varit den kanske viktigaste politiska reformen, har digitaliseringen brutit sig in, och i snabb förändringstakt skapat nya förutsättningar. Konstnärernas behov liknar alla andras när det gäller kommunikation, men digitaliseringen är också viktig när det gäller det konstnärliga skapandet och produktionen. Digitaliseringen ger nya möjligheter att producera konst och kultur som kan nå en publik i hela världen, leda till nya konstnärliga uttryck och en breddad arbetsmarknad. Digitaliseringen ger möjlighet att synas på lika villkor, oavsett vad du bor, vilket stärker förutsättningarna för konstnärers etablering på mindre orter. Utredningen utvecklar detta i avsnitt 9.4.2.

9.5.3 Kultursamverkansmodellen

Förslag: Kultursamverkansmodellen har lett till en positiv utveckling av regionernas kulturverksamhet och konstnärsperspektivet har börjat utvecklas i kulturplanerna. Det är angeläget att konstnärernas villkor finns med i kommande analyser och utvärderingar av modellen.

Den styrande förordningen för kultursamverkansmodellen ska vara tillitsbaserad, mindre detaljreglerande och ge utrymme för nya konstnärliga uttryck. I linje med detta lämnar utredningen förslag om ändring av förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet.

Resurserna till det professionella kulturlivet och konstnärerna i regionerna tillförs ytterligare 25 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Kultursamverkansmodellen har successivt införts i landet sedan 2011 och är en av de större kulturpolitiska reformerna som gjorts under senare år i Sverige. Sedan 2013 ingår alla län utom Stockholms län i modellen. Syftet är bl.a. att samverka mellan stat, landsting och kommuner ska öka och därmed ge bättre förutsättningar för alla att skapa och ta del av kultur. I det samarbetet ska även civilsamhället och de professionella konstnärerna involveras. Målet med modellen är att föra kulturen närmare medborgarna och att ge regionerna ett ökat ansvar och ökad frihet inom kulturområdet. Kultursamverkansmodellen ska ge befolkningen i landet möjlighet att ta del av ett varierat kulturutbud, präglad av förnyelse och kvalitet. Den kulturella infrastrukturen och mångfalden ska främjas och kulturskaparna i hela landet ska kunna utveckla sitt konstnärskap.

Landstingen har fått en större frihet men också ett ökat ansvar för fördelningen av det statliga stödet till kultur. Kultursamverkansmodellen innebär att varje landsting får en samlad summa statliga medel att fördela inom sju angivna verksamhetsområden till regional kulturverksamhet i respektive län. Kommunerna har de stora basresurserna för den offentligt finansierade kulturen. Samverkan mellan kommunerna och regionerna ger utrymme för satsningar som är anpassade efter både lokala och regionala förutsättningar och ambitioner. På så sätt kan de samlade resurserna på kommunal, regional och statlig nivå utnyttjas bättre och den enskilda kommunen kan få mer kultur för pengarna.

Inför fördelningen av medel ska landstingen ta fram en kulturplan som beskriver kulturpolitiska strategier och utvecklingsområden samt inriktningen på den regionala kulturverksamheten. Denna kulturplan arbetas fram i dialog med kommuner, civilsamhälle och kulturskapare i länet. Kulturplanerna bildar underlag för statens beslut om medfinansiering.

Regioner och landsting redovisar årligen till Kulturrådet hur de fördelat de statliga medlen, liksom den verksamhet som bedrivits under föregående år. Redovisningen styrs av Kulturrådets riktlinjer för uppföljning av kultursamverkansmodellen och består av kvantitativa och kvalitativa uppgifter. I samråd med regionerna och samverkansrådet arbetar Kulturrådet kontinuerligt för att utveckla och

anpassa riktlinjerna för uppföljningen.⁴⁹ Kulturanalys har ansvar för att löpande utvärdera kultursamverkansmodellen och dess långsiktiga effekter.

Kulturutskottet utvärderade kultursamverkansmodellen 2015. Uppföljningen inriktade sig på att närmare beskriva och analysera hur kultursamverkansmodellen fungerat samt vilka resultat och konsekvenser som införandet fått.⁵⁰ Uppföljningen visade bl.a. att införandet av modellen bidragit till ökad dialog och vitalisering av det kulturpolitiska samtalet på regional och lokal nivå och gjort att kulturen har kommit högre på den politiska agendan. Samtidigt var slutsatsen att införandet av modellen inte hade lett till någon förändrad bidragsfördelning, påverkat skillnaden som finns i kulturutbud mellan olika län och kommuner, att olika deltagargrupper nåtts eller till förändrade möjligheter att nå de kulturpolitiska målen. Utskottet menade mot den bakgrunden att modellen behövde ses över. Punkter som lyftes fram var

- följa utvecklingen när det gäller regionala variationer när det gäller kulturutbud och att nå nya deltagargrupper,
- diskutera vilka satsningar som ska ingå i modellen,
- se till att kommunerna har ett skäligt inflytande i modellen,
- se till att kulturskaparna och civilsamhället är med i modellen och att dialogerna med dessa läggs upp på ett bra sätt, samt
- viktigt att den nationella politiska nivåns engagemang blir mer synligt och att regeringen följer upp och redovisar resultaten årligen till riksdagen.

I en promemoria från Kulturdepartementet 2017 lämnades förslag om en utvecklad kultursamverkansmodell med syftet att utveckla samverkan och fördelningen av det statliga stödet till regional kulturverksamhet.⁵¹ Utgångspunkten för förslag och bedömningar var att minska skillnader i tillgång till kultur i hela landet samtidigt som

⁴⁹ I samverkanrådet ingår Kulturrådet (ordförande), Konstnärsnämnden, Kungliga biblioteket, Länsstyrelserna (genom länsstyrelsen i Halland), Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksstaten, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Svenska Filminstitutet.

⁵⁰ Resultatet av uppföljningen redovisas i rapporten 2015/16:RFFR4.

⁵¹ Kulturdepartementet. *Kultursamverkan för ett Sverige som håller ihop - Framtida inriktning och utvecklingsmöjligheter för kultursamverkansmodellen* (Ds 2017:8).

utrymme ges för regionala prioriteringar. Efter remissbehandlingen genomfördes vissa förändringar, bl.a. att bild- och formområdet fördes upp i förordningen som ett område som ska kunna få stöd inom kultursamverkansmodellen, att samrådet med det civila samhället förstärks och att dialogen mellan nationella och regionala politiska företrädare utvecklas. Vidare har Statskontoret, som oberoende aktör, fått i uppdrag att se över och förbättra uppföljning och utvärdering av modellen, ett uppdrag som ska redovisas senast den 15 juni 2018. Regeringens initiativ har sålunda tagit hand om flera av de punkter som Kulturutskottet lyfte fram i sin utvärdering.

De studier och analyser av kultursamverkansmodellen som hittills gjorts och de synpunkter som utredningen har fått vid sina dialoger med berörda myndigheter på central och regional nivå och med olika intresseorganisationer ger bilden att kultursamverkansmodellen har lett till en positiv utveckling som ligger i linje med syftet med modellen. Den har lett till en ökad dialog och vitalisering av det kulturpolitiska samtalet. Processerna för arbetet med de regionala kulturplanerna är väl etablerade och värdefulla. Diskussionerna har blivit bredare och samverkan mellan konstnärerna och förvaltningen bättre. Man kan också notera att interregional samverkan har vuxit. För att förstärka den regionala dialogen och de regionala konstnärspolitiska insatserna sluter Konstnärsnämnden avtal med kommuner, regioner och landsting. Myndigheten har under åren arbetat för att de regionala kulturplanerna även ska omfatta de fria konstnärerna och deras villkor. Konstnärsnämnden gör bedömningen att detta bl.a. har lett till förstärkningar av resurserna för konstnärspolitiken.⁵²

Införandet av kultursamverkansmodellen har lett till att kulturpolitiken fått större utrymme och tyngd i regionerna. En utveckling som kan noteras är att det finns en vilja hos regionerna att stärka samverkan på bred front och inte bara utifrån hur de statliga medlen ska fördelas. Ett uttryck för detta är att man lyfter in hela det regionala kulturpolitiska uppdraget i dialogen. Trots att konstnärernas villkor inte ingår bland de ändamål som gäller för modellen, och att de statliga konstnärspolitiska bidragen därmed inte heller ingår, har konstnärsperspektivet ändå utvecklats i de kulturplaner som tas fram.

⁵² Konstnärsnämndens budgetunderlag 2019–2021.

En förklaring till detta som många pekar på är att regionernas kulturplaner enligt regelverket ska tas fram efter samråd med länets professionella kulturliv samt att Konstnärsnämnden ingår i det samverkansråd vid Kulturrådet som granskar kulturplanerna. Det har också lyfts fram att det varit viktigt för enskilda konstområden att ingå i samma struktur som de andra konstnärliga uttrycken. Det har ökat konstområdets synlighet och gett det en naturlig plats i den regionala kulturpolitiken. Andra konkreta uttryck för en regional konstnärspolitik som redovisats är residens som ger plats och utrymme för konstnärer att arbeta i andra sammanhang samt de regionala institutionernas medverkan, utställningsmöjligheter, mötesplatser och internationella kontakter. Det har framhållits att utvecklingsmedlen som Kulturrådet fördelar har avgörande betydelse för satsningar på konstområden med svag struktur eller stort utvecklingsbehov.

Den slutsats som kan dras är att kultursamverkansmodellen som sådan inte är ifrågasatt. Även om det, som framgått av tidigare kapitel, har lämnats vissa kritiska synpunkter på den praktiska hanteringen av modellen kvarstår ett i huvudsak positivt intryck och det finns därför inga skäl för utredningen att föreslå någon förändring av själva modellen baserat på det konstnärspolitiska perspektivet.

Utredningen kan notera att det finns en medvetenhet och en ambition att stärka konstnärligt utövande i regionerna. I detta finns utmaningar. Som framgått av tidigare avsnitt utvecklas konstnärernas arbetsmarknad allt mer mot tillfälliga anställningar, uppdrag och projekt. Det har påpekats för utredningen att konstnärer som inte tillhör grupper som har anställningar på regionala kulturinstitutioner riskerar att hamna utanför arbetet med regionala kulturplaner. Bidragsgivningen präglas av en ökad projektifiering och minskad långsiktighet, vilket kan vara negativt för den konstnärliga utvecklingen och konstnärernas trygghet. Det är därför viktigt att konstnärernas villkor finns med i bilden när modellen analyseras eller utvärderas i andra sammanhang.

Utredningen har tidigare i detta kapitel lämnat förslag när det gäller inriktningen av den statliga konstnärspolitikerna som bl.a. innebär att konstnärspolitikerna ska präglas av en tillitsbaserad styrning på armlängds avstånd från politiken, vara anpassad till aktuella behov och ge utrymme för nya konstnärliga uttryck. Det kan handla om att ha en öppenhet för vilka konstformer som kan ges

stöd, mindre detaljerad styrning och statliga bidrag som i ökad utsträckning är generella och inte riktade till specifika ändamål. Detta bör prägla både den statliga styrningen av bidragen och den regionala nivåns genomförande av verksamheten. Mot den bakgrunden lämnar utredningen i avsnitt 1.2 ett förslag till förordning med ändring i 8 § förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Förslaget innebär att staten inte längre ska styra genom att ange olika konst- och kulturformer. I stället ska syftet vara att främja tillgången på olika kulturella och konstnärliga uttryck för länets invånare.

I Kulturrådets rapport *Kultursamverkansmodellen, ekonomi och personal till och med 2015* studeras utveckling av ekonomi- och personaldata inom kultursamverkansmodellen och tendenser som kan påverka modellens fortsatta utveckling. I rapporten görs bedömningen att i relation till den allmänna kostnadsutvecklingen framstår det överlag som att den ekonomiska utvecklingen inom kultursamverkansmodellen varit gynnsam. De årliga bidragen från de tre politiska nivåerna – stat, region och kommun – har alla ökat mer än inflationen (konsumentprisindex).

Det finns ingen genomgående skillnad i statens årliga öknings av bidragen till regional kulturverksamhet före respektive efter att kultursamverkansmodellen infördes. Det tycks inte heller finnas något direkt samband mellan ökning av regionala årliga bidrag och ökning av statliga årliga bidrag. På verksamhetsområdesnivå finns dock vissa skillnader vad gäller ökningen av statliga och regionala årliga bidrag. Däremot finns det en stor skillnad mellan nivån på statens bidrag och regionernas satsningar. Sedan kultursamverkansmodellen infördes har de regionala kulturverksamheternas årliga bidrag från regioner och kommuner totalt ökat med cirka 20 procent. De statliga årliga bidragen har ökat med nästan två procent.

Den största delen av kostnadsökningen för de regionala och lokala satsningarna beror på ökade personalkostnader. Som redan framhållits är de regionala kulturinstitutioner som finansieras genom samverkansmodellen viktiga arbetsgivare för många konstnärsgupper. Inom teater-, dans- och musikområdet uppgick den konstnärliga personalen 2015 till 3 497 årsarbetskrafter, 2 854 personer var tillsvidareanställda, 5 025 var visstidsanställda och 5 013 var arvoderade och anlitade med F-skattsedel. Som viktiga arbetsgivare är det förstås också betydelsefullt hur dessa institutioner

finansieras. En finansiering som inte följer kostnadsutvecklingen för löner och lokaler eller som bygger på tillfälliga projektmedel snarare än på långsiktiga verksamhetsbidrag är försvårande ur ett konstnärspolitiskt perspektiv.

Kulturrådets rapport om kultursamverkansmodellen visar att samtidigt som personalkostnaderna har ökat har antalet årsarbetskrafter som utförts av anställd personal minskat något mellan 2013 och 2015. Under perioden 2013–2015 har antalet årsarbetskrafter vid verksamheter som tilldelats statliga bidrag genom kultursamverkansmodellen minskat motsvarande 1,4 procent. Samtidigt har antalet anställda ökat med 1,4 procent. Den största delen av ökningen av antalet anställda består av visstidsanställda. Antalet personer som arvoderats eller arbetat med F-skatt har också ökat under perioden. Till stora delar följer den totala utvecklingen den utveckling som skett inom området professionell teater-, dans- och musikverksamhet.

I uppföljningen av kultursamverkansmodellen redovisas personal uppdelat på kategorierna kärnkompetens, teknisk personal, administrativ personal och övrig personal. Kärnkompetens utgörs till största delen av konstnärlig eller annan kulturinriktad specialkompetens inom verksamhetsområdet. Inom teater, dans och musik handlar det om konstnärliga befattningar som exempelvis skådespelare, koreografer, kostymörer och sångare. Inom museiområdet ingår bland annat historiker och museiintendenter. För filmkulturell, hemslöjdsfrämjande och konst- och kulturfrämjande verksamhet utgörs kärnkompetens till stor del av konsulenter. För de flesta områdena följer personalen inom personalkategorin kärnkompetens utvecklingen för personalen i stort. Inom teater-, dans- och musikområdet har dock både antalet årsarbetskrafter och antal tillsvidareanställda minskat betydligt mer för gruppen kärnkompetens än för personalen totalt. Utvecklingen leder till färre arbetstillfällen och ökad otrygghet för konstnärer.

I utredningens samtal med företrädare för den regionala nivån, såväl politiker, tjänstemän som andra intressenter redovisas en oro för den ekonomiska situationen och en stor besvikelse över att regionala satsningar och ekonomiska tillskott inte möts av motsvarande statliga insatser. Den statliga finansieringen framhålls som mycket viktig och urholkas enligt deras mening genom att anslagen inte följer kostnadsutvecklingen.

Närmare 20 procent av den statliga kulturbudgeten fördelas till regioner och landsting inom ramen för kultursamverkansmodellen. Både under 2016 och 2017 har vissa förstärkningar av den statliga finansieringen gjorts. År 2017 har 30 miljoner fördelats till 13 regioner för att öka tillgängligheten och skapa förutsättningar för ökad kvalitet och förnyelse på tre områden: ta till vara digitaliseringens och teknikens möjligheter, utveckla den regionala kulturella infrastrukturen och ge ökat utrymme för konst- och kulturområden som har svag regional struktur. De konsekvenser som kostnadsutvecklingen redan fått pekar dock på behovet av ytterligare förstärkningar av resurserna. Kulturanalys lyfter i en lägesbedömning i relation till de kulturpolitiska målen fram att det är viktigt att professionell och konstnärlig kultur får resurser och att resurserna till det professionella kulturlivet bör förstärkas.⁵³ Utredningen föreslår mot den bakgrunden att det statliga anslaget till kultursamverkansmodellen ska öka med 25 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Parlamentariska landsbygdskommittén menar i betänkandet *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd* att kulturen spelar en viktig roll för att skapa attraktiva livsmiljöer som kan bidra till landsbygdernas livskraft och utveckling och föreslår att staten ska ta ett större ansvar för landsbygdernas kulturutbud. Vidare vill kommittén att Kulturrådet och Kulturanalys får uppdrag som syftar till att göra kulturen mer tillgänglig i landsbygderna.⁵⁴ Regeringen har i mars 2018 lämnat en proposition för en sammanhållen landsbygdspolitik där man gör bedömningen att tillgången till kultur bör vara god i hela landet och att skillnader över landet i tillgången till kultur bör minska. För att ytterligare stärka kulturverksamheter i de glesaste landsbygderna avsätter regeringen medel för tidsbegränsade pilotprojekt i dessa områden.⁵⁵

Sammanfattningsvis vill utredningen framhålla som tidigare redovisats i detta kapitel att konsten och kulturen är mycket centrala för utvecklingen av samhället och för sammanhållningen av landet. För att ta vara på den potential som finns i konsten och kulturen bör

⁵³ Kulturanalys. *En lägesbedömning i relation till de kulturpolitiska målen*. Rapport 2017:2.

⁵⁴ SOU 2017:1, s. 145 ff.

⁵⁵ Prop. 2017/18:179, s. 73–75.

resurserna till det professionella kulturlivet och konstnärerna i regionerna förstärkas.

Olika delar av civilsamhället har en central roll för att stärka konstnärerna regionalt och lokalt. Att civilsamhället kommer in i kultursamverkansmodellen är viktigt. Centrumbildningarnas arbete med arbetsförmedling samt kompetensutveckling av sina medlemmar ska enligt utredningen förstärkas genom ökade möjligheter att delta i lokala och regionala konstnärliga noder. Centrumbildningarna behandlas i avsnitt 9.4.7. I det följande tar utredningen upp kulturarrangörernas och konstbildningens betydelse.

9.5.4 Kulturarrangörer i hela landet

Förslag: Verksamheten hos de fasta institutioner och ideella föreningar som arrangerar kulturevenemang med konstnärliga framträdanden och utställningar har en stor betydelse för konstnärernas möjligheter för att kunna möta en publik och att försörja sig.

Kulturrådet ges i uppdrag att följa upp och redovisa arrangörsledets arbete och göra en fördjupad analys av de villkor som möter konstnärerna.

I en tid som i så hög grad präglas av digitaliseringen och mediernas utveckling, där så mycket underhållning, information och kultur förmedlas via skärmar i vars och ens eget hem, är det viktigt att också understryka betydelsen av fysiska möten. Att det finns tillgängliga platser som är nära, oavsett var man bor, där man kan möta konsten fysiskt är därför ett viktigt mål inom kulturpolitiken. Det innebär samtidigt en stor utmaning för ett land med en stor yta och en relativt liten befolkning. En stor del av landet är beroende av ideella föreningars arbete med arrangemang för dessa möten med konsten, ofta med mycket begränsade ekonomiska förutsättningar. I de större städerna kompletteras detta med de fasta institutionernas mer professionaliserade verksamhet och tryggare försörjning.

Konstnärer söker sig, liksom andra yrkespersoner, till platser där de kan verka och försörja sig. De bästa förutsättningarna för detta erbjuds i dag i de större städerna, där följaktligen flertalet konstnärer

också bor. Samtidigt har de flesta konstnärer, som vi konstaterat, trots detta svårt att försörja sig på sitt konstnärliga arbete.

Det är samtidigt en målsättning att fler konstnärer ska kunna etablera sig i hela landet. En nyckelfråga blir då hur man ska kunna erbjuda dessa konstnärer goda förutsättningar att verka och försörja sig på dessa platser. Till stor del är detta en fråga för lokala och regionala krafter att söka lösningarna på. Det finns i dag ingen överblick över hur ersättningarna för konstnärliga framträdanden ser ut inom olika konstområden eller på olika geografiska platser. Det är viktigt att en sådan överblick skapas, som kan ge en bild av arrangörsledets förutsättningar och de villkor som möter konstnärerna. Utredningen föreslår att ett uppdrag med den inriktningen lämnas till Kulturrådet.

9.5.5 Konstbildningens betydelse

Förslag: Den ideella konstbildningen och konstförmedlingen är viktiga delar av konstnärspolitiken. Det statliga stödet till organisationer och föreningar som verkar på området tillförs ytterligare 5 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Andra viktiga konstförmedlande aktörer på området är public service-bolagen, vars kulturuppdrag bör följas upp tydligare än vad som skett hittills.

Bildningsarbetet har sekelgamla anor i vårt land. Förutom inom utbildningsväsendet har organiseringen inom området till stor del burits upp av folkrörelser och av folkbildningen. Bildningssträvanden bygger i dag liksom tidigare på individens behov av sammanhang, insikt och personlig utveckling. Det finns ett växande behov av bildning i en tid av informationsöverflöd och komplexa samhällsförändringar. Bildningen är viktig för demokratibygandet och för att stärka människors handlingskraft. Bildning och ökad kompetens att hantera komplexitet stärker individens motståndskraft mot osaklig information.

Med konstbildning avses här det bildningsarbete där individen fördjupar sin förståelse för olika konstarters och konstverks ursprung, kontext och verkan. För alla konstnärliga verk av betydelse gäller att det finns mycket att vinna på att tränga in i de förutsätt-

ningar som verket vilar på. Konstverk kännetecknas i hög grad av den rikedom av tolkningar som möjliggörs i mottagandet av verket.

Det är viktigt i detta sammanhang att slå fast att det inte är konstens uppgift att vara lättillgänglig och omedelbart begriplig för en publik. Varje möte mellan verk och publik kräver någon sorts förmedling, och ju mer främmande, nyskapande eller komplext ett verk är, desto mer kan publiken behöva stöd av förkunskaper för att kunna ta emot och tillägna sig verket. Med en fördjupad bildning växer tolkningsmöjligheterna – och denna kompetens kan föras vidare till världen utanför konsten, som därmed också växer i rikedom.

Ungefär hälften av den verksamhet som bedrivs inom studieförbunden rör kultur i olika former. Civilsamhällets aktörer, från de stora organisationerna som Riksteatern och Sveriges konstföreningar, till den lokala kulturföreningen, spelar viktiga roller för konstnärernas möjligheter att möta en publik i hela landet. Som förmedlare av kulturarrangemang har de också en viktig bildningsuppgift visavi sin publik. Organisationerna har samtidigt det gemensamt att medlemstal och aktiviteter minskar i omfattning. Bildningssökandet tar sig i dag också andra vägar än de som erbjuds av de etablerade aktörerna. Det kan inte nog understrykas hur viktiga dessa verksamheter är för människors möjlighet att ta del av konstbildningen i hela landet.

Kulturrådet fördelar verksamhetsbidrag till centrala främjandeorganisationer inom bild- och formkonstområdet som utan vinstsyfte bedriver utställnings- och/eller projektverksamhet med professionella kulturaktörer, konstbildande arbete samt publikarbete. Andra exempel på konstförmedlande verksamheter med bidrag från Kulturrådet finns inom teater-, dans- och litteraturområdet. Bidrag lämnas främst till aktörer vars verksamhet bedöms vara av stort konstnärligt eller kulturpolitiskt värde. Till stor del omfattas verksamheter inom civilsamhällets organisationer, t.ex. Sveriges konstföreningar, Konstfrämjandet, Folkets Hus och Parker och Skådebanan, men även till andra konstförmedlande initiativ som Dansnät Sverige, de 19 filmcentrumen runt om i landet och läsfrämjande arbete på folkbiblioteken. Utredningen föreslår att konstförmedlande insatser förstärks med 5 miljoner kronor att fördelas mellan mottagare efter bedömning av Kulturrådet.

Andra viktiga aktörer inom bildnings- och förmedlingsarbetet är public service-bolagen, särskilt förtydligat i deras kulturuppdrag. Bolagen är i dag stora kulturbärare i samhället, som varje dag förmedlar kulturinnehåll till en miljonpublik. I allt för liten utsträckning har bolagens stora betydelse för kultur- som konstnärspolitikerna uppmärksammats och granskats. Att denna kulturverksamhet pågår, i enlighet med vad som anges i sändningstillstånden, bör följas upp utifrån att bolagen är en av samhällets största beställare och inköpare av konstnärliga verk. Vilka strategier och kriterier som styr bolagen har stor betydelse för landets konstnärer och för den konstnärliga utvecklingen mer generellt. Bolagen har också ett stort ansvar för den konstbildning som ingår som en självklar del i förmedling av kultur och konstnärliga verk.

9.6 Ersättningar för konstnärligt arbete

I detta avsnitt redovisar utredningen sin allmänna bild av ersättningsystem för konstnärer och sina bedömningar av befintliga system på detta område, MU-avtalet och upphovsrätten.

9.6.1 Allmänt om offentligt rättsliga ersättningsystem

Bedömning: De befintliga offentligt rättsliga ersättningsystemen, som syftar till att ge konstnärer betalt för utfört konstnärligt arbete, är fortsatt centrala för många konstnärers möjligheter att leva på sitt konstnärskap. Digitaliseringen och andra omvärldsförändringar gör dock att systemen behöver ses över.

Som framgår av kapitel 8 är de befintliga offentligt rättsliga ersättningsystemen motiverade av ett statligt åtagande om att konstnärer ska ha ersättningar för utfört konstnärligt arbete. Utifrån en bedömning av värdet för det allmänna finansieras ersättningarna över statsbudgeten. De medel som ställs till förfogande används för två typer av åtgärder, dels för att ge individuella konstnärer en så långt möjlig objektiv ersättning för utfört konstnärligt arbete, dels för att i vissa fall även finansiera ett kollektivt system där konstnärer inom den berörda konstformen kan ansöka om bidrag.

Till de statliga åtgärder som finns på området för individuella ersättningar räknar utredningen även MU-avtalet. Det anvisar en modell för hur arrangerande institutioner ska ersätta bild- och formkonstnärer som ställer ut sina konstverk. Till de befintliga ersättningssystemen hör även den lagstiftade upphovsrätten. Som framgår av kapitel 8 ger lagen upphovsmannen rätt att bestämma över det som skapats och genom avtal bestämma vilka nyttjanden och till vilken ersättning verket får användas. I och med digitaliseringen ökar möjligheterna att kopiera och på olika sätt sprida upphovsrättsligt skyddat innehåll. Problemen för konstnären gäller möjligheten att behålla kontrollen över verken när digitaliseringen kan leda till oöverblickbara konsekvenser efter att verket tillgängliggjorts för allmänheten.

Enligt utredningens bedömning är den kanske enskilt mest betydelsefulla insatsen för konstnärernas möjligheter att leva på sitt konstnärliga arbete att det arbete de utför blir ersatt efter arbetsinsats, i likhet med vad som gäller för de flesta andra yrken i samhället. En förutsättning för att få rimliga ersättningar på en marknad är att den ersättande parten värderar det arbete som utförts tillräckligt högt. I och med digitaliseringen har innehåll på internet kommit att uppfattas som nära nog gratis för användaren. Den mer generaliserade bilden är att det finns ett arbete att göra både i det specifika fallet för att få en förståelse för att en ersättning är rimlig, men också för att skapa en mer utbredd förståelse för att konstnärers anspråk på ersättning för utfört arbete är lika självklara som för vilken annan yrkesgrupp som helst.

9.6.2 Offentligrättsliga ersättningar

Bedömning: Visningsersättningen till bild- och formkonstnärer och bibliotekersättningen till upphovsmän av litterära verk bör finnas kvar i sina grundläggande former. Även systemet med talboksersättning bör behållas i sin nuvarande form. Utlåningen av fonogram har dock minskat kraftigt och därför bör behovet av fonogramersättningen till upphovsmän av musikaliska verk och utövande musiker prövas i särskild ordning.

Det bör genomföras en särskild utredning för att pröva förutsättningarna för att biblioteksersättningen även ska kunna omfatta e-böcker.

Statens styrning av de olika systemen bör samordnas bättre. Det är angeläget att ersättningssystemen följs upp med avseende på hur utfallet fördelas mellan bl.a. kvinnliga och manliga upphovsmän.

De offentligrättsliga individuella ersättningssystemen har byggts upp under lång tid och är etablerade som grundläggande delar av konstnärspolitiken. Utredningen har inte mött någon opinion som ifrågasätter det rimliga i dessa system, utan det finns tvärtom en betydande legitimitet i hur de är konstruerade och att de administreras av konstnärernas egna upphovsmanorganisationer. Därför bör systemet med visningsersättning till bild- och formkonstnärer, inkl. den individuella visningsersättningen (IV), samt biblioteksersättningen till upphovsmän av litterära verk finnas kvar i sina grundläggande former. Även systemet med talboksersättning bör behållas i sin nuvarande form. Som framgår av kapitel 8 har däremot utlåningen av fonogram minskat kraftigt. Mycket talar därför för att fonogramersättningen på relativt kort sikt kommer att vara nere på så låga nivåer att det inte längre är försvarbart att behålla det systemet. Utredningen förordar därför att behovet av fonogramersättningen prövas i särskild ordning.

Utredningen har även övervägt frågan om att vidga biblioteksersättningen till att också omfatta e-böcker. I det rådande systemet omfattas endast fysiska exemplar. Medan läsningen av tryckt litteratur från folkbiblioteken minskar har utlåningen av e-böcker ökat kraftigt. Under 2009 lånade svenska biblioteksbesökare 276 000 e-böcker. Fem år senare var siffran drygt 1 500 000.⁵⁶ Genom avtal mellan SKL och sex förlag regleras prissättningen för e-böcker, som i genomsnitt innebär 20 kronor per utlån.⁵⁷ Det finns med andra ord en ordning där förlagen får ersättning för utlåningen av e-böcker, dock vid sidan av det statliga ersättningssystemet. En på många sätt naturlig

⁵⁶ *Dyrare utlåning hotar e-böcker*. Artikel i Dagens Nyheter publicerad den 23 augusti 2014.

⁵⁷ Pratik Vithlani. *Digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande. En kartläggning för den konstnärspolitiska utredningen*, s. 38–39 och SKL (2015). *Överenskommelse angående e-böcker på folkbibliotek*.

nyordning i biblioteksersättningen skulle innebära att även e-böcker omfattades, men det förutsätter att gällande förordning ändras, att de ekonomiska konsekvenserna beräknas och att de formella förutsättningarna enligt det s.k. uthyrnings- och utlåningsdirektivet (direktiv 2006/115/EG) klargörs.⁵⁸ Det bör därför genomföras en särskild utredning för att pröva förutsättningarna för att biblioteksersättningen även ska kunna omfatta e-böcker.

Biblioteksersättningen är ensamt bland ersättningsordningarna om att omfatta en förhandlingsrätt för upphovsmanorganisationerna när det gäller att fastställa det grundbelopp som tillsammans med utlåningen bestämmer ersättnings storlek. Tidigare förslag som lämnats om denna förhandlingsrätt har bl.a. lett till längre intervall mellan förhandlingsomgångarna.⁵⁹ Den grundläggande förhandlingsrätten är dock kvar och denna utredning lämnar inget förslag om att ändra på den gällande ordningen. Utredningen är dock inte heller beredd att föreslå att motsvarande förhandlingsrätt införs på de andra ersättningsområdena, vilket framförts som förslag från intressenterna på området. Förutsättningarna skiljer sig åt mellan konstområdena och det förhandlingssystem som finns för biblioteksersättningen bör inte appliceras på andra områden.

En annan betydande skillnad finns också i hur de olika systemen är reglerade och styrda av regeringen. Biblioteksersättningen har den mest detaljerade regleringen i en omfattande förordning, medan talboksersättningen inte är reglerad alls, utöver en anslagspost i det årliga regleringsbrevet. IV-ersättningen är reglerad i en förordning, men mycket sparsamt. Utifrån ett i grunden oförändrat system kan det finns anledning för regeringen att införa en mer samordnad styrning av de individuella ersättningsordningarna, utifrån principen om en tillitsbaserad styrning som samtidigt tydliggör statens intentioner. Det kan gälla grunderna för ersättningarna, hur de samlas in och efter vilka principer de ska fördelas.

Utredningen har i kapitel 8 bl.a. uppmärksammat det sneda utfallet av IV-ersättningen på manliga och kvinnliga konstnärer. Det

⁵⁸ I propositionen *Läsa för livet* (prop. 2013/14:3) bedömer regeringen att det med hänvisning till uthyrnings- och utlåningsdirektivet endast är nyttjandet av fysiska exemplar som ska ligga till grund för biblioteksersättningen.

⁵⁹ Litteraturutredningen föreslog i betänkandet *Läsandets kultur* (SOU 2012:65), s. 424–426, att förhandlingsmodellen skulle behållas men förändras på flera punkter, bl.a. att förhandlingarna inte längre skulle omfatta grundbeloppet utan på ersättningsens totala nivå och att det skulle vara längre intervaller mellan förhandlingsomgångarna.

finns anledning att tro att detta åtminstone delvis beror på hur poängsystemet är konstruerat. Bildupphovsrätt utesluter inte att ytterligare åtgärder kan behövas för att få en mer jämn fördelning. För regeringen kan det finnas skäl att verksamheterna följs upp med avseende på hur utfallet fördelas mellan bl.a. kvinnliga och manliga upphovsmän.

9.6.3 MU-avtalet

Förslag: För att understryka MU-avtalets betydelse för bild- och formkonstnärer ska fler myndigheter inom museisektorn få i uppdrag att redovisa utbetalda ersättningar enligt MU-avtalet. För att förbättra utställningsarrangörernas och främjandeorganisationernas möjligheter att följa MU-avtalet ska det nuvarande anslaget tillföras ytterligare 5 miljoner kronor fr.o.m. 2020.

Som framgår av kapitel 8 finns det ett starkt stöd för MU-avtalet bland berörda intressenter, såväl hos den ansvariga myndigheten som hos kulturinstitutioner och konstnärsorganisationer. Avtalet lovordas för att sätta ramar för de avtal som ska träffas mellan statliga utställningsarrangörer och utställande bild- och formkonstnärer. Samtidigt finns det bland konstnärsorganisationerna en uppfattning om att konstnärerna fortfarande är i en svag förhandlingsposition och ett förslag är därför att fler arrangörer, t.ex. alla som har statligt stöd som del av sin finansiering, ska vara skyldiga att följa MU-avtalet eller att ingen del av avtalet ska vara förhandlingsbar. Ett tredje förslag är att berörda arrangörer ska åiterrapportera hur man lever upp till avtalet.

Enligt utredningens bedömning är det angeläget att MU-avtalet får fortsätta att verka inom de ramar som gäller. Den ordning som finns för uppföljning av avtalet, med en referensgrupp vid Kulturrådet, talar för att en omförhandling kommer att ta vid när det finns förutsättningar för det. Det gäller bl.a. konsekvenserna av digitaliseringen och de problem som eventuellt kan finnas med att fastställa vad som räknas som en utställning.

Det finns däremot anledning att vidta åtgärder för att understryka det befintliga MU-avtalets betydelse för bild- och formkonstnärer. Redan i dag finns det stadgat i ett flertal myndigheters

regleringsbrev att särskilt redovisa utbetalda ersättningar till konstnärer som gjorts i enlighet med MU-avtalet. Utredningen föreslår att fler myndigheter inom museisektorn får i uppdrag att redovisa utbetalda ersättningar enligt MU-avtalet.

Det skulle också vara möjligt att införa villkoret att alla utställningsarrangörer som mottar offentligt stöd ska följa MU-avtalet, t.ex. genom ett tillägg i gällande bidragsförordningar. Risker är dock stora att villkoret skulle bidra till en urholkning av arrangörernas utställningsprogram då utställare eventuellt skulle behöva avstå från att anordna utställningar på grund av bristande resurser och utredningen lämnar därför inte ett sådant förslag. För att möjliggöra att fler utställningsarrangörer och främjandeorganisationer ska kunna följa MU-avtalet föreslås anslaget 4:4 förstärkas med 5 miljoner kronor. Beloppet ska reserveras till ersättning till utställande konstnärer i enlighet med MU-avtalet.

9.6.4 Upphovsrätten

Bedömning: Upphovsrätten är central för konstnärernas möjligheter att leva på sitt konstnärskap. Digitaliseringen har medfört nya förutsättningar för upphovsrätten, vilket innebär att gällande bestämmelser behöver ses över på flera punkter i syfte att stärka konstnärernas ställning och stävja risken för obalans mellan förhandlingsparterna. På nationell nivå handlar det bl.a. om att möjliggöra privatpersoners delning av skyddade bilder genom de digitala plattformarna.

Som framgår av kapitel 6 och 8 är upphovsrätten central för konstnärernas möjligheter att leva på sitt konstnärskap. Även om upphovsrättslagstiftningen ska vara teknikneutral skapar digitalisering behov av en översyn. Den digitala utvecklingen medför att konstnärernas möjlighet att göra sina rättigheter gällande försämras, svårigheterna att ta betalt för sitt konstnärliga verk ökar, liksom obalansen mellan aktörerna på den kulturella och kreativa marknaden. De kollektiva förvaltningsorganisationernas betydelse ökar också, framför allt för yngre och upphovspersoner med smalare konstnärliga uttryck.

Upphovsrätten är nationell i den meningen att bestämmelserna i den svenska upphovsrättslagen beslutas av riksdagen, men de EU-direktiv som finns på området sätter gränser för vilka bestämmelser som kan formuleras nationellt. Det pågår också ett viktigt arbete i EU inom ramen för ett direktiv om upphovsrätt på den digitala inre marknaden. Detta är ett omfattande arbete som såväl medlemsstaternas regeringar som intresseorganisationerna på hela upphovsrättsområdet är involverade i, vilket borde skapa goda förutsättningar för att upphovsrätten ska kunna utvecklas och förbättras utifrån de nya förutsättningar som följer av digitaliseringen.

I september 2016 lämnade EU-kommissionen sitt förslag till direktiv om upphovsrätt på den digitala inre marknaden. Förslaget är en del av det andra steget i kommissionens översyn av upphovsrätten, inom ramen för strategin för en digital inre marknad i Europa.⁶⁰

Genom förslaget harmoniseras upphovsrätten ytterligare inom EU. Det motiveras av den snabba tekniska utvecklingen som förändrar det sätt på vilket kreativt innehåll skapas, produceras, distribueras och används, samtidigt som nya affärsmodeller och aktörer uppstår. Syftet är att skapa rättslig förutsebarhet vid digital och gränsöverskridande användning av verk och andra alster och förbättra tillgången till sådant innehåll. För att uppnå detta föreslås ytterligare harmonisering av undantag från och inskränkningar i upphovsrätten och åtgärder för att underlätta licensiering av innehåll. Förslaget innehåller också åtgärder för att åstadkomma en välfungerande marknad för upphovsrätt. Dessa åtgärder tar sikte på upphovsmäns och andra rättighetshavares möjligheter att få del av de värden som användningen av deras verk och prestationer genererar.

Den svenska regeringen har välkomnat att kommissionen väljer att lägga fram förslag i avgränsade frågor. En väl fungerande upphovsrätt är en prioriterad fråga och regeringen ser positivt på ambitionen att anpassa det upphovsrättsliga ramverket till den digitala miljön och förbättra villkoren för kulturskapare. Samtidigt är det naturligtvis avgörande att lagstiftningen är balanserad och tillvaratar både rättighetshavares och användares intressen, liksom andra allmänna och enskilda intressen. Det är också viktigt att unionsrätten

⁶⁰ Justitiedepartementet (2016), Faktapromemoria 2016/17:FPM11. *Direktiv om upphovsrätt på den digitala inre marknaden*, KOM (2016) 593.

inte försämrar möjligheterna att nationellt använda och utveckla avtalslicenslösningar.⁶¹

Regeringen har beslutat om en proposition om förstärkt följerätt.⁶² I propositionen konstateras att konstnärer går miste om en stor del av sin följerättsersättning på grund av uteblivna redovisningar av försäljningar och uteblivna betalningar. Bedömningen är att det handlar om miljontals kronor varje år.⁶³ För att komma till rätta med problemet föreslår regeringen ändringar i upphovsrättslagen som innebär skärpta regler för konsthandlare och auktionsföretag. De ska vara skyldiga att självmant lämna uppgifter om försäljningar senast vid en fast tidpunkt varje år. Därmed får man en bättre kännedom om vilka som kan vara skyldiga att betala ersättning och den som inte betalar i tid riskerar att få betala dröjsmålsränta. Lagförslaget föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.⁶⁴

Ett återkommande krav från upphovsrättsorganisationerna under många år har varit att konstnärernas ställning som avtalslutande part behöver stärkas för att motverka den ökade obalansen mellan parterna på den kulturella och kreativa marknaden.⁶⁵ EU-kommissionen har i förslaget till nytt EU-direktiv på upphovsrättsområdet gett uttryck för att åtgärder behövs för att åstadkomma en välfungerande marknad för upphovsrätten. Andra viktiga framsteg på upphovsrättens område är utvidgningen av avtalslicenserna till den digitala sfären och möjligheten att använda det instrumentet när det påkallas av en användare. Genom EU-direktivet integreras den digitala marknaden i upphovsrätten.

Det finns anledning att särskilt betona de åtgärder som vidtas inom ramen för den pågående översynen av upphovsrätten i EU för

⁶¹ Andra pågående processer på upphovsrättsområdet är 1.) gränsöverskridande portabilitet för innehållstjänster online, KOM (2015) 627. 2.) utövandet av upphovsrätt och närstående rättigheter tillämpliga på vissa av programföretagens online-sändningar och vidare-sändningar av tv- och radioprogram, KOM (2016) 594, samt 3.) förslag till ett direktiv och en förordning för att genomföra Marrakechfördraget i EU-rätten, KOM (2016) 595 och KOM (2016) 596). Det sistnämnda kommer leda till lagändring avsedd att träda i kraft hösten 2018. Det pågår även ett arbete avseende geoblockering där upphovsrätten i viss utsträckning ingår.

⁶² Prop. 2017/18:92.

⁶³ I propositionen anges att Bildupphovsrätt bedömer att upphovsmännens intäkter skulle öka med cirka 3–4 miljoner kronor per år med den föreslagna redovisningsskyldigheten.

⁶⁴ *Förstärkt följerätt*. Lagrådsremiss överlämnad den 7 december 2017. En proposition är planerad till den 20 mars 2018.

⁶⁵ Bl.a. KLYS skrivelse med förslag till justitieministern i maj 2015, KLYS brev till de nordiska EU-parlamentarikerna i januari 2018 och skrivelse från Bildupphovsrätt till utredningen i november 2017.

att stärka konstnärernas ställning och stävja risken för obalans mellan förhandlingsparterna. Från upphovsmannaorganisationernas sida pekar man t.ex. på behovet av att värna den nordiska avtalslicensmodellens, att inte ersätta en ensamrätt för upphovsmän med en presumtionsrätt, att förtydliga och komplettera den s.k. transparenstriangeln och om att reglera frågan om upphovsrätten vid s.k. hyperlänkning och framing. Vidare är länkningen av upphovsrättsligt skyddat material på internet ett hot mot professionella bildskapare, som på sikt kommer att omöjliggöra Bildupphovsrätts licensiering av konstsamlingar och andra bilder på internet, så vida inte dessa läggs bakom tekniska skydd. En sådan utveckling skulle samtidigt vara hämmande för det öppna nätet. Att hitta lösningar på dessa frågor som upphovsmannaorganisationerna uppmärksammar bör enligt utredningen prioriteras inom ramen för den pågående översynen.

På nationell nivå finns det också upphovsrättsliga frågor som inte fått en tillfredsställande lösning och som inte kommer att förändras av den aktuella översynen av upphovsrätten i EU. Plattformarnas användarvillkor medför t.ex. att de gör privatpersoner ansvariga för utläggning av skyddade bilder på sociala medier. Bildupphovsrätt föreslår en förändring av den svenska upphovsrättslagen med syfte att möjliggöra privatpersoners delning av bilder så länge det sker utan direkt eller indirekt kommersiell nytta. Enligt förslaget skulle lagstiftningen utformas så att ansvaret för innehållet gentemot uphovspersonerna läggs på plattformsföretagen själva. Den relevanta ersättningen skulle kunna förhandlas fram genom Bildupphovsrätt såsom företrädare för bilduphovspersonerna och en organisation som företräder plattformsbolagen. En effektiv medlingsreglering skulle kunna se till att avtal kommer till stånd på rimliga villkor. Enligt utredningen är det angeläget att hitta en lösning som möjliggör privatpersoners delning av skyddade bilder genom de digitala plattformarna.

9.7 Nya bidragssystem

Utredningen ska enligt sina direktiv utforma en modern, jämlik och flexibel stödordning. Utredningen lämnar i detta avsnitt sitt förslag om ett nytt bidragssystem för konstnärspolitiken som ska motsvara

dessa krav. I avsnittet behandlas den begreppsapparat, de grundläggande villkor och de bidragsformer som enligt förslaget ska gälla för statsbidrag till konstnärer. I anslutning till detta lämnar utredningen i avsnitt 1.3 ett förslag till ny förordning om statsbidrag till konstnärer. Förslaget innebär att en ny förordning ersätter förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer, förordning (1983:190) om pensionsgrundande konstnärsbidrag m.m. samt förordning (1989:500) om vissa särskilda insatser på kulturområdet. Utredningen lämnar i detta avsnitt också ett förslag om ny fond för bild- och formkonstnärer.

9.7.1 Konstnär som samlingsbegrepp

Förslag: Begreppet konstnär ska användas i styrdokument och författningar.

I den mån ett samlingsbegrepp används för att ringa in och beskriva olika konstnärspolitiskt relaterade insatser är det vanligast med en variant av konst, konstnär eller konstnärlig. Som alternativ används också begreppen kultur, kulturella och kulturskapare. Som framgår av kapitel 4 definieras dock inte begreppen närmare. I avsnitt 9.2.2 behandlar utredningen konstnärsbegreppet. Som framgår där finns det för- och nackdelar med olika begrepp.

Utredningen har i sina texter konsekvent valt begreppet konstnär. Ett viktigt skäl är att konstnär är etablerat sedan länge för att omfatta utövare och upphovsmän inom alla konstformer och det finns ett viktigt värde i detta. Valet av begrepp ska dock inte ses som en begränsning av fältets omfattning. Det handlar i stället om vilket begrepp som bäst motsvarar syftet med den förda och kommande politiken på området. Mot den bakgrunden föreslår utredningen att den statliga konstnärspolitiken fortsatt ska utgå från begreppet konstnär i de dokument som reglerar insatserna på området.

9.7.2 Bredd, genreöverskridande och flexibilitet

Förslag: De statliga regleringarna av statsbidrag till konstnärerna ska möjliggöra en bred, genreöverskridande och flexibel hantering av bidragen. Alla kända och ännu okända uttryck för konstnärlighet ska omfattas oavsett om de kan eller inte kan sorteras in i en känd konstform.

I frånvaro av begreppsdefinitioner används olika konstformer, yrken och professioner för att ringa in det fält som avses. De klassiska konstformerna dominerar, dvs. teater, dans och musik – ibland med opera och cirkus som särskilt utpekade – tillsammans med bild, form, arkitektur, litteratur och film. Det måste anses vara okontroversiellt att dessa ingår i det konstnärspolitiska fältet, med reservation för att det inom varje konstform finns flera färdigheter i form av yrken och professioner, varav de flesta men inte alla handlar om konstnärlighet. Vilka yrken som tillhör den konstnärliga sfären förändras också över tid. Det stora antalet konstnärliga yrken och professioner visar bl.a. på den betydande bredden och på hur olika instanser utifrån sina specifika målsättningar agerar för att fånga upp nya konstnärliga uttryck. Det är prestationerna inom dessa yrken och professioner som kan berättiga enskilda konstnärer bidrag och ersättningar, vilket gör att gränsdragningar gentemot yrken och professioner som inte omfattas av bidragsmöjligheterna kan vara nog så grannliga.

Bland konstformerna som nämns finns även bl.a. arkitektur, design, mode och slöjd. Alla dessa kan sägas ha en fot i det konstnärliga, i meningen något unikt med ett värde i sig självt, samtidigt som de också har en fot i den mer industriella nyttan. Deras konstnärlighet kan inte heller betraktas som sekundär eller indirekt i förhållande till de renodlade konstformerna och bör därför bedömas utifrån sina egna förutsättningar.

En del av utredningens analys har handlat om i vilken grad olika sektorer har, eller inte har, en öppenhet för att inkludera nya konstområden, professioner och yrken. Ett exempel som diskuterats under senare tid gäller upphovsmän inom dataspelsområdet. En fråga som har aktualiserats är om spel ska jämföras med t.ex. film och musik

när det gäller kulturpolitiska stöd.⁶⁶ T.ex. har Af Kultur Media identifierat ett nytt konstnärligt yrke på bild- och formområdet som vuxit fram inom spelindustrin. Även Kulturbryggan har inkluderat professioner som kan härledas till spelområdet som berättigade bidragsmottagare.

Enligt utredningens förslag ska statsbidraget till konstnärer använda en begreppsapparat när det gäller konstformerna som möjliggör en bred, genreöverskridande och flexibel hantering av de kulturpolitiska bidrag och ersättningar som ska ingå. Även om det finns klassiska konstformer som är förhållandevis okontroversiella i sammanhanget finns det en risk att en politik som baseras på vissa konstformer begränsar perspektiven och inte anpassas till omvärldsförändringar. Alla kända och ännu okända uttryck för konstnärlighet ska därför omfattas, oavsett om de kan eller inte kan sorteras in i en känd konstform. Detta hindrar inte att den instans som beslutar om bidrag för konstnärer kan ha nytta av någon form av sortering bland berörda konstnärer. Avgörande för konstnärspolitiken är att den ska ha aktualitet och vara flexibel. Styrningen ska vara tillitsbaserad. Utredningen utvecklar vad detta innebär i avsnitt 9.10 om förvaltningen av konstnärspolitiken.

9.7.3 Konstnärlig kvalitet som tröskel

Förslag: Beslut om bidrag och stipendier till konstnärer ska grundas på konstnärlig kvalitet och kunna ta hänsyn till mottagarens behov av ekonomiska bidrag. Begreppet professionell konstnär ska förstås i relation till ett yrkesfält.

Att identifiera vilka konstområden, professioner och yrken som ska rymmas i de olika sektorerna är en sak. Det är en annan sak att avgöra om enskilda individer har uppnått en tillräcklig konstnärlig höjd på sitt konstnärskap för att antas till en utbildning, för att kunna ansöka om offentliga stipendier och bidrag eller för att omfattas av Arbetsförmedlingens matchningsservice.

⁶⁶ Inslag på Kulturnytt, Sveriges Radio, den 22 maj 2017: *Förslag: Ge spel kulturstöd.*

Ingenstans i det nuvarande systemet används begreppet professionell för att skilja på behöriga och icke behöriga konstnärer. Söker man på synonymer kommer ord som yrkesskicklighet och kompetens upp och dess motsatsord är amatörmässig. I den meningen kan sannolikt en student med genomgången konstnärlig utbildning uppfattas vara professionell, liksom den som passerar kvalitetskraven vid en ansökan om stipendier och bidrag från Konstnärsnämnden. I begreppet professionell finns i vissa sammanhang en underförstådd eller uttalad tanke om att den som är professionell också ska kunna försörja sig helt eller delvis på sitt konstnärskap. Med den senare tolkningen skulle det bara vara inom ramen för arbetsförmedlingen och yrkesförbunden som trösklarna motsvarar kraven på professionalitet.

Enligt utredningen ligger det närmast till hands att förstå begreppet professionell i relation till ett definierat yrkesfält. Den professionella förstår att göra det rätta inom det aktuella fältet, kan förstå och agera utifrån de koder och den kodex som finns inom professionen. Inom det konstnärliga området väcker stora inkomster uppseende, men bekräftar inte professionaliteten. Det kan bara andra professionella och vissa utvalda aktörer inom konstområdet, t.ex. kritiker, göra. Professionalitet ska alltså inte vara ett uttryckligt krav för konstnärspolitiska bidrag och ersättningar men om beslutsfattandet överlämnas till professionen kommer utfallet av bidragsgivningen att inriktas på konstnärlig professionalitet. Beslut om bidrag och stipendier till konstnärer ska grundas på konstnärlig kvalitet och kunna ta hänsyn till mottagarens behov av ekonomiska bidrag.

9.7.4 Både fysiska och juridiska personer

Förslag: Bidrag och stipendier till konstnärer ska kunna sökas av både individer och grupper samt fysiska och juridiska personer. En grundläggande konstnärlig aktivitet är en nödvändig förutsättning för att komma i fråga för bidrag och stipendier.

En viktig distinktion i det nuvarande ersättnings- och bidragssystemet görs mellan insatser riktade till enskilda konstnärer resp. till grupper av konstnärer och konstnärliga institutioner. I de styrande förordningarna används begreppen fysiska och juridiska per-

soner. De uttalat konstnärspolitiska insatserna riktas till den förstnämnda gruppen, medan andra kulturpolitiska insatser riktas till den senare gruppen. Distinktionen används för att separera verksamheterna vid å ena sidan Konstnärsnämnden och Författarfonden och å andra sidan Kulturrådet.

Vid utredningens dialoger med olika intressenter har det framkommit att den nuvarande uppdelningen ger vissa begränsningar när det gäller att hitta lösningar på identifierade problem. Eftersom utredningens omvärldsanalys visar att alltför många konstnärer blir egna företagare blir uppdelningen mellan fysiska och juridiska personer mindre distinkt och relevant.

Sammantaget talar sakliga förhållanden för att distinktionen mellan fysiska och juridiska personer har minskat i relevans för bidragssystemet. Utredningens förslag till ny bidragsförordning i avsnitt 1.3 innebär därför på den här punkten att distinktionen upphör som grund för konstnärspolitiska bidrag. Både individer, grupper, fysiska och juridiska personer ska kunna få konstnärspolitiskt motiverade bidrag.

Denna skillnad mellan de olika stödformerna och myndigheterna är inte tydliggjord i befintliga bidragsförordningar. Däremot framgår det av förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer att konstnärsbidrag och långtidsstipendier kan lämnas till en aktiv konstnär. Krav på en grundläggande konstnärlig aktivitet ska alltså föreligga även i en ny bidragsförordning.

Utredningen har analyserat hur förutsättningarna skulle förändras för berörda konstnärer om den föreslagna förändringen avseende fysiska och juridiska personer genomförs. Exemplet är fyra dansare som vill turnera tillsammans med en föreställning under två månader. Ingen av dem är juridisk person eller enskild näringsidkare. Med den nuvarande ordningen kan de inte ansöka som grupp hos Konstnärsnämnden eftersom nämnden endast tar emot ansökningar från enskilda konstnärer. Det bidrag som finns tillgängligt är att dansarna en och en, som enskilda konstnärer, söker projektbidrag hos myndigheten. Om den föreslagna förändringen genomförs kan dansarna även söka projektbidrag som en grupp bestående av enskilda konstnärer. Antalet ansökningsmöjligheter ökar alltså.

Om samma dansare vänder sig till Kulturrådet måste de bilda en juridisk person för att komma i fråga för bidrag, alternativt att någon av dem startar en enskild firma som då kan representera hela

gruppen. Just inom scenkonstområdet informerar Kulturrådet dock dem som inte är juridiska personer/enskilda näringsidkare att de kan söka bidrag via en annan juridisk person som är involverad i projektet. Det är dock relativt få bidrag hos Kulturrådet som skulle vara möjligt för enskilda konstnärer att söka och kanske ännu färre i praktiken att få.

9.7.5 Tre typer av bidrag och stipendier

Förslag: Statsbidraget till konstnärer ska omfatta arbetsstipendier, projektbidrag och långtidsstipendier. Inom ramen för de tre bidragstyperna ska det finnas utrymme för regeringen och för bidragsbeslutande instans att ange mer preciserade ändamål.

Som framgår av kapitel 8 rymmer de nuvarande statliga insatserna för konstnärer ett stort antal specifika bidragsformer. De är delvis sorterade efter konstformer och ansvariga bidragsgivande instanser men man kan också beskriva dem utifrån vad bidragen syftar till. Då framgår det att det handlar om tre typer av bidrag till konstnärer: ett- och fleråriga bidrag, projektbidrag och långtidsstipendier. De ett- och fleråriga bidragen fördelas som konstnärsbidrag, verksamhetsbidrag och arbetsstipendier till konstnärer och det fria kulturlivet.

Den rådande ordningen kompliceras av att samma typer av bidrag lämnas av flera instanser och i regeringens årliga regleringsbrev till Konstnärsnämnden används en delvis annan indelning. Den nya konstnärspolitiken ska konsekvent utgå från tre typer av bidrag till konstnärer: arbetsstipendier, projektbidrag och långtidsstipendier. Det ska framgå av såväl en ny förordning som av det årliga regleringsbrevet. Inom ramen för dessa tre bidragstyper ska det finnas utrymme för regeringen och för bidragsbeslutande instans att ange mer preciserade ändamål.

9.7.6 Arbetsstipendier

Förslag: Arbetsstipendier till konstnärer får lämnas för att ge en aktiv professionell konstnär en sådan ekonomisk trygghet under en viss tid att denne kan ägna sig åt konstnärlig yrkesutövning utan avbrott eller åt experiment och nydanande inom konstnärlig verksamhet.

Syftet med arbetsstipendierna är att ge en aktiv professionell konstnär en sådan ekonomisk trygghet under en viss tid att denne kan ägna sig åt konstnärlig yrkesutövning utan avbrott eller åt experiment och nydanande inom konstnärlig verksamhet. Det kan finnas goda skäl för att denna bidragsform ska omfatta den största budgetposten även framgent, men det är angeläget att frågan omprövas med jämna mellanrum av regeringen efter att den har inhämtat underlag från ansvarig bidragsinstans. Syftet är att medeltilldelningen ska vara så relevant som möjligt givet ansökningstryck och ansökningarnas kvalitet, jämfört med andra bidragsformer.

Budgetramen bör även sättas i relation till de mer preciserade bidragsformer som utvecklas. Arbetsstipendier bör t.ex. kunna lämnas för att främja konstnärer i hela landet, kritiker, curators, mellanhänder, unga och äldre konstnärer samt internationella utbyten. Det ankommer på ansvarigt beslutsorgan att utforma dessa bidragsändamål och bidragsvillkor efter en bedömning av den aktuella behovsbilden bland konstnärerna. När det gäller ett- eller fleråriga arbetsstipendier innebär det nya bidragssystemet ingen förändring i förhållande till nuvarande system.

9.7.7 Projektbidrag

Förslag: Projektbidrag till konstnärer får lämnas till aktiva konstnärer för målinriktat utvecklingsarbete av mer kostnadskrävande natur som kan antas få betydelse för utvecklingen av konsten i vid mening.

Syftet med projektbidraget är att aktiva konstnärer ska kunna bedriva ett målinriktat utvecklingsarbete av mer kostnadskrävande natur som kan antas få betydelse för utvecklingen av konsten i vid

mening. Även inom ramen för det nya bidragssystemet ska det finnas utrymme för flera former av projektbidrag. Med utgångspunkt från den allmänna inriktningen om att den nya konstnärspolitikerna ska främja en genreöverskridande och flexibel hantering, samt att både fysiska och juridiska personer ska omfattas av bidragsmöjligheten, är det möjligt att utforma nya bidragsformer. I det nuvarande bidragssystemet fördelar Konstnärsnämnden vissa stipendier som utvecklats av myndigheten inom de relativt vida ramar som gäller för verksamheten, varav vissa inte är sökbara utan i stället tilldelas utvalda konstnärer på andra grunder. Inom ramen för ett projektbidrag i det nya bidragssystemet ska den ansvariga bidragsinstansen fortsatt ha den möjligheten.

9.7.8 Långtidsstipendier

Förslag: Långtidsstipendier till konstnärer får lämnas för att ge en aktiv konstnär, som under en längre tid dokumenterat konstnärlig verksamhet av god kvalitet, arbetsmässig trygghet för att utveckla denna verksamhet.

Förslaget innebär att det nuvarande systemet med långtidsstipendier kvarstår i huvudsak oförändrat i det nya bidragssystemet. Det innebär att långtidsstipendier får lämnas för att ge en aktiv konstnär, som under en längre tid dokumenterat konstnärlig verksamhet av god kvalitet, arbetsmässig trygghet för att utveckla denna verksamhet. Den pågående avvecklingen av inkomstgarantierna och den kontinuerliga överföringen av medel till långtidsstipendierna har enligt utredningens bedömning i huvudsak accepterats av intressenterna på området och bör fullföljas.

9.7.9 Redovisning av bidrag

Förslag: Den konstnär som fått bidrag eller stipendium ska redovisa till ansvarig bidragsfördelande instans hur medlen har använts.

Under utredningens omvärldsanalys har det påpekats att en viktig skillnad mellan de konstnärspolitiska stöden och de stöd som fördelas av bl.a. Kulturrådet är att de förstnämnda riktas till konstnärer utan krav på återrapporterade resultat, vilket däremot gäller för de sistnämnda bidragen. En konstnär som t.ex. tilldelas plats i ett konstnärligt residens behöver inte visa upp ett nytt konstverk som resultat av sin vistelse utan ska kunna åberopa en konstnärlig utveckling, nya kontakter eller samarbeten. En fri teatergrupp som får verksamhetsbidrag ska däremot kunna uppvisa genomförda föreställningar eller motsvarande.

I det nya konstnärspolitiska bidragssystemet ska det fortsatt finnas en relativ frihet, med utrymme för konstnärlig utveckling och experiment. Krav på en redovisning av hur medlen har använts ska dock vara en del av bidragsbestämmelserna.

9.7.10 En ny fond för stöd till bild- och formkonstnärer

Förslag: En ny fond för bild- och formkonstnärer inrättas. Den finansieras med en konstavgift om högst 5 procent vid andrahandsförsäljning av bildkonst som inte omfattas av följerätten. Avgiften läggs ovanpå köpeskillingen. Fondens medel administreras av Konstnärsnämnden.

Konstnärersättningsutredningen lämnade 1997 betänkandet *En fond för unga konstnärer* till regeringen med ett förslag om att, efter norsk förebild, inrätta en fond till stöd för unga konstnärer finansierad genom en ny avgift på försäljning av äldre konst.⁶⁷ Den norska avgiften är etablerad sedan 1948 och den fond som inrättats för ändamålet fördelar varje år bidrag till bildkonstnärer. Den

⁶⁷ SOU 1997:106.

största delen av fondens tillgångar går till konstnärer över 60 år, samt till arbetsstipendier, etableringsstöd, projektstöd och till fyra årliga priser till konstnärer. Den norska avgiften läggs ovanpå försäljningspriset vid såväl första- som andrahandsförsäljningen av bildkonst. Den norska erfarenheten är att avgiften i stort respekteras av köparna, med vetskap om vad medlen används till. Den oro som funnits bland försäljarna över att den extra kostnad som avgiften utgör skulle vara en konkurrensbegränsande i förhållande till länder utan en sådan avgift har inte kunnat styrkas av försäljningsstatistik.

Följerätten som infördes i Sverige 1996 innebär att en extra avgift tas ut ovanpå försäljningspriset vid andrahandsförsäljning av upphovsrättsskyddad konst, en summa som fördelas till upphovsmannen till konstverket, eller efter dennes död under en period av 70 år, till dennes efterlevande. Den här föreslagna avgiften skulle gälla för försäljning av den konst där följerätten upphört. Till skillnad från följerätten, som är en upphovsrättsligt grundad ersättning, är den tilltänkta avgiften formellt en skatt, men av praktiska skäl bör den i detta sammanhang benämnas avgift.

Konstavgiften föreslås, liksom följerätten, utgå med högst 5 procent av köpeskillingen före mervärdeskatt på andrahandsförsäljning av konst där upphovsrätten har gått ut och högst med 12 500 euro. Genom införandet av en konstavgift kommer all andrahandsförsäljning av konst utom den som sker mellan privatpersoner att beläggas med samma avgift oberoende av om det föreligger följerätt eller inte. För följerätt gäller för närvarande att, med utgångspunkt i försäljningspriset i euro, tas en kostnad ut på följande nivåer:

- 5 procent upp till 50 000 euro.
- 3 procent mellan 50 001 och 200 000 euro.
- 1 procent mellan 200 001 och 350 000 euro.
- 0,5 procent mellan 350 001 och 500 000 euro.
- 0,25 procent över 500 000 euro.
- Avgift får högst tas ut med 12 500 euro.

De medel som genereras av den nya konstavgiften föreslås fördelas av Konstnärsnämnden i särskild ordning. Förutom att kvalitetskriterier ska beaktas ska medlen kunna riktas till speciella grupper av bild- och formkonstnärer. Det kan handla om en speciell åldersgrupp, internationella ateljéprogram, stipendier för vistelse under en längre period i Sverige. Enligt Konstnärssättningsutredningen ska en lag om fonden innehålla materiella bestämmelser för avgiftsuttaget, bl.a. regler om avgiftspliktens omfattning och avgiftens storlek. I en förordning ska finnas föreskrifter om bl.a. användningen av de inbetalda avgifterna och om förvaltningen av fondens medel.

9.8 Konstnärernas sociala trygghet m.m.

I detta avsnitt lämnar utredningen sina bedömningar och förslag om för konstnärerna angelägna förändringar och förtydliganden vad gäller socialförsäkringssystemen, arbetslöshetsförsäkringen och skatteområdet. Vidare lämnar utredningen förslag om hur konstnärernas framtida pensioner kan förbättras.

9.8.1 Socialförsäkring och a-kassa

Bedömning: Socialförsäkringssystemen är i många avseenden uppbyggda för arbetstagare med längre anställningsperioder och regelbunden inkomst. Det gäller sällan för konstnärer. Parlamentariska socialförsäkringsutredningens (PSFU) förslag om ersättningsgrundande inkomst (EGI) och e-inkomst gynnar konstnärerna. Utredningen ser dock behov av ytterligare åtgärder för att öka konstnärernas sociala trygghet.

Det behövs tydligare regler för hur sjukpenningsgrundande inkomst (SGI) för enskilda näringsidkare ska beräknas. Detta bör tillsammans med den ekonomiska tryggheten vid sjukdom för konstnärer som har stipendier ingå i beredningen av PSFU:s förslag. På samma sätt bör tiden vid långa stipendier vara överhoppningsbar för a-kassa.

Det är viktigt att beslutsprocesser är transparenta och kontaktvägarna till myndigheter tydliga. Försäkringskassan bör utveckla dialogen med konstnärsorganisationer för att öka tilltron till Försäkringskassans handläggning.

Konstnärerna har behov av bättre information och service för att kunna göra informerade val och utnyttja de rättigheter som trygghetssystemen ger. De instanser som fördelar bidrag, stipendier och ersättningar till konstnärer bör få i uppdrag att tydliggöra och informera om hur olika konstnärsstöd påverkar ersättningarna från socialförsäkringssystemen m.m.

Syftet med socialförsäkringssystemen och arbetslöshetsförsäkringen är att ge en grundläggande trygghet och därigenom stärka individers frihet. Försäkringarna ska ge frihet från oro för den egna ekonomin när människor inte kan försörja sig genom arbete. De ska också ge trygghet som gör det möjligt att ställa om till nya arbeten eller arbetsplatser. Utgångspunkt för socialförsäkringssystemens uppbyggnad har varit en arbetstagare med längre anställningsperioder och regelbunden inkomst. Det är förhållanden som sällan gäller för konstnärer.

De allra flesta konstnärer är i stället beroende av flera inkomstkällor och av att kombinera ihop olika inkomster. Det kan handla om kortare anställningar och projekt eller uppdrag som egen företagare. Ett problem är att och alla dessa inkomster inte ger rätt till alla försäkringar. I dag talas det om gig-ekonomin – att ta sig fram genom att gå från uppdrag till uppdrag. Tendensen är att detta blir vanligare på arbetsmarknaden generellt och får allt större spridning även bland andra yrken, framför allt bland unga. Man kan säga att konstnärerna i detta avseende går före.

Att sätta sig in i hur de olika inkomsterna påverkar trygghetssystemen kräver mycket av den enskilde konstnären. En stor andel av konstnärerna är egna företagare med näringsinkomster och får lägga både energi och tid på att se till att de får ut det mesta möjliga av sina inkomster och av de försäkringsstöd de har rätt till vid olika situationer i livet. Eftersom anställningarna minskar går dessutom allt fler miste om den trygghet, utöver försäkringssystemen, som finns i anställningarna, särskilt i de med kollektivavtal.

Som framgår av kapitel 7 har den parlamentariska socialförsäkringsutredningen (PSFU) lämnat vissa förslag som ligger i linje

med de behov av förändringar i socialförsäkringarna som utredningen anser angelägna. Hit hör införande av EGI och e-inkomst som skulle gynna konstnärerna.⁶⁸ Samtidigt visar utredningens kartläggning och analyser att flera problem inte blir omhändertagna. Förslagen från PSFU bereds f.n. i Regeringskansliet. De kompletterande förslag som utredningen lämnar när det gäller socialförsäkringarna kan därför lämpligen hanteras inom ramen för beredningen av PSFU.

Utredningen gör i detta avsnitt sina bedömningar av några av de frågor på området för socialförsäkringar, a-kassa och skatter som behandlas i den konsultrapport som tagits fram på utredningens uppdrag.⁶⁹

Beräkning av SGI för enskild näringsidkare

En av svårigheterna för konstnärer med blandade inkomster är att kunna förutse vilket stöd från socialförsäkringssystemen de kan förvänta sig. Detta är ett allmänt problem i samhället, i takt med att vi får allt mer av en gig-ekonomi. Den som har olika typer av uppdrag med olika inkomstslag har svårt att förutse sin sjukpenningsgrundande inkomst. Det går i och för sig att få ett beslut om SGI när som helst. Ett sådant beslut måste dock alltid grunda sig på hur inkomstsituationen ser ut när personen ansöker om ersättning. Det innebär att en i förväg fastställd SGI kan vara inaktuell när frågan om en förmån uppstår.

Till viss del blir det en förbättring om förslaget från PSFU om en övergång till ersättningsgrundande inkomst (EGI) genomförs, eftersom den ska baseras på faktiska inkomster ett antal månader bakåt i tiden. Med införande av e-uppgifter kommer det också att kunna vara aktuella uppgifter från de närmast föregående månaderna. PSFU föreslår en införandekommision som ska övervaka införandet av EGI och e-inkomster samt rapportera till regeringen under arbetets gång. Utredningen vill framhålla att det är angeläget att denna kommission också beaktar konstnärernas särskilda förhållanden och följer utfallet för dem av den nya ordningen.

⁶⁸ E-inkomst är en omskrivning för att inrapportering av månadsuppgifter ska ske elektroniskt.

⁶⁹ Annika Creutzter (2017/2018). *Socialförsäkringssystemens konsekvenser för konstnärernas villkor*.

Förslaget om förändringen av SGI/EGI omfattar inte dem med enskild näringsverksamhet, varav många är konstnärer. För dessa ska Försäkringskassan fortfarande göra en bedömning av tidigare inkomster utifrån överskottet tre år tillbaka i tiden. För att öka rättssäkerheten bör det enligt utredningen formuleras tydligare regler för hur SGI för enskilda näringsidkare ska beräknas. Frågan bör med fördel kunna hanteras inom ramen för den pågående beredningen gällande förslaget om EGI i PSFU.

Vilande SGI och a-kassa under stipendietid

De konstnärspolitiska bidrag och stipendier som är längre än två år beskattas och är pensionsgrundande. De är däremot inte grund för SGI. Det är en rimlig ordning eftersom stipendiet inte är en ersättning för arbete och det ges oavsett hur mycket eller lite mottagaren jobbar under de år som stipendiet gäller. Ibland finns restriktioner i stipendievillkoren att mottagaren inte får arbeta mot ersättning mer än 50 procent av en normal arbetstid.

Om stipendiemottagaren blir sjuk i slutet av stipendietiden och fortsätter att vara sjuk därefter har denne inte rätt till en SGI, utom möjligen utifrån mindre inkomster från stipendietiden. För att ge konstnärer större trygghet föreslår utredningen att SGI ska vara skyddad under tiden då stipendiet löper. Det skulle innebära att SGI kan aktiveras när stipendietiden avslutas. Ingen sjukpenning skulle alltså ges under stipendietiden. Förslaget bygger på att konstnärer med långa stipendier är i en särskilt skyddsvärd situation, i likhet med många andra situationer som i dag omfattas av SGI-skydd. Förslaget kan behandlas inom ramen för den pågående beredningen av förslagen i PSFU. På samma sätt bör tiden vid långa stipendier vara överhoppningsbar för a-kassa. Det är en fråga som med fördel kan prövas av utredningen *En ny arbetslöshetsförsäkring för fler, grundad på inkomster* (dir. 2018:8).

Bättre information och service till konstnärerna

Utredningens kartläggning och den konsultrapport om trygghetssystemen som utredningen beställt visar att det finns brister när det gäller det stöd konstnärerna får för att kunna utnyttja de rättig-

heter som trygghetssystemen ger samt för att kunna göra medvetna val när det gäller deras yrkesutövande. Det behövs enligt utredningen bättre information, service och undanröjande av vissa administrativa hinder för underlätta konstnärernas yrkesutövning.

I dag är det allt fler konstnärer som väljer att ta stöd av faktureringsföretag för att underlätta sitt företagande och få mer tid över för sitt konstnärskap. Många ser ett värde i en sådan tjänst och är beredda att ta den extra kostnad det innebär. Utredningen vill dock framhålla att det ligger ett stort ansvar på myndigheterna att ge konstnärerna bättre information, stöd och service i olika avseenden.

De olika konstnärspolitiska bidragen, stipendierna och ersättningarna är utformade på många olika sätt. När det gäller kopplingen till socialförsäkringssystemen, arbetslöshetsförsäkringen och skatteområdet visar sammanställningen i kapitel 8 att det är olika regler som gäller för olika bidrag och stipendier. Enligt utredningen är det angeläget att det tydliggörs hur olika konstnärspolitiska insatser påverkar exempelvis den sjukpenninggrundande inkomsten, a-kassan och pensionsrätten. De instanser som fördelar bidrag, stipendier och ersättningar till konstnärer bör informera om vilka rättigheter och skyldigheter det ger, så att konstnärerna kan göra ett informerat val.

Utredningen har redan i avsnitt 9.4.8 behandlat myndigheternas stöd till konstnärerna. När det gäller socialförsäkringsområdet vill utredningen i det här sammanhanget betona att det är angeläget att Försäkringskassan förbättrar sina rutiner för att hantera konstnärernas återkommande frågor och önskemål. Det är viktigt att beslutsprocessen är transparent och kontaktvägarna till myndigheten tydliga. Försäkringskassan bör utveckla dialogen med konstnärorganisationer för att öka tilltron till Försäkringskassans handläggning.

9.8.2 Vissa skattefrågor

Bedömning: Vissa skattemässiga hinder för konstnärernas yrkesutövande när det gäller avregistrering av företag, definition av inkomstslag och spridning av inkomst bör undanröjas. Skatteverket bör ges i uppdrag att göra en översyn av dessa skatteregler. Det är vidare angeläget att mervärdesskatten är teknikneutral för likvärdiga konstnärliga uttryck inom hela kulturområdet.

I den konsultrapport om trygghetsfrågor som utredningen beställt lyfts vissa skattefrågor fram som försvårar konstnärernas yrkesverksamhet.

En första fråga gäller reglerna för när ett företag måste avregistreras, vilket krävs om en företagare ska kunna få a-kassa. Dagens regler kan hindra konstnärer att långsiktigt upprätthålla verksamheten. En förbättring skulle vara att även om företaget avregistreras ge konstnären rätt att marknadsföra sig, sköta sin hemsida och vara aktiv i sökandet efter uppdrag. Den dag konstnären får in ett uppdrag upphör a-kassan omedelbart.

En annan central fråga för många konstnärer är hur ett uppdrag ska räknas när det gäller inkomstslag, vilket får konsekvenser för Försäkringskassans tillämpning av socialförsäkringsreglerna. Frågan är om konstnären är anställd eller företagare. Skatteverkets tolkning av begreppet uppdragstagare är centralt i sammanhanget och bör förtydligas när det gäller konstnärsgруппerna.

En tredje fråga gäller möjligheten att sprida inkomster över olika inkomstår. Utgångspunkten är att många konstnärer har oregelbundna inkomster. I dag finns möjligheter för en del att använda upphovsmannakonto, men det kan uppfattas som krångligt. Det går också för den som har enskild näringsverksamhet att använda exempelvis periodiseringsfond, men det kan leda till skuldproblem. En bättre spridning av inkomster över åren ger en jämnare nivå på stöd från socialförsäkringssystemen och minskar t.ex. risken för återbetalning av bostadsbidrag. Med utgångspunkt i beskattnings- och socialförsäkringsfrågor bör en analys göras av hur inkomster på enklast och tryggast sätt kan spridas ut över olika inkomstår utifrån de problem som gäller för konstnärer.

Utredningen bedömer det lämpligt att Skatteverket ser över de tre nämnda problemen som konstnärerna möter enligt ovan.

Större delen av kulturområdet omfattas av den lägre mervärdeskattesatsen på 6 procent, vilket är ett uttryck för att kulturell mångfald är eftersträvansvärt både på europeisk och nationell nivå. Under utredningens arbete har det dock påtalats att inte alla delar av kulturområdet har den lägre skattesatsen. Köp av biobiljetter är numera belagda med 25 procents mervärdesskatt. På bild- och formområdet finns samtliga tillåtna skattesatser representerade, inklusive en del som är helt befriad från mervärdesskatt. Vidare har det i många sammanhang påtalats att den lägre skattenivån inte är tillåten för digitala produkter enligt EU:s mervärdesskattedirektiv. Blir EU-kommissionens förslag verklighet avser den svenska regeringen att därefter så snart det är möjligt lägga fram förslag om en sänkning av momsen för digitala publikationer som är journalistiska eller litterära produkter (digitala tidningar och tidskrifter, tidningssajter och e-böcker) till 6 procent.⁷⁰

Enligt utredningens bedömning är det angeläget att mervärdesskatten är teknikneutral för likvärdiga konstnärliga uttryck inom hela kulturområdet. Det bör vara utgångspunkten vid den planerade sänkningen av skattesatsen för digitala produkter till den lägre mervärdesskattesatsen på 6 procent.

9.8.3 Friskvård, arbetsskador och rehabilitering

Förslag: Frågan om konstnärers friskvård, arbetsskador och rehabilitering bör belysas närmare. Konstnärsnämnden ges i uppdrag att göra en sådan utredning. Den bör inledas med en undersökning av konstnärers upplevda hälsa för att få en bättre bild av hur stora problemen är för konstnärgruppen.

I dag läggs allt större ansvar på arbetsgivarna för arbetsmiljö och friskvård. Ansvaret för rehabilitering och anpassning följer av både arbetsmiljölagen (1977:1160), lagen om anställningsskydd (1982:80), socialförsäkringsbalken och i förekommande fall av kollektivavtal. Till det kommer att kollektivavtalen ger ett utökat försäkringskydd vid sjukdom. Det är värdefullt för alla anställda. I takt med

⁷⁰ *Digitalmomsen behöver sänkas så snart som möjligt*, artikel på DN Debatt av finansminister Magdalena Andersson och kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke den 25 januari 2017.

att arbetsmarknaden förändras mot fler korta tidsbegränsade anställningar och mer egenföretagande kommer dock fler att stå utan dessa förmåner. Det är redan fallet för stora konstnärsgupper.

Konstnärer har länge visat på svårigheten att få rätt behandling för den som saknar anställning och får skador. Det kan gälla förebyggande behandling så väl som rehabilitering efter skador. De som saknar anställning har inte heller tillgång till det förebyggande arbete som företagshälsovård och skyddsombud kan bidra med. Arbetsmiljön inom många konstområden är på olika sätt både fysiskt och psykiskt krävande. Brist på förebyggande arbete och rehabilitering kan innebära att konstnärer får sämre inkomster och att de t.o.m. kan behöva lämna sitt yrke i förtid.

Utredningen anser att frågan om konstnärers friskvård, arbets-skador och rehabilitering bör belysas närmare. Utredningen föreslår att Konstnärsnämnden ges i uppdrag att göra en sådan utredning, som bör inledas med en undersökning av konstnärers upplevda hälsa för att få en bättre bild av hur stora problemen är för gruppen.

9.9 Konstnärerna och pensionerna

Konstnärernas pensioner är överlag lägre än för motsvarande åldersgrupp i hela befolkningen. I ATP-systemet byggde beräkningen av ålderspensionen på de 15 bästa inkomståren under en 30-årsperiod, vilket var fördelaktigt för konstnärliga frilansare och egenföretagare med långa utbildningar, korta karriärer och ojämna inkomster. I det nuvarande pensionssystemet utgår man från livsinkomstprincipen. En förutsättning för en tryggad ålderdom är därmed att det finns långvariga arbetsinkomster som kan ligga till grund för avsättningar till pensionen. Inriktningen är att man ska kunna arbeta högre upp i åldrarna. För konstnärerna som befinner sig i allt större utsträckning på en frilansmarknad avtar för många arbetserbjudandena när man blir äldre.

I detta avsnitt redovisar utredningen sina förslag om vad som kan göras för att förbättra konstnärernas situation när det gäller pensioner.⁷¹

⁷¹ Analysen i detta avsnitt baseras delvis på det anförande Jaan Kolk höll vid SPRF:s pensionsseminarium den 21 april 2016, delvis på den rapport som Annika Creutzer tagit fram på utredningens uppdrag.

9.9.1 Förbättrade pensioner för konstnärer

Förslag: Konstnärernas pensioner är överlag låga. Ett problem som kommer att förvärras för de i dag aktiva konstnärerna eftersom många av dem kommer att sakna tjänstepension. En utredning får i uppdrag att fördjupa kunskaperna om konstnärernas pensioner och pensionssystemets effekter för dem. Utredningen ska utreda hur en modell kan utformas som ger samma fördelar som de kollektivavtalade tjänstepensionerna för konstnärer som är verksamma som egenföretagare och/eller har anställningar utan tjänstepension. Insatser för ett livslångt lärande ska också ingå i uppdraget.

Dagens pensionssystem bygger på att den enskilde tar ett större ansvar och gör medvetna val. Ett uppdrag att förbättra konstnärernas kunskap om pensionssystemet läggs på Konstnärsnämnden.

Övergången från ATP till det nya pensionssystemet innebar flera förändringar. Det var ingen abrupt övergång utan det gamla systemet fasas ut successivt och finns fortfarande till del kvar. De som är födda 1938–1953 omfattas av den kortare intjänandeperioden i den allmänna pensionen och av en tilläggspension. Personer födda 1937 eller tidigare har enbart ATP.

I tabell 9.3 redovisas storleken på olika åldersgrupper för konstnärer totalt sett, uppdelat på kvinnliga och manliga konstnärer samt på befolkningen i helhet.

Tabell 9.3 Åldersgrupper bland konstnärer och i befolkningen, 20 år och äldre, 2014

Ålder	Samtliga konstnärer (%)	Kvinnliga konstnärer (%)	Manliga konstnärer (%)	Hela befolkningen (%)
20–29	11,8	12,5	11,1	17,2
30–39	21,1	22,4	19,8	15,8
40–49	21,6	21,7	21,4	17,6
50–59	20,3	20,4	20,2	16,1
60–66	11,3	10,0	12,7	10,8
67–	13,9	13,1	14,8	22,6
	100	100	100	100
Totalt	28 979	14 318	14 661	7 382 592

Källa: Konstnärsnämnden Inkomstundersökningen 2014, s. 20–21.

En person född 1953 fyllde 61 år 2014. Alla som är yngre än så är alltså födda efter den brytpunkt som gäller i pensionssystemet. Det betyder att alla ålderskategorier från 20 till 59 år i tabell 9.3 omfattas av det nya pensionssystemet där inte bara de 15 bästa inkomst-åren utan hela livsinkomsten blir avgörande för den inkomstgrundade allmänna pensionen.

Bland det totala antalet konstnärer på 28 979 är det 74,8 procent som tillhör kategorin 20–59-åringar. Bland kvinnliga konstnärer är motsvarande andel 76,9 procent och bland manliga konstnärer handlar det om 72,5 procent. Det är en betydligt större andel än den som gäller i befolkningen som helhet, där ålderskategorin 20–59-åringar står för 66,7 procent av totalen.

I ålderskategorin 67 år och äldre omfattas alla helt eller delvis av det gamla pensionssystemet. Konstnärsnämnden har studerat vad det betyder i praktiken. I tabell 9.4 redovisas vilka typer av pensioner som olika konstnärsgupper i den berörda kategorin får ta del av. Det handlar om allmän pension, tjänstepension och privat pensionssparande. I den allmänna pensionen ingår även garantipension, som är till för dem med låg inkomstgrundad pension.

Tabell 9.4 Olika pensionsslag i skilda konstnärsgupper, 67 år och äldre, 2014

Konstformer	Allmän pension (%)	Garanti-pension (%)	Tjänste-pension (%)	Privat pension (%)
Bild och form	99	60	61	26
Dans	100	38	79	32
Film	97	33	71	52
Ord	95	32	74	34
Musik	98	25	71	34
Teater	99	19	81	35
Totalt	98 % 3 975	47 % 1 883	67 % 2 698	30 % 1 207

Källa: Konstnärsnämnden.

I det närmaste samtliga får del av den allmänna pensionen. Närmare hälften har samtidigt en så låg eller ingen inkomstgrundad pension att den behöver drygas ut med garantipension. Bland bild- och formkonstnärer är den andelen 60 procent, medan det är 19 procent

på teaterområdet som har garantipension. En klar majoritet har också tjänstepension, medan cirka en tredjedel också har privata pensionslösningar.

Ser man till vad konstnärer får i pension i kronor och ören framträder den bild som redovisas i tabell 9.5. Tabellen innehåller uppgifter om pensionsbeloppen för konstnärer inom olika konstformer. Eftersom variationen inom respektive grupp är stor redovisas intäkterna för dem med lägst pension (P10, tionde percentilen), dem med högst pension (P90) samt medianpensionen.⁷² I tabellen görs även en jämförelse med motsvarande åldersgrupp i hela befolkningen.

Tabell 9.5 Pension för konstnärer med pension som enda inkomst, 67 år och äldre, kronor, 2014

Konstformer	P10	Median	P90
Bild och form	84 360	131 808	248 168
Dans	101 052	150 924	265 260
Film	99 969	165 552	317 676
Ord	84 676	166 687	295 824
Musik	88 668	184 716	337 854
Teater	120 744	190 476	263 828
Samtliga konstnärer	84 672	143 220	262 712
Befolkningen	90 192	165 824	283 396

Källa: Konstnärsnämnden. Antalet individer i respektive grupp är 2 453 (Bild och form), 34 (Dans), 73 (Film), 530 (Ord), 424 (Musik) och 528 (Teater).

Konstnärsguppen har sammantaget lägre pension än befolkningen som helhet. Bild- och formområdets konstnärer har den lägsta pensionen, medan teaterområdet jämfört med andra konstnärsgupper har relativt goda pensionsintäkter.

Det finns även en skillnad mellan kvinnliga och manliga konstnärer. I tabell 9.6 redovisas medianpensionen i respektive konstform för samtliga konstnärer och uppdelat på kvinnor och män. I vissa kategorier handlar det om relativt få individer. Därför är det i det här fallet inte i första hand skillnaderna mellan konstformerna

⁷² En percentil är det värde på en variabel nedanför vilken en viss procent av observationerna av variabeln hamnar. Så är till exempel den tionde percentilen det värde som delar observationsvärden så att 10 procent av dem är mindre och 90 procent är större.

som ska uppmärksammas, utan den allmänna bilden av kvinnliga och manliga konstnärers pensionsvillkor.

Tabell 9.6 Pension för konstnärer med pension som enda inkomst, 67 år och äldre, kvinnor och män, kronor, 2014

Konstformer	Median kvinnor	Median samtliga	Median män
Bild och form.	121 920	131 808	147 504
Dans	150 924	150 924	–
Film	203 388	165 552	159 799
Ord	147 336	166 687	174 156
Musik	154 584	184 716	191 016
Teater	168 972	190 476	199 557
Samtliga konstnärer	128 664	143 220	163 042
Befolkningen	139 476	165 824	203 364

Källa: Konstnärsnämnden.

Tabellen visar att kvinnor, både i befolkningen i stort och bland konstnärer, har en lägre pension än män i motsvarande grupper. Samtidigt är skillnaden mindre mellan kvinnliga konstnärer och kvinnor i allmänhet, medan den är större mellan manliga konstnärer och män i allmänhet. En förklaring är att väldigt många kvinnor i befolkningen har garantipension och därmed är pensionsinkomsten bland kvinnor mer lika än den är för män.

Redan 2003 uppmärksammades att pensionerna i det allmänna pensionssystemet i jämförelse med ATP-systemet i framtiden skulle bli lägre för flertalet konstnärligt yrkesverksamma. Man bedömde att för flertalet frilansande och egenföretagande konstnärer skulle det bli betydande försämringar på grund av att de saknade kollektivavtalade avtalspensioner. Det framhölls också att för konstnärliga egenföretagare var pensionsvillkoren oftast ytterst knappa och att de därför hög grad skulle komma att omfattas av garanti-pension.⁷³

Även om konstnärskollektivet kan anses ha gynnats av ATP-systemet så kan man konstatera att deras pensioner över lag är låga. De pensioner som redovisas i tabell 9.5 speglar främst ATP-systemets regler. Motsvarande livsinkomster i det nuvarande pensionssystemet skulle ge ännu lägre pensioner.

⁷³ *Konstnärerna och trygghetssystemen* (SOU 2003:21).

När besluten om det nya pensionssystemet fattades för över tjugo år sedan ställde man i utsikt att den nya ordningen för flertalet skulle motsvara pensionsnivåerna i det tidigare ATP-systemet, givet en oförändrad medellivslängd. Pensionsnivån som andel av slutlönen eller livsinkomsten är dock nu lägre för dem som nu går i pension och en förklaring till detta är att medellivslängden sedan dess ökat med 2,5 år samtidigt som arbetslivets längd inte anpassats i motsvarande utsträckning. I praktiken innebär det att i stället för pensionsnivåer på runt 65 procent av slutlönen, ligger nivåerna i dag snarare under 50 procent. För konstnärerna måste förväntningarna sättas ännu lägre. Deras framtida pension bestäms i första hand av den taxerade inkomst som ligger till grund för den allmänna pensionen, en taxerad inkomst som av olika skäl ofta är rätt låg och intjänande tiden kort på grund av begränsade möjligheter att vara länge i yrket. Frågan är vad som kan göras för att förbättra konstnärernas pensioner.

En väg är förändringar och förstärkningar av den allmänna pensionen. Det är en fråga som hanteras av den parlamentariska pensionsgruppen med företrädare för de partier som står bakom pensionssystemet. Inriktningen är att man ska arbeta högre upp i åldrarna för att öka intjänandet till pensionen. Under 2017 enades gruppen om att höja gränsen för hur länge en arbetstagarare har rätt att arbeta från 67 år till 69 år. Det finns en pågående diskussion om förändringar i systemet. Bl.a. LO har i en pensionsrapport som presenterades under våren 2016 argumenterat både för omedelbara åtgärder, som en höjning av pensionsavgiften och andra åtgärder som har att göra med hur man gör pensionsavsättningar vid sjukdom och arbetslöshet.⁷⁴ Sedan februari förra året har en grupp i Regeringskansliet arbetat med en utredning om grundskyddet i pensionssystemet. Arbetet är bl.a. inriktat på att det ska löna sig bättre för lågavlönade att arbeta efter 65 års ålder samt frågan om högre garantipension och taket för bostadstillägg.

Dagens pensionssystem bygger på att den enskilde tar ett större ansvar och gör medvetna val. Det gör att kunskap och information om pensioner blir allt viktigare. Kampanjer och annan information från Pensionsmyndigheten för att öka kunskaperna om pensionssystemet och inrättandet av minpension.se är exempel på åtgärder

⁷⁴ LO:s pensionsrapport från 2016.

för att underlätta för pensionspararna. Ett stort ansvar för informationen ligger i dag på arbetsgivare och fackföreningar. Därmed riskerar många konstnärer utan fasta jobb att inte nå av informationen. När det gäller utländska pensioner finns också behov av stöd och hjälp för att undvika att konstnärer går miste om framtida intäkter. Enligt utredningen ska Konstnärsnämnden få i uppdrag att informera och sprida kunskap om pensionsfrågor, exempelvis genom hänvisningar till webbplatsen minpension.se. En väg att gå kan vara att utveckla den information som finns i Konstnärsguiden.⁷⁵

Bland konstnärer har det funnits ett stort intresse för privat pensionssparande. 2008 hade 44 procent av samtliga konstnärer ett privat pensionssparande.⁷⁶ I avsaknaden av tjänstepensioner utgör ett privat pensionssparande i dag ett viktigt komplement för att kunna få en rimlig pension. De förändringar som har gjorts i skatte-reglerna för privat pensionssparande beskrivs ibland på inte helt korrekt sätt som att möjligheterna till skattemässigt gynnat privat pensionssparande helt har slopats. Möjligheten till sådant sparande finns kvar för egenföretagare (F-skatt) och för anställda (A-skatt) i de fall arbetsgivaren inte utger tjänstepension. Okunskapen om vilka regler som gäller är utbredd bland konstnärerna, något som bör åtgärdas. Det uppdrag till Konstnärsnämnden när det gäller information om pensioner som utredningen föreslår ovan bör också omfatta möjligheter till och regler för privat pensionssparande.

Samtidigt har flertalet konstnärer ett begränsat privat pensionsparande. Låga inkomster minskar deras möjligheter att göra sådana avsättningar. De begränsningar som införts av avdragsrätten för privat pensionssparande i kombination med höga avgifter för sådant sparande och negativ påverkan på bostadstillägget medför att detta inte framstår som en framkomlig väg för att skapa rimliga framtida pensionsnivåer för den stora gruppen konstnärer. För många är garantipensionen den enda pension som man ser framför sig. Om inget görs är bedömningen att större konstnärsgupper i växande omfattning blir ännu mer beroende av garantipensionen som finansieras över statsbudgeten och av andra statliga och kommunala bidragssystem. Åtgärder för att stärka konstnärernas pen-

⁷⁵ Konstnärsguiden innehåller viss information ang. pensionsfrågan.

⁷⁶ Konstnärsnämnden (2011). *Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster*, s. 127.

sioner bör därför också kunna bidra till en avlastning av andra offentliga försörjningsordningar.

Det absolut viktigaste för den framtida pensionen är som redan framhållits livsinkomsten. Ett huvuduppdrag för utredningen är att lämna förslag som främjar konstnärernas möjligheter att försörja sig. Förbättrade inkomster är sålunda centralt för den sociala tryggheten för konstnärerna och då också för de framtida pensionerna. I den delen handlar det också om ett långt yrkesliv. Inom ramen för det gällande systemet är det viktigt att stimulera de yrkesverksamma konstnärerna att göra medvetna val för att få så bra pensions som möjligt. Här finns ett utrymme såsom redovisats ovan att förbättra informationen som vilka möjligheter pensionssystemet ger.

Även om pensionen för grupper med mycket låg inkomst förstärks i det allmänna pensionssystemet och att det finns möjligheter till privat pensionssparande är det stora problemet för konstnärerna att allt färre inte omfattas av den trygghet som en kollektivavtalad tjänstepension innebär. Den växande gruppen av frilansare och egenföretagare, varav många finns på kultur- och medieområdet, står helt eller delvis utanför tjänstepensionerna.⁷⁷ I det gamla pensionssystemet var de avtalade tjänstepensionerna för det stora flertalet anställa ett slags grädde på moset. I dag är de ett helt nödvändigt komplement för att få en anständig pensionsnivå.

Tjänstepensionsavtalen ger de anställda många fördelar. En viss procent av lönesumman avsätts månatligen till pensionen. Kollektivavtalsparterna har vidare utnyttjat sin ”köparmakt” för att förhandla fram ett kvalitetssäkrat utbud av försäkringsbolag och fonder och låga fondavgifter. Det är stora skillnader i förvaltningsavgifter för fonder i kollektivavtalade tjänstepensioner och fonder i privat sparande. Spannet på avgifterna kan i många fall ligga mellan 0,2–0,9 procent av kapitalet. Det kan innebära skillnader på miljonbelopp för den enskilda pensionsspararen givet samma avkastning.

En central fråga är därför hur frilansare och egenföretagare ska kunna få en motsvarighet till de kollektivavtalade tjänstepensionerna. Numera ingår tjänstepensioner oavsett anställningsform i nästan alla avtal som tecknas på scenkonstområdet, vilket är ett stort

⁷⁷ Enligt vissa beräkningar arbetar var fjärde sysselsatt i andra former än fast anställning. Eftersom antalet sysselsatta i befolkningen ligger runt 5 miljoner så handlar de om cirka 1,2 miljoner.

framsteg. Många konstnärer arbetar dock hos arbetsgivare som inte har kollektivavtal och en växande grupp fakturerar sina jobb. Arbeten som tidigare utfördes som anställd sker nu som egenföretagare.

Utredningen föreslår att en ny utredning får i uppdrag att fördjupa kunskaperna om konstnärernas pensioner och pensionssystemets effekter för dem. Den nya utredningen ska utreda hur en modell kan utformas som ger samma fördelar som de kollektivavtalade tjänstepensionerna för konstnärer som är verksamma som egenföretagare och/eller har anställningar utan tjänstepension. Insatser för ett livslångt lärande ska också ingå i uppdraget.

Avgörande för hur stor pension man får är som redan framhållits hur länge och mycket man arbetat under sitt yrkesliv. För konstnärerna är det en utmaning eftersom utbildningstiden ofta är lång och karriären många gånger kort. Det kan vara svårt att rekrytera studenter från studieovana hem till de konstnärliga högskoleutbildningarna om arbetsmarknadsutsikterna och pensionsvillkoren uppfattas som osäkra. En fråga blir därför hur yrkeslivet kan förlängas fram till minst 67 eller 69 års ålder. Som frilansare och egenföretagare måste man själv se till att bli anlitad av olika uppdragsgivare.

För att man ska vara efterfrågad krävs det inte bara att man kan upprätthålla sitt kunnande, det behövs också påfyllnad i form av utveckling och breddning av det man kan erbjuda. Inte minst ställer t.ex. digitaliseringen helt nya krav på de flesta yrkesområdena. Det finns med andra ord ett nära samband mellan pensionsfrågan och de insatser som krävs för att ge frilansare och egenföretagare ekonomiska och organisatoriska möjligheter att få del av kompetensutveckling och ett livslångt lärande. Exempel på insatser som görs för kompetensutveckling för ett längre yrkesliv för konstnärer finns inom ramen för de tre scenkonstallianserna och Scenkonstens Omställnings- och Karriärstiftelse (SOK-stiftelsen).

Som redan påpekats bygger pensionssystemet och möjligheterna att få en rimlig pension på hela livsinkomsten. Utredningen bedömer därför att det kan vara lämpligt att också låta utredningen enligt ovan om pensionsvillkoren också behandla vad som kan göras för att uppnå ett förlängt yrkesliv för konstnärerna.

9.10 Förvaltningen av konstnärspolitiken

Utredningen lämnar i detta avsnitt sina förslag om principerna för den statliga styrningen, organisationsstrukturen, modellen med bedömningsgrupper samt frågan om bevakning av konstnärernas villkor.

9.10.1 Den statliga styrningen

Förslag: Styrningen av den statliga konstnärspolitiken ska utgå från följande principer:

- Regeringens styrning ska vara på armlängds avstånd och mer tillitsbaserad.
- Detaljeringsgraden i regeringens styrning genom de årliga regleringsbrevens ska minska.
- Huvudinriktningen ska vara att ansvarigt beslutsorgan utformar kriterier för vilka konstnärer som ska vara berättigade att få konstnärspolitiskt stöd.
- Regeringens styrning ska säkerställa konstnärernas kunskaper och erfarenhet tas till vara i större omfattning i förändringsarbete som ligger utanför kulturpolitikens strikta indelning.
- Kravet på samverkan mellan de bidragsgivande institutionerna ska utökas.
- Kulturinstitutionerna ska i efterhand redovisa hur deras användning av resurserna påverkar de professionella konstnärernas arbetsmarknad.

Målet för den statliga förvaltningspolitiken är en innovativ och samverkande statsförvaltning som är rättssäker och effektiv, har väl utvecklad kvalitet, service och tillgänglighet och som därigenom bidrar till Sveriges utveckling och ett effektivt EU-arbete.⁷⁸

Visionen om den nya förvaltningspolitiken formulerades i regeringsdeklarationen 2014. Där angavs att styrningen ska ta vara på medarbetarnas kompetens till nytta för medborgare och företag.

⁷⁸ Prop. 2009/10:175, bet. 2009/10:FiU38, rskr. 2009/10:315.

Regeringens tillitsreform syftar till att utveckla och effektivisera den offentliga förvaltningen med tillit som grund och genom minskad detaljstyrning. Styrningen ska vara strategisk, långsiktig, verksamhetsanpassad och utgå från ett helhetsperspektiv. Tillit och förtroende i balans med uppföljning och kontroll ska möjliggöra ett stort delegerat ansvar till statliga myndighetsledningar som därigenom ges goda förutsättningar att leda och styra sina verksamheter.

Den styrning som redan i dag gäller för konstnärspolitiken med armlängds avstånd mellan regeringen och kulturinstitutionerna samt professions roll i bedömningen av kvalitet vid bidragsgivning ligger väl i linje med tankarna bakom den nya förvaltningspolitiken. Utredningen ser möjligheter att ta ytterligare steg för att förstärka den tillitsbaserade styrningen inom konstnärspolitiken. Beslut om fördelning av bidrag till konstnärer ska liksom tidigare baseras på en kvalitativ bedömning. Principen om armlängds avstånd till politiken ska gälla för ansvariga organ och bidragsbeslut ska fattas utifrån relevant sakkunskap. En viktig del av den tillitsbaserade styrningen är att den ska vara mindre detaljerad. För konstnärspolitiken bör det konkret innebära att detaljeringsgraden i regeringens styrning minskar.

Som framgått i tidigare kapitel har även andra kulturpolitiska insatser stor betydelse för konstnärerna. Det handlar bl.a. om de insatser som görs i budgetpropositionen under rubrikerna Teater, dans och musik, Litteratur, läsande och språket samt Bildkonst, arkitektur, form och design. De rymmer bidrag till scenkonstinstitutioner, fria grupper, bokförlag, tidskrifter, konsthallar, m.fl. Dessa insatser har dock inga eller få konstnärspolitiska förtecken i sina resp. förordningar. Resultatbedömningarna görs utifrån inriktningen på verksamheterna, t.ex. barn och unga, kvinnor och män, nationellt och internationellt, kvalitet och fördjupning samt utifrån insatsernas betydelse för medborgarna, tex. utbud, besöksantal, beläggning, spridning, läsning, produktion, tillgänglighet och delaktighet.

Utredningen har övervägt om det finns skäl att inkludera ett konstnärspolitiskt perspektiv i de delar av kulturpolitiken där huvudfokus är ett annat men där konstnärernas arbete ändå spelar en avgörande roll. Det skulle kunna ske genom ett förtydligande i berörda förordningar om att verksamheterna även ska främja konstnärernas förutsättningar att vara yrkesverksamma. Även om institutionernas arbete i enlighet vad utredningen utvecklat i tidigare kapitel

måste ses som mycket viktigt för konstnärspolitiken skulle detta dock leda för långt och riskera att man tappar fokus på vad som är det yttersta syftet med bidragen, exempelvis i förhållande till medborgarna. Utredningen anser att man i stället bör uppdra att kulturinstitutionerna att i efterhand redovisa hur deras användning av resurserna påverkar de professionella konstnärernas arbetsmarknad.

Frågan kan lyftas och inte bara ses utifrån kulturområdet utan mer horisontellt. Utredningen anser att det är viktigt att skapa större förståelse för att konst och kultur kan tillföra viktiga värden i beslutsprocesser som rör olika områden i samhället. Regeringens styrning bör säkerställa att konstnärernas kunskaper och erfarenhet tas till vara i större omfattning i förändringsarbete som ligger utanför kulturområdet.

9.10.2 Organisationsstruktur

Förslag: Organisationsstrukturen på konstnärsområdet bör utgå från ett helhetsperspektiv och vara anpassad efter konstnärernas behov. Myndighetsstrukturen har vuxit fram successivt och i praktiken finns det överlappningar och omotiverade skillnader i villkoren för bidragsgivningen bland berörda instanser.

Utredningen föreslår att samverkan mellan de bidragsgivande myndigheterna förstärks och att samarbetsskyldigheten enligt bidragsförordningen utökas till att också gälla Musikverket.

Som framgår av tidigare kapitel är den nuvarande organisationsstrukturen på det konstnärspolitiska området uppbyggd efterhand, utan en samlad strategi. Myndigheter blandas med intresseorganisationer och andra privaträttsliga organ. Ansvarsfördelningen utgår för vissa från specifika konstformer, medan andra omfattar flera konstområden. En myndighet är organiserad som en sektorsmyndighet för både bidragsgivning och museiverksamhet inom sitt konstområde, medan övriga är begränsade till bidragsgivning. I praktiken finns det också en betydande överlappning bland berörda instanser när det gäller ansvarsområden. Samtidigt finns det skillnader som t.ex. att det för bidrag från Kulturrådet och från Kulturbryggan finns villkor om medfinansiering från annan part, vilket inte gäller på samma sätt för bidrag från Konstnärsnämnden och Musikverket.

Utredningen har i sina överväganden om behovet av ändringar i den organisationsstruktur som gäller på konstnärsområdet utgått ifrån att den ska vara anpassad efter konstnärernas behov och göra det enkelt för dem. Principen om att styrningen ska utgå från ett helhetsperspektiv och undvika ett stuprörstänkande har också varit vägledande.

Mycket talar enligt utredningen för ett större grepp på organisationsstrukturen. En samlad myndighet med ansvar för samtliga konstnärspolitiska bidrag och stipendier framstår som logiskt. Konstnärer som söker finansiering av sin verksamhet skulle få en mer entydig sökprocess. Det skulle till att börja med kunna innebära att Författarfonden, Konstnärsnämnden och det konstnärliga rådet vid Musikverket slogs samman till en organisation. Inget annat jämförbart land har heller en organisatorisk lösning som motsvarar uppdelningen mellan dessa tre instanser och Kulturrådet. Mot ett så stort organisatoriskt grepp talar i första hand riskerna

att skapa onödigt stor turbulens och att det i dagsläget inte är utrett mer konkret hur stora fördelar man kan bedömas vinna. Utredningen avstår mot den bakgrunden från att lägga fram förslag om organisationsförändringar.

I den nuvarande förordningen om bidrag till konstnärer som omfattar Författarfondens och Konstnärsnämndens bidragsgivning föreskrivs att bidragsmyndigheterna fortlöpande och i lämpliga former ska samarbeta med varandra och med Kulturrådet i frågor som rör principerna för bidrag enligt förordningen.⁷⁹ Musikverkets bidragsgivning omfattas sålunda f.n. inte av denna regel. I det förslag till ny förordning utredningen lämnar i avsnitt 1.3 har den samarbetskyldigheten utökats till att också gälla Musikverket.

9.10.3 Bedömningsgrupper

Förslag: Modellen med konstnärliga bedömningsgrupper vid Konstnärsnämnden, Författarfonden, Musikverket och Kulturrådet ligger i linje med den tillitsbaserade styrningen och ska behållas. De bidragsgivande instanserna ges dock i uppdrag att tydligare kommunicera arbetssättet, mandatlängden och övriga strukturer som råder kring gruppernas arbetssätt.

Med bedömningsgruppernas specifika expertkunskap skapas en legitimitet för de bidragsgivande instansernas beslut hos konstnärerna och organisationerna. I och med att bedömningsgruppernas sammansättning ska representera olika yrkeskategorier, åldrar, geografisk hemvist, kön samt etniskt och kulturell tillhörighet säkerställs också att kvalitetsbegreppet är brett och innehåller flera perspektiv. Systemet med bedömningsgrupper för hantering och beslut om bidrag och stipendier ligger i linje med en tillitsbaserad styrning och ska behållas.

För att bibehålla legitimiteten för systemet med bedömningsgrupperna bör dock gruppernas arbete bli mer transparent. Bidragsgivarna bör i samband med information om bidragen på ett lättillgängligt sätt även informera om bedömningsgruppernas arbete med ansökningarna, t.ex. arbetsstrukturerna kring hur en ansökan bedöms, hur ledamöterna rekryteras, vem som beslutar om deras

⁷⁹ 7 § förordning (1976:528) om bidrag till konstnärer.

förordnande, hur jäv behandlas samt att tillgängliggöra den policy för mutor och jäv som myndigheterna eventuellt upprättat. En speciellt viktig fråga är längden på ledamöternas mandatperioder, vad som reglerar detta och om det finns möjlighet för ledamöterna att omförordnas. Den information som bidragsgivarna ger i dag är inte tillräcklig och bör därför förbättras tillsammans med övrig information om bedömningsgruppernas arbete.

9.10.4 Analys och information

Förslag: Konstnärsnämndens uppdrag att bevaka och informera om konstnärernas ekonomiska villkor ska utvecklas. De kvantitativa kartläggningarna ska kompletteras t.ex. med uppgifter om konstnärers inkomster från konstnärliga verksamheter. Vidare bör de alternativa vägar som finns till konstnärskapet synliggöras och analyseras. I detta arbete ska Konstnärsnämnden samverka med Kulturanalys samt med myndigheter på andra politikområden.

Konstnärsnämndens inkomstundersökningar har fått stort genomslag och ger en bild av konstnärernas villkor som flertalet uppfattar som legitim. Därför bör det uppdraget kvarstå. Samtidigt finns behov av att utveckla och komplettera den statistisk som tas fram, t.ex. för att få en tydligare bild av hur stora inkomster som följer av konstnärliga verksamheter. Vidare behöver de alternativa vägar till konstnärskapet som finns vid sidan av en högskoleutbildning synliggöras och analyseras för att ge en tydligare bild av konstnärers bakgrund och förutsättningar. I kartläggningen har det för utredningen också blivit tydligt att Kulturanalys och myndigheter på andra politikområden genomför högst relevanta analyser angående villkoren för konstnärerna. Konstnärsnämnden föreslås därför få i uppdrag att i högre grad samverka med Kulturanalys samt även med relevanta myndigheter på andra områden.

Därutöver föreslår utredningen i avsnitt 9.4.2 att Konstnärsnämnden ges i uppdrag att analysera konstnärernas förutsättningar att verka i det nya digitala landskapet och utifrån sin analys även utveckla rådgivningsverksamheten avseende det digitala området. I avsnitt 9.4.8 och 9.8.1 behandlar utredningen myndigheternas stöd för att förenkla för och stärka konstnärerna i deras yrkesutövning.

9.11 Budgetfrågor

I detta avsnitt redovisar utredningen sina budgetförslag. Vidare behandlas statens pris- och löneomräkning av de konstnärspolitiskt relaterade anslagen.

9.11.1 Konstnärspolitikens budgetram

Förslag: Konstnärspolitikens budgetram ska öka med 225 miljoner kronor fr.o.m. 2020. De ökade utgifterna finansieras genom omprioriteringar inom utgiftsområde 17.

Utredningen har i tidigare avsnitt lämnat förslag som innebär att nya medel ska tillföras olika konstnärspolitiska ändamål. Regeringens reformpaket på 115 miljoner kronor i budgetpropositionen för 2018 har varit ett viktigt tillskott som utredningen beaktat i sina överväganden. Av dessa medel har cirka 63 miljoner kronor tillförts det nuvarande konstnärspolitiska bidrags-, stipendie- och ersättningssystemet. I tabell 9.7 sammanfattas utredningens förslag till reformram.

Tabell 9.7 Utredningens reformram fr.o.m. 2020, tusental kronor

Ändamål	Behandlas i avsnitt	Kostnad
Digitalisering	9.4.2	100 000
Minskad snedrekrytering		
Konstnärliga produktionshus	9.3.5	50 000
Konstnärer i regionerna	9.5.3	25 000
Konstnärliga residens		
På arbetsplatser	9.4.5	5 000
Internationella	9.4.5	10 000
Förmedling		
Allians för upphovsmän	9.4.7	15 000
Centrumbildningar	9.4.7	10 000
Konstbildning	9.5.5	5 000
Ersättningar		
MU-avtalet	9.6.3	5 000
Summa		225 000

Den föreslagna reformramen summerar till 225 miljoner kronor. Digitaliseringen kommer framdeles att vara den enskilt största omvärldsförändringen som starkt påverkar konstnärernas villkor. Digitaliseringen kräver enligt utredningen ett antal olika åtgärder för att stärka konstnärernas ställning och för att samhället ska kunna dra nytta av att konstnärernas skapande utgör kärnan i den digitala utvecklingen av kulturella och kreativa näringar.

Utredningen beräknar en ram på 100 miljoner kronor för genomförandet av den strategi för digitaliseringen av den offentligt finansierade kulturen som utredningen föreslår att regeringen ska ta fram samt för att ta hand om de uppdrag som utredningen föreslår ska ges till myndigheter. Detta innefattar bl.a. frågor om analys, infrastruktur, utvecklingsinsatser för digitalt tillgängliggörande av konst- och kultur i regionerna och förstärkningar inom den statliga förvaltning för att ge stöd till konstnärerna när det gäller kompetens, digitala redskap och finansiering.

Utredningen föreslår också åtgärder för att minska snedrekryteringen till konstnärssyrket och för att stärka arbetsmarknaden för konstnärer i hela landet. Till detta har utredningen även föreslagit vissa omfördelningar inom ramen för Konstrådets verksamhet i avsnitt 9.4.6. Förslaget om en ny fond för bild- och formkonstnärer i avsnitt 9.7.10 är i huvudsak självfinansierat, genom att de medel som samlas in också ger utrymme för vad som kan fördelas i form av bidrag och stipendier. Mot bakgrund av de nyligen tillförda medlen till området och den inriktning dessa medel har föreslår utredningen inte någon omfördelning inom eller ytterligare förstärkning av det nuvarande konstnärspolitiska bidrags-, stipendie- och ersättningssystemet. I stället betonar utredningen behovet av insatser som stärker konstnärers arbetsmarknad. I budgetunderlagen för 2019–2021 som myndigheterna har lämnat in till regeringen yrkas på ett flertal satsningar inom kulturområdet. Utredningens förslag till resursförstärkningar är direkt inriktade mot att förbättra konstnärernas villkor. Utredningen har inte värderat insatser som myndigheterna tar upp i budgetunderlagen.

Enligt direktiven ska utgångspunkten för förslag som förväntas leda till kostnadsökningar vara oförändrade kostnadsramar för den statliga kulturpolitiken. Utredningen har övervägt möjligheten att använda det nya reformtillskottet 2018 som finansiering av de nya åtgärderna. Mot en sådan åtgärd talar att reformpaketet är starkt

efterfrågat och välmotiverat och att det därför skulle vara konstnärspolitiskt kontraproduktivt att fördela om dessa medel. Konstnärsnämnden bedömer i sitt budgetunderlag 2019–2021 att trots ökningen av bidragsmedlen 2018 behöver ramen för stipendier och bidrag ökas ytterligare. Utredningen förordar i stället att reformramen finansieras genom andra omprioriteringar inom utgiftsområde 17. Bland de omfördelningar som utredningen anser bör övervägas finns den återstående fonogramersättningen.

Utredningen kan i detta sammanhang konstatera att tillfälliga, tidsbegränsade satsningar inom kulturområdet har varit återkommande under lång tid. Under perioden fram till 2020 uppgår de till över 250 miljoner kronor. Utredningen bedömer att en mer långsiktigt uttalad finansiering skulle stärka konstnärspolitiken. Utredningen noterar vidare att flera av de åtgärder som bedöms förbättra konstnärernas möjligheter att försörjas sig inom sitt yrke har tydliga kopplingar till utbildnings-, arbetsmarknads-, närings- och de sociala områdena eftersom insatserna har positiva effekter utanför kulturområdet.

I olika samman har också olika insatser för att stärka konstnärerna finansierats utanför kulturbudgeten. Resursbehoven inom kulturområdet talar för en breddad finansiering. I kapitel 8 redovisar utredningen insatser från Allmänna arvsfonden till stöd för barn och unga. Där framgår också att fondens kapitaltillväxt varit omfattande och att åtgärder har behövt vidtas för att få en balans mellan kapital och utbetalda medel. En idé som utredningen tycker är värd att pröva är att bredda ändamålet för fonden till konst och kultur. Detta skulle kunna initieras genom tilläggsdirektiv till den utredning som för närvarande gör en översyn av fonden.

9.11.2 Pris- och löneomräkning

Förslag: Samtliga konstnärspolitiskt relaterade anslag inom utgiftsområde 17 ska omfattas av statens pris- och löneomräkning.

Det konstnärspolitiskt centrala anslaget under utgiftsområde 17, anslag 5:2, omfattas sedan 2017 inte längre av en pris- och löneomräkning (PLO). Flera andra konstnärspolitiska viktiga verksam-

heter, som scenkonstallianserna och centrumbildningarna, finansieras av anslag som aldrig haft någon pris- och löneomräkning.

I grunden är modellen med indexerad uppräknings av anslag avsedd för att ge myndigheter viss kompensation för allmänna kostnadsökningar. Samtidigt är inte avsikten att kompensationen ska vara fullständig, utan modellen bygger på att verksamheter i viss grad ska kunna rationaliseras och visa en produktivitetsutveckling. Lika fullt innebär en finansiering av ett icke PLO-omräknat anslag en sämre lösning, eftersom det ofta leder till att anslaget stannar kvar på exakt samma nivå under flera år. I en personalintensiv verksamhet, som är fallet på kulturområdet, är det ett reellt problem om anslaget inte i huvudsak följer kostnadsutvecklingen. Problemet med besparingar på konstnärlig verksamhet är väl känt och har också kommenterats av etablerade ekonomer under lång tid.⁸⁰

Urholkningen av anslag som inte räknas upp är uppenbart i verksamheter med många anställda där löneutvecklingen följer de avtal som träffas mellan parterna på arbetsmarknaden. På exempelvis scenkonstområdet handlar det för de anställda om en cirka 2-procentig årlig ökning under de senaste avtalsperioderna.

Trots den generella principen om att modellen är förbehållen myndigheternas förvaltningsanslag, finns det andra anslag på kulturområdet som av hävd har och har haft en PLO-omräkning. En viss renodling ser dock ut att vara på väg och sedan 2017 är alltså anslaget 5:2 inte längre PLO-omräknat, liksom inte heller anslaget för Skapande skola-satsningen. Fortfarande gäller dock att anslagen för kultursamverkansmodellen (anslag 1:6), de centrala scenkonstinstitutionerna (anslag 2:1) och Musikverket (anslag 2:3) omfattas av modellen.

Det är naturligtvis bra från konstnärspolitiska utgångspunkter att modellen fortfarande appliceras på delar av sektorn, men det visar samtidigt att systemet präglas av oklara överväganden. Ett exempel är de olika förutsättningar som gäller för anslagen för de centrala scenkonstinstitutionerna, som har PLO-omräkning, och anslagen för de tre scenkonstallianserna, som inte är omräknade, trots att de rör sig på samma arbetsmarknad och att de anställer samma typ av

⁸⁰ Baumoleffekten, uppkallat efter nationalekonomen William Baumol, eller tjänstedilemmat kallas fenomenet att lönekostnaderna stiger inom en viss tjänstesektor trots att produktiviteten inte stiger i samma utsträckning.

scenkonstnärer. Utredningens förslag är att samtliga konstnärsrelaterade anslag inom utgiftsområde 17 ska omfattas av modellen med pris- och löneomräkning för att minska risken för en successiv nedpressning av konstnärers ersättningar och löner.

10 Konsekvenser av förslagen

Enligt direktiven ska utredningen analysera och redovisa konsekvenserna av sina förslag. De ekonomiska och budgetära konsekvenserna ska bedömas och beräknas. Om förslagen förväntas leda till kostnadsökningar ska utredaren lämna förslag till hur dessa ska finansieras. Utgångspunkten ska vara oförändrade kostnadsramar för den statliga kulturpolitiken.

Konsekvensbeskrivningen ska även göras utifrån ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv, bland annat genom att förhållanden och villkor som har samband med kön, ålder och socioekonomi görs synliga och konsekvenser för respektive kön eller grupp analyseras. Förslagets konsekvenser för enskilda företag ska också bedömas och beräknas samt redovisas enligt kommittéförordningen (1998:1474) och 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

10.1 Konsekvenser för konstnärerna

Den statliga konstnärspolitikerna har länge haft som mål att konstnärerna ska kunna försörja sig på sitt konstnärliga arbete. De statliga insatserna på området har mot den bakgrunden haft två huvudsakliga inriktningar. Det har å ena sidan handlat om att verka för en vidgad arbetsmarknad för konstnärer. Å andra sidan har det handlat om ekonomiska tillskott till konstnärer, delvis i form av ersättningar för utfört konstnärligt arbete, delvis i form av bidrag och stipendier utan en direkt koppling till en arbetsinsats. Därutöver har frågor om konstnärernas villkor i förhållande till utbildningssystemet, socialförsäkringssystemen, a-kassa och skatter lyfts fram som viktiga för konstnärspolitikerna, liksom betydelsen av en

nationell infrastruktur av institutioner där konstnärers verk möter en publik.

10.1.1 Utredningens förslag

Det är mot den bakgrunden utredningens bedömningar och förslag ska ses. I huvudsak innebär förslagen att målen för konstnärspolitikerna och de system som funnits i flera decennier i grunden ligger fast. Det har under utredningens arbete inte framkommit några avgörande skäl för att ändra dem. Utredningens bedömning är att de befintliga ersättnings- och bidragssystemen i praktiken bidrar till att konstnärerna har en grundläggande trygghet som skulle gå förlorad med en annan ordning.

Digitaliseringen kommer framdeles att vara den enskilt största omvärldsförändringen som starkt påverkar konstnärernas villkor. Digitaliseringen kräver enligt utredningen ett antal olika åtgärder för att stärka konstnärernas ställning och för att samhället ska kunna dra nytta av att konstnärernas skapande utgör kärnan i den digitala utvecklingen av kulturella och kreativa näringar. Utredningen beräknar en ram på 100 miljoner kronor för genomförandet av den strategi för digitaliseringen av den offentligt finansierade kulturen som utredningen föreslår att regeringen ska ta fram samt för att ta hand om resultatet av de uppdrag som utredningen föreslår ska ges till myndigheter.

Utredningen föreslår också åtgärder för att minska snedrekryteringen till konstnärsyrket och för att stärka arbetsmarknaden för konstnärer i hela landet. Det handlar om betydelsen av kulturella och kreativa näringar, behovet av en flexibel enprocentregel vid inköp av offentlig konst som även tillämpas av statliga fastighetsbolag, behovet av en ökad kompetens om offentliga upphandlingar samt en större roll för konstnärerna i biståndsarbetet. Utredningen lämnar vidare förslag om att stärka konstnärernas närvaro på arbetsplatser, inrättandet av en ny allians för konstnärliga upphovsmän samt inrättandet av nya internationella residensprogram. Vidare föreslås ett ökat och breddat uppdrag för centrumbildningarna och förbättrade ersättningar inom ramen för MU-avtalet. Utredningen lyfter fram den förbättrade matchningen mellan konstnärerna och arbetsmarknaden som sker genom Af Kultur Media.

När det gäller det befintliga bidrags- och stipendiesystemet ligger utredningens förslag i linje med förvaltningspolitikens betoning av en tillitsbaserad och mindre detaljerad styrning. Förslaget innebär att olika gränser i nuvarande styrning från regeringens sida som baseras på en indelning i olika konstformer eller på om bidragssökande är en juridisk eller fysisk person ska tas bort. Det stämmer också överens med den utveckling som utredningen kunnat belägga, med ett vidgat konstbegrepp som omfattar nya konstnärliga uttryck och med allt fler konstnärer som bedriver sin verksamhet inom ramen för ett enskilt bolag eller aktiebolag. Utredningen föreslår ingen utbyggnad av bidrags- och ersättningssystemen, utöver det reformpaket som beslutats för 2018.

För att minska snedrekryteringen till de konstnärliga utbildningarna och för att öka konstnärernas sociala trygghet gör utredningen bedömningen att insatser bör genomföras på områdena för skol- och utbildningspolitiken, socialförsäkringssystemen, arbetsmarknadspolitiken och skattesystemet. För att långsiktigt bidra till en minskad snedrekrytering till utbildningarna föreslår utredningen att ett särskilt bidrag inrättas till stöd för konstnärliga produktionshus för ungdomar, företrädesvis med placering i kommunalar med socioekonomiska utmaningar.

Utredningens förslag innebär alltså en viss tyngdpunktsförskjutning i befintliga system. Det som betonas är inte i första hand bidrag och stipendier, utan i stället lyfts förbättrade arbetsförutsättningar och högre ersättningar för utfört arbete, vilket i sin tur också leder till ökad social trygghet för professionellt verkamma konstnärer före och efter pensionering.

10.1.2 Alternativa lösningar

Ett problem som dominerade 1990-talets konstnärspolitik var att en så stor andel av konstnärerna i praktiken försörjde sig på akassa. Många såg det som ett missbruk av ett system som var och är tänkt som en övergångslösning mellan två fasta arbeten. I slutet av 1990-talet gjordes därför olika kulturpolitiska insatser, i form av t.ex. scenkonstallianser och centrumbildningar som finns till för att underlätta konstnärernas långsiktiga anknytning till arbetsmarknaden. Utredningens analys visar att detta varit en framgångsrik

inriktning och att problemet med konstnärernas a-kassa är betydligt mindre i dag än på 1990-talet.

Ett alternativ som innebär att det konstnärspolitiska systemet med bidrag, stipendier och ersättningar skulle minska kraftigt eller upphöra helt, skulle därför med största sannolikhet innebära att trycket på andra samhällssystem, som t.ex. arbetsmarknadspolitiken, försörjningsstödet m.m. skulle öka i motsvarande grad. Det finns heller inget som tyder på att det skulle utbildas för många konstnärer eller att de som utbildas inte skulle efterfrågas. Det konstnärspolitiska syftet är att förbättra konstnärernas möjligheter att försörja sig på sitt konstnärliga arbete. En radikalt annan politik på området skulle otvetydigt leda till försämringar för samhället. Konstnärspolitiken bidrar till att omistliga konstnärskap kan fortsätta att utvecklas. Det bidrar till utveckling och innovation och värnar demokratin och yttrandefriheten.

10.1.3 Betydelsefulla samhällsförändringar

Utredningen pekar på viktiga samhällsförändringar som på ett övergripande plan har betydelse även för konstnärernas villkor. Som redan framgått kommer digitaliseringen framdeles att vara den enskilt största omvärldsförändringen som starkt påverkar konstnärernas villkor. Det handlar vidare om klimatförändringar, globalisering, migration, urbanisering och de demografiska förändringarna. Mot den bakgrunden identifierar utredningen flera för konstnärerna viktiga följder av samhällsförändringarna: en förändrad marknad och en ökad betydelse av kulturella och kreativa näringar, en förändrad arbetsmarknad för upphovsmän och utövande konstnärer, nya konstnärliga tekniker och uttryck, fler nationella och internationella utbyten, nya förutsättningar för civilsamhället och konstbildningen, samt nya uttryck för hot, hat och trakasserier mot konstnärer.

Dessa samhällsförändringar behöver konstnärspolitiken också ta höjd för. De visar att förutsättningarna för konstnärernas möjligheter att försörja sig på sitt konstnärskap har förändrats, delvis till det bättre, delvis till det sämre. Konstnärerna har i jämförelse med befolkning i dess helhet låga löner. En annan iakttagelse är att skill-

naderna i inkomster inom konstnärgruppen ökar, vilket fortsatt motiverar en aktiv konstnärspolitik.

10.1.4 Situationen för olika grupper konstnärer

Som framgår ovan ska konsekvensbeskrivningen delvis göras utifrån ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv, bland annat genom att förhållanden och villkor som har samband med kön, ålder och socioekonomi görs synliga och konsekvenser för respektive kön eller grupp analyseras.

Utredningen visar att faktorer som kön och socioekonomi har betydelse för unga människors möjligheter att etablera sig som konstnärer. Den sociala snedrekryteringen är betydande. Det är visserligen ingen större skillnad mellan könen vad gäller hur fördelningen på de konstnärliga utbildningarna ser ut. Däremot finns det skillnader till kvinnors och utlandsfödda nackdel när det gäller förutsättningarna att verka som konstnärer. Unge studenter kan ha svårt att etablera sig som professionella konstnärer, men ett större problem är att äldre konstnärer måste leva på lägre pension än vad som gäller för andra yrkesgrupper. Utredningens förslag handlar om att råda bot på dessa snedsitsar.

10.1.5 Konstnärernas administrativa börda

I Konstnärsnämndens inkomstundersökning 2014 räknar man med att det finns cirka 30 000 konstnärer i Sverige. Drygt 60 procent av dessa deklarerade 2014 för näringsverksamhet, vilket är en kraftig höjning jämfört med motsvarande undersökning tio år tidigare. Merparten av dessa är dock också verksamma som löntagare. En växande grupp är de som kallas kombinatörer.

Det typiska för en konstnär med näringsverksamhet är att de är ensamföretagare och att det inte finns några anställda i det egna företaget. Skillnaden mellan fysiska och juridiska individer är därför i hög grad en chimär, det är samma individer. Utredningens förslag till insatser när det gäller förenklingar av regelverk, stöd och information, innebär att konstnärernas administrativa börda kan förväntas minska.

10.2 Konsekvenser för staten

Om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda, ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting, ska kommittén föreslå en finansiering.

Utredningens förslag till nya konstnärspolitiska insatser innebär att statens kostnader kommer att öka med 225 miljoner kronor fr.o.m. 2020. De ökade kostnaderna föreslås finansieras genom omfördelningar inom utgiftsområde 17. Bland de omfördelningar som utredningen anser att regeringen bör överväga finns den återstående fonogramersättningen. Utredningen noterar att flera av de åtgärder som bedöms förbättra konstnärernas möjligheter att försörja sig inom sitt yrke har tydliga kopplingar till de utbildnings-, arbetsmarknads- och sociala områdena. Kulturens positiva bidrag till olika samhällssektorer talar för en breddad finansiering.

10.3 Övriga konsekvenser

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, ska konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Utredningens förslag förväntas inte påverka den kommunala självstyrelsen, brottsligheten eller det brottsförebyggande arbetet. Små konstnärliga företags arbetsförutsättningar kan med utredningens förslag avsevärt förbättras, liksom jämställdheten mellan kvinnor och män.

Utredningen vill framhålla att konstnärspolitiken har en stor betydelse för utvecklingen och sammanhållningen i Sverige. Konsten bidrar till lokal och regional utveckling. Att konstnärerna bor och verkar på en plats bidrar till att flera perspektiv tillförs lokalsamhället.

Kommittédirektiv 2016:93

Konstnärernas villkor

Beslut vid regeringssammanträde den 17 november 2016

Sammanfattning

En särskild utredare ska göra en översyn av de statliga insatserna och villkoren för professionellt verksamma konstnärer. Utredaren ska bedöma hur de statliga insatserna bidrar till att nå de kulturpolitiska målen och föreslå eventuella förändringar av insatserna för att anpassa dem till nuvarande förutsättningar och behov.

Utredaren ska bl.a.

- kartlägga och beskriva konstnärernas förutsättningar att verka professionellt,
- med utgångspunkt i relevanta samhällsförändringar analysera de befintliga statliga ersättnings- och stödsystemen för konstnärer och vid behov föreslå förändringar i systemen som kan underlätta konstnärernas förutsättningar att vara yrkesverksamma, och
- föreslå eventuella förändringar för att förbättra möjligheterna att verka som professionell konstnär i hela landet.

Utredaren ska vidare som underlag för analyser och förslag sätta konstnärernas villkor och den svenska konstnärspolitiken i ett nordiskt och europeiskt perspektiv och, i den utsträckning det är relevant, i ett bredare internationellt perspektiv och lyfta fram goda exempel.

Uppdraget ska redovisas senast den 28 februari 2018.

Beskrivning av konstnärspolitiken

De nationella kulturpolitiska målen

Insatser för att skapa goda villkor för konstnärer är en prioriterad del av den nationella kulturpolitiken. Enligt de kulturpolitiska målen (prop. 2009/10:3, bet. 2009/10:KrU5, rskr. 2009/10:145) ska kulturen vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Detta mål förutsätter att det finns möjlighet till konstnärligt skapande med en hög grad av oberoende i förhållande till såväl kommersiella intressen som tillfälliga politiska viljetryttringar.

Målen anger vidare att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Professionella konstnärer har en nyckelroll i ett levande kulturliv, inte bara som skapare och förmedlare av konstupplevelser utan även som inspiratörer för och medaktörer i olika typer av kreativ verksamhet. Målen anger slutligen att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling. Konst kan handla om alltifrån att väcka nya tankar och överskrida gränser till att ge kunskap och möjlighet att reflektera över våra liv och över samhällets utveckling.

Alla dessa mål förutsätter att konstnärer kan försörja sig på sin konstnärliga verksamhet och ha möjlighet att utveckla sitt konstnärskap, vilket regeringen bl.a. har uttalat i budgetpropositionen för 2016.

Konstnärspolitikens utveckling

Det har under en lång tid funnits ett samhälleligt engagemang för konstnärernas villkor genom riktade stöd till konstnärer och stöd till kulturinstitutioner och konstnärliga utbildningar. Men det var först i samband med de kulturpropositioner som lades fram under åren 1974–1976 (bl.a. prop. 1974:28) som en samlad statlig konstnärspolitik i dagens mening började ta form.

Ett antal utredningar har sedan dess belyst villkoren för konstnärer och utifrån dessa har reformer genomförts för att stödja konstnärligt skapande. I betänkandet *Konstnärens villkor* (SOU 1990:39) kartlades t.ex. de konstnärliga och litterära yrkesutövarnas arbetsvillkor och en utvärdering gjordes av hittills genomförda statliga insatser

för dessa yrkesgrupper. Propositionen Konstnärernas villkor (prop. 1997/98:87) innefattade bl.a. förslag om stöd till de konstnärliga centrumbildningarna och Teateralliansen. Centrumbildningarna förmedlar bl.a. uppdrag till konstnärer över hela landet och Teateralliansen är en anställningsform som ger frilansande konstnärer ekonomisk trygghet mellan uppdragen. Utredningen Konstnärerna och trygghetssystemen (SOU 2003:21) kartlade hur de sociala trygghetssystemen fungerar i förhållande till de konstnärliga yrkesutövarna och i propositionen Tid för kultur (prop. 2009/10:3) lämnades bl.a. en bedömning om att successivt omvandla de statliga inkomstgarantierna till tidsbegränsade stipendier till verksamma konstnärer. Riksdagen beslutade sedan om en avveckling av inkomstgarantierna (prop. 2009/10:183, bet. 2009/10:KrU12, rskr. 2009/10:285).

Därutöver har en rad insatser gjorts inom det kulturpolitiska området i stort, som direkt eller indirekt har påverkat villkoren för konstnärer inom olika konstområden. Insatserna innefattar bl.a. införandet av kultursamverkansmodellen och en utbyggnad av alliansmodellen till att även omfatta dansare och musiker. Kultursamverkansmodellen är en modell för fördelning av statliga medel till regional kulturverksamhet med syftet att bidra till att de nationella kulturpolitiska målen uppnås samt ge ökade möjligheter till regionala prioriteringar och variationer. Ytterligare exempel på sådana insatser är Skapande skola, ett bidrag som är tänkt att stärka samverkan mellan skolan och det professionella kulturlivet, och införandet av ett statligt ramavtal för konstnärers medverkan och ersättning vid utställning (MU-avtalet).

Uppdraget att göra en översyn av de statliga insatserna och villkoren för professionellt verksamma konstnärer

En uppdaterad nulägesbild

Begreppet konstnär innefattar upphovspersoner och kulturutövare inom samtliga konstområden. Professionell konstnär är samtidigt ett begrepp under ständig omprövning.

Konstnärer har alltid ställts inför olika möjligheter och utmaningar i sin yrkesverksamhet, beroende på inom vilket konstområde de verkar. Konstnärskollektivet är en heterogen grupp.

Samtidigt uppvisar de olika konstnärsgруппerna många likheter i fråga om de utmaningar de ställs inför bl.a. utifrån de rådande samhällsförändringarna. Begreppet konstnärernas villkor brukar användas för att beskriva alla faktorer som påverkar det konstnärliga skapandet för den enskilda konstnären. Av Konstnärsnämndens inkomstundersökningar framgår t.ex. att konstnärer som grupp är mer högutbildade men har lägre inkomster än befolkningen i stort. Många har svårt att leva på inkomster från sitt konstnärliga arbete.

På utbildningsområdet har utbudet av konstnärliga utbildningar på olika nivåer samt elev- och studentantalet på dessa ökat. Detta gäller även antalet konstnärligt utbildade och yrkesverksamma. En allmän utveckling på arbetsmarknaden för konstnärer är att tillsvidareanställningar har ersatts av tidsbegränsade anställningar och att egenföretagandet är utbrett. Ofta kombinerar konstnärer olika typer av tidsbegränsade anställningar med att bedriva verksamhet i egen firma. Tendensen att konstnärer i högre grad försörjer sig genom tidsbegränsade anställningar, och i minskad omfattning har varaktiga inkomster, kan medföra att ersättningarna från de offentliga trygghetssystemen bli lägre. I vissa fall kan till och med rätten till ersättning saknas eller gå förlorad. Ett flertal utredningar har pekat på dessa problem. Den parlamentariska socialförsäkringsutredningen har lämnat förslag på hur standardtryggheten i socialförsäkringarna kan förbättras. Kommitténs slutbetänkande Mer trygghet och bättre försäkring (SOU 2015:21) bereds i Regeringskansliet.

Konstnärernas arbetsmarknad har också blivit allt mer internationell, vilket t.ex. innebär ett ökat kontaktnät och en breddad arbetsmarknad. Globaliseringen och människors förflyttning över landgränserna inspirerar till nya konstnärliga uttryck. Förutsättningarna att utöva konstnärlig verksamhet skiljer sig dock fortfarande åt mellan olika delar av landet och konstnärsgруппerna är i huvudsak koncentrerade till storstadsområdena.

Den digitala och tekniska utvecklingen är ett annat exempel på en förändring som har påverkat formerna för konstutövande. Den har skapat nya möjligheter att skapa, distribuera och tillgängliggöra konstnärliga verk och nå nya publikgrupper. Utvecklingen har även förändrat sätten att uppleva konst och kultur på. Samtidigt ställer digitaliseringen helt nya krav, inte minst på det upphovsrättsliga området. Digitaliseringen har i en del fall inneburit att konstnärernas möjligheter att få betalt för sina prestationer försämrats. För att få en tydlig

bild av konstnärernas möjligheter att verka professionellt är det värdefullt att få en samlad kartläggning av digitaliseringens konsekvenser för konstnärligt yrkesutövande. Upphovsfrågorna hanteras inom ramen för bl.a. Upphovsretsutredningen (SOU 2011:32). Det pågår också en revision av upphovsrätten inom EU.

Konstnärernas villkor påverkas, i likhet med vad som gäller för andra yrkesgrupper, i hög grad av utformningen av utbildnings-, arbetsmarknads-, närings-, skatte- och socialförsäkringspolitiken. Det arbete som sker inom ramen för EU:s medie- och kulturprogram Kreativa Europa har också stor betydelse. Konstnärspolitiken spelar i sin tur en viktig roll inom andra politikområden. Konstnärspolitiken är t.ex. central för många verksamheter inom de kulturella och kreativa näringarna. Ett vitalt kulturliv och möjligheter för konstnärer att verka är således viktigt för att de kulturella och kreativa näringarna ska kunna utvecklas. En analys av den statliga konstnärspolitiken behöver således utgå från ett bredare perspektiv.

Utredaren ska därför

- kartlägga och beskriva konstnärernas förutsättningar att verka professionellt, och
- utifrån relevanta samhällsförändringar analysera definitionen av begreppet professionell konstnär.

En modern, jämlik och flexibel stödordning

Syftet med de statliga ersättnings- och stödsystemen för konstnärer är att skapa goda förutsättningar för konstnärer att vara yrkesverksamma och utveckla sina konstnärskap. Inom ramen för de befintliga statliga konstnärspolitiska insatserna ingår bl.a. systemen med fonogramersättning, individuell och allmän visningsersättning och bibliotekersättning. Den sistnämnda är nyligen utredd och behandlad i propositionen Läs för livet (prop. 2013/14:3). Vidare innefattas hela Konstnärsnämndens stipendie- och bidragsgivning inklusive de internationella programmen, satsningarna på internationellt utbyte och regionala residens. De statliga insatserna på området innefattar även allianssystemet, centrumbildningarna och avtalet om medverkans- och utställningsersättning (MU-avtalet) som staten skrivit under och vars efterlevnad är viktig att bevaka. Insatserna regleras i ett antal förordningar.

Att återkommande pröva hur dessa system och avtal tillämpas och möter de kulturpolitiska målen är grundläggande för det kulturpolitiska utvecklingsarbetet. Det behöver även finnas en öppenhet för nya konstnärliga uttryck. I ljuset av att det snart är tjugo år sedan det togs ett helhetsgrepp om den statliga konstnärspolitiken för konstnärsgruppen som helhet, finns det skäl att låta en utredare se över strukturerna för ersättningar och stöd till konstnärer och identifiera behov av förändringar. Utredaren ska dock inte lämna förslag på författningsändringar inom skatte- eller socialförsäkringsområdet.

Utredaren ska därför

- med utgångspunkt i relevanta samhällsförändringar analysera de befintliga statliga ersättnings- och stödsystemen för konstnärer och vid behov föreslå förändringar i systemen som kan underlätta konstnärernas förutsättningar att vara yrkesverksamma, och
- i översynen beakta hur de statliga ersättnings- och stödsystemen och socialförsäkringssystemen förhåller sig till varandra.

Förutsättningar för konstnärlig yrkesverksamhet i hela landet

Genom införandet av kultursamverkansmodellen har landets lands- ting fått ett ökat inflytande över och ökat ansvar för kulturpolitikens genomförande. Som en följd av detta har en regional konstnärspolitik börjat formuleras på många håll. Vilket genomslag det har fått i praktiken och hur den enskilde konstnärens villkor har påverkats av införandet av modellen har ännu inte utretts. Att det finns en modell innebär dock en möjlighet att utveckla samspelet mellan nationell, regional och kommunal nivå så att professionella konstnärer har goda förutsättningar att vara konstnärligt yrkesverksamma i hela Sverige.

Utredaren ska därför

- analysera hur införandet av kultursamverkansmodellen har påverkat förutsättningarna att verka som professionell konstnär, och
- föreslå eventuella förändringar för att förbättra möjligheterna att verka som professionell konstnär i hela landet.

Ett internationellt perspektiv

Utredaren ska i analyser och förslag sätta konstnärernas villkor och den svenska konstnärspolitiken i ett nordiskt och europeiskt perspektiv och, i den utsträckning det är relevant, i ett bredare internationellt perspektiv samt om möjligt lyfta fram goda exempel.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska analysera och redovisa konsekvenserna av sina förslag. De ekonomiska och budgetära konsekvenserna ska bedömas och beräknas. Om förslagen förväntas leda till kostnadsökningar ska utredaren lämna förslag till hur dessa ska finansieras. Utgångspunkten ska vara oförändrade kostnadsramar för den statliga kulturpolitiken.

Konsekvensbeskrivningen ska även göras utifrån ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv, bland annat genom att förhållanden och villkor som har samband med kön, ålder och socioekonomi görs synliga och konsekvenser för respektive kön eller grupp analyseras. Förslagets konsekvenser för enskilda företag ska också bedömas och beräknas samt redovisas enligt kommittéförordningen (1998:1474) och 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning. Vid genomförandet av konsekvensbeskrivningen ska kommittén ha kontakt med Tillväxtverket.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Utredaren ska beakta det arbete som bedrivs inom Regeringskansliet och inom utredningsväsendet och som har relevans för detta uppdrag. Utredaren ska ta särskild hänsyn till den parlamentariska socialförsäkringsutredningen (SOU 2015:21), utredningen om följerrätt och om museernas kopiering (SOU 2014:36), Upphovsrättsutredningen (SOU 2011:32) och Kulturskoleutredningen (Ku 2015:02).

Uppdraget ska utföras i nära dialog med berörda myndigheter och intressenter, bl.a. Konstnärsnämnden, Statens kulturråd, Myndigheten för kulturanalys, Sveriges författarfond, Tillväxtverket, Sveriges Kommuner och Landsting samt företrädare för konstnärerna, bl.a. Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (KLYS).

Uppdraget ska redovisas senast den 28 februari 2018.

(Kulturdepartementet)

Statens offentliga utredningar 2018

Kronologisk förteckning

1. Ett reklamlandskap i förändring – konsumentskydd och tillsyn i en digitaliserad värld. Fi.
2. Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner. Ju.
3. En strategisk agenda för internationalisering. U.
4. Framtidens biobank. S.
5. Vissa processuella frågor på socialförsäkringsområdet. S.
6. Grovt upphovsrättsbrott och grovt varumärkesbrott. Ju.
7. Försvarsmaktens långsiktiga materielbehov. Fö.
8. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2018. Beslut under osäkerhet. M.
9. Ökad trygghet för studerande som blir sjuka. U.
10. Myndighetsgemensam indelning – samverkan på regional nivå. Volym 1. Myndighetsgemensam indelning – författningsändringar till följd av ny landstingsbeteckning. Volym 2. Fi.
11. Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar. U.
12. Uppdrag: Samverkan 2018. Många utmaningar återstår. A.
13. Finansiering av infrastruktur med skatt eller avgift? Fi.
14. Bidragsbrott och underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering. Fi.
15. Mindre aktörer i energilandskapet – genomgång av nuläget. M.
16. Vägen till självkörande fordon – introduktion. Del 1 + 2. N.
17. Med undervisningskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling. U.
18. Statens stöd till trossamfund i ett mångreligiöst Sverige. Ku.
19. Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring. U.
20. Gräsrotsfinansiering. Fi.
21. Flexibel rehabilitering. A.
22. Ett ordnat mottagande – gemensamt ansvar för snabb etablering eller återvändande. A.
23. Konstnär – oavsett villkor? Ku.

Statens offentliga utredningar 2018

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- Uppdrag: Samverkan 2018.
Många utmaningar återstår. [12]
Flexibel rehabilitering. [21]
Ett ordnat mottagande – gemensamt ansvar för snabb etablering eller återvändande. [22]

Finansdepartementet

- Ett reklamlandskap i förändring
– konsumentskydd och tillsyn
i en digitaliserad värld. [1]
Myndighetsgemensam indelning – samverkan på regional nivå. Volym 1.
Myndighetsgemensam indelning –
författningsändringar till följd av ny
landstingsbeteckning. Volym 2. [10]
Finansiering av infrastruktur
med skatt eller avgift? [13]
Bidragsbrott och underrättelseskyldighet
vid felaktiga utbetalningar från
välfärdssystemen – en utvärdering. [14]
Gräsrotsfinansiering. [20]

Försvarsdepartementet

- Försvarsmaktens långsiktiga
materielbehov. [7]

Justitiedepartementet

- Stärkt straffrättsligt skydd
för blåljusverksamhet och andra
samhällsnyttiga funktioner. [2]
Grovt upphovsrättsbrott och
grovt varumärkesbrott. [6]

Kulturdepartementet

- Statens stöd till trossamfund i ett
mångreligiöst Sverige. [18]
Konstnär – oavsett villkor? [23]

Miljö- och energidepartementet

- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2018.
Beslut under osäkerhet. [8]
Mindre aktörer i energilandskapet
– genomgång av nuläget. [15]

Näringsdepartementet

- Vägen till självkörande fordon –
introduktion Del 1 + 2. [16]

Socialdepartementet

- Framtidens biobank. [4]
Vissa processuella frågor på social-
försäkringsområdet. [5]

Utbildningsdepartementet

- En strategisk agenda
för internationalisering. [3]
Ökad trygghet för studerande
som blir sjuka. [9]
Vårt gemensamma ansvar
– för unga som varken arbetar eller
studerar. [11]
Med undervisningsskicklighet
i centrum – ett ramverk för lärares
och rektorers professionella
utveckling. [17]
Forska tillsammans – samverkan
för lärande och förbättring. [19]

En ny konstnärspolitik – för en starkare ställning för konstnärerna och en livaktig samhällsutveckling

Konsten underhåller, stimulerar, provocerar och bär på en stor visionär kraft. När samhället blir allt mer komplext hjälper den konstnärliga tolkningen oss att förstå vår omvärld. Konsten får oss att se saker med nya ögon och är viktig för ett livaktigt demokratiskt samhälle som håller ihop.

Dagens konstnärer ställs inför stora utmaningar. Efter lång utbildning möter de osäkra anställningsvillkor, lägre löner och sämre social trygghet än befolkningen i snitt. Digitaliseringen skapar nya möjligheter, men förstärker på många sätt konstnärers utsatthet. En konstnärlig yrkeskarriär är förenad med stort personligt risktagande.

Utredningen föreslår en ny konstnärspolitik som ökar kunskapen om och erkännandet av den betydelse konsten har för enskilda och för hela samhällets utveckling och vitalitet. Förslagen handlar bland annat om att skapa förutsättningar för att fler ungdomar runt om i landet ska våga välja konstnärsyrket, att stimulera arbetsmarknaden så att fler konstnärer kan leva på sitt konstnärliga yrke – oavsett föräldrarnas socioekonomiska bakgrund – och att stärka konstnärernas position i vårt digitaliserade samhälle. Sist men inte minst understryker utredningen vikten av att konstens frihet, egenvärde och kvalitet värnas.